DE NAVORSCHER.

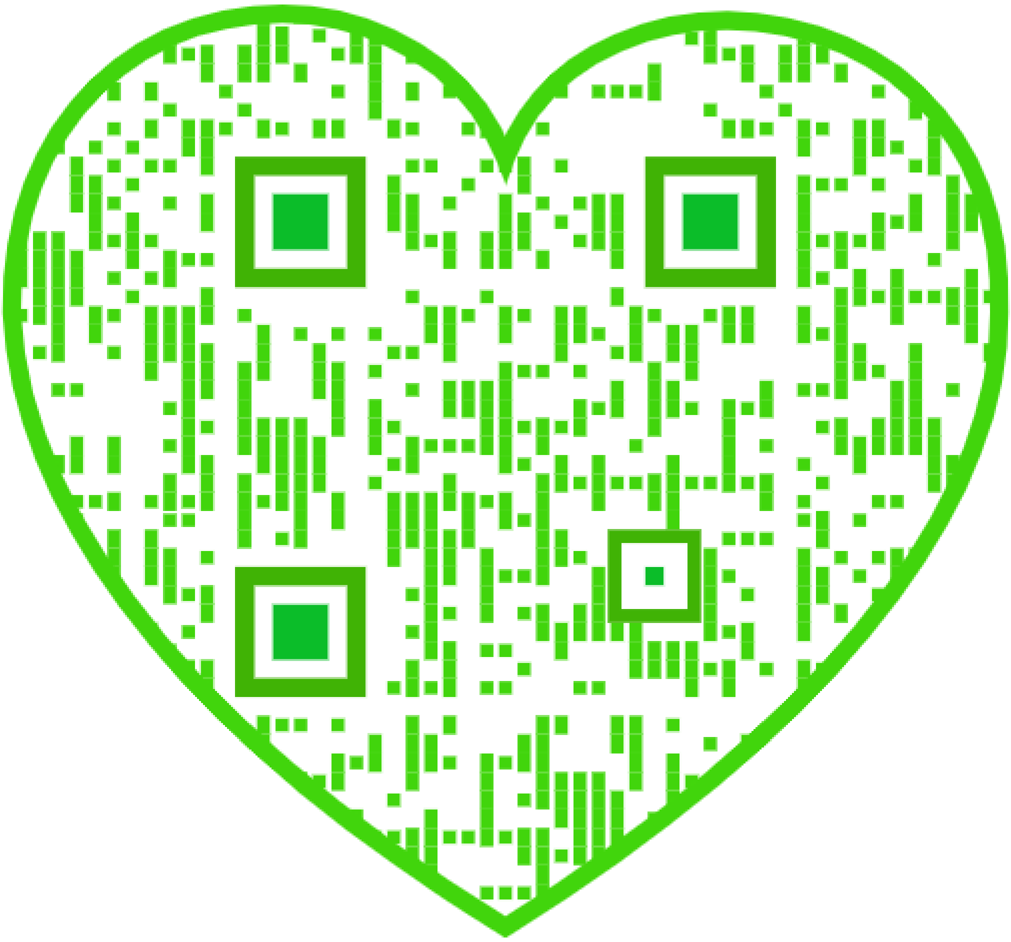

De Navorscher.

EEN MIDDEL
TOT GEDACHTEWISSELING EN LETTERKUNDIG VERKEER
TUSSCHEN ALLEN DIE IETS WETEN,
IETS TE VRAGEN HEBBEN, OF IETS KUNNEN OPLOSSEN,

ONDER BESTUUR VAN

P. LEENDERTZ, Wz.

VIJF EN TWINTIGSTE JAARGANG.

NIEUWE SERIE.

Achtste Jaargang.

TE AMSTERDAM, bij J. C. LOMAN JR.
1875.

BLADWIJZER.

A.

Aanhalingen. Nitimur in vetitum etc., 456.
Afscheid aan de duiten, 103.
Amsterdam. Beelden uit het doolhof, 229, 538. — De Malle brug, 331, 436.
Anneke tooverheks, 149, 269, 380.
Armada of onoverwinnelijke vloot (Sporen van de), 209.
Asciburgium, 499
Atjih (Grafsteenen van), 231.

B.

Backer (Mr. A.), 231
Baseler leckerly, 93.
Beeld te Amerongen gevonden, 388.
Beeld- en steenhouwers, 55.
Beelden uit het doolhof te Amsterdam, 229.
Beeldwerk in kerken, 280.
Bêre (Cipr. de), 433.
Bergen op Zoom. Kapel van Vreeshuysen, 102. — Zusters van Alkmaar, 102, 325.
Bier drinken (Hoe de Rijnstreek aan 't) geraakt is, 98.
Biernamen, 61, 353.
Bilderdijk, Brief van A. aan Z., 333. — (Geslacht), 361.
Bisschop (Een vrolijke), 325.
Bleker (S), 335, 394.
Bliksem-photographiën, 378.
Boomen in Nederland (Merkwaardige), 383.
Boone (P. J.) aangesteld tot kapitein op het fregat de Maan, 438.
Boucquet (L.). 4, 154, 484.
Bourges (De), 54.
Braga, 496.
Breda (Van), 214.
Brood zonder zout, 207, 380.
Brooden van recognitie, 327.
Bruiloft van Kloris en Roosje (De), 496, 546.
Budanvliet (De), 166.
Bijbelplaatsen (Verklaring van). 1 Cor. X: 4, 350.
Bijgeloof, 527.
Bijgeloof verklaard, 95, 206.

C.

(C=K Zie K.)
Cijfers bij naamteekeningen, 147.

D.

Diodati (Mr. Jacob), 533.
Doleman (Luit. kol.), 280.
Doodschulden nagelaten door A. Wijns, directeur te Soeratte, 22 maart 1727 overleden, 216.
Drukfouten (Zonderlinge), 93, 232, 334, 450.
Duisternis bij klaarlichten dag, 319, 383.

E.

Ederwaert of Eduardi (Joh.), 387.
Eedboek der voormalige land- en zeemagt, 166.
Egmond (Sterfjaar van Frederik van), 224.
Emedenus (Johannes), 60.
Eyk (J. J. van), 503.

F. Ph.

Fallet (Gideon), 108.
Phenicische opschriften, 103.
Florens (Heer), [van Borssele van Brigdamme], 100, 212.
Formosa, 584.
Frederik van Boheme, 153.
Friezen aan de hoogescholen te Praag en Wittenberg, 484.
Friezenveen, 489, 583.
Frisii acephali, 209.

G.

Galerijen in kerken met beeldwerk, 55.
Gebruiken bij overlijden en begraven, 525.
Genealogie van de fam. de Roovere te Dordrecht, 266.
Geslacht Admiraal, 127. — v. d. Baan, 133. — Bartolotti, 363, 516. — v. Belle, 519. — v. Bevervoorde, 429. — Bilderdijk, 90, 361. — Bolle, 373. — Boon van Ostade, 568. — Boot 318, 520. — Boxhorn (Zuerius), 139, 317, 474. — v. d. Brande, 521. — v. Buchell, 522. — Burggrave, 479. — Deugeweerd of Doegewaard, 44. — Diepenbrock, 428, 518. — v. Dreumel, 479. — v. Duuren, 522. — v, Eck, 264, 363. — Fremeaux, 257. — v. Groin, 317. — Gruys, 41, 141, 257. - Grijp of Grijph, 259, 371. — v. Hasselt, 145. — de Hochepied, 143, 205, 317, 513. — v. Hoemen, 591, 534. — Hoog, 477. — Hoogeveen, 264. — v. Ingen, 479. — Camper, 521. — de Kanter, 369, 569. — de Kempenaer, 204, 372, 517. — Ketelanus, 318. — Collyer, 143, 316, 513. — Coolen, 567. — Koppers, 633. — Criep of Crijp, 91. — Kuytenbrouwer, 203, 427, 518. — van Lennep, 42, 142. — Loockemans, 204, 517. — Lopez, 524. — de Lozanne, 429. — — v. Lulsdorp (Lulsdorff), 145. — Le Maire, 42, 258, 371, 424. — v. d. Mast, 265, 424. — Meunnicx-Lemoyne, 256. — Moerkercken enz., 204. — de Nieuwerkerke, 145. — v. d. Nisse, 199. Ochten van Waltigny, 632. — Oidtmann, 317. — d'Orville, 267. — Persijn, 205, 425, 519, 521. — de Pesters, 132. — v. Renesse, 374. — Roeters, 91. — v. Rijckevorsel, 479, 631. — Sandra, 425, 573. — Schatter-Clant, 91. — Scheltius, 205, 425. — Scheltus, 522. — Sonck, 204. — Spiering, 262, 424, 568. — Stellingwerff, 202, 260, 426. — Suyck, 318, 374. — Sweveseele, 424. — Twent, 564. — Ulenburgh, 43, 204, 261. — Vorsterman, 573. — Weitsen, 568.—Zuerius, Zie Boxhorn.
Gesta Romanorum, 393.
Gevelspreuken, 574.
Goethe (Zuster van), 172.
Grafmonumenten te 's Gravendaal, 448, 538.
Grafschriften van muziekbeoefenaars, 246.
Grafsteen (Romeinsche) van een Fries, 498. — te Sas van Gend, 391.
Grafsteenen van Atjih, 231.
's Gravenhage. Huis van Maes, 52, 156. — (Kermis te), 279.
Greeve (Jan), 241, 329.
Groningen (Een huis te), 332.
Groot (Brief van H. de) aan R. Hoogerbeets, 493.
Groote mannen (Eigenaardigheden van). Napoleon I, 153. — Milton, 213, 481. — Bilderdijk, 273. — Montaigne, 326. — Wellington, 385. — Schiller, 433.
Gijsels (Artus), 219, 327.

H.

Hals (Schilderij van Frans), 13, 239.
Hamer, 279.
Hauff, (W. G. en F.), 395.

Hazen en patrijzen op Java, 152, 376.
Heelmeester en barbier (Aanstelling van een Duitscher tot), 430.
's Heerenberg (Kasteel van), 478.
Heidens (Geschiedenis der), 5, — in Nederland, 530.
Heksen, 5.
Helena (St.), een ballingsoord vóor het verblijf van keizer Napoleon, 532.
Hondekoeter (G. de), 436.
Honden (Smeekschrift der haagsche), 49, 529.
Honden (Eene keur op de), 382.
Honselaarsdijk (Vrije Jagt op), 156.
Hooft (De drossaart) en Joost Baeck, 540.
Hoogleeraars door studenten gekozen, 98.
Huygens (Chr) en Ninon de l'Enclos, 451.
Huygens (Gedichten van Const.), 108.
Humblot (G.), 399.

J.

Jeu du dauphin, 208, 319, 634.
Jordaens enz., 548.

K. C=K.

Cabala, mysteries of state, 292.
Kakographie, 69, 253, 354, 422, 563.
Kalender (Een) en een huwelijksregister, 154.
Campbell (Th.) en J. Leyden, 483.
Kanonnen (Tweelingbroeders-), 225.
Cats en Vondel, 233, 286. — (Een bruiloftswensch van), 391, 493,
Katten (Het spinnen der), 45.
Kermisgebruiken, 269.
Kernheim bij Ede, 42, 259, 425.
Kerkelijke gebruiken, 271.
Clementiner broederschap, 226.
Klokkenisten z. Organisten.
Klokkenspel, 320, 549.
Coerlandt (Casimir van), 534.
Coets (H.), 170.
Kollumerland, 277.
Colijnsplaat (Eerste predikant te), 153.
Communicatiën (Twee) uit de 18e eeuw, 369, 569.
Koppermaandag, 27, 248.
Koppers (Jan), 293, 394.
Cornelis Dirkszoon, 127.
Kroes (Zilveren) te Eck, 230.

L.

Laken scheuren, 269.
Lansknechten, lansquenet, 528, 573.
Lazarusklep, 248.
Leeuwenhoek (200 jarig jubilé van de ontdekking der microscopische wezens door A. van), 267.
Leiden. Lutherschen kerk, 100.
Lennep (Jacob van), 545.
Lepel (Gulden-bruilofts-), 53.
Lied. De bisschop van Munster enz., 7, 170. — Où peut-on être mieux, 496, 545.
Liedboecxken van J. Razet, 7.
Lijr (Arnold Gysel van der), 219, 327.
Lucas (Vincent), 55.

M.

Manpadt (Huis te), 4, 330.
Marseillaise (Eene napoleontische), 54.
Maten (Eenige zeeuwschvlaamsche en zeeuwsche tijd-, afstand- en zwaarte-) 348, 471.
Melin (Basreliefs van M.), 395, 499.
Menageriën in Nederland, 168.
Menschenbeenderen uit de Haarlemermeer, 272.
Meurssen-toren onder Didam, 498.
Mirjamsbron (De), 350.
Moens (Brief van Petronella), 170.
Molenmakers (Nederlandsche), 331, 435.
Monferland, 449.
Moorsche dans, 207.
Morre-gat (Het) bij Doorn, 480.
Munten (Romeinsche) op de Beken bij Renkum gevonden, 447.
Muziek des harten, 270.
Muziekbeoefenaars (Geschriften van), 246.
Muziekwerken van nederl. componisten, 240.

N.

Namen (Scheld-), 52, 155. — (Geslachts- als doop-), 129, 360. — (Nederl. plaats-) in Noordamerika, 321. — van straten enz., 346. — (Bier-), 61, 353. — van landerijen enz., 467, 507. — van huizen, 507. — (Vreemde plaats-), 509. — (Bedrijfs,) in mannelijken vorm, 562.
Napoleon I (Brief van) aan zijn broeder, den koning van Holland, 1.
Nassau (Hofhouding van graaf Joan Maurits van) in Brazilië, 161.
Nederlander (Een) in Brandenburg, 219, 327.
Nederlanders (Vermaarde), 222.
Nederlandsch en Westvlaamsch, 302.
Neurenberger speelgoed, 152.
Niezen, 99, 216, 274, 326.
Noord (Mr. J. van), 502.
Noordpoolvaarders (Nederlandsche), 483.
Nostits of Norrits, 442, 533.
Numa Numantius, 548.
Numismatiek, zie Penningen.

O.

Oera Linda Bôk, 108, 284, 392, 585.
Offerberg (De) en de Afgodsberg in den Essop achter het Onzalige bosch, 449.
Olof (St) en St. Frederik, 346.
Ooievaar-lepelaar, 358, 506,
Ooievaars, 152.
Opperkoopman, 442, 529.
Opschrift in de kerk te Opheusden, 391, 449, 534.
Opschriften op kerkklokken, 332, 490, 585.
Organisten, 397, 502. — te Zwolle, 501, — en klokkenisten, 552. — in 1760, 110.
Orgels en klokkenspel, 549.
Orgelinwijding in de vorige eeuw (Eene), 551.
Oudaan (Brief van R. Schryver aan), 17.
Oudheden door G. van Hasselt verzameld, 449.
Oxford (Graaf van) in 1644, 280.

P. (Ph. zie F.)

Paalworm en kievit, 384.
Paardenschoeisel, 150.
Pad (De), 375.
Papierprijzen in de 14e en 16e eeuw, 224.
Patras (Ab.), 322.
Penning (Koperen bruilofts-), 53, 225 — (Gilde-) van 1625, 448, 489.
Penningen, 229. — (Horoskoop-) 228. — (Huwelijks-), 442. — Numismatiek, 282.
Perkois (J.), 173.
Pictoris (Willem), 548.
Plemper (P.), 546.
Portret van 1617, 395. — (Geheimzinnig), 451, 497. — van 1587, 500. — van G. Voetius, 503.
Portretten (Geschilderde) van Vondel, 13.
Postzegels, 96, 148.
Predikanten-eed (Staatkundige), 275.
Predikdienst (Langdurige), 382, 480.
Promotie (Eene belangrijke), 101, 210.
Protector Weerwolf, 293.

Q.

Quirinus (St.), 6.

R.

Raebel (Commandeur), 102.
Regtspleging (Voormalige), 386 530.
Rome. De St. Maria dell' anima, 8.
Romerswaal (Predikanten bij de Hervormde gemeente te), 583.
Roscam (P.), 385.
Ruyter (De) en Albemarle in den vierdaagschen zeestrijd, 273.
Ruckert, Schwalbenlied, 55, 106.

S.

Sandra (Marg. de), 501.
Schaal (Zilveren), 168, 226.
Schass (Sam.), 153.

Scheerboom (A.), 222, 330, 387.
Schilderij van 1603, 293, 394.
Schimmelpenninck (R.), 51.
Schmerling, 548.
Schoolmeesters in Gelderland in vroegeren tijd, 577.
Schrijver (Brief van R.) aan Oudaan, 17.
Servet (Nat), 156, 380.
Sleutel (Verguld zilveren), 226. — (Groote), 585.
Slingeren van gebouwen bij harden wind, 148, 380.
Sneek (Garingastraat te), 629.
Snel (Jan), 433.
Sparrman, 214.
Speculatiën in de 17e eeuw, 577.
Spelen in 1619 te Kadzand, 52.
Spelling, 89.
Spieghel (Hendr. Lz.), 7.
Spook (Twee rijksveldwachters op de vlugt voor een), 432.
Spreekwoorden en spreekwijzen aan den Bijbel ontleend, 20, 70, 87, 88, 115, 178, 294, 336, 400, 452, 556. — aan katten ontleend, 66. — uit het tweede boek van den Reinaart, 190. — waarin de bok een rol speelt, 250. — Den aap vinden, 294, 505. — Ik heb met u een appeltje te schillen, 126. — Van babonaar bibo, 66, 249. — Blaauwe bloemetjes, 353. — Ik heb er den bof van, 255. — Nul, ik onthoud een bokje, 36, 250. — God heeft ze liever gehad dan gij, 254. — God neemt geen gegeven vleesch, 255. — Kamt den haan, 359, — Als men gus zegt, meent men al de hoenders, 20. 177. — Komt men over den hond, dan komt men ook over den staart, 88, 188. — Slapen als een os, 513. — Geeft hem ruimte, 350.
Stricklandt (De vrouw van), 280.
Suchtelen (v.), 214.
Swartenhondt (J. H.), 533.
Sweelinck, Nieuw Chyterboek, 56.
Sweelinck (Dirck Jansz.). Brief van hem, 109.

T.

Tabakrooken, 582.
Tabuda (De), 166.
Tekstkritiek. Lancelot vs. 18430, 89, 113.
Tollius, 504.
Toonkunstenaars te Zutfen, 173. — te Middelburg, 397. — voorkomende in het Album studiosorum der leidsche hoogeschool, 612.
Trommels (Het gebruik van) 98.
Trouwbrief (Een), 441, 532.
Turken (De) aan den Rijn, 278.
Twaalftallen, 339, 466.

U.

Uithangteeken (Een), 150.
Uurwerk (Antiek), 16.

V.

Valkeniers-adel, 373.
Vélocipède in 1732, 481.
Verlanius (Grafschrift op Alb.), 610.
Vertalingen, 335, 451.
Violen, 399.
Visscher (Roemer) en Gid. Fallet, 108.
Vlag (Aanteekeningen betreffende de nederlandsche), 157.
Volksrijm op den Hermansslach, 495, 612.
Vondel (Geschilderde portretten van), 13. — en Cats, 233, 286. — (Rijmen toegeschreven aan), 613.
Voogt (Cl. Jz.), 54, 170.
Vorken, 219.
Vrijmetselaars in Nederland, 52.

W.

Waalsche taal, 630.
Wapen van v. Alphen, 318, 372, 424, 517. — Blarichorst, 40. — de Joncourt enz., 524. — Mogge v. Renesse, 430. — de Percin de Montgaillard, 317. — Pieterson en v. Hoogenhoek, 479, 632. — M. Azn. de Ruijter, 263. — Rijssingen, 266, 363. — Tassin, 204. —

Vladeracken, 263. — van een onbekend geslacht, 374. — (Een), 265. — (Een familie), 633. — (Vraag naar een), 92, 265, 521. — gevraagd [Ayita], 199, 205. — (Koperen plaat met), 267.
Wapens, (Twee geslacht-), 205.— (Twee), 374. — gevraagd, 522. — op portretten, 632.
Weibnum (Generaal van), 581.
Westvlaamsch (Nederlandsch en), 302.
Wielingen, 279.
Willem van Oranje [Willem III] (Vrije jagt op Honselaarsdijk toegestaan aan), 156.
Witt (Verzen op de), 6.
Woorden, afgeleid, verklaard of beoordeeld. Biernamen, 61. — Zeeuwsch-vlaamsche en vlaamsche tijd- afstand- en zwaartematen, 348. — Eigenaardige uitdrukkingen bij verschillende spelen, 507. — Apeldoorn, 559. — baanrots, 513. — bidder (dood-lijk-), 78, 180.— byzantinisme, 316. - blutse, 356. — bot, 36, 180. — bram, 122 — brandemoris, 81, 461. — buitenslands, 64. — dienaar, 121 — dilettant, 90. — eswardeurs, 65, 183. — Garingastraat, 629. — guit, 90, 183. — israel, 20, 61, 558. — jan, 123. — jannen (zeeuwsche), 452. — jodute, 514. — kalfdansers, 421. — kalle, 358. — kalverboek, 256. — knecht, 90, 183. — koekoek, 114, 248. — koeterwaalsch, 184. — koffie-kuken, 198, 354, 507. — kruisen, kruisigen, 457. — Lincelles, Werwick, 510. — linksch, linker, 118. — Loef, 256, 354. — melcaton, alsterwijn, 473. — mokum (Groot), 186. — morsen, 126. — muizebruien, 630 — Nijmegen, 630. — Nunspeet, Elspeet, 316, 420. — pekelzonde, 26, 453. — petau wijn, 421. — pieren, 125. — piet, 122. — pissebed, 513. — plooien, 126, 247. — Saks, Sakser, 508. — scafalati, 127. — schildwacht, 509. — schoonvader, 423. — scroyelgelt, 473, 628. — sleyscat, 64, 187. — slinksch, 118. — sluiter, 112. — smorfioen, 513, — smous, 80, 197, 349. — spadille, enz., 126, 254, 314. — stok, stokhouder, 472, 563. — van 't zomer, 423. — vieren, 36, 180. — vingherlijn, 90, 189. — vliegen, 358. — Zigeuners, 198, 314. — zondvloed, 301, 421, 462.

IJ.

IJzeren masker (De man met het), 387, 482.

Z.

Zeekaarten, teekeningen en schilderijen, 335.
Zeist (Van den tijd toen er geen klok was te), 273.
Zigeuners, 198, 314, 580.
Zoccolanti, 197.
Zutfen (Toonkunstenaars te), 173.
Zwaardekroon (H.) als huwelijksmakelaar, 329, 436.

MEDEWERKERS.

A.

A., Wapen van het gesl. v. Alphen, 318.
A. (F.), Jeu du dauphin, 319.
Aarsen (A.), Eene belangrijke promotie, 101 — Knecht, 163. — Guit, 184. — Vingherlijn, 189. — Anneke Tanneke tooverheks, 269. — H. Zwaardekroon als huwelijksmakelaar, 329. — A. Scheerboom, 330. — De Malle brug te Amsterdam, 331. — Beelden uit het Doolhof te Amsterdam, 332, 558. — Nunspeet, Elspeet, 420. — Gesl. v. Dreumel, 479. — Ooievaar-lepelaar, 506. — Koffie-kuken, 507. — Voormalige regtspleging, 530. — Grafmonumenten te 's Gravendaal, 538. — Opschriften van kerkklokken, 585. — Saksisch volksrijm op den Hermansslag, 612.
Andante, Gesl. v. Oidtman, 317. — Gesl. Suijck, 318.
Andreae (Mr. A. J.), Kollumerland, 277.

Anspach (J.), Spreekwoorden en spreekwijzen aan den Bijbel ontleend, 20, 70, 294, 336, 400, 556. — Zilveren schaal, 168, 226. — Zilveren kroes te Eck, 230. — Spreekwijzen, waarin de bok eene rol speelt, 250. — Spreekwijzen, 254. — Familie v. Eck, 264. — Muziek des harten, 270. — Kerkelijke gebruiken, 271. — Staatkundige predikanten-eed, 275. — Beeldwerk in kerken, 280. — Byzantinisme, 316. — Verklaring van bijbelplaatsen De Mirjamsbron, 350. — Biernamen, 353. — Geslacht Bartolotti, 363. — Gesl. Le Maire, 371. — Gesl. Grijp, 371. — Voormalige regtspleging, 386. — Beeld te Amerongen gevonden, 388. — Opschrift in de kerk te Opheusden, 391, 534. — Aanstelling van een Duitscher tot heelmeester en barbier, 430. — C. de Bêre, 433. — De Malle brug te Amsterdam, 436. — Aanstelling van P. J. Boone tot kapitein op het fregat de Maan, 438. — Opperkoopman, 442. — Huwelijkspenningen, 442. — Namen van landerijen enz., 467. — Opschriften van kerkklokken, 490. — Portret van 1587, 500. — v. Buchell, 522. — Gesl. Sandra, 573. — Schoolmeesters in Gelderland in vroegeren tijd, 577. — Zigeuners, 580. — Wapens op portretten, 632.

B.

B., Gesl. Moerkercken enz., 204. — Gesl. v. Ingen enz., 479. — Gesl. v. Rijckevorsel, 479. — Wapens Pieterson en v. Hoogenhoek, 479.
B., De bruiloft van Kloris en Roosje, 496 — Gesl. van Duuren, 522.
B. (D. M.), Vélocipède in 1732, 481. — De man met het ijzeren masker, 482.
B. (de), Gesta Romanorum, 393. — Schoonvader, 423.
B. (v.)/Gn., Menageriën in Nederland, 168. — Gesl. de Kempenaer, 204. — Gesl. Sonck, 204. — Gesl. Persijn, 205. — N. Scheltius, 205. — Gesl. de Hochepied, 205. — Wapen gevraagd, 205.
Baan (J. van der), Afscheid aan de duiten, 103 — J. Ederwaert of Eduardi, 387. — Organisten, 397. — Toonkunstenaars te Middelburg, 397. — Kernheim bij Ede, 425. — Gesl. Persijn, 425. — N Scheltius, 425. — Gesl. Stellingwerff, 426. — Zuerius Boxhorn, 474. — Gesl. Hoog, 477. — Een trouwbrief, 532. — Orgels en klokkenspel, 549. — Gesl. de Kanter, 569. — Predikanten der hervormde gemeente te Romerswaal, 583.
Bakkenes (H. C. van), Gesl. Criep, 91 — L. Bouquet, 154, 484. — Gesl. Fremeaux, 257. — Gesl. Gruijs, 257. — Gesl. le Maire, 258. — Gesl. Grijp. 259. — Gesl. Bartolotti, 517. — Gesl. Kuytenbrouwer, 518. — Gesl. Diepenbrock, 518. — Gesl. Vorsterman, 573.
Beer (T. H. de), Spadille enz., 315. — Scheerboom, 387.
Berg van Dussen Muilkerk, Israël, 20. — R. J. Schimmelpenninck, 51.
Boot (C. H. B.), Gesl. Boot, 520.
Boreas, Gesl. de Kempenaer, 372.
Broedelet (F. H. L.), Laken scheuren, 269. — Blaauwe bloemetjes, 353.

C.

C., Gesl. v. Rijckevorsel, 631.
Caland (F.), Het gebruik van trommels, 98. — Heer Florens, 100. — Kapel aan Vreeshuysen te Bergen op Zoom, 702. — Commandeur Raebel, 102. — J. v. d. Baan, 133. — Zuerius Boxhorn, 139. — Gesl. Gruys, 141. — Wapen Tassin, 204. — De man met het ijzeren masker, 387. — Grafsteen te Sas van Gend, 391. — G. Humblot, 399. Kalfdansers, 421. — Kruipers enz., 421. — Gesl. le Maire, 424. — Ch. heer v. Sweveseele, 424. — Gesl. v. d. Mast, 424. — Gesl. de Lozanne, 429. — Mogge van Rennesse, 430. — Gesl. Burggrave, 479. — Namen van huizen, 507.

Churl (John), Lied, 7. — Schwalbenlied van Rückert, 55. — Zonderlinge drukfouten, 93. — Koekoek, 114. — Koeterwaalsch, 184. — Mokum, 186. — Smous, 197, — Zigeuners, 198. — Nunspeet, Elspeet, 316. — St. Olof en St. Frederik, 346. — Oera Linda Bôk, 392. — Ned. noordpoolvaarders, 483. — Lansquenet, 573.

D.

D. (B.), Wapens op portretten, 632.
D. (C. v. B.), Generaal van Weibnum, 581.
D. (J.)/L., Spelen in 1619 te Kadzand, 52. — Sporen van de armada of onoverwinnelijke vloot. 209 — Frisii acephali, 209. — v. Suchtelen, v. Breda, Sparman, 214. — Koperen bruiloftspenning, 225. — Tweelingbroeders kanonnen, 225. — De Clementiner broederschap, 226. — Horoskooppenningen, 228. — Gesl. Stellingwerff, 2'0. — Gesl. Ulenborgh, 261. — Koperen plaat met wapen, 267. — Numismatiek, 282. — Schilderij van 1603, 293 — A. Patras, 322. — Een huis te Groningen, 332. — Ooievaar-lepelaar, 358. — Twee wapens, 374. — Romeinsche munten op de Beken bij Renkum gevonden, 447. — Grafmonumenten te 's Gravendaal, 448. — De Offerberg en de Afgodsberg in den Essop achter het Onzalige bosch, 449. — Oudheden door G. van Hasselt vermeld, 449. — Monferland, 449 — Chr. Huygens. Ninon de l'Enclos, 451. — Kasteel van 's Heerenberg, 478. — Gildepenning van 1625, 489. — Meurssentoren onder Didam, 498. — Romeinsche grafsteen van een Fries, 498. — Asciburgium, 499. — Gesl. Persijn, 519. — Heidens in Nederland, 530. — St. Helena, een ballingsoord vóor het verblijf van Napoleon, 532. — P. Plemper, 546. — Tabakrooken, 582. — Vriezenveen, 583. — Formosa, 584. — Groote sleutel, 585. — Garingastraat, 629.
Dekker (Haentjens), L. Bouquet, 4.
Diepenbrock (Hub. Fred.), Gesl. Kuytenbrouwer, 428. — Gesl. Diepenbrock, 428.
Doorninck (J. I. van), Gesl. Stellingwerff, 426. — Gesl. Kuytenbrouwer, 427.
Drabbe (J. C.), Portret van G. Voetius, 503.

E.

E., Galerijen in kerken, met beeldwerk, 55. — Beeld- en steenhouwers. Vincent Lucas, 55. — Vraag naar een wapen, 92.
E. (G.), Claas Jz. Voogt, 54. — Wapen de Joncourt enz., 524. — Gesl. Loper, 524.
E. A. P., Hamer, 279. — Wapen van het gesl. v. Alphen, 372. — Nat servet, 380. — Zondvloed, 421.
Eyk (Van), Kalverboek, 256.

F.

F. (B. v. B.), Een Nederlander in Brandenburg, 219.
Fock (v. Brucken), Graaf de Nieuwerkerke, 145. — Gesl. Stellingwerff, 202. — Gesl. Spiering enz., 224, 568.
Fokker (G. A.), Bierramen, 61.
Frederiks (J. G.), Sam. Schass, 153. — Frederik von Boheme, 153, — Eerste predikant te Colijnsplaat, 153. — Een kalender en een huwelijksregister, 154. — L. Bouquet, 154. — Scheldnamen, 155. — Huis van Maes, 156. — Nat servet, 156. — Vrije jagt op Honselaarsdijk, 156. — Henric Coets, 170. — Brief van Petronella Moens, 170. — J. Perkois, 173, — Toonkunstenaars te Zutfen, 173. — Gesl. v. d. Nisse, 199. — Eene belangrijke promotie, 210. — Jan Greeve 211, — Heer Florens [v. Borsele] v. Brigdamme, 212. — Meunnicx-Lemoyne, 256. — Kernheim bij Ede, 259. — Gesl. Collyer,

316. — Twee communicaties uit de 18e eeuw. Gesl. de Kanter, 369. — P. Roscam, 385. — Brief van H. de Groot, 493. — Grafschrift op Alb. Verlanius, 610.

G.

G. (H.), Cats en Vondel, 233.
Geerke (J. H.), Ik behoor tot de tamme Philistijnen, 87. — Zij is op haar mond gevallen, 88.
G. J. Jr. (J. G. de), Wapen van Blarickhorst enz., 40. — Genealogie le Maire, 42.
Gouw (J. ter), Een bruiloftswensch van Cats, 391. — De drossaart Hooft en Joost Baeck, 540. — Bruiloft van Kloris en Roosje, 546.
Groen A. Jzn. (J. A.), Van zessen klaar, 87.
Groot Cz. (C. de), Cornelis Dirkszoon, 127.

H.

Haan (D. Bierens de), Claas Jansz. Vooght, 170.
Hauff, (W. R.), W. G. en F. Hauff, 395.
Heije, Een brief van R. Schrijver aan Oudaan, 17. — Nieuw Chyterboek van Sweelinck, 56. — Johannes Emedenus, 60. — Een brief van Sweelincks oudsten zoon, 109. — Lijst van organisten en klokkenisten in 1760, 110. — Muziekwerken van nederl. componisten, 240. — Organisten te Zwolle, 501. — Tollius, 504. — Organisten en klokkenisten, 552.— Toonkunstenaars voorkomende in het Album studiosorum der leidsche hoogeschool, 614.
Hoëvell (Mr, R. J. W. F. van), Wapen van het gesl. v. Alphen, 424. — Gebruiken bij overlijden en begraven, 525.

J.

Jongh (W. M. de), Gesl. Ketelanus, 318, — Gesl. Boot, 318. — Wapen van een onbekend geslacht, 374.

K.

K. (H.), Oera Linda Bôk, 284.
K. (J. C.), Jan Koppers, 394. — H. Zwaardekroon, 436. — Nostits of Norrits, 442.
K. (v.), Gesl. v. d. Mast, 265.
K. (V. R. V. D.), Gesl. v. Rijckevorsel, 631. — Wapens Pieterson en v. Hoogenhoek, 632.
Kesteloo (H. M.), Opschriften van kerkklokken, 490. — J. P. v. d. Brande, 521. — Casimir van Coerlandt, 534. — Stok, stokhouder, 563.— Jan Lambrechtsen Coolen, 567. — Scroyelgelt, 628.
Kloot (van Rhede van der), Schilderij van 1603, 394. — Gesl. Bartolotti, 516. —Gesl. de Kempenaer en Loockemans, 517. — Wapen van v. Alphen, 517. — Gesl. Camper en Persyn, 521. — Gesl. Weitsen, 568. — Gesl. Spiering, 569.
Kramm (C.), Koekoek, 248. — Koppermaandag, 248. — Gesl. Ulenborgh, 261.
K. v. S., Nostis of Norrits, 533.

L.

L., Jeu du dauphin, 208.
L., Violen, 399.
Laboranter, Verzen op de Witt, 6. — Grafsteenen van Atjih, 231. — Een Nederlander in Brandenburg, 327. — Jan Greeve, 329. Zeekaarten, teekeningen en schilderijen, 335. — Opschriften van kerkklokken, 490. — Opperkoopman, 529. — Mr. J. Diodati, 533. — J. H. Swartenhondt, 533. — Jordaens enz., 548. — Willem Pictoris 548. — Een familiewapen, 633.
Laurillard (E.), Heksen, 5. — Van babo naar bibo, 66. — Schwalbenlied van Rückert, 106. - Knecht, 183. — Guit, 183. — Gesl. de Hochepied, 317. — Brood zonder zout, 380. — Opschrift in de kerk te Opheusden, 489. — Slapen als een os, 513. — Où peut-on être mieux, 545.

Leendertz Wz. (P.), Van babo naar bibo, 66. — Komt men over den hond, dan komt men over den staart, 88. — Roemer Visscher en Gideon Fallet, 108, – Tekstkritiek, 113. — Spreekwoorden en spreekwijzen aan den Bijbel ontleend, 185, 453. – Cats en Vondel, 286. — De drossaart Hooft en Joost Baeck, 542. — Het Oera Linda Bôk, 585.
Leuven (Backer van), Speculanten in de 17e eeuw, 577.
ll., Gesl. de Ghent, 430.
Loren (J Ver), De St. Maria dell' Anima te Rome, 8.

M.

Maschhaupt (F. H.), Vraag naar een wapen, 265.
Matthes (C. P.), Schilderij van Frans Hals, 13.
Meurs (Dr. P. van), Niezen, 274.
M°., Liedboecxken van J. Razet, 7. — Sleijscat, 64. — Eswardeurs, 65. – Luthersche kerk te Leiden, 100.

N.

N., Twee geslachtwapens, 205. — Gesl. Hoogeveen, 264. — Gesl. d'Orville, 267.
Nepveu (J. I. D.), De geslachten de Hochepied en Colyer, 513.

O.

O. (D.), Penningen, 229.
O. (H. M. C. v.), Afscheid aan de duiten, 103. — Spreekwoorden en spreekwijzen aan den Bijbel ontleend, 115, 180, 452. — Cijfers bij naamteekeningen, 147. — Kakographie, 253. — Langdurige predikdienst, 382 — Nederlandsche molenmakers, 435. — Tijd-, afstand- en zwaartematen, 471. — Een bruiloftswensch van Cats, 493.
Obreen (Fr. D. O.), S. Bleker, 335. — Gildepenning van 1625, 448. — Basreliefs van M. Melin, 499.
Oosterzee (H. M. C.), Bedrijfnamen in den mannelijken vorm, 562.

P.

P., Sluiter, 112.
Pesters (I. J. de), Gesl. de Pesters, 132.
Poll (J. W. van de), Zuster van Goethe, 172.
Pot (A. van der), Jeu du Dauphin, 634.
Proes (L.), Dood- of lijkbidder, 180. — Langdurige predikdienst, 480.

R.

Reepmaker (A. A.), Wapens Pieterson en v. Hoogenhoek, 632.
Roever (De), Genealogie van de familie de Roovere te Dordrecht, 266.
Roever Az. (N. de), Organisten, 502. — J. J. v. Eyk, 503. — Eene orgelinwijding in de vorige eeuw, 551.
Rooijen (A. J Servaas van), Braga, 496.
Roos (G. P.), De Tabuda. De Budanvliet, 166. — Lied, 170. — Als men gus zegt, meent men al de hoenders, 177. — Spreekwoorden en spreekwijzen aan den Bijbel ontleend, 178, 343. — Bot vieren, 180. — Komt men over den hond, dan komt men over den staart, 188. — Spreekwoorden uit het tweede boek van den Reinaert, 190. — Bijgeloof verklaard, 206. — Van babo naar bibo, 249. — Wielingen, 279. — Nederlandsch en Westvlaamsch, 302. — Zusters van Alkmaar te Bergen op Zoom, 325. — Eenige zeeuwschvlaamsche en vlaamsche tijd- afstand- en zwaartematen, 348. — Bule, blutze, 356. — Kalle, 358. — Kamt den haan, 359. — Slingeren van gebouwen bij harden wind, 380. — Anneke of Tanneke tooverheks, 380. — Een trouwbrief, 441. — Zonderlinge drukfouten, 450. — Stok, stokhouder, 472. — Den aap vinden, 504. — Bijgeloof, 527. — Rijmen aan Vondel toegeschreven, 613.

S.

S., Wapens gevraagd, 522. — Gesl. Scheltus, 522.

S. (G. A.), Hoogleeraars door studenten te Krakau gekozen, 98. — Phenicische opschriften, 103. — Moorsche dans, 207.
S. (R.), Gesl. v. Belle, 519.
S. (v. d.), Portret van 1617, 395. — Basreliefs van M. Melin, 395
Schenk Az. (G. A.), Niezen, 216.
Six (G. A.), Zoccolanti, 97. — Wapen gevraagd, 199. — Geheimzinnig portret, 451, 497.
Snellebrand (A. J.), Geeft hem ruimte, 350.
Stella duce, Gesl. Twent, 564.
Stuers (Victor de), S. Bleker, 394.

T.

T., Où peut-on être mieux, 496.
T. (B.), A. Scheerboom, 222.

V.

V. Az., (De), Bilderdijk, 90. — Spadille enz., 254.
VL. (H.), Bilderdijk, 361.
Vl. (v.), Buiten 's lands, 64.
Vlieger (Anth. de), Postzegels, 96.
Vries Az. (A. D. de), M. de Sandra, 501. — Mr. J. van Noord, 502.
Vries Jzn. (J°. de), Bilderdijks brief van A. aan Z., 333.
Vorsterman van Oijen (A. A.), Gesl. Gruijs, 41. — Gesl. v. Hasselt, 145. — Gesl. v. Lulsdorp (Lulsdorff), 145. — Schilderij van Frans Hals, 239. — Zuerius Boxhorn, 317. — Wapen de Percin de Montgaillard, 317. — Fam. de of van Groin, 317.

W.

W., Beelden uit den Doolhof te Amsterdam, 229.
Wagner (J. D.), Sophia van Renesse, 374.
Weyerman (J. W.), Vermaarde Nederlanders, 222.
Winkler (Johan), Geschiedenis der Heidens of Zigeuners, 5. — St, Quirinus, 6. — Als men gus zegt, meent men al de hoenders, 20. — Het spinnen der katten, 45. — Bijgeloof verklaard, 95, — Niezen, 99, 326. — Paardenschoeisel, 150. — Een uithangteeken, 150. — Sleyscat, 187. — Nederlandsche plaatsnamen in Noordamerika, 321. — Loef, 354. — Koffiekuken, 354. — Hazen en patrijzen op Java, 376. — Friezen aan de hoogescholen te Praag en te Wittenberg, 484. — Saksisch volksrijm op den Hermansslach, 495. — Saks, Sakser, 508, — Schildwacht, 509. — Vreemde plaatsnamen, 509. — Lincelles, Werwick, 510. — Jodute, 511, — Naamsoorsprong van Apeldoorn, 559. — Gevelspreuken, 574. — Waalsche taal, 650. — Nijmegen, 630.
Winkler (Dr. T. C.), Schmerling, 568.

Z.

Z., Sterfjaar van Fred. v. Egmond, 224. — Loef, 256. — Gesl. Spiering, 262. — Wapen van M. Az. de Ruyter, 263. — Wapen v. Vladeracken, 263. — Wapen v, Rijssingen, 266.

---

*, Brief van Napoleon I aan zijn broeder den koning van Holland, 1. — 't Huis te Manpadt bij Haarlem, 4, 330. — Geschilderde portretten van Vondel, 17. — Gerard van Lennep, 42. — Gesl. Deugeweerd, 44. — Gesl. Roeters, 91. — Schatter-Clant, 91. — Hoe de Rijnstreek aan 't bierdrinken geraakt is, 98. — Werner van Lennep, 152. — Gesl. de Hochepied en Collyer, 143. — Slingeren van gebouwen bij harden wind, 148. — Postzegels 148. Anneke Tanneke tooverheks, 149. — Neurenberger speelgoed, 152. — Hazen en patrijzen op Java, 152. — Ooievaars, 152. — Eigenaardigheden van groote mannen, 153, 213, 326, 385, 433, 481. — Aanteekeningen betreffende de nederlandsche vlag, 157. — Eedboek der

voormalige land- en zeemagt, 166. — Koffie-kuken, 198. — Gesl. Kuytenbrouwer, 203. 427. — Gesl. Ulenborgh, 204 — Bijgeloof, 207. — Brood zonder zout, 207. — Tafelvorken, 219. — Papierprijzen in de 14e en 16e eeuw, 224. — Mr. A. Backer, 231. — Zonderlinge drukfouten, 232, 334. — Menschenbeenderen uit de Haarlemmer meer, 272. — De Ruyter en de hertog v. Albemarle in den vierdaagschen zeestrijd, 273. — Van den tijd toen er in Zeist geen klok was, 273. — De Turken aan den Rijn, 278. — Brooden van recognitie, 327. — Nederlandsche molenmakers, 331. — Opschriften van kerkklokken, 332. — Gesl. Bolle, 373. — De pad, 375. — Bliksem-photographiën, 378. — Merkwaardige boomen in Nederland, 383. — Paalworm en kievit, 384. — Twee rijksveldwachters voor een spook op de vlugt, 432. — J. Snel, 433. — Scroyelgelt, 473. — Het Morre-gat bij Doorn, 480. — Opregte waardeering bij opregten haat, 483. — Namen van landerijen, 507. — Eigenaardige uitdrukkingen bij verschillende spelen, 507. — Jacob v. Lennep, 545. — Muizebruien, 630.

***, Vraag naar een wapen, 521. — Wapens in kerken, 567.

?, Grafschriften van muziekbeoefenaars, 246.

LEES-. SCHRIJF- EN DRUKFOUTEN.

In deel XXIV,

bl. 534,	reg.	8 v. b.	*staat:*	ligpenning	*lees:*	legpenning

In deel XXV,

» 36,	»	6 »	»	Voorwaar	»	Vanwaar
» 41,	»	14 »	»	Sybrin van Walta, dochter	»	Sybren van Walta, zoon
» 74,	»	10 v. o.	*achter*	Aldus moet	*bij te voegen*	Hebr. 10. 7,
» 144,	»	7 »	*staat:*	Boelenne	*lees:*	Boelema
» »	»	3 »	»	Gerlacns,	»	Gerlacius,
» 170,	»	6 v. b.	»	Cats,	»	Coets,
» 260,	»	9 v. o.	»	1611	»	1617
» 260,	»	13 »	*achter*	Logices,	*bij te voegen:*	Franeq. 1610.
» 261,	»	5 v. b.	*staat:*	Nav. V,	*lees:*	Nav. XI,
» 262,	»	9 v. o.	*achter*	handel.	*bij te voegen:*	(Afdruk uit den Vrijen Fries XII.)
» 278,	»	11 v. b.	*staat:*	Crauwert,	*lees:*	Grauwert,
» 284,	»	4 »	»	*christinae*	»	*christianae*
» »	»	14 »	»	*deuss*	»	*deus*
» 290,	»	14 »	»	1831	»	1631
» 300,	»	15 »	»	Sano	»	Saxo
» 324,	»	18 »	»	1667	»	1767
» 380, onder	reg.	5 v. o.	*staat:*	G. P. BAS,	*lees:*	G. P. ROOS.
» 425,	»	7 »	»	1874	»	1674
» 449,	»	10 v. b.	»	A. W. Pleyte,	»	dr. W. Pleyte,
» »	»	9 v. o.	»	bl. 442	»	44 (2)
» 476,	»	2 v. b.	»	1740	»	1640
» 496, onder	»	13 v. b.	»	P.	»	T.
» 561,	»	4 »	»	lijkwijl	»	lijkwel
» »	»	11 v. o.	»	onbeduidend	»	onbeduind

GESCHIEDENIS.

Brief van Napoleon I aan zijn broeder, den koning van Holland. De volgende brief is ontleend aan Blanchard Jerrold's The Life of Napoleon III, derived from State Records, from Unpublished Family Correspondence and from Personal Testimony. In 4 vol., Vol. I. Men kan er uit zien, wat de goede, maar ijdele, vorst van zijn keizerlijken broeder te verduren had. Het doet mij leed, dat ik niet anders kan geven dan eene gebrekkige vertaling van eene engelsche vertolking.

*

»AAN DEN KONING VAN HOLLAND.

Finkenstein, den 4den April 1807.

»Uwen brief van den 24sten Maart heb ik ontvangen. Gij zegt, dat gij 20,000 man in de Groote Armée hebt. Dit maakt gij u zelf niet eens wijs: er zijn er geen 10,000 — en dan nog wélke manschappen! Het zijn geen maarschalken, ridders en graven, die gij behoordet te maken, maar soldaten! Als gij op deze wijze voortgaat, maakt ge mij bespottelijk voor heel Holland!

»Gij regeert de natie te veel als een Capucijner. Eens Konings vriendelijkheid moet altijd koninklijk wezen en niet als van een monnik. Niets is verkeerder dan uwe herhaalde reizen naar den Haag, of het moest de collecte [de vrijwillige leening?] zijn, die op uwen last in uw koninkrijk geschiedt. Een Koning beveelt en vraagt om niets: hij wordt ondersteld de bron te zijn van alle magt, en de middelen te bezitten, die hem er boven verheffen zijn toevlugt te nemen tot anderer lieden beurzen. Maar gij ziet al deze fijne onderscheidingen niet.

Ik verneem van plannen tot herstel van den Adel, waaromtrent ik verlang het regte te weten. Zijt gij dan zoozeer den kop kwijt, en kunt gij vergeten hebben, wat ge mij verschuldigd zijt?! In

uwe brieven spreekt gij altijd van eerbied en gehoorzaamheid. Ik begeer geene woorden, maar feiten. Eerbied en gehoorzaamheid bestaan in het niet zoo haastig doordrijven van zulke gewigtige aangelegenheden, zonder mijn raad, want Europa zal nooit kunnen gelooven, dat gij vergeetachtig genoeg waart, om zekere zaken uit te voeren, zonder mijne medewerking. Ik zal genoodzaakt worden u te verloochenen. Ik heb gevraagd om het stuk over het herstel van den Adelstand. Gij kunt u op een openbaar blijk mijner afkeuring voorbereid houden.

»Onderneem geene expeditie ter zee: het jaargetijde is voorbij. Doe eene ligting van schutterij om uw land te verdedigen. Betaal mijne troepen. Ligt een groot aantal lotelingen voor den krijgsdienst. Een vorst, die in het eerste jaar zijner regeering den naam heeft van zoo goed te zijn, is een vorst, die, in het tweede jaar, door zijn volk wordt uitgelachen. De liefde, die koningen inboezemen, moet eene mannelijke liefde zijn, vermengd met eerbiedige vrees en diepe hoogachting. Als de menschen van een Koning zeggen: dat hij een goede kerel is, of een goede *Vader* — zoo ge wilt — zal hij dan het gewigt van een troon kunnen schragen, tegenstanders onderdrukken en de volkshartstogten tot zwijgen brengen, of die *zijn* rigting doen nemen? Het eerste ding, dat gij te verrigten hebt, en dat ik u heb aangeraden, is, de instelling der *conscriptie*. Wat kan er gedaan worden zonder leger? Kan immers een opvaagsel van déserteurs een leger genoemd worden? Hoe komt het toch, dat gij niet gevoeld hebt, dat, bij den tegenwoordigen toestand uwer armée, de benoeming van maarschalken een ongepaste en belachelijke stap was? De Koning van Napels heeft er geene. Ik heb er geene aangesteld in mijn Koninkrijk Italië. Gelooft gij dat, wanneer veertig Fransche schepen zee kiezen met vijf of zes Hollandsche barken, de admiraal Verhuell, bij voorbeeld, er als maarschalk het bevel over zou kunnen krijgen? Er zijn geen maarschalken in kleine koninkrijken: er zijn er geen in Beieren, geen in Zweden. Gij overdekt menschen met eerbewijzen, die ze niet verdiend hebben. Gij handelt te overhaast en zonder raad. Ik heb u den mijnen aangeboden: gij antwoordt met fraaie pligtplegingen en gaat voort dwaasheden te doen.

»Uwe twisten met de Koningin beginnen bij het publiek be-

kend te worden. Houd in uw huis dat vaderlijke en verwijfde karakter op, dat gij in uwe regeering ten toon spreidt, en vertoon in de publieke aangelegenheden de gestrengheid, welke gij u aanmatigt in uw gezin. Gij behandelt eene jonge vrouw, zoo als men een regiment zou commandeeren. Wees voorzigtig ten opzigte der personen, die u omringen: want uwe omgeving bestaat louter uit edelluî. De gevoelens van dergelijke menschen zijn altijd juist het tegenovergestelde van die van 't publiek. Pas op, gij begint niet langer populair te zijn te Rotterdam en te Amsterdam. De Katholieken beginnen u te vreezen. Waarom geeft gij aan sommige hunner geen posten? Rust er geene zedelijke verpligting op u om uwen godsdienst te beschermen? Dit alles toont hoe weinig kracht van ziel gij bezit. Gij maakt te veel het hof aan ééne partij in uwe natie en vervreemdt de rest. Wat hebben de ridders gedaan, aan wie gij ordens gegeven hebt? Waar zijn de wonden, die zij ontvingen voor hun land, de uitstekende talenten, die hen aanbevelen? Ik zeg dit niet van alle, maar van drie vierden. Vele hunner hebben in de Engelsche partij eene in 't oog vallende rol gespeeld, en zij zijn de oorzaak der rampen van hun land. Moet gij ze nu slecht behandelen? Neen, maar maak allen uwe vrienden. Ik ook heb uitgewekenen om mij heen, doch ik laat hun niet toe de bovenhand te hebben, en waar zij meenen op het punt te zijn, mij een kans af te kijken, zijn zij er verder van af dan toen zij buitenslands waren, want ik heersch naar een stelsel, en niet door zwakheid.

»Gij hebt de beste en deugdzaamste der vrouwen, en gij maakt haar ongelukkig. Laat haar dansen, zooveel zij maar wil, dit behoort tot haar leeftijd. Ik heb eene vrouw, die veertig is. Van het slagveld schrijf ik haar, dat zij naar bals moet gaan, en gij verlangt van eene vrouw van twintig, die dit leven ziet wegzweven met al zijne droombeelden, dat zij zich zal opsluiten als in een klooster, of als eene kindermeid altijd haar kind zitten wasschen. Gij zijt zelf te veel t'huis en te weinig in uw kabinet. Ik zoude u dit alles niet zeggen, indien ik geen belang in u stelde. Maak de moeder uwer kinderen gelukkig. Daartoe leidt slechts één weg: bewijs haar volkomene hoogachting en vertrouwen. Ongelukkig hebt gij eene vrouw, die al te deugdzaam is:

was zij eene *coquette,* zij zoude u bij den neus leiden. Maar gij hebt eene fiere vrouw, die tegelijk bedroefd en verontwaardigd is over het denkbeeld zelfs, dat gij eene slechte gedachte van haar hebt. Gij moest eens eene vrouw gehad hebben, als sommige, die ik in Parijs ken! Zij zoude u hebben bedrogen en tevens u aan hare knieën gehouden hebben. Mijne schuld is het niet, zoo als ik dikwijls aan uwe vrouw verteld heb.

»Voor de rest, wilt gij dwaasheden doen in uw Koninkrijk, 't is goed en wel: maar de vergunning geef ik u niet ze te doen in mijne landen. Gij loopt met uwe decoraties te koop bij iedereen (verscheidene menschen hebben er mij over geschreven) en geeft ze aan diegene, die er geen schaduw van aanspraak op hebben. Het spijt mij, dat gij niet wist, dat ge in den eerbied, dien ge mij verschuldigd zijt, te kort schiet. Mijn besluit is, dat niemand *ten mijnent* deze decoraties zal dragen, daar ik het vaste voornemen heb het zelf ook niet te doen. Vraagt ge mij naar de reden, dan antwoord ik u, dat gij nog niets gedaan hebt om te verdienen, dat men zich met uwe beeldtenis zou versieren: dat gij uwe orde zonder mijn welnemen hebt ingesteld, en dat gij er te kwistig meê zijn. En hoe hebben al de daden van allen, die u omringen en aan wie gij ze uitdeelt, zich die orde waardig gemaakt!

NAPOLEON."

't Huis te Manpadt, bij Haarlem. (XXIV, bl. 529.) Ten overvloede voeg ik nog bij 't reeds door mij gemelde, dat de teekeningen, waarop dat huis als *burgt* voorkomt, zijn van den bekenden kasteelen-teekenaar Rademaker (*twee,* voor- en achterzijde van 't slot) en een van van de Velde, 't huis met zijne torens in 't verschiet in 't geboomte. *

Louis Bouquet. (XXIV, bl. 361.) Misschien zou de heer Fred. Muller zijnen wensch bevredigd kunnen zien, door informatiën in te winnen te Hendrik-Ido-Ambacht, alwaar, zoo als ik zeker weet, eene woning, thans boeren-hofstede, gevonden wordt, die den naam draagt van: »Huis Bouquet", waarin in de 18de eeuw zekere Bouquet moet hebben gewoond.

Oudewater. HAENTJENS DEKKER.

Geschiedenis der Heidens of Zigeuners. (Vgl. Alg. Reg. I). Het is voor navorschers, die de geschiedenis beoefenen der Heidens of Zigeuners in Nederland, zeker niet onbelangrijk te vernemen, dat er in het vlaamsche weekblad Rond den Heerd (uitgever: »Eerweerde A. Duclos, Mariastrate te Brugge"), met nummer 1 (29 november 1874) van den tienden jaargang te beginnen, een opstel voorkomt over het verblijf en de lotgevallen van dat volk in Vlaanderen. Dit opstel dat vele belangrijke bijzonderheden aangaande de Zigeuners, uit »oude chroniken, handschriften en stadsrekeningen" verzameld, bevatten zal, wordt geschreven door F. M. en draagt het opschrift: »De waarachtige historie van de Gipten."

Gipten namelijk, welk woord de Vlamingen uitspreken en gewoonlijk ook schrijven als: *Dsjipten, Djipten, Tjipten* is de naam dien de Zigeuners in West-Vlaanderen dragen. Dit *Gipten* of *Dsjipten* (met een engelsche *g* uitgesproken) is duidelijk een verbastering van *Egipten*, Egyptenaars, even als ook de woorden *Gipsey*, dat bij de Engelschen, en *Gitano*, dat bij de Spanjaarden in gebruik is om een Zigeuner aan te duiden, van Egypte en Egyptenaar moeten worden afgeleid.

Leeuwarden. JOHAN WINKLER.

Heksen. (XXIV, bl. 579.) Het bijgeloof betrok meestal bepaaldelijk ook *het haar* in zijne voorstellingen van hekserij en tooverij. Scheltema deelt, in zijne Geschiedenis der Heksenprocessen, de niet onaardige bijzonderheid mee, dat koning Filips V, van Spanje, zijne kaalheid met eene pruik wilde bedekken, doch dat de Camarilla zich daartegen verzette, als tegen eene gevaarvolle daad, »omdat er met menschenhaar zooveel tooverij plaats vond;" maar dat eindelijk toch het aanschaffen van eene pruik werd toegestaan, onder voorwaarde, dat de pruik van »haar van edellieden" moest gemaakt zijn. In een, door prof. Moll aangehaalden, »Spieghel der biechten," uit de eerste helft der 15de eeuw, wordt, bij de behandeling van het eerste der Tien Geboden, o. a. aan den biechteling gevraagd: »Hebdi gheloef ghehadt aen u haer, wanneer het te samen ghevilt was?" Men scheen dus wel verwarring en dooréénstrengeling van het haar met den invloed van booze geesten of zwarte magten in verband te brengen. (Denk aan de nacht-

merrie!) Om deze en soortgelijke redenen plag men zeker de haren der heksen weg te scheren. 't Waren nestelplaatsen der demonische magt. E. LAURILLARD.

St. Quirinus. (Vgl. XXIV, bl. 570, 340, 217). In het vlaamsche weekblad Rond den Heerd (eerste jaargang, n°. 27) wordt de gedenkdag van den bisschop en martelaar St. Quirinus eveneens op den 4den junij gesteld, maar het jaar 300, als dat van zijn martelaarschap genoemd.

Leeuwarden. JOHAN WINKLER.

VRAGEN.

Verzen op de Witt. In de papieren van den raadpensionaris Johan de Witt vonden wij het volgende fragment van eenige verzen op hem gemaakt:

6.

De tacken syn vol vuyl fenyn.
Komt help, en haelt van boven neder
Het moeter..... jaer wt syn,
Off t' komt het naeste jaer licht weder.

Van d'Amstel h.... quam eerst voort
't Fenyn, en BICKTER nu soo crachtich
Dat alle Thuynders schreeuwen moort
Want sy en syn het quaet niet machtich.

10.

De witte bloem, die in ons hoff
Eerst schoon en suyver scheen te bloeyen,
Is nu soo vol vergiftich stoff
Dat men syn stam hoordt wt te roeyen.

11.

Want hy heeft heel de vrucht verstoort
Van alle myne Oraigne — boomen.
Daer rest maer een, Godt hoedt hem voort
En laet hem tot volwassing comen.

15.

Soo wert myn thuyn ten lest bevrydt
Van Tygers en van felle Wolven,
Want die d' Oraigne boom affsnydt
Dient levendich in d'aerdt bedolven.

Wie kan de ontbrekende verzen aanvullen?

LABORANTER.

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Lied. (Vgl. XXIV, bl. 517). Het bekende kinderliedje »van den bisschop van Munster," heb ik altijd zóó hooren zingen, dat de derde regel luidt: »De *koning* van Jerusalem," en niet: »De *staten*" of nog veel minder: »De *straten*."

JOHN CHURL.

[Ik heb altijd, zoo in Holland als in Friesland, hooren zingen »de staten van Jeruzalem". Maar op zulke liederen vindt men allerlei varianten. Zoo hoorde ik in plaats van »de bisschop van Munster" wel eens zingen »de keizer van Rusland."]

VRAGEN.

Liedboecxken van I. Razet. Onlangs had ik ter inzage een boekje met geschreven »liedekens", 't welk tot titel had: »Een liedboecxken. Inhoudende veel ende diversche fraye Nieu liedekens vergadert ende geschreeven by my I. Razet P; N. P. A." Ter zijde stond: »Na dit Een Beter Als God belieft."

Is van dien persoon iets bekend? M°.

Hendrik Laurensz. Spieghel. Voor Coornherts werken (Amst. 1630 fol.) vindt men getuigenissen omtrent den schrijver, en

daaronder een fragment uit eenen brief van H. Lz. Spieghel aan Corn. Boomgaertsz. Waar kan men dien brief in zijn geheel lezen?

KUNSTGESCHIEDENIS.

DE St. MARIA DELL' ANIMA TE ROME.

OORSPRONKELIJK EENE NEDERDUITSCHE STICHTING, HAAR BIJZONDERE BOUWTRANT. PAUS ADRIAAN EN ANDERE NEDERLANDERS DIE ALDAAR BEGRAVEN ZIJN.

Toen ik in het voorjaar van 1869 eenige weken in Rome mogt doorbrengen bezocht ik van de talrijke bezienswaardige kerken aldaar, o. a. ook de St. Maria dell' Anima. Het schoone altaarstuk van Giulio Romano en het monument voor onzen landgenoot paus Adriaan waren waarschijnlijk de redenen, die mijne reisgenooten en mij bewogen haar binnen te treden.

Het trok toen mijne aandacht, dat in deze kerk zoovele Nederlanders begraven waren, en ik teekende de namen op, met het doel deze in den Navorscher te vermelden, als welligt van eenig genealogisch of historisch belang. Hierbij voeg ik eenige aanteekeningen over de stichting der kerk — oorspronkelijk eene nederduitsche stichting — en haar bijzonderen bouwtrant, in de hoop dat zij sommigen lezers belang mogen inboezemen.

De St. Maria dell' Anima is tegenwoordig eene duitsche kerk en wel de aanzienlijkste duitsche kerk in Rome. Des zomers wordt er elken zondag, des winters dagelijks in de duitsche taal gepredikt. Met de kerk is eene duitsche school en een duitsch hospitaal verbonden. Ook schijnen in de bijgebouwen nog behoeftige Duitschers opgenomen te worden, althans boven eene deur bij de kerk vond ik het volgende opschrift: »Xenodochium Beatæ Mariæ de anima pauperum peregrinorum Germanorum sustentationi instructum."

Deze kerk is alzoo eene van die talrijke nationale kerken, die men in Rome aantreft. Geene stad ter wereld herbergde steeds

zoovele vreemdelingen als zij. En vele dier vreemdelingen, vrome pelgrims, geheel onbekend met de taal en de gewoonten der Romeinen, hadden in sterke mate bescherming noodig. Van hier dat èn in de Middeneeuwen èn ook later zij, die tot hetzelfde volk of denzelfden staat behoorden, zich nauwer aan elkander sloten, zoodat zich langzamerhand vaste vereenigingen der verschillende nationaliteiten vormden. Er werden nationale kerken gesticht, wier besturen betrekkingen met het moederland onderhielden en op velerlei wijze de belangen hunner landgenooten behartigden, door erfenissen uit te keeren, de behoeftigen te ondersteunen, enz. Zoo hebben niet alleen de Piemonteezen, Genueezen, Napolitanen en andere italiaansche volkeren hier hunne eigene kerken, maar ook de Franschen, Spanjaarden, Engelschen, Duitschers, enz.

Oorspronkelijk is de St. Maria dell Anima eene nederduitsche stichting. Volgens Försters Reisboek is zij eene stichting van den Nederlander Johan van den Steen en zijne vrouw, den domheer Theodoor Hiem uit Paterborn en eenige andere Duitschers. In de Haarlemsche Courant van 5 febr. 1873 vindt men een stuk, deels uit l'Ami du Limbourg, deels uit den Tijd overgenomen, waarin gemeld wordt, dat een Nederlander Jan Pieters en zijne vrouw Catharina in 1400, bij gelegenheid van een pelgrimstogt naar Rome, drie huizen ten besten gaven, waarvan zij het middenste tot eene kerk, de beide andere aan weêrszijden tot verblijfplaatsen voor nederlandsche en duitsche pelgrims inrichtten; later werd de kerk nog door genoemde echtelieden vergroot, zoodat zij ook het terrein der beide belendende huizen innam; en korten tijd daarna gaf Dirk Hiem van Paterborn, kanunnik van Maastricht zeven aan de nieuwe kerk belendende huizen, om ze in te rigten tot een hospitium voor pelgrims uit Brabant, Holland, Gelderland, Zeeland en andere nederlandsche gewesten.
Kerk en hospitium bleven dan ook, volgens dit stukje, eene nederduitsche stichting tot den tijd dat het protestantisme in Nederland de overhand kreeg.

De tegenwoordige kerk is, volgens genoemd stukje in de Haarl. Courant, 28 nov. 1510 plegtig geconsacreerd, doch werd volgens Forster eerst in 1514 voltooid, die tevens mededeelt dat zij door

een Duitseher onder medewerking van Bramante werd gebouwd.

Wanneer men bedenkt, dat aan laatstgenoemden de bouw van den St. Pieter was opgedragen, waarvan de eerste steen in 1506 is gelegd, zal men niet verwonderd wezen, dat deze kerk in renaissance-stijl is gebouwd, althans niet in den duitschen stijl, welke destijds en nog geruimen tijd later in ons land en in Noord-duitschland in zwang was en door de Italianen van dien tijd smadelijk gothische of barbaarsche stijl genoemd werd. Evenwel is de invloed van den duitschen bouwmeester duidelijk merkbaar en doet de kerk toch aan de noordduitsche en nederlandsche kerken van dien tijd denken. Zij heeft drie schepen, alle even hoog, waarvan het middenste 16, de zijschepen 9 treden breed zijn. Het middenschip heeft aan elke zijde drie hooge vierkante pilaren, die het van de zijschepen afscheiden. Aan het einde van het middenschip bevindt zich een vrij diep koor met halfcirkelvormig einde. En tegen de zijschepen bevinden zich kapellen in den vorm van hooge nissen, die boven tot aan het gewelf loopen en waarin de vensters zijn.

Door dit diepe koor, die schepen van dezelfde hoogte, die slanke pilaren doet deze kerk nog meer aan den noordduitschen kerkbouw van dien tijd denken dan aan dien uit den renaissance-tijd, te meer daar het gewelf nog min of meer den indruk geeft, zich uit deze pilaren te ontvouwen, al zijn tegen die pilaren aan de zijde van het middenschip en aan die der zijschepen platte pilasters met korinthische kapiteelen aangebragt en al loopt ook boven de verbindingsbogen een sterk sprekende horizontale lijst.

Niet onwaarschijnlijk komt het mij alzoo voor, ook met het oog op de noordduitsche en nederlandsche stichters en den duitschen architect die haar heeft gebouwd, dat men het hoofdplan van eene of andere noordduitsche kerk heeft aangenomen, doch Bramante in dat plan verscheidene wijzigingen heeft gemaakt, waardoor deze kerk een éénig verschijnsel op architectonisch gebied is geworden.

Aan den rechterkoorwand tegenover het marmeren grafmonument van Karolus Fredericus Juliae Cleviae et Montium Dux † 1575, hetwelk volgens Baedeker door den Nederlander Aegidius van Riviere en Nicolaus van Arras is vervaardigd, bevindt zich dat

van paus Adriaan VI, door zijnen vriend Wilhelmus Enckevoirt voor hem opgerigt. — Het is volgens Försters Reisboek gemaakt door M. Angelo Sanese en N. Tribolo uit Florence, naar eene teekening van Balthasar Peruzzi. Minder schoon, naar mijn gevoelen, vooral wat het architectonische betreft, dan sommige andere grafmonumenten te Rome uit het begin der XVIe eeuw, zoo als die van de cardinalen Visconti en Basso, in 1505 en 1507 door Andrea Sansovini in het koor van de St. Maria del Popolo te Rome vervaardigd, is het evenwel een waardig monument.

Op eene tombe, in het midden waarvan het gecarteleerde wapen, drie wolfshaken en de hollandsche leeuw, is uitgehouwen, ligt paus Adriaan, het gemijterd hoofd als slapende op den regterarm steunende, terwijl de linker achteloos op het lichaam rust. Op zijde, onder tegen de tombe, zitten twee knapen met omgekeerde fakkels. Hieronder een basrelief in marmer, voorstellende den intogt van paus Adriaan in Rome. Aan weerszijden van de tombe verheffen zich twee ronde zuilen — alzoo vier in het geheel — van gekleurd marmer, met witte kapiteelen welke een architraaf dragen, die in het midden wordt afgebroken door een ronden boog, boven welken het monument wordt afgesloten door de stomphoekige afsluiting. Tusschen de zuilen bevinden zich twee nissen boven elkander, waarin vrouwelijke allegorische figuren, links de matigheid en de sterkte, regts de waarheid en de geregtigheid. In den ronden boog of lunette, boven de tombe, ziet men een schoon basrelief, voorstellende de Madonna met het kind, benevens Petrus en Paulus. In het open vak tusschen dezen boog en den stomphoekigen gevel bevinden zich twee zwevende figuren, de linker in de eene hand de sleutels, in de andere een palmtak, de regter in de eene hand een mijter in de andere een pen vasthoudende.

Op den voet van het monument staat het bekende grafschrift, door Willem Enckevoirt gemaakt, waarvan o. a. eene vertaling is te lezen in van Heussen en van Rijn, Historie van 't Utrechtsche bisdom bij de beschrijving van de stad Utrecht.

Behalve het grafmonument van paus Adriaan en dat van Karel Frederik hertog van Kleef, enz. vond ik nog de volgende grafmonumenten voor Nederlanders opgerigt.

Tegen een van de beide pilaren, het digtst bij het koor, een

eenvoudig zeer schoon monument, bestaande in twee treurende engeltjes die een rol vasthouden, waarop het volgende opschrift: »Generoso ac nobili Domino Adriano Vryburch Alcmariensi magnae spei juveni antiquiss. Vryburchor. domus unico XXIII vitae anno extincto Theodorus Quinting avunculus et Balduinus Breyel, test. exec. moesti p. p. Obiit anni MDCXXIIX XIX dec." Het wapen is een kasteel met een duif er op.

Tegen eenen anderen pilaar een steen met het volgende opschrift: Arnoldus de Vlaming ex nobiliss. et antiquiss. Oudtshoorn familia et de rep. Amsterdamensi, in magistratibus bene merita † 26 aug. 1613. Wapen, 3 horens.

Weer tegen eenen anderen pilaar een monument: »Ferdinando van den Eynde" uit Antwerpen, † 1630, door zijn broeder Johannes opgerigt. Wapen, drie zwaantjes.

Op den vloer een grafsteen: »Paulo Antistiti Torosem proniēn a Middelburgo — ab Julio et Leone pontificibus ad praesidendum Lateranensi concilio electo et evocato", † 19 jan. 1534. Wapen, op een rond veld, boven een zon, beneden een halve maan, aan iederen kant een ster.

Verder nog grafsteenen:

Huberto Fabry, Mosae Trajectensi, oud 55 j., † 20 febr. 1683.

Joanni Nolen, Belgae Trajecti ad Mosam, † 28 dec. 1726, opgerigt door zijn zwager Nicolaus Dubar.

Grafsteenen voor:

Leonardus Brifonius Leodiensis, † 1668.

Cornelius Henricus Motmannus, patritius Leodiensis, † 1638.

Franciscus Oranus, Franc. F. Leodicen. Patricius, † 15 Aug. 1599.

Petrus Hielius, † 1595, uit Gent.

Giorgius Piscator Audenard. Flandr. † 1625 door zijn neef Petrus Piscator opgerigt. Wapen, een band met twee sterren.

Links van den hoofdingang tegen den muur vindt men het grafmonument van Willem Enckenvoirt, den vriend van paus Adriaan: »Wilhelmo Enckenvoirtio Brabantino S. R. E. Presb. Card. Vixit Ann. LXX Mortem obiit 1534. — Ook hij ligt in slapende houding op eene tombe, welke door twee adelaars gedragen wordt. Opde tombe is het wapen, drie adelaars, gebeeldhouwd.

Regts van den hoofdingang vindt men een monument voor den

kardinaal aartshertog Andreas Ferdinand van Oostenrijk, † 1610, opgerigt, dat ik hier vermeld, omdat het volgens Förster door een Nederlander Aegidius di Riviere is vervaardigd. Tusschen twee zuilen, die balk, enz. dragen, ligt de kardinaal geknield, met gevouwen handen en opwaarts starende oogen: hierachter ziet men en relief de opstanding van Christus.

J. VERLOREN.

Geschilderde portretten van Vondel. (XXIV, bl. 349, 522). Het in *pastel* geschilderde portret, door mij t. a. p. vermeld als waarschijnlijk nog bij den heer W. W. van Lennep te Amsterdam berustende, stelt, als ik wel heb, onzen Vondel voor als een krachtig man van tusschen de 30 en 40 jaren. Nog altijd herinner ik mij dat sprekende oog, dat mij zoo dikwijls in mijne slaapkamer met vriendelijken ernst heeft aangestaard!

Het zoude kunnen zijn, dat dit portret, hetzij door de familie Looten, hetzij door de familie Block, beide door onzen grooten dichter zoo van harte bezongen, aan de familie van Lennep gekomen was. Jan van Lennep, de zoon van Warner en Sara van Halmael, huwde in nov. 1663 Suzanna, en zijne zuster Elizabeth Laurens Pieterszoon, Block. Eene dochter van genoemden Jan, die in derde huwelijk Maria Seijen tot vrouw genomen had, Elisabeth van Lennep, hertrouwde, na den dood van haar eersten man Jan Marcelis, met Govert Looten. Men ziet, er waren kanalen genoeg om op eene geleidelijke wijze aan een portret van Vondel te komen! *

VRAGEN.

Schilderij van Frans Hals. Een mijner vrienden, de heer John W. Wilson te Parijs, bezit eene rijke verzameling schilderijen, en van die verzameling is eene prachtige geïllustreerde catalogus in het licht verschenen. In deze catalogus komt de gravure eener schilderij van Frans Hals, met den hierbijgaanden tekst voor, en omtrent dien tekst zoude ik gaarne eenige ophelderingen wenschen te verkrijgen.

FRANS HALS.

PORTRAIT D'UN MEMBRE DE LA FAMILLE SCHADE VAN WESTRUM.

Toile. — Hauteur O. 74 largeur O. 66.

Debout à mi-corps, de grandeur naturelle &a. &a. il est jeune, élégant &a. Le cadre porte la date de 1645 et est surmonté des armoiries des Schade v. W., »portant de sable à la fasce d'or, avec deux lions au naturel pour supports." A l'entour, les blasons des familles alliées, Knischot, Winssen, Schade van Westrum, Boelen, van Zuylen van Nyvelt et Pijll. Toutes les recherches, relatives aux deux premiers blasons, placés au haut du cadre à gauche sont restées sans résultat.

On suppose que ce portrait est celui de Jasper Schade van Westrum, seigneur de Tuul et 't Wael, Chanoine de Oud-Munster (Utrecht) en 1642, et doyen en 1666, conseiller élu en 1649, année de son mariage avec Cornelia Streck van Linschot, président des Etats et de la cour provinciale d'Utrecht, mort le 25 octobre 1692, enterré dans la Buurkerk avec huit quartiers:

Schade.	Knischot.
Deijs.	Pyl.
Zuylen v. Nyvelt.	Roef.
Winsen,	Boelen.

Ces détails sont extraits d'une note manuscrite de Spaen, conservée au Conseil héraldique à la Haye, mais comme cette même note fixe la naissance de Jasper au 12 août 1633, on en a conclu que Frans Hals n'avait pu le peindre à l'âge qu'a le personnage du portrait, en 1645, date qui se trouve sur le cartel du temps, incrusté dans le cadre. Cette conclusion nous semble erronée; nous croyons au contraire, que c'est bien Jasper Schade qu'a peint Hals, et non un autre membre de la famille van Westrum. La date de 1633, écrite par Spaen, ne peut être qu'un lapsus calami; il faut probablement lire 1613, car il est impossible que Jasper ait été chanoine de Oud Munster à l'âge de neuf ans, ou conseiller à seize ans; il est tout aussi douteux qu'il se soit marié à seize ans.

De wapens waar de lijst mede versierd is, zijn de volgende:
Links. 1. Groen met een gouden balk.

2. Doorsneden van goud en groen, over alles heen een rood St. Andries kruis vergezeld met drie gouden ringen.
3. Zilver met drie roode zuilen, gepl. 2 en 1.
4. Rood met geknotten balk van goud.

Regts. 1. Doorsneden door een groen gekanteelden balk. Boven zilver, onder rood.
2. Groen met drie pijlen van zilver, gepl. en bande.
3. Rood met een gouden keper, vergezeld van drie zilveren vijfpuntige sterren.
4. Rood met drie gouden roes d'échiquier, gepl. 2 en 1 ; in het midden een halve maan van zilver.

Het valt terstond in het oog, dat die tekst wat slordig is opgesteld. De redacteur begint met te zeggen, dat alle navorschingen om tot de kennis te geraken der twee bovenste wapens aan de linkerhand, vruchteloos zijn geweest, terwijl het eerste dier wapens, niet anders dan het schild, zonder supports of cimier, van het groote middenwapen van Schade van Westrum kan zijn. Ongetwijfeld zijn de wapenschilden om de lijst dezelfde die hij later uit de Buurtkerk vermeldt, te meer omdat het eerste wapen van Schade, gelijk ook het sprekende wapen van Pijll, in beide gevallen op dezelfde plaats voorkomen.

Over het verminken van hollandsche namen, zooals Streck van Linschot, Buurkerk (sic), zal ik niet spreken, doch zoude Knischot niet van Kinschot moeten zijn?

En nu is mijne vraag: Wat moet men van de veronderstelling omtrent het — door van Spaen opgegeven — geboortejaar, gelooven, en zouden er ook geslachtslijsten van Schade of van Strïck bestaan, die daaromtrent eenig li'cht konden verspreiden?

E. P. MATTHES.

[De wapens zijn inderdaad, zoo als de vrager vermoedt, die van Schade van Westrum, Deys, v. Zuylen v. Nyevelt, Winssen, v. Kinschot, Pijll, Roeffs en Boelen. Men vindt de meeste echter elders eenigzins anders opgegeven, namelijk:

Schade v. Westrum. Het veld zwart.

Deys. De benedenhelft van het veld blaauw.

Winssen. Het veld goud: de geknotte balk zwart.

v. Kinschot. Van goud met eenen zwarten gekanteelden balk, vergezeld van drie natuurlijke bijen, en een vrij kwartier van groen, waarop een vliegende valk van zilver.

Pijll. Het veld rood, de pijlen van zilver.

Roefs. De keper beladen met vijf roode burgten: de sterren van goud.]

Antiek uurwerk. In mijn bezit is een antiek uurwerk, naar ik oordeel uit het begin der vorige eeuw.

Op een verguld voetstuk staat een bronzen leeuw, lang 25 cent., hoog aan den kop 13 cent.

Deze draagt op zijn rug een rond uurwerk, dat de uren in rom. cijfers, de minuten bij vijftallen in arabische aanwijst (diameter der wijzerplaat 18 cent.)

Aan weerszijden verrijst uit het voetstuk een tak met bloemen en bladen, kunstig van porcelein vervaardigd, die zich om het uurwerk heen slingert, het omkranst en bekroont.

De regter tak bestaat uit rozenbladen en een twintigtal bloemen, meest asters.

De linker bestaat uit een vijfvingerig blad, en draagt 24 bloemen als asters, rozen, primula's enz.; — de kroon wordt gevormd door 3 groote asters, terwijl beneden uit het voetstuk nog 3 kleinere ontspruiten.

De hoogte van het geheel bedraagt 66 cent., de breedte 46 cent. De wijzerplaat draagt de woorden: »Anaïom. — A. Paris.

Gaarne nu wist ik, of het beschreven uurwerk inderdaad uit gemelden tijd kan afkomstig wezen, of de woorden op de wijzerplaat de naam en woonplaats van den maker zijn, en of de fraai bewerkte porceleinen bloemen de waarde van het uurwerk uitmaken.

VEREENIGING VOOR NOORDNEDERLANDS MUZIEKGESCHIEDENIS.

Een brief van den middelburgschen „Musicyn en Organist" Remigius Schryver aan Oudaan. Alligt herinnert men zich, hoe bitter wij bekocht waren, toen wij ter veiling der verzameling van den hr. van Dam van Noordeloos, op het gezag van de Catalogus, meenden te koopen »een eigenhandig geschrift en biographie van Schryver," doch — toen wij 't gekochte ontvingen — bespeurden, dat het geschrift eene onbeduidende kwitantie, en de biographie een afschrift uit de la Rues »Geletterd Zeeland" was. (Zie Bouwsteenen I 36 en II 128).

Gelukkig ben ik thans door de heuschheid van den hr. A. D. de Vries Az., in het bezit geraakt eener copie van een brief van Schryver aan Oudaen, die wel is waar niet bijzonder belangrijk is, maar toch eenige toelichting geeft tot beider zamenwerken.

Men weet, dat Remigius een zoon was van onzen Petrus Scriverius, bij wien Oudaan omstreeks 1650 had gewoond; en vergelijke, wat mr. G. A. Fokker over hem meedeelt, Bouwsteenen II 128; alsmede het leven van Oudaan door van Hoogstraten blz. 33, en de Catalogus van den Hr. Gille Heringa n°. 1818.

En nu volge de brief zelf:

Mijnheer, en bijzondere vriend,

bij aldien ick geweten had, de redelijke gelegentheijt van drukkerij gelijk ick nu uijt uwen aangenamen verstaan, soude mijn belofte eerder volbragt hebben. om uEd: in het kort te dienen, zoo gaet hier een exempel van eenige psalmen die ick gemaakt heb. Zoude wel met 3 a 4 partien die konnen breeder uijt drukken, maar hebbe de groote moite van het te drukken, ontzien, derhalven zoo ben ick van zin op deze maunier mijn konst bij de uwe te vougen, en zal maken den drukker te gerieven, dat hij naar mij niet wagten zal: als ick maar kan weten hoe lange tijt dat ick telkens kan hebben als ick iets af gezonden hebbe. Zal nu van vooren af gaan vervolgen mits zeker te zijn dat den drukker bequaam is om de selve net te stellen gelijk ick se hem zal zenden. maar nu ontbreekt mij wien de musijk zal corigeeren. tot dien eijnde raan ick Ul: D' hr ANTONIDES te versouken, dat hij wilde daarin uEd helpen; ick meen dat de conserge in het schuttershof bij de delfse poort bequaamheijt heeft, om het zelve te doen. en aan dien man heeft D' hr BUIJSERO en de D' hr ANTONIDES bijzondere kennis, die om haarent wil de musijk wel sal corigeeren, ick wenste wel met den eersten een proef van een

psalm te zien. opdat ick weten mogt hoedanigen bequaamheijt den drukker had. ick zoude (zoo het den drukker niet en verveelde) wel genegen zijn eenige, dog weinige psalmen, met meerder stemmen te maken. zal uE: antwoort verwagten. ick hebbe nog eenige psalmen klaar, maar s'en vervolge niet. de tijt ontbreekt mijn nu meerder te zenden. hier mede afbrekende zal UE: bevolen houde inde bewaringe des alderhoogsten.

Middelburg den laatsten januarij 1680.

Ul: gantsgenegen Vrient en Dr R. SCHRYVER.

Het adres luidt:

Mijn Heer
joachim oudaan. Fransz
in de goutse Wagestraat
Tiggelbakker
tot
p *Rotterdam*

Niet veel meer dan een jaar daarna (11 febr. 1681. Bouwsteenen II blz. 36 staat als drukfout 1781) stierf Schryver, betreurd door Oudaan (zie zijne werken III blz. 534—537) in een Gedicht »op de dood van den lieftalligen en godvruchtigen R. S." — Inmiddels was het tweeede deel van Oudaans »Uytbreidinge van het boek der Psalmen" (op welks eerste deel S. in dezen brief doelt) *zonder* muziek in 1681 door O. in het licht gegeven, en dat wel in januari of in 't begin van februari van dat jaar: want er wordt in de voorreden alleen vermeld, dat S. dit tweede deel op eene andere manier had wenschen te bewerken dan hij het éerste had gedaan (vermoedelijk dus met de »3 à 4 partien" waarvan hij in den brief spreekt) en dat O. daarop niet had kunnen wachten.

Alligt heeft daartoe bijgedragen dat O. weinig vertrouwen stelde in de gezondheid van zijn vriend, want reeds in de voorreden van het eerste deel vermeldde hij »dat, door eenige toevallige zwakheid van gemelden Heer *Schryver*, deszelfs bewerking zoo vaardigen spoed niet heeft (gehad) als wel gewenscht wordt."

Het was dus niet zoozeer (gelijk mijn vriend Fokker, Bouwsteenen II 128 meent) »een minder voldaan zijn van S. over zijne eigen werk," dat het op breeder schaal voltooien der compositiën voor het tweede deel voor hem wenschelijk maakte, maar wel de zucht om dat deel nog grootscher muzikalen vorm te geven. Hij mogt echter dien wensch niet vervuld zien! Zijne wankele gezondheid en vroege dood deed de pen verstijven waarmede de »hoog-

beroemde en ten uytersten Konstervarene Remigius Schryver de noyt genoeg volprezene compositie der Musijktoon en Maatspel op Instrumenten" van der Psalmen eerste deel, voor een of twee Zangstemmen en bassus continuus (en enkele met begeleiding van violen) had geschreven.

Of er van de bedoelde breedere bewerking van het twéêde deel iets in Schryvers nalatenschap is gevonden, weet ik niet. Ook is Schryvers muziek op de psalmen van v. Westhuyse mij nooit onder 't oog gekomen. Wie mij omtrent het een en ander kon inlichten zou mij alligt nopen, aan de Beschermers onzer Vereeniging een bloemlezing uit Schryvers psalmcompositiën ten geschenke aan te bieden!

Als een waarlijk *eigenhandig* geschrift, zoo niet van S., dan toch van O., vermeld ik ten slotte, dat in *ons* exemplaar van Oudaans psalmen eigenhandig door dezen het navolgende is *geschreven*.

AAN

ZIJN LIEVE ZOETE KLEIJNE DOCHTER

ZIJN DOCHTERS-DOCHTERTJE

PETRONELLETJE CHRISTIAANS

VERBURGH

geeft dit boek te zijner gedenkenis

haar grootvader

JOACHIM OUDAAN FRANSZn.

desen 9e Maart 1691

zijnde hij geboren tot Reijnsburg

den 7 October 1628

AAN DESELVE.

Eerste spruijt van mijnen bloede
Daar ik van Godts gunst & segen
De besproijing in mag zien
'k Wensch u voort van zijnent wegen
Dat het u voortaan ten goede
En te zijner eere dien:
Neem de wensch in ootmoed aen
Van uw grootvaer J: Oudaan
Die schier blind in pijn en swakt (heyt)
Op zijn bed met ongemak leijt.
Dog door Godts gehengenis,
Nog zijn zinnen magtig is
Welke tot hem opgeheven
Hem van alles d' eere geven.

dag als voren.

Bij herhaalden dank aan den hr. de Vries voeg ik dus de herhaalde bede aan alle (in 't bijzonder aan de Zeeuwsche) kunstvrienden en navorschers, mij mede te deelen, wat zij wijders ten opzigte van onzen »konstervarenen" Middelburger weten!

HEIJE.

TAALKUNDE.

Israel. (Vgl. XVIII, bl. 201, 277; XXIV, bl. 481, 571). De heer Johan Winkler zal zijn verlangen voldaan vinden in de Catalogus exhibens appellationes et denominationes omnium potus generum, quae olim in usu fuerunt et adhuc sunt per totum terrarum orbem quotquot adhuc reperire potuit autor Franc. Ernest. Brinkman, med. Doct. et pract. Brunsw. Helmstadii typis S. Schonii Anno 1722, waar op pag. 50 voorkomt *Israel* est cerevisia triticea Lubeccensis, grati saporis et boni nutrimenti, nimis larga dosi potâ intolerabilem excitat capitis dolorem, sanitatiqne valde obest.

BERG VAN DUSSEN MUILKERK.

Spreekwoord. Als men gus zegt, meent men al de hoenders. (Vgl. XXIV, bl. 543, 157). Dit spreekwoord is ook in Noord-Friesland in gebruik. In het noordfriesche spreekwoordenboek van M. Nissen (getiteld: *De Freske Findling, dat sen freske sprekkwurde.* Stedesand, 1873), een hoogst belangrijk werkje, vooral ook voor hen die vergelijkende friesche taalkunde beoefenen, komt dit spreekwoord voor als: *Wenn ik sjugh! sed, sü min ik ale hane,* dat is woordelijk: als ik sjoech zeg, dan meen ik alle hoenders.

Leeuwarden. JOHAN WINKLER.

Spreekwoorden en spreekwijzen aan den Bijbel ontleend. (Vervolg van bl. 612.) Op Paschen heb ik de kinderen dikwijls hooren zingen: »*hei kourei, hei kourei, Psalm-, Psalm-Paschen!*" Dit »hei kourei" zal wel eene verbastering zijn van iets dergelijks als *ἔα κύριε Ἰησοῦ*, ha, Heer Jezus! Vgl. Openb. 22 vs. 20. Dr. J. H. Halbertsma, Overijss. almanak, 1840, bl. 167 ziet in dezen uitroep eene verbastering van *κύριε ἐλεισον* (kyrie eleison), Heere, erbarm U! dat zoo dikwerf in de katholieke liederen terugkeert. Doch hiermede is het voorvoegsel: *hei* niet verklaard; daarom komt mij de eerste afleiding natuurlijker voor. — Het kan onzeker schijnen, of deze uitroep in verband staat met het Hosanna, door het volk geuit, bij gelegenheid van Jezus' intogt in Jerusalem, toen men Hem met *palm*takken toewuifde, Matth. 21 vs. 9, Joh. 12 vs. 13

(aldus ook dr. J. H. Halbertsma, loc. cit.), welke bijzonderheid bij de Roomsch-Katholieken op Palmzondag, den zondag vóór Paschen (Palm-Paschen) herdacht wordt; dan wel of die juichkreet eene uitnoodiging aan den heer Jezus bevat, om uit zijn graf uit te gaan, en derhalve regtstreeks met de paaschgebeurtenis in verband staat. Ik denk het laatste. —

Harrebomée geeft in zijn Spreekwoordenboek het gezegde op: *als Paschen komt op een Zondag is elk een kind van zijn eigen vader*, met deze verklaring: »het wordt gebezigd, als iemand eene thesis opgeeft, die niemand weêrspreekt, en daaruit gevolgen afleidt, die wel klaar zijn, maar alle verband missen." Men schijnt het over de beteekenis van dit gezegde niet ééns te wezen, want Prudens van Duyse, in het Belg. Museum van Willems, V, 219, laat zich dus uit: »een raedselachtig voorstel van twee overbekende zaken; doch hier geldt het gezegde: hoe oubolliger (grappiger), hoe frayer; evenals bij de spreuk: *die aan eene witte roos riekt, krijgt de roos aen den neus*, waer de kwael, doorgaens *de roos* genoemd, slechts schijnbaer wordt bedoeld." — Mij schijnt het gezegde toe, niets anders dan het antwoord (de terugslag) te wezen van iemand, op de redekaveling van een ander, die, onder een schijn van geleerdheid, dingen verkondigt, die van zelf spreken, in dezer voege: »ja, ja, je hebt wel gelijk, want als Paschen op een zondag komt, is ieder een kind van zijn eigen vader." Immers, het spreekt van zelf, dat Paschen op een zondag komt, en dat ieder een kind van zijn eigen vader is. Hiermede is tevens het gevoelen wederlegd van anderen, die meenen, dat de spreekwijs een schimpschot bevat op onbekende of verborgene vaderschap. — Ook zegt men in de volkstaal, »*laat Paschen komen, wanneer 't wil, het komt altijd in Maart of in April.*"

Ongewasschen handen zijn onreine handen, en al wat onrein was, was bij de Joden onheilig, ongewijd. Want de Farizeën wieschen de handen meerdere malen, voordat zij brood gingen eten, of zich aan den disch plaatsten; vgl. Matth. 15 vs. 2, Mark. 7 vs. 2, 5 Van hier kan afkomen: *iets met ongewasschen handen aangrijpen* of *aanpakken*, d. i. met handen, die geene handeling

van de zaak hebben, met *ongeoefende* (zoo als wij ook wel ook wel zeggen: met *vuile*) handen of vingers. De spreekwijs wil zeggen: eene zaak op eene heel verkeerde of onhandige manier aanvangen. Zoo zeggen wij ook: *iemand ongewasschen de waarheid zeggen*, zonder er doekjes om te winden, of iets te verhelen, op ruwe wijs; ook: *ik heb het hem eens ongewasschen gezegd*. In denzelfden zin spreken wij van *ongemakkelijk*, b. v.: *ik heb hem ongemakkelijk de waarheid gezegd*, of *ik heb het hem eens ongemakkelijk gezeid;* wat beduidt: het hem zoo gezegd, of onder den neus gewreven, dat hij er zich niet over op zijn gemak bevindt. Ook Tuinman, Nederduitsche Spreekwoorden, I, 11 spreekt van *iets ongewasschen zeggen*", als hij de spreekwijs: *iemand iets ongezouten zeggen* opgeeft en toelicht.

Heb zout in u zelven (Mark. 9 vs. 50) d. i. zoek een reinigend, bederfwerend beginsel in u aan te kweeken, wat ook uwe verbintenissen van vrede en vriendschap heilig en onverbreekbaar maken zal. Men zegt ook: *hij is er een zonder zout* — een laf mensch, een laffe vent. Vgl. ons: laf en flaauw, zouteloos. Nu, laffe taal en ijdel geklap is alles behalve bederfwerend. Van een onbeduidend gesprek, reden, geschrift zeggen wij: *daar mag wel wat zout bij gedaan worden*. Zie Koloss. 4 vs. 6: »uwe reden zij te allen tijde met zout besprengd", d. i. niet ongepast, laf, ongezouten. Vgl. ons: *een hartig woordje*. Wat Tuinman, Nederd. Spreekw., I, 11, hier ook bijbrengt: *men moet dat met een graantje zouts opnemen* = met wijsheid, met oordeel des onderscheids, komt noch hier, noch Koloss. 4 vs. 6 te pas. Immers dit gezegde komt mij voor uit het latijnsche: *cum grano salis* gesproten te zijn. Men bezigt het, even als intelligatur cum grano salis, om aan te duiden, dat men van iemands verhaal of berigten wat, of zelfs veel kan afdoen, omdat hij aardig vergrooten, *met spek schieten* kan. Niets van dit denkbeeld nu ligt òf in Mark. 9 vs. 50, òf in Koloss. 4 vs. 6. — In zóóver heeft hij gelijk, dat ook in deze spreekwijs *zout* als een zuiverend, dus de waarheid onderscheidend of ziftend bestanddeel voorkomt; maar dit denkbeeld ligt aan alle uitdrukkingen ten grondslag, waarin *zout* figuurlijk wordt gebezigd.

Een oort, κοδράντης (Mark. 12: 42, vgl. Matth. 5: 26) was twee kleine penningen (λεπτὰ δύο) waard. Terwijl Luk. loco parall, 21: 2 de benaming dezer in het romeinsche gebied overal gangbare munt mist, heeft Markus die, als algemeen bekend, ten behoeve zijner lezers er bij gevoegd. Ze is door de synodale overzetting letterlijk met *kodrant,* door v. d. Palm met *kwadrant* vertolkt, naar het romeinsche quadrans = het vierde gedeelte van eenen romeinschen as. Een penning of lepton was dus een halve quadrans of kwadrant. Zie art. *oort* in het Bijb. woordenb. v. h. christel. gezin. Van hier is ontleend het woord *kwadrantpenning,* dat in sommige uitgaven der Formuliergebeden van de Hervormde kerk gelezen wordt, bij wijze van tegenstelling: »wij zijn tienduizend *talenten* (uit Matth. 18: 24) of *ponden* (uit Luk. 19: 16 vvg.) schuldig, en hebben geen *kwadrantpenning* (of *oort*) om te betalen." Als men het woord *kwadrantpenning* niet neemt voor: een penning, die een kwadrant is, maar in den zin van *kwartpenning* opvat, zoo is het eene onjuiste benaming, want deze doet ons aan het vierde gedeelte van eenen penning denken, terwijl toch de kwadrant twee penningen groot was. In de meetkunde evenwel is een *kwadrant* gelijk aan een vierde gedeelte van een cirkel. — Wat in straks gemelde uitdrukking onder *kwadrantpenning* verstaan wordt, nam. iets van luttele waarde; datzelfde drukken wij door *oort* (eene oud-nederlandsche munt, z. v. a. een kwartstuiver of twee duiten) uit, in de spreekwijs: *dat is maar een oortje waard, dat is geen oortje* (of: *geen duit*) waard, enz.

Die bij het vuur zit warmt zich. Dit gezegde kan ontleend zijn aan de omstandigheid, dat Petrus, door een toeval binnengekomen in het hoogepriesterlijk paleis, de gelegenheid waarnam, om zich, daar het koud was, in den nacht bij het vuur te warmen. Vgl. Mark. 14: 54, Luk. 22: 55, Joh. 18: 18. Met dit spreekwoord duidt men aan, dat iemand de kans, om zich zelven goed te doen, niet laat voorbijgaan; inzonderheid wordt het gezegd nopens de zoodanigen, die, eene goede gelegenheid hebbende om zich stoffelijk te bevoordeelen, hiervan dan ook ruimschoots gebruik maken. Dat spreekwoorden, in den loop der tijden, van eene meer algemeene beteekenis, soms, gelijk het gemelde, eene bepaalde strekking be-

komen, kan ook blijken uit dat andere: *de apostelen moeten wandelen* = het geld moet onder de menschen komen; en men weet toch, wat Petrus, mede uit naam van Johannes gezegd heeft, Hand. 3: 6: »goud en zilver heb ik niet," enz., als ook wat de Heer Jezus, volgens Luk. 22: 35 zijne jongeren vroeg. Als deze afleiding er niet door kan, dan stel ik eene andere voor, uit Jez. 44: 16, vgl. vs. 19 en Jez. 47: 14b.

Hij speelt Leentje-buur; wat beduidt: hij houdt meer van leenen dan van koopen. Dit wordt gewoonlijk in verband gebragt met de omstandigheid, dat *Maria Magdalena* de eerste genoemd wordt onder de vrouwen, die den Heer Jezus dienden van hare goederen, volgens Luk. 8: 2, 3; weshalve men de spreekwijs ook wel afwisselt met deze andere: *hij speelt Magdaleentje.* Tegen de afleiding van *Maria Magdalena* bestaat nogtans, dunkt mij, dit groote bezwaar, dat Jezus van de Hem onderstand verschaffende vriendinnen niet *leende,* maar ten geschenke ontving, en wel uit aanhankelijkheid aan zijn persoon, *zonder dat hij er uit zich zelven om vroeg.* Dezen indruk ten minsten ontvangen wij overal uit de evangeliegeschiedenis. Met het oog op dit, mijns erachtens, nog al groot bezwaar tegen genoemden bijbelsch-historischen oorsprong, zou ik eerder van meening wezen, dat dit gezegde ontstaan zal zijn uit eene woordspeling tusschen het werkwoord *leenen* (prêter) en *Leentje,* een bekenden vrouwennaam; zoodat dan het gezegde oorspronkelijk luidde: *hij speelt leentje* (= *Leentje*), waarvan (omdat Leentje eene verkorting is van Magdaleentje) gekomen zal zijn: *hij speelt Magdaleentje* of *Leentje-buur.* Bij deze afleiding wil ik echter gaarne toegeven, dat de spreekwoordelijk geworden naam *Maria Magdalena* van invloed kan geweest zijn, om dat *Leentje* met *Magdaleentje*, en niet bijv. met *Heleentje* (Helena) in verband te brengen.

De Farizeën worden Luk. 11: 44 (»gij zijt gelijk de graven, die niet openbaar zijn, en de menschen, die daarover wandelen, weten 't niet"), vergeleken met grafplaatsen, die van geen uiterlijk merkteeken zijn voorzien, zoodat degene, die daarover wandelen, zich onbewust verontreinigen, vermits zelfs de aanraking

van een graf (hoeveel meer dan van een lijk!) geacht werd groote onreinheid aan te brengen. Die zich dus met de Farizeën in betrekking stelde, wil Jezus zeggen, verontreinigde zich grootelijks; want des onbewust wordt hij onwillekeurig aangestoken door hunne geveinsdheid en schijnvroomheid. Men verklaart echter deze schriftuurplaats ook wel aldus: de Farizeën zijn even verderfelijk voor de menschen, als verborgen graven (die kuilswijs openstaan, doch alzoo, dat heesters en struikgewas de de opening verborgen houden) voor de niets kwaads vermoedende wandelaars: als zij daarover heen wandelen, vallen zij er in. — Wanneer nu iemand aldus struikelt en valt, overvalt hem eene huivering (door schrik veroorzaakt): en zoo meenen sommigen, dat de spreekwijs zal zijn in de wereld gekomen: *daar wandelt er een over mijn graf*, welke gebezigd wordt door iemand, wien eene huivering overvalt. Doch vooreerst verliest men dan uit het oog, dat dit gezegde niet geuit wordt, als men huivert van *schrik*, of in 't algemeen, in geval van *ontsteltenis*; — maar alleen dan, wanneer iemand in het stille avonduur door eene kortstondige koortsachtige aandoening van slaperigheid (met gapen en geeuwen gepaard) gekweld wordt. Ten anderen, bedenkt men niet, dat bij deze veronderstelling de uitdrukking zou moeten luiden: *ik wandel over een graf*, d. i. ik ontwaar dezelfde aandoening van schrik en ontsteltenis, die iemand ondervindt, wanneer hij plotseling in een grafkuil nederkomt. Voor als nog weet ik geene betere verklaring der bovengenoemde spreekwijs te geven, dan deze: hetzelfde huiverachtige gevoel maakt zich van mij meester, 't welk ik mij verbeeld, dat ik ontwaren zou, bijaldien ik gestorven en begraven zijnde, eensklaps de ondervinding kon opdoen, dat iemand over mijn graf heenliep. Doch misschien staat het gezegde in verband met de verstoring van de rust der dooden door ontijdige bezoekers of wandelaars. — De herkomst van het gezegde is mij onbekend, omdat ik acht, dat het met Luk. II: 44 niets uitstaande heeft.

Hij komt in de perse des lijdens, is eene omschrijving van: hij geraakt in lijden. Deze leenspreuk staat in verband met Jez. 63: 3: »ik heb de pers alleen getreden, ik (de Heer) heb ze getreden in mijnen toorn," enz., vgl. met Luk. 12: 50: »hoe word

ik geperst" (= benaauwd, Synod. overz., gedrongen, v. d. Palm). Zie ook Openb. 14: 20, en over *pers, perskuip*, het art. in het Bijb. Woordenb. voor het christelijk gezin. Luk. 12: 50 komt in den grondtekst het woord *συνέχομαι* = urgeor, premor, affligor, voor, waarin oorspronkelijk niets van deze leenspreuk ligt. — Ook Rigt. 14: 17, 16: 16 komt de uitdrukking *persen* of *geperst* in figuurlijken zin voor. Aldaar treft men in 't Hebreeuwsch dezelfde metaphora aan, als in 't nederduitsche: «in 't naauw brengen." want daar wordt het werkwoord הֵצִיק gebezigd, zijnde de hiphil van צוּק, angustum, arctum, coarctatum esse, hiph. arctavit, coarctavit, pressit; van daar: institit alicui, ursit aliquem precibus. Ook wij spreken van: *iemand pressen*, (met omzetting der letters = *persen*), d. i. iemand sterk dringen.

Vergeef me de pekelzonde. Zou dit »pekelzonde" niet met *pec* in *peccavi* in verband staan, even als men bij de spreekwijs: *'t is eene Rebekka* (eene snaterige vrouw) aan: *bek* denkt? Immers het volk speelt niet alleen gaarne met namen, maar ook met woorden, en het: »pater, peccavi," uit de Vulgata, zijnde de vertaling van Luk. 15: 18, dat mede een spreekwoordelijk gezegde is, lag voor de hand. Vgl. ook het zelfstandig naamwoord *pikkadillen*, verbasterd van het fransche *peccadille* (bijv. c'est une peccadille de jeunesse) d. i. kleine feilen of zonden (der jeugd), wat ook van het latijnsche *peccare* afkomt. — Ook zegt men: *ik heb daarin gepecceerd* = misdaan, wat in de samenleving afgewisseld wordt met: *ik heb daarin gefraudeerd* (van het latijnsche *fraudare*) doch dit laatste wijzigt eenigszins den zin: want *fraudare* beduidt: te kort doen, dat men dan aldus kan aanvullen: aan de waarheid, aan het regt, enz., te kort doen.

Zie daarentegen C. Kramm in het Bijblad tot den 4den jaarg. van den Nav. (1854), volgens wien *pekelzonden* kleine zonden zijn, die als zoodanig als 't ware worden ingezouten en dus goed bewaard, om op zekere bij de roomsch-katholieke kerk vastgestelde tijden, door de leeken te worden beleden en geboet. Wanneer nu deze, na dien boetetijd, door eenig toeval of onvoorziene omstandigheden zich zelven kwetsen of benadeelen, of wanneer aan de zonden geëvenredigde ongelukken hun overkomen, en alzoo

natuurlijk dat leed tegen hun wil en verwachting ontstaan is, dan wordt hun met ironische goedkeuring toegevoegd: »dat is voor uwe pekelzonden"; waardoor men dus te kennen geeft, dat de schuldige niet behoorlijk heeft geboet voor zijne zonden, dat er nog wel *in de pekel* zijn gebleven, die hij willens of onwillens verzuimd heeft er uit te halen, en zoo als het voegde, op kerkelijke wijs te boeten." De schrijver van dat artikel denkt dus aan eigenlijke *pekel*, waarbij men de uitdrukkingen vergelijke: »daar zit voor u nog wat in de pekel", d. i. gij hebt nog eene strafles te goed, en: »*ik zal u daarvoor* (voor dien misslag) *nog wel eens pekelen!*" Doch deze laatste spreekwijzen behoeven niet bepaald met *pekelzonde* in verband te staan, wijl men ook (in gunstigen zin) zegt: »*daar is voor u nog wat in 't vet*" of »*vat*", alsmede: »*wat in het vat is, verzuurt niet.*" Wij houden *pekel* voor eene verbastering en woordspel (bij het volk zoo geliefd!) van *pec* in *pec*care, *pec*cavi, *pec*catum.

Koppermaandag, 13 januarij, was de dag, waarop de *leprozen* [leprosi, melaatschen, van het latijnsche leprae(-arum), Gr. ἡ λέπρα = uitslag], in processie rondgingen om bij de burgerij giften en gaven in te zamelen. Zij meldden zich daartoe aan met eene klap of klep, *lazarusklep* genaamd; want een *lazarus* is iemand, die aan erge huidziekte lijdt, ontleend aan den Lazarus van Luk. 16: 21. De leprozen gebruikten die klap of klep, om bij hunne bedelomgangen of kleinere bedelarijen de aandacht te wekken en de goede huislieden indachtig te maken, dat zij hunne giften maar voor den dag moesten halen en gereed houden. Als nogtans sommigen (o. a. Calisch in zijn »Woordenboek der Nederlandsche taal") beweren, dat zij die klep gebruikten, om de voorbijgangers te waarschuwen hen te ontwijken, dan twijfel ik zeer of dit wel juist zij; immers de leprozen werden niet, zoo als de eigenlijk gezegde melaatschen, buiten de maatschappij of de samenleving gesloten; want dan hadden zij ook niet mogen bedelen. Van hier nog het spreekwoord: *zijn mond* of *tong gaat als eene lazarusklep* = hij is een babbelaar of rammelaar, ook wel korter, *hij is een klep.* Eveneens zegt men het van eene huisbel,

aldus: *de bel gaat als eene lazarusklep,* d. i. er wordt dikwijls (door verschillende personen) gescheld.

Koppermaandag is altijd de eerste maandag na den eersten zondag »na drie koningen" (6 jan.), het aanvangspunt van den »vastenavondtijd", die tot vastenavonddinsdag voortloopt. Dit nu is een vreugdetijd. Het volk noemt dien dag *koppeltjes*maandag (dat in *kopper*maandag kan zijn overgegaan, omdat dit laatste gemakkelijker kan worden uitgesproken), afkomstig van het *koppelen,* dat dan de jongens en meisjes zich doen, zich vereenigende om feest te vieren. Een kopperfeest vieren beduidt nog: eene feestelijke en gezellige bijeenkomst hebben.

Als zij dit doen aan het groene hout, wat zal aan het dorre geschieden? Zie Luk. 23, vs. 31. Dit gezegde beduidt: Wedervaart den braven, den onschuldigen reeds zooveel smartelijks, wat moet dan wel het lot van den goddeloozen en schuldigen zijn!? Een groene boom is hier het zinnebeeld van onschuld en deugd (vgl. Ps. 1, vs. 1, 3), in Jezus verpersoonlijkt; — waar tegenover staat: »dor hout", zijnde het symbool of de type van het schuldige joodsche volk. — Harrebomée geeft op: *is dit het groene hout, wat zal in het dorre zijn?!* en ware het niet, dat in den tekst het »groene hout" op den heiligen Jezus ziet; ik zou niet aarzelen, dit laatste gezegde, dat hij in zijn Spreekwoordenboek, I, 336b, als een spreekwoord van Witsen opgeeft, dus te verklaren; is er in den braven reeds zóóveel gebrek, »hoeveel verkeerdheid moet er dan wel niet bij den goddeloozen schuilen!!

Het is een Nazareth, zegt men van een onbeduidend, onaanzienlijk stedeke of gehucht, gelijk wij wel spreken van een »gat". *Hoe ziet Nazareth er zoo uit?* zal gebezigd worden, als men iemand in zijn werk bespottelijk wil maken; zie Harrebomeé, Spreekwoordenboek in voce. Intusschen is het vreemd, dat hier op een persoon wordt overgebragt, wat in de spreekwijs van eene plaats gezegd wordt. Het gezegde is mij niet regt duidelijk. — Ofschoon de ligging van Nazareth allerprachtigst was (vgl. art. Nazareth in het Bijb. Woordenboek v. h. Christelijk gezin), zoo werd het toch in de algemeene verachting begrepen, die aan Galilea van wege de Joden

ten deele viel; vgl. Joh. 7, vs. 41, 52. In soortgelijken trant werd vroeger bij ons aldus op Goor (spottenderwijs »het Twentsche 's Gravenhage", »den Twentschen Haag" genoemd) gewezen, voordat de spoortrein dit stedeke in een allerliefst woonoord herschiep, en zeide men er van: *Goor is goor*. Zoo spreekt het volk van *gorg* (görrig), afkomstig van *goor* of *Goor*, in den zin van »jammerlijk", »ellendig"; bijv. »*het ziet er gorg met hem uit*, enz.

Hij zit daar als Pilatus (Matth. 27 vs. 2, vgl. Joh. 19 vs. 13), t. w. in grooten tweestrijd met zich zelven wat hij doen zal. Over het tweeslachtige, dubbelzinnige en raadselachtige van Pilatus' karakter handelt kort en bondig W. Broes in zijn Tekstenrol, bl. 568. — *Pilatus heeft dat zoo geschreven* (Joh. 19 vs. 22) wil zeggen het moet onveranderd zoo blijven gelijk het daar staat. — *Pilatus is dood* is een schertsend antwoord op de vraag: »hoe laat is het?" met zinspeling op den naam Pi-lát-us. Wordt de uitdrukking: *men kon toen wel zien, hoe laat het was* (hoe de zaken stonden) meesttijds in hoog ernstige en netelige gevallen gebezigd; deze spreekwijs kan gevoegelijk aanleiding gegeven hebben tot het gebruik van den naam *Pilatus*, als antwoord op de vraag: »hoe laat is het?" Immers Pilatus zag zich als landvoogd, in het regtsgeding over Jezus, geroepen tot eene hoogernstige en voor hem, met het oog op de stemming der Joden te zijnen opzigte, allerneteligste taak! — Dan zegt men ook wel: *Pilatus is voorbijgereden op een wit paard.* Waarom juist op een *wit* paard? dewijl de witte paarden oudtijds gerekend werden geluk aan te brengen. Vgl. Zach. 1, vs. 8 en 6, vs. 2, 3, waaruit de voorstelling ontleend is in Openb. 6, vs. 2, 4, 5, 8, waar ter plaatse het *witte* paard, in zijn berijder, overwinning en heil, de roode, zwarte en vale paarden, in hunne berijders, burgerkrijg, hongersnood en dood aanbrengen. Zoo zegt men ook, dat het paard, hetwelk Darius Hystaspes op den perzischen troon bragt (vgl. mr. W. A. Engelen, Algem. Wereldgeschiedenis 2de dr. I, 114) een *wit* ros geweest is. Vandaar dan ook zeker wel, dat Sinterklaas, »goed heilig man," steeds gezegd wordt onder het volk, op een *wit* paard, een schimmel rond te rijden. — *Hij is Pilatus gaan spreken*, vermoed ik, dat verklaard moet worden uit de woordspeling in de volkstaal

met den naam Pi-la-tus, in dezer voege: hij is gegaan om op de klok 'te kijken hoe laat het is. Eveneens: *ik wil gaan en brengen Pilatus zijn offer* = ik ga de klok opwinden. Nergens trof ik iets ter verklaring dezer volksgezegden aan. — In de geloofsartikelen komt voor: »die (J. C.) geleden heeft onder Pontius Pilatus," vgl. 1 Tim. 6, vs. 13, en de geloofsartikelen heeten bij de Roomschen »*het Credo*", naar het aanvangswoord. Van hier dan, met het oog op bovengenoemd woordspel met den naam des romeinschen stadhouders, het gezegde: *hoe kwam* (komt) *Pilatus in het credo?* wat beduidt: hoe komt bij de geloofsartikelen te pas: »hoe laat het zij?" want even als de zeven kruiswoorden en het »Onze Vader", zijn ook de twaalf *geloofsartikelen* in den mond des volks en behooren dus tot de volkstaal. Men doet deze vraag aan iemand, die eene zeer ongepaste opmerking maakt, even als men van zulk een ontijdigen vrager of ongepaste vraag ook zegt: *overal in het spel, als Pilatus in het credo,* d. i. overal even ongepast bij. — *Hij loopt van Pontius naar Pilatus,* of: *hij wordt gestuurd van Pontius naar Pilatus,* heet het van iemand, die voor gek loopt, of dien men voor gek laat loopen. Dit doelt, op eene onvergeeflijk ligtzinnige wijze, op het wegleiden van Jezus uit het raadhuis des hoogepriesters naar het regthuis van Pilatus. Eveneens: »*iemand zenden van Cayphas naar Pilatus* = iemand van den een naar den ander laten loopen", schrijft Prudens van Duyse in het Belg. Museum door Willems, V, 196, »terwijl men ook zegt: *iemand verzenden van Pontius naar Pilatus,* eene verbastering van: *naar Herodes;* 't laetste welligt om de gemakkelijker uitspraek der beide namen met eene P. beginnende." In denzelfden trant, Sprenger van Eyk, Vaderlandsche spreekw., proev. ter verklar. enz. bl. 20. — Men behoeft echter, geloof ik, niet aan te nemen, dat in het spreekw.: *hij loopt* (enz.) *van Pontius naar Pilatus,* de laatste naam voor *Herodes* staat. Want de volle naam des romeinschen landvoogds, *Pontius Pilatus* komt bij Mattheus voor, waar van Herodes geene sprake is; bij Lukas daarentegen, waar de verschijning van Jezus voor Herodes wordt beschreven, staat eenvoudig: *Pilatus;* terwijl wij, Hand. 4, vs. 27, de namen Herodes en *Pontius Pilatus* ten nauwsten verbonden zien. Het volk, dat gaarne met namen speelt, heeft bij die spreekwijs, vermoed ik, aan Herodes in 't geheel niet gedacht,

maar *Pontius Pilatus* willekeurig vaneén gescheiden. Dit heeft nog wel plaats, b. v. bij het opzeggen van Gez. 52, vs. 4 door onkundige catechisanten uit den geringen stand, aldus: »onder Pontius *en* Pilatus"... enz. enz. Eenmaal de splitsing van den naam des landvoogds aangenomen zijnde, lag de zegswijs: »van Pontius *naar* Pilatus" voor de hand. Volgens den Navorscher XI, 219, wordt in Zeeuwsch-Vlaanderen in denzelfden zin gezegd: *hij loopt* (of: *wordt gestuurd*) *van babo naar bibo*, waarin *babo* mij eene verkorting van *bakboord*, en *bibo* eene klanknabootsing van *babo* toeschijnt. Hiermeê komt overeen: *iemand van stuurboord naar bakboord zenden*, over welk spreekwoord, als herkomstig van de rijke weduwe uit Stavoren, vgl. Tuinman. Nederduitsche spreekww. I, 59 en Sprenger van Eyk, Vaderlandsche spreekww. I, 66, 67. Zie ook mr. A. Modderman, Huishoudkundige bijdragen in spreekww., bl. 6: »die (t. w. de verstandige en vergenoegde mensch)

kan gerust en vroolijk dobb'ren
Op 's levens wijden oceaan
Al doen hem tij en zee en stormen
Van bakboord soms naar stuurboord gaan." —

Zoo zegt men ook, volg. Joh. 18, vs. 24: *hij wordt van Annas naar Kajafas*, en volg. Luk. 23, vs. 7, 11, *hij wordt van Pilatus naar Herodes*, of *van Herodes naar Pilatus gestuurd.* — Aan deze profane spreekwijze ligt het denkbeeld ten grondslag, dat men iemand uitstuurt, of heen en weêr laat loopen om beuzelachtige redenen en nuttelooze boodschappen; en aldus is het ook gelegen met het gezegde: *op den eersten april zendt men de gekken waarheen men wil*, dat hoogstwaarschijnlijk ontleend is aan het spottend terugzenden van den Heer Jezus in een *blinkend* kleed (een spotmantel) door Herodes aan Pilatus. Wel zegt dr. J. H. Halbertsma in den Overijsselschen almanak (zie Harrebomée, Spreekwoordenboek I, 215b), dat deze herkomst van het gezegde vrij ver van bewezen is; — ze is, dunkt mij, toch meer dan waarschijnlijk, èn, in verband met de andere straks genoemde spreekwoorden, èn met het oog op de tijdsbepaling (1 april, dat is gewoonlijk het einde der lijdensweken), èn met het oog op de handelwijs van Herodes, die den Heiland in een blinkend kleed terugzond naar Pilatus, om daarmeê te kennen te geven, dat hij Jezus beschouwde als een dweeper,

die spot verdiende, met andere woorden als een gek!! — *Hij slacht Pilatus*, *hij wascht er zijne handen* (met Pilatus) *af*, d. i. pleit of beschouwt zich van deze of gene euveldaad vrij, volg. Matth. 27, vs 24. Ook zegt men wel: *Pilatus wascht zijne handen in onschuld*, van iemand, die zich vrij verklaart van eene misdaad, maar wien men er toch schuldig of medepligtig aan oordeelt. Men meene evenwel niet, dat de uitdrukking: *hij wascht zijne handen in onschuld*, aan Pilatus' bedrijf, Matth. 27 vs. 24 ontleend zij. Neen, dit spreekwoord is ontleend aan Ps. 26 vs. 6 en Ps. 73 vs. 13, vergeleken met Deuter. 21 vs. 6, waar wij lezen, dat de priesters, in geval van moord, als wanneer de moordenaar niet ontdekt kon worden, hunne handen moesten wasschen in het bloed eener geslagte jonge koe, en bij deze ontzondigingsplegtigheid, waarbij de eer des bloedwrekers volkomen gered werd, spreken: »onze handen hebben dit bloed niet vergoten," enz. Pontius Pilatus nam deze handeling over, als hij zijne handen voor de schare met water wiesch, om zich van den moord, aan Jezus te plegen, vrij te verklaren. Het gezegde is dus niet aan deze handelwijs van Pilatus ontleend, gelijk algemeen geloofd wordt, maar van oudere herkomst. — De straks vermelde symbolische handeling uit Deut. 21 vs. 6 heeft hoogstwaarschijnlijk eerst aanleiding gegeven tot de spreekwijs: *hij wascht er zijne handen af* = hij verklaart er zich vrij van. — Op soortgelijke wijze zegt men: *hij zal dat met het water van de zee niet afwasschen*, die bloedvlek namelijk of bloedschuld, wat beduidt: hij zal zich nooit kunnen zuiveren van die schuld.

De Roomsch-katholieken hebben 28 october eenen gedenkdag ter eere der apostelen *Sint Simon* (*Kananites*, Matth. 10: 4, Mark. 3: 18 = *Zelotes* of *de ijveraar*, Luk. 6: 15, Hand. 1: 13; zie Bijbelsch Woordenboek voor het Christelijk gezin, III, 336[a]) en *Judas*. Wordt deze Judas, in onderscheiding van Judas Iskarioth, Luk. 6: 16 *Judas Jacobi* geheeten, en is hij dezelfde, die bij Matth. (10: 4) *Lebbeus* of *Thaddeus* wordt genaamd, van hier, dat hij reeds bij Hieronymus de *drienamige* heet. De vertaling: *broeder van* Jacobus schijnt te verwerpen te wezen, en daarom hebben ook zoowel van der Palm, als de Synodale overzetting: *zoon van* Jacobus. Op hem zal, mijns bedunkens, het spreekwoord zien:

het is een theologus (advokaat, raadsman of *getuige) als Judas een apostel,* d. w. z. (omdat wij van dezen apostel niets anders weten, dan dat hij, naar Joh. 14: 22, 's Heeren afscheidsredenen, in den nacht vóór Jezus lijden, heeft afgebroken door eene vraag, waaraan kennelijk de *aardsche* Messiasverwachting ten grondslage ligt: hij heeft als theoloog, advokaat, raadsman, getuige, enz., niet zoo heel veel te beteekenen. Want de zendbrief, welke op zijn naam doorgaat, is hoogstwaarschijnlijk niet door hem geschreven, [vgl. Bijb. Woordenb, art. *Judas* (brief van)]; en al is ook het spreekwoord ontstaan in een tijd, toen men zich met dergelijke kritische beschouwingen niet inliet; die brief is toch van te weinig beduidenis, om aan Judas, ook door *dit* gezegde, veel theologisch gewigt te doen toekennen. Zie echter Broes, Tekstenrol, bl. 434. Ter wille van het woord *theologus,* dat in het gezegde vooraan staat, als ook omdat hij *apostel* heet (en *Judas Iskarioth* is eigenlijk nooit apostel, wel discipel geweest), kies ik *Judas, zoon van* (zekeren ons onbekenden) *Jacobus;* anders zou ik in twijfel staan, of hier ook misschien *Judas Iscarioth* zou kunnen bedoeld zijn, in dezen zin: hij is even valsch of verraderlijk een advokaat, raadsman, getuige, enz., als Judas Iscarioth een apostel was; hij deugt even weinig daarvoor, als Judas Iscarioth voor apostel deugde. Toch zegt men ook: *hij is een apostel als Judas* = hij heeft wel den naam, maar niet de daad van een ijverend christen; in zijn hart is hij valsch (Joh. 6: 70).

Wat Joh. 12: 24 wordt gelezen: »indien het tarwegraan in de aarde niet valt en sterft," enz., heeft toch geene aanleiding gegeven tot onze spreekwijs: *zaden* of *kiemen des doods?* bijv. in de uitdrukking: *elk mensch draagt de kiem* of *de zaden des daods van zijne geboorte af met zich om,* d. i. hij is sterveling, tot sterven geboren?! — *Hij draagt de kiem des doods in zich,* zegt men ook van eenen teringlijder, of bezochten met eenige andere kwaal, waarvoor geene genezing is. Komt *semina* of *germina mortis et vitae* ook bij de Latijnen voor?

De trek naar het verbodene of *naar de verboden vrucht is zeer sterk bij den mensch,* niet uit de paradijs-geschiedenis af te leiden, maar uit de latijnsche spreuk:

Nitimur in vetitum semper cupimusque negata.
Waar is die spreuk te vinden? Bij welken dichter?

Dat staat of: (*hij leeft*) *in het elfde gebod*, wordt door Harrebomée in zijn Spreekwoordenboek I, 298 aldus verklaard: »die zich naar het elfde gebod (onnatuurlijk, want God gaf er slechts tien!) gedraagt, legt zich eigenwillige lasten op en hecht aan nietigheden, en zonder zich aan de tien geboden veel te laten gelegen liggen, moet het elfde gebod, het zijne, stiptelijk worden volbracht; — men bezigt, zegt hij, dit spreekwoord van *fijmelaars.*" Ik twijfel, of deze verklaring de regte zij; ten minsten, ik heb nooit iets dergelijks gehoord. Ook kan men deze verklaring maar kwalijk toepassen op de eerste redactie van het gezegde: *dat staat* in het elfde gebod. Deze spreekwijs, even als: *hij leeft in het elfde gebod*, ontleen ik liefst aan Joh. 13: 34, en versta ze eenvoudig van het gebod der christelijke liefde, waarin hij leeft, die het in beoefening brengt. Ook kan zich diegene alleen regt naar de menschen schikken, die een liefderijk hart in zich omdraagt. Immers men zegt ook: *houd u aan het elfde gebod en laat u niet overbluffen*, d. i. schik u naar de menschen, maar zoek boven te blijven, dan zult gij vooruitkomen in de wereld. Vgl.: wees goed, maar niet al te goed; want *al te goed is andermans gek!*

Heeft men wel gasthuizen, die den naam dragen van *Heilige-geest-gasthuizen;* men spreekt ook van *heilige-geest-armen*, d. i. *algemeene armen*, zonder onderscheid van kerkelijke gezindheid; zeker daarom aldus genaamd, wijl volgens de profetie van Joël (Hand. 2: 17, 18) de Heilige Geest op menschen van allerlei stand en leeftijd, kortom *algemeen* (op *alle* vleesch) zou worden uitgestort. Zie Haarl. Courant van 24 oct. 1873: »de aanleidende oorzaak van legaten (voor de armen in de gemeentekas gestort) was de liefdadigheid ten behoeve van *alle* armen eener plaats zonder onderscheid van kerkelijke gezindheid, en daar alleen de burgerlijke armbesturen niet naar de kerkelijke gezindheid der behoeftigen vroegen, werden alle legaten, aan de *algemeene armen* of *heilige-geest-armen* vermaakt, aan hunne administratie toegewezen."

Is het Hand. 9: 5 voorkomende gezegde: *de verzenen tegen de prikkels slaan* ook reeds bij Grieken en Romeinen bekend geweest? Zoo ja; waar dan? en bij wien?

Van stonde aan sloeg hem een engel des Heeren (Hand. 12: 23). Zou van hier afkomen de spreekwijs: *hij is gelijk van Gods hand geslagen* = op staanden voet gestraft? vgl. Hand. 23: 8. — Herodes (Agrippa I, zoon van Aristobulus, en kleinzoon van Herodes den Grooten, zie Bijb. Woordenb. voor het christelijk gezin, I, bl. 558b) werd plotseling door eene smartelijke kwaal overvallen, zóó plotseling, dat hij uit de schouwplaats naar zijn paleis moest gedragen worden; doch eerst nog, alvorens te sterven, moest hij nacht en dag vreeselijke pijnen in zijne ingewanden verduren, gelijk ons Josephus berigt. Prudens van Duyse (Belgisch Museum door Willems, V, 195) voegt er bij: »(als Antiochus)": dit ziet dan op Antiochus Epiphanes, die volgens 1 Makk. 6: 8 in eene zware krankheid verviel. Is dit zoo, dan schijnt men het spreekwoord dus te moeten verklaren: *hij is eensklaps door God met eene zware ziekte bezocht.* Wij lezen echter, noch t. a. p., noch 2 Makk. 1: 10—17 (waar het uiteinde van Antiochus Epiphanes uitvoerig wordt beschreven), iets dat ons aan de uitdrukking: *door God* of *door Gods hand geslagen* denken doet, waartoe toch anders analogiën te over in het O. T. voorhanden zijn. (Zie o. a. Gen. 8: 21, Exod. 12: 12, 29, Deuter. 28: 22, 27, 28, 35, Rigt. 20: 35, 1 Sam. 25: 38, 2 Sam. 12: 15, 2 Kron. 13: 15, 20 enz., enz.) Ook hebben wij Hand. 12: 23 niet aan eene zigtbare engelenverschijning, maar aan eene bijzondere goddelijke tusschenkomst te denken (zie de aanteek. in den Bijbel van v. d. Palm): — weshalve ik bij de spreekwijs liefst aan Hand. 12: 23 denk. Immers Prudens van Duyse had veel meer reden gehad, om uit 1 Sam. 25: 38 er bij te voegen: (als Nabal), of uit 2 Kron. 13: 20 er bij te voegen: (als Jerobeam), dan uit 2 Makk. 1: 10—17: (als Antiochus). En ware het niet wegens het woordeke: *gelijk* in de spreekwijs, en de uitdrukking: *van stonde aan*, in Hand. 12: 23; ik zou niet aarzelen, deze spreekwijs uit 1 Sam. 25: 38 of 2 Kron. 13: 20 af te leiden, er bij denkende aan Nabal of

Jerobeam. — Vgl. Schiller, Wilhelm Tell, 4de bedrijf, 3de tooneel: »Wir ihn berühren welchen (Geszler) Gott geschlagen!"

(*Wordt vervolgd*). J. ANSPACH.

VRAGEN.

Spreekwijze. Nul, ik onthoud een bokje. Op bl. 551 van dl. XXIV, wordt de spreekwijze vermeld, *Mozes rijdt op een bokje.* Maar mijn vader plag wel eens te zeggen als men missloeg bij 't vinken of dergelijke, »'t is nul, ik onthoud er een bokje." Voorwaar die spreekwijze?

Bot vieren. Van waar *bot vieren* voor toegeven b. v. aan zijne drift?

[Verschillende beteekenissen van *vieren* zijn bekend; minder bekend is het echter hoe zij zamenhangen.

Men nam in onze taal, gelijk in sommige andere, het latijnsche woord *feriae* over en maakte er *viere* van. Het beteekent dus rustdag, en vervolgens de rust, de onthouding van arbeid, die op zulk eenen dag plaats heeft. Maerl. Rijmb. vs. 23827,

Als die Joeden hem scouden
Dat hi niet ne wilde houden
Van den Zaterdaghe die viere,

d. i. dat hij de rust niet hield die op den sabbath betaamde (Lat. quia in Sabbato operabatur).

Tegen dit *houden* der viere staat over, *die viere breken*, d. i. werken op den rustdag. Rijmb. vs. 23300 verhaalt Maerlant, dat op eenen sabbath den jongeren van Jezus

hongherde ende si wreven die haer [1])
Ende aten van den coorne al daer.
Die Fariseen begrepense sciere,
Ende seiden, si braken die viere.

Gesta Rom. cap. 57. Soe wie op dien dach enich hantwerck dade, die sijn vier brake, die soudemen doden.

---

[1]) Korenaren.

Minnenl. III, 602.

Laet die heylighe daghen vieren [1])
Ende breect die viere anders waer.

Men sprak niet alleen van de *viere* van dezen of genen dag, zoo als ons uit de eerst aangehaalde plaats van den Rijmbijbel is gebleken, maar ook van de *viere* van den heiligen aan wien zulk een dag gewijd was. Zoo zeggen de Statuten fen Bolswerdera deckenye (Oude friesche wetten door de Haan Hettema dl. II, bl. 275): Des Sonnendeys fyra ende Apostela fyra, sancte Laurentius fira, hwasoe sie brect op disse foerseide haechtida, dat hy nath fireth, enz.

Het is niet vreemd, dat *viere* ook voor rust in het algemeen genomen werd, b. v. Stoke VII, vs. 875,

Hi voer toe, al sonder viere
Den eenen dach, den anderen na:
Ende bernde, als ic versta,
Sgraven vriende omtrent de stat.

Sonder viere is zonder rust.

Van dit *viere* is het werkwoord *vieren* afgeleid, dat beteekent rusten, zich van arbeid onthouden op eenen feestdag. Wij vinden het zoo o. a. bij Hildegaersb. bl. 148, vs. 414,

Ende Sint Jan plach hi te eren
Beide mit vieren ende mit vasten.

Minnenl. II, vs. 1377. Hoghes daghes, als men vierde, d. i. op eenen feestdag toen men niet arbeidde. — En volgens Maerlant, Rijmb. vs. 18133, geboot Assuerus,

dat men tlant viere al dure
Also lange alstie feeste ghedure.

(Lat. mandavit — requiem in universo regno per tempus nuptiarum).

Deze beteekenis onderging tweederlei wijziging. Vooreerst ging het met *vieren*, even als met het zelfst. naamw. *viere*. De beteekenis werd algemeener: *vieren* werd genomen voor *rusten*, al had dit juist niet om den wille van eenen feestdag plaats. — De brug was gebroken, zoo verhaalt Jan van Heelu, vs. 2012,

---

[1]) Aldus te lezen, en niet, zoo als ik bij de uitgave meende, met het leidsche hs. *te vieren*.

Maer nochtan ronnen si toe
Over boeme, sonder vieren.

Cassam. vs. 204 zegt de koning:

ic sal daer wesen sciere
Ende wille daer sonder enich vieren
Jegen Claerwise varen tornieren.

Van hen die Jesus geeselden wordt, Van den levene ons Heren, vs. 2790, gezegd,

Sine vierden niet, maer al in een
Gheselden sine tote in de been.

De andere wijziging van beteekenis is deze. Rustdagen zijn dagen waarop men vermaak en uitspanning neemt. *Vieren*, oorspronkelijk *rusten*, werd ten gevolge daarvan *zich vermaken*. In de Gesta Rom. cap. 153 zegt de bedroefde Apollonius, »laetse allegader vrolijck wesen ende vieren, sonder my alleen." *Vieren* is daar *pret maken*.

Ik heb tot nu toe slechts gesproken van het werkw. *vieren*, waar het zonder nadere bepaling voorkomt. Maar het kan tweederlei bepaling bij zich hebben. Vooreerst kan de tijd genoemd worden waarop men viert of rust. Die tijdsbepaling moet staan in den genitivus of accusativus. Een voorbeeld er van wordt, meen ik, gevonden Gesta Rom. cap. 57, »Titus — die koerde voer een wet, dat een yghelic vieren soude den dach doe sine eerste sone gheboren was, ende soe wie op dyen dach enich hantwerck dade, die sijn vier brake, die soudemen doden". Want dat *vieren* hier intransitief gebruikt wordt, blijkt, dunkt mij, en uit het laatste gedeelte van den zin, en uit hetgeen later in hetzelfde cap. voorkomt en op den aangehaalden zin terug ziet: »Nu hoerdi wel lieve heer keyser die reden waer om mi die noot dwinghet dat ic niet vieren en sal." — Deze accusativus ter bepaling van den tijd heeft men voor eenen objectsaccusativus gaan aanzien. Misschien heeft het latijnsche *celebrare*, dat, even als *vieren*, veel voorkwam bij woorden die een feest te kennen geven, er toe medegewerkt. Doch, hoe het zij, het intransitive *vieren*, dat beteekende *op eenen feestdag rusten of vrolijk zijn*, is een transitivum geworden met de beteekenis van *(eenen feestdag) in rust of vrolijkheid doorbrengen.* Reeds bij Maerlant komt het zoo voor, b. v. Rijmb. vs. 6258,

Die feeste gheboot hi echt
Hoe dat mense soude vieren.

Zoo zeggen wij nog den zondag vieren, eenen verjaardag vieren enz. Maar hier is het niet bij gebleven. *Vieren* werd gezegd van feesten. Een feest (dies festus) is eene soort van *dag*. Dit evenwel heeft men later vergeten: men heeft er de beteekenis aan gehecht van eene plegtige of blijde zamenkomst, eene vrolijke partij, en toen men er dit onder verstond begreep men dat men ook kon spreken van *het vieren eener bruiloft*, van *echtviering*, *gedachtenisviering* enz.

Ten anderen kan bij *vieren* de persoon genoemd worden, om wiens wille men viert. De naam van dien persoon kan in geenen anderen casus dan in den dativus staan. Zoo vindt men het in de 16e eeuw, b. v. »Ick viere ghienen hilligen, dien ik niet gevastet hebbe". (Oude ned. spreuken en spreekw. uitg. door Meijer, bl. 21), en bij Kiliaan lezen wij, *vieren iemanden*. De beteekenis is *rusten of feest houden ter eere van iemand*. Maar het is met *vieren* gegaan even als met meer andere intransitiva die den dativus van den persoon bij zich hadden: het is transitivum geworden en de dativus in eenen objectsaccusativus veranderd. *Vieren* kreeg toen de beteekenis van *vereëren door rust of feestviering* en vervolgens van *vereeren* in het algemeen. Zoo komt het in de 17e eeuw voor: b. v. Hooft Ged. II, bl. 175,

goedertieren
Goden, waert te vieren,

en bl. 353,

Want d'yvrighe gemeent met bidden, brandt en roock
Voor Goden vieren soud' veel eer ayuin en loock.

Uit de beteekenis van *vereeren*, kwam eene andere voort, die van *ontzien*, en deze beteekenis heeft het woord nog meestal. Dat wij iemand ontzien, kan uit twee oorzaken voortkomen. Vooreerst uit belangstelling in hem: iemand ontzien is dan zorgen dat hem geen leed geschiede, hem met omzigtigheid behandelen, hem sparen. Wij zeggen b. v. »die knaap is teer, ik moet hem ontzien" d. i. er op letten dat hij geene schade lijde aan zijne gezondheid. In dien zin zegt Hooft, Ged. I, bl. 142 aant., van Ganymedes, door den arend gegrepen,

Die bek, dier naeglen klem,
Al vierden zy zijn vlees, beneepen hem zijn stem!

en Marin o. h. w. vertaalt »zijn krachten vieren" door ménager ses forces, s'épargner. Maar wij kunnen iemand ook ontzien uit eigenbelang. Dan bestaat dat ontzien daarin, dat wij hem niets in den weg leggen, hem niet tegenspreken, hem zoo veel mogelijk toegeven, hem zijnen zin laten doen, in één woord dat wij hem *zijnen gang laten gaan.* In deze beteekenis wordt *vieren* ook toegepast op voorwerpen. Den schoot vieren is den schoot zijnen gang laten gaan, laten schieten. Even zoo spreken wij van den kabel, het touw, den toom vieren — en ook van *bot* vieren, want *bot* (de o uit te spreken als in *pot*, *zot*, *schot*) beteekent het touw waar een vlieger mee opgelaten wordt. In Westfriesland is het in deze beteekenis nog in gebruik. *Bot vieren* is dus dat touw laten schieten. Daarnevens was vroeger en is nog in Noordholland *bot geven* in gebruik. Bij Hooft lezen wij dit o. a. Ged. II, bl. 254, waar hij Geeraert van Velsen laat zeggen,

D'onwetende ghemeent is schendich op de beenen:
Haer oploopenden moed t' ontwijcken is ons 't naest,
En *bot te gheven,* tot dat zy hebbe' uytgheraest.

Der gemeente bot te geven is daar, het volk zijnen gang laten gaan. Niet goed te keuren echter is »tijd en bot geven", wat wij bij dien zelfden schrijver aantreffen in zijne vertaling van Tacitus Ann. II, cap. 82, »Ook verzette zich Tiberius teegens de valsheit niet, maar gaf ze tydt en bot om te verdwynen" (nec obstitit falsis Tiberius, donec tempore ac spatio vanescerent).]

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Wapen van Blarickhorst, enz. (XXIV, bl. 445, 573). Uit een oud manuscript wapenboek ontleen ik de beschrijving van de navolgende verlangde geslachtwapens.

Hesse. In keel, een zilveren middenschild, vergezeld aan de regter en linker bovenhoek en onderaan, van een gouden bel.

Hessen. Gevierendeeld, 1 en 4 van zilver, 2 en 3 van sabel.
Amsterdam. J. G. DE G. J. JR.

[De beschrijving der overige wapens laten wij weg, daar zij overeenkomt met de t. l. a. pl. gegevene.]

VRAGEN.

Geslacht Gruijs. Wie heeft de goedheid het navolgende aan te vullen?

1°. Sophia Sickinghe (dochter van Feye Sickinghe, huwt 20 sept. 1680 en van Elisabeth van Tamminga), huwt Daniël Gruijs, zoon van Jacob, overste luitenant en van Swana van der Merwede. Hij was kapitein en won Swana Gruijs.

2°. Isabella Verruci (Verrutius), gedoopt te Jorwerd 29 nov. 1668, huwt Rudolphus Gruijs, luitenant. Zij was dochter van Gerlach en van Dorothea van Walta.

3°. Titia Verruci (Verrutius) sterft als weduwe te Groningen, oud 85 j., den 1 nov. 1727, eerst gehuwd met N? Gruijs en ten 2den met N? Swarte, regter te Bellingwolde.

4°. Sybolt jonker van Beyma had eene dochter Everdina van Beyma, die huwde met Sybrin van Walta, dochter van . . . . en van Rolina Gruijs.

5°. Johan van Ewsum, sterft 1659, huwt Agnes Hillebrantsdr., Gruijs thoe Lellens (een goed in Friesland), — Johan van E. is zoon van Christoffel en van Anna van Sickinga, † 1643.

6°. Cecilia Tamminga, dochter van Swier Tamminga en van Lebuïna barones Sloet, huwt Berent Hillebrantzn. Gruijs, thoe Lellens, hoofdman in de hooge justitiekamer te Groningen en hebben kinderen nagelaten.

7°. Sophia Sickinghe, dochter van Hendrik en van Anna Tjaerda van Starkenborgh, huwde Onno Gruijs, van Lellens,

---

o. a. Anna Frederica Gruijs, huwt Joost de Valcke, op Gelmersma, heer van Scharmer en leefde 1722.

8°. Jacob Gruijs, onder n°. 1 genoemd, diende als kapitein der

infanterie onder Rabenhaupt, en hielp in 1673 Coevorden heroveren. Dit blijkt uit het volgende rijmpje:

»Door Rabenhaupt sijn wysen raet
»En door Eijbergens helden daet
»Vier Sickinghen, van grooten moet,
»Clinq, Losecaet en *Gruijs* te voet
»Hebben Coevord met cleine magt
»Dapper in een uur tyds vercragt.
»Hetwelk den Bisschop dapper spiet,
»En Groningen op 't hoogst verblied."
Bosscha, Neêrl. heldendaden, dl. II, bl. 133.

Wie bezit eene genealogie van dit geslacht, 't welk later den naam van Polman Gruijs schijnt aangenomen te hebben? Elke aanteekening of aanvulling zal welkom zijn, aan

Maastricht. A. A. VORSTERMAN VAN OIJEN.

Genealogie le Maire. Is er eene genealogie bekend, het zij in druk of in manuscript van het geslacht le Maire, waartoe onder anderen behoorde Johannes of Jean le Maire, in de 17de eeuw predikant te Amsterdam, en aldaar 12 febr. 1607 in de Nieuwe kerk getrouwd met Maria Cocquiel, dict Mercier?

Amsterdam. J. G. DE G. J. JR.

Gerard van Lennep, raad en rentmeester van Gelderland, wordt door mij in eene geschrevene aanteekening vermeld gevonden als gestorven te Utrecht in 1625. Gaarne wist ik wat meer van hem, daar zijn werkelijk bestaan hebben mij gebleken is uit het volgende aardige verhaal bij L. van Aitzema, Saeken van Staet en Oorlogh (uitg. van 1669). dl. I, bl. 270:

»De Graef vanden Bergh geen parthye vernemende (die niet ghesonden wiert, om dat de heftighe koude vyandts ghenoegh was) marcheerde den achthienden dito [februarij 1624] met vyf ende twintigh Compagnye Ruyteren, en eenigh voetvolck recht op Aernhem: te thien uyren dede hy twee schooten van de Galgebergh, daer op hem met neghen schooten uyt de Stad gheantwoordt wiert, dies zyn Troupen haer verdeelden, en hy vertrock

met eenighe Compagnye te paert innewaerts, tot op Eede, drie mylen van Aernhem: plonderde onder weghe het huys Karnem, en bequam twee gevanghenen: de Rentmeester *Lenneps* knecht, en een Schryver van een Compagnye, die op Aernhem reden, maer mosten dien nacht met hem huys houden, als waer mede eenighe Huysluyden ghevanghen ghebrocht worden, met eenighe Toomen, om de peerden, die sy nemen souden, wegh te voeren: men begost daer alle toestel om wat te eten aen te legghen, men stack het Verckens vlees aen het spit, men pluckten de hoenderen om te braden, al het volck socht logement voor de koude, ende men maeckte groote vieren, om te middernacht voorts op Barnevelt te rucken, ende soo een tocht rontsom de Veluwe te doen: daer en tusschen ghevielt, dat de Landtluyden de Sluysen van de Reenense Veenen openden, en het ghewelt van het water het Ys met ghedruys brack, als oock datter een Trompetter op Harsloo het Liedeken Wilhelmus van Nassauwen, by gheval bloes, het welck binnen Eede vande Spaensche en de gevanghenen ghehoort zynde, beelde haer in te zyn een troep van zyn Excellentie met Ruyters en wagenen; als sulcx van een yeder geaffirmeert wiert, spoeden zy alle te paert, weynigh op de ghevanghenen acht nemende, met soo grooten onversicht, dat sy de spyse voor 't vier, den gedeckten Tafel, de hoenderen, hondert toomen, eenige musquetten ende malen daer leggen lieten: sestien of meer Boerenhuyskens, als oock eenighe tot Velthuysen, zynde een kleene ghebuerte, verbrandende, waer door het vluchten soo groot wiert, dat sy een gansche uyre lanck te post liepen, veel Waepenen van haer werpende: de Oversten Courageerden haer wel, maer konden de vlucht niet stutten, tot dat sy tot Ginckel quaemen, alwaer sy al het volck weder vergaderden, en in Slach-ordre stelden."

Wien behoorde het kasteel Karnem (nu Kernheim) in dien tijd?

*

Het geslacht Ulenburgh. Volgens het Biographisch Woordenboek der Nederlanden van van der Aa huwde Rembrand Hermansz. van Rijn in 1634 met Saskia Ulenburgh, dochter van Rombertus Ulenburgh, pensionaris en burgemeester van Leeuwarden en later raadsheer in het hof van Friesland. Naar luid der familie-papieren,

onder mij berustende, trouwde mijn voorvader Johan Corneliszoon Sylvius (eerst predikant te Sloten in Friesland en later te Amsterdam, geb. 26 dec. 1591 O. S., overl. 19 nov. 1638 N. S.) den 7den dec. 1595 O. S. te Leeuwarden met Alida Ulenburgh, dochter van Pieter Rombeerts Ulenburgh. Zij overleed den 20sten febr. 1644. Van de laatstgenoemde vind ik nog twee zusters vermeld: Anna, de oudste, stierf als weduwe — van wien is niet opgeteekend — in 77-jarigen ouderdom, 10 april 1644. De andere, Barbara, was gehuwd met Rudolphus Astopaeus, predikant te Dockum, gestorven 23 oct. 1639. In 't geslachtregister der familie Sylvius, opgemaakt door den zoon van Johan Corneliszoon bovengenoemd, Cornelius (opperkoopman der O. I. Compagnie te Suratte, raad, vroedschap en burgemeester te Haarlem en bewindhebber der O. I. Compagnie ter kamer van Amsterdam) vind ik noch omtrent Rembrand, noch omtrent diens vrouw, Saskia, iets aangeteekend ofschoon de beroemde schilder en graveur, hem toch de ets, voorstellende den meergemelden predikant Sylvius, vereerde met het eigenhandig bijschrift: »*Aan Cornelis Jansz. Sijlvius dese vier printen.*" De familiebetrekking werd dus erkend en onderhouden, maar de familie-aanteekeningen — anders zoo uitvoerig — zwijgen. Kan ook iemand uwer lezers mij berigten hoe de vermelde Ulenburghen elkaêr bestonden en op welken dag des jaars Rembrand met Saskia in 't huwelijk trad?

Het geslacht Deugeweerd of Doegewaard. Als de acht kwartieren van Theodoor de Smeth, zoon van Pieter en Helena Geertruyd Colonius, baron des russischen rijks, enz. enz., geb. 17 febr. 1710, overleden 17 nov. 1772, vind ik vermeld:

de Smeth.	Colonius.
Tassin.	Matthaeus.
Engels.	Doegewaard.
Wolters.	Pontanus.

Daar ik onder mijne voorzaten eene Machteld Deugeweerd tel, zoude het mij aangenaam zijn omtrent die familie iets naders te vernemen. Hoe was het wapen? *

MENGELINGEN.

Het spinnen der katten. (Vgl. XXIV, bl. 569). Ja, alle dieren van het kattengeslacht *spinnen* om hun welbehagen uit te drukken. Professor H. Schlegel zegt in zijn Handleiding tot de beoefening der dierkunde (Breda, 1857) van de dieren die tot het geslacht *Felis* (liever tot de *Felinae* in 't algemeen behooren: »Het, onder den naam van spinnen bekende, eigenaardige geluid, »hetgeen zij dikwijls in de rust doen hooren, wordt door eene »bevende beweging van het strottenhoofd te weeg gebragt." En dr. H. O. Lenz zegt van het spinnen der huiskat, in zijn Gemeinnützige Naturgeschichte (Gotha, 1860), het volgende: »Ist's der Katze recht behaglich zu Muthe, so schnurrt sie leise »und dieses schnurren (Spinnen) wird durch Falten im Kehlkopf »bewirkt. Hält man den Finger von aussen leise an diesen, so »fühlt man eine zitternde Bewegung. Drückt man etwas, so wird »das Schnurren gestört und dumpfer; drückt man stärker, so macht »man es unmöglich, obgleich der Athem noch ganz frei bleibt. »Als ich vor wenigen Jahren einige Wochen lang in Ostende, »und zwar im Hause des Herrn Verbrugghe wohnte, fand ich »daselbst eine sehr zahme Katze, die sich namentlich gern auf »den Armen tragen liess. Ich säumte nicht, ihre Bekanntschaft »zu machen. Mein Stubennachbar machte mich darauf aufmerksam, »dass sie niemals schnurrte, was ich nach vielfachen Proben be»stätigte. Auch versicherten unsre Hausleute, in Ostende gäbe es »gar keine Katzen die schnurrten."

Dit klinkt zeker vreemd en tamelijk ongelooflijk. Maar Lenz is onder de dierkundigen algemeen bekend als een volkomen vertrouwbaar natuurvorscher en een naauwkeurig opmerker van eigenaardigheden uit het leven der dieren, en in de eerste plaats uit dat onzer huisdieren.

Leeuwarden. JOHAN WINKLER.

LIJST

VAN VRAGEN UIT HET XXIIIe DEEL, WAAROP GEEN ANTWOORD IS INGEKOMEN.

Blz.

5. Vrije jagt op Honselaarsdijk in 1665 aan Willem van Oranje toegestaan.
7. Zilveren penningje, 1577.
16. Een nieuwe en ware almanak.
— Mr. J. de Hersy.
17. Aanhaling. De geest'lijkheid wordt kort gehouwen enz.
24. A. H. van der Linden.
44. Wapen Thopas.
— Gesl. van der Vinne te Haarlem.
48. De huismusch.
— Cijfers bij naamteekeningen.
61. Sevenhage.
— Turksche huis bij Neede.
— Verdrag tusschen den commandeur der Duitsche orde en de stad Doesburg.
62. Kapittelscholen te Utrecht.
63. Oostindische compagnie.
109. Gesl. van Nes.
165. Onbekende wapens gevraagd.
180. Bliksem-afleiders.
181. Galgenveld te Utrecht.
188. Rederijkerskamer de Cauwoerden te Woerden.
192. Portret van Hugo de Groot en zijne vrouw.
207. Brakje.
210. Stiek.
— Loof.
215. Gesl. Crabbe.
— Gesl. van Heussen.
216. Gesl. van Trillo, Persijn en van Dorp.
— Gesl. Wtenhove.
218. Gesl. de Witt enz.
219. Gesl. Weytsen.
224. Nat servet.
243. Lof van Hoofdplaats brandspuit.

244. Afscheid aan de duiten.
269. Van Ruyven.
— Onbekende wapens gevraagd.
271. Gesl. Staël von Holstein.
292. Archief van den hoogen raad van adel.
— Oude adel in Holland.
302. Antonio Vivaldi.
310. Op of in bij plaatsnamen.
311. Kittig,
317. Gesl. Six.
— Gesl. de Pesters.
— Eerste oorsprong der wapenschilden.
— Verzameling genealogiën Van Spaen.
319. Zegelverzameling van jhr. F. C. de Court van Hekelingen.
324. Verloting van een huis.
326. Oude grafzerken.
346. Vertaling van den Bijbel door van der Palm.
— Oude hollandsche logarithmentafels.
347. Apen en menschen.
— Afbeeldingen gevraagd van de Bernardijner abdij te Aduard.
348. Gerrit Pieterszen en Jan Sweelinck.
365. Cockelneuse.
381. Gesl. van Heijning.
— Gesl. Bavedamme.
382. Gesl. Calonne. Heeren van Axel.
383. Siméon de la Chevallerie.
389. Instrument voor het vinden der lengte op zee.
391. Studiebeurzen.
392. Hendrik van Sant.
393. Hekeldichten van Vondel.
— A. Beyen.
— Lijst van schouten, burgemeesters en schepenen van Mechelen sedert 1236.
394. Portret van dr. S. Coster.
423. Gesl. van Holsteyn.
424. Gesl. Bleiswijck.
— Splinter van Nijenrode.
431. Camera obscura.

— Slingeren van gebouwen bij harden wind.
432. Signorken.
441. Lijst van afbeeldingen van zeehelden enz. behoorende aan de Kweekschool voor de zeevaart, opgemaakt in 1811.
444. Nicolaas Ruychaver.
— Huurtroepen.
458. Een jeugdige componist.
477. Een wapen en eenige letters.
— Gesl. Fagel.
— Gesl. Moleschott.
494. Olaus Engelbrechtsen.
— Louis Ochin.
— Betrekkingen der gentsche patriotten in 1794 met de patriotten in Noordnederland.
507. Vaderlandsch huisboek.
— P. Weiland, een pseudoniem.
— Catalogus van reizen in de Nederlanden.
508. Casimir Fréchot.
511. Reinier Olivier van Sonhoven.
520. Onzen lieven heers haantje.
521. Spreekwoord. Een appel in de mei enz.
— Een omzwaai à la Podsnap.
— Paep Marten.
539. Gesl. Foeyt.
540. Gesl. Persijn.
544. Huit jours: quinze jours.
592. Wear and tear question.
594. Van Zuylen.
604. Coloma, Las guerras de los Estados Baxos.
— Borstbeeld van Shakspere.
635. Gesl. Vos en Bake.
— Gesl. Bosch en Mulder.
— Bourbons in Nederland.
636. Wapens Vroesen en v. Royen.
— Wapen van Jugteren.
— Gesl. van der Laan.
637. Gesl. van der Voort.
638. Gesl. van Mekeren.

GESCHIEDENIS.

VRAGEN.

Smeekschrift der haagsche honden. Voor mij ligt een gedicht, met den titel:

OOTMOEDIG SMEEKSCHRIFT
der
Haagsche honden,
aen Haare Kon. Hoogheid Anna Gouvernante der
Vereenigde Nederlanden, etc. etc. etc.

Het is onderteekend B. V. D. G. Juni 1753. Het zal wel een afschrift zijn, niet van den dichter zelven maar van eenen tijdgenoot, want er zijn fouten in, die de dichter zelve niet gemaakt zou hebben; doch het schrift is vermoedelijk uit denzelfden tijd. Het begint aldus:

'T Beklaegens waerdig haagsch geslacht der Honden werpt
Doorlugtigste Princes, zich nedrig voor uw voeten,
En bid u, daar het zwaard, ten onregte is gescherpt
Tot zynen ondergang, zyn rampen te versoeten:
Onnooslen als wy syn, dreigt straffe en wreede Dood
't Ontrukken met een slag 't onschuldig lieve leven;
Men noemt ons dol, besmet met leelijk gift, dat snood
Door onze beete aan Mensch en Beesten aan sou kleeven.
Dan, 't is een boos gerugt.

Uit deze regels zal men zien, dat de auteur een man is wien het schrijven in verzen gemakkelijk afgaat. Zijn gedicht echter, van over de honderd regels lang, is noch fraai, noch belangrijk genoeg om het hier in zijn geheel weer te geven. Het schijnt dat de gouvernante wat heel bang was voor dolle honden en, toen zich een gerucht verspreidde dat zulk een dier in het Haagsche bosch rondliep, bewerkt had, dat de magistraat van den Haag een

gebod gegeven had, dat alle losloopende honden moesten doodgeslagen worden. Vandaar dit request. Slechts een paar plaatsen nog wil ik er uit aanhalen.

Na alles goeds te hebben gezegd wat er van hun geslacht te zeggen valt, gaan de honden dus voort:

Neen, jaagt liefst uit uw Hof, van U en d'Uwen heen
  Doorluchte Stadhoudres, die honden met twee voeten,
Die U 's volks haat, 't gemor van 't waukle en wuft gemeen
  Berokknen, en den Tuin des Vryen Staets omwroeten,
Dat Volk, van trouw en deugd, van eere en schaamte ontbloot,
  't Welk U nog, valsch van hart, mag nadren, vleijen, streelen;
Harpijen, uitgebroeid in 's afgronds donkren schoot,
  Die vol van roofzugt, schelmsch, 't gemeene land besteelen,
En al wat schandlijk is bedrijven op uw naam;
  Dier dolheid eischt het bloed of bannen zulker pesten, enz.

Wat verder bij de regels:

Dit smeekt men, droef te moe, uwe Hoogheid, wier gedrag
Als Willems waerde vrouw, geen laster moet bevlekken,

staat de volgende aanteekening: Als haere Koninklijke H. in het Stigt en te Utrecht op dien voet als de onlangs uitgekomen *Stigtsche Maagd*, erbarmelijk zich over haar beklaagt, gelieft voort te gaan, zoo zal ze niet alleen over hare strengheid omtrent de beesten, maar ook omtrent de redelijke menschen selve, wel haast bij elk verdagt, en niet gelastert, maer te regt gevloekt worden.

Daar achter vindt men het volgende:

Honden compliment aen den Heer V V (W?) Hondskopp Heer van Hondecoop

Daar ons Princes ons niets laat hoopen,
  Daar komen wij naar Amsteldam,
Teñ einde of g' Hondskop ons mogt koopen,
  Of uit meedogen tot u nam;
Wij konden toch, als Lijfstaffieren,
  Zoo goed ruim als der Bakkeren rot,
Uw Hondsche staatigheid vercieren,

En elk die lagt of met u spot,
Aenblaffen en de scherpe tanden
Vertoonen 't hunnen vrees en schrik,
Of, door hen ijlings aen te randen,
Terstond doen vallen in uw strick.
Of schroomt ge een weinig geld te tellen,
Dat ons sou redden van den Dood,
En onse Vryheid weer herstellen?
O ja, dat is 't, gy zyt te snood
Verkogt [1]) en onverwrikt verbonden,
Aen 't muitziek beestig vloekgespan,
Van schelmsche en vuige *Dolle Honden,*
Dan dat men u beweegen kan
Tot medelyden t' onser smarte;
Gy neemt de schendige eigenbaat
En 't vuil gewin alleen ter harte:
Des deelt ge, het ga met ons hoe 't gaat,
In 't akelig lot dier Dolle schaeren,
Om nevens hen, gevloekt, veragt,
Ten duisteren afgronde in te vaeren,
Daer Cerb'rus op u loert en wagt.

Fidel: Canis.

Wij vragen:

1. Kent men ook den dichter van deze stukken? Want beide zijn wel denkelijk van denzelfde hand.
2. Wat had de gouvernante te Utrecht verrigt, waardoor zij zich dat verwijt van overgroote strengheid op den hals gehaald had?
3. Wat is de inhoud van de Stigtsche maagd, vermoedelijk een pamflet uit dezen zelfden tijd?
4. Wie is mijnheer Hondskopp, heer van Hondekoop, te Amsterdam?

Rutger Jan Schimmelpennink werd, volgens publicatie van het Staatsbewind van 26 april 1805, met eene meerderheid van 353.136 stemmen, benoemd tot eersten raadpensionaris. Slechts 136 stem-

1) Er staat *gekogt.*

bevoegden bragten hunne stem met *neen* uit: op een dier biljetten was het volgende vers geschreven:

'k Heb nooit een vorst gewild voor Neerlands vrijen staat
Uit Nassau's edel bloed, wijl 'k alle Vorsten haat;
Ook heb ik steeds getracht, 't Alleengezag te weeren
(Schoon 'k zelf er toe behoor) van 's lands voorname Heeren;
Veel minder wil ik dan een Koning uit 't gemeen,
'k Stem op het Staats Ontwerp en Opperhoofd dus *Neen.*

Men zegt dat de bekende dichter en diplomaat P. H. A. J. Strick van en tot Linschoten, vrijheer van Heekendorp daarvan de schrijver was. Bestaat daarvoor eenige grond, of komt het vers ook gedrukt voor? BERG VAN DUSSEN MUILKERK.

Vrijmetselaars in Nederland. In 1735 zijn de vereenigingen der Vrijmetselaars door de staten van Holland verboden. Is dat in dezelfde of in andere van onze provinciën vroeger of later meer gebeurd? Is dat verbod later opgeheven?

Scheldnamen. Den 4den september 1785 bevonden zich op de paradeplaats in den Haag eenige leden van exercitie-genootschappen van verschillende plaatsen, benevens eenige die tot het haagsche behoorden, »sommige voorzien met de kennelijke teekenen dier genootschappen". Zij werden daar, zoo als gewoonlijk eerst door jongens, vervolgens door een heele troep volk, begroet met den naam *weegluis.* In het Vervolg op Wagenaar, dl. X, bl. 77, waar dit verhaald wordt, staat er bij, dat dit een zeer gebruikelijke scheldnaam was, aan de leden der exercitiegenootschappen in die dagen toegevoegd. Hoe kwam het volk er toe om hun dezen naam te geven?

Huis van Maes. In 't midden der 17de eeuw ontvingen de heeren Staten vreemde gezanten dikwijls in 't *huis van Maes.* Waar was dit?

Spelen in 1619 te Kadzand. In de statuten van het Sint Sebastiaangild van Kadzand van 15 junij 1619 (Bijdragen Middelb. 1859. IV, bl. 243) leest men VII (het verbod) dat geen gildebroeder,

wie hij zij, hem en vervoordere te *clossen* op *closbaenen*, op bolbaenen, op kegelbaenen, *oft op de bonte koe*, enz. Wat beteekent de laatste uitdrukking? of liever wat voor een spel was dit?

J. D.
L.

OUDHEID-, MUNT- EN PENNINGKUNDE.

VRAGEN.

Gulden-bruilofts-lepel van Jan Jansz. van Eyck en Baafje Joosten van Brakel. Reeds meermalen zijn in dit tijdschrift gulden- en zilveren-bruilofts-*penningen* ter sprake gekomen: ik bezit evenwel een gulden-bruilofts-*lepel*, waarschijnlijk bestemd tot paplepel voor de nakomelingen van het feestvierend echtpaar, dat hem schonk. Ik verbeeld mij, dat vele soortgelijke exemplaren op het gulden-bruiloftsmaal als gedachtenissen naast de dischgenooten zullen gelegd zijn geworden. De lepel dien ik heb, is van massief zilver: op het bol ziet men twee ineéngestoken handen, en daaromheen leest men het volgende rijmpje:

»Kinderen denkt hier bij Int Rond
Aen uw Ouders Trouw Verbond
Over vijftigh Jaar Gesloten
Wacht Gods heyl ook met uw Loten."

Op de buitenzijde van den steel staat:

»Gulden Brulofs gedachtenis van Jan Jansz. van Eyck & Baafjen Joosten van Brakel, beyde oud 73 Jaaren Anno 1691."

Vrage: Zijn er nog meer voorbeelden van zulke lepels bekend, en wie waren de beide hierboven genoemde gelukkige echtelingen?

Koperen-bruilofts-penning. Men wenscht eenige inlichting te ontvangen aangaande eenen grooten roodkoperen penning. Daarop staat, niet geslagen, maar ingesneden,

Vz. Laus Deo. J. S. van der Haer getrouwt met P. S. de Boncour 10 Mey 1772 felicissime.

Kz. Intreede penning voor de zilvere bruiloft.

Om den rand: Na veel zeegen geviert op Duyndigt 10 november 1784.

Men ziet dat hier eene vergissing heeft plaats gehad. De genoemde jaren en dagen bewijzen dat de bruiloft geene zilveren maar eene koperen geweest is.

Vrage: 1°. Wat beduidt hier Intreede penning? Werden er bij deze koperen bruiloft zoo veel gasten verzocht, dat men eenen penning behoefde om genoodigde en niet genoodigde personen te kunnen onderscheiden? Of beduidt het iets anders?

2°. Waar ligt of lag Duyndigt?

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

VRAGEN.

Claas Jansz. Voogt. In familieaanteekeningen lees ik, dat den 27sten april 1696 te Broek in Waterland is begraven »de wiskonstenaar Claas Jansz. Voogt, bekend van wegen een boek door hem over de zeevaart uitgegeven, en wegens zijne andere schriften."

De biographiën en plaatsbeschrijvingen door mij nagezien, behelzen niets aangaande hem. Kan iemand mij ook zeggen, of er werkelijk een wiskundige van dien naam heeft bestaan, en welk boek en geschriften hij heeft nagelaten, en ook of er iets omtrent zijne genealogie bekend is. G. E.

[Eenige werken van Claas Jansz. Voogt zijn vermeld in de vraag, dl. XXIV, bl. 173 en het antwoord daarop, ald. bl. 447.]

De Bourges. Wie was de Bourges, die met Marron aan Mirabeau het geschiedkundig gedeelte en de aanteekeningen verschafte voor diens bekend pamflet, *Aux Bataves, sur le Stadhouderat*, 1 april 1788?

Eene napoleontische marseillaise. De graaf Miot de Melito vertelt in zijne Memoires, dat men in 1813 en 1814 te Parijs op de draaiorgels de Marseillaise speelde, en daarbij een tekst zong,

waarin de oude woorden tot een loflied op Napoleon waren veranderd. Kent iemand dien nieuwen tekst?

Schwalbenlied van Rückert. Indien een der lezers van den Navorscher de woorden kent van het zoogenoemde Schwalbenlied van Rückert, beginnende:

»Aus der Jugendzeit, aus der Jugendzeit
»Klingt ein Lied mir immerdar,"

zoo zal hij met de mededeeling daarvan in dit tijdschrift bijzonder verpligten JOHN CHURL.

KUNSTGESCHIEDENIS.

VRAGEN.

Galerijen in kerken met beeldwerk. Bestaan er in de kerken van steden of dorpen in Nederland en elders ook hangzolders, galerijen of kraken, op pilaren rustende en met fraaie beeldwerken in hout gesneden versierd, zoo als ons er eene bekend is te Oosterend nabij Bolsward aan het kooreinde der kerk, vervaardigd in 1554, en afgebeeld in de 3e aflevering der Friesche Oudheden, uitgegeven door het Friesch Genootschap te Leeuwarden? Tot onze verbazing troffen wij een dergelijk verheven bankwerk alleen aan in de kerk van Chamounix, aan den voet van den Montblanc.

E.

Beeld- en steenhouwers. Vincent Lucas. Zijn er ook ergens berigten te vinden omtrent de personen, die omstreeks 1550 en later de voornaamste beeld- en steenhouwers waren, die in vele kerken van ons land schoon houtwerk op banken en beschotten gebeeldhouwd en zoo vele groote grafzerken met beelden en ornamenten gebeiteld hebben? Op één daarvan komt de naam Vincent Lucas voor. Waar woonde deze? Gaarne zagen wij ons van deze kunstbeoefenaars bijzondere berigten medegedeeld, ook in 't belang der kunstgeschiedenis van ons vaderland. E.

VEREENIGING VOOR NOORD-NEDERLANDS MUZIEKGESCHIEDENIS.

«Nieuw Chyterboek" van Sweelinck en een merkwaardige catalogus. Indertijd is in de bibliographie over Sweelinck, die aan onze uitgave van zijn »Regina Coeli" voorafgaat, van dit tot nog toe verloren werk niet anders kunnen vermeld worden dan den *titel*, in drieërlei lezing:

Nieuw Cyterboek, tot Amsterdam by JACOK 1602. In 4°. (KIST).

Nieu Chyterboek. Tot Amsterdam, by JANSON 1602. In 4°. (EITNER).

Niew Chyterboek, Amsterdam 1602, in 4°. (FÉTIS).

Nu is onlangs door een zwitsersch kunstvriend van mij, den heer George Becker te Lancy bij Genève, een oude veilingcatalogus gekocht, waarin meerdere werken van Noordnederlanders voorkomen. Daartoe behoort ook (doch zonder vermelding van uitgever, jaartal en formaat):

Niew Chyterboek, genaemt den Corten Wegwyser die 't Hert verheugt, door J. P. Swelinck.

De catalogus zelf is door den heer Becker beschreven in »Le Bibliographe Musical" Mars 1874 (Paris, Pottier de Lalaine), en heeft tot titel:

Catalogue d'une très belle bibliotheque de Livres curieux et rares, en toutes sortes de Facultez et Langues. Contenant des Livres de Theologie, de Politique, de Philosophie, d'Hist. naturelle, de Geographie, d'Histoire, de Poesie, etc., auquel suit le Catalogue d'une Partie très considerable de Livres de Musique, tant Italiens que Français, Espagnols, Anglais et Hollandais, ainsi qu'une collection de toutes sortes d'Instruments deslaissez par feu, Monsieur Nicolas Selhof, libraire, lesquels seront vendus publiquement aux plus offrants mercredi 30 mai 1759 et jours suivants, dans la maison de la veuve d'Adrien Moetjens, libraire dans Hofstraat
A la Haye, chez la veuve d'Adrien Moetjens. MDCCLIX. Où l'on distribue le Catalogue. Pour lequel on paijera deux sols pour les Pauvres.

Deze catalogus nu is in groot 8°. en bevat 250 bladzijden, waarvan het meerendeel (142) wordt ingenomen door de muziek en

de verzameling instrumenten, zonder hieronder nog te rangschikken de vele theoretische werken, en de menigte van liedboeken die overal verspreid voorkomen. De muziek beslaat 2945 nummers, op de volgende wijze geclasseerd:

Solo's voor viool: 275 nummers.

Solo's voor dwarsfluit: 151 nummers.

Solo's voor violoncel 22, voor de altviool 24, voor doedelzak en vedel 6 nummers.

Solo's voor klavier of orgel: 129 nummers.

Verder vindt men solo's voor de luit 7, duetten voor viool 18, voor fluit 75, voor violoncel 24, voor altviool 3, voor doedelzak 8, voor klavier 5, voor luit en guitar 3, trio's voor viool 221, voor fluit 104, voor violoncel 4, voor doedelzak en altviool 7; simphoniën 79; ouvertures 29; groote concerten voor viool 118, voor fluit 22, voor klavier 11; aria's (meest verzamelingen): italiaansche 96, engelsche 54, fransche 121, duitsche en vlaamsche 29, cantates: italiaansche 39, fransche 62, duitsche en vlaamsche 6; opera's en oratoriums: italiaansche 38, fransche 110; geestelijke cantates 22, motetten en psalmen 119, psalmen en vespergezangen 33, missen 24, gregoriaansche dito 4.

Thans volgen 536 nummers muziek van allerlei aard in handschrift.

De nummers 2616 tot 2657 dragen tot opschrift: „Livres de principes de musique, tant pour les instruments que pour le chant."

Onder de laatste rubriek komt het bovenvermelde werk van Sweelinck voor.

Mènuetten, contra- en andere danssen zijn genummerd 2658 tot 2751.

De nog overblijvende nummers worden ingenomen door eenige werken, welke op de hun behoorende plaatsen vergeten waren.

De catalogus eindigt met de verzameling instrumenten: bestaande uit 55 violen, 13 bassen of violoncellen, 4 altviolen, 1 luit, 8 violen d'amour, 34 violen de gamba, 12 verschillende klavierinstrumenten en een groote menigte fluiten, hobo's, trompetten, fagotten, klarinetten, enz.

Ofschoon door mijn vriend enkele Noordnederlanders in dit opstel waren vermeld, achtte ik het toch wenschelijk, zoo veel mogelijk alle bijzonderheden te weten. Op mijn verzoek gaf hij mij toen bij uittreksel, die namen en werken op.

Tot de mij reeds bekende behooren (men raadplege de Bouwsteenen I en II):

F. J. de Boeck, P. Bustijn, G. Geilfuss, G. Havingha, C. F. Hurlebusch, Santo Lapis, P. van Oevering, H. Speuij en F. Witvogel.

Van de mij onbekende vermeld ik:

Beerewout (*A.*). Liergezangen.
(Is dit de dichter of de componist dezer gezangen?)

Berchelaers (*J*). Cantiones natalitiae a 2, 3 & 4 voci con violini e Basso continuo. (Twee stukken: het eerste zonder opus-nummer, het tweede gemerkt Op. 4).

Idem. Motettes et Cantiones, Op. 5.

Brugge (... *van*). Modern Harmony consisting of vocal and instrumental musick and arietts for 1 and 2 voices, and 2 cantata together with a solo for a flute and bass, as also a set of lessons for the harpsicord. Partitura.
(Dit moet een ander zijn dan *Jan van Brugge,* vermeld Bouwsteenen II, blz. 10. Ik vind echter aldaar op blz. 184 vermeld het portret van *van Burgh,* die een gedeelte van zijn leven in Londen heeft doorgebragt, zou dit ook dezelfde persoon zijn, en de naam op een van beide plaatsen onjuist wezen?)

Hoevens (*Emanuel van der*) Musicaale Wissewasjens en Vorderijen (vodderijen?) bestaande in Boertige Gezangen, met en zonder instrumenten, 2 deelen.
(Deze naam zal zeker *van der Hoeven* zijn).

Croes (*H. J. de*). VI Sonatę a 2 violini, alto viola e basso continuo. Op I.
(Dit is mogelijk dezelfde als *Croes,* waarvan sprake is in het opstel over het *Sint Caecilia-Concert te Arnhem.* Zie Navorscher, jaargang XXIV, blz. 150).

Merkmans (*P.*). Gezangen verrijkt met een en twee stemmen en haer byzondere partijen.

Munninckx (*P. F.*). Balletti, Allemande, Corante, Sarabande cum tribus instrumentis.

Oevering (*Popma van*). VI Suites voor 't Clavier. Op I.
(Bouwsteenen II, blz. 50 is deze te onregte genoemd *Oevering de Popma*).

Retzel (*Anton*). VI Sonate a tre, due violini o due flauti, violoncello e basso continuo. Op I.
(Vergelijk Bouwsteenen II, blz. 53 en 262).

Swaen (*Reg de*). VI Sonate a tre, due Violini e Violoncello, col Basso per l'organo.
(Vergelijk Bouwsteenen II, blz. 61).

Eindelijk vinden wij onder de namen: J. N. Muller, B. Schmidt en J. C. Schmidt, waaromtrent wij in twijfel zijn!

Is iemand in staat iets mede te deelen omtrent de geboorte- en woonplaats van de bovenstaanden en den aard van hunnen werkkring, dan zal hij mij bijzonder verpligten.

Namen van drukkers zijn niet vermeld, en dus blijft ook twijfel, of het Cyterboek van Sweelinck bij Jauck of bij Janson is verschenen. Wie helpt mij aan licht?

Alsnu volgen de instrumentmakers en wel ten eersten die van

Strijkinstrumenten.

Bouwmeester (*Jan*). (Amsterdam).
1 Viool 1675.
1 Violoncel 1675.
1 Viool de Gamba 1654.

(Deze is in Bouwsteenen I, blz. 69 en II blz. 9 te onregte *Bremeister* genoemd).

Hofman (*Matheus*). (Amsterdam).
2 Violen (zonder jaartal).

Jacob (*Hendrik*).
1 Viool 1693,
1 dito 1704.
2 Violen de Gamba 1703 en 1705.

(Deze naam moet *Jacobs* zijn).

Kleinman (*Corn.*). (Amsterdam).
1 Viool 1671.
2 Violen de Gamba 1671 en 1688.

Slagmeulen (*Bapt. van den*).
1 Viool (zonder jaartal).

Stevens (*Ger.*) (Leiden).
1 Viool 1743.

Uitanes (*Nic.*).
1 Violoncel 1650.

Verbeck of *Verbeek* (*Gijsbert*) (Amsterdam).
1 Viool 1703.

Walther (*J. B.*) (a la Haye).
1 Viool 1727.

Blaasinstrumenten.

Boekhout (*T.*)
Willemsz. (*J. B.*) } Fagotten.
Borkens (.. *van*) Fluiten.

Zonder woonplaatsen of jaartallen.

Die afdeeling, welke tot dusverre in onze Jaarboeken een zeer magere figuur maakte, wordt door deze bijdrage een weinig in hare eer hersteld. Nadere mededeelingen omtrent deze personen blijven echter gewenscht.

Met het oog op het, in Bouwsteenen II, blz. 34, aangeteekende achter den naam COLVER, deelt de heer Becker ten slotte mede, dat hij in het bezit is van het volgende werk:

H. van den Burgs Mengelzangen, Tweede Druck, op de helft vermeerdert met muzijk van voorname meesters. Te Amsterdam. Bij Hendrik Blank 1717.

Hierin komen composities voor van:

J. Snep, *Nicolas de Gruson*, *Jacob Nozeman* en *J. Colver*.

Het is zeer wel mogelijk dat de laatst genoemde is bedoeld in Bouwsteenen I, blz. 97 en aldaar *Corver* genoemd.

De titel van dit werk geeft ook weder eene bijdrage voor onze lijst van *uitgevers*, daar Hendrik Blank daarop tot dusverre niet voorkwam.

Ik ben overtuigd, dat deze mededeelingen de belangstelling verdienen van allen, die hart hebben voor Noordnederlands muziekgeschiedenis, en herhaal dus mijn bede aan die allen: »helpt verder snuffelen!"

HEIJE.

Emedenus (Johannes). In de Nieuwe Rotterdamsche courant van 3 november 1874 komt het volgende berigt voor:

»Te Scheemda is op 1 november in de kerk der Hervormde »gemeente een nieuw orgel in gebruik genomen. Het oude orgel »dagteekende nog van het jaar 1526, en was door den magister »*Johannes Emedenus* vervaardigd."

Kent iemand eenige bijzonderheden betreffende dezen orgelbouwer? Was hij Nederlander of mogelijk Emdenaar van geboorte?

HEIJE.

TAALKUNDE.

Biernamen. (Verg. XVIII, bl. 201, 277; XXIV, bl. 481 en 571). De heer Johan Winkler geeft t. l. a. pl., eenige namen van bier op en vraagt: wie kent er nog meer oude of nieuwe nederlandsche biernamen?

Voor zooveel de in Zeeland, in de 16e en 17e eeuw, gebruikelijke biernamen betreft, kan ik, bij de door den vrager genoemde, de volgende voegen: *meuselaar*, *val* en *kuijte*.

Onze placaat- en ordonnantieboeken zijn vol van verordeningen omtrent bieren, bierbrouwers en tappers. En geen wonder. Want het bier is eeuwen lang bij ons de volksdrank bij uitnemendheid geweest, totdat het door den jenever verdrongen werd. In de zeeuwsche verordeningen wordt gesproken van: *groote* en van *kleine* bieren; van *goede*, van *zware* en van *middelmatige* bieren; maar het is niet gemakkelijk met volkomen juistheid te bepalen, onder welke van deze soorten de in Zeeland bekende *faro*, *israel*, *meuselaar*, *val* en *kuijte* gerangschikt behooren te worden. Zoo veel intusschen is mij gebleken, dat de soorten, wat de hoedanigheid betreft, in de hier aangegevene volgorde te rangschikken zijn.

Men had vier soorten van bier aan accijns onderworpen, *faro*, *israel*, (*ijsrael*, *iserel* [1]), *meuselaar* en *klein* bier, tot welke laatste en minste soorten de *val* en *kuijte* (*keuijte*, *keute*, *kuise*) behoorden. Van alle deze soorten werd alleen de faro tot het zwaar en goed bier gerekend. In de resolutie van de Staten van Zeeland, van 24 sept 1685 wordt gesproken van *faro of goed* bier, en in die van 18 sept. 1675 leest men het volgende: »Alsoo de impost op »de bieren seer wordt gefraudeerd, doordien de brouwers, in plaats »van *Iserel*, *goet* bier uitleveren en, in plaats van *Meuselaer*, *Iserel*" enz. *Israel* was dus minder dan *goed* bier; de prijs er van verschilde dus ook aanmerkelijk met dien van faro, welke laatste in 1611 *f* 5 de ton gold, terwijl de israel slechts 58 stuivers deed [2]).

Meuselaar was de beste soort van de *kleine* bieren en daarom

---

[1]) Niet *iseret*, als XXIV bl. 481 gelezen wordt.

[2]) Zie *Reg. ten rade* van Middelburg 24 maart 1611.

misschien door Kiliaan genoemd: *genus delicatioris cerevisiae*, omdat zij beter was dan *val* of *kuijte*. Het behoorde evenmin tot de *goede* bieren als israel, blijkens o. a. eene instructie te Middelburg in 1666 aan den pestmeester gegeven, volgens welke aan de zieken geen minder bier dan meuselaar mogt, maar nu en dan een glas *goed* bier zou moeten gegeven worden. Volgens de middelburgsche ordonnantie van 10 mei 1590 mogten alle brouwers *Pharao*, *Israel*, *Meuselaar* en *klein bier* of *Keuijte* brouwen, maar mogt meuselaar niet met klein bier worden vermengd. En in een octrooi, den 4den junij 1597 door Cathalijna Sandelijn, als ambachtsvrouw van Serooskerke in Walcheren, van de staten van Zeeland verkregen, zou zij mogen opstellen, doen collecteeren of verpachten, een accijns van 10 schell. gr. op elk okshoofd wijns; item op eene ton vreemd bier *f* 1, op eene ton dubbele of enkele *faro* *f* 1, een ton *israel* 10 stuivers, een ton *meuselaars* 6 stuivers, een ton *klein* bier 4 stuivers.

Uit een en ander zou alligt kunnen worden opgemaakt, dat de meuselaar niet tot de kleine bieren behoorde. Ook misschien uit het contract door de stad Middelburg, den 13 sept. 1608, met den tapijtwerker Laurens de Maecht aangegaan, waarbij hem vrijdom van accijns van 10 tonnen *groot* bier en van 15 tonnen *meuselaar*, boven den vrijdom van de *kleine* bieren, dien hij tot dusver genoten had, vergund werd [1]). Maar in het contract door genoemde stad, den 21 maart 1615, met de kooplieden en zijdewevers Andries Oijsel en Pierre du Quesnoij aangegaan, wordt herhaaldelijk gesproken van: *cleyn bier ofte meuselaar* [2]), terwijl het tweede deel van het Groot Placaatboek eene menigte van bedijkingsoctrooien bevat, bij welke aan de bedijkers vrijdom van accijns wordt toegestaan van »*de kleine bieren, meuselaars incluis.*" Ook in de resolutie van de staten van Zeeland, van 23 sept. 1637, houdende de voorwaarden van verpachting van den impost op de bieren, leest men van: *meuselaar* en *andere* kleine bieren.

Val en *kuijte* waren de allerminste soorten, ofschoon de *val*, in het laatst der XVIe eeuw, eene betere soort dan de *kuijte* schijnt geweest te zijn. In het octrooi toch ter bedijking van Bommenede,

1) Zie J. van de Graft, De tapijtfabrieken in de XVIe en XVIIe eeuw enz., bl. 57.

2) Ald. bl. 137.

door Philips II den 24 maart 1570 verleend [1]), wordt den tappers eene belasting opgelegd van 12 stuivers van elke ton *vals*, en van 10 stuivers van elke ton *kuijte*. Maar later werden val en kuijte meestal in éénen adem genoemd, ter aanduiding van de minste soorten van bier. Toen de staten van Zeeland, den 24 sept. 1685 besloten hadden alle de soorten van bier op een egalen impost te brengen, vond de raad van Middelburg goed, de *kuijte of val* geheel van impost vrij te stellen en dat van de andere soorten zou worden geheven,

van de uitheemsche faro	£	—:	13:	4.
» inbrouwe d°.	»	—:	12:	10.
» israel	»	—:	5:	—.
» meuselaar	»	—:	3:	2.

Van waar het woord *val* afkomstig is, weet ik niet: ik trof het voor het eerst aan op het jaar 1554, toen bij de trekking van de loterij voor het Schuttershof St. Joris, — welke trekking 31 dagen en nachten geduurd heeft — behalve 88 stoopen meuselaars, 64 stoopen *vals* werden gedronken [2]).

Kuijte daarentegen schijnt de oude eigenlijke benaming geweest te zijn van het bier in het algemeen, 't welk door het volk gedronken werd. Kiliaan noemt het: *cerevisiae genus*, en heeft *kuijten* en *kuijthaen* voor *bier drinken* en *drinkebroer*. De familienaam *Kuitenbrouwer* zal dan ook wel van een bierbrouwer afkomstig zijn. In Holland behoorde het tot de *schijn*, *dunne* en *scherrebieren*, welke niet aan impost onderworpen waren en niet met accijns subjecte bieren vermengd mogten worden, noch door »de capitalisten, bekend in den 200en penning voor *f* 2000 kapitaal te hebben," zonder expresse autorisatie van hun magistraat, mogten ingeslagen worden [3]).

Eindelijk zal men, zoowel in de zeeuwsche, als in de hollandsche verorderingen gesproken vinden van *jopenbier*, een uitlandsch bier, 't welk in zoogenaamde *oostersche* (denkelijk *Oostzee*-) vaten werd aangevoerd. In Utrecht had men *kynwert* of *kynwort*, een bier van zulke geringe hoedanigheid, dat het naar de *Ordre en*

---

[1]) Zie Boxhorn, Chron. van Zeeland, dl II, bl. 537.

[2]) Zie mijne Geschiedenis der loterijen, bl. 41.

[3]) Zie Placaat van 17 julij 1676, Gr. plac. boek III, bl. 942.

reglement op 't verkoopen van dun bier, van 13 mei 1659 [1]), zelfs niet de herbergen getapt mogt worden.

Met het oog op het hierboven medegedeelde, komt het mij vreemd voor, dat, Huygens, in zijn door den geachten redacteur, in Navorscher XVIII bl. 277, medegedeeld sneldicht, *israel* met *dun* bier vereenzelvigt. Misschien alléén om de tegenstelling van den man die *dik* wordt door veel *dun* bier te drinken; in welke tegenstelling dan ook de geheele aardigheid zit. Misschien was het in Holland anders; maar in Zeeland zou de aardigheid geèn gangbare munt geweest, maar voor valsche munt aangezien zijn. *Israel* was in Zeeland een der *groote* bieren, ofschoon niet van het allerbeste; maar het behoorde in geen geval tot de *kleine*, veel min tot de *dunne* bieren.

Middelburg. G. A. FOKKER.

Buiten 's lands enz. (Vgl. XII, bl. 246 en XXIV, bl. 539). Ik kan mij moeilijk met het denkbeeld vereenigen, dat *buiten* en *binnen* niet met den genitief zouden verbonden zijn, zoowel omdat men beide niet alleen bij mannelijke zelfstandige naamwoorden, maar ook bij vrouwelijke (*buiten* en *en binnen der stadt*, enz., blijkens tal van stedelijke keuren) zoo zal vinden, als *vooral* ook om den kennelijken vorm en oorsprong van beide voorzetsels zelf, op welke ik elders reeds eens opmerkzaam gemaakt heb. Even als *boven* en 't vlaamsche *bachten*, zijn zij met het voorvoegsel *be* of *bi* zaamgesteld, en uit de woordjens *in* en *uit* (gelijk beide eerste uit *op* en *acht* (verg. ook *over* en *achter*) gesproten, die achter dat *be* natuurlijk in hun verbogen vorm *innen* en *uiten* optraden. *Buiten* staat dus voor *be-uit-en*, *binnen* voor *be-in-nen*, waarbij dan als van zelf spreekt in den genitief datgene vermeld is, buiten of binnen waarvan iets gevonden wordt. Ik geef mijne meening echter gaarne voor beter. V. VL.

Sleijscat. (Vgl. XXIV, bl. 568, 584). *Scleijscat*, gelijk aan het hoogduitsche *slageschaz*, of *slegeschaz*, en dus oorspronkelijk zoo veel als *slagschat*, was de som of schat, die aan den landsheer werd uitbetaald voor een muntslag. In de beteekenis van eene

[1]) Utrechtsch placaatboek, III. bl. 992 en 988.

som komt het nog voor in *koopschat.* Daar de graaflijke ontvangers mede de beden ontvingen, vindt men bij hen *sleijscat* ook voor de beden gebruikt. Mededeel. v. d. Ver. t. beoefen. d. gesch. v. 's Grav. I. bl. 239.

Alle die van den Grave hadden verkreegen het *Regt* om te doen munten, betaalden eenig geld, genaamd *Sley-sgat* voor die gonst. Ende bedroeg dat in den jare 1408. 700 ponden 16 sgellingen, 5 deniers. Ende wierd als dan die Munt geslagen, mits dat het *Alloy* ende de *loop* der *Penningen* moesten zijn naar het believen der *Staten* deeser Landen. Erfgravel. bedien. in Holl. en West-Vriesl. VIII, bl. 120, met verwijzing naar Phil. v. Dorp, Reek. des jaars 1408. Zie ook de Reken. van denzelfden tresorier, anno 1409, 1410, in de Kron. v. h. hist. gen. te Utr. VIII, 1852, bl. 455: *Ontfang van sleyschat.*

Herhaaldelijk ontmoet men dit woord in een voorregtsbrief, van 19 oct. 1355, waarmede Graaf Willem de V zijn muntmeester Jan van Scothem begunstigde, bij v. d. Wall, Handv. v. Dordr., 2de afd., bl. 251, welke schrijver ook, blz. 282, wijst op de akademische verhandeling van A. van der Mey: *de Privilegiis Monetariorum Hollandiae*, in welk geschrift men dit woord vermoedelijk ook zal aantreffen.

Slege-schatt, Münzgebühr: eine Abgabe des Münzmeisters oder Münzpachters, an den Herrn der Münze. In den Goszlar Bergwerk-Gesetzen Sleischatt. S. Frisch im Wörterb. [1]). Brem. niedersächs. Wörterb. IV. 806. M°.

Eswardeurs. (Vgl. XXIV, bl. 567). Le mode d'élection des prévôts et jurés, des mayeurs et échevins, et des eswardeurs, était (bij het in 1424 verkregen charter) maintenue tel que l'avaient établi les chartes de Philippe de Valois, du mois d' août 1340, de Charles V, du 6 février 1370 (v. st.) et de Charles VI, du 20 juin 1383. Chaque année, le 20 février, au son de la cloche, les chefs d' hôte s' assemblaient en la halle du conseil (maison de la ville), pour élire trente prud'hommes ou eswardeurs, choisis dans toutes les

[1]) Zeker J. L. Frisch, Deutsch Lateinisches Wörterbuch. Berl. 1741? als ik vind in het Alphab. verz. sämmtl. Büch. d. Brem. öffentl. Biblioth., 1e Hälfte, Brem. 1833, S. 300, en in Lappenberg's Catal., no. 1502.

paroisses de la ville. Ces eswardeurs, qui avaient à leur tête un mayeur, pris dans leur sein, élisaient ensuite les vingt jurés (parmi lesquels se prenaient le prévôt de la commune et le second prévôt), et quatorze échevins: sept de l'évêché de Tournay (rive gauche de l'Escaut), et sept de l'évêché de Cambray (rive droite), parmi lesquels se prenaient les deux mayeurs. Gachard, Extraits des registres des consaux de Tournay, Brux. 1846, p. 9.

Personne ne pouvait entrer dans la salle des eswardeurs, jusqu'à ce qu'ils eussent nommé le magistrat, à l'exception de quatre officiers de la ville, qui leur administraient des vivres. Ibid. p. 65.

M°.

Spreekwoorden en spreekwijzen aan katten ontleend. Eene lijst hiervan zond ons een onzer medewerkers. Het zal evenwel niet noodig zijn die aan onze lezers mede te deelen, daar zij ze alle in het boek van Harrebomée kunnen vinden, ééne uitgezonderd, namelijk

Hij geeft kattenpootjes. BESTUUR.

Van babo naar bibo. (XI, bl. 219). Bedrieg ik mij niet, dan is op de vraag naar den oorsprong dezer spreekwijze geen antwoord ingekomen. Ik vraag of misschien de verklaring gezocht moet worden in het volgende. 'k Heb wel eens bijgewoond, dat in een kring van jongelieden, de eerste zong: *b* met een *a, ba, b* met een *e, be, b* met een *i, bi,* — *ba, be, bi,* — *b* met een *o, bo,* — *ba, be, bi, bo,* — *b* met een *u, bu,* — *ba, be, bi, bo, bu.* En terwijl die eerste dan hetzelfde deed met de *c*, begon het tweede lid van 't gezelschap aan *b*. — Enz. — Kan daaruit, uit dat liedje, dat rondloopt en waar geen eind aan te vinden is, welligt het zeggen: *van babo naar bibo* ontstaan zijn?

E. LAURILLARD.

Van babo naar bibo. Reeds hierom zou ik bezwaar vinden in de verklaring van den heer Laurillard, omdat in het liedjen door hem vermeld *ba* en *bo* niet op elkander volgen, maar door *be* en *bi* gescheiden worden. Misschien heeft de heer Laurillard de spreekwijze nooit hooren gebruiken en kent hij haar alleen uit de vraag in den Navorscher, waar wel gesproken wordt van

loopen van babo naar bibo, maar niet van *iemand sturen van babo naar bibo.* Dit laatste wordt ook gezegd en mij dunkt dat daarin eene reden te meer ligt, om te gelooven dat wij hier niet aan het genoemde liedjen moeten denken.

Er zijn er die den oorsprong elders zoeken. De heer Anspach zegt in het vorige nommer (bl. 31) dat in deze spreekwijze *babo* hem eene verkorting van *bakboord* en *bibo* eene klanknabootsing van *babo* toeschijnt. Wijlen mijn vriend van Dale (in de Jagers Archief, dl. III bl. 207) zegt: zoude deze spreekwijs niet ontleend zijn uit *bij- of biboord* en *bakboord?* Maar het woord *bijboord* is mij onbekend en in de woordenboeken, ook de zeemans-woordenboeken, die ik kan naslaan, vind ik het niet. Ik geloof dat de vrager, de heer Roos, als hij twijfelend zegt: »Is het *van bakboord naar stuurboord?*" ons den goeden weg wijst, en ik denk dat de geschiedenis der spreekwijze deze zal zijn. De oudste vorm zal geweest zijn: iemand *van stuurboord naar bakboord* of van *bakboord naar stuurboord zenden.* Maar *zenden*, wij weten het, is in Holland althans, langzamerhand uit de spreektaal verdwenen. Het is een deftig woord geworden, dat wel iedereen kent en dat in de schrijftaal zeer gewoon is; maar in de taal van het dagelijksche leven is het door *sturen* vervangen. Ook in deze spreekwijze drong dit *sturen* door. Men vindt het daarin reeds bij Winschooten (Harrebomée dl. III bl. 114). Maar, van *stuur*boord naar bakboord *sturen*, klonk slecht. Om de herhaling van de lettergreep te vermijden, zeide men *van bikboord naar bakboord.* Ons volk houdt veel van alliteratie en hier kon de verandering des te gemakkelijker geschieden, omdat er zoo vele zijn die, met scheepswoorden onbekend, niet weten wat stuurboord en bakboord beteekenen. Dat *bikboord* een woord is zonder beteekenis, hindert niet. Er zijn meer woorden of zamenvoegingen van woorden van dezelfde soort — dr. de Jager heeft er een groot aantal van verzameld in zijne Verscheidenheden bl. 127 en verv. — waarvan het eerste deel of het eerste woord of zonder beteekenis is of niet meer verstaan wordt. Dat men dit maar ten halven verstaanbare *van bikboord naar bakboord* later in van *bibo naar babo* veranderd en het zoo doende geheel onverstaanbaar gemaakt heeft, kan niemand verwonderen.

Nog een paar opmerkingen.

In woorden of zamenvoegingen van woorden van die soort heeft gewoonlijk het *eerste* woord of het *eerste* deel des woords den *i*klank, het laatste den *a*klank. In *van babo naar bibo* schijnt het omgekeerde plaats te hebben. Dat is echter het geval niet. Ik heb altijd hooren zeggen van *bibo naar babo,* en dat in Zeeuwsch Vlaanderen ook gewoonlijk zoo gezegd wordt, schijnt mij te blijken uit de aanteekening van den naauwkeurigen van Dale t. a. pl., die ook alleen *van bibo naar babo opgeeft.* Ik meen het er dus voor te mogen houden, dat het andere, *van babo naar bibo,* eene omzetting is, die men nu en dan, maar niet dikwijls hoort. Zulk eene omzetting vindt men wel eens meer, b. v. Lekensp. Prolog. vs. 31,

> Den beniders biddic dat si
> Tonrechte niet en begripen mi,
> Die altoos *kapen ende kipen*,
> Hoe datsi moghen begripen
> Dat dichters bringhen voort.

Even min als *van bibo naar babo* heb ik *van bikboord naar bakboord sturen* in het werk van Harrebomée gevonden. Het laatste heb ik in Holland meermalen gehoord en volgens van Dale t. a. pl. hoort men het ook in Zeeuwsch Vlaanderen.

Tuinman meent, dat de spreekwijze *iemand van stuurboord naar bakboord zenden* zijnen oorsprong vindt in het bekende verhaal van het vrouwtje van Staveren. Het schijnt dat ook de heer Anspach van dat gevoelen is. Mij komt dat niet waarschijnlijk voor: de beteekenis der spreekwijze is iemand van den eenen naar den anderen zenden, hem heen en weer laten loopen zonder dat het iets baat. Dat deed de weduwe te Staveren den schipper niet. De oorsprong is, meen ik, veel eenvoudiger. Als wij niet zeggen *iemand van Pontius naar Pilatus sturen*, wat, geloof ik, de meest gewone wijze is om dit uit te drukken, zeggen wij iemand sturen *van het kastje tot den muur*, d. i. van den eenen kant der kamer naar den anderen. Het is dus zeer natuurlijk dat de zeeman, die deze spreekwijs niet gebruiken kon — want zijne kamers hebben geene muren en zijn ook te klein om iemand van het eene einde daarvan naar het andere te kunnen zenden — sprak van iemand

te sturen van den eenen kant van het schip naar den anderen, dus van *stuurboord naar bakboord.*

P. LEENDERTZ WZ.

Kakographie. De geheele goden*trits* der Romeinsch-Grieksche mythologie was hier zoo inheemsch, dat vele gedichten onzer eerste meesters uit dien tijd voor een gewoon hollandsch burgerkind volkomen onverstaanbaar waren.

Omdat wij de *roerselen* van het gemoed willen doorzien, die tot daden aanzetten.

Vooreerst had hij zich de moeite gegeven van 15 of 18 schrijvers te raadplegen, niet alleen inheemsche*n* of die meer voor de hand lagen — en daaronder ook zeldzame*n* of die niet in zijn bezit waren; maar bovendien Italiaansche*n* en Spaansche*n*.

Terwijl eindelijk loontje om zijn boontje komt.

Sedert onder de grieksche heerschappij het mozaisme, door de heidenen bespot en de overgang tot het heidendom met eer en voordeelen werd beloond.

De onderkoning tracht zoo veel mogelijk het kwaad te *herstellen.*

Wel verre dat de schepping ons een tooneel van vrede, liefde en geluk aanbiedt, zijn het land en de zee veeleer een groot *slachtveld*, waarop alleen het recht van den sterksten geldt.

Wat een afgronden zullen er nog *overgebrugd* moeten worden!

Doch duidelijker nog heeft Schleiermacher *zich* over dit punt *uitgesproken.*

Zij wist daar, *huishoudelijk als zij was*, met het weinige wat zij van hare ouders geërfd had fatsoenlijk rond te komen.

Zij hadden in deze het besluit weten *door te voeren* om zich als afzonderlijke genootschappen te ontbinden en zich weder te vereenigen tot eene algemeene duitsche studentenvereeniging.

Deze eenheid zou een zichtbaren vorm erlangen in de jaarlijks *om* denzelfden tijd te houden vergadering der afgevaardigden van alle plaatselijke afdeelingen.

In die afdeelingsvergadering die *minstens* eens per maand moest gehouden worden werd behandeld — iedere *aangelegenheid* van bijzonder belang.

Zonder eenige leerstellige of pietistische *nevenbedoeling.*

Daar waar de weg *onderlangs* Glauchau verder voortloopt, moest ik scheiden.

Toen zij zich voor het eerst met elkander *meetten* was de krijgskans in het voordeel van Lucius geweest.

Spreekwoorden en spreekwijzen aan den Bijbel ontleend. (Vervolg van bl. 36.) De dienstmaagd te Filippi (Hand. 16: 16), die een waarzeggenden geest had, bragt haren heeren *groot gewin* aan met waarzeggen. Zij liet zich dus goed betalen. Van hier: *hij heeft een waarzeggenden geest* = hij laat zich goed betalen. Hieruit kan wederom zijn voortgesproten, om rekeningen *booze geesten* en schuldeischers *kwade geesten* te noemen; want de waarzeggers werden, naar de voorstelling der ouden, door een *daemon* of boozen geest gedreven en beheerscht. Onbetaalde rekeningen en schuldeischers kwellen gelijk booze geesten, verrijzen voor de beangste verbeelding als spoken.

De afscheidsgroet »Gode bevolen" moet, volgens het Boek der Uithangteekens van Mr. J. van Lennep en J. ter Gouw (1868) II, 47, afgeleid worden van de middeleeuwsche spreekwijs: »Ic bevele u Gode van Paradise!" — dus niet van Hand. 20: 32? Deze laatste afleiding komt mij natuurlijker voor, te meer, wijl dit schriftwoord ook door den apostel als afscheidsgroet werd gebezigd.

Het hangt hem aan de hand = het kleeft hem aan de vingers. *Het blijft hem aan de hand hangen* = aan de vingers kleven. Dus zegt men van iemand, die zijne vingers niet goed te huis kan houden, maar zich aan oneerlijkheid schuldig maakt. Hiervan kon echter bij Paulus, Hand. 28: 4 geen sprake zijn. Ook was het niets begeerlijks, dat hem aan de hand bleef hangen. Tuinman, Nederduitsche Spreekw. I, Nalez. bl. 28, verklaart het gezegde: *het hangt hem aan de hand*, op eene gansch tegenstrijdige en, naar mij voorkomt, onnatuurlijke wijze, even alsof het luidde: *'t hangt hem van de hand*, d. i. hij zal daar ligtelijk afscheiden, en zich daar quyt maken. Men zegt dus ook: »*het kleeft hem aan de vingeren*", dat hij I, 133 dus verklaart: »hij zal dat zeer licht laten varen.

't Geen men vasthouden wil," zegt hij, »besluit men met of binnen de vingeren". — Wat een chaos van verwarring! Ik begrijp er niets van, en houd mij aan hetgeen ik boven opgaf.

Hij kruisigt zijn vleesch (Gal. 5: 24) = voedt het niet tot begeerlijkheid, doodt zijn verdorven aard, laat dien niet heerschen. De Statenoverzetting heeft hier *gekruist;* terwijl ze Gal. 6: 14, waar, even als hier, de figuurlijke beteekenis voorkomt, *gekruisigd* heeft overgezet, alhoewel op beide plaatsen hetzelfde grieksche woord *σταυροῦν* (zonder voorvoegsel) gelezen wordt. Waarom zou men in het Nederduitsch dit onderscheid maken, wijl men toch meesttijds spreekt van: *het (zijn) vleesch kruisigen?* Daarom heeft zeker de Synodale vertaling op beide plaatsen: *kruisigen* (even als Gal. 2: 20). Doch deze overzetting blijft zich zelven overal gelijk; want ook Mark. 15: 13, 14 heeft ze: »*kruisig hem!*" — Wil men eenig onderscheid maken, dan zou ik zeggen, dat men *kruisen* in den eigenlijken zin van: »aan het kruis slaan", en *kruisigen* in den figuurlijken zin van »geestelijke dooding" moest bezigen. Calisch maakt in zijn »Woordenboek der Nederl. taal", in figuurlijken zin onderscheid tusschen *kruisen* en *kruisigen*, en geeft o. a. op: *haar gedrag kruist mij* (doet mij leed, doet mij verdriet); *met eene booze vrouw gekruist* (gekweld) *zijn*, in welke beide uitdrukkingen 't mij voorkomt, dat *kruisigen* moet worden gebezigd, te meer, wijl in onze taal *kruisen* ook in den zin van *croiser* gebruikt wordt (vgl. *gekruiste* brieven, *gekruiste* rassen), wat in laatstgenoemde uitdrukking eene kluchtige, en Gal. 2: 20 eene ongerijmde en alleronwaardigste dubbelzinnigheid zou opleveren. Ook ter wille van deze andere beteekenis van *kruisen* (= croiser), zou ik zelfs in eigenlijken zin, liever van *kruisigen*, dan van *kruisen* willen gesproken zien. — Men zegt ook: *ik ben der wereld gekruisigd* (Gal. 6: 14), d. i. ik heb van wereldsche genietingen in- en uitzigten afstand gedaan. En omgekeerd: *de wereld is aan hem gekruisigd* = heeft niets meer aan hem, kan hem geen deelgenoot maken van hare genietingen, in- en uitzigten. — Wat Calisch in zijn Woordenboek zegt, dat deze spreekwijs beteekenen

zou: »met Christus ter dood gebragt zijn," is bepaald onjuist en onschriftmatig.

Breedte en lengte en diepte en hoogte (der liefde van Christus, Efez. 32 vs. 18). Hiermede wordt bedoeld: de liefde van Christus in haren ganschen omvang. Wij zeggen ook: *dat verschilt in breedte en diepte* = in uitgebreidheid en degelijkheid (diepzinnigheid) van behandeling en spreken van eene *breed* aangelegde verhandeling of leerreden, eene *breede* (= *uitgebreide*) kennis, enz.; er is veel *diepte* in dat boek (het is niet oppervlakkig geschreven), enz. Zie Rom. 11 vs. 33: »*diepte* des rijkdoms der wijsheid en der kennisse Gods". Van hier spreken wij van: »diepe wijsheid" = diepzinnige wijsheid; vgl. Gez. 21 v. 4: »diepe wijsheid zijn Uw paden", en van: »*diepe* (of *diepzinnige*) kennis". – Van een *gebouw* kunnen deze zegswijzen echter niet ontleend zijn, wijl dat wat wij *diepte* van een huis noemen (bijv. dat huis is drie kamers *diep*) heel iets anders is, dan de *diepte*, hier bedoeld, *βάθος* profunditas, vgl. put-*diepte*). Toch was ook *diepte* in den zin van uitgestrektheid (bijv. huis-*diepte*) noch den Hebreën — vgl. עֵמֶק, dal, van עָמַק, het is diep, en de hiphil van dezen radix, voorkomende Jez, 30, v. 33, 31 v. 6, Hos. 5, v. 2 — noch den Grieken — vgl. *βαθὺς τόπος* = uitgebreide landstreek, *βαθεῖα αὐλή* (Hom. Ilias V, 142) = diep voorplein, d. i. uitgestrekte voorhof — onbekend. In soortgelijken trant zeggen wij: *dat is al lang en breed besproken,* of *behandeld;* als mede: *dat is mij te hoog* = ik begrijp het niet, *kan* er met mijn verstand of begrip niet *bij*, ik kan er niet *bijkomen; hij is al op de hoogte* (van dat vak van wetenschappen, enz.) Zie Pred. 7 v. 24. — Ook spreken wij van »zich ergens in *verdiepen*" (in een boek, verhandeling, betoog, enz.) en »iets *opdiepen*" = uit een boek, gezegde of tekst, de daarin verscholen waarheden uitvisschen of ophengelen.

Hij waait met alle winden, w. z. hij is een weerhaan, een ongestadig mensch. Wordt wel afgewisseld met: *hij hangt de huik* (falie of kapmantel) *naar den wind.* Harrebomée verklaart eerstgenoemd gezegde aldus: hij handelt gelijk de weerhaan doet, hij is een veinsaard; zie in zijn Spreekwoordenboek de varianten, III,

362 *a* en *b*. Van een *veinsaard* heb ik het echter nooit hooren zeggen, wel van een onstandvastig, wispelturig mensch, die in zijne godsdienstige of staatkundige gevoelens van geene vaste grondbeginsels uitgaat. Vgl. Spreuk. Jez. Sirach, 5 : 11: »*wan niet met alle winden*" (volgens een zinnebeeld, ontleend aan het landbouwbedrijf) »en wandel niet op alle paden, gelijk de dubbeltongige zondaar doet". — Ook de classieken kenden reeds de uitdrukking: *zoo veranderlijk als de wind;* bijv. Ovid. Heroid. VII, 51: »tu quoque cum ventis utinam mutabilis esses".

Het is een leven als een oordeel, wat afgewisseld wordt met: *een leven van de andere wereld* of *een heidensch leven*, kan uit 1 Thess. 4 : 16 (*geroep*, *stem* des archangels, *bazuin* Gods) in verband met 2 Petr. 3 : 10 (*gedruisch*), afgeleid worden; vgl. ook 1 Kor. 15 : 52. Men gebruikt deze spreekwijs, als ergens groote drukte heerscht. Zoo zegt men ook tegen iemand die tiert als een bezetene: »*de wereld is niet razende gemaakt*, bedaar dus maar!" waarbij nog eene woordspeling is op te merken tusschen *gemaakt* = creatus, en *gemaakt* = redditus of factus. Sprenger van Eyk, Vaderlandsche Spreekw. Nalez. en verv. bl, 95, zegt er van, »het is een leven, 't welk op deze wereld voorbeeldeloos is, daar niet te huis behoort. Zoo zou men het in 't algemeen kunnen opvatten; doch daar het ook wel heet: *een leven van den booze,* worden wij er door op iets meer bepaalds gewezen en nu is *een leven van de andere wereld* een *zeer boos*, of zoo als men ook wel zegt, een *erg* of *ergerlijk leven*." — Is deze verklaring van Spr. v. Eyk juist, dan zou men, in dit geval, zeer goed zijne goedkeuring kunnen schenken aan het gevoelen van Tuinman, Nederd. spreekw., II, 168, volgens wien door de *andere wereld* eigenlijk de *oude wereld* (2 Petr. 2: 5) moet worden verstaan, in welke wereld men zeer boos leefde, en welke voorwereld dan met de wereld gedurende het laatste oordeel vergeleken wordt, wat ook Matth. 24: 38 geschiedt. Te meer zou men dit kunnen doen, omdat men ook wel van een *wereldsch* (= drommelsch) *leven* spreekt, en men bij dit epitheton nooit aan de wereld der eeuwigheid denkt. Zulk een *leven* wordt ook wel een *leven van den drommel* (duivel) genoemd. En dan begrijpt men ook ligt, hoe *een leven als de heidenen* (volg. Rom. 1 : 25—32) *leiden*,

t. w. eèn zeer ergerlijk, door ongeregeldheid *verward* leven, is overgegaan in: *het is een heidensch leven*, dat van *groote drukte* gebezigd wordt: vgl. Ps. 46; 7; *de heidenen raasden*, v. d. Palm: »volken woelden", wat van Sanheribs leger gezegd wordt. — Nog zegt men: *hij maakt een geweld van de andere wereld* = heeft bijzonder veel drukte; en: *hij roept* of *schreeuwt hemel en aarde bij elkander*, van iemand, die veel leven of drukte maakt over eenige zaak. — Doch de spreekwijs: *het was een leven alsof de wereld verging*, doelt bepaaldelijk op 1 Thess. 4: 16, vgl. met 2 Petr. 3: 10.

Zou 2 Timoth. 2: 3, waar een evangelieprediker met een *krijgsknecht* wordt vergeleken, aanleiding gegeven hebben, om een predikant, die zijne ambtsbediening laat varen, *emeritus* te noemen, wijl men van een soldaat (*στρατιώτης*), die uit den dienst trad of groot verlof kreeg, bij de Latijnen zeide: *»emeruit stipendia?"*

De bijbelsche voorstelling, dat de zielen der volmaakte rechtvaardigen (vgl. Hebr. 12: 23) in den hemel *vreugde* zullen genieten (vgl. 1 Petr. 1: 8, Jud. 24, en zie ook Hebr. 12: 2), heeft toch geen aanleiding gegeven tot de spreekwijs: *hoe meer zielen, hoe meer vreugd,* die gebezigd wordt als vele menschen bijeenkomen of samenzijn?! Te meer, omdat »zielen" voor »personen" in den Bijbel gebruikelijk is; vgl. Gen. 36: 6. Hand. 2: 41, 7: 14, 27: 37!

Boekrol of *rol des boeks.* Aldus moet met van der Palm en de Synodale overzetting vertaald worden, en niet gelijk de Statenoverzetting heeft; het begin des boeks. Vgl. Openb. 6: 14; een boek dat *toegerold* wordt; zie ook Ps. 40: 8 (Septuag.) en Ezra 6: 2 (*rol*, genaamd »gedachtenis"). Er staat in den grondtekst: *ἐν κεφαλίδι βιβλίου,* Hebr. מְגִלָּה. Van hier spreekt men van »de gewijde (boek)rol", als omschrijving van den Bijbel. En omdat *κεφαλίς* van *κεφαλή*, hoofd, afkomt, zou hieruit ontstaan zijn onze uitdrukking: aan het *hoofd* der bladzijde? waar tegenover staat: aan den *voet* der bladzijde.

Hij is uitgerekt (Hebr. 11: 35). Gr. τυμπανίζω, fustibus caedo, excrucio. Van der Palm verklaart dat: »met stokken doodgeslagen, na te zijn uitgerekt." De kantteekening voegt er bij: even als het vel over een trommel, zoo als het grieksche woord (τύμπανον) leert. — Van hier: *hij is over 't rek gehaald.* (Harrebomée, Spreekwoordenboek, II, 216), d. w. z., verklaart Tuinman Nederd. Spreekw. I, Nalez. bl. 5, »op de pijnbank uitrekken en zoo doen klappen." Dit wordt dan bij gelijkenis overgebragt, zoodat: *hij is over 't rek gehaald* (= *hij is op de pijnbank gebragt*) wil zeggen: men heeft allerlei dwang bij hem aangewend, om hem te doen mededeelen, wat men bevroedde, dat hij weten zou. Doch tot deze spreekwijs kan Hebr. 11: 35 geene aanleiding gegeven hebben, wel de folteringen en persmiddelen der middeneeuwen. Tuinman, loco cit. voegt er bij: »van hier was in de oude taal *racke* een pijnbank, en *rakker* een pijniger." Wij zeggen ook nog: *'t is een rakker* (rakkert), van een ondeugend persoon. Volgens dr. Meyboom (zie het Bijblad op den 4den jaargang van den Navorscher) zal dit »rakker" herkomstig zijn van »raka", Matth. 5: 22; en Tuinman gaat nog verder door van dit »raka" zelfs òns »rekel" in overdragtelijken zin, af te leiden. Als dit geen spraakverwarring is, dan weet ik niet, wat daarvoor te houden zij! Want raka is zooveel als rêqa, van ריק inanis, vacuus, en beduidt »leeghoofd, domkop". Dit laatste nu heeft met »rakker" en rekel" niets gemeens; want rakkers en rekels zijn juist *slim* op het kwade. — »Rekel" is niets anders dan een mannetjeshond, en wordt, evenals »hond, hondsvot", in hoogst-ongunstigen zin van een boos mensch, ook wel van een boozen knaap gebezigd; — evenals »teef" (wijfjeshond) van een brutaal vrouwspersoon [waarvan men ook wel zegt: 't is eene *tang*"]. Dit is geschied in een tijd, toen de honden, even als de zwijnen, in groote verachting waren, gelijk nog overal in het Oosten het geval is. — Rakker staat in verband met racke, dat oudtijds pijnbank beduidde, en racker, beulsknecht of pijniger; zoodat rakker eigenlijk oorspronkelijk een nijdigen plaaggeest of kwelgeest aanduidde. Calisch geeft in zijn Woordenboek der Nederl. taal, behalve die van *dievenleider*, als beteekenis van *rakker* op »geregtsdienaar, beulsknecht". Maar *over 't rek halen* kan ook beduiden: meer dan het uitrekken lijden kan, wanneer iets zoodanigs moet bersten en

in stukken springen. — Het spreekwoord: *Hij is op de pijnbank gebragt* = men heeft het hem erg benauwd gemaakt, om hem te doen zeggen of verrigten wat men wilde, kan niet ontleend zijn aan Matth. 18: 34; hij wordt aan de pijnigers (βασανισταὶ) overgeleverd, want hier mag (volgens het Bijbelsch Woordenb. v. h. Christel. gezin, art. *pijner*) van geen *pijnigen* sprake zijn, maar wel van een eenvoudig gevangen zetten; weshalve ook v. d. Palm *geregtsdienaars* (de cipier en zijne bedienden) heeft overgezet. Dezelfde bijbeltolk bezigt laatstgenoemd spreekwoord ter vertaling van ἐβασανίζοντο, Boek der Wijsheid, 11: 10 in figuurlijken zin. Dit gezegde zal wel aan de middeneeuwsche pijnbanken bij kettergerigten ontleend zijn. Ik maak daarom hier melding van deze dikwerf voorkomende uitdrukking, wijl, als ik wel zie, Harrebomée haar in zijn Spreekwoordenboek niet heeft opgenomen, evenmin als die andere: *hij verkeert in pijn en banden* (= in grooten angst), dat ik schoorvoetend met Matth. 22: 13 in verband bragt, doch, bij nadere overweging, liever ook onder de rubriek der pijnbanken plaats. Wil men laatstgenoemd gezegde toch uit dezen tekst afleiden, dan vergelijke men Matth. 18: 34 en 25: 46[a].

Schort de lendenen uws verstands op, d. w. z. scherp uw verstand op, raap uwe zinnen bij elkander, open de oogen van uwen geest, alle belemmering in dezen van u werpende, gelijk iemand, die wakker aan den arbeid wil gaan, in het Oosten zijne ruime loshangende kleeding met een gordel samenbindt (zie Bijb. Woordenboek v. h. christel. gezin, art. *lendenen*). Vgl. 1 Petr. 1: 13. Deze verklaring wordt niet slechts door de uitdrukking zelve vereischt, maar ook door het onmiddelijk voorafgaande: »nuchteren zijnde," νήφοντες, d. i. wakker, bedachtzaam (vgl. 1 Thess. 5: 6, 8, 2 Tim. 4: 5). — Toch hoort men dikwijls iemand nopens eene duistere, onverklaarbare zaak zeggen: *ik zal mijn verstand maar opschorten* = er niet dieper in doordringen, er niet meer van onderzoeken; hetwelk dus juist de tegenovergestelde beteekenis heeft van 1 Petr. 1: 13. — Maar zou deze laatste spreekwijs, zoo ze al *misschien* ontleend is uit deze bijbelplaats, niet in naauw verband staan met de gewoonte der vrouwen, om de kleederen ietwat van den grond op te ligten, wanneer de straat of de weg vuil is?

Zoo dat men, evenmin als men de kleederen over de vuile straat laat uithangen, even zoo min over deze of gene duistere zaak langer nadenken wil? Vgl. Exod. 12: 11. Want het gezegde wordt meest in ongunstigen zin gebezigd. Zoo spreken wij ook van eene *vuile* of *smerige* zaak. — Of zou de spreekwijs het uitvloeisel zijn eener verkeerde toepassing van 1 Petr. 1: 13, eene toepassing ontstaan in een tijd, toen men grootendeels van meening was, dat men zijn verstand geheel gevangen moest geven onder de H. Schrift [naar 2 Kor. 10: 5, den tekst van Luther in zijn avondmaalsstrijd tegen Zwingli], en het dus in duistere of onbegrijpelijke zaken (gelijk ook, volgens de opvatting van Luther, Matth. 26: 26 was), niet mogt gebruiken, maar *opschorten* moest!?!

Hij heeft het zegel Gods nog niet aan zijn voorhoofd = hij is nog geen beslist en beproefd Christen, nog geen uitverkorene. Zie Openb, 9: 4 (en vgl. Openb. 7: 3, 4 Ezra 2: 38). Het zegel, waarvan hier sprake is, was een merkteeken der bevrijding, blijkbaar voor degenen, die bij de verwoesting van Jeruzalem, als werktuigen der goddelijke strafoefening over de Joden zouden gebruikt worden. Dat merkteeken bestond, volgens Ezech. 9: 4, in een *kruis* of *kruisje*, zijnde de letter ת in het oud-phoenicisch letterschrift. Hiermede hangt het gebruik samen, dat zij, die hun naam niet kunnen schrijven, in plaats van naamteekening een *kruisje* zetten. Vgl. Job 31: 35, waar het woord תָּו in de beteekenis van *subscriptio* voorkomt, gelijk Ezech. 9: 4, in de beduidenis van *signum*. Ook op de geldstukken der Makkabeën komt de letter ת in den vorm van een *kruisje* voor. De gewoonte om zijne naamteekening door een *kruisje* te vervangen, als men niet schrijven of zijn naam zetten kan, is derhalve uit de kindschheid des menschdoms oorspronkelijk, en mag niet als een zinnebeeld van het kruis van Christus beschouwd worden. Weshalve Gesenius in Lexico Hebraico zegt: quod in Synodo Chalcedonensi aliisque maxime Orientis Synodis adeo episcopis accidisse perhibetur, ut scribendi artis ignari *crucis signum pro nomine* pingerent, quodque *hodie in judiciis a plebeiis fieri solet*, id in illa artis scribendi *infantia* non potest non ita usitatum fuisse, ut in linguae usum reciperetur. — In het straks aangevoerde gezegde uit Openb. 9: 4, dat in de

volkstaal voorkomt, beduidt dan *zegel* zooveel als: het merkteeken der toekomstige bevrijding van de eeuwige straf; en niemand wordt daarvan bevrijd dan die een beslist en beproefd Christen is. Hier vindt men derhalve de rhetorische figuur, die *consequens* of *effectus pro causa* heet.

Zalig zijn de dooden die in den Heer sterven (Openb. 14: 13). Van hier kan de spreekwijs afkomen, nopens een afgestorvene: »*N. N. zaliger* zeide dit of dat." *Zaliger* is een genitivus, zooveel als; *zaliger gedachtenis*. Is deze uitdrukking bij ouderwetsche lieden gebruikelijk, men spreekt ook wel van: »*mijn zalige* vader of moeder, *mijn zalige* vriend of vriendin." En zou misschien, nadat men éénmaal de spreekwijs had: *hij is half, mooi* of *zoo zalig* = zat, wijl dronken menschen zich veelal uiterst blij en gelukkig gevoelen, de uitdrukking: *hij is in den Heere* = hij is smoordronken, aan deze bijbelplaats ontleend zijn; te meer, dewijl een smoordronken mensch zoo goed als *dood* of *gestorven* is, perinde ac cadaver!?! Vgl. den studententerm: *hij is lijk* of *lijk gemaakt*.

Is bovenstaande afleiding juist, dan wensch ik de uitdrukking: *hij behoort tot de natte gemeente* = hij is een liefhebber van drinken, niet, gelijk ik vroeger meende, met 1 Kor. 11: 17—21, maar met Openb. 14: 13a vergeleken met Rom. 16: 11 in verband te brengen; wijl Rom. loc. cit. leden van huis-*gemeenten* worden opgenoemd, en omdat de spreekwijs: »*hij is in den Heer*" van een dronken mensch wordt gebezigd. Eerstgenoemde uitdrukking gebruikt men in ernstigen zin van een »dronkaard," maar ironisch ook wel van iemand, die de gewoonte heeft om veel bijv. thee koffie enz., dus juist geen alcohol te drinken.

---

2 Makkab. 12: 44 komt de uitdrukking voor: *hij bidt voor de dooden*. Vgl. ons: *doodbidder* of *lijkbidder*, aldus genaamd, wijl degenen die den dooden aanzeggen of bekend maken, in vroeger tijd daarbij de woorden voegden: *bid voor zijne* (*hare*) *ziel!* — Calisch geeft in zijn »Woordenboek der Nederlandsche taal" van het woord *doodbidder* deze verklaring: *het is een bidder* (uitnoodiger) *ter begrafenis*. Ik geloof, dat de juistheid dezer verklaring aan regtmatigen twijfel onderhevig is.

Zalig zijn de bezitters, d. i. gelukkig zijn zij, die wat hebben, en niet zij, die slechts in de toekomst rijk zijn. Dit spreekwoord kan, mijns bedunkens, aangemerkt worden als eene min of meer ironieke repliek op het »negenvoudig zalig," dat den aanhef der bergreden (Matth. 5: 1 vvg.) uitmaakte. Ten minsten, ik heb nergens in den Bijbel iets kunnen vinden, waarop dit gezegde nader kan worden te huis gebragt; ook is de ebionitische strekking des Bijbels met dit spreekwoord in strijd: vgl. o. a. Pred. 5: 12 en Jak. 5: 2. Het gezegde zou de vertaling kunnen zijn eener latijnsche spreuk: »beati possidentes," die, naar analogie van de zaligsprekingen in de bergreden verwrongen kan zijn uit Horatius Od. IV, 9, 45. Ik zeg: »verwrongen"; want Horat. loc. cit komt, wat den zin betreft, juist het tegenovergestelde voor van hetgeen het gezegde beteekent; t. w.: *non* possidentem *multa* vocaveris Recte *beatum;* rectius occupat Nomen beati, qui deorum Muneribus sapienter uti Duramque *callet pauperiem pati* Pejusque leto flagitium timet." Ook komen de ideën van Horatius op *dit* punt met de leer des Bijbels goed overeen; vgl. o. a. ook Epistol. II, 1, 139: agricolae prisci, fortes *parvoque beati;* Satir. II, 2, 1: *quae* virtus et *quanta* sit *vivere parvo;* en: *vivitur parvo bene,* cui paternum splendet in mensa tenui salinum, enz. Vgl. hiermede Spr. 17: 1, Luk. 12: 15b. — »*Beati possessores,*" eene juridische spreekwijs geworden zijnde om aan te duiden dat de wet in het voordeel is van hem die de betwiste zaak in bezit heeft, wordt op *allerlei* dingen toegepast en heeft eene algemeene strekking bekomen.

De nieuwe vorst of *Farao kent Jozef niet* (Exod. 1: 8) wordt wel gezegd, als een nieuw bewind eene minder gunstige behandeling dan een vorig, laat ondervinden; bijv. Haarl. courant van 15 Mei 1873: »op zijne vroegere reizen in Binnen-Afrika had Sir Samuel Baker van den Sultan dier landstreek (Darfoer) veel welwillendheid ondervonden, maar thans was die grijsaard overleden en de nieuwe vorst was gelijk aan den *Farao, die Jozef niet gekend had.*" — *Hij is een verstokte Farao* (Exod. 7: 13, 22, 9: 35) of *hij is verstokt als Farao,* van een hardnekkig mensch vooral onder de aanzienlijken des volks. — Op boerenkermissen

wordt de houder eener kleine bank in het kaartspel soms *koning Farao* geheeten. Over *Faraobier* zie bij *Israël.*

Hij groeit tegen de verdrukking in (Exod. 1: 12): ironisch van een kind of mensch, dat het kwaad heet te hebben en er toch welvarend blijft uitzien.

Mozes, משׁה = de uit het water getogene (Exod. 2: 10). Schertsenderwijs hoort men wel eens zeggen: *dat is Mosché* (= uit het water getogen), van groente, die niet behoorlijk van waterdeelen ontdaan (afgegoten) was, alvorens op tafel te komen. Spreekt men van een Jood met groote minachting, dan heet het: *hij is een smous.* Dit *smous* moet volgens sommigen *regtstreeks* van »Mozes" afgeleid worden, doch zou tot de afleiding van *moos* niet gepaster zijn, omdat *smous* gewoonlijk van een *bedriegelijken* Jood, en vervolgens van elken bedrieger gebezigd wordt? *Vuile smous* wordt èn in dezen zin èn eigenlijk (van een morsig manspersoon) omtrent Christenen zoowel als Joden gebezigd. *Moos* beteekent in de Jodentaal *geld*, en is van *Mozes* afgeleid; daarom moet het Luk. 16: 29 voorkomende gezegde: *zij hebben Mozes en de profeten*, dat in het tekstverband iets geheel anders, en wèl iets zeer ernstigs beteekent, in de volkstaal, die gaarne bijbelsche gezegden uit hun verband rukt en met namen speelt, aldus verklaard worden: *zij hebben geld.* Men zeide: *hij heeft moos, zij hebben moos*, d. i. geld; men voegde daarbij uit Luk. 16: 29: »en de profeten", om den zin wat langer te maken. Ook zegt men: *hij kent Mozes en de profeten* = hij heeft verstand van geldzaken en zit er dik in. *Hij doet het om Mozes en de profeten* = hij doet het om het geld zie Navorscher XII, 280, 314). Onjuist is derhalve de verklaring van laatstgenoemd gezegde in het Spreekwoordenboek van Harrebomée II, 107a: hij doet het om den schijn te hebben van een godsdienstig man. Desniettemin vinden wij II, LIII juist opgegeven: »*Mozes en de profeten* = schatten." Uit Luk. 16: 29 wordt, overeenkomstig het verband, afgeleid: *hij stoort zich niet aan Mozes en de profeten* = hij geeft om God noch zijn gebod (vgl. Hand. 26: 22, 28: 23). — Spreekt men van *het Mozaïsme* of *den mozaischen godsdienst, eerdienst, wet, bedeeling*, waarbij *mozaisch* ook wel door

levitisch wordt vervangen; men gewaagt ook van het *mozaische geloof* = joodsche godsdienst, terwijl de uitdrukking: *hij is van het mozaische geloof* niet slechts beduidt: hij is een Jood of belijder van den joodschen godsdienst, maar ook, met het oog op de beteekenis van *moos:* hij is een duitendief. — Joden worden ook wel *Mozaïten* genoemd.

Brandemozis is eene verbastering van »brandemoris", opzettelijk vervaardigd rijmwoord op »Sint-Joris", welke heilige der roomsche kerk voorheen wel op uithangborden van kroegen voorkwam; zie Uithangteekens, II, 111. Het woord beduidt dus *brandewijn.* — *Hij is als Mozes in het biezenkistje* (Ex. 2: 3), zegt men wel van een jong kind, dat van de ouderlijke hulp verstoken en aan zich zelf overgelaten, op Gods genade drijft, tusschen hemel en aarde zweeft. *Mozes in het biezenkistje* kwam in vroeger tijd op uithangborden voor, b. v. bij een bakker, wijl *water* op *duivekater,* (eene soort van gebak), en bij een tandmeester, omdat *biezen* op *kiezen* rijmde; — ook bij eene vroedvrouw, omdat Mozes wonderdadig gespaard werd, vgl. Ex. 1: 17. Desgelijks hing *Mozes met de twee steenen tafelen* (Ex. 24: 12 enz.) bij een koekebakker uit, vermits *tafel* op *wafel* sloeg. (Zie Uithangteekens, II, 57, 58). — *Als de steenen verdubbeld worden, komt Mozes om te verlossen,* (Ex. 1: 14, vgl. met 3: 7) = als de nood op het hoogste is, is de hulp ook nabij, of komt er uitkomst. — *Hij zal voor ons een Mozes zijn, die ons uit het diensthuis van Egypte* (uit den slaafschen eerdienst der roomsche kerk) *leidt,* (vgl. Ex. 12: 51, 13: 14 enz.); aldus dr. B. ter Haar, Kerkherv. in tafer. I, 312 aangaande Zwingli, als eersten prediker der hervorming in Zwitserland. — *Het is een kalf Mozes* = het is *een kalf van een mensch;* dus noemt men een goedhartig persoon, een goeien hals. In dit spreekwoord, even als in *het is vee van Laban* = (een troep deugnieten) dienen de namen *Mozes* en *Laban* alleen om den titel wat langer te maken, gelijk ook in het volksgezegde: *zij hebben Mozes en de profeten,* de laatste drie woorden er schertsenderwijs met terugslag op Luk. 16: 29 zijn bijgevoegd. Intusschen, al is *Mozes* en *Laban* een bloot toevoegsel, er moet toch een reden bestaan, waarom men juist bij de uitdrukking *het is een kalf,* den naam *Mozes*

voegde, evenals men aan het gezegde: *het is vee*, de naam *Laban* verbond, wijl Laban inderdaad zich wel eens als een »deugniet" gedroeg; b. v. Gen. 29: 19, 23—26. Die reden nu is, dunkt mij, juist in Num. 12: 13 gelegen, in verband met de omstandigheid, dat er een kalf was gemaakt. Dat *Mozes* een genitivus wezen zou (vgl. Harreb., Spreekwoordenb. I, 375) is eene loutere gissing, geopperd om de profanie te weren, dat de verhevene Mozes der Schrift met een kalf zou vergeleken worden. Ook moeten de voorstanders dier gissing dan »kalf Mozis" spreken en schrijven. Doch wat weet het volk, bij het vormen van zulk een echt volksgezegde, van genitivi? De grillige speling van het volksvernuft straalt ook hier weder door. Men had de uitdrukking: *hij is een kalf* (= goeien hals); een *kalf* deed het bijbelvaste volk denken aan *Mozes*, in wiens dagen een kalf was gemaakt; te gereeder was de gedachte, wijl Mozes' buitengemeene zachtmoedigheid Num. 12: 3 vermeld staat, en zoo kwam men tot de combinatie: *hij* (*het*) *is een kalf Mozes,* zonder zich er om te bekreunen, dat men nu eigentlijk, gansch in strijd met het karakter van Mozes, dezen eerbiedwekkenden persoon met een kalf vergeleek. Ook van Eijk, Spreekwoordelijk gebruik van bijbeltaal, bl 21, en Prudens van Duyse in het Belg. Mus. van Willems houden de vergelijking vast, het gezegde aldus verklarende: »'t is een kalf, zacht als Mozes." Men houde daarbij in het oog, dat het volk somtijds vreemdsoortige loftuitingen geeft, en, om iemands goedhartigheid te roemen, spreekt van een *kalf* of *goeien hals*, alhoewel de persoon, dien het geldt, niets kalf- of halsachtigs in zijn karakter heeft. Vgl. uit de classieke oudheid: aliquando dormitat *bonus* Homerus. Dat men zachtmoedig kan wezen zonder kalfachtigheid, is misschien niet genoeg bedacht door hen, die Num. 12:3 de vertaling hebben te berde gebragt: Mozes was een man, die meer *geplaagd* werd, dan enz., wijl עָנָו beduidt (zie Gesen. in Lex. Hebr.): afflictus, miser, adjuncta notione animi demissi, pii et modesti, qui injuriam ferre mavult quam inferre, en vandaar: *mansuetus*, *mitis*. Doch aan Mozes kwam, bij de door eigen broeder en zuster, Num. 12: 2 gemaakte opmerking, zachtmoedigheid zeer te pas. Bij bovengenoemde opvatting van de wording der spreekwijs biedt, even goed als dat men van *Mozes* een genitivus

maakt, *kalf* het zwaartepunt der vergelijking; zoodat de moed en geestkracht van den godsman er eigentlijk niet door in de schaduw geplaatst of verdonkerd worden. Wat Tuinman, Nederd. Spreekw. I, bl. 3 redeneert: »een kalf heeft geene hoornen om mede te stooten, maar dit spreekwoord sluit ook de mesting in, en hiervan had de vette keizer Galba dien naam, uit de taal der Gallen", gaat geheel buiten het gezegde om, en levert dus niets ter verklaring op; welligt stond hem, toen hij dit schreef, voor den geest Malea. 4: 2: »gij zult toenemen als *mestkalveren*", van menschen, die voorspoedig worden. — Naar Num. 12: 3 zegt men: *zoo zacht(moedig) als Mozes* (Spr. Jez. Sir. 45: 4 wordt Mozes de beminde van God en menschen genoemd). — *Mozes* is een nog veelvuldig voorkomende joodsche voornaam. — Omtrent den *gehoornden Mozes,* vgl. Nav. III, bl. 178, XXIV, bl, 550, en nopens de spreekwijs *Mozes had ook maar één oog,* ibid. bl. 551, terwijl de daar geopperde vragen kunnen vermeerderd worden met deze: beduidt het soms: »Mozes kon ook niet *alles* zien, aan zijne opmerkzaamheid ontsnapte ook wel eens iets, even goed als aan die van ieder ander (alledaagsch) mensch", met terugslag op Mozes woord tot zijn schoonvader (Num. 1: 31): »gij zult ons tot oogen zijn" = *wij zullen door uwe oogen zien!?* — Intusschen, bij deze veronderstelling, zou het gezegde historisch juister aldus klinken: »Mozes was ook wel eens blind", vermits hij niet om één, maar om de beide oogen zijns schoonvaders verzocht; vgl. eenigzins òns spreekwoord: *men ziet door vier oogen beter dan door twee.*

Mozes rijdt op een bokje. (Zie Nav. XXIV, bl. 551). Dit gezegde is mij nog niet regt duidelijk. Kan het ook hieruit ontstaan zijn, dat Mozes bij Farao in eene *bokkige* (*koppige*) atmosfeer verkeerde, terwijl hij ook hoopte te winnen, d. i. zijn wensch te verkrijgen om zijn volk te bevrijden, en zich daarin door de koppigheid van Egyptes koning telkens teleurgesteld zag, zoodat hij *op een bokje reed,* d. i. met een bok te doen had?! Zoo ziet zich ook de verliezende omberspeler teleurgesteld, want hij denkt te winnen en verliest nogtans. Te gepaster is dit gezegde in zijn mond, ingeval de andere partij hardnekkig of koppig aan het winnen blijft. Is

deze verklaring juist, zoo kan het andere: *vriendelijke vriend, zei Mozes tegen zijn bokjes* beduiden: »hij troetelt, liefkoost, vleit en verbloemt mitsdien zijne eigene abuizen, dwaasheden, feilen", en ziet dan oorspronkelijk op den »bokken schietenden" kaartspeler, die aan zijne tegenpartij zoekt te beduiden, dat hij eigenlijk nog zoo kwaad niet, ja zelfs heel slim speelde. In dit geval voegt hem die tegenpartij, kwalijk overtuigd, laatst genoemd gezegde toe. — *Mozes heeft gezegd: men moet onder aan den berg uitrusten*, wordt wel eens schertsend gezegd na een vermoeienden togt in de hoogte, als men zich restaureert; is echter een niet in de gewijde geschiedenis gegrond, maar op den klank der woorden af (*berg* en *Mozes*) gevormd gezegde: immers het staat niet beschreven, dat Mozes zoodanig bevel gaf; dat het volk zich Ex. 19: 2 *tegenover* den berg, en Ex. 19: 17 *aan den voet* des bergs legerde, had eene geheel andere oorzaak; toen Mozes zelf van den berg afdaalde (Ex. 19: 14, 32: 15, 34: 29) verkeerde noch hij zelf in de stemming, noch het volk in den toestand om zulk een bevel te geven of op te volgen; en de zondige rust, die het volk zich naar Ex. 32: 6b veroorloofde, was allerminst door Mozes bevolen noch hem aangenaam. 't Is eene loutere aardigheid. — *Aan geen mensch is een beeld van den geestelijken tempel der toekomst getoond, gelijk Mozes op den berg* (vgl. Efez. 2: 21 met Ex. 25: 40, 26: 30, Hand. 7: 44, Hebr. 8; 5). = niemand onder de menschen weet, in welken vorm of gedaante het koningrijk Gods bij zijne voleindiging op aarde zich openbaren zal. Dit gezegde is eigentlijk niet streng historisch, want aan Mozes is geen beeld van den tempel, maar van den tabernakel getoond. Ook mag men de laatste woorden niet vervangen door: »gelijk aan Johannes op Patmos", met verwijzing naar Openb. 21: 1—3, want d. t. p. wordt aan den ziener des N. V. een hemel op aarde getoond.

De zegen van Mozes (d. i. de zegen door Mozes uitgesproken) *is zijn deel* (Deut. 23: 1—6, 8), van een bijzonderen voorspoed: *de vloek van Mozes treft hem* (Gen. 28: 16—19), van een mensch, wien alles tegenloopt.

Zij kijven om Mozes' graf. (Deut. 34: 6, vgl. Jud. 1: 8) = zij kijven om iets, dat onbekend is en ook niet geweten kan worden. De *juiste* plaats toch, waar het lijk van Mozes lag, bleef onbekend, al wordt Deut. 34: 6 verhaald, dat de Heer hem begroef in een dal binnen de landpalen Moabs: doch die vallei was zeer uitgestrekt; ook kan deze plaatsaanduiding eene vrucht der volksoverlevering wezen. (Zie de kantteek. op de gewone overzetting, alsmede Bijb. Woordenb. II, bl. 587a, noot). De reden dier onbekendheid des volks met de juiste grafplaats moet gezocht worden in den wil des Heeren, dat het later geene afgoderij of doodenbezwering met dit stoffelijk overschot plegen zou; de duivel had zulks echter gaarne gezien; van hier de joodsche overlevering, van een strijd om dat lijk tusschen hem en den aartsengel Michael, wien, naar het gevoelen der Rabbijnen, de begrafenis van Mozes' lijk door Jehova was toevertrouwd. Lag in deze joodsche traditie de verzinnelijking van een strijd tusschen goede en kwade geesten, Judas maakt in zijn Zendbrief daar melding van om zijnen medechristenen het *duivelsche van het twisten* en het strafwaardige van het verwenschen van anderen in een sterksprekend voorbeeld te toonen; zie Bijb. Woordenb. II, bl. 587a, I, bl. 267a, 340b. — *Bij Mozes' graf.* Over de beteekenis van dit in het Spreekwoordenboek van Harrebomée voorkomend gezegde, zijn mij verschillende gevoelens medegedeeld. Volgens sommigen is het eene soort van joodsche bezwering of bastaardvloek, voortgesproten uit den hoogen eerbied, door het latere Jodendom voor Mozes gekoesterd; volgens anderen is het een afgebroken gezegde, dat moet worden aangevuld, òf aldus: *hij is bij Mozes' graf geweest* = het is onbekend waar hij geweest is, vgl. eenigermate de betuiging van Gehazi 2 Kon. 5: 25b, alsmede ons: *ik ben nergens geweest,* terwijl men toch altoos *ergens* geweest is; — òf in dezer voege: *hij (het) is bij Mozes' graf te vinden* = hij (het) is nergens te vinden. Ik weet het niet, maar hoop, dat eene dezer verklaringen de ware mag zijn.

Aäron. Over *Aärons staf* zie bij *staf.* — *De zegenbede (voorbidding) Aärons* komt voor Num. 6: 24—26, en wordt bij het einde van den eerdienst op den kansel, tot afwisseling van 1 Kor. 13: 13

of ook bij andere godsdienstoefeningen, enz. menigmaal gebezigd. — *Äăronsblad* is de naam van zeker kruid. — *Äăron zweeg* (*zwijgt*) *stil* (Levitic. 10: 3), heet het van iemand, wien een groot onheil overkomt, doch die in navolging van Äăron bij den plotselingen dood zijner zonen, gelaten daarin berust, niet in murmureerende jammerklagt uitbreekt. — *Äăron* (*hij*) *staat tusschen de dooden en de levenden* (Num. 16: 48) zegt men van een persoon, die schielijk op elkander volgende, plotselinge sterfgevallen in zijn huis of familie beleeft. — *Äăron* of *Aron* (= »de bergachtige" van daar »de verhevene", vgl, het arab. »Haroun") is een joodsche voornaam.

Mozes en Äăron. Zij zijn als Mozes en Äăron zegt men van een broederpaar, waarvan de een wet- of regtsgeleerde, de andere geestelijke of predikant is. — *Mozes wist niet, dat Äăron een kalf gemaakt had.* Harrebomée verhaalt in zijn Spreekwoordenboek, II, XVL, de navolgende anecdote. Bij gelegenheid dat Johan de Witt als gecommitteerde der Staten zich te Leiden bevond, om de gewone bijbelvisitatie of autographe op het stadhuis bij te wonen, werd deze werkzaamheid met een maaltijd op den Burg besloten. De maaltijd was nog niet geheel afgeloopen, of de Witt het feestgedruisch moede, begaf zich naar buiten, om zich in den zoogenaamden Doolhof door eene wandeling te verkwikken. Toevallig zag hij uit een kijkgat, hoe een der heeren beneden bezig was, het genotene na te meten. Toen de raadpensionaris van den Burg aftrad, werd hij aan den voet der trappen door dezen opgewacht en omhelsd met den uitroep: »Zoo omhelsde Äăron zijn broeder, toen deze van den berg kwam." — »Maar," was het antwoord van de Witt, »Mozes wist niet, dat Äăron een kalf gemaakt had". Zie van Berkhey, Ernst en Boert, vertellingen, n°. VIII, blz. 22, enz. Het gezegde beduidt dus: de eene wist niet, dat de andere iets verkeerds had bedreven.

Mozes zal Äăron niet met het volk laten begaan (vgl. Exod. 32: 7, 8 enz.) is een spreekwoord, hetwelk te kennen geeft, dat de wetgevende magt naijverig is van priesterheerschappij of invloed (Harrebomée). Want burgerlijke en kerkelijke regeering te zamen genomen zijn *Mozes en Äăron,* »twee onderscheidene magten,"

zegt Heringa, Voorlezing, bl. 6, »welke elkander de hand bieden". = Te Amsterdam heeft men *de Mozes en Aärons kerk*, dus genoemd, omdat deze stichting voorheen een huis was, door een Israeliet gebouwd, met de figuren van Mozes en Aäron in den gevel. Sedert lang reeds is het eene roomsche kerk, die onder den naam van de kerk van St. Antonius van Padua bekend staat, doch in de wandeling nog »de Mozes- en Aärons kerk" heet; zie Uithangteekens, II, 58. — Ook heet daar ter stede de straat tusschen het Paleis (Dam) en de Nieuwe Kerk sedert twee eeuwen *de Mozes en Aärons straat.*

Wie naar aanleiding van het bovenstaande, opmerkingen, aanmerkingen, bedenkingen of toevoegsels hebben mogt, zal den ondergeteekenden eenen grooten dienst bewijzen zoo hij ze mededeelt.

Eck en Wiel. J. ANSPACH.

[Reeds is door de heeren J. A. Groen AJz. en J. H. Geerke aan het verzoek van den heer Anspach voldaan. Dat goede voorbeeld moge navolging vinden.]

Spreekwijze: Van zessen klaar (XXIV, bl. 575). Bij harddraverijen wordt bepaald, dat de paarden »van zessen klaar" moeten zijn. Dit beteekent, dat zij vier goede pooten en twee goede oogen moeten hebben. Of nu dit gezegde, op den mensch toegepast, beteekent »hij zou zelfs met zes paarden kunnen rijden," betwijfel ik zeer. Immers, men kan zeer goed bij de hand zijn, zonder daarom nog met zes paarden te kunnen rijden; dat is het werk van een goed koetsier of van een kunstrijder uit den circus van Carré. Iemand die »van zessen klaar" is, schrijf ik toe twee goede oogen, twee goede handen en twee goede voeten en hij is tevens iemand die de kunst verstaat, die zes deelen uitmuntend te gebruiken.

Arnhem. J. A. GROEN AJZN.

Spreekwijze; Ik behoor tot de tamme Philistijnen (XXIV, bl. 552). Dit spreekwoord is vermoedelijk ontleend aan de voortdurende twisten tusschen de Israeliten en de Philistijnen. De laatste waren zeker geen katjes om zonder handschoenen aan te pakken. 't Was

een oorlogzuchtig volk, verzot op vechten. De Israeliten ondervonden dit. Een *tamme* Philistijn is derhalve een persoon, bij wien de lust tot vechten en twisten is verdwenen. Daarom antwoordt iemand, die bij voorkomend verschil wordt aangezet om zijn regt« te laten gelden: »Dankje, ik ben een tamme Philistijn geworden." Hij wil daarmeê te kennen geven, dat vroegere ondervinding hem den lust daartoe heeft benomen.

Grave. J. H. GEERKE.

Spreekwijze Zij is op haar mond gevallen. Zou de oorsprong van de spreekwijze: »*zij is op haren mond gevallen,*" en omgekeerd, niet eenvoudiger zijn? Iemand toch, die op zijn mond valt, en daardoor natuurlijk pijn gevoelt, heeft geen lust dien mond te bewegen, d. w. z. te praten.

Grave. J. H. GEERKE.

VRAGEN.

Spreekwoord: Komt men over den hond dan komt men ook over den staart. Harrebomée schrijft: *de Hont* en voegt er bij, »wie de breede en hooggaande Hont of Wester-Schelde met zijn vaartuig over is, komt ook wel zonder gevaar over de smalle en stille Schelde zelve, in het spreekwoord de staart genoemd. Men denkt in dit spreekwoord nog altijd aan *den hond;* mij dunkt, met weinig redelijken grond."

Ik zou gaarne weten, of bij hen die in den omtrek van Hont en Schelde wonen en bij de schippers die deze wateren bevaren de laatste *de staart van de Hont heet.* Onze medewerkers in Zeeuwsch Vlaanderen kunnen ons misschien daaromtrent wel inlichten.

Is dit zoo, dan is de door H. gegevene verklaring mogelijk; maar is dit zoo niet, dan houd ik ze voor geheel onaannemelijk. Want:

1°. De spreekwijs is zeer eenvoudig en duidelijk wanneer men daarbij aan het viervoetige dier denkt. Immers wie over den hond

komt, hij komt veel gemakkelijker over den staart die smaller is en lager hangt.

2°. In Brabant en Vlaanderen, waar men niet zoo als in Holland de n aan het einde der woorden doorgaans weglaat, hoort men duidelijk het onderscheid tusschen *den hond* en *de Honte* en ligt dus de woordspeling zoo niet voor de hand.

3°. De verzamelaars van spreekwoorden door H. genoemd die aan *de Honte* denken, zijn alle Noordnederlanders, terwijl onder de verzamelingen waarin van *den hond* gesproken wordt, twee genoemd worden niet verre van de Honte uitgegeven, namelijk eene te Antwerpen en eene te Gent.

4°. Van de verzamelaars door H. vermeld die *Honte* schrijven, is Martinet de oudste, wiens boekje in 1796 uitkwam. Onder hen die *hond* schrijven vinden wij Tuinman (1726) en Alkemade, die ook in de eerste helft der 18e eeuw leefde en die zijne spreekwoorden aan oudere verzamelingen schijnt te hebben ontleend.

P. LEENDERTZ WZ.

Spelling. Bij gelegenheid van een stuk van dr. de Jager »over eenige der nieuwste spelveranderingen," in den Taal- en Letterb. 1874 bl. 276, maakt de redactie van dat blad deze aanmerking.

»De spelling is voor haar (de redactie) niet meer dan eene modezaak, even als de mode der kleeding aan verandering onderhevig. Is die mode te zeer verouderd, men wijzigt ze, en zij wordt gevolgd of niet, naar believen. Een spelmode te bespreken acht de Redactie even onbelangrijk als het fatsoen van een hoed, de snede van jas of broek tot een onderwerp van discussie te maken."

Vrage: Is dat waar, is het van geen belang hoe men de taal schrijft, is dat enkel modezaak en mogen wij ons dus verblijden in het vooruitzigt van om de jaar of wat eene nieuwe spelling te krijgen en onze oude manier te moeten afleeren en eene nieuwe aanleeren?

En passant: is dat woord *spelverandering* goed? Doet dat niet eerder aan eene *verandering van spel* denken. Of heb ik het mis?

Tekstkritiek: Lancelot vs. 18430 sqq. Als in den roman van Lancelot de clerc door de jonkvrouwe wordt gevraagd, of ieder,

die met het betooverde schaakspel speelt, zal overwonnen worden (18430 verv.), antwoordt hij:

Neent niet, bedie hir comen sal
Een riddere gratieus boven al,
Ende begeert ende gemint, die soe vele
Connen sal van scaecspele
Ende van andren spele, dat sine gelike
Niet en sal sijn in eertrike
Van subtijlhede; *ende bi desen*
Sal dit spel ende ander gemat wesen
Diere mede spelen gemene
Sonder die riddere allene.

In die vier laatste regels is blijkbaar een fout: waar schuilt die?

Vingherlijn. Wat beteekent in dit woord die uitgang *lijn?* Heeft Halbertsma gelijk, dat *lijn* hier als in *maegdelijn* de verkleiningsuitgang is? *Vingherlijn* beteekent echter *ring,* niet kleine *vinger.*

Knecht. Wat is de afkomst van het woord *knecht?*

Guit. Waar komt *guit* van daan?

Dilettant. Wanneer komt *dilettant* het eerst in onze taal voor?

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Bilderdijk. (XXIV, bl. 602). De heer G. A. S. raadplege »Willem Bilderdijk", door Alb. Thijm, opgenomen in den Volks Alm. v. Kath. 1868. — Aldaar wordt, op bl. 52 vlg., vermeld dat Bilderdijk de vruchten trok van eene fundatie, in de eerste helft der 15de eeuw gesticht door Gijsbertus Back, »kapittelheer in de kollegiale kerk thands kathedraal van St. Jan, binnen 's Hertogenbosch." Bilderdijk beweerde af te stammen van mr. Laurens van Nijn alias Back, oomzegger van bovengenoemden Gijsbertus. Vgl. t. a. p. bl. 122. DE V. AZ.

Het geslacht Roeters. (XXIV, bl. 209, 375, 466). Volgens familie-overlevering zou het amsterdamsche patricische geslacht Roeters met Pieter (geb. 17 junij, 1695, overl 13 oct. 1755), Jacob (ongeh. gest.) en Perine (geb. 31 dec. 1716) — de beide laatste gewoond hebbende op Trompenburg bij 's Graveland — uitgestorven zijn. De Naamlijst der Inteekenaren op het Algem. Hist. Geogr. en Geneal. Woordenboek van Luïscius, van 1724, vermeldt echter nog eenen George Roeters, en het Alg. Adresboek der stad Amsterdam van 1873/74 eenen N. Roeters. Zijn deze dan niet tot de voormelde familie te rekenen?

*

Schatter-Clant. (XV, bl. 222, 346; XVI, bl. 153). Volgens C. zou Cornelis Clant, die den 14en sept. 1695 in 't huwelijk trad met Cornelia Schatter (dochter van Pieter Schatter, raad en burgemeester te Haarlem en van Johanna Bom) den naam van Schatter hebben aangenomen en zich in 't vervolg Clant Schatter hebben geschreven. Het mooiste van alles is dat Pieter Schatter voornoemd eigenlijk niet Schatter, maar Vlasblom heette, zijnde hij een zoon van Cornelia Schatter, dochter van Johan en Volkje Olykan, die gehuwd was met Hendrik Vlasblom. Daar hem de naam Vlasblom waarschijnlijk niet deftig genoeg voorkwam, nam hij dien van Schatter aan en liet den familienaam zijns vaders eenvoudig vallen; een vernieuwd bewijs hoe ligtvaardig er vroeger met het aannemen van geslachtsnamen werd omgesprongen!

*

Geslacht Criep of Crijp (XXIV bl. 465 en 594). Naar aanleiding van eene door mij gegevene beschrijving van het wapen gevoerd door François Criep, griffier bij het hof van Holland, is door M°. de vraag gedaan, waar dat wapen aldus voorkomt. Mijn antwoord had kunnen zijn: in eene, bij mij aanwezige, door een lid mijner familie bijeengebragte en verder door mij vermeerderde collectie beschrijvingen en teekeningen van wapens, gevoerd door noord- en zuidnederlandsche geslachten. Dewijl de gedane vraag mij echter heeft doen zien, dat er bijzonder belang in de herkomst mijner opgave wordt gesteld, en mijns in-

ziens de opgegeven bron niet in het minst hare waarde verhoogt, heb ik mij de moeite getroost uit toevallig nog aanwezige aanteekeningen op te sporen, waaraan de gegevene wapenbeschrijving kon zijn ontleend. Dien ten gevolge is mij gebleken, dat het bedoelde wapen, zoo als het door mij is beschreven, voorkomt in de door den heraut van wapenen W. van der Lelij bijeengebragte, en in het delfsche archief berustende verzameling van wapens der vroedschappen van de voornaamste steden van Holland, der leden van den hove van Holland, Brabant, enz.

Wat ten slotte het meestal verzwijgen van de bronnen mijner opgaven betreft, meen ik te moeten opmerken, dat bijna al de door mij onderteekende stukken genealogische opgaven of wapenbeschrijvingen hebben behelsd, en dat deze meerendeels zijn ontleend aan ms. genealogiën, familiepapieren, kantteekeningen op genealogische werken en aan bovenbedoelde collectie wapens, welke bronnen ik niet noodig geoordeeld heb te vermelden, dewijl ik meende te mogen aannemen, dat in niemands oog dergelijke opgaven geloofwaardiger zouden worden, door toevoegingen als deze: uit eene bij mij aanwezige ms. genealogie, uit mijne aanteekeningen en soortgelijke, zonder meer, zoo als er meermalen in den Navorscher worden aangetroffen.

H. C. VAN BAKKENES.

VRAGEN.

Vraag naar een wapen. Kan ook iemand mij mededeelen van welk geslacht het wapen is, dat wij bezitten, bestaande in een schild, half door gedeeld, ter linkerzijde een halven arend, zwart op gouden veld, en regts, in twee vakken, boven een bijltje, op zilveren en beneden een klaverblad, op blaauw veld. In Ferwerda's Wapenboek en in het Stamboek van den Frieschen Adel hebben wij er te vergeefs naar gezocht. Gaarne zagen wij ons dit wapen verklaard. E.

MENGELINGEN.

Zonderlinge drukfouten. De Standaard van dinsdag 1 december 1874 vermeldt het volgende:

»Tijdens de tentoonstelling te Philadelphia zal de *Great Eastern* »dienst doen als hôtel. Het schip zal ruimte opleveren voor 5000 »*gatten.*"

Hebben de wel eerwaarden van den Standaard hier *gat* voor *gast*, alzoo *pars pro toto* genomen?

JOHN CHURL.

Zonderlinge drukfouten. In het Vervolg op den Fakkel der Nederduitsche taal van Carolus Tuinman, leest men:

Anst, enst, ensten, hoort men dikwijls in de taal der leeuwen, voor *aangezigt.*

Dat laten spreken van leeuwen is zeker eene dwaasheid die de letterzetter op zijne rekening heeft. De auteur zal wel geschreven hebben: *Zeeuwen.* 't Komt anders in dat boek op eene dwaasheid meer of minder niet aan.

Baseler »Leckerly". Heeft Deventer zijn *koek*, Haarlem zijn *roode* letters, Utrecht zijn *theerandjes*, Arnhem zijn (eetbare) *jongens* en *meisjes*, ook de goede zwitsersche stad Basel heeft haar eigenaardig gebak, waarvan 't bereidingsgeheim zorgvuldig bewaard en naijverig uitgevorscht wordt. Toen ik eens eene baselsche vriendin om het recept had gevraagd, zond ze mij de onderstaande regelen, die ik des te liever openbaar maak, omdat ze op nieuw bewijzen hoe een dichterlijke geest zelfs het schijnbaar meest prozaïsche tot poëzie verwerken kan.

»Probeblatt eines modernen Kochbuchs
Herrn v.. L.....
zur gefälligen Correctur mitgetheilt.

Wenn das helle Flammenfeuer,
um den Eisentopf dir lodert,

Und dein Schoppen Honig, siedend,
schäumend deine Hülfe fodert,
Dämm' die allzugrosse Hitze,
deck' mit Asche deine Kohlen,
Geh' die schon bereite Würze,
Mandeln, Mehl und Zucker holen.
Hast du von den Orangeaten
dir ein Viertelpfund zerschnitten,
Dir $^{2}/_{4}$ süsse Mandeln
mit dem Wieger fein zerritten,
Von den Nelken, die gepflücket,
eh' sie Blüthen noch getrieben,
Zwanzig schöne ausgesondert;
sie zu braunem Mehl zerrieben,
Hast von Ceylon's Wurzelrinden
dir ein würzges Loth zermahlen,
Und von gelber Citerone
kleingehackt $^{3}/_{4}$ Schalen —
Hast ein halbes Pfund zerstossen
von des Zuckerrohrs Krystallen,
Dass es blendend weiss dir glänze,
wie der Schnee, der frisch gefallen, —
Dann schütt' langsam das Gewürze
in den Honig ein, den warmen,
Anderthalb Pfund laues Weissmehl
rühr dazu mit starken Armen,
»Schaffe" eine Viertelstunde
tüchtig diese zähe Masse,
Bis sie sich, nach Aller Meinung,
nicht mehr durcharbeiten lasse.
Kröne nun mit einem blauen
Flammenmeere deine Mühe,
Dass der Teig im heissen Ofen
luftig in die Höhe ziehe;
Denn des Kirschbaums schwarzen Früchte
distillirte Feuerwelle
Giess in die gewirkte Masse,

zünd'es an an dieser Stelle;
Und wenn blau die Flammenwogen
dir um deinen Löffel schlagen,
Darfst den Teig dir als vollendet
auf's bestreute Wirkbrett tragen.

Wie das leichtgedrehte Wahlholz
sich soll hin und her bewegen,
Wie die winkelrechten Formen
sich nach Regeln müssen legen,
Wie der Ofen ist zu heizen,
wie die Bleche zu bestreuen,
Dieses mündlich mitzutheilen,
wird mich unaussprechlich freuen.

Zeist, 4 Apr. 1862. E. U.....N.

Bijgeloof verklaard. Het is in Friesland (ook elders in Nederland?) een tamelijk algemeen verspreid bijgeloof, dat sommige ziekten van menschen, en wel bepaaldelijk huidsuitslagziekten, genezen kunnen worden door een paar levende tortelduiven te houden in het vertrek, waar de zieke verpleegd wordt of woont. Men meent dan, dat de ziekte van de menschen op de duiven zal overgaan, en de eerste er dus van bevrijd zullen worden. Vooral hier ter stede heb ik dat zonderlinge geneesmiddel, voornamelijk bij den zoogenaamden dauwworm der kinderen zien aanwenden, en dat niet uitsluitend bij dom en bijgeloovig volk, maar niet minder bij ontwikkelde en beschaafde lui. »Och! baat het niet, het schaadt zeker ook niet!" die spreekwijze wordt dan gewoonlijk ter verontschuldiging gebruikt.

De oorsprong van dit bijgeloof vond ik in het prachtwerk van den grooten dierkundige A. E. Brehm, Illustrirtes Thierleben (Hildburghausen, 1867). In dat uitmuntende werk leest men het volgende: »Wie sehr die Lachtauben [1]) für die Krankheiten ihrer

[1]) Lachtaube, Lachturteltaube is de geijkte hoogduitsche naam van *turtur (streptopeleia) risorius*, de lachtortelduif of lachduif, dat is blonde tortelduif met het zwarte ringetje om den hals, die ook in Nederland algemeen in kooien wordt gehouden en daarin zich voortplant, ofschoon ze oorspronkelijk een uitheemsche vogel is. De inlandsche, gewone of wilde tortelduif (*turtur auritus*), ofschoon ook in onze bos-

»Genossen empfindlich sind, bemerkt König Warthausen, fand ich »an den meinigen bestätigt; denn als ich einst heftigen Katarrh »hatte, husteten und niesten sie fortwährend. Ein andermal, als »ich von der Nesselsucht befallen wurde, bekamen auch sie einen »Hautausschlag."

Deze vatbaarheid der tortelduiven, om door sommige besmettelijke ziekten der menschen te worden aangetast, is zeker oudtijds reeds door het volk opgemerkt geworden; maar men heeft daaruit de verkeerde sluitreden afgeleid, dat, als de vogel de ziekte van den mensch overkrijgt, de laatste daarvan bevrijd wordt.

Leeuwarden. JOHAN WINKLER.

Postzegels. [XXII, bl. 224) Onlangs bij een notaris op zijn kantoor zittende, zag ik dat deze alle de postzegels van zijne ontvangene brieven zorgvuldi r afploos en die gebruikte postzegels in bewaring nam. Ik vraagde hem wat hij toch met die dingen deed? Hij gaf mij ten antwoord: dat hij vernomen had, dat die tot een liefdadig doel werden gebezigd. De grond daartoe was gelegd geworden bij gelegenheid, dat eenige hooggeplaatste gasten aan eene publieke gasttafel spraak kregen over eene dame (of een gezin) van hoogen rang, die onverziens in behoeftige omstandigheden was komen te verkeeren. Een der aanwezige heeren stelde vóór, dat die dame tegen eene vastgestelde som een zeker groot getal gebruikte postzegels zoude leveren, door haar of hare vrienden en begunstigers verzameld; waarin die dame was geslaagd en alzoo in de gelegenheid gesteld, om haar onderhoud daaruit te vinden, zonder echter direct uit liefdegaven haar levensonderhoud te moeten ontvangen. Deze zaak schijnt door rijke menschenvrienden nog op meer plaatsen gevolgd te zijn — en alzoo de gebruikte postzegels tot eene *niet kwetsende* wijze van weldadigheid aanleiding te hebben gegeven, namelijk om aan ongelukkige gezinnen een bestaanmiddel te verschaffen zonder dat deze zich als bedeelden uit een armenkas behoeven aan te merken.

Herkingen. ANTH. DE VLIEGER.

---

schen algemeen voorkomende, wordt zelden in kooien gehouden, alhoewel ze daartoe even geschikt is als de lachtortelduif, die gewoonlijk slechtweg tortelduif genoemd wordt.

GESCHIEDENIS.

Zoccolanti. De onder dezen naam vermelde krijgszuchtige monniken waren denkelijk Capucijners; want Henri Martin zegt in zijne Hist. de France, XI 213, dat de Capucijner Joseph, vertrouweling van Richelieu, aan den paus een ontwerp van kruistogt voorstelde tegen den sultan van Constantinopel. Honderd Capucijners werden naar het Oosten gezonden om de Grieken op te ruien. Vooral de Mainoten wilden den hertog van Nevers, afstammeling der Paleologen tot keizer van het Oosten maken. Deze rustte vijf schepen uit en rigtte eene ridderorde op, waaraan de paus den naam gaf van de roemrijke ontvangenis van de onbevlekte maagd. — Deze ridderorde moet wel onderscheiden worden van die der onbevlekt ontvangen maagd, in 1585 gesticht door den spaanschen veldoverste Bobadilla, die bij zijn inval in den Bommelerwaard door eene overstrooming ingesloten en door Hohenlo bedreigd, door een onverwachts ingevallen vorst bevrijd werd, nadat een zijner soldaten een Mariabeeld te Empel had opgegraven. (Zie Acquoy, Jan v. Venray bl. 141.)

Er kwam evenwel niet veel van deze plannen; maar Deshaie, de fransche ambassadeur te Constantinopel, verkreeg van sultan Osman op vreedzame wijze wezenlijke voordeelen. Hij reisde naar Jeruzalem en daar werd aan de R. Catholijken het heilige graf, dat in handen der kettersche Armeniërs was vervallen, teruggeven en ook een fransch consul aangesteld. Hij ging verder naar Persië en stichtte te Ispahan een koophandelsgezelschap en een Capucijner klooster.

Nog anderhalve eeuw later, nadat in januarij 1793 in Spanje de tijding kwam dat Lodewijk XVI onthoofd was, diende de bisschop van Saragossa het avontuurlijke maar karakteristieke plan in, uit priesters en monniken een leger van 40,000 strijders te vormen, om daarmede den koningsmoord op Frankrijk te wreken. (Zie R. Dozij, Gids, 1861 bl. 654.)

G. A. SIX.

Het gebruik van trommels. (XVII bl. 131.) In de rekeningen der stad Gent, ten tijde van Jacob van Artevelde, a⁰ 1337, vond ik bl. 245:

»Item Lenvalen ende Jan de Vladebackere, die trompten up »scepenhuus de wile dat there [het leger naar Aardenburg] ute »was, elken 1 gr. sdages ende euen blasere 1 gr. sdages ENDE EEN »MAN MET ERE TAMBOERE, dat comt al hare soudeie van 14 da»ghen". 1 ℔.

En in die van 1339 bl. 484: »item Bierbeke, die mede ute was [voor Doornik] ende tamboerde van II daghen, die hy ute was". 6 ℔.

De kapitaal gedrukte woorden zijn doorgeschrapt, zoodat die man met *ere tamboere* niet schijnt gespeeld te hebben. Wordt nu in deze rekening gesproken van eenen tamboer, zoo als wij tegenwoordig het woord verstaan, dan zijn de trommels al van ouden datum. Of wordt hier van een tamborijn gesproken, zoo als in de rekening van Bergen op Zoom 1486?

St. Gilles-Waes. F. CALAND.

Hoe de Rijnstreek aan 't bier drinken geraakt is. »In de Bloeymaend en mede in 't begin van de Lente, van 't jaer 1435 was de wijn-stock van de koude en rijp zulx verzenghd en geschonden, dat de druyven schier nergents aen den Rhijn-kant ten vollen rijp wierden. Waer-over de Geldersse ende die aen den onder-Rhijn gezeetene volken niet alleen gelegentheyd namen, om naar Kolen en hooger aen bier te verzenden, maar ook zelve de Duytssers, van de nood een deughd maekende aen dien drank begonnen te gewennen, welke by weynige te voren in die gewesten gewild ofte gebruykt was. Hier op [natuurlijk niet op het bier, maar op de vorst], volghde zoo eene dierte, ende na de dierte zoo een smet-vuyr, dat in Gelderland ende aen den Over-Rhijn 't eene huys, by 't andere wierd ontsteeken, ende de menschen als met heele zwermen 't effens verdweenen." — Slichtenhorst, Geldersse Geschiedenissen, bl. 228, kol. 2.

*

Hoogleeraars door studenten te Krakau gekozen. (XXIV bl. 170). Toen ik vermeldde, dat koning Casimir van Polen aan zijne nieuw

gestichte universiteit te Krakau, geene theologische faculteit aanstelde, meende ik dat hij dit uit vrijzinnigheid deed, om daardoor godgeleerde twisten te voorkomen; maar nu zie ik uit Cramers Geschiedenis van onderwijs, vertaald door Buddingh, bl. 379, dat de pausen huiverig waren om godgeleerde faculteiten aan universiteiten toe te staan, uit vrees dat er soms nieuwe en vrijzinnige leeringen zouden insluipen. Zoo verkreeg de universiteit van Weenen, in 1365 gesticht, eerst in 1384 en die te Leuven, in 1425 opgerigt, niet voor 1431 pauselijke vergunning voor eene theologische faculteit. Dat dit niet aan de krakausche universiteit te beurt viel, hing dus niet van den poolschen koning af, maar zijne bekende vrijzinnigheid zal juist oorzaak geweest zijn dat de paus dit niet toestond.

G. A. S.

Niezen. (Vgl. XXIV, bl. 301, 353, 469, 524). In het reeds meermalen door mij in dit tijdschrift aangehaalde vlaamsche weekblad *Rond den Heerd* (XXV, bl. 5 en 6), een weekblad dat voor noordnederlandsche navorschers vooral ook veel merkwaardigs oplevert, wordt (jaargang X, n°. 7, 10 januari 1875) de oorsprong van het gebruik om elkander bij het proesten een zegenwensch toe te roepen, op de volgende wijze verhaald:

»Misschien zal 't niet vervelen van dat" (namelijk den oorsprong van genoemd gebruik) »een keer in 't korte te hooren vertellen. Dat gebruik is geheel nakende duist jaar oud en 't is uit noord-Italiën over de Alpische gebergten langs Duitschland naar hier overgevlogen.

»In 't jaar O. H. 877, Karloman, Hertog van Beieren, zoon van Lodewijk den duitschen en nakleinzoon van Karel den grooten, was met een machtig leger in Italiën gevallen om er te strijden voor de keizerskroon tegen zijnen oom Karel den Kaluwaard, dat is, den Kaal- of Kletsekop. Karel stierf in October 877, naar alle waarschijnlijkheid vergeven van zijnen doktoor die een Jode was.

»Karloman overwon zonder moeite gansch noord-Italië; maar hij had den tijd niet om de keizerlijke kroon naar Roomen te gaan ontvangen; hij moest te zeer weêrkeeren naar Duitschland om zijn erfdeel van Beieren te verdedigen tegen zijne broeders.

Onderweg over de Alpen, in de maand November, wierd zijn leger overvallen van eene vreemde en wondere ziekte; zij begon met eene soort van meerschkoorts, of noordschen stier, zoo men in sommige streken van Vlaanderen zegt; daarop volgde welhaast een onophoudelijk niezen, zoo hevig en zoo geweldig dat de zieke in twee, drie minuten dood viel. Op den godvruchtigen raad van eenige priesters, die te dien tijde de legers overal vergezelden, bracht men 't gebruik in *God zegene u* te zeggen aan al wie begost te niezen, en 't schijnt dat er sedert dien velen genazen. 't Gebruik wierd behouden en verspreid uit dankbaarheid en voorzichtigheid als de ziekte voorbij was, en van hand tot hand, van vader tot kind kwam het over tot in onze streken, en op onze dagen, en 'k verhoop dat het zal blijven meêgaan zoo lange als er katholyke Vlamingen, 't zij Rond den Heerd of elders niezen zullen, dat is met Gods gratie tot op het einde der wereld."

Leeuwarden. JOHAN WINKLER.

Luthersche kerk te Leiden. 1619. Im october waren 2 Holländische Evangelische gesandten hier, baten vmb eine Steur zu Erbawung einer Lutherischen Kirchen zu Leiden. (Christoph Schorer, Memminger Chronick). M°.

Heer Florens. (vgl. XIX bl. 42) In de rekening der stad Gent ten tijde van Jacob van Artevelde, vind ik (1349) een' »miin heere Floreinse van Brugghedamme, die castelein geweest adde binnen den casteele van Ripelmonde."

Ik houd miin here Floreinse uit de rekening van Hulst (1326) voor denzelfden als miin heere Floreinse van Brugghedamme, die onder van Artevelde stellig een' vrij hoogen militairen rang moet bekleed hebben: anders ware hij zeker niet voor kastelein verkozen van een zoo belangrijk slot als dat van Rupelmonde toen was. Smallegange raadplegende zie ik, dat deze »miin heere Floreins van Brugghedamme" niemand anders zijn kan dan: »Floris zoon van Gilles, heer van Souburg en Anna van Domburg; hij was gehuwd met eene dochter van W. Souts heer van Weldamme en liet eene dochter na, gehuwd met Jan van Cats."

St. Gilles-Waes. F. CALAND.

Eene belangrijke promotie. Gravin Margaretha van Holland kent ieder. Niet van zoo algemeene bekendheid is haar secretaris, een gewezen schoolmeester van Leiden. Toen ze ten jare 1324 met Lodewijk van Beieren in 't huwelijk trad, bestonden de huishoudboeken en waschlijsten nog niet. 't Dienstdoend personeel was ook verre van bedreven in de »meest noodzakelijke kundigheden." Daarom gaf haar vader haar als supplement tot den bruidschat een secretaris, »ofte scriver." Zoo iemand, meende hij, had de jonge vorstin hoog noodig. Die kon hare goederen administreeren, die zou de uitgaven naar de inkomsten regelen of omgekeerd, die moest voor batige saldo's zorg dragen, die stelde in één woord haar in staat »het huys te bestuyren" met zuinigheid en overleg. En behalve dit, had Margaretha zoo nu en dan nog wel iets op te teekenen waartoe hij van dienst kon zijn. Zij verstond natuurlijk de edele schrijfkunst niet »als synde ene vorstin."

Maar wien die betrekking opgedragen? 't Mogt geen domoor zijn! En nu graaf Willem aan 't informeeren en aan 't zoeken tot hij eindelijk een besten secretaris voor zijne dochter vond.... den meester »rector van die grote scole" te Leiden.

Een promotie van belang! Dat de man knap zal geweest zijn, geloof ik best. Maar dat hij een besten kruiwagen had om vooruit te komen, is niet minder waar.

In een merkwaardig stuk van den 23 october 1324, waaruit blijkt dat ook de belangen der school behartigd bleven, wordt die benoeming aldus omschreven: »Wi Willem, Grave, enz. maecken cond allen luden, want wi Meyster Andries, Scoelmr. van Leyden, uyt der scole voersz. ghenomen hebben ende ghcset bi onser doghter, der Coninghinne van Aelmangien, hoer Clerc te wesen," enz. enz. Wie lust heeft 't charter in zijn geheel te lezen, sla 't Groot Charterboek op van v. Mieris, dl. II, bl. 345.

A. AARSEN.

VRAGEN.

Kapel aan Vreeshuysen te Bergen op Zoom. In de rekening van Bergen op Zoom 1600—01 vond ik dezen post:

Bet. Hendrik Hendrikz. schaliedekker van te repareren de capelle aen *Vreeshuysen* eñ den thoren dvan geheel nieuwe te decken 1m 800 schalien gelevert . . . . LXVe cgl. vij gr.

Wie weet mij te zeggen waar ik die kapel te Bergen op Zoom zoeken moet?

F. CALAND.

Zusters van Alkmaar, te Bergen op Zoom. In de rekening van Bergen op Zoom 1483—84 staat:

»de zusters van Alcmair geg̅ ten bevele van burg. en scepenen tot behouf van huer tem̅eringhe". . . . . vj β brab.

Waren dat zusters die te Bergen op Zoom een klooster stichtten? Tot welke orde behoorden zij?

Commandeur Raebel. In de Herv. kerk te Bergen op Zoom ligt een grafsteen met dit opschrift: »hier leyt begraven den WelEd »Gestr: Heer Johan Christn Raebel geb. 1 mei 1726 te Borg bij »Maegdeburg in sijn leven commandeur bij het edelmogende col- »legie ter admiraliteit van Zeeland in den Heere ontslapen 24 Sept. »1781."

»Hier rust een man wiens deugt hem tot staat verheven,
»Van slechts koksmaat, tot commandeur verheeven,
»Zoo diende ik trou
»Gelijk men trou moet leeven" —

Weet iemand iets meer van dezen heer Raebel, dan 't grafschrift ons doet kennen?

F. CALAND.

OUDHEID- MUNT- EN PENNINGKUNDE.

VRAGEN.

Phenicische opschriften. Zou een deskundige mij den hoofdinhoud willen opgeven van de twee oudste phenicische en dus volgens den heer Veth bijna zuiver hebreeuwsche opschriften van de offertafel van Marseille en van het grafschrift van koning Eschmunazar, en tevens willen mededeelen of de phenicische inscriptiën, die zich op het Museum van oudheden te Leiden bevinden en zoo ik meen door den heer Humbert de Superville uit de omstreken van Carthago zijn medegebragt, ook ontcijferd zijn? Zijn deze, even als de latere opschriften van eigenlijk Phenicie, met Arameesch verbasterd of hebben ze, doordien Carthago niet onmiddellijk met assyrische volken in aanraking kwam, meer het oorspronkelijk hebreeuwsch dialect behouden?

G. A. S.

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Afscheid aan de duiten. (XXIII bl. 244.) Het daar aangeduide versje ken ik niet, maar voeg bij de vraag eene andere: naar een versje op de toen ingevoerde centen, aan welke een welkom wordt toegeroepen met den slotregel — al wat ik er van onthouden heb:

Slechts voor opcenten zijn wij bang.

Haarlem. H. M. C. V. O.

Afscheid aan de duiten.

Vaarwel, geliefde Munt! vaarwel, o aantal schijven!
Sinds eeuwen rondgegaan in handel en bedrijven,
Sinds eeuwen meer bemind bij d' achtbren burgerstand
Dan vorstlijk' adelbrief of schittrend' ordeband;
Sinds eeuwen nut en goed, onmisbaar en geprezen,
Als 't beeld der zuinigheid van 't zuinige vóór dezen,

Toen vrouwe hoog in rang, en dienstbre deun van aard
Geen kopren munt verkwistte, al was zij luttel waard,
En men u namen gaf naar steden of gewesten,
Waar rondheid, trouw en deugd, geluk en welvaart vestten,
Of naar het vruchtbaar oord, dat Bato's stamnaam draagt,
Maar waar voor Neerlands volk geen voorspoedszon meer daagt;
Toen men 't uitheemsche 't minst, het inlandsch 't meest vereerde,
En wat de vlijt hier wrocht, als duurzaamst goed waardeerde;
De vreemd'ling zelfs verbaasd op onzen bodem zag;
En 't wenschlijkst voedsel vond voor 't eerlijk winstbejag.
Helaas! die tijd verdween, nooit keert die heilstaat weder,
Het onstandvastig lot wierp Hollands grootheid neder,
En rooft het weeldrig kroost van 't nedrig voorgeslacht
Nog zelfs den laatsten duit, daar 't om zijn toestand lacht!
Ach! waarom moet uw dood, o Munt! ons hart verscheuren!
Een nieuwe bronwel zijn van vruchtloos zuchten, treuren,
Een middel, dat de taal der vadren zelfs verminkt,
Nu haar aanminnig schoon in vollen luister blinkt?
Of gaat met uw verlies geen woordenrij verloren,
Die ons de burgerstand hier jaren lang deed hooren,
En op de lippen lag van menig ambachtsman,
Die nu voor vrouw en kroost geen *duit* verdienen kan,
Omdat zijn handwerk, ook door werktuigkunst vervangen,
Verstomde en strijdig werd met 't algemeen verlangen?
Zijn *duitjes*, eens met moeite en zorg bij een vergaard,
Vervlogen als de rook, die door zijn' schoorsteen vaart.
Waar vindt hij 't *oortje* weer, zijn *blank*, *vijfgroot* of *stooter*,
(De prijs van 't roggenbrood), hoe zal hij 't *achtste* boter,
Waarvoor *twee blanken* of *drie groot* werd neêrgeteld,
Den winkelier voldoen, op borgen 't minst gesteld,
Of 't anderhalf pond zout, dat juist *drie blanken* haalde,
Of 't *mengel* zoete melk, dat hij geheel betaalde
Met duiten tien in tal, *braspenning*, of hetgeen
Daarmede in andere munt gelijk stond in 't gemeen?
Waar zal.... maar neen! ik zwijg! ik wil mijn klagten enden,
Mijne oogen van uw graf, geliefde *Duiten!* wenden.
Wat baat het, oude Munt! te pleiten voor uw eer?

Uw vonnis is geveld, gij zwicht voor 't centenheer!
Vaarwel dan! Neêrlands maagd blijft op de toekomst hopen,
En wenscht, dat wien het lot hier om een *duit* deed loopen,
De burgerstand herbloei', en met het nieuw metaal
Haar nog behouden schat vermeerdre decimaal!

De *cent* spreekt op het Afscheid aan de *duiten:*

'k Zag 't afscheid, duitental! nog korts aan u gegeven;
Gij moest, wijl ik verscheen, wel, ja, in 't eind ook sneven,
Maar ik, ik doe u regt, gij blijft, dit zij uw troost,
Mij 't dierbaarst op deze aard, en ik uw waardig kroost.
Gij weet, veel eer dan ik, dat 's menschen eedle geest
Niet vruchtloos meer in 't boek van al 't geschapen' leest.
De mensch mat aarde en zee, en strand, en berg en holen,
Nam d' evennachtslijn waar, haar afstand van de polen,
En 't tienmillioenste deel kiest hij ten gids, ten staf, —
Zoo wees diezelfde gids aan u den weg naar 't graf.
Hier ging 't gewigt u voor; dáár volgden lengtematen;
Haast moest ook d'inhoudsmaat, als gij, het leven laten.
En wie dan ook met u zijn rol hebbe uitgespeeld,
Weldra werd elk gewest met ééne maat bedeeld.
En gij, welligt met mij op d' eigen grond geboren,
Och! dat door u eerlang van tempeltrap en toren
De mensch ten feest of rouw en kerkdienst wierd genood,
Dan leefdet, spraakt ge althans, zelfs ook nog na uw dood!

Roerend afscheid aan mijne hooggeachte vrienden, de WelEd.
heeren Schellingen en Zest'halven.

Verlaat g' ons voor altijd, die eeuwen ons verzelden?
O dierbre panden, neen! ons hart vergeet u nooit;
Als nergens uitkomst scheen, geen mensch ter hulpe snelde,
Hebt gij ons menigmaal 't verlossingsuur voltooid.

Door u, door u alleen verkreeg de mensch hier waarde,,
Gij waart ons stut en steun, als alles ons begaf;
Door u steeg ieders naam, door elk geroemd op aarde,
Een roem, die nooit bezweek, maar duurde tot aan 't graf.

Wie zich vereerd gelooft door nutte kundigheden
En u ontberen moet, geene achting wordt zijn deel;
Al poogt hij tijd en vlijt op 't nuttigst te besteden,
Hij bouwt toch zonder u niets dan een luchtkasteel.

Geen wijsheid, braafheid, deugd is met u één s te schatten;
't Zinkt alles met u weg, gij d'eer van uw geslacht!
Wat men op aarde poogt met zijn verstand t'omvatten,
't Is alles zonder u ontbloot van waarde en kracht.

'k Gaf vaak u 't schoonst vertrek, het beste van mijn woning,
En heilig bleef mij steeds uw overdierbre grond;
Al werd ik ook bezocht door kardinaal of koning,
Nooit schaamde ik mij de plaats, waar gij u dan bevondt.

Ik heb u trouw bewaard, voor leed en togt beveiligd,
Opdat geen ongemak tot den aftogt drong;
'k Heb al mijn leven u de beste plaats geheiligd,
Al kwijndet gij somtijds door tering aan de long.

Nu, gaat in vrede heen, maar brengt m'uw remplaçanten,
Al zijn 't vijfstuiversstuks, 'k ontvang ze hartlijk weêr;
Maar wordt het u te bang, te heet aan alle kanten,
Kom dan maar vrij terug en zet u bij mij neêr.

Doch, komt gij nimmer weêr, gij ziet mijn oogen leken,
Tot in de ziel bedroefd, roep ik u toe: »vaarwel!"
En bid: laat het mij nooit aan uwe maats ontbreken,
Want, waar uw invloed mist, daar is 't bedorven spel.

Ontleend aan mijne aanteekeningen uit de jaren 1821—1823.
Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Schwalbenlied van Rückert. (XXV, bl. 55). Dat lied luidt als volgt:

Aus der Jugendzeit (*bis*)
Klingt ein Lied mir immerdar.
O wie liegt so weit (*bis*)
Was mein einst war.

Was die Schwalbe sang (*bis*)
Die den Herbst und Frühling bringt,
Ob das Dorf entlang (*bis*)
Das jetzt noch klingt?

»Als ich Abschied nahm (*bis*)
Waren Kisten und Kasten schwer,
Als ich wieder kam (*bis*)
War alles leer."

O, du Kindermund (*bis*)
Unbewuster Weisheit froh,
Vogelsprachekund (*bis*)
Wie Salomo.

O, du Heimatflur, (*bis*)
Lass zu deinem heilgen Raum
Mich noch einmal nur (*bis*)
Entfliehn im Traum.

Als ich Abschied nahm (*bis*)
War die Welt mir voll so sehr,
Als ich wiederkam (*bis*)
War alles leer.

Wohl die Schwalbe kehrt (*bis*)
Und der leere Kasten schwoll,
Ist das Herz geleert (*bis*)
Wirds nie mehr voll.

Keine Schwalbe bringt (*bis*)
Dir zurück wonach du weinst,
Doch die Schwalbe singt (*bis*)
Im Dorf wie einst:

»Als ich Abschied nahm (*bis*)
Waren Kisten und Kasten schwer,
Als ich wiederkam (*bis*)
War alles leer."

E. LAURILLARD.

VRAGEN.

Roemer Visscher en Gideon Fallet. In den Navorscher VII, bl. 258, heb ik mijn vermoeden medegedeeld, dat de schrijver van de Twespraack der kamer In liefd' bloeyende, toen hij de sprekers Roemer en Gideon heette, daarbij aan twee bekende leden dier kamer, Roemer Visscher en Gideon Fallet heeft gedacht. Roemer begint het gesprek met te zeggen, Bonjour Neef en Gideon beantwoordt dien groet met Ghoeden dagh Cozijn.

Zijn Roemer Visscher en Gideon Fallet neven geweest of niet?

P. LEENDERTZ WZ.

Gedichten van Huygens. Wat is Huygens moeilijk te verstaan, in vergelijking van Cats! — Bestaat er geene uitlegging van zijne dichtwerken?

[De uitgave van Bilderdijk is den vrager zonder twijfel bekend].

Oera Linda Bok. Hoe staat het nu toch met het Oera Linda Bok? Is het een *bewezen* zaak, dat het bedrog is?

[Ik weet niet wat de vrager door *bewezen* verstaat. Toen de heer Colmjon er over schreef in de Leeuwarder courant en ik, Nav. XXI, bl. 556 vgl., was nog slechts het verslag van den heer Ottema en de éene bladzijde daarin opgenomen bekend. Ik heb niet vernomen dat dit weerlegd is geworden. Later is het boek in zijn geheel uitgegeven. In de tweede klasse der Kon. Akademie is het ter sprake gebragt, maar men heeft daar gemeend er zich niet mede te moeten bemoeien. Waarom, weet ik niet. Het kan zijn dat ik mij vergis, maar mij dunkt, het lag op den weg der klasse ons daaromtrent in te lichten. Elders geloof ik niet dat er meer dan ter loops over gesproken is. Maar het bewijs dat het bedrog is, is zeer gemakkelijk te geven. Ik heb het boek niet onder mijn bereik, anders zou ik den vrager plaatsen in menigte kunnen aanwijzen, waaruit het zeer duidelijk blijkt.]

KUNSTGESCHIEDENIS.

VEREENIGING VOOR NOORD-NEDERLANDS MUZIEK-GESCHIEDENIS.

Een brief van Sweelincks oudsten zoon. Van den heer J. Nanninga Uitterdijk, stads-archivaris te Kampen, ontvingen wij afschrift van den navolgenden brief, aldaar in het Archief aanwezig :

Erenfeste Wijse seer Voorsienige Heeren.

V.E. Missive gedateert den 11en dezes oude stijl wel ontfanghen ende verstaen, dat VE het orgel hebben doen repareren, ende herstellen begeerende dat ick eerstdaachs soude willen ouercomen om hetzelve helpen opnemen, dient voor andtwoordt dat ick willich ende gaern soude ouercomen by aldien mijn dispositie tselve toeliet, dan weesende noch indispoost soo van de coortse die ick een wijle tijds ende noch onlanghs gehadt hebbe, als van een ander sorghelijck accident aen mijn arm, dat noch niet wel genezen is, soo soude ick dit mael niet wel buijten hindernis van mijn gesontheijt connen ouercomen, ende dat noch ouer zee, twelcke mijn ghesont zynde onstelt. Biddende ouersulcx V.E. gelieue mijn dees reijse voor geëxcuseert te houden, ende mijn goede wille te nemen voer de daet.

Hiermede wil ick V.E. in de bescherminghe des Alderhoogsten beuelen die V.E. ende ons allen verleene dat zalich is.

In Amsterdam desen 23en Augustus Anno 1625.

V. E. dienstwilligen dienaer
DIRCK JANSSOON SWEELINCK [1]).
Organist van de Oude Kerck tot Amsterdam.

Erentfeste, wijse ende zeer voorsieniëghe Heeren Burge Meesteren,
Schepenen ende Raet der Stadt
Campen.

---

[1]) Uit deze onderteekening blijkt weder, dat de Vereeniging voor Noord-Nederlands Muziekgeschiedenis zeer teregt deze spelling van den naam als de ware heeft aangenomen.

Hartelijk dank ik den heer Uitterdijk voor deze bijdrage tot de kennis der levensbijzonderheden van Dirk Sweelinck, waarvan tot dusverre zeer weinig bekend was.

Wat wij er van weten, moge hier een plaats vinden (Vergelijk Bouwsteenen, II, blz. 152—154).

Volgens het doopboek der Oude Kerk was hij aldaar gedoopt den 26sten mei 1591. Van zijne jeugd en muzikale opleiding is niets bekend. Dat zijn vader zijn leermeester was, zal wel niet te betwijfelen zijn, en dat hij zich zijn leertijd goed ten nutte heeft gemaakt, blijkt uit de brieven van Pieter Cornsz. Hooft, die overvloeien van bewijzen, hoe hoog deze Dirks kunsttalent schatte.

Na den dood zijns vaders, 16 october 1621, werd hij tot zijn opvolger benoemd aan het orgel in de Oude Kerk te Amsterdam. Dat ook zijn orgelspel algemeen waardeering vond, blijkt uit het volgende bijschrift, dat Vondel op zijn portret vervaardigde:

De Neef, de Grootvaêr en de Fenix-vader zongen
Een eeuw den Aemstel toe met hemelsche orgeltongen.

Van zijne werken is niets bekend: het is toch niet denkbaar, dat iemand van zijne bekwaamheid geen enkele compositie zou hebben uitgegeven. Alleen de heer J. A. Alberdingk Thijm gist in zijne *Oude en nieuwe Kerstliederen*, dat Dirk Sweelinck de componist zou zijn van het bekende *O zalig, heilig Bethlehem*, uit Vondels Gijsbrecht van Aemstel. Of die gissing juist is? Die hieromtrent iets weet, verpligte mij met de mededeeling.

Volgens het begrafenisboek der Oude Kerk werd hij 20 september 1652 aldaar in het graf zijns vaders bijgezet, en zal hij dus vermoedelijk den 16den of 17den te voren overleden zijn.

Op zijn dood vervaardigde Vondel een lijkdicht, getiteld: »Het orgel in rouw over Didrick Swelingh, orgelist van Amsterdam."

Een ieder, die in staat is eenige levensbijzonderheid van Dirk Sweelinck op te sporen, zal daarmede de Vereeniging een grooten dienst bewijzen. HEIJE.

Lijst van organisten en klokkenisten in 1760. *Ned. Mercurius.* Maart 1760, bl. 105—106.

Arnhem. P. (M. E.?) Heinsius, *Org.- en Klokkenist.* W. van Raij, *O.*

Alkmaar. A. Winkel, *O. en K.* J. (P.?) Kampen, *O.*

Amersfoort. J. Dames, *O. en K.* P. Harderwijk, *O.*

Amsterdam. J. Hurlebus [1]), H. Linsen, G. Munnikhuyse, J. Reyntjes, G. Chalon, L. Sulijn, alle *Organisten.* J. Potholt, J. J. d. Graaf, *Org. en K.*

Bennebroek. A. Reefman, (Reepman?) *O.*

Breda. C. van Donk, *O.*

Coevorden. H. Hartman, *O.*

Delft. H. Berkhuys,[2]) *O. en K.* en A. Koesvelt,[3]) *O.*

Deutechom. M. de Graef, *O.*

Deventer. H. Beler, *O. en K.*

Doesburg. W. van Marle, *O.*

Dordregt. J. van Dreygen en P. Sobus (Sopers?), *O.*

Edam. P. Havingha, *O. en K.*

Enkhuysen. G. Bruynier, *O. en K.*

Elburg. H. Bodens, *O.*

Eylst = *IJlst.* M. Loonsma, [4]) *O.*

Eyndhoove. J. (G.?) des Mileville, *O.*

Gorinchem. L. des Mileville, *O. en K.*

Gouda. P. Hess, [5]) *O. en K.*

's Gravenhage. N. Groneman, *O. en K.*, P. Luka, [6]) J. (F.?) Piton, H. Ebeling en J. J. Meijer, *O.*

Grol. S. Minneville, [7]) *O.*

Groningen. W. Wolters, *O. en K.*, J. W. Lustig en B. Tamme, *O.*

Haarlem. S. Radeker, [8]) *O. en K.*, P. van Gisen,(Giesen?) *O.*

Harderwijk. P. van Koldewy, *O.*

Harlingen. W. Toesyn (lees: Tousaint), *O.*

Hase. G. Volkers, *O.*

Heemskerk. L. Groelant, (Groenlant?) *O.*

Helmont. L. (P?) Domme, *O.*

's Hertogenbosch. W. Regters, *O. en K.*

Heusden. L. van Kemp, *O, en K.*

Kampen. G. Berkhuys, [9]) *O. en K.*, W. Bruynier, *O.*

---

[1]) Moet zijn C. F. Hurlebusch.
[2]) 〃 〃 J. (?) Berghuys.
[3]) 〃 〃 M. A. van Koetsveld.
[4]) 〃 〃 S. T. van Loonsma.
[5]) 〃 〃 J. Hess.
[6]) Moet zijn P. Lucas.
[7]) 〃 〃 S. des Milleville.
[8]) 〃 〃 H. Radeker.
[9]) 〃 〃 G. Berghuys.

Kranenburg. N. Aalbers, *O.*
Kuylenburg. W. Kinan, *O. en K.*
Leerdam. B. van Kiesheym, *O.*
Leeuwarden. J. Tresling, *O. en K.*, G. de Vries, *O.*
Maassluys. D. Lotings [1]), *O*·
Middelburg. H. Wolters, *O. en K.*
Muyden. Jacobus Vierevant, *O.*
Naerden. David Lydekker, *O.*
Nimweegen. Y. Brunsma, [2]) *O, en K.*
Purmerend. H. Ponsendaal, *O. en K.*
Renen. N. Engelbron, *O.*
Rotterdam. J. Ulrig, *O en K.* en H. van Hage, *O.*
Salt-Bommel. Laurens Sikkel, *O. en K.*
Schiedam. J. Ulrig, *O.*
Schoonhoven. P. van der Putten, *O.*
Sneek. S. Muselard (Moezelaar), *O.*
Soelen. H. Speets, *O.*
Steenbergen. C. Huysman, *O.*
Thiel. Hendrik van der Nagel, *O.*
Tholen. Dirk Verwey, *O.*
Utrecht. G. Visser, *O. en K.* L. Monsjou, *O.*
Weesp. H. Bodens, *O. en K.*
Workum. D. Theysen, *O.*
Wyk by Duurstede. P. Warmoeskerken, *O.*
Yselstein. Everhard Retel, *O.*
Zierikzee. W. Groneman, *O.*
Zutphen. S. Groeneman, *O. en K.*
Zwol. R. Stegwey, *O. en K.*

De inzenders dezer opgave, den heer van der Baan en een onbekende, zeg ik hartelijk dank; en houd mij voor meer dergelijke mededeelingen aanbevolen. HEIJE.

TAALKUNDE.

Sluiter. (XXIII. Omsl. n°. 13). Na de vraag in den Navorscher verleden jaar door mij opgegeven ik mij het navolgende omtrent

[1]) Moet zijn D. Lootens. [2]) Moet zijn Y. A. Bruynsma.

Sluiter of *Sluijter* medegedeeld: Sluiter is de gewone benaming van dengenen, die de domein goederen welke tot de aanhoorigheden van een burgt gerekend worden, als rentmeester beheerde. Zoo hadden de hertogen van Gelre hunnen sluiter (claviger) op den burg te Gelre, wiens rekeningen zich over al de inkomsten des hertogs, zoo uit de stad Gelre, als uit de onder het ambt van dien naam behoorende heerlijkheden, Pont, Virx en Issem, benevens de dorpen Wetten en Kapelle, uitstrekten. P.

Tekstkritiek. (vgl. XXV bl. 80). Lancelot II v. 18430 vraagt de jonkvrouw die met het betooverde schaakspel gespeeld heeft en mat gezet is,

oft alle
Dire comen souden bi gevalle
Derre gelijck gemat souden wesen.

Daarop antwoordt de clerc:

Neent niet, bedie hir comen sal
Een riddere gratieus boven al,
Ende begeert ende gemint, die soe vele
Connen sal van scaecspele
Ende van andren spele, dat sine gelike
Niet en sal sijn in eertrike
Van subtijlheden; *ende bi desen*
Sal dit spel ende ander gemat wesen
Dire mede spelen gemene,
Sonder die riddere allene.

In de laatste vier regels, zegt de vrager, is blijkbaar eene fout en hij vraagt, waar schuilt die?

Ik houd het er voor dat zij schuilt in het vers, Sal dit spel enz., en dat daarvoor gelezen zal moeten worden,

Seldi ende ander gemat wesen.

De laatste verzen beteekenen dus: en hierom zult gij en de andere die er mede spelen al te maal mat gezet worden, behalve die ridder alleen.

De fout zal vermoedelijk op deze wijze ontstaan zijn. Een

afschrijver, hetzij misleid door een haaltjen of vlekjen dat in het handschrift dat hij gebruikte achter *seldi* stond, hetzij door onachtzaamheid zich vergissende schreef *seldit*.

De volgende afschrijver, die natuurlijk *seldit* voor twee woorden hield, begreep dat *dit en de ander* (zoo als er nu stond) op niets anders betrekking kon hebben dan op *spel*, vooral omdat er een paar verzen vroeger gesproken was van *scaecspele ende van andren spelen*. Hij vermoedde daarom dat het woord *spel* hier was uitgevallen of misschien meende hij dat hij wel deed met, door invoeging van dit woord, het vers duidelijker te maken. P. LEENDERTZ WZ.

Koekoek. (Vgl. XXIV bl. 177). Ja, 't is waar, in de eerste tijden na de inlijving van het voormalige koninkrijk Hannover bij Pruissen, toen het hannoversche volk de heilrijke gevolgen van dit feit nog niet inzag, werden de pruissische krijgslieden door het volk dikwijls met het geroep »*kuckuk! kuckuck!*" nagejouwd en uitgescholden. Dit gebeurde hoofdzakelijk in de hoofdstad Hannover, omdat de bevolking van deze plaats vreesde geldelijk nadeel te zullen lijden, door het vertrek van den Welfenkoning met zijn hofstaat. Maar in andere streken van 't voormalige koninkrijk, vooral ook in Oost-Friesland, was men algemeen met de pruissische aansluiting zeer in schik. Het janhagel van de stad Hannover schold de pruissische krijgslui ook niet met het woord *kuckuck* uit, omdat dit woord een *indringer* zou beteekenen, maar dit geschiedde met zinspeling op den pruissischen dubbelen adelaar, die de punthelmen van het pruissische krijgsvolk versiert. Deze pruissische adelaar wordt ook buitendien in Duitschland dikwijls, in scherts en zonder minachtende bedoeling, *der preussische Kuckuck* genoemd.

Hoe kon er ook van *indringen* sprake zijn als er Pruisen in Hannover komen? zijn Pruisen en Hannoverslui niet beiden in de eerste plaats Duitschers? Inderdaad, staatsmannen of volksmenners, en geestelijken of anderen, die bij hun drijven bijbedoelingen op 't oog hebben, mogen misschien hier van *indringen* en van nog ergere zaken gesproken hebben of nog spreken, het volk in Hannover liet zijn gezond verstand spreken, en was zoo bekrompen niet. — Of zal men in Nederland ook van *indringen* spre-

ken als er Haarlemmers in Leiden, of Rotterdammers in Amsterdam komen. Neen immers! zelfs niet al komen er Friezen in Holland, of Vlamingen in Gelderland. JOHN CHURL.

Spreekwoorden en spreekwijzen aan den Bijbel ontleend. (Vgl. XXV, bl. 20). Onze geachte medewerker Anspach vergunne mij op te merken, dat niet alle spreekwijzen bijbelsch zijn, die dit schijnen te wezen. Zoo betwijfel ik dat de *ongewasschen handen* uit Matth. 15: 2, ontleend zijn. Spreekwijzen aan den bijbel ontleend hebben doorgaans dat eigenaardige, dat zij in de volkstaal zijn opgenomen, en dit kan men niet wel zeggen van de ongewasschen handen, die meer tot de uitdrukkingen van den geletterden stand behooren en die ik daarom eer van het romeinsche *illotis manibus* zou afleiden.

Die bij het vuur zit warmt zich, zou zeker uit Mark. XIV: 54 kunnen worden afgeleid, maar het spreekwoord bestaat, zooveel ik weet, aldus niet; het luidt: *Die het naast bij het vuur zit warmt zich best*, en dit kan moeilijk naar Petrus in den lijdensnacht heen wijzen. 't Is eenvoudig een particulariseeren van eene algemeene waarheid: die het best in de gelegenheid is om zich van de omstandigheden te bedienen, trekt er ook het meest partij van. Zoo doen honderd andere spreekwoorden mede, b. v. dien de koe aangaat vat haar bij de horens. In dat particulariseeren ligt eigenlijk de spreekwoordelijke uitdrukking eener algemeene waarheid.

Haarlem. H. M. C. V. O.

Spreekwoorden en spreekwijzen aan den Bijbel ontleend. Ook ik wil gaarne den heer Anspach eenige opmerkingen mededeelen, naar aanleiding van hetgeen hij gezegd heeft, aangaande deze soort van spreekwoorden en spreekwijzen.

Op bl. 550 van het voorgaande deel, maakt hij melding van de spreekwijze door Harrebomée opgenomen, *weg gaan we, Markus met de bokken van Farao, zei dronken Joor, en hij reed, onder escorte van schout en dienders, naar het verbeterhuis.* Ik geloof dat zij geheel weggelaten had kunnen worden. Zij is door H. overgenomen uit de *Lijst van spreekwoorden op verscheiden voorvallen toepasselijk* enz. die hij dl. I bl. VII onder n°. 46 vermeldt. Hij zegt daar o. a. »dat deze spreekwoorden echt zijn, toonen andere ver-

zamelingen, waarin eenige, hier voorkomende, mede gevonden worden". Daaruit blijkt, dunkt mij, dat toen hij met het boekje kennis maakte, er twijfel bij hem opkwam aan de echtheid dier spreekwoorden. Er is inderdaad reden om daaraan te twijfelen. »In dat boekjen komt, naar mijn oordeel, menig spreekwoord voor, dat nooit spreekwoord geweest is, maar niets anders is dan eene aardigheid, door den schrijver uitgedacht, menig ander waarvan alleen de eerste helft spreekwoord is, de laatste en door den schrijver bijgevoegd". Zoo schreef ik twaalf jaren geleden (Nav. XIII bl. 314) en ik vind nog geen reden om er anders over te denken. De meeste zoogenoemde spreekwoorden die de heer H. in dat boekjen vond, heeft hij ook daar alleen en nergens anders gevonden. Ik geloof dus dat wij wel zullen doen, indien wij wat dit boekjen bevat, niet als spreekwoord aannemen, zoo wij het niet ook van elders kennen.

Bl. 551. *Mozes reed op een bokje.* »Het beduidt", zegt de heer A., »zooveel als, *hij schiet een bok*, want hij denkt te winnen en hij verliest." Ik geloof het niet: bij deze verklaring toch is er geene reden te vinden, waarom men alleen zoo spreekt tot iemand die drieën verliest; immers, wanneer hij in vieren verliest, schiet hij eveneens een bok. De oorsprong der spreekwijze is mij nog niet duidelijk, en ik weet ook niet, of zij betrekking heeft tot Mozes, den wetgever der Israelieten, of tot een ander van denzelfden naam.

Die oude Mozes zal wel denkelijk niet gemeend zijn in de spreekwijze: *Vriendelijke vriend, zei Mozes tegen zijn bokjes.* Harrebomée heeft daarnevens deze: *Wel, kostelijke vriend, zei Jan van Gijzen tegen zijn bok.* Mij dunkt, dat is dezelfde spreekwijze, het verschil is alleen dat het gezegde, hier Jan van Gijzen, daar Mozes in den mond gelegd wordt. Of deze Jan van Gijzen de bekende rijmelaar, of een ander van dien naam is, weet ik niet, maar zeker is het een Nederlander. Wij zullen daarom ook niet aan den ouden israelietischen, maar aan den eenen of anderen nederlandschen Mozes moeten denken.

Bl. 551. *Daar wordt een jodenkind besneden.* Begrijp ik den heer A. wel, dan schijnt hij te weifelen tusschen de beteekenissen: »het is daar niet pluis in huis, er dreigt onheil," en: »het is daar vetpot of goede sier." Heeft de spreekwijze beide deze beteekenissen? Zoo niet, welke dan?

Bl. 559. *Hij is zoo wijs als Salomoos kat: die viel van wijsheid van de trappen.* Ik geloof, dat wij, om deze spreekwijze te verklaren, noch bij Morolt, noch bij de tooverkatten moeten gaan zoeken, maar digter bij huis blijven. Ons volk maakt gaarne eene ernstig gemeend woord tot eene aardigheid, door er iets bij te voegen. Om iemand voor zeer wijs te verklaren, zegt men, *hij is zoo wijs als Salomo*, want dezen koning van Israël kent het volk als eenen wijzen bij uitnemendheid. Maar om iemand te kennen te geven, die wijs is in eigen oogen, doch inderdaad dwaas, voegt men iets aan toe. *Hij is zoo wijs als Salomo*, ja, dat meent hij, maar hij is het *als Salomoos kat*, *die van wijsheid van de trappen viel*. Ik heb dl. XXIII, bl. 257 eenige voorbeelden van zoodanige bijvoeging herinnerd. Laat ik er hier een vermelden, wat nog meer overeenkomt met deze spreekwijze. In ernst zei men, *hij is zoo paapsch als Ducdalf*, maar om het tegendeel aan te duiden, voegde men iets bij en zei: *hij is zoo paapsch als Ducdalfs hond, die at vleesch in de vasten.* (Harreb. dl. III, bl. LXXXV). Er is wel geen twijfel aan, of Salomo is op dezelfde wijze aan eene kat gekomen als Dukdalf aan eenen hond.

Bl. 560. *Hij zit daar als Job op den mesthoop.* De heer A. schijnt zich te verwonderen, dat die spreekwijze van eenen *mesthoop* gewag maakt en niet van *asch.* Er is evenwel geene reden, om zich daarover te verwonderen. Zij, die zich bezig gehouden met de verklaring van bijbelsche spreekwoorden en spreekwijzen, hebben daarbij meestal alleen of althans bij voorkeur op de Statenvertaling gelet. Doch vele van die spreekwoorden en spreekwijzen zijn ouder dan de Statenvertaling en waren reeds in gebruik, eer deze het licht zag. Bij de zoodanige moet men de Vulgata naslaan. Omtrent enkele geeft misschien de Biestkens-vertaling licht, die langen tijd onder de Doopschgezinden in gebruik is geweest. Die van van der Palm daarentegen, welke de heer A. nu en dan aanhaalt, geeft voor dit onderwerp niets: zij heeft op onze spreekwijzen niet den minsten invloed gehad. Den *mesthoop* zijn wij aan de Vulgata verschuldigd, waar Job II: 8 te lezen staat: *sedens in sterquilinio* (zittende op een mesthoop).

Ald. *Koets* = bedsponde is, de heer A. merkt het zelve reeds op, »een oud hollandsch woord van het fransche couche afkomende."

Het komt reeds voor in geschriften uit de 14e eeuw. Wij hebben het dus niet aan de eene of andere bijbelvertaling te danken.

Ald. *Zoo lang er leven is, is er hoop.* Dit spreekwoord verschilt nog al van hetgeen in de Statenvertaling Pred. IX: 4 te lezen staat: »voor dengenen die vergezelschapt is met de levende is er hoop". Reeds hierom is het niet waarschijnlijk dat het hieraan ontleend is. Maar wat dit stellig bewijst, is dat het, volgens Harrebomée, gevonden wordt in de verzameling van Gruterus, die ouder is dan de Statenvertaling. De Vulgata heeft daar ten plaatse geheel iets anders. Bij Biestkens staat: »want bij alle levendigen is, dat men wenscht, namelijk hope." Dit komt, wat den inhoud betreft, met ons spreekwoord wel over een, doch de vorm wijkt nog al af. Daarentegen is de overeenkomst met Ciceroos »aegroto dum anima est, spes est," in inhoud en vorm beide, zoo groot, dat ik naauwelijks twijfel of het is daarvan eene vertaling. De classische schrijvers, de latijnsche inzonderheid, hebben vrij wat bijgedragen tot onzen spreekwoordenschat.

Bl. 561. De ongunstige beteekenis die *linksch* bij ons heeft, geloof ik dat wij ook niet als eene erfenis van de oude Israelieten moeten beschouwen. Datzelfde toch vinden wij bij de volken van Europa van arischen stam. Laat ik alleen herinneren, dat bij de Romeinen *laevus* en vooral *sinister* in even ongunstigen zin voorkomt als bij ons. — Ook dat *slinksch* uit *linksch* voortgekomen zou zijn, in dien zin als de heer A. het opvat, kan ik niet toestemmen. Het zijn twee vormen van hetzelfde woord, even als *smelten* en het angels. *meltan*, *sneeuw* en het latijnsche *nix*, *kort* en het eng. *short*, *niezen* en het eng. *sneeze*. De beteekenis is dus oorspronkelijk geheel dezelfde. Maar eigenlijke synonyma bestaan zelden lang; gewoonlijk wordt langzamerhand de beteekenis van een van beide of wel van beide eenigzins gewijzigd. Van hier dat *linksch* en *slinksch* nu niet meer geheel hetzelfde beteekenen, en wel somtijds, maar niet in alle gevallen elkander kunnen vervangen Dat *linker*, zoo als de heer A. beweert, oorspronkelijk een onhandig mensch beteekend heeft, is mij onbekend. Ik ken het alleen in de beteekenis, van een slim, loos, bedriegelijk mensch. Zoo zegt b. v. Cats, (uitg. 1655 fol.) Emblemata bl. 132, van den vogelvanger:

Ey let hoe soet de lincker speelt,
Hoe soet sijn listigh pijpje queelt,
Ey let eens hoe sijn fluytje gaet
En hoe sijn quackel-beentje slaet,
Al tot de vogel is in 't net,
En dat hem 't vliegen is belet;
Maer dan soo is het soet geluyt
Dan is terstont het spultjen uyt.

Bl. 563. *De duivel en zijn moer.* Hoe Jesaia XXXIV: 14 tot deze spreekwijze aanleiding kan hebben gegeven, zie ik niet. In de Vulgata wordt daar van geen duivel gesproken; daar staat, pilosus clamabit alter ad alterum. Biestkens spreekt van eenen »veldtduyvel", die in de Statenvertaling tot eenen »duivel" geworden is. Doch vooreerst lezen wij hier niet van den duivel en zijne *moeder*, maar van den duivel en zijnen *medgezel*, en dit is niets bijzonders. Op een aantal andere plaatsen in den Bijbel worden *duivelen* vermeld. Maar bovendien is het zeer duidelijk, dat die moeder van den duivel noch met eenige bijbelplaats noch met de joodsche fabel van Lilith, waar Tuinman van beuzelt, in verband staat. Wij hebben zoo verre niet te zoeken. Het is eene volksaardigheid, en niets meer. Den duivel, wiens naam zoo vaak genoemd werd, vloekend en schertsend, in bijbelsche verhalen, in heiligenlegenden, in volksoverleveringen, die bij alles te pas gebragt werd, en om zoo te spreken, een oude bekende was geworden, wiens beeld daarom ook allengs meer menschelijke trekken had aangenomen, kon dus eene familie worden toegekend. In deze spreekwijs komt zijne *moeder* voor; zijne *vrouw* is bij de Franschen bekend, die, wanneer er te gelijk zonnenschijn en regen is, zeggen, *le diable bat sa femme;* van zijn *dochter* lezen wij in den Reinaert, vs. 6669, waar de leelijke apinne *des duvels dochter* heet; zijn *knecht* kennen wij uit de spreekwijze, *hij slacht den knecht van den duivel, hij doet meer dan hem belast wordt;* ook de Franschen zeggen van zoo iemand *il fait comme le valet du diable.*

Bl. 574. *Ben je zeventig?* Zeker niet uit Psalm XC vs. 10. Ik heb doorgaans hooren zeggen *ben je zestig?* en slechts zelden *ben je zestig of zeventig?* maar de bijvoeging van dit laatste gold dan

voor eene aardigheid. Tuinman, de oudste bij wien Harrebomée de spreekwijze aantrof, schijnt ook alleen *ben je zestig?* te kennen. Dit zal dus wel de oude en echte vorm zijn. Misschien dat Tuinman, die ons het *sexagenarius de ponte* der Romeinen herinnert, ons op het regte pad brengt; ik durf er echter niet voor instaan.

Bl. 575. *'t Is een draak.* De heer A. houdt het er voor dat dit gezegde »uitsluitend van eenen *alverslinder*, eenen *Jan-slok-op* (in de ergste en ongunstigste beteekenis) gebezigd wordt." Ik heb het echter dikwijls van een leelijk, mismaakt persoon hooren bezigen.

Bl. 587. »*Het begint nu met hem over te loopen*, d. i., hij maakt het nu al te erg. Is ontleend aan een overloopend vat." Maar een meer dan vol, een overloopend vat is iets zoo gewoons en de vergelijking daarvan met een gedrag zoo buitensporig dat het niet meer te dulden is, ligt zoo voor de hand, dat wij, dunkt mij, den oorsprong van deze spreekwijze, niet met den heer A., in Joël III: 13, »de perskuipen loopen over," behoeven te zoeken.

Bl. 598. *Alle wateren stroomen in zee.* Jan de Brune, Nieuwe wijn enz. bl. 162 heeft in het hoofdstuk *rijkdom* dit spreekwoord aldus:

> Alle waters van rivieren
> Naer de zee op 't eynde swieren.

Er volgt op:

> Die heeft, die wert ghegheven meer,
> Die niet en heeft, en krijght gheen keer.

Dit doet vermoeden, dat dit spreekwoord, wat ik nooit heb hooren gebruiken, beteekenen zal, geld wil bij geld zijn, wie veel geld heeft is altijd degene die geld wint. Het is dan wel niet uit Sir. XL, vs. 11, overgenomen.

Bl. 600. *Hij is een Zebedeus*, d. i. een sukkelaar. Ik zou den oorsprong dezer spreekwijze liever aldus verklaren. In het verhaal Marc. I vs. 15, 20, roept Jezus de zonen van Zebedeus om hem te volgen en zij doen dit terstond; zij lieten, lezen wij, hunnen vader Zebedeus met de huurlingen in het schip. Niets anders wordt daar van dezen vermeld. Matth. XX vs. 20, waar de

zonen van Zebedeus van Jezus eene gunst te vragen hebben, doet niet hun vader, maar hunne moeder het woord. Nu bewijzen die twee verhalen wel niets omtrent het karakter van Zebedeus. Want uit het eerstgemelde verhaal blijkt niet dat de zonen hun besluit genomen hebben zonder er zelfs een enkel woord met den vader over te wisselen, maar de schrijver is in zijn verhaal zoo uiterst kort, dat hij van dergelijke bijzaken geene melding kan maken. En dat, Matth. XX, niet Zebedeus maar zijne vrouw het verzoek hunner zonen aan Jezus bekend maakte, had eene goede reden: de man was er niet bij tegenwoordig. Doch het kan ons niet verwonderen, dat oppervlakkige lezers, als zij verhaald vonden dat de zonen van Zebedeus een hoogst gewigtig besluit namen, zonder dat er bijgevoegd werd dat zij er met hunnen vader over hadden gesproken, en elders dat niet hij, maar zijne vrouw voor hunne zonen het woord deed, gedacht hebben, Zebedeus schijnt bij zijne vrouw en kinderen weinig in tel te zijn geweest, hij was dus zeker een stumper, een onnoozele hals.

Bl. 605. *Hij weet van Teeuwis noch Meeuwis.* Wat de heer A. als mogelijk onderstelt, is zeker: Teeuwis is verkorting van Mattheus en Meeuwis van Bartholomeus. Waarom men juist deze namen gekozen heeft? Zonder twijfel wel om de overeenkomst in klank. Maar of er nog eene andere reden voor geweest is? Ik weet het niet. Aan de twee apostelen, die zoo heetten, zal men wel niet gedacht hebben. Dat zou mogelijk zijn, indien de spreekwijze luidde: »hij weet van Mattheus noch Bartholomeus." Volgens den heer A. bestaat deze laatste inderdaad. Maar ik geloof dat het niets anders is dan eene variant, uitgedacht door iemand, wien de namen Teeuwis en Meeuwis niet deftig genoeg in de ooren klonken. Althans Harrebomée heeft haar nergens gevonden, en ook aan Tuinman schijnt zij onbekend geweest te zijn.

Bl. 606. »*Dienaar*," als onderschrift van brieven. De heer A. leidt de gewoonte, om zich onder aan den brief den dienaar te noemen van hem aan wien men schrijft, uit Matth. XXIII: 11 en dergelijke plaatsen, af. Of hij er gelijk in heeft of niet, kan ik niet beslissen, en ik ben niet in de gelegenheid, om de geschiedenis van het woord dienaar in dit opzigt na te sporen. Is er iemand onder de lezers van den Navorscher, die dit gedaan heeft,

hij zal mij genoegen doen met het mededeelen van den uitslag van zijn onderzoek. Maar al heeft, wat niet onmogelijk is, de dienende liefde, die in het Nieuwe Testament van den Christen gevraagd wordt, tot die wijze van onderteekening aanleiding gegeven, dit is toch buiten twijfel, dat het *uw dienaar*, onder aan den brief, in verband staat met het *mijnheer* bovenaan, en dat die wijze van onderteekenen algemeener is geworden, naarmate het aantal van hen, die men *mijnheer* noemde is, is toegenomen.

Bl. 608. *Wat gij niet wilt, dat u geschied', Doe dat ook een ander niet.* Dat dit aan Matth. VII: 12 ontleend is, geloof ik met den heer A. Dat men aan den negativen vorm de voorkeur geeft, is, omdat het dan rijmt.

Bl. 609. *Dic cur hic?* De woorden der Vulgata, Matth. XXIV: 50 verschillen, naar mijn gevoelen, te veel, om het daaraan ontleend te achten. Het is evenwel niet onmogelijk, dat men in een of ander middeneeuwsch spel zich niet letterlijk aan de woorden der woorden der Vulgata gehouden heeft, maar Jezus tot den verrader heeft laten zeggen: *dic cur hic?*

Bl. 610. *Het is een piet, een jan, een bram.* Drie spreekwijzen, die niet hetzelfde beteekenen.

»*Hij is een piet, hij is pietig, hij is wat pietig uitgevallen,*" wordt volgens den heer A. gezegd: »aangaande iemand, die uiterst praalziek is in woorden, manieren of daden." Dit is waar, maar deze is niet de eenige beteekenis Een *piet* noemt men ook iemand, die zich in het eene of andere opzigt onderscheidt. Wie in rijkdom, in aanzien, in stand, in geleerdheid, of wat het ook zij, uitsteekt, is een *piet*, en zoo spreken wij van een *rijken piet*, een *grooten piet*, enz. *Hij is de piet* beteekent, het is waar, somtijds hij maakt de grootste vertooning, maar ook dikwijls hij is de eerste, de voornaamste. Wij hebben daarom. dunkt mij, voldoende reden om aan te nemen, dat deze naam ontstaan is uit de spreekwijze *hij is Pietje de voorste,* die wel zonder twijfel betrekking heeft op den apostel Petrus.

Een *bram* is een ander wezen dan een *piet.* Een piet moge zich wat te veel op den voorgrond stellen, hij is toch doorgaans iemand, wien het toekomt op den voorgrond te staan. Dat is met eenen bram het geval niet. Dezen naam toch geven wij aan den

man, die — in zoo verre is de beschrijving, door den heer A. gegeven, juist — »gaarne (inzonderheid door kleedij, manieren, kosten maken) in het oog valt." Vertooning maken, dat is het voornaamste, waardoor de bram zich kenmerkt, Op druk bezochte plaatsen is hij te vinden, hij onderscheidt zich door kostbare en eenigszins opzigtige kleeding, verteert veel, maakt groote drukte. Het verschil tusschen zulk eenen bram en eenen oosterschen herdersvorst is, dunkt mij, nog al groot. Ik weet ook tusschen den bram van onze dagen en den aartsvader Abraham geen verband te vinden. *Abraham was ook een bram*, wat de heer A. wel eens heeft hooren zeggen, is loutere woordspeling. Ik geloof, dat wij elders moeten rondzien. J. van Lennep in zijn Zeemans-woordeboek haalt het volgende aan uit eene Aenwysinge, hoe dat Lantsschepen best souden dienen gebout om den vyant den meeste afbreuck te doen. »Daer by compt nog, dat men de schepen maekt mars boven mars, bramseyl boven bramseyl, alles streckende alleen om syraet en oppronck, ende nyet tot bequaemheyt, jae streckende tot groote onbequaemheyt, alsoo hierdoor de schepen soo rank worden gemaeckt, dat het onderste geschut nyet en kan gebruyckt worden, daer mede het meeste, jae alle het gewelt moet gedaen worden." Deze aanhaling maakt ons duidelijk, waarom men van iemand. die veel uiterlijke vertooning maakt, zegt, *hij voert bram boven bram*. Ons volk, dat zoo zoet is op woordspelingen, kon niet nalaten dit *bram* met den eigennaam *Bram* in verband te brengen, en zoo zijn wij er toe gekomen om te zeggen, *hij is een bram*, hij is iemand die vertooning maakt. Ook van Lennep en Harrebomée kennen aan de spreekwijze dezen oorsprong toe.

Staat de *bram* beneden den *piet*, nog lager staat de *jan*. Hij is een man die in een beschaafden kring niet te huis behoort. Als wij van eenen *jan* spreken, stellen wij ons iemand voor met een langen jas, een kleurig vest, waarover een dikke horologieketting heen en weer bengelt, en groote boorden; den hoed heeft hij wat schuin op het hoofd staan en in zijnen mond een pruim tabak of anders een kaneelcigaar in een gouden pijpjen. Wie zijn peetoom is, heb ik nog niet kunnen uitvorschen: zeker noch Joannes de Dooper, noch zijn naamgenoot de apostel: want deze beide mannen hadden niets *jannigs*. De heer A. denkt een oogen-

blik — ook een oogenblik maar — aan den priester Johannes, Hand. IV vs. 6 vermeld, omdat hij een *magtig* man, een man van *aanzien* was; doch vooreerst is van hem niets dan dit alleen bekend en het zou daarom vreemd zijn indien hij tot eene volksspreekwijze aanleiding had gegeven. Ten anderen is een *jan* een man die vertooning maakt — en wel op smakelooze, ploertige wijze en daarin onderscheidt hij zich van den *bram* — niet iemand die *groot* is in zijne soort. De beteekenis van *groot* heeft *jan* alleen waar het toegepast wordt op dieren — bij voorkeur van mindere soort — of levenlooze voorwerpen, b. v. *een jan van een schelvisch, een jan van een slak, een jan van een snuifdoos, een jan van een strik* enz.

Het verdient opmerking dat benamingen, waarin *jan* voorkomt, veelal iets gemeens, iets doms, iets lafs of iets belachelijks moeten te kennen geven. Zoo hebben wij: *Jan hagel, Jan rap, Jan hen, Jan Trijntjes, Jan gat, Jan salie, Jan sul, Jan achter 't lam, Jan de wasscher, Jan vlegel, Jan zonder erg, Jantje van Schiedam, Jantje contrarie, Jantje secuur.* Kan een van deze of kunnen alle te zamen ook aanleiding gegeven hebben tot de spreekwijze *'t is een jan?*

Bl. 612. *Hij wil de kwade Pier niet zijn.* Het wordt gezegd van iemand die waar het noodig is te spreken of te handelen, dat niet durft, omdat deze of gene het hem kwalijk zal nemen, omdat het hem in zijne nering schade zal doen of om andere soortgelijke redenen, die den moed niet heeft om de kat de bel aan te binden, die gaarne een ander de kastanjes uit het vuur laat halen. Tuinman en van Duyse hebben, naar mijn oordeel, gelijk, als zij bij deze spreekwijze denken aan Matth. XXVI: 51, waar Petrus, terwijl zijne medeleerlingen geen hand uitsteken, het zwaard trekt en er op inhouwt. Matth. XXVI: 33, 35, waar de heer A. aan denkt, past hier niet. Vooreerst toch heeft *kwaad* wanneer het in de volkstaal van levende wezens gebezigd wordt, gewoonlijk niet de beteekenis van ondeugend, zondig, maar van stout, brutaal, toornig of nijdig. Eene *kwade kerel* is een kerel die van zich af spreekt of van zich af slaat, met wien men liever wil eten dan vechten, een *kwade veldwachter,* een veldwachter die streng is, goed oppast en niets door de vingers ziet, een *kwade hond,* een hond die wachtsch is en den vreemdeling die op het

erf komt naar de beenen vliegt. Zelfs geeft men den naam van *kwaden jongen* zelden aan eenen luien, morsigen of leugenachtigen, maar meestal aan eenen baldadigen weerbarstigen of brutalen knaap. Ten anderen, men spreekt van *den* niet van *eenen* kwaden Pier; en wanneer wij in dergelijke zinnen het bepalende lidwoord gebruiken dan geven wij te kennen dat de aangewezen persoon is wat het zelfst. naamw. uitdrukt, maar dat de andere personen, die wij ons nevens hem voorstellen, dat niet zijn. Zeggen wij, *hij is een dief*, dan kunnen er nog andere dieven buiten hem zijn, maar *hij is de dief*, dan is hij alleen het en de overige zijn het niet. Op dezelfde wijze verschilt *hij is een piet* (= hij munt uit of onderscheidt zich in een of ander opzigt) van *hij is de piet* (= hij steekt boven alle uit, is nommer een). De spreekwijze kan ook daarom niet wel te huis gebragt worden op Matth. XXVI vs. 33, 35: want aan het kwaad daar genoemd zou niet Petrus alleen, maar zouden alle leerlingen zich schuldig maken.

Van deze spreekwijze is de andere, door de heer A. daarvan gescheiden, niet verschillend, *hij is altijd de kwade Pier*. Het beteekent, hij wordt altijd gehouden voor den man die de kat de bel aangebonden heeft, hij heeft het gedaan, hij heeft de lever gegeten, hij is het kwade beest. Aan den bekenden frieschen zeeschuimer uit de 16e eeuw valt hier niet te denken; deze heet ook nergens *kwade*, maar altijd *groote* of *lange Pier*.

Evenmin heeft Groote Pier schuld aan de uitdrukking *iemand pieren*, dat is, hem beet nemen, bij den neus nemen. *Piere* is, volgens Kiliaan, pedica, laqueus quibus (*sic*) ferae capiuntur, een voetboei, een strik of klem om wild gedierte in te vangen. Vandaar *pieren*, dat wij in zijne eigenlijke beteekenis aantreffen Walew. 8288,

Ic wane noit te ghenen tiden
So felle vanghenesse was ghevisiert.
Onsochte was hi daer in *ghepiert*,
Ende in boyen so sere besleghen,
Het hadde een ors cume ghedreghen.

P. LEENDERTZ WZ.

VRAGEN.

Spadille enz. De namen der matadors in het omber- en quadrillespel, *spadille*, *manille*, *basta* en *ponto*, komen die, even als het woord *matador* van het Spaansch? en wat beteekenen ze?

Spreekwijze. »*Ik heb met u nog een appeltje te schillen!*" Dit is eene bedreiging dat men iemand eens onder handen zal nemen; maar waar komt ze van daan?

Morsen, morsig. Gaarne zou ik de afleiding van deze woorden kennen.

Plooien. »De magistraat te Bommel, naa het overlijden eens schepens en raads dier stad, voorziende dat, wanneer zy de Gilden de keuze lieten in 't benoemen eens bekleeders dier opengevallene regentsplaatze, die benoeming zou vallen op een persoon hun onaangenaam, hadden de gilden zoeken te bewegen, om met deeze vervulling te wagten, tot dat zijne Hoogheid, in het naastvolgend jaar, zijne meerderjaarigheid bereikte, en daar door een blijk te geeven van de gereedheid der magistraat en burgerye, om, naar diens verkiezinge, een regent te ontvangen. Alle de gilden, dat der zakkedraageren alleen uitgezonderd, leenden geen oor aan dien voorslag, en verzogten overeenkomstig met het bezwooren reglement van voogdijschap, staande de minderjaarigheid des erfstadhouders, te mogen blyven by de vrye benoeming van eenen nieuwen regent. De magistraat gaf vryheid om de gilden te mogen vergaderen, en, gelyk men het daar noemt te *plooijen;* een der verzoekeren tot dit voorregt, dien zy gaarne in de regeeringe zagen, noemden zij, den naam des anderen verzoekers, dien zy vreesden tot Mederegent te zullen krijgen, verzwygende. Wanneer deeze laatste het besluit des magistraats hoorde voorleezen, zonder melding van zyn naam, vroeg hy den voorzittenden burgemeester of het hem ook zou geoorloofd zyn te *plooijen?* Dit werd toegestaan. Bij de opneming der stemmen bleek, dat de heer, dien de magistraat liefst verwyderd zag, een groote meerderheid van stemmen hadt" enz.

Dit verhaal lezen wij in het Onmiddellijk Vervolg op Wagenaar dl. II blz. 373. Het betreft eene gebeurtenis van het jaar 1765. Wat beteekent daar het woord *plooien* en was of is het ook elders dan in de stad Bommel in gebruik?

Scafalati. Welke is de oorsprong van dit woord? Het is de naam, waaronder in de bescheiden van de fransche regie de gekorven tabak wordt aangeduid.

Er zijn er die beweren dat dit woord van nederlandschen oorsprong is, — het woord *schaven* kan hierbij toch niet in aanmerking komen? Andere beweren, waarschijnlijk op grond van den uitgang *ti*, dat *Scafalati* de naam moet geweest zijn van een italiaansch industrieel, den eersten misschien die den gekorven tabak aan de markt heeft gebragt.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Cornelis Dirkszoon. (VII bl. 320, VIII bl. 53.)

Naamlijst der wettige nakomelingen van Pieter Pieterz. Admiraal, zoo in de mannelijke als vrouwelijke linie, aanvang nemende met den jare 1696, den 18 november, en eindigende met dato dezes, voor zoo verre zulks uit de doop-, trouw- en doodboeken heeft kunnen worden opgemaakt, welke op het eiland Marken voorhanden zijn: zijnde deze gemelde Pieter Pieterz. Admiraal, naar vermoeden, een afstammeling van Cornelis Dirkszoon, naderhand Admiraal.

A. EERSTE GESLACHT.

a. Pieter Pieterz. Admiraal en Geertje Klaas, echte lieden Hunne kinderen zijn:

b Pieter, 18 november 1696.
b^2 Trijntje, 15 november 1699.
b^3 Klaas, 14 januarij 1703.
b^4 Lijsbeth, 16 september 1706.
b^5 Maritje, 14 october 1714.
b^6 Neeltje, 12 november 1719.

B. TWEEDE GESLACHT.

b. Pieter Pietersz. Admiraal de jonge en Geertje Pieters, Ie, en Grietje Muus, 2e vrouw, echtelieden. Hunne kinderen zijn:

c Klaas, bij Geertje Pieters, 30 december 1731.

c^2 Pieter Admiraal, bij Grietje Muus, 30 junij 1737.

b^2. Trijntje Pieters Admiraal, gestorven zonder kinderen na te laten.

b^3. Klaas Pieters Admiraal, gestorven zonder kinderen na te laten.

b^4. Lijsbeth Pieters Admiraal gehuwd met Jan Cornelisz. echtelieden. Hun kind is:

c^3 Trijntje, 1 julij 1736.

b^5. Maritje Pieters Admiraal, gehuwd met Rein Pietersz. Zeeman, echtelieden. Hunne kinderen zijn:

c^4 Hein, 17 maart 1737.

c^5 Neeltje, 11 januarij 1739.

c^6 Trijntje, 9 october 1741.

c^7 Klaas, 10 november 1743.

c^8 Pieter, 18 september 1746.

b^6. Neeltje Pieters Admiraal, overleden, zonder kinderen na te laten.

C. DERDE GESLACHT.

c. Klaas Pietersz. Admiraal, gestorven zonder kinderen na te laten.

c^2. Pieter Admiraal en Neeltje Aris, echtelieden. Hun kind is:

d Grietje, 25 februarij 1770.

c^3. Trijntje Jans, gestorven zonder kinderen na te laten.

c^4. Hein Reins Zeeman, gestorven zonder kinderen na te laten.

c^5. Neeltje Reins Zeeman gehuwd met Klaas Jansz., echtelieden. Hun kind is:

d^2 Jan, 25 november 1762.

c^6. Trijntje Reins Zeeman, gestorven zonder kinderen na te laten.

c^7. Klaas Reinsz. Zeeman, gehuwd met Mary Symons 1e, en Maritje Pieters 2e vrouw, echtelieden. Hunne kinderen zijn:

d^3 Symen, bij Mary Symons, 2 februarij 1772.

d^4 Maritje, bij Maritje Pieters 31 julij 1785.

c^8. Pieter Reinsz. Zeeman, gestorven zonder kinderen na te laten.

D. VIERDE GESLACHT.

d. Grietje Pieters Admiraal, gehuwd met Klaas Cornelisz. Roos, echtelieden. Hunne kinderen zijn:

e Cornelis, 16 mei 1792.
e^2 Pieter Klaas Admiraal, 1 october 1793
e^3 Grietje, 5 mei 1802.
e^4 Klaas Klaasz. Admiraal, 31 mei 1806.

d^2. Jan Klaasz. en Mary Paulus, echtelieden. Hunne kinderen zijn:

e^5 Rein, 8 januarij 1786.
e^6 Luutje, 5 augustus 1787.
e^7 Paulus, 7 december 1791.

d^3. Sijmen Klaasz. Zeeman en Anna Sas, echtelieden. Hun kind is:

e^8 Gerrit.

Opgemaakt den 19 mei 1807 op het eiland Marken, door S. M. De Bruin, predikant.

Deze lijst is vervaardigd op verzoek van Lodewijk Napoleon; waar de origineele gebleven is, is hier onbekend.

Marken. C. DE GROOT CZ.

[Centen, in zijne aanteekeningen op Velius (zie Nav. VIII bl. 53) verhaalt, dat de afstammelingen van den overwinnaar in den slag op de Zuiderzee den naam van Admiraal hebben aangenomen. Vermoedelijk behooren daartoe de in bovenstaande geslachtlijst vermelde Pieter Pieterszoon Admiraal en zijn nageslacht. Die lijst is zeker niet volledig. Althans de »praeses van den hoogen raad", die volgens Centen een afstammeling van den admiraal is geweest, komt er niet op voor. Op verscheidene plaatsen in Noord-holland vindt men nog personen die den naam van Admiraal dragen. Of ook zij van Cornelis Dirkszoon afstammen, is mij onbekend.]

Geslachts- als doopnaam. (Alg. Reg. I; VII blz. 339.)

»Noch heute ist in England eine häufig ausgeübte Sitte, Familien-Namen als Tauf-Namen zu verwenden. Auch in Deutschland findet

sich dieser Gebrauch, jedoch anscheinend auf ein bestimmtes Gebiet beschränkt, nämlich auf Westfalen, wo namentlich im 15 Jahrhundert eine Reihe solcher Namen entstanden. Es sind dies:

Schöneberg. Hermann Spiegel zum Desenberge (1422—1462) heirathete Jutta Edle von Schonenberg (1435), wahrscheinlich die letzte dieses hessischen Dynasten-Geschlechts. — Einer seiner Söhne erhielt den Namen Schöneberg (1462—1472) und wurde der Stammvater der Linie Bühne-Uebelngönne. Dieser Vorname findet sich seitdem häufig in der Spiegel'schen Familie und ging auch in verwandte Adelsgeschlechter über.

Todrank. Werner Todrank (1427—1470) beschloss sinen Stamm und hunterliess eine Tochter Helene (Leneke) 1479, welche Jürgen Spiegel zu Pickelsheim, den Erbmarschall von Paderborn heirathete. Ein jüngerer Sohn dieser Ehe erhielt den Namen Todrank, welcher 1520 und 1522 lebte und im letztern Jahre Gesandter des Herzogs Erich von Braunschweig war. Später ist mir dieser Name nicht wieder begegnet.

Iggenhausen. Albert von Exterde (1491—1510) heirathete in erster Ehe Anna von Iggenhausen, Erbtochter Lubberts v. J. mit welchem diese alte Lippische Familie 1500 ausstarb. Der einzige Sohn dieser Ehe und Erbe des Gutts Iggenhausen erhielt den Familien-Namen der Mutter als Rufnamen. Er starb 1563 und vererbte durch seine Tochter Anna das Gut Iggenhausen auf die Nachkommen ihres Mannes, Johann von dem Brinck.

Elmerhaus. Aus dem alten Paderborn'schen Rittergeschlechte von Elmeringhausen oder Elmershausen heirathete Jutta den Albert von Haxthausen (1370—1383). Als um 1470 die von Elmershausen ausstarben, kamen ihre Besitzungen an die von Haxthausen und bald darauf erscheint auch in Urkunden von 1517—1545 ein Ur-Urenkel jenes Albert, welcher den Namen Elmerhaus führt. Seitdem blieb dieser Name bei den Haxthausen üblich und ging in viele verschwägerte Familien über.

Kanne. In dem alten aus Lügde unweit Pyrmont entstammten Geschlechte der Kanne finden wir diesen Namen wiederholt gleichzeitig als Vornamen. Der Knappe Kanne Kanne lebte 1371 und einer seiner Söhne, welcher 1448—1474 lebte, fühte denselben Namen. Des letztern Schwester Elisabeth war an Friedrich

Schwartz, einen Lippischen Edelmann verheirathet und gab einem ihrer jüngern Söhne, welcher 1494 bis 1547 genannt wird und Fromhausen besass, den Namen Kanne.

Schmerten. Herbord von Schmerten auf Vehr bei Quakenbrück starb um 1540 und hinterliess eine einzige Tochter Elisabeth, welche den 1560 verstorbenen Caspar von Grotthaus aus Mesenburg heirathete. Ihr Enkel war Schmerten von Grotthaus auf Vehr, welcher am 30 März 1650 starb.

Corlehake. Die Erbtochter dieses zu Thedinghausen an der Unterweser ansässigen Geschlechts heirathete in der ersten Hälfte des 16 Jahrhunderts den Claus Hermeling und war 1560 dessen Wittwe. Einer ihrer Söhne war der Drost Corlhake Hermeling mit welchem 1614 diese Familie ausstarb.

Ledebur. Rudolf von Lutten auf Lage bei Cloppenburg († 1678) heirathete 1651 Margarethe Magdalene von Ledebur, welche 1679 starb. Aus dieser Ehe stammte ein einziger Sohn, Lebur von Lutten, geb. 1652, welcher als Jüngling bei der Belagerung von Mastricht an der rothen Ruhr noch vor dem Vater starb.

Nagel. Schotte von Mengede zu Westtönnen heirathete 1574 Catharine von Nagel zu Osterwiede, Erbin von Steinhaus.

Deren Sohn war Nagel von Mengede zu Westtönnen und Steinhaus, welcher 1648 Jodoca Diederike von Werminkhausen heirathete, aber nur zwei Töchter hinterliess, deren eine das Gut Steinhaus in die Familie von Rump brachte.

Schönebeck und Westhof. Georg von Brabeck (1501—1507) heirathete Adelheid von und zu Schönebeck, Erbtochter.

Deren Sohn Walther heirathete Iliane von Westhof, Erbin zu Letmathe (1576—1596).

Der älteste Sohn dieser Ehe und Erbe des Gutes Schönebeck erhielt nach seiner Grossmutter den Vornamen Schönebeck; ein zweiter Sohn, Johann, nannte seinen Sohn Westhof (1630—1633), welcher das Gut Letmathe erhielt. Ein Sohn desselben hiess Engelbert Westhof von Brabeck und starb 1660 als Domcantor zu Hildesheim." — Deutsche Herold, 1874. bl. 44.

»*Hardenberg.* Das alte Dynastengeslecht der Grafen und Herren von Hardenberg (an der Ruhr) starb im 15 Jahrh. aus (s. Zeitsch. des Bergischen Geschichtsvereins 8. S. 206) und die Tochter des

letzten männlichen Sprossen heirathete einen Robert Stael. Seitdem finden wir den vornamen. Hardenberg in diesem Zweige der Stael von Holstein: so schon in einer Urk. von 1527 (die Brüder?) Hardenberg Staell van Holtsteyn und Lutter Staell van Holtsteyn, und noch 1608 wird ein Hardenbergh Staill von Holstein zum Steinhauss mit Dalhausen belehnt." — Ald. bl. 117.

»1529. — Klingenberg Kerckringk juncker (Zirkelbruder) in Lübeck. (Waitz, Lübeck unter Jürgen Wullenwever u. s. w. I. S. 286). Beide Familien, so die Klingenberg als die Kerckring gehörten zur Zirkelbruderschaft.

Luneburg Brummer 1585 Erzabt zu Harssfeld. — Mushard, Brem. Verd. Rittersaal.

Diese Sitte scheint also gar nicht selten gewesen zu sein." Ald. bl. 140.

Het is opmerkelijk, dat reeds in de 15e en 16e eeuw in Duitschland zooveel voorbeelden voorkomen van familienamen als voornamen gebruikt. Wanneer vindt men er hier te lande, waar het veel zeldzamer voorkomt, de eerste voorbeelden van?

Geslacht de Pesters. (XXIII bl. 317). Ter beantwoording der vraag van Andante diene het navolgende:

De vraag of de genealogie nog verder kan worden opgevoerd dan 1588, is niet bevestigend te beantwoorden; mogelijk zoude deswegen in de oude archiven van Maastricht opheldering zijn te vinden, daar Jan Pesters waarschijnlijk te Maastricht leefde; wanneer hij geboren en gestorven is, vind ik niet opgeteekend. Hij huwde 1588 met Catharine H*ae*mecher, *niet*, zoo als in de vraag geschreven wordt, H*oe*mecher. De juiste datum van hun huwelijk, alsmede die van hare geboorte, overlijden en de namen harer ouders vind ik mede niet opgeteekend.

Hun zoon Willem Pesters, geboren te...... (waarschijnlijk Maastricht) den 19 mei 1589, sterft te Maastricht den 4 december 1661, huwt te Maastricht den .... 1619 met Margaretha Hermans, geboren te...... den 4 november 1594, gestorven te 's Gravenhage (na 1630), dochter van Jan Hermans en Clara Noyen.

De familie Hermans is afkomstig uit Brabant; in 1580 was Frederik Hermans griffier te Mechelen.

Het is mij niet mogelijk een werk op te geven waar men inlichtingen omtrent de familie de Pesters kan vinden.

Utrecht. I. J. DE PESTERS.

Geslacht de Pesters. Van 1646—1673 was mr. Johan Pesters paymeester van de brabantsche zijde te Maastricht, met welk ambt hij althans sedert 1664 dat van brab. pensionaris vereenigd bekleedde. — Op 5 october 1679 (na de reductie der stad onder de heerschappij der Staten Generaal) werd.... Pesters, nog gedurende zijn verblijf aan de universiteit tot pensionaris benoemd, terwijl mr. D. van den Heuvel met de waarneming van het ambt tot tijd en wijle belast werd; de voornaam van den benoemden staat in de copie zijner commissie in het »Huldeboek" niet uitgedrukt. — De laatste maastrichtsche magistraat eindelijk uit dit geslacht was mr. Hendrik Pesters, die het eerst als schepen voorkomt in 1708, en als burgemeester in 1710; den 4 april 1712 tot pensionaris benoemd, bekleedde hij dit ambt tot zijnen dood in 1750, en werd daarenboven gedurende dit lange tijdsverloop bij *elke* wetsvernieuwing (die van 1728 alleen uitgezonderd, toen hij een tijd lang aan eene zielsziekte schijnt geleden te hebben) afwisselend tot burgemeester en president schepen verkozen. Zijn huwelijk met Joanna Elisabeth Fraikin, die hem overleefde, bleef kinderloos, zoodat met hem de maastrichtsche tak der familie *P.* uitstierf; zijne of althans zijner vrouws groote bezittingen gingen bij erfenis in de familie Pillera over. — Het geslacht Pesters bezat een grafkelder op het koor der Janskerk te Maastricht.

Jacob van der Baan. (Vgl. XVI bl. 67). Naar genoemden Jacob vraagde ik, omdat ik gaarne had willen weten, hoe de door mij in Goeree en elders gevondene naamgenooten aan hem verwant waren. Geen antwoord ontvangende, had ik de aanteekeningen tot nader orde weggelegd, doch doordien onze geachte medewerker de heer J. van der Baan, er belang in stelt, wil ik ze hem gaarne afstaan; later echter wil ik wel weten hoe hij aan die alle verwant is.

A. Archief van Goedereede.

Adriaan [Arend] van der Baan:

1°. Wilhelm burg. tresorier 1677, burg. 1673.
Aagje Adriaens.

a. Neeltje ged. 27 julij 1659, tr. 3 mei 1681 Joris Adr. Farnabok j. m. van Brouwershaven: hij hertr. 4 feb. 1714 Adra. Teunisse de Lange j. d.

Jannetje ged. 3 dec. 1684 tr. Corn. Cornz. Witte. 3 kinderen.	Lijntje ged. 22 junij 1687 tr. Corn. Pietz. Emans. 2 kinderen.	Klaas ged. ged. 4 dec. 1695.	Aagje en Josina ged. 22 jan. 1702.

b. Adriaan [Arend] ged. 29 sept. 1662; get. Pr. Ariens v. d. B.: tr. Maartje Cornelis

aa. Aagje ged. 1 mei 1689 tr. 22 maart 1711 Corn. Krijnz. Kievit.

bb. Jannetje ged. 1 dec. 1694 tr. 4 maart 1718 Jan Cornelz. den Eersamen j. m.

cc. Wilhelmina ged. 25 aug. 1697 tr. 10 april 1722 Filips Janz. van Loo, 3 kinderen.

dd. Willem ged. 15 nov. 1699 tr. Corn. Leendertsd. Comptebedde.

Klaartje ged. 4 mei 1727.

ee. Arend ged. 27 mei 1703 [een Arend v d. B. huwt Cornelia Bogertman ged. 19 aug. 1703 uit Neeltje van der Baan en Klaas Cornz. Bogertman.]

c. Jacob ged. 21 dec. 1664 (get. Dirk Adrz. van der Baan) huwt Eliz. Cornz. Lauwe.

2°. Pieter burg. 1693, timmerman tr. Anna Dirks.

aaa. Arien ged. 25 nov. 1663

bbb. Leuntje ged. 14 maart 1666 getr. Teunis Pieterz. van de Wende, 3 kinderen.

ccc. Neeltje ged. 21 sept. 1670.
ddd. Jannetje ged. 21 aug. 1671.
eee. Arjaantje ged. 10 oct. 1677.

3. Dirk voorkomende als get. bij den doop van C.
4. Eleonora Ariëns, denkelijk van der Baan, dewijl bij den doop van 3 harer kinderen, die zij had bij Ewoud Leonardse, voorkomen als getuigen:
   Dirk Arendz. van der Baan (3).
   Aachje Ariens van der Baan.
   Neeltje Arens van der Baan.

De leden van het goereesche geslacht, wien ik in bovenstaand register geene juiste plaats kan aanwijzen, zijn de volgende:

Arend Willemz. van der Baan, huwt 19 apr. 1686 Aagje Jacobs.
Jacob Willemz. v. d. B. huwt 24 jan. 1688 Aagje Pieters.

Deze zullen wel broeders zijn, en hun vader Willem denkelijk broeder van den eerstgenoemden Adriaan.

Arend [Ariëns] Mees Finantie alias van der Baan [1])
geh. 1° Neeltje Ariëns,
2° 4 mei 1670 Adriana Joost j. d. van 's Heer Jans dam

Maartje 18 jan. 1660 Aagje 11 feb. 1665 Arend 5 nov. 1673
get. Pieter Ariens

Claes Cornz. van der Baan, schepen 1695, 1699, burg. 1694, huwt 22 junij 1685 Commertje Crijns de Zutter [Sutter]

1°. Krijn ged. 10 sept. 1690
2°. Jacomina ged. 17 maart 1697
3°. Cornelis ged. 31 jan. 1705
4°. Adriana » 21 april 1709
5°. Teunis » 1 oct. 1713

Krijn v. d. B. (1a) burg. 1739, schepen 1740, huwt Maartje Arens van Wage

1b. Neeltje ged. 3 oct. 1720 geh. met Arend Cornz. Kievit.

---

[1]) In 1542 was Pieter Mees burg. van Goeree. De namen Finantie en van der Baan worden onderling verwisseld. In 1632 ontmoette ik Hendrik Arens Finantie en in 1658 eenen Corn. Claesz. Finantie.

2^{b}. Kommertje ged. 18 febr. 1725, geh. 1° 18 sept. 1744 met Corn. Donkers j. m. van Brouwershaven won. te Ouddorp; 2°. ondtr. 20 jan. 1753 Daniel Bogertman, 4 kinderen.

3^{b}. Cornelia 14 nov. 1745. Get. Krijn Klaesz v. d. B. grootvader, Neeltje v. d. B. moeie.

Jacob van der Baan j. m., geh. 16 mei 1751 met Neeltje Mees Kievit.

Agnieta ged. 11 junij 1752 tr. 1° 7 jan. 1776 Jan Janz. Verduyn; 2° 25 junij 1786 Marin. Mark. Koole.

Leentje ged. 9 oct. 1757. (?)

Jacob ged. 2 dec. 1757, misschien is het deze Jacob van wien ik vind: j. m. tr. 1° 3 oct. 1785 Adr^a^. Teunis Jongste, 2° 15 sept. 1793 Maria Huybertse Nachtegael j. d. van Dirksland.

1^{c}. Neeltje ged. 24 sep. 1786; get. Agneta v. d. B.
2^{c}. Agnieta ged. 21 dec. 1788.
3^{c}. Jacob ged. 6 apr. 1795.
4^{c}. Maria ged. 31 aug. 1797.
5^{c}. Leentje ged. 15 mei 1802.

Mees Adrz. v. d. B. en Dorothea Jacobse, beide van Goeree, getr. 5 apr. 1675,

Neeltje ged. 13 maart 1678, Klaas Cornz. Bogertman;

a^{d}. Corn. ged. 19 aug. 1703. Get. Arend v. d. Baan, (zie *ee*)

a^{e}. Aäron 20 aug. 1730. Get. Aagje Arends. v. d. B.
b^{e}. Neeltje 8 mei 1733, ondtr. 27 april 1759 Teunis Meindertz. Jongste; hij hertr. 12 apr. 1771 Cath. Bellens, 2 kinderen uit 1e huwelijk.
c^{e}. Arend 27 mei 1736.

b^{d}. Mees 27 jan. 1706
c^{d}. Doortje 2 feb. 1710

d[d]. Agnieta 19 feb. 1713

Jacob Meese van der Baan en Leentje Janz. Herder geh. 29 sept. 1715,

a[f]. Dorothea 29 dec. 1715 tr. 1° 2 junij 1739, Willem Leendz. Jongste j. m., 2° 13 maart 1746 Arend Jobz. Bakker j. m.

b[f]. Adriana 16 julij 1719, tr. 9 mei 1751 Abr. Joostz. Roos, wedr. Maria Koeteeuw, 5 kinderen.

c[f]. Corn[a]. 3 maart 1723.

Hendrik Mees van der Baan wonende te Middelharnis ondtr. 6 maart 1730. Annetje Claese Verduyn.

Agrippa van der Baan (burg. 1685, timmerman) j. m. van Hellevoetsluis tr. 30 jan. 1683 Soetje Janse Eersame [1]), wed. Dirk Arendse Berkel,

Lijntje ged. 3 oct. 1683,

Pieta. van der Baan j. d. van Hellevoetsluis tr. 21 aug. 1667 Corn. Donckers j. m. van Brouwershaven. (misschien is Piet[a]. de zuster van Agrippa.)

Jacomina v. d. B. j. d. won. Goeree, geh. 28 sept. 1672, Barth. van Sande wed[r]. Adr. van Borne van Brouwershaven.

Jannetje v. d. B. tr. Jan den Eersamen.

Corna. 25 junij 1752.

Maria v. d. B. tr. mr. Jan van der Heyden.

Geertr[a]. 16 oct. 1695.
Corn[s]. 13 jan. 1697.
Geertra. 1 mei 1700.

Klaas Mees Finantie gez. van der Baan tr. Aagje Daniëls,

Mees 20 jan. 1669.

[1]) In Goeree's archief vind ik al zonderlinge namen als: Klimmer, Knikker, Lauwe, Emaus, Moises, Goekoopzaat (nu Goekoop), Comptebedde, den Eersamen, Schelvisch, Vliegvis, Cabbeljau.

Begraafregister.

1755 12 apr. Jannetje Arens van der Baan.
» 22 nov. Corn. v. d. B.
1756 18 nov. Leentje Jacobse v. d. B.
1758 1 feb. Klaartje Willems v. d. B.
1761 23 oct. Dorothea v. d. B. wed. Arend Jacz. Bakker.
1763 21 apr. Neeltje Arens v. d. B. vr. van Jan M. Jongste
1765 7 sept. Mesina v. d. B. dr. van wijle Jacob.
1773 10 mei Leentje Jac. v. d. B. dr. van Jacob en Neeltje Mees Kievit.
1777 Ada. v. d. B. dr. van Jacob.
1782 1 jan. Dan. Bogertman man van Kommertje v. d. B.
1783 22 julij Kommertje v. d. B. wed. Bogertman.
1792 15 feb. Arj. Jongste wed. van Jac. v. d. B.
1794 10 dec. Jac. zoon van Jacob v. d. B.
1801 8 junij Leentje dochter van Jacob v. d. B. en Maria Nachtegael.
1802 26 jan. Neeltje v. d. B. wed. Arend Kievit.

B. Archief van IJzendijke.

Jan Bekaar j. m. hoofdman geb. te IJzendijke 1722, † dec. 1766, zoon van Abr. en Josina de Koninck, huwt 21 dec. 1755 Sara van der Baan geb. te Goes 1730, † IJzendijke junij 1769; de vader Jacobus en de moeder Florentina Tol geven schriftelijk consent.

1° Cath. Josina ged. 15 aug. 1762
2° Abraham ged. 20 julij 1766; uit dezen komt de familie Bekaar, nu te sluis en IJzendijke wonende.

C. Archief van Zieriksee (Fransche Gemeente).

Joost van der Baan j. h. né á Zieriksee, Leontie Jumelet j. f. de Bruinisse marié 10 mai 1744.

St. Gilles-Waes. F. CALAND.

Zuerius Boxhorn. Professor Marcus Zuerius Boxhorn en zijn broeder Henricus Zuerius, predikant, waren tweelingen; zij werden te Bergen op Zoom gedoopt den 25 sept. 1612, waarbij als getuige voorkomt de predikant Hendrik Boxhorn, hun moederlijke grootvader. Wat het archief van B. o. Z. van het geslacht Zuerius, uit Antwerpen afkomstig, geeft, vinde in den Navorscher eene plaats ter bewaring. In de rekening van 1590 vind ik voor 't eerst melding gemaakt van Marco Suerio.

In die van 1591, »geg. Marco Suerio om nog verder te studeren in eenighe universiteyt voor 1591. ic kar. g.

1594. »bet. Marco Suerio tghene zijne Excellentie vergunt heeft tot advanchement van de studiën van sommighe scholieren."

1596. »bet. mr. Marco Suerio, voir een jaer vrijdom van accise. xviij car. guld.

xvj feb. bet. mr. Marcus Zuerius tgene hij verschoten heeft op reis naar Amst., gesendt op begeerte van Heeren Drossaert, Burg. en Schepen en Kerkeraet. [Deze reis zal zeker gedaan zijn voor ds. Baselius, die naar Amst. beroepen was.]

»Bet. mr. Marco Zuerius voor tbedienen van het rectoirschap van de latijnsche schole bynnen den jaere" ic car. guld.

en voor zijn' ondermeester L car. guld.

1600. »bet. dom Marco Suerio de som van 15 car. gld. hetwelk hem jaerlijcx bij mijn heeren vanden magistraet is vergunt tot een borsse om daermede tonderhoudene ende in de studio opgevoed te worden.

Pr. Gilliss zoon van Gilles van Dorpe ingegaan x maart '61. L car. guld.

»bet. dom Marco Suerio tgheen by mijn Heeren van Collegio vergunt om voor dō Godefriedo [1]) te coopen

---

[1]) Godefridus Udemans in 1612 pred. te Zieriksee, denk ik. Van hem lees ik in dat jaar: Ds. Udemans van Zieriksee schenkt de magistraet 15 ex. van seker tractaet eñ bouck opte apocalipsi Joh. hebben hem daarvoor vergunt 1 febr. 1612 een zilveren schale van x.L vl. . . . . lxiiij ca. gld. De familie Udemans komt uit Bergen op Zoom.

opera Salvinij (Calvini?)" LXIX car. guld.

1605. Mr Jac. Swerius over 1 jaer gagie als kerkedienaer. IJcL car. guld.

Mr. Jac. Swerius, beroep gedaan op zijn persoon toegeleit voor kosten. XL car. guld.

1608. bet. Jac. Swerius, over een jaer gagie en 3 maenden als kerkedienaar tgeen Jac. Baselius plach te genieten van stadswege, — hierin begrepen huishuur tot 50 guld. jaerl. IIJcXIJ car. guld.

Marcus Suerius 10 april—27 april 1593.
Catharina Roost, dr. van Hendrik, beide van Antwerpen.

Marcus ged. 26 jan. 1600, Jacoba 4 jan. 1602.
huwt 1630 27 aug. als pred. te Oudenbosch j. g. van B. o. Z.
Mayken Bollaert j.d. van B. o. Z.

Cath^a^. ged. 28 jan. 1632,
getr. 1 dec. 1655 te B. op Z.
Jan Leijdecker wedr.
Ds. Jacobus Swerius huwt 25 april 1609
Anna Boxhorn,
dr. van Hendrik, pred. te Breda.

1. Catha. ged. 17 sept. 1610.
2. Henricus en 3. Marcus } ged. 25 sept. 1612.
Get. ds. Henr. Boxhorn.
4. Sibilla ged. 19 nov. 1614.
5. Constantia ged. 10 jan. 1617.

Ds. Marcus (de oude) moet dus wedr. geweest zijn, toen hij in 1593 te B. o. Z. huwde, indien het waar is, zoo als ik in de »Geschiedenis van Wolfaartsdijk" door den heer J. van der Baan lees: dat ds. Jacobus een zoon is van ds. Marcus. Hoe heette die eerste vrouw en wanneer stierf zij?

Anna Suerius, j. d. van B. o. Z., ondertr. 23 mei 1609, getr.

Amst. met mr. Hubertus Ridder j. g. van Munster, pred. te Rextenswaert (Friesland) (?). Hij hertr. 7 maart 1618, als pred. van Roemerswaal, met Suz^a^. Laureijs van Antw., wed. Christoffel Matijsen, weth. van B. o. Z.

Deze Anna kan ook een kind zijn uit het 1e huwelijk van ds. Marcus (den ouden), alhoewel zij den naam van Boxhornius mist.

Eene Joha. Zuerius Boxhorn, weduwe van mr. Willem de Witte, komt als get. voor in 1667 bij den doop van Daniël, zoon van den predikant Adn. Ketelaer en Jobina de Witte. Zij kan eene dr. zijn van den predikant Henricus, die in 1640 te ter Neuzen overleed, en dus eene zuster van Henricus, die als predikant van Arnemuiden den 7 apr. 1711 zijn emeritaat kreeg. Liet deze Henricus bij zijne twee vrouwen geene kinderen na? In 1720 † te Filippine de predikant Marcus Zuerius Boxhornius van Miggrode. In welke betrekking stond hij tot de hierboven genoemde? Is het geslacht uitgestorven? en voerde het tot wapen, even als messire Salomo Boxhorn in 1410, »d'or à l'ecusson d'azur, chef d'argent"?

St. Gilles-Waes. F. CALAND.

Ceslacht Gruys. (Vgl. XXV blz. 41.) Voor den heer A. A. V. v. O. eene aanteekening uit Bergen op Zoom tot aanvulling der genealogie van bovengenoemd geslacht.

Cornelia de Bergaigne, ged: 19 junij 1618 uit mr. Johannes de Bergaigne, burg. van Bergen op Zoom en Anna 's Grauwen, huwde 13 oct. 1637 te Bergen op Zoom den cornet, later ridmeester jhr. Pieter Verutius.

1°. Anna, ged. 20 aug. 1638; get. burg. Eijsingh.

2°. Geerlacus, ged. 1 jan. 1640; get. burg. Joh. de Bergaigne.
Titia van Beima.
Joh. Verutius.

3°. Titia, ged. 11 nov. 1642; get. mevr. Aurelia Eissing.

4°. Aurelia, ged. 14 junij 1644; get. mr. Joh. de Bergaigne, licentiaet in de rechten, mej. Jeannette van Middelhoven (?) wed. Franç. de Bergaigne.

5°. Aurelia, ged. 10 feb. 1648; get. Hendr. de Bergaigne, hoog-

schout van 's Hertogenbosch, Aurelia Verutius, vr. van burg. Eyssinga.

6°. Johannes, ged. 25 mei 1649; get. Joh. de Bergaigne, oud burg. ontv., mevr. Joh. Verutius wed. Schonenburg, mevr. Maria Bergaigne vrouw van hoogscholtus Bergaigne.

7°. Maria, ged. 17 aug. 1650; get. Gerard le Lion, command. van IJzendijke, Fred. Buydens ontv., Maria Verutius wed. Redeker (?)

8°. Johanna, ged. 13 febr. 1652.

9°. Juliana, ged. 17 sept. 1653; get. Cath. Bax vrouw van hoogscholtus Bergaigne, kap. Willem Verutius, serg. majoor.

Anna Verutius (misschien 1°.), j. d. wonende te Groningen, deed ondertr. te Bergen op Zoom 1 julij 1659 met jhr. Hendrik van Steenhuyze vaandrig j. m.

A. Femmina, ged. 7 apr. 1661; get. Barth. van Steenhuyse, Corn. de Berg. vrouw van ridm. Verutius.

B. Diederik Johan, ged. 11 junij 1662.

C. Pieter Johannes, ged. 26 aug. 1663; get. oud burg. J. de Bergaigne.

D. Femmina, ged. 26 julij 1665; get. Bartholdus van Steenhuyse.

Hillegonda Verutius.
Ludovicus Schaffer.

Gerard Julius, ged. 27 aug. 1672.
Julius, ged. 6 junij 1673.

Volgens den grafsteen van Joh. Bergaigne in de groote kerk te Bergen op Zoom is zijn wapen éc.: 1, 4, staande leeuw met een zwaard in de rechter voorpoot: 2, 3, schuinbalk beladen met 3 rozen, en een middenschildje beladen met een molenijzer en 3 sperwers (?) F. CALAND.

VRAGEN.

Werner van Lennep werd, volgens Slichtenhorst, Geldersse Geschiedenissen, bl. 530, kol. 2 als burgemeester van Nijmegen met

eenige anderen in 1574 van wege Gelderland »in staetighe bezendingh" naar Requesens te Antwerpen en naar Brussel afgevaardigd. Wie was deze Werner van Lennep? d'Ablaing van Giessenburg noemt hem, in zijne Ridderschap van Veluwe, bl. 309, op grond van bescheiden uit de nalatenschap van den geschiedvorscher van Spaen, »tot Mussenberg" en den man van Catharina van Renesse van Wulven. Is dit zoo, dan was zijn schoonvader de ongelukkige Gerrit van Renesse van Wulven, die den 25sten aug. 1568 te Utrecht op last van Alva onthoofd werd met verbeurdverklaring van al zijne goederen. Zie den Codex Diplomaticus Neerlandicus van 't Hist. Gen. te Utrecht, 2de serie, 2de deel, afd. II, bl. 100, alwaar de gezegde Werner vermeld wordt als gewoon voor hen zekere pachtpenningen te innen. Van Leeuwen, Batavia Illustrata en Baalen, Dordrecht, noemen hem in hunne stamtafel van 't geslacht Renesse te onregte »Jordaen" van Lennep. Jurriaan heette zijn *zoon*, die in 1615 te 's Gravenhage overleed.

Er bestaat bij mij echter eenige twijfel of d'Ablaing van Giessenburg wel den regten Werner van Lennep heeft voor gehad. Mijne familie-bescheiden toch gewagen van eenen anderen van dien naam, gehuwd met Machteld Deugeweerd, wiens kleinzoon Joan rentmeester werd van de domeinen in het kwartier Nijmegen en mede burgemeester was der voornoemde stad, en wiens zoon, Abraham, schepen was te Emmerik, gehuwd met Elisabeth van Schrieck. Was de familie Deugeweerd een nijmeegsch geslacht? Dit zou veel tot beslissing van mijn vraagstuk bijdragen. *

De geslachten de Hochepied en Collyer. Volgens het Biographisch Woordenboek van van der Aa, op het woord Daniel Jan Baron de Hochepied, zou deze eerst de *zuster*, en daarna de *dochter*, met name Catharina Clara, van Justinus Collyer gehuwd hebben. Gaarne vernam ik de bevestiging of ontkenning van deze zonderlinge vermaagschapping, en — in het eerste geval — de voornamen der eerste vrouw. Te vergeefs heb ik getracht eene geslachtlijst der familie Collyer magtig te worden. Het eenigste, wat mij bekend is, is, dat de genoemde Justinus, graaf Collyer, de eerste resident der Staten Generaal is geweest bij de Ottomanische Porte en verwant was met David Collyer, die in 1688

met onzen stadhouder Willem III naar Engeland overkwam en door dezen tot Eart van Portmore verheven werd. Het bewuste huwelijk zijner dochter moet omstreeks 1675 hebben plaats gehad. Voor zooveel ik weet is de familie Collyer zoowel in Nederland als in Engeland uitgestorven.

Het eerste huwelijk van den bovengemelden de Hochepied schijnt kinderloos te zijn geweest. Niet alzoo de tweede echt, waaruit *achttien* kinderen werden geboren, waarvan evenwel slechts *zes* — vier zoons en twee dochters — tot rijperen leeftijd opgroeiden.

De oudste zoon, Justinus Constantius, stierf ongehuwd te 's Gravenhage den 24sten maart 1717, nog bij 't leven zijns vaders, en werd aldaar in de groote of St. Jacobs kerk begraven.

De tweede zoon, Jacobus Byzantius, was advocaat en hoog baljuw van Kennemerland, mitsgaders raad en schepen der stad Haarlem. Hij trouwde te 's Gravenhage met zijn volle nicht, Margaretha Constantia van der Wielen (dochter van François Louis, burgemeester te 's Gravenhage, overleed te Haarlem 17 sept. 1736 en werd aldaar begraven in de Groote Kerk, nalatende ééne dochter, Alida Clara, gehuwd met Jan Theodorus Koeck. Zij stierf den 24sten jan. 1741.

De derde zoon, Daniel Alexander, was consul der Nederlanden te Smyrna, en werd tot graaf verheven door keizerin Maria Theresia in 1741, hetzij dan op grond van een vroegeren adelbrief van keizer Leopold van 1707, hetzij omdat zijne moeder, Clara Catharina Collyer, gravin was. Dit punt zag ik gaarne uitgemaakt. Uit zijn huwelijk met Catharina Elisabeth Frémeaux werd één zoon, Daniel Jan, geboren.

De vierde zoon, Elbert, bekleedde jaren achtereen het ambt van secretaris der stad Haarlem, en was vervolgens gezant van onzen staat te Constantinopel. Voor zoo ver mij bewust is, werd zijn echt met Anna Margaretha Boelenne (dochter van Gerard, burgemeester te Haarlem) met ééne dochter, Clarissa Catharina, gezegend, die huwde met sir James Porter, den britschen gezant bij de Porte, en een zoon, Gerard Johannes, getrouwd met Sara Anna Gerlacus, dochter van den burgemeester van dien naam. Hij stierf te 's Gravenhage na uit dit huwelijk zes of zeven zoons te hebben gewonnen, de laatste overleden te 's Gravenhage in

febr. 1817. Gaarne vernam ik hun namen en de datums van hun overlijden. *

Graaf de Nieuwerkerke. Weet iemand iets aangaande de (nederlandsche?) afstamming van den bekenden beeldhouwer, intendant der museën te Parijs, kamerheer van prinses Mathilda etc., graaf de Nieuwerkerke. Hij voert in groen 12 penningen, geplaatst 5, 4, 3 en een liggenden klophamer in 't schildhoofd. Gravenkroon op het schild, daarboven gekroonde helm met 2 vleugels als helmteeken. Vorstenmantel en vorstenkroon (!) Schildhouders 1 wildeman en 1 leeuw, ook 2 wildemannen.

Devies: in periculo fortis. V. B. FOCK.

Geslacht van Hasselt. Wie heeft de goedheid mij de ouders en grootouders op te geven van Martinus van Hasselt, huwt te? den? met Regina van Assendelft, geb. te? den? st. te? den?, dr. van? en van? Zij hadden de navolgende kinderen:

1°. Jean Martin van H., geb. te Buitenveldert, overleden te Antwerpen 24 oct. 1756, huwt met Johanna Maria de Bandt te Antwerpen in 1716.

2°. Jacob van Hasselt, st. te Antwerpen ongehuwd 21 nov. 1756; zijne erfgenamen waren Willem, Izaak en Elisabeth van Hasselt, alle woonachtig te Amstelveen.

3°. Willem, 4°. Isaac en 5°. Elisabeth v. H.

De afstammelingen van Jean Martin v. H. zijn bekend. Staat dit geslacht ook in verband met dat, waaruit voortgesproten is de kundige mr. W. J. C. van Hasselt, die bij zijn leven zooveel bijdragen voor dit tijdschrift heeft vervaardigd?

Maastricht. A. A. VORSTERMAN VAN OIJEN.

Geslacht van Lulsdorp (Lulsdorff). N. van Lulsdorp, tr. N. van Schonrad, hieruit:

N. van Lulsdorp tr. N. van Odekum, ouders van

1°. N. v. L., die volgt I.

2°. Herebert v. L. abt van St. Cornelis Munster 1450, st. 1481 op St. Dorothea dag en is aldaar begraven met 4 kwartieren.

I. N. v. L. tr. N. van Dietz, waaruit:

1°. N. van Lulsdorp tr. N. van Holtrop in 1460.
2°. Ludwig, die volgt II.
3°. Wilhelm, abt van Sijburg a° 1473.
4°. Helena, abdis van St. Maurits te Keulen a° 1464, st. a° 1497.

II. Ludwig v. L. de oude, bezegelde de unie van 't hertogdom van Cleef en Bergh a° 1496, tr. N. van Ketzgen. Zij wonnen:
1°. Ludwig, die volgt III.
2°. Catharina, huwt Jan van Stepraedt, en werd de stammoeder van dit aanzienlijk geslacht.

III. Ludwig v. L. de jonge onderteekende bovengenoemde unie 1496, tr. N. van Vlatten, dr. van Hendrik en van Anna van Thoreel van Bern en Eyzelt.
Uit hun huwelijk een zoon, die volgt IV.

IV. N. v. L. heer van Hahn, tr. N. van Holtrop, dochter van N. en van N. van Brempt. Hieruit:
1°. Herman, die volgt V.
2°. Margaretha van L. tr. Otto van Dornberg gen. Asschebroich, heer van Northuijsen, hij st. 1585.
3°. N. van L. heer van Holtum, tr. N. van Harff, dr. van N., heer van Lorsbeck en van N. van Ottenstein. Hieruit:
Anna, erfdochter van Holtum, tr. 159., Johan van Wittenhorst, heer van Endt, geboren 1567, drost van Linn, hij st. 1623.

V. Herman v. L. heer van Hahn, a° 1578, tr. N. van Meller, dr. van N. en van N. van Schlenderhaan.
Uit dit huwelijk éen zoon, die volgt VI.

VI. Hendrik v. L., heer van Hahn, ridder op het guliksche tournooi te Dusseldorp a° 1585, tr. in dat jaar Anna van Hall, dr. van Diederik heer van Ophoven, en van Margaretha en Wijlich tot Dorewald. Hieruit:
1°. Ludwig, die volgt VII.
2°. N. van L. heer van Hahn, tr. N. van Brempt, dr. van Johan en van Elisabeth van Virmund. Zij wonnen:
A. Johanna Rosina of Christina v. L. tr. 1° N.

Reitz von Trentz, heer van Gatrop, (of Gustrop). Zij huwde 2° Johan Wilhelm, vrijheer von der Reck; zij sterft 16 sept. 1677, hij 5 julij 1703.

B. Maria Magdalena, huwt Lutger, vrijheer van Winkelhausen zu Calckum, heer van Meerlo a° 1665.

VII. Ludwig v. L. heer van Hahn, drost van Linn, huwt a° 1625 Agnes von Quadt, dochter van Wilhelm, heer van Buschfeldt en van Anna van Pallandt tot Gladbach. Hieruit:

1°. Anna, huwt 165., Hendrik vrijheer van Droste van Vischering, erfdrost van Munster.

Wie heeft de goedheid deze genealogie aan te vullen, of personen van dit geslacht op te geven die hier niet genoemd zijn? Dit geslacht voert een rood gekanteelden balk op een zilveren veld. In Duitschland bestaat dit geslacht nog tot op heden.

Maastricht. A. A. VORSTERMAN VAN OIJEN.

MENGELINGEN.

Cijfers bij naamteekeningen. (XXIII, bl. 48). Aan deze nog onbeantwoorde vraag dacht ik, toen ik onlangs in een geschreven boek met allerlei recepten, voor keuken en ziekenkamer, tuin en wat niet al, een hulpmiddel vond om het vervalschen zijner handteekening te ontdekken. Men kieze, zoo heet het, een boek, dat men er voor nahoudt en zoeke daarin b. v. de tweede letter van een tweede regel van het geschrift, dat men teekent. Vindt men die letter bladz. *a*, regel *b*, letter *c* in het bewuste boek, dan plaatst men de cijfers *a b c* onder zijne handteekening, waar niemand erg in hebben zal. Door nazoeken zal men altijd kunnen bevinden of de handteekening uit een ander geschreven en onderteekend stuk is nagemaakt, dewijl het dan hoogstwaarschijnlijk blijken zal, dat de cijfers niet uitkomen.

Eenvoudiger, voegt de verzamelaar er bij, schijnt het mij de zóóveelste letter tusschen de strikken der handteekening te plaatsen uit het geschrift dat men teekent.

Misschien zou het eerste de cijfers 27, 12—23 in de vraag ophelderen, indien men wist van welk boek de onderteekenaar zich den 13 febr. 1697 bediend heeft.

Tot narigt der naar de *f* 100,000 begeerigen diene een ander voorschrift uit hetzelfde manuscript, dat men om eenen hoogen prijs te winnen, een lot moet koopen bij volle maan.

Haarlem. H. M. C. V. O.

Slingeren van gebouwen bij harden wind. (XXIII, bl. 431). »Of het waar is, dat torens zich bij harden wind bewegen?" vraagt T. Indien hij zich met mij, aan de hand van mijn praeceptor, op den 29sten nov. 1836, des namiddags te twee ure op de Muntsluis te Amsterdam bevonden had, zoude hij in 1873 die vraag niet gedaan hebben! De Munttoren bewoog zich toen niet, maar hij *zwiepte*, even als een boom door een geweldigen storm geslingerd. Ik woei omver, en ware gewis, even als mijn pet, in de gracht gewaaid, zoo mijn medgezel mij niet had vastgehouden. Een man bood mij aan mijn hoofddeksel voor mij uit het water te visschen, maar ik bedankte, zóó bang was ik voor dien slingerenden Munttoren. Men zegt — en ik geloof het gaarne — dat het voor den bouwheer bewijst, wanneer zulk een hoog gevaarte bij orkaan op zulk eene wijze meêgeeft, en zich weêr opright, doch geruststellend voor den voorbijganger is het zeker niet. Het jaar 1836 was met regt een orkaanjaar: 12 februarij, 29 november, 24 en 25 december! Ik herrinner mij op de laatstgenoemde dagen het lood der goten van mijne overbuurhuizen als papier te hebben zien oprollen, en zoo, ten lesten aan het einde van de goot gekomen, op den grond storten. *

Postzegels (XXII, bl. 224, XXV bl. 96). Ook onder mijne bekenden worden ijverig duizenden van gebruikte postzegels opgezameld, die dan door éééne persoon hier of daar worden heen gestuurd. Nu eens heet het, tot vrijmaking van een slaaf, dan weder om het schoolgeld voor een jongentje te betalen, dan is het, omdat ze in China gebruikt worden om er de wanden meê te beplakken, dan weder om... er papier van te maken! Ondertusschen is het onmogelijk, dat de postzegel-*verzamelaars* die mil-

lioenen zouden kunnen verorberen. Men heeft reeds vermoed, dat de gebruikte postzegels op scheikundige wijze van den stempel-inkt ontdaan en weêr in den handel gebragt zouden worden. De verkoop van enkele postzegels in grooten getale, als regel, zou dit vermoeden kunnen wettigen. Raadselachtig blijft de zaak zeker, en uitgemaakt, ook door den engelschen Navorscher, Notes and Queries, is zij nog niet.

*

Anneke Tanneke (of »**Jenneke**") **tooverheks.** (XXI, bl. 479, 633; XXII, bl. 581; XXIII, bl. 429). Te Middelburg wordt dit spel gespeeld op de volgende wijze:

Een van de speelnootjes staat buiten de kamer en tikt aan de deur:

Vr. Wie is daar?
A. Anneke Tanneke tooverheks.
Wat kom-je doen?
A. Mijn pijpje aansteken.
Ik heb geen vuur.
A. Ik heb je schoorsteen toch zien rooken.
Het was maar heete asch.
A. Daar kan ik het ook wel meê doen.
Kom dan maar binnen, maar maak mijn plaat niet vuil.
A. Ik zal voorzigtig loopen; je plaat ziet er zoo mooi uit [maakt de plaat meteen vuil].

Nu wordt de heks door al de speelnooten nageloopen totdat ze gekregen wordt, en moet dan driemaal tusschen twee rijen kinderen doorgaan, die haar met zakdoeken of met de handen slaan.

In de provincie Utrecht heb ik het zien spelen als volgt:

Vr. Wie klopt daar?
A. Anneke Tanneke tooverheks.
Wat moet-je hebben?
A. Een kooltje vuur.
'k Heb geen vuur.
A. 'k Heb je schoorsteen zien rooken.
Neen, dat was bij mijn buurvrouw.

A. Mag ik binnenkomen?
Je laarzen zijn zoo vuil.
A. Dan zal ik ze uittrekken.
Maar je hebt zulke natte kousen.
A. Dan zal ik mijn kousen uittrekken.
Je voeten zijn zoo vies.
A. Dan zal ik mijn glazen muiltjes aantrekken.
Kom dan maar binnen. Enz.

*

Paardenschoeisel. (Vgl. XXIV bl. 2 en 240). Zulk paardeschoeisel wordt ook gebruikt in de Boertangermoer, een deel namelijk van het landschap Westerwolde of de Zuid-Oosthoek van Groningerland, en 't aangrenzende deel van Drente (Roswinkel). Eveneens is het veelvuldig in gebruik in noordwestelijk Westfalen, de omstreken van Meppen en Lingen, Aschendorp, in Reene, Rütenbroek en de Heseper Twist, langs de westerwoldsche en drentsche grenzen; en niet minder in de moeren en veenen van zuidelijk Oost-Friesland of Overledingerland (de omstreken van Leer en Papenburg, Stikhuizen, in de Rauderveenen), en in zuidelijk Oldenburg; hier vooral in 't Sagelterland.

In den frieschen tongval van 't Sagelterland dragen deze paardeschoenen den naam van *hangstebrikke*.

Leeuwarden. JOHAN WINKLER.

Een uithangteeken. (Vgl. XXIV bl. 109). Het uithangteeken, waarvan de beduidenis gevraagd wordt, en dat bestaat uit twee over elkander gelegde, of liever in elkander geschovene gelijkzijdige driehoeken, zoodat de omtrek er van den vorm van een zespuntige ster vertoont, is niets anders dan een van ouds bekend bierteeken. In geheel Duitschland, maar vooral ten platten lande en in de kleine steden, hangt men heden nog wel zulk een bierteeken, van ijzer gesmeed of van houten latjes samengesteld, aan den gevel uit, overal waar maar bier wordt getapt, 't zij dan in herbergen, bierknijpen, brouwerijen, kroegen of zelfs, zoo als te Baireuth en in andere zuidduitsche plaatsen in gebruik is, bij de bakkers. Ongetwijfeld was dit zeer oude bierteeken, in Duitschland nog

heden zoo algemeen bekend, oudtijds ook in Nederland in gebruik, en verheugde 't ook hier te lande, als 't door den bollen wind vroolijk werd heen en weer geschommeld of in den gulden zonneschijn flikkerde, het dorstige hart van den vaderlandschen jonger van Gambrinus den bierkoning, door 't vooruitzicht op een krachtigen, koelen dronk. Of zulk een bierteeken nog heden ten dage hier of daar in Nederland gevonden wordt? Misschien in Brabant?

Ook andere teekens waren oudtijds in Duitschland in gebruik (en zijn 't ten deele nog) om aan te duiden, dat er in 't huis waar dat teeken uithing, bier getapt wordt. Te Weenen en ook elders in Oostenrijk hangt men een mand uit, van een eigenaardig hoogen vorm, en die met hopranken omwonden is, overal waar bier te krijgen is. Nog meer ziet men er de geschilderde afbeelding van die mand, als bierteeken uitgehangen. In Engeland waren oudtijds ook zulke bierteekens in gebruik. Ze bestonden gewoonlijk uit een bos klimopranken (bij gebrek aan frissche hopranken?), en men noemde ze *ale-stake*. In de ook op bl. 571 van dl. XXIV aangehaalde »Bierstudien" van Dr. Grässe wordt van het bierteeken 't volgende vermeld: »Als Merkmal für das Publikum trug jedes Haus, wo der Bierschank ausgeübt ward, entweder, wie noch jetzt, einen Bierkrug auf ein ausgehängtes Schild gemalt, oder ein sogenannter Bierkegel, ein hölzerner kegelförmiger Krug, oder ein buntbemaltes Kreuz mit zwei solchen Töpfchen darüber zum Zeichen frischen Bieres war vor den Schenken ausgestellt, oder an einer Stange, Bierstange genannt, hing am Endtheil entweder ein grüner Laubkranz (Bierkranz), oder eine grüne Ruthe oder auch nur dürres Reisig (Bierreisig). Aber man findet dafür noch das bekannte sechseckige Zeichen, zwei Dreiecke aus Latten bestehend, symmetrisch vereinigt und bierfarbig angestrichen: dasselbe hat grosse Aehnlichkeit mit dem fünfeckigen Alpkreuz oder sogenannten Trudenfuss, der in manchen Ländern dem Vieh gegen den Alp und das Behexen um den Hals gehängt wird. Wahrscheinlich stehen beide im Verhältniss zu einander."

Leeuwarden. JOHAN WINKLER.

VRAGEN.

Neurenberger speelgoed. Men heeft mij wel eens verteld, dat er in de neurenberger speelgoedfabrieken eene bepaling bestond, waarbij een ieder, die op de fabriek werkzaam was, de verpligting werd opgelegd, om eens in het jaar een nieuw speeltuig uit te vinden. Is dit zoo?

*

Hazen en patrijzen op Java. Hooren de hazen en patrijzen op Java t'huis, of zijn zij werkelijk, zoo als mij verzekerd is, door een gouverneur generaal daar ingevoerd? De hazen worden daar steeds *levend* te koop aangeboden onder den neêrduitschen naam van »hazenpeper", waaruit grond van vermoeden ontstaat, dat *zij* althans niet tot het inlandsche wild kunnen gerekend worden.

*

Ooievaars. Volgens het Utrechtsch Dagblad zouden reeds op het einde der eerste helft van januarij dezes jaars in de provincie ooievaars gezien en leeuwriken gehoord zijn. Eene ondervinding van verscheidene jaren heeft mij geleerd, dat dit, wat de ooievaars betreft, telkens het geval is, wanneer het jaargetijde buitengewoon zacht is, en nu vraag ik, of deze vroege overkomst te wijten is aan een onbegrijpelijk instinct, of aan onnatuurlijke koude in hunne winterverblijfplaatsen Egypte en Nubië?

*

GESCHIEDENIS.

Eigenaardigheden van groote mannen, Napoleon I. Dat Frederik de Groote gewoon was te snuiven uit zijn vestjeszak, die daartoe met zeemleer gevoerd was, is zeker aan elk onzer bekend; maar ik verbeeld mij, dat ik een minder bekende zaak verhaal, wanneer ik u mededeel, dat Napoleons tanden (hij had anders een schoon gebit) een zwartachtigen tint hadden aangenomen van den laurierdrop, dien hij, mede uit zijn vestjeszak, in groote hoeveelheden en ieder oogenblik plag te gebruiken. Zie Recollections of the Emperor Napoleon on the Island of St. Helena, etc., by Mrs. Abell. Third Edition. London, 1874. Aangeh. in the Literary World, Vol. IX. New ser. p. 33. *

Samuel Schass. (XXIV, bl. 273.) Dat Samuel Schass een Hagenaar kan geweest zijn, acht ik waarschijnlijk, omdat zijn naam in de zeventiende eeuw in den Haag voorkomt. Zoo bezat de commies Jan S. in 1627 een huis aan de zuidzijde van het Lange Voorhout, en dat Adriaan S. in 1685 daar huizen bezat, blijkt uit deel XX, bl. 329.

Zutfen. J. G. FREDERIKS.

Frederik van Boheme. (XXIV, bl. 174). Hier zal wel geen sprake zijn van Soest in Utrecht; althans doet niets vermoeden, dat de winterkoning daar gegoed was. Soestdijk was destijds nog eene hofstede der amsterdamsche familie de Graeff. Veeleer is hier te denken aan eene gelijknamige plaats, b.v. Söst in Westfalen, bij ons gemeenlijk Soest geschreven en — uitgesproken.

Zutfen. J. G. FREDERIKS.

Eerste predikant te Colijnsplaat. (XXIV, bl. 252, 363.) Hoewel ik meen, zulks reeds in 1872 aan den heer van der Baan medegedeeld te hebben, wil ik hem en den heer Kesteloo hiermede nog

opmerken, dat eene volledige lijst van predikanten te Colijnsplaat sedert 1599 in de consistoriekamer hangt. In het pakket 1723 der kl. 8°. brochures op de Kon. Bibliotheek zag ik eene »Copie ten verzoeke van Baljuw de Maregnault in zake de preek van Ds. Herman van Luynen te Kolijnsplaat, gehouden den 3den Maart 1723; over zijne berispingen door Mr. Jan van Buuren geïnterpelleerd; hiervan relaas en certificaat." Zes bladzijden in folio.

Zutfen. J. G. FREDERIKS.

Een kalender en een huwelijksregister. (XXIV, bl. 145, 292, 304, 397, 531, 541, 573.) De meeste namen van dit handschrift behooren in de Graafschap thuis en zijn aan de beoefenaars van de geschiedenis dezer streek volkomen bekend. Van enkele personen heeft men giftbrieven, vermeldende schenkingen, ten behoeve van het klooster Mariengrave te Doesborch. Meer waarschijnlijk echter is het necrologium, dat van het hospitaal der Duitsche Ridders in genoemde stad. Hoewel de opgever veel bijzonderheden mededeelt, zal het evenwel alleen mogelijk zijn met genoegzame zekerheid te spreken, na inzage en vergelijking van het handschrift.

Zutfen. J. G. FREDERIKS.

Louis Bouquet. (XXIV, bl. 361; vgl. XXV, bl. 4.) Daar mij n°. 31 niet geworden was, doch nu welwillend is toegezonden, zie ik eerst thans de vraag van den heer Fr. Muller. In de genealogie Duvelaer van Campen lees ik, dat Sophie Julie, dochter van Louis Boucquet, luitenant generaal, trouwde met Anne, baron de Dopff zoon van Willem Jacob Frédéric en Seyna Anna Elisabeth van Borsselen. Zij hadden twee kinderen, Lodewijk en Julia. Hij zal toen wel in Zeeland gewoond hebben, en nu zijn hooge militaire rang bekend is, zal majoor Leupe op het Rijks-Archief wel meer van hem hebben.

Zutfen. J. G. FREDERIKS.

Louis Bouquet. De heer F. Muller zal zijn wensch om eenige inlichtingen te bekomen omtrent een zekeren Louis Bouquet, Zwitser van geboorte en kolonel in nederlandschen dienst 1753—1760, hoogstwaarschijnlijk niet bevredigd zien door informatiën in te

winnen te Hendrik-Ido-ambacht. Het voormalige huis Boucquet aldaar, thans een boerenhofstede, waarvan door den heer Haentjes Dekker wordt melding gemaakt, heeft n.l. zijn naam ontleend aan Willem Boucquet, † 1570, muntmeester generaal der Vereenigde Provinciën en lid van de broederschap van den H. Antonius te Dordrecht, welke Bouquet het op de fondamenten van een vroeger door den bedijker van het ambacht, Hendrik Ido van Kijfhoeck, aldaar in 1386 gesticht en later door de Spanjaarden verwoest huis deed opbouwen. Het geslacht Bouquet, waartoe genoemde muntmeester behoorde, was te Dordrecht in aanzien, en in de 16e en 17e eeuw zijn er door leden van hetzelve o. a. meermalen huwelijksverbintenissen gesloten met leden van het bekende, oude en aanzienlijke dordsche geslacht Oem. Jan B., † 1613, en mr. Willem B., leden van de broederschap van den H. Antonius te Dordrecht, alsmede Willem B., geboren te Dordrecht, † 1706, pastoor te Leiden, schrijver van het in dichtmaat uitgegeven Geestelijk tijdverdrijf, behoorden tot dit, bij eenige schrijvers onder den adel getelde, geslacht. Vgl. van Leeuwen, Bat. Ill., bl. 1213, Kerk. Oudh. v. Z. Holl. bl. 61, 62 en 63, en Kerk. Oudh. v. Rijnl., bl. 264.

H. C. VAN BAKKENES.

Scheldnamen. (XV, bl. 52.) Deze sierlijke benaming, zeer bevallig afgewisseld met »platluis", is mij als kazerne-term wel eens voorgekomen, ik meen als titel van gedeputeerden te velde of ieder ander *pékin*, die wat in 't leger der republiek te zeggen had. Dat het woord nog niet geheel buiten koers is in de gelederen, verhaalde mij eens een lid der hooge regering in N. O. I. Bij gelegenheid, dat de troepen parade moesten maken voor een waarnemenden G. G., die zijn »stalen pen" aanhad, werd de opinie der dapperen zóo luid uitgesproken, dat het mijn' verhaler duidelijk ter ooren kwam. De oppositie bestond niet zoo zeer tegen de parade zelf, of tegen de temperatuur op 't Waterloo-plein, maar de »kerels" hadden verd... 't land om te paradeeren »voor zoo'n bl..... platluis"

Zutfen. J. G. FREDERIKS.

's Gravenhage. 'T huis van Maes. (XXV, bl. 52.) Het tegenwoordig Bureau van Eeredienst, of zoo dit weer verhuisd is, het groote gebouw op den Korten Vijverberg, hoek Doelenstraatje, werd in 1732 gekocht door de stad Haarlem, tot een logement der gedeputeerden van die stad. Haarlem kocht »dit zeer aanzienlijk huis, (Teg. Staat XVI, bl. 52) van den heer van Renswoude." Het was in 1635 gebouwd door Gerrit Maes, even als Balckeneynde, Potters schoonvader, een ondernemer van bouwwerken in den Haag. Het huis was inderdaad groot, want het staat in de verponding *f* 1300, terwijl 't Mauritshuis slechts *f* 1100.— en Huygens op *f* 800.— gezet was.

Zutfen. J. G. FREDERIKS.

Nat servet. (XXIII, bl. 224.) Dat de aanbieding daarvan aan een vorstelijk persoon, aan tafel komende, een oud hofgebruik is, blijkt uit het Rationarium Aulæ et Imperii Caroli Audacis van Olivier de la Marche. In de uitgave van Matthaeus, Veteris Aevi Analecta, ed. in 8°. deel I, bl. 395 lezen wij: De Prince comen sijnde, ende de gerechten geset, also boven geschreven is, inden staet vanden Panetier, de Hoofmeester roupt den Chanson, ende dan den Chanson begeeft de tafele, ende gaet den [*ten*] tritsoire, ende de beckene gedect, die de Sommelier bereedt heeft, so neemt hyse ende geeft de prouve van den watere, ende knielt voor den Prince, ende heft nppe 't gedecte beckin metter slincker hant, ende giet water uyt den anderen beckin op den boort van den selven, ende maect geloofsaemhede ende prouve, *ende geeft ne dwane met een van den beckenen*, enz. Eene dergelijke eerbetooning aan onzen diplomaat Caspar van Vosbergen, in 1633, deelt ons de la Rue mede, in Staatkundig Zeeland, ed. 1736, bl. 111.

Zutfen. J. G. FREDERIKS.

Vrije jacht op Honselaarsdijk. (XXIII, bl. 5.) Dit voormalig eigendom van den graaf van Aremberg was in 1589 aan prins Maurits geschonken door de Staten van Holland, die de goederen van Jean de Ligne hadden verbeurd verklaard, en door erfregt was het dus gekomen aan prins Willem Hendrik. De toekenning van het jagtregt op zijn' grond zal wel niets anders geweest zijn,

dan eene beleefdheid der Staten voor hun vijftienjarigen pupil, en dat deze daarvoor zeer erkentelijk was, en zich verblijd betoonde, zal bij zijn teruggetrokken aard zeker meer in 't oog geloopen zijn, dan bij knapen van zijn leeftijd. In dien tijd stonden zijne zaken zoo heel gunstig niet, om aan politieke beteekenis te denken. Niet onmogelijk is het te boek gesteld, »dat hij zoo bijzonder verheugd was," omdat het daaruit bleek, dat de prins dergelijke gunsten moest ontvangen van de Staten, die kort te voren vóor hem genoemd werden in de openbare kerkgebeden. Men kan toch niet denken, dat de vijftienjarige in stilte zich vermaakte met de plannen die hij had, om zijn jagtpartijen te doen dienen op de wijze, zoo als de Bijvoegsels op Wagenaar XV. 17 mededeelen.

Zutfen. J. G. FREDERIKS.

Aanteekeningen betreffende de nederlandsche vlag. »Onder de facteuren, in Venetia woonachtich, syn in Comp^e^. Jacomo Strijcker eñ Hieronimo de Wilhm, beyde geboortich van Amsterdam, aeñ welcke de directie van veele Nederlandtsche schepen wert gegeven, die t' sedert het vertrek vañ Heer Haga aengevangen hebben onder de vlagge van St. Marco hier in Turquie tot groote disreputatie vañ Landen te senden; waerdoor de Consuls van alle plaetsen de protectie van uwer Ho. Mo. onderdanen abandonneren eñ my adviseren, dat, als er schepen met weynich faculteyt comen eñ groote trauaglio medebrengen, men alsdan deselve *onder de vlagge van syne Hoocheyt* laet vaeren, maer alsser eenige rechten te betalen sijn, vreemde protectie met het versaecken harer Overheeren aennemen, gel. in Novemb. laestl. in Aleppo is geschiet, alwaer schipper Jacob Lamberts met sijn schip, het Vergulde Cruys, tot Amsterdam te huys hooreñ (met grooter ryckdom als noyt voor desen is geschiet) onder de vlagge van St. Marco is gearriveert, sonder dat yemant als de Venetianen heeft willen kennen enz." — Brief uit Constantinopel van den 4den febr. 1645. — Kronijk van het Hist. Gen. te Utrecht, XXV, 1869, bl. 87.

»Van den schipper, die de Sypahyen beschadicht heeft, heb ick naerder onderrechtinge becomen, ende js genaempt niet Andrea, maer Adriaen Dingemans, eñ jnt laetste van November lestleden

jn compagnie van drye andere schepen, allegader met de *Prince-vlaggens* jn Milo geweest, ende vandaer jn Archipelago gecomen. Het can wel sijn, dat soodanige scheepen jn Genua, Livorno off andere vreemde havens haere loopplaetsen hebben; maer uwe Ho. Mo, en konnen derhalven niet goetvinden noch toelaeten, dat haere ondersaten, jn neutrale landen woonende, *onder de baniere vande Geunieerde Provintien*, jegens haere vrunden soodanige excessen pleegen. — Weshalven sal het nodich syn, de behoorlycke clachten aenden grooten Hartoch van Toscane en de Republicque van Genua daerover te doen ende soodanich resentiment te toonen, dat de schade, *onder de baniere vande Geunieerde Provintien* alrede geschiet, gerepareert ende jn toecommende d'excessen geweert mogen worden:" — Brief van Cornelis Haga uit Constantinopel, den den 10den junij 1632. — Kronijk van het Historisch Genootschap, XXIII, 1867, bl. 399.

»Edele, erentfeste, hoochgeleerde, voorsienige, zeer vermogende Heeren:

Tot onser kennisse is gecoomen, vyyt relatie van seecker goet vrundt, wonende onder het gebiedt van de Coninck van Spaengien, dat vyyt die hauen van Oostende vaert te vrijbuyte een gemeen vlieboot, gemonteert met acht stucken, hetwelcke selden quade ofte vergeefsche reyse doet, overmits dat die Capn̄, die het voors. vlieboot voert, wesende een geboren Hollander (soo wert geseght) ende die stroomen wel kennende, niet alleenlick auontuirt te coomen tot in de monde vande riuieren ende zeegaten van de Vereenichde Nederlanden, maer begeeft hem tot voor Amsterdam, Rotterdam en̄ andere steeden aende zee gelegen, sich vertrouwende op sijne voorgeroerde kuntschap en̄ op de naervolgende behendicheyden. Hy set *een* PRINCENVLAGGE OP *en̄ daerbouen een besemken, gelijcke veele Nederlantsche schepen voeren*, en̄ deguiseert hem seluen off met valsch haer, ofte met een geconterfeiten baert, ofte met een plaester op sijne neuse ofte elders in 't aensicht, oft met een lapken nu op het eene, dan op het andere van sijne oogen. Anders is hij van hair swart, twelck begint grijs te worden, bruyn van coleur en̄ van middelbare statuire. Sijnen naem is Symon Koecken. Hij gelaet hem onderwijlen, alsoff hij eenige waren hadde geladē om te vercopen, en̄ als hij yemant can aen syn boort

crijgen om die te besien, soo houdt hij dieselue personen onder het verdeck gevangen. Die jonghste prinse [d. i. prise, prijs], met die welcke hij is ingecoomen geweest, hadde hij gedaen op de Zuyderzee: het was een binnenlantsvaerder, die inhadde een loterye ende andere meer goederen. Hij heeft gemeenlick binnen boorts vijftich musquettiers ende matrosen, die hij beneden houdt. Wij hebben goetgevonden uwe Ed. Mog. van het voorverhaelde te aduiseren, ten eynde uwe Ed. Mog. mogen sien, off de wetenschap van dies aende selue sall connen dienen om hem enige attrappe te leggen off om enich ander middel te bedencken, daarbij die verdere schaden, die hij soude mogen doen aende onderdanen van mijn Heeren die Staten Generaell, connen worden voorgecoomen. Ende ons hiermede etc.

Tot Londen den 10en Mey 1828, eñ was onderteykent A. van Randtwijck, Adriaen Pau, Alb. Joachimi." — Kronijk van het Hist. Gen. te Utrecht, XXIII, 1867, bl. 48.

»Item de oude halle [van de poortrye tot Brugghe] was al behangen van bouen tote beneden mit nieuwen lakene, rood, wit ende blaeu." — Blyde jncompste van Vrauw Margriete van Yorck trouweñ met Hertoghe Carel van Bourgondien, Graue van Vlaendren, met de bruyloft, spelen eñ tournoyen binnen de stadt van Brugghe, A°. 1468. — Kronijk v. h. Hist. Gen. te Utrecht, XXII, 1866, bl, 30.

»Gisteren voormiddag quamen bij ons de schepen uyt Texel op de 5e geuaren Hollandia, Gouda, Daventria, Harlem, Zelandia, de Schagerroos, de Star en St. Anna. In het eerste hebben wij ons aenstonts geworpen als in een doodkist... ende het opperdeckleet is een orangen geusken gevolcht met ontrent in de tachentich gelycke drijvers, van diversche soorte; met dese onder de seegenbannieren van den grooten ende opperste veltmaerschalk, sullen wij trachten te herkrijgen ende behouden de eere, ruste ende welvaren van 't lieue ende nu bekommert vaderlant." — Brief van Joh. Boreel, geschreven den 7den oct. 1665 op 't schip Hollandia. — Codex Diplom. Neerl. 2de serie; I, bl. 54.

Bij de ontvangst en het verblijf van den prins van Oranje — later prins Willem III — te Utrecht in 1661, waren vier van de acht compagnien burgers »seer eerlick en deftigh toegestelt met

orangie en blauwe Veltteeckens, en schoone wapenen, en Orangie, blance, bleu en incarnate pluymagien. De 4 Vaendragers waren mede om het prachtighste, met boucquetten, pluymen, accorderende op de coleuren van de Vaendels, daer van 2 Orangie en 2 blau waren, gevlamt langxst de stengen, en geciert met het wapen van Utrecht." De vier andere compagniën hadden »seer treffelicke orangie en witte Veltteeckens" en de »Vaendragers 2 witte en groene Vaendels." — Tijdschr. v. Gesch., Oudh. en Statistiek te Utrecht, V, 1, 154, 160.

Bij de verandering der vroedschap te Haarlem door den stadhouder op den 14den september 1672, was de schutterij aldaar te zamengesteld uit acht compagniën. Twee daarvan voerden elke het oranje, twee het witte, en twee het blaauwe vaandel, terwijl er bovendien nog twee waren onder hetgeen het *gecouleurde* vaandel werd genoemd. Zou dit gecouleurde vaandel ook niet oranje blanje bleu zijn geweest? — Zie P. Valkenier, 't Verward Europa, tweede druk 1742, dl. II, bl. 141 van de Copye van Brieven enz. achteraan.

Rekeningen van heer Philips van Dorp, tresorier generaal van de graaflijkheid van Holland, Zeeland etc., onder Willem van Beieren, den VIen van dien naam, anno 1409, 1410. Volgens de beschrijvinge van jonker Matthijs vander Hoeve, in het IVe deel van zijne nog ongedrukte Handvest-Kronijk op het jaar 1409, niet woordelijk, maar onder de gedaante van een uittreksel beschreven. Kronijk van 't Hist. Gen. van Utrecht, VIII, 1852, bl. 451 en aldaar bl. 471.

»Lakenen:

Eerst 12 elle graau lakens voor een cledinge voor den grave, coste delle 19 placken, f. 22 gl., 8 plak., f. 0 ℔ 34 sc. 2 den.

Item 3 elle, min een vierendel, rood, wit en blaau fluweel om te besigen tottet graau laeken, cost delle $1^1/_2$ croon, f. 0 ℔ 13 sc. 9 den.

Bl. 472 ald.

Voor 2 gereyden van 22 (ellen) rood, delle 2 sc. 4 den., die den Beyervorst des hertogin kint van Brabant te pillegift (gaf). Item daer toe een elle blaaws en een elle wits, costen 5 sc. gr., f. 22 ℔, 16 sc., 4 den.

»Ten sevende en jonghste, dat wij tot erkentenisse van onse

misdaet, int massacreeren van de Nederlanders begaen, op den selven dach dat sulcx geschiet is, alle jaren een grooten sooch ende beer aent fort bij den gouverneur sullen brengen, waervoor syne ed, tot onderhoudinge van vrientschap ons weder sal vereeren met vier prinse vlaggetiens of vaendeltiens.

Int fort Seelandia ady 18 Dec. 1635, ende was onderteekent H. Putmans."

»Item, dat geduerichlijck een prinse vlaggetien op een van onse vier principale kercken sullen laten wayen." Kronijk, IX, 1853, bl. 260, 259.

De officieren der compagnie de Oranje-stam hadden uniformen van blaauw en oranje bij 't vuurwerk tot viering van 't sluiten van den Akenschen vrede te Utrecht afgestoken in 1749. Tijdschr. voor Gesch., Oudh. en Statist. van Utrecht, VII, 1ste st. bl. 166.

»Bij de plegtige overgifte van het vaandel der Burger-Compagnie de Zwarte Knechten aan den Vaandrig, W. W. du Pon (12 Maart 1759) versierde eene kokarde van oranje wit en blaauw lint, waarin het stads wapen prijkte, de hoeden der rotgezellen." Tijdschr. voor Gesch., Oudh. en Statistiek van Utrecht, IV, II. 1838, bl. 455. *

Hofhouding van graaf Joan Maurits van Nassau in Brazilië. Lijst van de domesticque aent Hoft van Syne Excell. Johan Maurits, Grave van Nassau en Gouverneur, Capitein ende Admirael Generael van Brasil op den 1 April Anno 1646, genietende de vrye taeffel.

1 Syn Extie.
2 Den Capiteyn van de Guarde met syn Jonge.
3 Den Hoffmeester met dito.
4 Den Secretaris met dito.
5 Den Predicant met dito.
6 Den Heer Filts met dito.
7 Doctor Piso met dito.
8 Den Stalmeester met dito.
9 Den Ouden Percyn met dito.
10 Den Rentmeester met dito.

11 Den Camerlingh met dito.
12 Den Edelman Steenborn met syn Jonge.
13 Den Edelman Wttenhoven met dito.
14 Den Edelman Ahammia met dito.
15 Elbert Erckhout. } Schilders, beyde met jongens.
16 Frans Post. }
17 George Marcgraeff [1]) met dito.
18 } Twee Trompetters met dito.
19 }
20 Den Commies.
21 Den Bottelier.
22 Den Kuyper.
23 } Twee Pagien.
24 }
25 Den Silverbewaerder.
26 Den Saelknecht.
27 Den Onder Saelknecht.
28 }
29 } Vier Lacquayen.
30 }
31 }
32 Den Couchier.
33 Den Helbardier van de Wacht.
34 Den Voorsanger.
35 } Twee Cocx.
36 }
37 }
38 } Drie Hoveniers.
39 }
40 } Twee Wasvrouwen.
41 }
42 } Twee Snijders.
43 }
44 } De Gouvernante met haer dochter.
45 }
46 Jan in de stal.

[1]) Kaartenmaker.

10 Stalknechten genietende kost uyt de keuken.

6 Matroosen van de sloup, die met haer ordinarische costgelt niet connen toecomen genieten mede de kost.

12 Helbardiers hebben costgelt van de Comp., genieten geen costgelt anders als de Helbardier van de wacht dagelix.

80 Negros ende negerrinnen, soo van de Comp., als Syn Excell. eygene, hebben rantsoen.

10 Turcken? genieten de ordinaire cost ende dranck dagelix.

2 Bockewachters.

1 Brasiliaen uyt de Maranhaõ geniet mede de cost aen de taeffel.

De schildwacht staende ordinaris voor 't Hoff.

Syn Excell. Taeffel.

S'middaags.

1 Syn Excell.
2 Capiteyn van de Guarde.
3 Den Secretaris.
4 Den Predicant.
5 Den Raadsheer Pfilts.
6 Den Stalmeester.
7 Doctor.
8 Percyn.

Behalve extra ordinairis, soo gelieven te comen ende met fatsoen niet connen affgeweesen worden.

D' eerste Taeffel beneden.

'S middags.

1 Den Hoffmeester.
2 Den Rentmeester.
3, 4, 5 } Dry Edelluyden.
6 Den Camerlingh.
7, 8 } Twee Schilders.
9 Den Caertemaecker.
10, 11 } Twee Pagies.

Ditto Taeffel beneden.

'S avonts.

1 Hoffmeester.
2 Capeteyn van de Guarde.
3 Den Secretaris.
4 Den Predicant.
5 Den Raedsheer.
6 Den Stalmeester.
7 Den Rentmeester.
8 Perceyn.
9 Den Doctor.
10 }
11 } dry Edelluyden.
12 }
13 }
14 } twee Schilders.
15 Den Caertemaecker.
16 Den Camerlingh.

De tweede Taeffel beneden.

'S middaegs.

1 Den Commies.
2 }
3 } De Gouvernante met haer dochter.
4 }
5 } Twee Cocx.
6 Den Silverbewaerder.
7 Den Saelknecht.
8 }
9 } Twee Waschvrouwen.
10 Den Bottelier.
11 Den Kuyper.
12 Den Voorsanger.
13 Den Secretaris knecht.

Ditto taeffel wordt 's avonts met twee pagies versterckt.

De derde Taeffel.

'S middags ende 'S avonts.

1 Den Onder Stalmeester.

2, 3 Twee Trompetters.

4 Den Couchier.

5 Den Helbardier van de wacht.

6, 7, 8, 9 Vier Lacqaeyn.

10, 11 Twee Snyder mr. ende knecht

12, 13, 14 Dry Hoveniers.

Jan Staertsen in de stal met den schildwacht, worden hier na gespijst.

Rantsoen brieff waer naer hem den Bottelier sal hebben te reguleeren in 't uytreycken van de vivres ten dienste vant Hoff noodich dagelycx aen de keucken.

100 ℔ Vars vlees off 50 ℔ gesoute ende 60 ℔ vars vlees.

10 à 20 ℔ Specs naer vereysch des tyts.

12 ℔ Booter.

4 Hoenders ende duyven naer advenant.

2 Kan sp. wijn.

2 Kan fr. wijn.

4 Kan bier.

1½ Kan boom olye.

4 Kan asyn.

14 Witte brootiens ende aen yder disch soo veel brootiens alsser ordinaris persoonen syn, uytgesondert aen syn Excell. taeffel daer broot ten nootdruft wesen sal, gelyck mede dranck sonder juyste taxt.

3 Kan gort.

5 Kan erwten.

12 ℔ Geroockt vlees.

Alle 't andren soo van de marckt dagelycx gebracht wort, sal naer vereysch des tyts soo veel van nooden wesen sal gereyckt worden; edoch niet extraordinaris soo wel uyt de Bottelary als anders sonder voorgaende ordre van den Rentmeester.

Tot den ordinairis onbyt sal yder van de voorgaende persoonen, in dese lyste genomineert genieten $^1/_8$ kan sp. wijn oft $^1/_4$ kan bier met broot ende alles naer advenant.

Tot de bovenste taeffel sal mogen uytgereyckt worden wat van nooden sal wezen, alsoo dagelycx gasten comen aensitten die men met goet fatsoen niet can afwysen.

Die aen de eerste taeffel beneden, sullen 's middachs soo wel als 's avonts yder voor syn hooft genieten $^1/_4$ kan sp. wyn ofte fr. wyn met $^1/_4$ kan bier; de andere van de tweede eñ derde taeffel yder $^1/_4$ kan spaense wijn, 's middaags ende 's avonts.

Actum Mauritia den 1 Martij 1643.

(*Was onderteekend*) J. Maurice Conde de Nassau.

Eedboek der voormalige land- en zeemagt. Ik zag (schrijft mr. de Meester) bij den Secretaris van Oorlog, Ridder van Rappard, het eedboek, waarin gedurende het Gemeenebest een ieder, die de betrekking van Kapitein of Ritmeester en hoogeren rang bij de landmagt bekleedde, den op onderscheiden tijden gevorderden eed moest onderteekenen. Vreemd is het, bij de namen van hoofdofficieren van goeden huize te vinden, dat zij niet schrijven konden. Ook worden in dat boek handteekeningen van Admiraals gevonden, b. v. die van de Ruiter: uit achting voor dien zeeheld bleef het blad verder onbeschreven. Kronijk v. h. Hist. Gez. te Utrecht, IV, 1848, bl. 71.

*

V R A G E N.

De Tabuda. De Budanvliet. Ik houde beide stroomen niet voor denzelfden, alsof de eerste naam met der tijd door den tweeden zou vervangen zijn. 't Punt is zeer duister en om mijne opvatting te staven, zou ik eene verhandeling moeten schrijven. Ik wil daarom eene plaats bij wijlen den heer Dresselhuis uitschrijven, ten einde daaraan eenige vragen te ontleenen, in de hoop, zoo niet een voldoend antwoord daarop, dan toch eenig licht daarin te zullen verkrijgen. De bedoelde plaats komt voor in Het district Sluis in Vlaanderen, enz., door J. ab Utrecht Dresselhuis, te

Middelburg in 1819 uitgegeven, en wel in de noot op blz. 15, aldus: »De *Buda* of *Ta-buda* is een der oudste stroomen in dezen oord, bij Ptolèmeus reeds bekend. Op de kaarten, welke Agathodæmon bij het werk van dezen wijsgeer maakte, treft men haar aan ter plaatse waar Plinius de *Scaldis* stelde. Waarschijnlijk bespoelde zij het oude land van Vlaanderen, en was het water waarin Staatsvlaanderen opkwam, zoodat men haar gewisselijk met de Schelde verwisselen konde. Eeuwen later was de naam nog aanwezig. Foppens (Nov. Coll. T. I p. 44, bij Kluit, H. C. T. I. P. II. p. 154) heeft ons een charter bewaard van den vlaamschen graaf Aernout, dat ten jare 961 nog spreekt van *Oostkercka parochia apud* Budanflit, *parochia Rodenburg*, etc. hetwelk hetzelfde is als of er stond: *Oostkerk aan de rivier de Buda*. Het schijnt evenwel dat deze naam toen reeds met die van *Beverne* verwisseld werd welke ook gemakkelijk uit *Buda* of *Budar* ontstaan kon. Volgens het charter van keizer Otto, ten jare 984 aan die van Utrecht gegeven, lag IJsendijke *in pago Gasterna, super fluvium Beverna*. (Sanderus Verh. Vl. dl. I blz. 199[b]. Grammaye, Antiq. Flandr. p. 153). Misschien heeft men nog een overblijfsel van dien ouden naam in *Biervliet*, *Bever-* of *Budersflit*."

Ik teeken aan en vraag: zijn Buda en Ta-buda hetzelfde?

Dat de Budanvliet een gedeelte van het oude land van Vlaanderen bespoelde is mogelijk, doch dat daarin geheel Staatsvlaanderen opkwam, is met het oog op de vorming van dat gewest eene loutere, door niets gestaafde gissing.

Is de vertaling van: Oostkercka parochia apud Budanflit, taalkundig juist weêrgegeven door: Oostkerk aan de rivier de Buda? Of — zou O. aan den Budanvliet niet juister zijn? (Mijn denkbeeld is: Oostkerke ten oosten door de Sincfala, ten westen door den Budanvliet bespoeld.)

Waarom *schijnt* de naam met dien van Beverne verwisseld te zijn? IJzendijke in den pagus van Gaternisse (tot op den huidigen dag eene waarheid) lag *in* het N. O. van westelijk Zeeuwsch Vl. Oostkerke ligt daarentegen Z. W. *van* deze streek!

Mij dunkt (niet-latinist als ik ben) er moet toch wel verschil zijn tusschen de uitdrukkingen *apud* Budanflit en *super fluvium* Beverna?

G. P. ROOS.

Menageriën in Nederland. Waren er vóór de 14e eeuw reeds menageriën in Nederland aanwezig? In 1350 wordt er melding van gemaakt in de volgende, door de Riemer in zijne Beschrijv. v. 's Gravenhage, dl. I bl. 75 opgenomene commissie: »Wij Willem Hertoghe van Beyeren enz. maken cont allen luden, dat wi ghegeven hebben en geven mit desen opene brieve Vos onsen knecht van onse Lewen, dat Puyr Ambacht van onsen Dorpe van der Haghe mit allen rechte en verval dat dair toe behoirt, in alle manieren als sine voerders gehad hebben, te gebruken en te verwaren tot sinen live. In oirconde enz. Datum te Delf des woensdages na onser Vrouwen dach Annunciatio anno quinquagesimo."

V. B.
GN.

OUDHEID- MUNT- EN PENNINGKUNDE.

VRAGEN.

Zilveren schaal. De zilveren doop- en broodschaal in de kerk te Ingen (Nederbetuwe) heeft in den bovensten rand eene keurig gegraveerde afbeelding van den doop van Jezus door Johannes, met de letters יהוה (= Jehova?) er boven, en den tekst van Matth. 3: 17 aan weerszijden. Lager op dien rand staat regts: »Dit heeft gegeven Daniel de Bedarrides, Heer tot Geldersweert en in syn leven luytenant Collonel, Int Jaer 1671". Daartegenover, links op den rand: »en Elsab. van Gelder, Douagire de Bedarrides, Vrouwe tot Geldersweert, in Augusti." Onder den naam des mans aanschouwen wij zijn wapen, bestaande in twee door een steenen muur met vier créneaux verbonden kasteelmatige torens, ieder eveneens van vier créneaux voorzien, en daaronder in elken eene opening of poort. Het wapen der vrouw vertoont op een gehalveerd schild twee klimmende tegenover elkander staande leeuwen, waarvan de leeuw regts (heraldiek) gekroond. In de schaal ziet men een goed gegraveerd doodshoofd met een zandlooper er onder en de woorden: »Gedenckt te sterven." Onder op den rand ont-

waren wij eene prachtige gravure van de instelling des Avondmaals, en aan weerszijden den tekst van Matth. 26: 26. Ook de zilveren nachtmaalbekers zijn door deze adellijke echtgenooten geschonken: want onder op den éénen leest men: »Daniel van Bedarride" (sic), onder op den anderen »Elsebe van Gelder," terwijl de onder ééne kroon vereenigde wapens op beide prijken. Daniel de Bedarrides moet kort vóór augustus 1671 gestorven zijn: want hij gaf te gelijk met zijne vrouw het zilverwerk, en deze was, toen het vervaardigd werd, zijne douairière. Beneden het Ingensche veer aan den Rijn ligt een hooge uiterwaard, waarop eene vloedvrije arbeiderswoning, ter plaatse waar vroeger het kasteel Geldersweert stond; het perceel draagt nog den naam van Geldersche waard.

Het ligt voor de hand, dat het geslacht van Gelder aan die aloude avezathe zijnen naam leende: want welke andere reden kon er voor die benaming wezen? immers alle uiterwaarden in de Nederbetuwe, ja in gansch Gelderland zijn, strikt genomen, Geldersche weerden. In de nabijheid van gezegden waard ligt nog een perceel, dat de Jufferweerd heet, welke benaming mede voor de voormalige aanwezigheid van aanzienlijke bewoners pleit. Elsabe van Gelder is dus hoogstwaarschijnlijk eene erfdochter geweest, die haren echtvriend tot heer van Geldersweert gemaakt heeft. Uit haar wapen zou men opmaken, dat zij tot het aloude geslacht der graven of hertogen van Gelder behoord heeft. Is deze gevolgtrekking juist? Weet iemand meer van deze vrouw en haar geslacht te zeggen? En eveneens van haren echtgenoot, den luitenant kolonel Daniel de Bedarrides † 1671? De naam klinkt niet inheemsch. Op de kerkkroonen staat in den jare 1672 als gever vermeld de heer Rooijaards. Zou deze de erfgenaam der douairière geweest zijn? Want ook hij moet op den huize Geldersweert hebben gewoond, en de overlevering zegt van hem, dat hij vader was van 21 welvarende kinderen. In dit geval moet Elsabe van Gelder haren man spoedig in den dood gevolgd zijn. Dringend houdt zich voor inlichting aanbevolen

J. ANSPACH.

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Claas Jansz. Vooght. (XXV. blz. 54). Over Claas Jansz. Vooght, Geometra (zoo als hij zich steeds noemt) schreef ik een stukje in de Versl. en Meded. der Kon. Akad. v. Wetensch. 2e Reeks deel 8 bladz. 204 tot 223. Meer kon ik niet van dien man te weten komen.

Leiden. D. BIERENS DE HAAN.

Henric Cats, de bekende vertaler van Euclides, was de zoon van den gelijknamigen secretaris van Arnhem en Willemke Verstege, trouwde Wilhelmina, dr. van Johan Tulleken, burgemeester van Arnhem en Christina Singendonck. Hun zoon was in 1727 inspecteur der fortificatiën; ook hadden zij twee dochters.

Aangeteekend uit de genealogie Tulleken, auctie Is. An. Nijhoff, april 1874. J. G. FREDERIKS.

Lied. (XXIV, bl. 517; XXV bl. 7). In Zeeuwsch Vlaanderen zingt men:

Den buskop van Munster
Mee onderd duzent man;
De straatjes van Jeruzalem
Aweer van voren af an!

G. P. ROOS.

Brief van Petronella Moens.

Utrecht, den 20 dec. '30.

Mijnheer en Vriend.

Hartelijk dank ik voor de mij toegezonden dichtregelen, die mij heel goed bevallen. In de tegenwoordige tijd die wij beleven ontvlamt elk vonkje van het sluimerend dichtvuur, en wie nooit gezongen heeft, zingt heden. Doch van U heb ik wel eens meer iets gehoord, meen ik, dus kan men niet zeggen dat het dichtvuur in uwen boezem altijd gesluimerd heeft. Nooit moet gij U zelf

het genoegen ontzeggen om uw gevoel in poëzy uit te drukken, maar ook nooit moet gij U zelf dwingen om een vers te maken; dat gaat nimmer goed. En wilt ge uw lust tot verzen maken aankweeken? dan raad ik U dat gij Uw zelf oefend, vooral door het lezen van goede en met regt beroemde dichters. Het is wel waar, dat men een dichter moet geboren zijn, maar het is ook niet minder waar, dat men zich moet oefenen, en het natuurlijk talent ontwikkelen. Ook dient men altijd een gezonden zin aan de woorden te geven, en niet om het rijmwoord te vinden den zin opofferen, ik zeg dit zoo maar als een vriendin, niet als een kunstregteres.

Neen, gij verdiend aanmoediging, en ik herhaal het, Uw dichtstukje bevalt mij. Toch wil ik U wel een weinig oplettend maken, wanneer gij weer zoo iets te voorschijn brengt. Ik zal daartoe maar één coupletje in Uw dichtstukje ontleden, en dat wel het tweede. De twee eerste regels daarvan zijn goed, doch de derde regel kan men nooit goed lezen, een sylabe die met een *t* eindigd, mag nooit gevolgd worden door een *t* apostrophe; want dat kan men met geen mogelijkheid uitspreeken, beproefd dat maar zelf eens, en de vierde regel heeft geen gezonden zin, het gevoel zelf kan wel ontaarden, maar het kan de held zoo weinig als U of mij ontaarden, *onteeren* waar beter geweest, doch dan rijmt het niet, maar wanneer gij nu eens dat coupletje dus had geschreven:

Vaarwel, dien wensch blijft u in 't strijdperk vergezellen,
  Het is de wensch van hen, wier wellust gij vermeert;
Zal (gord gij 't zwaard op zijde) een traan uw oog ontwellen?
  Geen zacht gevoel heeft ooit de ware held onteerd.

zoudt gij uw meening dan niet wel zoo goed hebben uitgedrukt? Ook de punctuatie moest door een deskundigen verbeterd zijn, doch het is een dichtstukje voor lieve vrienden opgesteld, en een offer der vriendschap is altijd welgevallig. Ook doet het U eer aan, het is de uitdrukking van een hart, dat waar gevoel voor getrouwe vrienden, en reine liefde voor het vaderland bezit. Behoud deze edele neigingen, en Uw weg door dit leven zal (schoon daar ook doornen op mogen groeijen) met menig bloempje der vreugd

versierd zijn. Godsdienstmin en plichtsbetrachting zijn toch de eenige bronnen waaruit waarachtig menschengeluk voor dit, en het volgend leven ontspringt.

Vaarwel mijn Vriend! geniet de reinste vergenoeging, en zoo menigwerf Uw de borst voor Godsdienst, Vaderland of Vriendschap gloeit, moet gij de dichtlier lustig bespelen.

Ik teeken mij met waare hoogachting,

Uw dienares en vriendin

P. MOENS.

Den Heer

P. M. Lagordt Dillié,

te

Leyden.

De hier door de blinde dichteres onderrigte jonge poëet is als gepens. majoor in indischen dienst te Zutfen overleden in 1873. Zijne familie woonde in de vorige eeuw te Middelburg, waar Abraham den 1 nov. 1757 trouwde met Susanna La Gordt. Zij behoorden tot de Fransche gemeente aldaar. Bij dezen brief waren nog eenige genealogische opgaven.

Zutfen. J. G. FREDERIKS.

VRAGEN.

Zuster van Goethe. Waarom onderteekende Goethes zuster, Cornelie Friederike Christiane, zich in hare brieven aan Kestner meestal als Sophie? Zie Goethe und Werther, Briefe Goethe's meistens aus seiner Jugendzeit mit erläut. Documenten, herausgeg. v. A. Kestner, Stuttg. und Augsburg Cotta'scher Verlag 1855, brief n°. 20 br. n°. 38, n°. 44, n°. 45; — n°. 113 waar zij als echtgenoot van Schlosser ook als S. Schlosser onderteekent.

Dat er niemand anders bedoeld kan worden dan voornoemde zuster van Goethe is buiten twijfel, daar de andere kinderen reeds jong stierven; uit brief 44 (zie 't boven aangeh. werk bl. 127) en Düntzer, Frauenbilder aus G's Jugendzeit bl. 133, alsmede Otto Jahn, Briefe an Leipziger Freunde bl. 319 bij elkander verge-

leken, ziet men duidelijk dat het onmogelijk een andere persoon kan zijn. — Cf tevens brief n°. 26, 27, 31, 33.

J. W. VAN DE POLL.

KUNSTGESCHIEDENIS.

Jacobus Perkois, de middelburgsche teekenaar (of zijn vader?) tr. Jacoba, dr. van Jacob van der Weerde en Laurentia Tulleken, Izaäks dochter. Kinderen: Jacobus, David, Laurentia en Johanna.

Genealogie Tulleken.

Zutfen. J. G. FREDERIKS.

VEREENIGING VOOR NOORD-NEDERLANDS MUZIEKGESCHIEDENIS.

Toonkunstenaars te Zutfen.

Donredach nae Lucie virginis, (16 December) 1456. Anthonis IJseren en Geryt van der Voerst verklaren, dat zij alle ongemak, hinder of gebrek aan het orgel in de St. Walburgskerk zullen laten maken als er iets aankomt, omdat zij het onder den toren willen laten staan, ondanks het vertoog van Deken en kapittel. — Oorkonden, Archief Zutfen.

1506. — Heer Herman de organist, borge voor de heeren van 't capittel. Stads-rekening.

1513. — Heer Herman de orgelist, vermeld in een pachtcedel. Idem

1528. – De organist verwaart ende stelt het uyrwerk. Idem

Wonsdagh, 8 April, 1551. — Deken en kapittel nemen Johan Morlet in de St. Walburg tot organist aan. — Oorkonden Sted. archief.

29 november, 1558. — De proost van Zutphen begiftigt Johan Morlet met het »officium lavandi seu purgandi vestes et ornamenta" der kerk. — Oorkonden Sted. archief.

1572, — Twee deuren aan 'torgel toegemetseld.
v. Wullen: Memorabilia.

2 juni, 1592. — De organist Lebuin ter Spiel zal zijne betaling vorderen. — Resolutien.

1593. — De organist uit Arnhem ontboden tot bezichtiging der orgels, en eenige dagen verpleegd. — Stads-rekeningen.

1604. — In Mei gearbeid aan het orgel; — sparren tot het besteigeren van het orgel. — Stads-rekeningen.

10 maart, 1604. — Mr. Johan Morlet, organist te Arnhem, wegens de reparatie aan 't orgel en voor vertering gedefroyeert. — Resolutien.

31 mei, 5 oct. 1604, 26 jan., 4 maart, 17, 23 mei, 3 julij 1605. De reparatie van 't orgel besteed aan Jeremias Berents, van Volkmerssen, voor 150 daalders; opneming van 't werk door meesters. — Resolutien.

9 juni, 1609. 't Orgel door mr. Morlet gereed en volmaakt zijnde, geresolveerd tot het opnemen door de organisten van Arnhem en Deventer. — Resolutien.

17 juni 1609. — Den nieuwen organist D. Nogge gelast, enz. Resolutien.

27 sept. 1609. — Denzelven nog een jaar gecontinueerd. — Resolutien.

1617. — Mr. Godefridt Oldenraad, organist, van der stede wege vereerd een wapen op zijn clavecimbaal, gesneden in een plaat zilver verguld, daarvoor betaald met het gouden zilver 28 goudgulden. — Rekeningen.

1617—24. — Godfried Oldenraad, organist.
Rekeningen, en van Wullen: Memorabilia.

1622. — Meester Gerrit Gaerts, organist, gespeeld hebbende op de bruiloft van des Raetsfriends Hekeren dochter, als ook van des Majoors dochter, vereerd 16 ggld. 20 st. — Rekeningen.

1622. — Gerrit Geerts, organist. — Rekeningen.

1622. — Meester Gaert Oldenraet, Stads-organist, met enige speelluiden de Heeren op hun Maaltijd op Petri gediend met hun gespeel en muziek, toegelegt 6 gld. — Rekeningen.

1624. — Gaert Oldenraet, organist, dient de Heeren als voren, als ook op den landdags maaltijd. — Rekeningen.

28 febr. 1637. — Den organist mr. Arent van Benthem gelast een ontwerp te maken der reparatien van 't orgel. — Resolutien.

25 april 1637. — De kerkeraad, in plaats van planken te leveren voor het orgel, zullen betalen 800 daalders. — Resolutien.

26 mei 1637. — 't Rugge-posityf door een kistemaker te doen maken volgens model. — Resolutien.

16 julij 1639. — 't Bestek van 't bovenste deel van 't orgel bij Hans Hendrik Boeder, aengepresenteerd voor *f* 3600. — te maken aengenomen. — Resolutien.

31 aug., 17 dec. 1642. De orgelmakers 's wekelijks in mindering van haer bedongen loon *f* 25. — Resolutien.

24 febr. 1643. — De vier ontbodene orgelmakers en organisten tot opneming van het orgel rapporteren dat 't zelve goed bevonden hebben; aan de opnemers gegeven voor eene vereeringe *f* 350, met vrij defroiement. — Resolutien.

8 juli 1643. — Boven 't bestek aan de orgelmakers voor hunne pretensien nog geaccordeerd *f* 800. — Resolutien.

24 febr. 1657. — Aenstellinge van Theodorus van Benthem, in plaats van zijn vader. — Resolutien.

18 junij, 3 dec. 1658. — Betreffende 't spelen voor en na de predicatie op 't orgel, conform 't exempel van naburige steden, geaccordeerd, dat eerst tot een proeve in de avontweekbeurte daarop zal gespeelt worden, om in cas van stichtinge zulks alsdan mede des Zondags te doen. — Resolutien.

9 juli 1659. — De zuivering en reparatie van 't orgel aanbesteed voor *f* 250. — Resolutien.

11 julij, 5 dec. 1671. — De blaasbalg en andere defecten te repareren, besteed voor 60 rijksd. geaugmenteerd tot 100 rijksdaalders. — Resolutien.

8 maart 1676. — Tot klokkenist en organist aangesteld voor 2 jaren, Cornelis van Neck op *f* 350. — Resolutien.

6 maart 1677, 11 junij 1680. — Voor reparatie van 't orgel met een nieuw register, daarin de vox humana geaccordeerd met Mr. Spaltman, voor 100 rijksdaalders mits voor 4 jaren onderhoudende; ex post nog toegelegd 100 gld. — Resolutien.

21 aug. 1677. — Den organist voor huishuur toegelegd *f* 25.— waeruit hij zal uitkeeren aan La Bhar Court *f* 50. — Resolutien.

27 maart 1679. — De organist voor zijn wel waarnemen van 't orgel jaarlijks toegelegd *f* 30. — Resolutien.

5 aug. 1681. — Daar niemand in de Latijnsche schoole de musique doceert, als zoodanig aangenomen den organist v. Nec, om zulks 2 maal weeks te doen tegen *f* 25. — Resolutien.

22 juli 1684. — De organist van Neck naar Hoorn beroepen, gedemitteerd. — Resolutien.

22 oct. 1684. — Op deszelfs recommandatie Willem Vermeer, geaccordeerd zich te mogen bekwaam maken, met toelegging van *f* 175 en toezegging van deze plaatse, indien hij aan de hoop voldoet, zullende de overige *f* 200 geprofiteert worden bij die gene die 't zelve tot dien tijt sullen waarnemen. — Resolutien.

29 sept. 1686. — Wilhelmus Vermeer vergund zich nog een jaar te Amsterdam op te houden, en geaccordeerd *f* 50, mits zijn broeder de Custos Vermeer, daartoe eene diergelijke somma contribuerende. (Zie Schomator *Koster* p. 226.) — Resolutien.

17 maart, 17 april 1694. — Wilhelmus Vermeer naar Groningen als klokkenist beroepen en alhier gedemitteerd zijnde, aangesteld tot klokkenist en organist op 't voorgaand tractement... Pleuris. Resolutien.

15 aug., 14 oct., 11 dec. 1711. — De reparatie van 't orgel besteed aan Mr. Joost Derk Jalink voor *f* 250.—; voor 't verzilveren en vergoudene der pijpen *f* 50.— en jaarlijks *f* 18. — van 't orgel in order te houden. — Resolutien.

11 febr. 1712, 17 jan. 1713. — Den organist en klokkenist Pleuris wegens zijn kwade gedrag ingetrokken meermalen, en correctie gegeven. (sic) — Resolutien.

17 oct., 17, 27, 29 nov., 1 dec. 1714. — Na voorgaande bekentmakinge in de couranten eene authorisatie op den raadsvriend Altetus, om door bekwame meesters ten zijnen overstaan de sollicitanten te horen — verkozen N. Ramp, loco wijlen Pleuris, tot ordenarie organist of klokkenist op *f* 300, mits 't orgel en de klokken onderhoudende, alsmede 't versteken van de noten op de tonnen, spelen op de markten, en ander vreugdedagen van 10 tot 11 uur, 't orgel schoon te houden en alle defecten te repareren, zooals bij Derk Joost Jalinck was aangenomen, daarom zijn dienst thans opgezegd. — Resolutien.

29 febr. 1716. — Ramp zijn verzoek om augmentatie afgeslagen, doch wegens reparatie van 't orgel etc. in eens toegelegd *f* 75.— Resolutien.

1 maart 1719, 2 maart 1722. — Geaccordeerd voor 5 jaren te beurende *f* 75.— bij Kloppenburg en vervolgens bij den Musicus Willems genoten, mits daarvan de weduwe Straatman uitkeerende deze 5 jaar alle jaar *f* 25, en daarenboven schoon te houden het orgel en t' repareren alle defecten, voorts het posityf op 't auditorium in goeden staat te onderhouden. — Resolutien.

1 maart 1728. — Tractement geaugmenteert met de *f* 50.— bij de dag Court Willemse voormaals genoten, mits 't klokkenspel en orgel na behooren, zooals tot hier en toe gedaan heeft te repareren. — Resolutien.

1 maart 1737. — Wegens 't verlengen der avondpredicatie toegelegd *f* 25 per jaar. — Resolutien.

1 maart 1742. — Nog jaarlijks ad vitam uit 't spitare *f* 60. — Resolutien.

Zutfen. J. G. FREDERIKS.

TAALKUNDE.

Spreekwoord. Als men gus zegt noemt men al de hoenders. (Vgl XXIV, bl. 157, 543; XXV, bl. 20). In Zeeuwsch Vlaanderen mede in zwang. Doch in plaats van *gus* zegt men met eene beweging der lippen *kssss.* De bevelen aan dieren gegeven worden hier zeer onderscheiden: wou pert (sta of hou paard!), juut pert! (voort paard!), foert ont! (voort hond!), kēts (als de fr. ê) katte! (weg kat!), schertsend kêts Karel, de kat is in huis! uisse! (zonder meer, voor sta stil koe!) Het gemelde *ksssst*! dient alleen om gevogelte te verjagen. 't Komt mij voor gevormd te zijn van het werkw. verkuussen (verkuisschen, als met een bezem waarmede men kuischt of schoonmaakt). Verkuussen bezigt men hier in den zin van wegjagen, verdrijven: Er waren veel bedelaars op het erf maar 'k ēn (heb) ze gouwe verkuust! Ook de kinderen deelen in deze kortsprakige bevelen: uust, uust! (de uu zeer kort) kinders! Stil, stil kinderen. 't Zweemt wel naar het pst! in de boeken. G. P. ROOS.

[*Ksss* zal wel niet met *kuuschen* in verband staan. Het is, even als *gus*, *sus*, *boe* en derg., eenvoudig een geluid dat dient om vrees aan te jagen.

Spreekwoorden en spreekwijzen aan den Bijbel ontleend. *Die bij het vuur zit warmt zich* (XXV, bl. 23). In Zeeuwsch Vlaanderen en Vlaanderen voegt men er bij: 't best, namelijk: die digtst bij 't vuur zit warmt zich best. Honderden malen heb ik de spreekwijze bij boedelbeschrijvingen, scheidingen en verkoopingen hooren bezigen en wel als synoniem met: *de gelegenheid maakt den dief!*

Hij speelt Leentje buur. (XXV, bl. 22). Dit is ook in Zeeuwsch Vlaanderen algemeen in zwang en Leentje is er bepaald de verkorting van Magdalena (bij ons Madeleene en Marleena); Helena is hier niet inheemsch. Men heeft meer zulke spelingen met namen:

't Is Johannis, Johannis!
Zoo lang er wijn in de kan is;
Maar, als de wijn er uit is,
Zeggen ze dat Jan een guit is!

Wat Pietje niet leert, leert Pieter nooit!
't Heit fel gevrozen, zei Brozen (Ambrosius.)
't Is een Jan van een aardappel! (Een groote aardappel.)
't Is een kerel (Karel) van een vent!
(Vergelijk *Rebecca* in 't art. pekelzonde.)

Daar wandelt er een over mijn graf (XXV, bl. 25). Men weet dat men ook zegt (volgens Bilderdijk, meen ik) als men eene huivering of koude rilling gevoelt, dat er een geest voorbijgaat.

Gepecceerd (XXV, bl. 26), is op de grenzen van Vlaanderen algemeen in zwang van wets-verordenings- of reglements-overtreding.

Maar — apropos van pekelzonde! Zou er geen verband tusschen dit gezegde en het gezegde: *hij zit in de pekel*, in moeielijkheden, bestaan?

Van Pontius naar Pilats (XXV bl. 30). Dit wordt, althans in

Zeeuwsch Vlaanderen niet altoos spottend of schertsend gebezigd; integendeel soms zeer ernstig: men stuurt een arm mensch van Pontius naar Pilatus. De eene verwijst hem naar den anderen.

Het elfde gebod (XXV bl. 34). De volgende anecdote is letterlijk waar. Te Sluis logeerde een proponent. Des zaterdags avonds was hij in een gemengd gezelschap, waar men verhaalde dat de stads predikant onverwacht ongesteld geworden was en men dus nog laat naar St. Anne zou moeten sturen om eene preekbeurt vervuld te krijgen. Een der gasten meende echter dat onze proponent wel zou kunnen preken, doch deze verontschuldigde zich met het onverwachte en liet zich ontvallen dat hij, de gemeente niet kennende, niet zou weten, waarover te preken. Een andere gast, die gaarne voor geestig doorging, riep hem toe, wel mijnheer dat is niet moeielijk, preek maar over 't elfde gebod. De proponent, die zich reeds eenigen tijd aan dezen snapper geërgerd had, voerde hem toe: Welnu mijnheer, als *gij* *f* 25,— in 't armenzakje geeft, zal *ik* over 't elfde gebod preken. Onze proponent was van het gevoelen van den heer Anspach en predikte (en men zegt dat het eene flinke improvisatie was) over Joh. 13 vs 34.

Heilige geest armen (XXVI bl. 34). Ik twijfel zeer of er reeds algemeene armenbesturen waren toen de H. G. armen bestonden. Ik kan uit stukken van de XIV eeuw aantoonen dat de H. G. armen tot bepaalde kerken behoorden. Ik heb gevonden den H. G. van onze Lieve Vrouwen kerk, van St. Bavo kerk te Aardenburg, die van Coxy, Nieuwkerk, Schoondijke, enz. De naam moet dus eene bijzondere beteekenis hebben. Men zegt nog wel, geef, naar dat de Geest u ingeeft! Weeshuizen noemde men in Vlaanderen veelal *den disch*, eenvoudig omdat het ophoopen van kinderen in één gebouw in vroegeren tijd niet bekend was en ze van de instelling uitbesteed werden. De gast- of ziekenhuizen waren Sint Jans huizen omdat ze Johannes den Dooper tot patroon hadden.

Zij is op haar mond gevallen (XXIV bl. 554; XXV bl. 88). In Zeeuwsch Vlaanderen hoort men alleen: Ze is *ni* op eur mond gevallen, dat is, ze kan goed praten. Maar men heeft ook de variant: ze is op eur mondje gevat: zij is glad met haar mond

ze is van de Spanjaart gesneen d. i. ze is genezen van het gebrek bij sommige kinderen, waarbij zich eenigzins vergroeiing van de tong voordoet en dat verholpen wordt door eene ligte insnijding: dit gebrek word de spanne (span) genoemd.

G. P. ROOS.

Spreekwoorden en spreekwijzen aan den Bijbel ontleend. (Vgl. XXV bl. 70). *Hij waait met alle winden.* Ik hoorde altijd *draait*, en zoo behoort het ook te zijn, zal het beteekenen: hij handelt niet naar vaste beginselen, maar schikt zich nu naar dezen, dan naar dien persoon, of richting, of denkwijze — zooals de weerhaan zich door elke verandering in de rigting van den wind laat verzetten.

Men behoeft hier Jezus Sirach niet bij aan te halen; de weerhanen zijn even algemeen bekend als de apokryfe boeken het niet zijn.

Zoo is er ook geene reden om voor de uitdrukking »aan het *hoofd*, aan den *voet* der bladzijde" ook den Bijbel te hulp te roepen. Aan het hoofd voor boven aan, aan den voet over onderaan is zoo eenvoudig, dat het zich van zelv' wijst.

Zij is op haar mond gevallen, (XXV bl. 88). Ik hoorde altijd: zij is niet op haar mond (veelal: mondje) gevallen, in de beteekenis: zij weet haar mond wel te roeren, zij is goed van den tongriem gesneden, 't ontbreekt haar niet aan woorden. Derhalve: zij is niet zóó voorover gevallen, dat zij haren mond gekwetst en daardoor onbruikbaar gemaakt heeft.

H. H. M. C. V. O.

Bot vieren (XXV bl. 36). In Zeeuwsch Vlaanderen, zegt men: *bocht vieren*, het vliegertouw laten schieten. Hoe hoog de vlieger ook staat, hij kan nooit den bocht (van het touw) ophalen.

G. P. ROOS

Dood- of lijkbidder. (XXV bl. 78). De heer J. A. Anspach besluit zijne belangrijke bijdragen tot verklaring van spreekwoorden en spreekwijzen aan den Bijbel ontleend, met het verzoek, om

aanmerkingen en toevoegsels tot het door hem geschrevene mede te deelen. Gaarne maak ik daarvan gebruik door bescheidenlijk bedenking in te brengen tegen de meening, dat de benaming *dood-* of *lijkbidder* afkomstig zoude zijn van een vroeger gebruikelijk bijvoegsel bij het aanzeggen van sterfgevallen: *Bid voor zijne* (*hare*) *ziel.* Op den klank af zou het mogelijk wezen, dat dit bijvoegsel aanleiding tot het ontstaan dier benaming gegeven had; doch, naar den aard onzer taal, ligt het nader voor de hand, den oorsprong, met Calisch, in het noodigen ter begrafenis te zoeken. Immers, het woord *bidden* bezat in de zeventiende eeuw, even als in de tegenwoordige, dikwijls de beteekenis van vragen, verzoeken, noodigen gelijk dit uit de brieven van Hooft en uit de Statenvertaling des Bijbels op vele plaatsen blijken kan. Te Utrecht worden de lijkbezorgers, die te Amsterdam den zonderlingen naam van *aansprekers* dragen en te Leeuwarden *leedaanzeggers* heeten, kortheidshalve, *bidders* genoemd; doch de eigenlijke en volledige titel is *groefbidder.* Deze titel prijkte met eene geschilderde lijkstatie daarboven, in mijn studententijd, op het naambord van het hoofd der toenmalige utrechtsche lijkbezorgers, den deftigen van Dijk, dien dr. Broers naar het leven geteekend heeft [1]. Nu kan toch aan de benaming *groef-* graf- *bidder* wel geen ander denkbeeld ten grondslag liggen, dan dat hij, die dezen post bekleedt bloedverwanten en vrienden *ter groeve bid*, d. i. ter begrafenis noodigt. Een bidden voor de ziel der overledenen is aan dit begrip geheel vreemd. Bovendien was de uitdrukking *ter begrafenis bidden* in vroeger tijd een zóó bekende en gewone term, dat wij haar gedurig ontmoeten. Het begrafenisbriefje van Vondel, hetwelk van Lennep in facsimile heeft laten afdrukken, (De werken van Vondel, deel 12 bl. 66) luidde aldus:

Tegens Woensdag, den 8sten February, 1679.
Uwe E. wordt gebeden ter Begraeffenisse, met
Joost van den Vondel,
Out 92 Jaren

---

[1] *Utrecht, Historische wandeling,* door Dr. H. J. Broers. Te Utrecht bij Beijers 1874. Zie bl. 87, 88.

Woonachtigh op de Cingel, over de Warmoesgraft: om
voor half drien preçys te zyn in de
Nieuwe Kerk.
UE. Naam zal geleezen worden.
D. Bakkamude.

Even zoo vinden wij het, veertig jaren later, bij de uitvaart — om een tegenhanger van Vondel te noemen — van Jan van Gijsen een pruldichter, die te Amsterdam langen tijd het courantennieuws en het voorgevallene in de hoofdstad in kreupelrijm verhaalde, terwijl hij, op bestelling, bruilofts- en andere gelegenheidsgedichten zamenstelde. In mijne portretverzameling bevindt zich een prachtig afbeeldsel van van Gijsen, door Folkema, om met hem den draak te steken, gegraveerd, en door Langendijk, met hetzelfde doel, van een hoogdravend lofdicht voorzien. Men kan omtrent een en ander nader berigt vinden in het Woordenboek der Nederd. Dichters van Witsen Geysbeek, dl. 2 bl. 449, en in den Navorscher, II (1852) bl. 72. Toen van Gijsen gestorven was, bleef de spotzucht zijne nagedachtenis door navolging van zijn rijmtrant op deze wijs vereeren:

Anno een duizend zeven honderd, twee en twintig in vreden
Den derden van Sprokkelmaand, werd UEd ter begrafenisse gebeden
Met Jan van Gijsen, Poëet, die nimmer schreef dan op maat.
Het lijk zal uitgedragen werden in de Egelantierstraat,
Ten huyze van Belleflam, Haarsnyder, daar hy woonde,
En aan de Buuren steeds zyn goede gunst betoonde:
't Is aan de zuyd-zy, by de derde Dwarsstraat, om wel te verstaan
En om niet verkeerd, of door abuys voorby te gaan,
Zoo zalje daar den Baar voor een gang zien praalen,
Daar men het Lyk met ordentelykheid op zal haalen.
U Naam zal geleezen worden, om te gaan, met verlof,
Tegens drie uuren, na het Karthuyzers Kerkhof.

Uit de aangehaalde voorbeelden blijkt, mijns inziens, genoeg, dat het te ver gezocht zou zijn, het woord *dood-* of *lijkbidder* van het »bidden *voor* de dooden" af te leiden.

Leeuwarden. L. PROES.

Eswardeurs, (XXIV bl. 567; XXV bl. 65). Grimm zegt in zijne Deuts. Rechtsalterth. dat *ee*, *wet* is; en Coremans schrijft in zijn Année de l'ancienne Belgique: Eeuwarders sont à la fois gardiens des lois divines & humaines, par consequent prêtres & juges. In de stedelijke regeeringen waren zij dus *wethouders*.

G. A. S.

Knecht. (XXV, bl. 90) Wat de afkomst is van dit woord, durf ik niet beslissen; maar ik wil hierbij mededeelen of herinneren, dat Tuinman het in verband brengt met חָנִיךְ, *initiatus*, *peritus* met verwijzing naar Gen. XIV: 14, alwaar חֲנִיכָיו voorkomt, in den zin van: *zijne geoefenden*, namelijk, *ten strijde*.

E. LAURILLARD.

Knecht. »*Knecht*, oudd. *chnecht*, *gnecht;* oud beiersch *kneht*, *knet;* deensch *knegt;* hoogd. *knecht;* angels. *cnighta*, *cneaht*, *cniht*, *cnyht;* verwant aan het eng. *knight* ridder; fr. *naquet*, arme bediende en van denzelfden wortel als *knaap*, waarmeê het oudtijds de zelfde beteekenis had, namelijk van den wortel *an*, *na*, die voortbrengen beteekent, waarvan ook *zoon*, *kind*, *kunne*, *bekennen* (eene vrouw), *kween*, *beginnen*, het lat. *gigno*, *gnatus*, *gens*, *genus*, het gr. *gennaoo*, *gignomai*, enz., afstammen. Terwen, Etymolog, Handwoordenboek, bl. 381. In eene oude berijming van Psalm 116 vonden we op 't 16e vers, voor 't woord *knecht* van onze overzetting, 't woord *schalk* gebezigd. »*Heere*," zoo lazen we, »*ik ben uw schalk*, *ja*, *ik ben uw schalk*." 't Verklaart niet onaardig 't dienend beginsel in de woorden *Godschalk*, *maarschalk* uitgedrukt.

Aan 't Uddelermeer. A. AARSEN.

Guit. (XXV bl. 90). Tuinman meent dat *guit* afkomstig is van het grieksche *γόης*, genit. *γόητος*, *gochelaar*. Anderen hebben gevraagd, of het woord kan afstammen van *jaaguit*, »een deugniet, dien men ten huize uitjaagde." Maar dat zou toch eene zonderlinge afkorting zijn. Nog anderen hebben gedacht aan den volksnaam *Gothen*, omdat de Gothen »in onze gewesten gehaat en berucht waren."

E. LAURILLARD.

Guit. Over de afkomst van 't woord *guit* bestaan twee lezingen. De eerste is deze, dat 't volgens Bilderdijk, Verklar. Geslachtl. eene verbastering zoude zijn van *goot*, *geut*, de bekende vergaarbak van alle onreinheden. In dien zin is een *guit* een morsig mensch, een zoogenoemde *vuilig* of *vuilijk* of, om met Terwen, Handwoordenboek te spreken, »een ondeugend mensch, waarin zich, als in eene goot, allerlei vuil ontlast." En om zijn vermoeden eenigen glimp van regt te geven, haalt Terwen de oude benaming *gietlogen* voor leugenaar even boven water. Lulofs heeft ook met deze afleiding vrede. Of ze de ware is?.... Als we een blik slaan in 't maatschappelijk leven, als we nagaan in welken zin de benaming *guit* in de spreektaal voorkomt, zeggen we: neen! En we komen nu tot eene andere derivatie, waarbij we met een vroolijk, spotlustig mensch kennis maken. Bilderdijk en Terwen zijn alweêr onze gidsen. Volgens den eersten was een *guit* voorheen een vroolijke grappenmaker, en er is alzoo ten opzigte van 't woord en zijn beteekenis een etymologisch verband met 't verbum *guiten*, *juiten*, dartelen, vroolijk zijn. Alzoo ook Terwen, die zich op 't oude *guich*, *guig*, gek beroept niet alleen, maar er ook Kiliaan bij brengt die *guigen*, *beguigen*, bespotten heeft. 't Is de laatste afleiding die als de meest aannemelijke ons voorkomt.

Aan 't Uddelermeer. A. AARSEN.

[Wij gunnen aan deze antwoorden over *knecht* en *guit* een plaatsjen, niet om den wille van den vrager — hij zal er niet wijzer door worden; maar om den wille van onze lezers. Vooreerst, opdat zij zich eens vrolijk maken over de etymologisch bokkesprongen die men zich in vroegeren tijd veroorloofde, ten anderen hun te herinneren dat het geene zaak is zich op het gebied der etymologie te vertrouwen aan gidsen als Bilderdijk en Terwen — anders niet op éenen dag te noemen – en eindelijk om hen, zoo zij het Woordenboek van laatstgenoemde niet mogten kennen, daarmede in kennis te brengen, opdat zij, indien zij dat boek soms op eene verkooping tegenkomen, weten, dat zij verstandig zullen doen daar niet op te bieden, maar dat aan den komenijsman over te laten.]

Koeterwaalsch. Op bl. 156 van dl. XXIV wordt gevraagd of

het woord *koeterwaalsch* komt van *kot* = hut of van *koth* = slijk, drek. Geen van die beide afleidingen is goed. Het woord *koeterwaalsch* is de *plat-* of *neder*duitsche uitspraak van het hoogduitsche woord *kauterwälsch* of *kauderwälsch*. De *oe* (*u*)-klank die hier in de plaats van den hoogduitschen *au*-klank is getreden, is eigenlijk een nedersaksische vorm. Ware de klankverschuiving in dit woord van *au* op *u* (nederl. *oe*), van *u* op *ü* (nederl. *u*), van *ü* op nederl. *ui* (*haus, hus* of *hoes, hüs* of *huus, huis*) verder gegaan, dan had er een friso-saksische en friso-frankische vorm *kuter-* of *kuderwaalsch* van moeten komen, en eindelijk een hollandsche en geijkt-nederlandsche vorm *kuiter-* of *kuiderwaalsch*. Maar dit is niet gebeurd; de nedersaksische *u* (*oe*)-klank is in dit woord gebleven, ook in den geijkt-nederlandschen vorm er van; zeker wel, omdat het woord weinig gebruikt wordt. De afleiding echter van het woord *kauderwälsch* is de volgende:

De volken van germaanschen of duitschen stam noemden van ouds en ook nog, ieder europeesch volk, dat niet van germaanschen oorsprong was, en bepaaldelijk lui van romaanschen en ook van keltischen stam (die van slavische afkomst echter niet), *Walen*, *Walschen*, *Wälsche*, *Welshmen* en de taal van die volken *waalsch*, *walsch*, *wälsch*, *welsh*. Zoo ook noemden dus de Saksen, Anglen en Friezen bij hun komst in Engelland, de keltische (britsche, kimrische) bevolking van dat eiland, die ze daar reeds gezeten vonden, *Welshmen*. Dien ten gevolge noemen thans nog de hedendaagsche Engelschen de landstreek die door de nakomelingen van deze oude britsche bevolking bewoond wordt, *Wales;* die lui zelven noemen ze *Welshmen* en hun taal *Welsh*. De germaansche Zuidnederlanders (Brabanders en Vlamingen) noemen hun romaansche landgenooten in 't land van Luik en Namen en in de Henegou, enz. *Walen*. De vlaamsche boeren die aan de grenzen van het gebied der Walen wonen, noemen hun waalsche buren wel *Woalebieësten* (Walebeesten), als om duidelijk te doen uitkomen dat de Walen van geheel anderen stam, een gansch ander volk zijn, dan zij. Deze liefelijkheid wordt overigens door de Walen trouw teruggegeven, onder den vorm *Bête-de-Flamain;* leer om leer. — De Zuidduitschers, vooral de Tirolers, Stiermarkers en andere Oostenrijkers noemen de Italianen: *Wäl-*

sche, en Italie: *Wälschland;* italiaansch heet in hun tongval ook wel *wällisch*, *wellisch;* b. v.

Kroatisch, Deutsch, Wellisch,
Ungarisch durch anand;
Und doch reden wir oan Sprach',
Gilt's Oestreicherland.

Zoo ook noemden de Duitschers de spraak, het *jargon* der duitsche en poolsche Joden, hoofdzakelijk bestaande uit een bedorven en eigenaardig hebreeuwsch, *wälsch*. Maar de Joden zelve noemden dit joden-hebreeuwsche *jargon: Loschaun-ha kaudesch;* ter onderscheiding van ander *wälsch*, voegden de Duitschers dit laatste woord *kaudesch* er nog bij, en spraken dus van *kaudesch-wälsch*, als ze deze jodentaal bedoelden. Uit dit *kaudesch-wälsch* werd later het woord *kauder-* of *kauterwälsch* verbasterd, en uit het hoogduitsche *kauterwälsch* werd, volgens de wetten der klankverschuiving, het nederduitsche *koeterwaalsch* afgeleid. Zoowel de hoogduitsche als de nederduitsche vorm van dit woord wordt thans echter niet slechts toegepast op het *Loschaun-ha-kaudesch* der Joden, maar evenzeer op de verschillende roodwaalsche spraken in Europa, tevens op de taal der Zigeuners, en vooral ook op de hoogduitsche dieventaal of *Gaunersprache*, het zoogenoemde *Cocheme Waldiwerei* of *Cocheme Loschen*.

Die meer van dit onderwerp wil weten, moet lezen: het Aanhangsel in het tweede deel van Johan Winkler's Dialecticon.

JOHN CHURL.

Mokum, Groot Mokum. (XXII, bl. 49.) deze naam wordt in de nederlandsche volksspraak wel eens in scherts aan de stad Amsterdam gegeven. Uit de eigenaardige volkstaal der duitsche Joden, uit het zoogenoemde duitsche Joden-hebreeuwsch, of het *Loschaun-ha-kaudesch* (zie hierboven), welke taal ook onder de nederlandsche Joden veelvuldig in zwang is, is dit woord *Mokum* in de nederlandsche volkstaal, vooral in plaatsen waar veel Joden wonen, overgegaan. In deze taal beteekent het woord *mokum* stad, namelijk een ouderwetsche, met muren omgevene stad, en

in de tweede plaats ook iedere andere, door muren ingeslotene plaats. Zoo noemen de Joden te Berlijn en elders in Pruissen de strafgevangenis te Spandau *Gross Mokum*, en die te Brandenburg *Klein Mokum*. Amsterdam, die stad der Joden bij uitnemendheid, het Jerusalem der ballingschap, is overigens niet de eenigste plaats die Mokum genoemd wordt. Zoo noemen de duitsche Joden de stad Augsburg *Mokum-medine*, dat is: landstad; *Meilechs-mokum*, dat is: keizerstad, is Frankfort a/d Main; Schaffhausen heet *Bock-mokum* (van *bôker*, rundvee?); Schweinfurt is *Chasser-mokum* of de *zwijnestad;* Freiburg is *Freimokum;* Hamburg is *Godel-mokum* of *Godel-mokum-hei* of de groote stad; Basel is *Glock-mokum;* Hildesheim is *Härings-mokum*, dat is: de bergstad; Brunswijk is *Knack-mokum;* Darmstad is *Löwches-mokum;* Mainz is *Miau-mokum* en ook *Serwisch-mokum*; Straatsburg is *Stro-mokum;* enz.

JOHN CHURL.

Sleyscat (XXIV, bl. 568, 584; XXV, bl. 64), en niet *sleijscat*. De eerste lettergreep van dit oude woord is het zelfde als *slege*, hoogduitsch *schlegel*, een woord dat samenhangt met *slagen*, *slaan*, en dat de beteekenis heeft van een grooten, zwaren, houten hamer, zooals men b. v. gebruikt om palen in den grond te drijven, en zoo als men oudtijds ook bij 't munten van geld gebruikte.

Dit woord *slei* of *slaei* is, in deze beteekenis, nog heden ten dage in Friesland in volle gebruik. Ook hoorde ik, ten platten lande in Friesland, dit woord, half in scherts, gebruiken om er een voorzittershamerke mee aan te duiden. Kiliaen heeft *slaeghel* en *sleghel* = *malleus ligneus*, en van Dale geeft in de zelfde beteekenis de woorden *slegge* en *slei* op. Of deze woorden echter heden ten dage nog wel in de nederlandsche schrijf- en spreektaal voorkomen, betwijfel ik.

Dat overigens *slege* en *slei* twee verschillende vormen zijn van één en hetzelfde woord, blijkt ook uit *weg* en 't friesche *wei*, 't engelsche *way; segel* en *zeil; pegel* en *peil; tegel* en *teil; kegel* en *keil; hagel* en *nagel*, in 't friesch *heil* en *neil*, in 't engelsch *hail* en *nail; regen*, in Friesland en in West-Vlaanderen *rein*, in

Engeland *rain; zegen*, in 't friesch *seine; regel* (*richel*), in 't Engelsch *rail; vlegel*, friesch *flaile;* de oud-duitsche mansnamen *Reginhart en Meginhart*, die tegenwoordig in Holland en Friesland *Reinhart*, *Reinaart*, *Reindert* en *Rein*, *Meinhart*, *Meinaart*, *Meindert* en *Meine* luiden, enz.

De overgang van *segel* in *zeil*, van *regen* in *rein*, enz. laat zich gemakkelijk verklaren als men zich de uitspraak der *g* in deze woorden zoo zacht mogelijk denkt, alzoo als *j*, gelijk deze letter nog in eenige noordduitsche tongvallen, b. v. in dien van Berlijn luidt: van *rejen*, *sejel*, vlug uitgesproken. tot *rein* en *seil* is slechts een kleine stap.

Regen, *segel*, *hagel*, enz. zijn de hoogduitsche vormen van deze woorden; *rein*, *seil*, *heil*, de meer nederduitsche, bepaaldelijk de friesche vormen er van. Opmerkelijk is het, en wel een bewijs voor den gemengden aard der hedendaagsche nederlandsche geijkte taal, dat in deze taal de friesche vormen *zeil* en *peil* voorkomen, naast *zegen*, *regel*, *vlegel*, *regen*, enz., en dat in 't Westvlaamsch de friesche vorm *rein* en *reinen* voor *regen*, *regenen* voorkomt.

Leeuwarden. JOHAN WINKLER.

[*Slei*, *slaai* zegt men ook in Noordholland, niet alleen benoorden het IJ, maar ook bezuiden Amsterdam. Aan den Helder en verder op aan den duinkant gebruikt men ook het verkleinwoord *slegje*.]

Komt men over den hond dan komt men ook over den staart. (XXV, blz. 88). In de Honte ligt de zandbank de Walvischstaart. Deze omstandigheid zou voor de Hont, beter Honte, pleiten; doch met dien staart hebben zij die over de Schelde varen niets te maken, alzoo de bank bijna buitengaats, ligt. Wist men nu den ouderdom des spreekwoords, dan zou men misschien nader komen en Honte vinden.

Voor den hond pleit de natuurlijkheid, en de veelheid der spreekwoorden aan den hond ontleend. Natuurlijk is het, dat iemand die over iets zwaarwigtigs, die eene grootere zwarigheid te boven komt, ligt over eene kleinere, geringere komen zal.

G. P. ROOS.

Vingherlijn. (XXV, bl. 90). Is 't wel de gewone uitgang *lijn*, zooals in *maegdelijn*, dien we in dit woord aantreffen? Dat is eene andere vraag, en dan zeggen we daarop: neen! *Lijn* is in dit woord in 't geheel geen suffix, maar 't is een deel er van, een veelzeggend deel. 't Is de lijn, de streep, de band om den vinger getrokken, aan den vinger bevestigd. En bedenken we dat 't woordeken *lijn* afkomstig is van een wortel die verbinding te kennen geeft, dan is *vingherlijn* een vingerband van vlas of touw of ijzer of zilver of goud, met andere woorden een *ring*. Wat nog meer ons regt geeft tot twijfel of *lijn* in 't hier besproken woord wel een uitgang van verkleining is, is 't gemis van de zachte *e* tusschen 't substantief en zijn achtervoegsel. In al de woorden die we op 't oogenblik ons herinneren, treffen we die letter aan, als daar zijn *maagdelijn*, *vogelijn*, *vrouwelijn*, *kindekijn* (*ken*, — *lijn*), *oogheliijn*. En te regt. Daar is 't een verkleiningsvorm. Summa summarum! Een *vingherlijn* is een *ring*, en dat meenen we nu, tegen 't gevoelen van Halbertsma in, bewezen te hebben.

Aan 't Uddelermeer. A. AARSEN.

[De verklaring van den heer Aarsen houdt geen steek. Want

1°. *lijn* (line) heeft zwakke declinatie; *vingerlijn*, sterke.

2°. *lijn* is vrouwelijk; *vingerlijn* onzijdig.

3°. Vingerlijn beteekent ring aan den vinger; maar daar is nog eene andere beteekenis uit voortgevloeid, namelijk die van ijzeren ring waar een gevangene mede vastgemaakt wordt. *Vingerlijn* in deze beteekenis wordt onderscheiden van *touw*.

Dat voor *lijn* geene *e* gehoord wordt bewijst niets. Eene *e* is daar, in woorden als dit, *onmogelijk*.

Vingerlijn is eenvoudig verkleining van *vinger*. Men noemde eenen ring die om den vinger gedragen werd (die oudtijds gewoonlijk breeder was dan tegenwoordig) *vingerlijn*, dat is *vingertjen*, even als nog een vrouwen kleedingstuk dat om het lijf gedragen wordt een *lijfjen*, en een ander dat om den hals gedragen wordt een *halsjen* heet: even als *kraagje* (halsbedeksel, waarvoor men nu ook vaak *kraag* zegt) verkleinwoord is van *kraag* (oudtijds = hals).]

Spreekwoorden uit het tweede boek van den Reinaert. (2e uitgave van Willems, door Snellaert) met aanteekeningen en verklaringen uit het zeeuwsch vlaamsche dialect en de volksgebruiken, enz.

Hoe wel maecte hi ons die mouwe (vs. 3647.) Verwant zijn: hoe net wist hij ons ooren aan te naaien. Wat wist hij ons mooie blommetjes op de mouwe te spellen. Dus, hoe wel wist hij ons te foppen, te verstrikken. In Zvl. heeft men ook mouvager (veger) voor vleier.

Hi en spaerde bosch noch hagen (3768.) Hij ontzag niets, hij ging regt door. Zvl. verwant: i ontzag sloote noch grippe (sloot nog greppel.) Holl. hij liep door dik en dun.

Sulc waent hebben, hi moets missen (3956.) Verwant: Roep geen 'k enje ('k hebje) voor de visch in de mand is enz. Voorts verklaart het vorige vers dit gezegde:
Het gaet biwilen buten gissen.

Het mocht ontfermen herde stenen! (4095.) 't Zou zelfs de steenen geroerd hebben.

.... die beste clerke fijn
Dicwijl die wijste liede niet en sijn. (4111—12) Zvl. I is knap geleerd maar i eit voor geen cent verstand. Hij zal meer kosten van begraven dan van gek worden. — Die leken vervroedense bi wilen (4113), heldert het goed op: men krijgt wel eens een oude rat in den val.

Die doot is moet bliven doot:
Men machse niet weder doen leven (4126—27.)

Dit is voor den Noordnederlander misschien onverstaanbaar. Mogen, meugen is in Vl. en Zvl. ook en gebruik voor vermogen, kunnen.

Niemand vermag een dooden te doen herleven, = niemand kan het.

Merken we op dat mogen, meugen, eertijds ook lusten beteekende. Huijgens of de Decker ('k moet op mijne memorie steunen) sprekende van het deugen of niet deugen van zekere vrouw, besluit met te zeggen:

Maar waart gij Joodsch Agniet
Ik zou uw vleesch niet meugen.

Hier heeft dit *meugen* eene dubbelde beteekenis; ik zou van uw vleesch, als onrein niet mogen eten en ik zou het ook niet lusten, als bedorven zijnde.

Wie honich handelt vinger lect (4139). Elders: Alle officies zijn smerig of kleverig. Daar schiet ligt iets van over. 't Geld is kleverig, 't blijft aan de vingers hangen.

Als ic der werelt werde gemeen
So vindic so veel steen
In minen wech, achter ende voren (4163—65).

Steenen (hinderpalen) op den weg. Var. Leeuwen op den weg. Doornen op den weg. Zvl. Hij heeft een hond op den weg zien geeselen, hij durft niet regt door gaan.

Want se wel clede (4197.) Var.: ze deed zich schoon voor en ze was dus half verkocht. Zvl. gekuuvd (gekuifd) en gekapt. Holl. opgedirkt, opgesierd, opgetooid. Alles nl. van leugen voor waarheid.

— — — So bewimpelen — — —
Met doeken, die men daer om wint (4206—07). Hier heeft men dus de tegenstelling van de spreekwijze, er geen doekjes om winden en de verklaring van het werkw. bewimpelen = omzwachtelen, met een zwachtel of wimpel, zvl. windel, dus een lange dunne strook die uitgewonden kan worden en kan uitwaaien?

Die en is sijn meester niet ontlopen, (4209). Namelijk hij die leugens voor waarheid venten kan. Wij zouden zeggen, hij doet zijnen meester geen schande aan.

Hi mach bont dragen, ende scaerlaken (4214). Dezelfde oolijkaard namelijk. Triviaal zegt men: die mag kussenen, op 't kussen zitten in den raad.

Hi ate ooc gerne van den vetten (4224). Zvl. al zat i ook an 't scheuteltje. 't Helpt hem al niet als hij niet geloofbaar liegen kan.

Hoe lachen si dan onder haer caproen (4242). Hoe lachen ze onder hun hoed, hoe lachen ze in hun vuistje, die leugens voor waar weten te doen doorgaan.

Achterbacs (4249). Achteraf en dus hier een veel oudere vormen dan het *achterbanks*, in den Nav. reeds voor jaren besproken.

—— Door die vinger sien (4251). Een bewijs voor de hooge oudheid dezer spreekwijze.

Want die altoos die waerheit sprake
En conde die strate nergent houwen (4262—63),
en
Sou dicwijl vinden wederstoot (4269).
Dus:
Men moet wel liegen alst doet noot (4270). Al te samen aanprijzing van het in praktijk brengen des spreekwoords: een leugen om bestwil is geen zonde!

Die blode en dooch tot geenre ure;
Den coenen helpt die avonture.
Een dach is beter dan sulc een jaar (4295—97). Dit zijn werkelijk fraaie varianten van het spreekwoordelijk gezegde, die waagt die wint en beter van daag dan morgen.

..., Ic sal corten u pijn. (4361). Ik zal hem de pijne korten, kort maken, verkorten, is nog een zuiver vlaamsche uitdrukking, ook voor iemand niet lang in spanning laten verkeeren. De kaartspeler die de laatste troeven heeft zegt b. v., in plaats van, 'k wil 't spel niet langer ophouden, 'k gaon ou de paijne kortene, 'k zal u de pijn verkorten.

Sterven sonder suuct (ziekte) (4365). Eene vergoelijkende spreekwijze voor geregtelijke doodstraf ondergaan.

So lange gaet te water die cruuc
Dat si breect....
Van dit spreekwoord (vs 4366—67) geeft de koning onmiddellijk eene verklarende toepassing, doch mede in spreekwoordelijken stijl in de vzn. 4368—69:

Ic waen die cruuc, die ons so dicken
Heeft bedrogen, haest sal breken!

Hi woude, dat hi tot Colen ware (4372). Zvl. i wou dat i in moeders spinde zat, var. onder moeders rokken. Hij wou dat hij overal elders was dan juist op de plaats des gevaars, — dat hij veilig was.

Om geen werelt van goude! (4407). Al gave Balack mij zijn huis vol goud en zilver, zei Bileam reeds.

Om niets, om geen schatten ter wereld zou ik dit of dat doen.

Op mijn ruumte, ende op mijn vri (4409). Zvl. heeft nog: op m'n eigen ruumte (ruimte) en (vriegeit vrijigheid, vrijheid, vrijdom,) in éen woord eigen erf.

Een trou vrient is een hulpe groot (4432). Dit is zeker wel eene gemeenplaats, zoo als er dan ook dit zoogenaamde tweede boek meer ontsieren. 't Is ook min gekuischt dan 't eerste. Dit gezegde komt mij voor te zweemen naar: Een naaste buur is dikwijls beter dan een verre vriend (bloedverwant.)

Die bede is metter giften coen (4564). Koen is de bede, welke met een gesehenk gepaerd gaet, zegt Willems in de noot op dit vs., en hij noemt het een fraaie regel. 't Is in der daad zoo: geen beter geloof as 'n gelders geloof, zegt de Z. Vlaming en, die geld eit eit geloof, dat is krediet, vertrouwen.

Men sal (daarom dan ook) den penninc houden leren,
Ter noot dat onrecht me te keren (4564—66).

want:

Wel is die vrient ende dat gelt verdoemt
Daer niemen troost of baet af coomt.

't Is als obligatien op den (verdronken) Wulpenpolder of kasteelen in Spanje (in de lucht.)

Hi can sijn loosheit cleden so wel,
Recht oft ewangelie ware (4648—49).

'tZvl. heeft de tegenstelling, zijn woorden zijn geen evangelie, overeenkomstig Boileaus

On sait fort bien que ses paroles
Ne sont pas articles de fois.

— — — Gi sijt in groter muten (4689). 't Zvl. i zal der plumen (vederen) laten, zinspeelt op dat muten, ruien der vogelen. Muten is ruien: vandaar dat de Vlaming een vogelkooi »nen veugelmute" noemt.

Hi strijct altoos sinen steert (4853). Zvl. I draait er altois z'n achterste uut. Hij weet er zich altoos van af te maken.

Lyfs noot breect alle wet (4907). Weder een gewoon en bekend gezegde, nood breekt wet, met de var. nood zoekt troos , doch een bewijs voor de oudheid veler vormen. Verwant zijn de vs. 4938—39:

— — — Hongers dwanc, ende lijfs node
Breect alle eden, ende alle trouwe.

en vs. 4982—83 ..... lives noot,
Dat boven alle noden gaet.

Van hooren seggen liecht men vele (5016). Zvl. van vele ooren zeggen ooren m'n vele liegen.

Si connen wel bulen met hoi slaen (5060), wordt verklaard door het volgende vs.,

Ende scoon boffen ende blasen.

't Zvl. heeft boffen en stoffen, pochen. Bulen=builen: dus eigenlijk ijdel vertoon maken, met een handvol hooi ergens een buts of buil in slaan.

Si en roeken wiens huus dat brant,
Des si hem biden colen wermen (5074—75). Wermen in Zvl. voor warmen: omgekeerd heeft het Vl. voor kermen, karmen. 't Spreekwoord is nog in zwang: 't scheelt hun niet wiens huis er brandt, als zij zich maar bij de kolen warmen.

Hi en kent nau wit voor root smal (5146). Zvl. I kan (kent) geen a voor een b. Verwant: Hij oordeelt als de blinde over de kleuren.

Dese weet ook wel haer wet (5158). Zvl. ze weet eur weetje wel. Var. ze kent eur tellen of eur nommers, ze weet wa dat ze staan moet. Zij is niet dom, zij kent hare plaats.

Vs. 5263—69 bevatten eene opeenstapeling van waarheden, ook in spreekwoordelijke gezegden, waaronder er waarlijk schoone zijn. Men cordeele. Vrouw Rukenau, zegt Reinaert, heeft mij veel deugd gedaan,

Si heeft mijn rijsgen wel doen bloeien;
Si heeft wel aen mijn kar gecroeien;
Si heeft mi geboden wel die hant.

God danc, dat si den vont so vant!
Ic heb nu enen goeden voet
Op te dansen, ben ic vroet;
Si wil nu selve sien uut mijn ogen.

't Zvl. heeft: een hofje wel doen bloeien, aan de kar helpen steken, hulpe bien, de hand bieden, er den schouder onder steken. De hand reiken, met iemand op een goeden voet staan, uit zijn eigen oogen zien, zijn overbekend, zoo als ze dan ook trouwens, blijkens ons epos, overoud zijn.

Het soude hem recht so wale vuegen
Als met lepelen teten der suegen (5755—56) Var. 't Past als 'n tange op 'n verken, als juweelen bij een zwijn. Cats:

Als geile vrouwen schoone sijn
Hiet dat juweelen bij een zwijn.

Waer esels crigen heerscappien.
Daer siet ment selden wel gedien (5763—66).

De ezelsraad is bekend.

— Wat comt van quaden sade,
Sijns dancs doet hi selden duecht (6052—53).

Dat van gemeene afkomst is doet zelden iets goeds. Zvl. [is 'n joenghen van Jan de Vlegel, i oort achter 't liket. Hij is een zoon van Jan de Vlegel, hij behoort t'huis onder de dorschers.

Eer men eens credo hadde geseit (6096.) Var. zvl. en vl., eer men een vader ons gelezen had. Lezen is bij den Vlaming = bidden.

Hem naect menigen droeven dach
Die die wolven saden moet (6150—51).
Wee der landen ende der stede
Daer die wolven hebben die overhant! (6154—55.)

Beide gezegden verklaren elkander. 't Is als of de hedendaagsche politici de ministers beschuldigen!

Ben ic die esel die men sal riden?
Of dat lamkijn, dat men eten moet? (6166—67).

In Zvl. zegt men: die ezel is moet het pak dragen. — Het lam

dat men eten moet is er een variant van, even als de groote visschen eten de kleine op; dit *op* voegt de Zvlam. er versterkend bij.

Waer mijn aventure goet,
Ic sou uit ander scotel eten (6167—68).

Ass ik ade da m'n tuekwam, 'k was 'n wilderig mensch, (zoo ik had wat mij toekwam, 'k zou een weeldrig of gegoed mensch zijn) dat gezegde hoorde ik tallooze malen uit den mond van Zvlamingen. Ik ging veler klagers herkomst na, en heb bevonden, dat ze uit andere streken afkomstig waren, en wezenlijk afstamden van meer of min gegoede familiën. Wijlen mijn vriend dr. H. A. Callenfels maakte dezelfde opmerking en hij schreef het verschijnsel, mijns oordeels niet zonder grond, toe aan het refuge. Onze walsche voorvaderen verlieten have en goed om de religie en vonden ze niet altoos terug. Een ander verschijnsel is opgemerkt; vroeger waren gegoede familiën de prooi hunner roofzieke rentmeesters en de nakomelingen hebben er voor geboet. Een derde oorzaak, en ook deze heeft wel grond, is de uitbreiding der familiën, en waar veel varkens zijn is de spoeling dun: men ziet dan vooral op het tweede huwelijk, ten nadeele van kinderen uit het eerste. Wat nu van een en ander zijn moge, volgens den Reinaert is de klagt al zeer oud.

Elc sueet hem selven, om sijn bate (6465). In Zvl. en Vl. de variant: Er is maar éen bate en iedereen staat er na.

Hoe scoon meet hij't voor den ogen! (6469). In Zvl. zegt men: »i weet het fiin uut te meten, ook mooi uut te meten; soms ook breed.

Const gaet dicwile voor cracht (6867). Var. die niet sterk is moet slim wezen. Zvl. rappiggeit ga boven macht, dat is rapheid gaat boven kracht. *Kracht* is in Zvl. minder in gebruik, men vervangt het door het woord *magt.*

Du en gaefste mi niet een eierscale (7314) Zvl. var. ge gaf m'n geen neuteschulpe (notendop): ook dikwerf, 'k kreeg geen (h) averstroo.

Ic en ben geen vogel met caf te locken (7325). Zvl. heeft de

Var., 'k bin geen veugel die je mee (met) liimstokken (lijmroedjes) vangen kunt.

Maer du verliest hier al dijn fluten (7332). Var. in Zvl., al je mooi praten geeft geen geld.

Die wel vaert crijgt veel magen,
Die hem sijn weelde helpen dragen (7433—34). Var, Zvl., dien 't goed gaat ei vrienden mee 't de macht (in groot aantal.)

Reinaert die sal Reinaert bliven (7579). Var., een vos verliest wel zijn haar, maar nooit zijn streken.

Si crupen al in Reinaerts hol (7683). Ze slachten de vossen, is de zvl. var., ze krupen in 'n gat (hol).

Elc moet sijn selfs dach
Verwaren, ende sijn borde dragen (7742—43).
Namelijk zijn sterfdag. Var. Elk moet zijn eigen pakje dragen en de dood neemt geen remplaçanten aan.

G. P. ROOS

Smous. (Vgl. A. R. II; XXV bl. 80). Dit woord dat tegenwoordig nog slechts in gebruik is om met groote minachting van een Jood in 't algemeen, te spreken, had oudtijds ook nog een andere beteekenis. In de zeventiende eeuw namelijk werd dit woord in de Nederlanden gebruikt om een duitschen of een poolschen Jood aan te duiden, in tegenoverstelling van een portugeeschen of een spaanschen Jood. Men sprak toen van Joden en van Smousen of Smousejoden ook wel, zonder aan deze beide laatste benamingen eenigen verachtelijken zin te hechten, gelijk voldoende blijkt uit de geschriften dier dagen, vooral ook uit geijkte oorkonden, die nog in menige stedelijke oorkonderijen aanwezig zijn en waarin over Joden en Smousen onderscheidenlijk wordt gesproken.

De portugeesche en spaansche Joden, in grooten getale uit hun land verdreven, die zich in de Nederlanden vestigden, hielden zich streng afgezonderd van de zoogenoemde Aschkenasim, Joden die uit Polen en Duitschland kwamen, en zich eveneens hier te lande neer zetten. Ja, de eerstgenoemden zelve, die trouwens in den

regel ook beschaafder en ontwikkelder waren dan de duitsche Joden, zagen met groote verachting neer op de grootendeels arme en ellendige, in onkunde en bijgeloof verzonkene Aschkenasim of Smousen. Ze wilden met deze volstrekt niet over één kam geschoren worden, en zij waren het misschien wel hoofdzakelijk, die aan het woord Smous zulk een ongunstige beteekenis hebben bezorgd.

Dat het woord *Smous* van den naam Mozes moet worden afgeleid, komt mij te waarschijnlijker voor, omdat in sommige nederlandsche plaatsen, o. a. te Leeuwarden, nevens het woord *smous* ook het woord *mouki* of *mouke,* volkomen in de zelfde beteekenis, in gebruik is. Ook meen ik dat in het joodsch-hebreeuwsche *jargon* der duitsche Joden, dat ook in Nederland onder de Joden, vooral in de lagere standen, zeer algemeen gesproken wordt, *mouki* of *mouke*, ook *mousi* en *mousje* geldt voor een vleinaam van *Mozes.* Zeker is het, dat Joden zelve elkander wel met dezen naam aanspreken. Ook in Duitschland spreekt men de Joden, in goedwillige scherts, wel aan met den naam *Mauschi.* In deze woorden moet zeker de oorsprong gevonden worden van het woord *smous.*

Dat overigens het volk oudtijds wel degelijk onderscheid maakte tusschen Joden en Smousen, blijkt uit ook het volgende rijmke, dat o. a. te Leeuwarden bij het volk bekend is:

Sla Haman dood
Die dikke Jood,
Met schoenen en met kousen
Hij heeft de galge opgericht
Voor Joden en voor Smousen.

JOHN CHURL.

VRAGEN.

Koffie-kuken. Vanwaar deze benaming, die in Overijsel aan het lieven-heers-haantje gegeven wordt? *

Zigeuners. In den hebreeuwschen tongval der duitsche Joden worden de Zigeuners *Gischmol* in 't enkelvoud, *Gischmeilim* in 't meervoud genoemd. Is dat goed hebreeuwsch, en wat is daarvan de afleiding? JOHN CHURL.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Wapen gevraagd. (XXIV bl. 375). Waarschijnlijk zal dit het wapen van v. Aytta zijn, die voerde d'azur à la gerbe d'or.

G. A. SIX.

Geslacht van der Nisse (Zeeland). (Uit genealogie Duvelaer v. Campen.)

Maria Cornelis—Matthyszens dochter van Campen tr. Cornelis Gillisz. Brouwer, gezegd van Watervliet, burgemeester Goes † 1612.

Kinderen: 1. Cornelia. 2. Gillis. 3. Cornelis.

(1) Cornelia van Watervliet tr. mr. David van der Nisse, burg. Goes, zoon Gerard en Andrea van Oostende.

Kinderen: 1. Cornelis van der Nisse (A);
2. Gerard van der Nisse (B);
3. David van der Nisse, in Frankrijk ongehuwd †;
4. Gillis van der Nisse (C).

A. Cornelis van der Nisse, burgem. Goes, † febr. 1639, ux. Elisabeth van Alteren van Jaarsvelt, † 15 dec, 1658, dr. van Simon, ridder St. Michiel, en Cath[a] van Ruytenburch.

Dochter, Elisabeth van der Nisse, geb. 13 feb. 1639, zij tr. W_m van Nassau La Lecq (eerste edele).

B. Gerard van der Nisse, tr, Maria Bogaards, dr. van Cornelis Adriaenz. (bewindhebber O. I. C. te Delft) en Sara Pous.

Kinderen: Cornelia van der Nisse, tr. Johan Huyssen v. Kattendijke.

Suzanna. . , ... }
David, heer van Zaamslag. } ongehuwd †.
Catalina. . . . . . . }

C. Gillis van der Nisse, heer van Waarde, ux. Geertruida van Alteren van Jaersvelt (eigen zuster van Elisabeth, sub A) »Hij werd op jeugdigen leeftijd in eene actie, genaamd de Carsten, doodgeschoten."

Kinderen: 1. David van der Nisse (a);

2. Cornelia van der Nisse (b);
3. Catharina van der Nisse (c).

(a) David van der Nisse, heer van Waarde, 's Gravenpolder en Nisse, burg[r] Goes, ux. Clara van Borsselen van der Hooge, dr. van Adriaan en van Susanna van de Perre (dr. van Jan en Clara Teelinck).

Kinderen: 1. Geertruid van der Nisse (*);
2. Susanna Cornelia » (**);
3. Gillis Cornelis » (***).

David van der Nisse en Clara van der Hooge begraven te Nisse, elk met 8 kwartieren.

Nisse —Alteren v. Jaersveldt.	Borsselen v.d.H.—v. d. Perre.
Watervliet—Ruytenburch.	v. d. Dussen —Teelinck.
Ostende —Meeuwen.	Parduyn —Hayman.
v. Campen—Huybrecht v.Duivendrecht.	Heemskerk —Zuidland.

(b) Cornelia van der Nisse tr. 25 oct. 1669 Emmerick van Watervliet, heer van Ellewoutsdijk, Wolphaartsdijk, Everinge, Coudorpe en Driewegen, burg. Goes, den laatsten van zijn geslacht (mansoir); hij laat zijne goederen na aan zijn zusters zoon Cs. Perponcher Sedlnitsky.

(c) Catharina van der Nisse tr. 3 maart 1670 jhr. Jan van Ruytenburg, heer van Vlaardingen, Vlaardinger-ambacht, Babbairtspolder, hoogheemraad Delfland, hij † 22 febr. 1719, zij † 28 junij 1722, begraven elk met 8 kw.

Ruytenburg — Jonckheyn.	Nisse — Alteren.
Huybrecht van Duivendrecht — Coole.	
Norms — Norms	enz. als sub (a).
Bicker — Bautershem.	

Kinderen van (a) David van der Nisse en Clara van Borsselen van der Hooge, zie boven: Geertruida (*), Suzanna Ca. (**) Gillis Cornelis(***).

(*) Geertruida van der Nisse tr. Jacobus de Muyncq, † 16 junij 1709, met zijn wapen te Nisse begraven.

Zoon Alexander, ux. Johanna Stalins.

(**) Suzanna Cornelia van der Nisse tr. Cornelis Versluys, burg. en pens. Middelburg.

Zoon, Pieter, ux. Anna Voet, gezegd van Vormeseel.

Kinderen: 1. Geertruid;
2. Cornelia;
3. David.

Cs. Versluys hertrouwt Adriana de Muyncq, dr. van Alex. en Joha Stalens: 2 kinderen.

(3°) Suzanna Rademaker, wed. Wm. Thibaut.

(***) Gillis Cornelis van der Nisse, burgr Goes, tr. Suzanna Eyermeet (mésaliance)

»Zijn huwelijk bleef zonder kinderen, doch hij had bij Barbara Potvliet, twee dogters van onegten bedde;

a. Johanna v. d. Nisse, vrouwe van Waarde;

b. Geertruid v. d. Nisse, vrouwe van der Nisse;

beide a°. 1758 door de staten van Zeeland gelegitimeert."

Hij † 17 oct. 1757 als laatste mansoir van zijn geslacht, met wapen begraven te Nisse. Zestien kwartieren:

	Nisse	— Borselen v. d. Hooge
	Alteren van Jaersvelt	— van de Perre
	Watervliet	— van der Dussen
	Ruytenburg	— Teelinck
	Ostende	— Parduyn
(Lier)	Meeuwen	— Hayman
	v. Campen	— Heemskerk
(Berchem)	Huybrecht v. Duyvendrecht	— Zuidland.

(Lier en Berchem zijn verbeteringen volgens de genealogie v. Campen.)

Johanna van der Nisse, vrouwe van Waarde, dochter van Gilles Corns. en Barbara Potvliet, tr. Willem Nyssen, rekenmr W. I. C. kamer Zeeland, rentmr exploiten, raad in leenhove Vlaanderen, beide † te Middelburg, hij 19 mei 1797, zij 178 .

Kinderen: Adriana Geertruide Nyssen, vrouw van Weerde;
Pieter Gillis, jong overleden;
Cornelia Maria;
Francoise Benjamina.

Geertruida van der Nisse, vrouwe van Nisse, zuster van Johanna, tr. Jan Thileman Spijker, secretaris van Nisse, beide † te Goes, zij 27 maart 1796.

Kind: Cornelia Wanderina Spijker.

Francoise Benjamina Nyssen tr. 6 mei 1793 te Middelburg mr. Jan Burgerhout, advt te Schiedam.

Zoon, Gerrit, ux. Andra Lootens.

Kinderen:

Gerrit Marinus Burgerhout geb. 1 mei 1794 te Schiedam;
Joha Wilhelmina » » 22 sept. 1795 ibid;
Maria Francina » » 25 april 1799 ibid.

Cornelia Wanderina Spijker, vrouw van Nisse, tr. te Goes Jan Hendrik Verschoor, luit. der infanterie.

Zoon, Reinier, ux. Geertruida Joha v. Panhuysen, dr. van Jan Hendrik en Geertr. Catha Westpalm.

Kind:.... Verschoor, geb. te Goes.

Zutfen. J. G. FREDERIKS.

Geslacht Stellingwerff. (Vgl. XXV, omslag N°. 3 en hieronder). Misschien is het den heer B. von B. Fock niet bekend dat het geslacht Stellingwerff, waar hij naar vraagt, in Friesland nog niet uitgestorven is, maar daar nog gedeeltelijk voortleeft in het geslacht Stellingwerff Beintema. De heeren S. Stellingwerff Beintema, apotheker te Leeuwarden, en zijn broeder H. Stellingwerff Beintema, arts, zoo ik meen te Dragten, en welke laatste nog den vollen naam draagt van den zestiende-eeuwschen schout van Leeuwarden, kunnen hem welligt de gevraagde inlichtingen verschaffen.

VRAGEN.

Geslacht Stellingwerff. Wie helpt mij aan eene genealogie van het friesche geslacht Stellingwerff, waarvan ik reeds de volgende gegevens bezit.

Er schijnen zich 2 wapenvormen voor te doen: 1°. doorsneden, boven blaauw met 3 gouden eikels, de stelen omlaag, geplaatst 1 en 2, beneden zilver met 3 groene klaverbladen, geplaatst 2 en 1; — 2°. gedeeld, *a.* in (blaauw ?) een (zilveren ?) gewende halve maan, ter regterzijde vergezeld van twee zespuntige (gouden ?) sterren, boven elkander geplaatst; *b.* in (goud ?) een halve zwarte dubbele rijks-adelaar, uitgaande van de deelingslijn. Helmteeken: een halve maan, getopt door een zespuntige ster.

Hendrik Stellingwerff, schout van Leeuwarden 1566.

Claes Symonszoon Stellingwerff 1566.

Frederik Stellingwerff sec. XVII.

Bernhardus Stellingwerff † als predikant te Blaukirchen of Suidwolde in Oostfriesland den 5 april 1579.

Pierius Johannes Stellingwerff, 1620 als predikant van Sexbierum beroepen naar Oosterlittens, waar hij in 1656 overleed, oud zijnde 67 jaren.

Johanna Stellingwerff, tr. Sake Sakes v. Idsinga, zoon van Sake Sydzes en Anna van Aylva.

Nicolaas Stellingwerff, pensionaris en burgemeester te Medemblik, ook gevangene te Loevestein.

Beytscke Andriesdochter Stellingwerff, tr. 1693 Simon Willemsz. Sloterdijk † 1693.

Pierius Stellingwerff, predikant te.... in Friesland, sec. XVIII.

J. Stellingwerff, verdienstelijk teekenaar (Immerzeel in voce).

Jacob Stellingwerff emigreerde als katholijk naar de zuidelijke Nederlanden.

Johan S.,	N. Stellingwerff
|	|
Adam S.	Auke S., lt. admiraal, † 1665.

Zie verder baron de Herckenrode, Tombes de la Hesbaye, p. 300, 335, 336, 661.

Middelburg. B. VON B. FOCK.

[Een antwoord vindt men reeds op de voorgaande bladzijden.

Het geslacht Kuytenbrouwer. Volgens overlevering zou een der voorzaten van dit geslacht een schip hebben aangevoerd tegen de spaansche onoverwinnelijke vloot. Gaarne wenschte men te weten wat hiervan zij: bij Bor, Nederl. Oorlogen (uitg. v. 1679) st. III, bk. XXV, bl. 318*b*, wordt de *naam* Kuytenbrouwer niet vermeld. Volgens v. d. Aa, Biogr. Woordenb., stamt de tegenwoordige familie af van Jan Kuytenbrouwer en Anna Christine Geraards, de ouders van den bekenden generaal majoor der artillerie Mar-

tinus Antonius, geb. te Venlo, 9 jun. 1777. Verdere genealogische bijzonderheden zullen welkom zijn aan

*

Geslacht Moerkercken enz. Wie was de echtgenoot van Jacob Cornelis Moerkercken, burgemeester van Delft, en welk wapen voerde zij?

Welke wapens werden gevoerd door Herman ter Borch, ontvanger der convoijen en licenten te Zwolle, en Catharina van Coolen, ouders van Maria ter Borch, echtgenoot van Justinus Moerkercken, Jacob Cornelis zoon † 1649?

B.

Wapen Tassin. Wil * de goedheid hebben, mij het wapen te beschrijven van de in Belgie nog wonende familie Tassin, voorkomende op de 8 kwartieren van Theodoor de Smedt (Nav. XXV bl. 44)?

F. CALAND.

Het geslacht Ulenburgh. (XXV, bl. 43). Bij van der Aa, Biogr. Woordenb. o. h. w. wordt een kunstschilder Rombout Uylenburgh en nog een ongenoemde Uylenburg van de 17de eeuw vermeld. Vondel (Dichtw. uitg. v. Vloten, II, bl. 987) wijdt op den 23sten van sprokkelmaand 1663, een gedicht aan de verkoopinge der italiaansche schilderijen ten huize van Gerart Uilenburg, schilder, en viert ter zijne eere in een volgend vers de Zege der schilderkunst. G. Uilenburg was dus schilder en kunstkooper. Was Rembrandt misschien door *hem* met Saskia bekend geraakt, of *hij* door Rembrandt later aan beroep en nering geholpen?

*

Geslacht de Kempenaer. Wie waren de ouders van Hendrik de K., gehuwd met Geertrui v. d. Waeijen, dochter v. Jacques, geb. 1585, en Geertrui Spiegel Dirksdr.? Welk wapen voerde de moeder van H. de Kempenaer?

VB/GN.

Geslacht Sonck. Wie waren de ouders en grootouders van Albert

Sonck, in de 17e eeuw schout te Hoorn, gehuwd met Cornelia v. Segwaart Meijnertsdr., weduwe van Francois Bredehoff?

VB/GN.

Geslacht Persijn. Wie waren de ouders, echtgenoot en kinderen van Jacob v. Persijn, in 1581 ambachtsheer van der Linde en van Lambertus Persijn, predikant te Morra en Lioessens, Hindeloopen en Leeuwarden, † 20 nov. 1702? VB/GN.

Nicolaas Scheltius. Kan iemand ook opgave verstrekken van de namen enz. van de echtgenoot en de zes kinderen van den bekenden, tot de hervorming overgeganen pastoor te St. Maarten, Nicolaas Scheltius? VB/GN.

Geslacht de Hochepied. Kan iemand ook mededeelen of de baron de Hochepied, in de vorige eeuw baljuw van Kennemerland, een zoon was van Daniël Johan de H., † te Smirna 10 nov. 1723, of van diens zoon Daniël Alexander de H., beide bij opvolging consuls van onzen staat te Smirna? In eene aanteekening wordt genoemde baljuw vermeld als de zoon van den baron de H., consul of minister van onzen staat te Konstantinopel.

VB/GN.

[Het antwoord wordt gevonden Nav. XXV. bl. 144.]

Wapen gevraagd. Op een cachet is het volgende wapen gesneden: gedeeld 1°. doorsneden, *a.* van azuur met een achtpuntige ster van ....., *b.* van keel met een keper van zilver, vergezeld in het hoofd van zes niet te onderscheiden stukken en in de punt van een naar boven gekeerd zwaard; 2°. van goud met een getand kruis van....., vergezeld in het 1e en het 4e kanton van een zwijnskop (hure) van....., en in het 2e en 3e kanton van een wassenaar van.....; helmteeken: een zwaan.

Kan iemand ook opgeven, aan welk geslacht dit wapen behoort?

VB/GN.

Twee geslachtwapens. Zoude ook iemand mij kunnen opgeven welk geslacht als wapen gevoerd heeft »eene zee met eenen op

»zijde liggende wereldbol, waarvan het kruis naar de linkerzijde »van den toeschouwer gekeerd is? Op den bol is een rustende »vogel, waarschijnlijk adelaar, en als helmteeken mede een vogel »(adelaar) met uitgespreide vleugels; onder aan het schild hangt »en sautoir een ridderkruis."

Welk geslacht voerde als wapen »een blaauw schild met eenen »helm, waarboven drie roode ballen met zilveren struisvederen? »Het helmteeken is eveneens drie roode ballen met zilveren struis- »vederen." Zouden er van beide geslachten nog descendenten bestaan?

Arnhem. N.

MENGELINGEN.

Bijgeloof verklaard. (XXV bl. 95). Omtrent de tortelduiven (eigenlijk ringduiven, vaal geel met een zwarten ring om den hals, ook wegens hun geluid lacheduufjes genoemd) heerscht in Zeeuwsch Vlaanderen het gevoelen dat ze goede afleiders zijn van de bladroos in het aangezigt, niet omdat ze de ziekte overnemen, maar omdat ze eene verbazende dierlijke warmte ontwikkelen. Ook worden vliertakken in hunne kooi gelegd als voorbehoedmiddel tegen de soort van fijne luizen die hen kwellen. Een en ander in verband met hunne uitwerpselen geeft de kooi eenen sterken reuk en hitte. Een alles behalve bijgeloovig persoon hield ze om al deze redenen voortdurend in eene kamer en liet ze gedurig broeden. Zijne zuster, dikwijls aan roos lijdende, zorgde uitsluitend voor de verpleging dezer diertjes en zij gebruikte geen ander middel tegen de kwaal, die bij haar steeds gunstig en spoedig verliep. Zou — zoo vraag ik op mijne beurt — hier wel dadelijk bijgeloof ten grondslag liggen en zou men niet den invloed der bedoelde warmtestofontwikkeling, in 't oog moeten houden?

G. P. ROOS.

Bijgeloof. Overdraging van ziekten van mensch op dier. Onlangs werd ik door een mijner kennissen in zijn nieuwe huis rondgeleid. Aan zijne kamer gekomen, bemerkte ik, dat daar eene kooi met een spaansche duif (*lachtaube*) hing. »Zoo" — zeide ik — »houdt gij er óók een duif op na?" »Ja" antwoordde hij »ik heb die op raad in mijn kamer gehangen: men beweert, het is goed tegen de roos." Eene dame, aan wie ik dit vertelde, zeide: »o, neem toch nooit een torteldúif in uw ziekenkamer: het is zoo ongezond." Wien moet men nu gelooven?

Tegen de geluw wordt het aankijken van een levenden snoek aan den lijder aanbevolen, tot het arme dier dood is. Men wil ook dán, dat de ziekte van den mensch op het beest is overgegaan.

*

Moorsche dans. (XXIV bl. 205). Deze schijnt zijnen oorsprong uit een heidensch offerfeest ontleend te hebben, want in den Compte rendu de la comm. roy d'hist. 1844 p. 30 lees ik: on donne le nom de pâques de fleurs ou de roses pour pentecôte. La fille qui en dansant autour de l'arbre de pentecôte sait s'emparer de la couronne à sept fleurs suspendue à cet arbre est la reine des fleurs ou des roses. Dans la nuit du dimanche au lundi de *bloeifeest*, il y avait sacrifice sur les hauteurs & les paysans encore au moyen âge plantaient autant d'arbres devant leurs étables qu'elles renfermaient de têtes de betail.

G. A. S.

V R A G E N.

Brood zonder zout. Op bl. 91 van Thomas Bull's Maternal Management of Children (London, 1861) komt de volgende zinsnede voor:

»In zijn adres aan de commissie van landbouw deelt Lord Sommerville eene belangrijke bijzonderheid mede nopens de uitwerkselen van eene straf, die in vroegere tijden in Holland werd toegepast. De oude landswetten verordenden, dat sommige misdadigers op brood zonder zout zouden gezet worden, als de

zwaarste straf, die hun in hun vochtige luchtgesteldheid kon worden opgelegd. De gevolgen waren ijsselijk, want men beweerde, dat de ongelukkigen alsdan opgevreten werden door de wormen, die in hun eigene magen werden verwekt."

Heeft deze mededeeling eenigen grond?

*

Jeu du dauphin. Wie kan mij zeggen, welke de regels van dit spel zijn, of waar die zijn te vinden? Een bejaarde dame, in wier bezit ik dit spel vond, en die het sedert een reeks van jaren zorgvuldig bewaarde, wist er mij niets anders van te vertellen dan den naam.

Het spel bestaat uit twaalf vierkante houten borden, van ongeveer twee palm breedte en anderhalven palm hoogte, beplakt met een nommerblad (gedrukt op de wijze van lotto- of kienkaarten) en voorzien van een daaraan verbonden schuifdoosje met merkers en stiftjes. Zij zijn in allen opzigte volkomen aan elkander gelijk; de beschrijving van één dier borden diene dus voor alle twaalf.

De cijfers op het papier loopen van 1 tot 90, verdeeld in negen regels, die elk een tiental achtereenvolgende nommers bevatten. De merken in het doosje, twintig in getal, zijn van been, plat en rond, met een opening in het midden; zij zijn, even als de twintig stiftjes, gekleurd en wel in vier kleuren: vijf wit, vijf geel, vijf rood en vijf groen. Onder elk nommer op het bord is een gaatje, waarschijnlijk om er het stiftje, door de opening van de merkers in te steken. Bovendien bevindt zich nog in het laadje een beenen figuurtje, dat een dolfijn schijnt te moeten voorstellen, en waaraan het spel waarschijnlijk zijn naam te danken heeft.

Met dit twaalftal borden is het spel compleet. Althans iets anders is daarvan niet voor handen, en het is te goed geconserveerd, om te kunnen vermoeden dat er iets van verloren zou zijn geraakt.

L.

GESCHIEDENIS.

Sporen van de armada of onoverwinnelijke vloot (1588). In een rekeningboek van den ambtman Hilliger Keid te Grietzijl in Oostfriesland vond dr. Friedländer deze aanteekening, aldus overgenomen en aangevuld in het Ostfriesisches Monatsblatt, 1873. I, S. 304.

»10 August (1588) habe ich meinen Diener nach Lehrort geschicktt, dabei ich Ihrer Gnaden (Graff Johan) verständigett wie es mit obgerurter Kitzenn (een door de Geuzen veroverd en in Grietzijl opgebragt vaartuig) gelegen is *uund was für groszer gefahr uns mit der hispanischen Armada* (*welchs doch der Almechtighe Gott gnedich abgewendet*) *bevorgestandenn; dar es damals ein gar boeses und ungestummes* Witter *geworden.*

Door dat booze weder zoude een groot spaansch oorlogschip toenmaals bij Langeroog van een gespleten zijn en uit een gedeelte van het wrak, de kajuit of de scheepskapel bevattende, eenige op hout geschilderde beelden genomen en in de kerk van Spikeroog geplaatst zijn. Twaalf daarvan worden nog thans als reliquiën van de onoverwinnelijke vloot aldaar aangewezen. Zie Ostfr. Monatsblatt 1873, I, S. 109—111. De schrijver aldaar wijst op een berigt bij van Meteren (1614 f°. 287), »dat de groote schepen seer ver»ciert waren met Camers, Capellen, Toorens ende Predikstoelen en »ander schoon gerief," alsmede op een ander berigt bij van Meteren, dat »men in Hollandt van de Vlote niet wist te spreken voor datse »'t geheele Landt al was voorby ghepasseert ende dat eenighe vis»schers van Huysduynen die hadden zien voorby seilen." Zoo ging het ook in Oostfriesland: »zy conden gheen vreese maken of de »vreese des peryckels was al ghepasseert."

J. D.
L.

Frisii acephali. (XXIV, bl. 580.) Koppige Friezen, is het anders;

maar menschen die koppig zijn, verliezen veelal hun juist oordeel, *hun hoofd: acephali* zal dus de vertaling van koppig zijn.

J. D.
―――
L.

Eene belangrijke promotie. (XXV, bl. 349). 't Schijnt den heer Aarsen veel genoegen gedaan te hebben, dat onze middeleeuwsche ambtgenooten wel eens fortuin maakten en aan 't Hof kwamen. Gelukkig is dat nog niet voorbij: zelfs in ons land en bij ons leven is dit gebleken, en waarom zou dat niet? Gaat het niet, dan hebben wij nog het troost- en leerrijke voorbeeld van Dionysius »den dwingeland", die op zijn ouden dag te Corinthe schoolmeesterde. Maar ik moet juist naar aanleiding dezer mededeeling van dit bekende en in zijn soort vrij gewone charter eene korte vermaning houden tegen een paar ketterijen in des schrijvers artikel. Als hij meent, dat er destijds geene gedrukte waschlijsten en huishoudboeken waren, zooals wij die sinds een tiental jaren zien, dan heb ik daar weinig tegen. Waschlijsten komen wel niet voor, omdat de graaflijke wasch aan huis gedaan werd; met zeep hield men zich toen niet op, alleen komen een paar reparatiën voor aan »den washuse." Rekeningen evenwel van huishouding — daar ontbrak niets aan: men heeft betere gegevens om te bepalen hoe en wat en voor hoeveel men onder de regeering van Margareta at, dan ten tijde onzer overgrootmoeders. Dat die rekeningen niet genoeg gewaardeerd en bestudeerd worden, weet ik; maar dat ze niet zouden bestaan, moet ik nog al sterk tegenspreken. Zulke prozaïsche dingen schreven de klerken van Enghebrecht van Voorscoten of van Gerrit Alewijnsz den bekenden Leidenaar: geleerden als Meyster Andries stelden de schrifturen der keizerin in 't Latijn, en voor dit werk, zoolang het noodig was, kreeg hij loon en een conrector.

Een ander bezwaar heb ik tegen de — ik meende geheel uitgestorven — meening, dat eene jonkvrouw of een jonkheer en hoogere species niet schrijven konden. Wie heeft dat uitgevonden en waar heeft men ooit op een charter gelezen: »Verklare niet te kunnen schrijven, als zijnde een edelman?" Naamteekeningen kwamen weinig te pas, en zijn dan vaak chirogrammen, veel kunstiger dan 't heele alphabet, groot en klein kapitaal. Een opzettelijk

onderzoek naar de verspreiding der schrijfkunst in ons land, juist uit dien tijd zou tot nog zoo slecht geene resultaten brengen.

Met het artikel dezer belangrijke promotie heb ik vrede; ook is 't de zaak van de redactie, te bepalen of deze bijzonderheid uit Mieris, dien ieder zoo niet leest, hier goed thuis is. Maar vooral tegenover zulke lezers, die 't in de middeleeuwsche zaken nog niet verder gebragt hebben, dan dat zij uit deze overneming van een sinds honderdtwintig jaar gedrukt charter nog iets leeren, — tegenover hen behoorde het ambt van een clerc wel wat nauwer omschreven te zijn en vooral de leer niet verbreid te worden, dat deze éenoogige niet de plak zou voeren over eene stekeblinde, al was zij Coninghinne van Aelmaengien en Hertoghinne in Beyeren.

Ik wil óok een voorbeeld meedeelen van goede bevordering, doch neem daartoe een nieuw artikel, om 's mans naam in 't oog te doen vallen.

Zutfen. J. G. FREDERIKS.

Jan Greeve, te Amsterdam geboren, wordt vermeld in 't Biogr. Wb. G. 392. In hoeverre het daar medegedeelde volledig of juist is, moge blijken uit de volgende gegevens aan het archief der Koloniën ontleend.

1766, 24 junij, met het schip Thuis-Om naar O. I. vertrokken als jongen, met eene gage van *f* 5.— 's maands.

1767 of in 't laatst van 1766 te Amboina of te Colombo aan wal gegaan.

1767, in 't hospitaal te Batavia.

1768, retourneert naar Amboina, huwt en is aldaar boekbinder, 1768 tot 1772, met *f* 14.—.

1772 tot en met 1775, vermeld als jong assistent, met *f* 16.—.

1775, ordinair klerk, met *f* 30.—.

1776, adjunct gezworen klerk op de secretarie van den Achtbaren Raad te Batavia, met *f* 30.—.

1776, onderkoopman (provisioneel) en gezworen klerk, met *f* 30.—.

1778 tot en met 1781, als koopman en secretaris, met *f* 60.—.

1781 tot en met 1783, als opperkoopman en geheimschrijver met *f* 80.—.

1783, als tweede secretaris, met *f* 150.—.

1784 tot en met 1787, als Raad extra-ordinair van Ned. Indië President van het E. Collegie van heeren Schepenen, Kolonel der Burgery, en Commissaris van het Klein-Zegel met *f* 200, en van
1788 tot en met 1791, als Raad extra-ordinair van N. I., mitsgaders Gouverneur en Directeur op en langs Java's Noord-Oostkust, te Samarang, met *f* 200.—.
1792, is »de heer" Jan Greeve naar Batavia teruggekeerd, en in junij van
1793 gerepatriëerd met het schip de Westkapelle, voor de Kamer Zeeland, te gelijker tijd dienstdoende als Admiraal der retourvloot.

Naar gebruik wilde hij zijn verslag der reis en der indische zaken in de vergadering der Zeventienen komen uitbrengen, doch wegens zijne gebrekkige gezondheid deed hij zulks schriftelijk. Aan het verzoek van 19 nov. 1793 om uitvoeriger berigt schijnt hij niet te hebben kunnen voldoen; reeds in 't volgende jaar ontvangt zijn broeder *f* 27501—6—5 »zijnde het saldo van zijn verdiende gage."

Als men zich strikt aan deze laatste woorden houdt, moet Greeve in de zestien laatste dienstjaren geen duit van zijne gage gehad hebben!

Zutfen. J. G. FREDERIKS.

Heer Florens [van Borssele] van Brigdamme. (XXV, bl. 100.) Heer Floris, wien ik gaarne op 't gezag der rekening van Hulst (1326) het ridderlijk predikaat geef, kan bezwaarlijk in 1349 voorkomen en tevens vereenzelvigd worden met den echtgenoot van Lysbet Houts — want zóo heet het geslacht van Weldamme, en niet Souts. Wanneer de kundige heer Caland even opgeslagen had Ermerins' Zeeuwsche Oudheden, I 189, zou de genealogische mededeeling van J. W. Te Water zijne gissing stellig gewijzigd hebben, en deze opgave wordt bevestigd door den grafsteen te West-Souburg, zoo als die op last van Lamoraal van Egmond afgeschreven, en door mr. M. F. Lantsheer overgenomen werd in Zeelandia Illustrata, p. 96. Floris overleed in 1448 en Elisabeth in 1439. Hunne dochter Maria trouwde Jan van Cats. Zonder het opgegeven sterf-

jaar van Floris als geheel nauwkeurig te willen overnemen, kan het niet ver van de waarheid zijn, blijkens de leenvolgingen, en ik kan geen' grond vinden om den kastelein van Rupelmonde gelijk te stellen met een naamgenoot die ten minsten twee geslachten later bestond. Ongetwijfeld is de nog te zoeken Floris van het geslacht der Borsselen van Brigdamme; maar na de genealogische fabrikaten van Ruysch de Bruin zal het een wanhopig werk zijn de talrijke leden van de van Borsselen uit elkander te houden.

Zutfen. J. G. FREDERIKS.

Eigenaardigheden van groote mannen. Milton. Omtrent de huisselijke gewoonten van den dichter van 't Verloren Paradijs, van Milton, schrijft de heer Keighly als volgt:

»Aan tafel was hij matig in 't drinken van wijn of eenig geestrijk vocht, en ook niet kieskeurig op zijn eten, en toch schijnt hij met zijn verfijnde zintuigen, even als wij, die van grover maaksel zijn! het gansch niet onverschillig te hebben gevonden of iets goed smaakte. In zijn jonge dagen had hij zich aangewend tot aat in den nacht te blijven studeeren, en misschien heeft hij dit volgehouden zoolang zijn gezigt (hij werd later stekeblind) nog goed was. Op ouderen leeftijd ging hij echter alle avonden om 9 ure naar bed en nam zijn rust tot 4 ure des morgens wanneer het zomer, en tot 5 ure als het winter was. Had hij dan nog geen lust om op te staan (en wie onzer zou het gehad hebben!) dan moest de een of ander hem wat komen voorlezen. Na zijn opstaan liet hij zich een hoofdstuk uit zijn hebreeuwschen Bijbel voorlezen en, na ontbeten te hebben, studeerde hij tot 12 uur, wanneer het middagmaal werd opgedischt. Daarop nam hij eenige beweging gedurende één uur, gewoonlijk door zich te schommelen in zijn stoel, en ging dan op het orgel of den bas spelen, waarbij hij of zelf zong of zijne vrouw liet zingen, die — zeide hij — een goede stem, maar geen gehoor had. Vervolgens werd de studie weêr opgevat tot 6 ure, en van zessen tot achten was hij te spreken voor allen, die een praatje met hem wilden komen maken. Ten slotte nuttigde hij een ligt avondmaal, rookte een pijp, dronk een glas water en begaf zich ter ruste. Even als vele andere dichters vond Milton de stilte, warmte en horizontale

ligging van het bed gunstig voor de inspiratie, en zijne vrouw verklaarde, dat hij des morgens vóór zijn opstaan haar dikwijls van twintig tot dertig regels plag te dicteeren. Een lievelingshouding van hem bij het dicteeren zijner gedichten was het eene been over de leuning van zijn stoel te slaan. Volgens de getuigenis zijner echtgenoot dichtte hij het meest in den winter, en deze verklaring wordt door de volgende aanhaling uit Phillips' levensbeschrijving van Milton bevestigd. Er is een opmerkelijk gedeelte in de dichting van 't Verloren Paradijs, — zegt deze — dat ik goede reden heb mij te herinneren, daar ik er eenige weken lang, van het allereerste begin, de inzage van heb gehad (als ik Milton van tijd tot tijd ging zien) in stukken van 10, 20 of 30 verzen te gelijk. Daar deze versregels werden opgeschreven door den eersten den besten, die bij de hand was, werden ze mij getoond ter verbetering van spelling en punctuatie. Bij het naderen van den zomer werden mij echter voor geruimen tijd geen verzen na te zien gegeven en op mijne vraag, wat daarvan toch de reden mogt zijn, kreeg ik ten antwoord, dat zijne dichtader nooit gelukkig vloeide dan van den herfst tot de voorjaars-nachtevening, en dat, wát hij ook beproefde in andere gedeelten van het jaar, het hem nooit voldoen kon, hoezeer hij ook zijne verbeeldingskracht inspande, zoodat al de jaren, dat hij aan zijn gedicht bezig was geweest, hij er de helft van den tijd nooit aan gewrocht had." — * —

Van Suchtelen: van Breda: Sparrman in Zweden. In Fr. W. von Schubert's Reise durch das südliche und östliche Schweden ... in den Jahren 1817—1820 III Bdn. (Leipz. 1823. Thl. I, S. 342—345) komen de volgende personen voor, waarop Nederland betrekking heeft.

Von Schubert maakt S. 342 gewag van de private boekerijen, (in 1817) in Stockholm aanwezig en zegt dat deze alle in omvang en rijkdom overtroffen worden door die van den russischen gezant, generaal graaf van Suchtelen, eens professor te Leiden, van waar Catharina II hem als ingenieur tot zich riep. Nadat de graaf het aanvankelijk in St. Petersburg teruggebleven gedeelte naar Stockholm had laten overkomen, telde die boekerij omstreeks 40,000 banden, ook belangrijke hss., vooral oostersche. De catalogus, groo-

tendeels wetenschappelijk, was door den graaf en zijnen thans (1823) gestorven broeder geordend. Graaf van Suchtelen bezat ook eene kostbare kunst- en schilderijverzameling. De vrijgevigheid, waardoor deze schatten voor kenners en vrienden van wetenschap en kunst toen toegankelijk waren, wordt zeer door von Schubert geprezen. Veel gewigtigs of zeldzaams had betrekking tot Scandinavië en was in Zweden zelf aangekocht.

Schubert woonde eene vereeniging van kunstvrienden bij ten huize van den professor Karel Frederik van Breda: een uitgelezen gezelschap van kunstvrienden en -vriendinnen verzamelde zich in de heerlijke galerij van den beroemden schilder, waar eenige honderden olieschilderijen van de grootste meesters, benevens eene groote verzameling van portretten van Breda's hand en gravures in portefeuilles een schoon geheel uitmaakten.... De familie Breda kwam, eenige geslachten geleden, uit Holland naar Zweden: bijna alle waren liefhebbers der kunst en aldus kon eene zoo talrijke schilderijverzameling, ook bij geringe middelen, allengs ontstaan. Deze Breda (geboren te Stockholm 1761) stierf den 30 november 1818. Hij had toen een 17jarigen zoon, die in de voetstappen zijns vaders reeds trad; eene dochter die voortreffelijk op de fortepiano en de harp speelde en eene zuster die uit verschillende vreemde talen in het Zweedsch vertaalde. Het is, zegt v. S., eene talentvolle familie.

V. S. gewaagt ook van Anders Sparrman (geb. den 16 febr. 1748) te Kaster in Upland, gestorven te Stockholm den 9 aug. 1820, eens intendant van het natuurkundig kabinet der Akademie van Wetenschappen en professor in de natuurlijke geschiedenis en pharmacie, enz. Van Sparrmann's reizen waren er twee in eene onzer toenmalige koloniën. Nadat hij eene eerste reis als scheepsdoctor in 1765 naar China had gedaan, was zijne tweede reis in 1772 naar de Kaap de Goede Hoop: van daar maakte hij met Forster en Cook eene reis naar de Zuidpool en teruggekeerd op de Kaap, bereisde hij meer dan acht maanden lang het gebied der Hottentotten en Kaffers en keerde in 1776 in Zweden terug. Zie zijne in het Zweedsch geschrevene Reizen naar de Kaap, naar

de Zuidpool, om de aarde en in het land der Hottentotten en Kaffers, in de jaren 1772 tot 1776. dl. I. Stockholm 1783, dl. II. St. 1. 1800, St. 2. 1818 in octavo met platen. (Engelsch: Sparrman's Cape of Good Hope, 2 vol. 4to. Duitsch: Reise nach dem Vorgebirge der gute Hoffnung u. s. w. aus dem Schwedisch. von C. H. Groskurd, Berlin 1784, mit K. K. und 1 Landk. 8vo.) ook, indien ik mij niet vergis, in onze taal overgebragt.

J. D.
L.

Niezen. (XXIV. bl. 301, 353, 469, 524; XXV. bl. 99.) Als aanvulling van het beweren, dat niezen als een *goed* voorteeken werd aangemerkt, (zie Navorscher XXV bl. 353) kan dienen dat men voorheen zeide:

»Als de zieke 3 maal niest moet hij uit het gasthuis."

Het volgende wijst echter weder op het tegenovergestelde of laat ons in twijfel:

1°. Niesde men bij het opstaan vóór dat het schoeisel was aangebonden, dan keerde men terstond naar bed terug.

2°. Xenophon verhaalt dat, terwijl hij tot de krijgsknechten sprak, een hunner niesde, waarop de overige op de knieën vielen en God aanbaden.

3°. De Grieken zeiden: Zeus helpe of behoude u!

De Romeinen, wees gezond of gegroet!

De Duitschers, Helff dir Gott!

De Franschen, Dieu vous croisse!

De Nederl., bon proufkes! gebenedijd! later: God zegene u, wel mag het je bekomen!

Een en ander meen ik dat te vinden is in: Schotel, Holl. huisgezin 17e eeuw.

G. A. SCHENK AZ.

Doodschulden, nagelaten door Abraham Wijns van Haarlem als directeur te Soeratte op den 24 maart 1727 overleden.

No. 1. Den Boedel van den gewezen Sourats directeur, den heer Abraham Wijns. Debet aan S. E. Compe Wisselaar Deaeldas, voor 't volgende door hem betaald als:

Voor Bensiun om bij 't lijk te rooken, item Limoenen en nagelen voor de vrinden en dragers . . . . . Roepia [1]) $3^{13}/_{16}$

Pysen [2]) dewelke volgens 's Lands gebruyk op de grave aan de armen zijn uytgestrooid 34

Aan den Schoenmaker voor eenige gemaakte schoenen en muylen. 4

Voor 't maken van een graf voor den overledene . . $9^{5}/_{16}$

Bamboesen en touw voor de doodkar 1

Aan brood, beschuyd en krakelingen . . . . . . $5^{1}/_{8}$

Schenkagie voor de karre- en paardeknegts van de geleende wagens en paarden welke van de vreemde natien versogt zijn geweest 31

De Portier van de grave poort volgens gewoonte . . 2

Diverse massuurloonen 10

Kostgeld voor de jongens 't sedert het overleyden van bovengemelden haren Heer tot dat dezelve per vendutie verkogt zijn geworden . . . . $7^{5}/_{8}$

De Pions [3]) en dienaars van den overledene, wegens haar ten agteren staande maandgeld van 1 maand en 18 dagen gagie . . . . $100^{1}/_{4}$

Dagloonen voor de Pions en dienaars die in de thuyn dag en nacht bij de goederen van den overledenen hebben gewaakt . . . . $16^{1}/_{2}$

De Timmerman Nannoe voor eenige dagen arbeidsloon, massuurloon van de kisten, kassen, potjes, vaatjes, bondels enz., welke de overledene na buyten heeft laten brengen . . . . $40^{5}/_{8}$

Dito van boven gemelde goederen, wanneer deselve na het overlijden van gen. Heer Wijns weder binnen in S. E. Comps Logie gebragt zyn $40^{5}/_{8}$

Het in- en weder uythijsen uyt de smalschepen van gemelte goederen. . . . . 19 $100^{1}/_{4}$

(Onder stond) Somma Roepia $341^{11}/_{16}$

Soeratta ady 17 May A° 1727.

---

[1]) Gelijk *f* 1,50.

[2]) Pysen 30--34 op een roepia, volgens de koers.

[3]) Loopers.

(Lager) door opgemelde S. E. Comps wisselaar Dealdas eygenhandig eenige Heydense letters geschreven, waarbij van opgem. Somma bekende voldaan te zijn, en daar onder in 't Hollands geschreven: De bovenstaande Heydense caracters sijn gesteld bij S. E. Comps Wisselaar Deaeldas.

(ter zijde) In onze presentie betaald.

(geteekend) HK. DE VOS en S. VAN ERP.

(onder stond) Accordeert met dien origineel.

(was geteekend) JS. PECOCK raad en plaats. secretaris.

N°. 2. Den boedel, enz., als voren. Debet aan den snijder Bermaly voor het volgende door hem gemaakt, namentlijk:

1	Wite Cabay voor d'Heer Wijns . . . . R.	1/4
1	Swart dekkleed voor de doodkar van gemelde Heer . .	1 1/2
2	Swarte dekkleeden voor de Ossen	1 1/4
3	» » » » Paarden	3/4
2	» vlagge sloopen	1/4
4	Rocken voor de jongens	4 1/2
4	Broeken » » »	1 1/2
24	Swarte zijde knoopen	2 1/2
	Somma Roepia's	12 1/2

(onder stond) Souratta, enz.

N°. 3. Den boedel, enz., als voren. Debet aan mij (Jan Broeksmid):

Voor 't maken van een doodkist . . . . R. 10 5/8

(onder stond) Souratta, enz.

N°. 4. Den boedel, enz. Debet aan den Benjaan Nagerdas Jieuwendas, voor het volgende, namentlijk:

1 Rotte Swart Chinees Stof tot 't maken van een dekkleed voor de doodkar . . . . R. 21

13 Stukken Swart Armozijn tot 't maken van twee dekkleeden voor de ossen aan de doodkar, drie dito's voor de drie handpaarden en twee sloopen voor de vlaggen enz. kostende als volgd:

	10 Stukken à roepia 10 t. ps. [1]) R. 100		
	3 » à » 7 » » . . . 21		
			121
$4^1/_2$	Stuk wit Armozijn tot Sluyers voor de dragers van 't lijk, de vaandrager, trompetter en aansprekeer à R. 18 't. Ps.		81
26	Stuk Lamfers voor de dragers en militairen à R. 5 't. Ps.		130
183	Stuk swart lind voor de dagers, militairen, enz. . .		31
2	Smalle Baftas tot draagbanden		6
1	Bafta tot 't maken van een Cabay voor den overledene		10
1	Grove Bafta tot 't bekleeden van de doodkist. . .		5
4	Stukken swart goed tot 't maken van rocken en broeken, voor de vier jongens à 't stuk R. 5, . .		20
2	Stuk Breede Bafta tot voering van gemelde rocken		6
		Somma Roepia	$431^3/_4$
	(onder stond) Souratta, enz.	No. 3.	$12^1/_2$
		No. 2.	$10^5/_8$
		No. 1.	$341^{11}/_{16}$
		Somma R.	$796^9/_{16}$

Tafelvorken. (Alg. Reg.) In 1665 werd voor den heer Boreel, afgezant van Hunne Hoogmogenden bij den czaar van Rusland, op een gastmaal aan 't russische hof een couvert gelegd, bestaande uit twee zilveren borden, een mes, *zilveren vork* en lepel, doch zonder servet, zoodat de gezant de zijne deed brengen! — Aitsema, Saken van Staet en Oorlogh (uitg. van 1670) dl. V, bl. 573, *a*.

— * —

VRAGEN.

Een Nederlander in Brandenburg. Arnold Gysel van der Lyr (Lier?), die keurvorstelijk brandenburgsch (vroeger nederlandsch) admiraal en geheimraad was, bezat 1651—1676 het keurvorstelijk ambt

[1]) Stuk.

Lenzen, in plaats van eene bezolding, erfelijk, had zich evenwel verpligt na het genot van eenige jaren vrijdom van belasting, eene belangrijk erfpacht daarvan op te brengen. Van der Lier noemde zich 1654 keurvorstelijk brandenburgsch geheimraad, admiraal en erfelijk bezitter van het ambtshuis Lenzen. Hij bezat het ambt toen 3 jaren na elkander. De standen, heette het, zouden zich bij den keurvorst daarover beklagen, dat v. d. L. het ambt bijna voor niet had; doch het had onder den vroegeren ambtman 1626 —1651 slechts 300 thaler jaarlijks opgebragt. De admiraal moest het, om groote verbeteringen te kunnen aanbrengen, 6 jaren vrij bezitten, daarna evenwel jaarlijks 800 thlr. daarvan opbrengen. Hij was voor het ambt en voor de stad de schepper van vele weldadige ondernemingen. Zoo bragt hij b. v. een lakenverwer uit Holland voor de stad Lenzen mede en gaf dezen eene woning, hij bewerkte een keurvorstelijk bevel, dat in ieder, vooral in de grootere dorpen van het ambt school gehouden en uit ieder huis een kind vooral in den winter daarheen gezonden worden moest, daar noch de schouten, noch de schepenen en dikwijls niemand in de gansche dorpen van het ambt Lenzen konden lezen of schrijven; hij overreedde verder den magistraat tot verdelging der vele in de omstreek levende wolven en tot handhaving eener betere politie met betrekking tot zondagsviering, aanbouw der stad, reiniging der straten en dergelijke; ook stond hij streng op reparatie der zeer zwak gewordene Elbe-dijken. Daarbij was hij een zacht regter, onderdrukte de toen ook in Brandenburg zeer verbreide heksenprocessen, zooveel hij vermogt en leefde met de stad in vrede. Aan het hof van den grooten keurvorst maakte hij zich ook door zijne liefde voor de schilderkunst zeer bemind. Uit eene nog te Lenzen aanwezige correspondentie tusschen den admiraal v. d. L. en den opperpresident Otto von Schwerin uit het jaar 1654, ziet men, dat de eerste veel schilderijen voor den keurvorst aankocht. Hij bragt ook den schilder Pinnacker (Pijnacker?) aan 't hof des keurvorsten. Toen de keurvorst besloten had, de groote galerij door schilderijen van alle steden der keurvorstelijke landen te vermeerderen, en P. uitgenoodigd werd deze onderneming uit te voeren, zond hij als proefstuk eerst eene schilderij van de stad Lenzen in. — Bij den doop van den jongen keurprins 1655, toen

keurvorst vele schilderijen wegschonk, deden v. d. L. en P. de keus daaruit, daar de laatste zich voortdurend in Lenzen bij den admiraal ophield. Maar nog meer won de admiraal de genegenheid van den grooten keurvorst door de standvastigheid, waarmede hij in brandenburgschen dienst bleef, niettegenstaande vele schitterende aanbiedingen van vreemde potentaten. De keurvorst koesterde reeds toen de veelomvattendste plannen tot vestiging van eenen overzeeschen brandenburgschen handel, welke later tot de bekende afrikaansche kolonie-bezitting leidden. Tot dit doel scheen den keurvorst de admiraal van der L. een bijzonder bruikbaar werktuig. Om dezelfde reden werden v. d. L. reeds in 1653 aanbiedingen door het deensche hof gedaan. De deensche rijkshofmeester Gersdorf schreef hem in naam van zijnen monarch: Il y a quelque temps, que le Roy mon maistre a esté informé par son Résident en Hollande de vos bonnes qualitez et merites et comme vous aviez dessein d'establir quelque commerce aux Indes orientales. Si vous estiez encores de mesme avis, je sçai que sa majesté traitteroit volontiers avec vous à des conditions raisonnables, de part et d'autre. Et en tel cas, vostre presence serait necessaire icy pour bien considerer tout ce qui pourroit servir à une si noble entreprise. Ook Hamburg, Zweden en Frankrijk wenschten den admiraal in hun dienst te lokken; doch deze bleef den keurvorst en diens handelsplannen getrouw: ook liet hij zich tot buitenlandsche zendingen, naar Münster, Friedland, enz., zonder bezoldiging gebruiken. Hij was misschien de ontwerper van het plan des keurvorsten tot oprigting eener brandenburgsche marine. Hij stierf evenwel in het jaar 1676, te vroeg voor de uitvoering dezer onderneming, ofschoon in zijn 97ste levensjaar. Hij had bevolen zijn lijk in de kerk van Mödlich bij te zetten, een dorp, oorspronkelijk door Nederlanders gesticht en bevolkt, die, even als talrijke andere koloniën in Brandenburg, in de 12e eeuw, door den grooten markgraaf uit het huis Anhalt, Albrecht den Beer, derwaarts verplant waren. In de kerk te Mödlich wordt nog zijn lijk en dat van zijn eenig kind, eene dochter, beide gemumificeerd, vertoond. Belangrijk ware het, een en ander aangaande de afstammming van dezen verdienstelijken man te vernemen.

M. B. V. B. F.

A. Scheerboom. Dezer dagen het werk van J. Scheltema, Alexander keizer van Rusland in Holland en te Zaandam in 1814, doorbladerende, viel mijne aandacht op hetgeen op bladz. 149 en vg. wordt medegedeeld. Toen keizer Alexander den 3 mei 1814 van zijn uitstapje naar Zaandam terugkeerde, werd hem met het jagt genaderd tot de helft van het IJ, aan de amsterdamsche ton, eene verrassende vertooning gegeven.

»Andries Scheerboom, de uitvinder van een werktuig waarmede »hij veilig te water kan gaan, als niet verder dan tot den middel »dalende, had zich hier met een geweer en patroontasch te water »begeven, en kwam alzoo tot in het midden van het vaarwater »bij het jagt. Hier vuurde hij verscheidene malen en vertoonde het »voldoende van zijne kunst, voor het oog der vorsten. Nadat zijn »vreugde-geroep: *lang leve Alexander!* en *vivat Oranje!* door de »geheele vloot herhaald was, keerde hij naar het amsterdamsche »hoofd terug."

In eene noot voegt Scheltema daarbij: »Dit werktuig, heeft de »zwaarte van drie en een half pond en kan van de besloten lucht »ontladen in eene kleine plaats geborgen worden. De uitvinder »vermeent, dat hij zelfs bij zwaren storm, hulp zoude kunnen toe»brengen aan ongelukkige schepelingen."

Is er iets naders bekend van deze uitvinding, en moeten wij in Andries Scheerboom den voorlooper zien van den amerikaanschen kapitein Boyton, van wiens bedrijven de dagbladen dagelijks melding maken? B. T.

[Over Scheerboom is gesproken Nav. V, bl. 22, waar o. a. gezegd wordt, dat eene uitvoerige beschrijving zijner toestellen, met afbeeldingen, gevonden wordt in het Nederlandsch magazijn van 1834, bl. 388—392. — Collot d'Escury, Hollands roem, dl. VII, bl. 90, spreekt van eene beschrijving en beoordeeling dier toestellen door prof. G. Moll, maar zegt niet, waar die te vinden is.]

Vermaarde Nederlanders. In mijne verzameling handschriften van vermaarde Nederlanders zijn er van verscheidene, van wie mij de levensbijzonderheden onbekend zijn. Ik roep daarom de welwillendheid in van hen, die mij iets meer kunnen mededeelen, dan het bijgevoegde, van elk der onder genoemden.

François de l'Aubespine heer, van Haulterives, marquis van Chateauneuf en Ruffel. – Hij was Franschman van geboorte, eerst ambassadeur van Lodewijk XIV bij onzen staat, daarna in nederl. dienst kolonel der infanterie en gouverneur van Breda, tot in 1669.

Gabriel E...., graaf Golowkin, aide de camp van prins Willem V en gouverneur van Amsterdam tot 1795.

M.... of Ch. v. Lansberge, midden der 18de eeuw, geheel onbekend. De voorletters zijn zeer onduidelijk.

Charles bn. van Manmaker, hr. van Hofwegen, van 1683—85 gouverneur van Bergen op Zoom.

Gerard Burchard bn. van Rechteren, generaal der cavallerie, gouverneur van Breda in het eerste vierde der vorige eeuw.

..... graaf van Rosenburg, minister van den waterstaat in junij 1820.

E.... W... bn. de Salisch, generaal, gouverneur van Breda van 1696 tot (ik meen) 1702.

.... Salins of Salius, leefde in 1673.

F..... U.... Schicke, secretaris bij den ambassadeur J. Hop in Grootbrittanje in 1748.

Jhr. Philips de Zoete, hr. van Haultain, in de eerste jaren der 17de eeuw. Was staatsman.

C..... van Franquemont, kolonel bij den staf in Neêrl. O. I. in 1810.

G....... H...... van Gutzlaff, als von Franquemont, maar vroeger.

Adriaan Hoynck van Papendrecht, in 1834 lid der 2de kamer der St. Gen.

Johan Diderik Kruseman, eerst hoofdambtenaar in O. I., daarna bij het dep. van koloniën.

.... graaf de Pesere, eerst adjudant van den luit. gen. C. J. Evers, later van koning Willem I.

C..., G.... van Sandick, te Nijmegen in 1862. Hij noemt zich kleinzoon van O. Zw. van Haren.

D.... van Schreven, eerst ambtenaar bij het provinciaal archief, daarna secretaris van den gouverneur generaal van O. I., A. J. Duymaer van Twist.

.... Smissaert, in 1796 commissaris tot de O. I. zaken. Kan dit ook zijn Marinus Adrianus, vermeld bij A. J. v. d. Aa in zijn Biogr. Wb. o. h. w.?

Wie helpt mij mijne biographische aanteekeningen van de bovenstaande personen aanvullen? De bij mij bestaande biographische bronnen geven mij niets.

J. W. WEYERMAN,
hoofdonderwijzer te Haarlem.

Sterfjaar van Frederik van Egmond, graaf van Buren, heer van Leerdam en IJsselstein. Van Leeuwen Batt. Ill. geeft op dat hij in 1500 overleed. Van der Aa, Biogr. Wdb. nam dit over. Doch in de Kronijk van het Historisch genootschap te Utr. 1849, bl. 372 staat daarentegen, »Heer Frederic graue tot Bueren stierf in 't jaar van XX;" (dat is: 1521). Volkomen stemt hiermede overeen het naamregister van de Illustre broederschap van onze lieve Vrouw te 's Hertogenbosch waar, achter den naam van elken gezworen broeder, het sterfjaar is opgegeven. De laatste twee bronnen zijn toch meer te vertrouwen. Wat zou nu de oorzaak zijn dat men van 1500—1521 bijna niets van hem hoort?

Z.

Papier-prijzen in de 14de en 16de eeuw. Volgens een bisschoppelijke rekening, medegedeeld in den Codex Diplomaticus Neerlandicus, 2de serie, 2de dl., afd. I, bl. 381, gold »1 boec papiers" in 1377 »vj. pl." in 1378 »ij boec papier x pl. Item 1 boec papiers v. pl." T. a. pl., bl. 87, leest men in de oudste kameraarsrekening der stad Utrecht: Item hadde Johannes Brunen dochter van twe rieme scriifpampiers XXV ℔". In 1399, zoo leeren wij uit de Oorlogen van Hertog Albrecht van Beieren met de Friezen (Tijdschr. voor Gesch., Oudh. en Statistiek van Utrecht, VII, bl. 265) wordt aangeteekend: »Item ij boec pampiers, tboec vij gr."

In 1570 kocht men te Antwerpen »twee riemen papier" tegen *f* 8. Ald. bl. 317. Verzoeke herleiding der middeneeuwsche munten in ned. ct. *

OUDHEID- MUNT- EN PENNINGKUNDE.

Koperen bruiloftspenning. (XXV, bl. 53, 54.) Vrage 1°. Wat beduidt hier Intreede penning? Niets anders, dan dat het dien dag, 10 nov. 1784, juist 12 1/2 jaar was geleden, dat men, 10 mei 1772, de *groene* bruiloft vierde. Deze *koperen* penning was de voorlooper van den *zilveren*, 10 mei 1797 te geven bij het *zilveren* feest en diende daarbij voor bewijs en invitatie.

De familie van der Haer woonde in Friesland en Noordbrabant.

J. D.
L.

Tweelingbroeders-kanonnen. In de nalatenschap van den laatsten oostfrieschen vorst bevonden zich ook een aantal kanonnen, waarvan men eene beschrijving vindt in het Ostfriesisches Monatsblatt, Marz 1873, S. 97—101. Vele dezer kanonnen dragen opschriften en eenige dezer duiden aan, dat sommige daarvan als paren bij elkander behoorden: *bijv:* n°. 23 en n°. 28, n°. 27 en n°. 29.

N°. 23. De schoenen *valck* ben ick geheten (*gehieten*: fr. hoe *hiet* je?); dicke wallen en muuren kan ick doorschieten: dairom gy naebuuren laet u seggen, off ick wil *met myn broider den stolten Jürgen* uwe wallen en muuren nedderleggen.

De stoute *Jurjen* (n°. 28) spreekt aldus:

Ick ben den stolten *Jürgen*, *des Valcken broider*, des graffen van Ostfriessland syn behoider, daerom gy Papen en nabühren maeckt geen geluit, off ick en myn broider komen op u lieden huyt.

Een ander paar:

N°. 27. Den Dag doen ick verkondigen, en doen singen de Papen en hoogmoidigen met eene stemme klaer en snell, daerom hiet men myn den *Nagtegael*, en ick sing soo well.

N°. 29. *Roesche* (Roosje?) ben ick genant, in Ostfriesland ben ick wol bikant, was de Nagtegael heeft vergessen, dat wil ick met ellen messen.

Al deze kanonnen goot »Meester Marten Pastenax te Michel."

J. D.
L.

Zilveren schaal. (XXV, bl. 168). Volgens de Geslachtkundige Aanteekeningen nopens de Gecommitteerden ten Landdage van Overijssel, enz., door Mr. J. van Doorninck, 1871, bl. 173, 174, waren Elsabe van Gelder, Charlotte v. G., Fenne v. G., Judith v. G. en Charles Godfried v. G. kinderen van den hopman, Adolf van Gelder (Gelre) en van Maria van Batenburg (naar luid van het deventer huwelijksregister, 10 maart 1607 gehuwd). Daniël Bedar(r)ides moet achtereenvolgens twee dezer gezusters tot vrouw gehad hebben, want op 7 junij 1633 komt hij voor als echtgenoot van Judith van Gelder, en t. a. pl, bl. 202, staat vermeld Cathrina Florentina, dochter von Daniël de Bedar(r)ides totden Geldersweert en van Elsabe van Gelder. Deze dochter (Cathr. Flor.) trouwde, volgens huwelijksvoorwaarden van 28 nov. 1668, Arent Sloot (Sloet), uit welk huwelijk 7 kinderen zijn geboren. Stierf laatst genoemde als kapitein kort vóór 4 junij 1687, zijne vrouw overleed denkelijk in 1726. Eerst was hij Capitein Arent Sloot tot *Bukelo*, maar werd Sloot tot *Warmelo* sedert 15 maart 1680, als wanneer Judiths en Elsabes oudste zuster Charlotte, weduwe van Gerrit Sloot thoe Warmelo (getr. na 7 junij 1633) Warmelo aan deze neef en nicht transporteerde. Elsabe, de tweede vrouw van Daniël de Bedarrides, was even als haar broeder, op 7 junij 1633 nog minderjarig. Door bijzondere dispositie is dus het goed Geldersweert te Ingen, waaraan de familie van Gelder den naam had gegeven, niet aan den eenigen broeder Charles Godfried, maar aan eene zuster, en nog wel aan eene jongere zuster van eerstgenoemde echtelieden gekomen. J. ANSPACH.

Verguld zilveren sleutel. De Clementiner broederschap. (XI, bl. 379). De Clementiner broederschap te Emden wordt aldaar ook die der scheepsarmen en in den mond des volks *de Boterschotel* genoemd. Oorspronkelijk was het eene vrome broederschap ter eere Gods en van den paus, den heiligen Clemens. Ondersteuning van arme medeleden daarvan had wel plaats, maar was geen hoofddoel. In de stichtingsoorkonde van 1495 wordt van dit doel niet eens gewag gemaakt; eerst in eene verandering der statuten, kort vóór de reformatie, leest men: »ther Ehren Gades und der Gades armen." Na de reformatie komt de armenverzorging meer op den

voorgrond, ook op grond der politieverordening van gravin Anna van februarij 1545, waarbij aan alle gilden de verzorging hunner armen als pligt werd opgelegd. Men leest daarin: »De schippers und alle ander Ambachten und gilden moeten in oeren rullen ock veranderen und corrigeren, dat ock sunderlich de Gottes Armen, ... dar nicht in vergeten.'' Dit algemeene voorschrift ontwikkelde zich later in menig bijzonder voor de Clementiner broederschap, als private armenverzorging- en weldadigheidsinrigting. De oudste bekende verordening is opgenomen in de Kercken Ordnung to Embden, Anno 1594, pag. 171—173 en ook afgedrukt in Brenneisen's Ostfriesischen historie, Band II, pag. 233 en het Ostfriesisches Monatsblatt, aug. 1874, S. 372—373. De broederschap stond toen onder twee, voor hun leven aangestelde Olde lude en vier Schaffers, waarvan jaarlijks één aftrad.

»Disse hebben ock ehre ordentlicke Armen tho visiteren vnde tho vorsogen vnde delen vnder den alle Sondag . . . vngefehr ein halve Tonne Bottern vth, vnde by einer jederen ordentlichen Schöttelen mit Botter uch ein Brodt.'' Ook sprong men hun bij, die door ziekte of toeval in armoede geraakten, als mede zeevaarders in nood die Emden passseerden. Deze uitgaven bestreden zij door de renten van kapitalen, de vrijwillige in een opgehangen bekken gestorte giften en het koorn, dat schippers en reeders, na gelukkig volbragte reizen, den armen gaven. De schaffers deden daarvan jaarlijks, bij beurte, rekening.

Harkenroht in zijne Bijvoegselen tot de historie van Oostvriesland van E. Beninga geeft eene lijst van de leden van het bestuur van 1568—1722. Van de regering ontving het gild jaarlijks aanvankelijk een ton hamburger bier, maar van 1621—1676 een feestmaal op het raadhuis en alsdan geschenken der gasten. Na 1676 deed men eene collecte, kort vóór nieuwjaar, die nog geschiedt door weesjongens en *schaffers*, de eerste als »voorloopers,'' die voor ieder huis, en niet te vergeefs, hun »*schipper-armen mededeelen*'' doen klinken. De gildebrief is in 1664, 1756 en 26 febr. 1820 veranderd. De uitdeeling geschiedt nu niet meer op zondag, maar op woensdag, en niet meer in de groote kerk. Aldaar vindt men nog een opschrift: *De Schippers-Armen Societeits Bank. Anno* 1731, met eene kroon en twee wapenschilden: links een driemaster

in rollende zee; regts een in drie velden gedeeld schild. In het eerste twee ankers en ineengeslagen handen (als teeken van wederkeerige hulp) en in de beide andere twee scheepshaken, als st. Andrieskruis geplaatst en een *sleutel*. Bij de stedelijke constitutie van 1838 en het armenreglement van 15 mei 1833 werd de Clementiner broederschap erkend. Zie verder Ostfr. Monatsblatt, aug. 1874, S. 371—375.

In het Kurzer Bericht über die Gesellschaft für bildende Kunst und vaterländische Alterthümer zu Emden (Jahrbuch II, Emden, 1873, S. 108) lees ik, dat de auctionator Penning aldaar tusschen junij 1872—1 julij 1873 eene voordragt heeft gehouden over de Clementiner Brüderschaft zu Emden. Die voordragt is niet gedrukt in Jahrbuch III.

J. D.
L.

Horoskooppenningen. Doorboorde (twee gaatjes) geelkoperen penning met gestempelde, losse letters en cijfers.

Voorzijde. In het veld

D

Daaronder:

1 6 5 4

WEEST HIER OP VERDACHT

L···· I·· ····

G C. V O. K

Omschrift: (twee gaatjes)

ONSE LEVEN IS SOO WY LESEN EEN SCHADVVVE OPTER AERDEN NA SCHRIFS VERKLAREN.

Keerzijde. Links in het veld, schuin onder de gaatjes

I F M A M I
· · · · · ·

Om den rand, beneden links:

D N O S A I
· · · · · ·

en boven regts:

8 7 6 5 4 3 2 1
4 5 6 7 8 9 10 11 12

Wie kan dit uitleggen? Gewoonlijk is de horoskooptrekker begeerig te weten, of hij nog lang zal leven? Het antwoord daarop schijnt de horoskoopman uit de letters en cijfers der voorzijde quasi te hebben opgemaakt. Eene andere gewone vraag van eene horoskooptrekster, is of zij weldra een *ami* zal bekomen; ik lees dit woord op de keerzijde, maar in verbinding met drie andere letters, waaruit men, op de wijze van pater Hardouin, zoude kunnen lezen: I (l) F (fut) M (on) AMI!! ??

Men heeft meer zulke stukken; maar met eene nederduitsche inscriptie zijn zij mij nooit voorgekomen, en daarom twijfel ik ook of het woord *ami* er wel op te lezen is.

Een ander dergelijk rood koperen nog grooter, gegoten stuk stelt voor: Christus bij de put in gesprek met de samaritaansche vrouw over het water des levens.

Keerzijde: het zoogenaamde Sigillum Salomonis sive Davidis (zie Revue de la Numismatique Belge, 1870, p. 389 et 390), maar hier viermaal genomen, zoodat er acht punten en hoeken ontstaan, aangeduid door teekens uit den dierenriem en de woorden: Sol, Luna, Mars, Mercurius, Jupiter, Venus, Saturnus. De aarde, als eene ster, staat bovenaan en is niet aangeduid in het omschrift; onzes inziens een bewijs, dat toen deze penning gemaakt werd, de leer van het draaien der aarde nog niet bekend, of tot den maker van den penning nog niet doorgedrongen was. J. D. / L.

VRAGEN.

Beelden uit het Doolhof te Amsterdam. Waar zijn, bij 't opruimen van het amsterdamsche Doolhof, de groote en kleine beweegware beelden dier inrigting gebleven? Zijn er afbeeldingen van?

H. W.

Penningen. I. Zilveren gildepenning, (dik en gegraveerd). *Voorzijde.* Een naar de linkerzijde stevenende driemaster met vang- en sprietzeil. Daaronder: Barend Dircks Otmarinck.

Keerzijde. Een gequarteleerd, gehelmd en met helmdekken omgeven schild:

1. Eene uit de wolken komende vrouwenhand, die een kruik of pot omhoog houdt.

2. Eene naar de linkerzijde gekeerde duif.

3. Een hart, waarop twee pijlen kruiselings geplaatst rusten.

4. Eene groote, gesloten pot op drie bollen rustende.

In welke zeestad behoort deze persoon te huis?

II. Geel koperen gegoten penningje: (dik) *Voorzijde.* Een gesloten en gevulde beurs aan een lint hangende tusschen O—B.

Keerzijde. Een schild, waarin een omgekeerd anker met drie ankerstokken. Daarboven AH 1670.

Wat beteekent O-B en AH? *Oude Beurs? Arm huis?*

Waar behoort dit penningje t'huis?

III. Zilver: fraai gegraveerd: krulletters: *Vz.* Olderman (van Backers) gild.

Kz. Raetsman M: L. D. Schinckel. Anno 1648.

Waar heetten de gilde-overlieden, raetslieden?

IV. Geel koperen gegrav. penning. *Vz.:* Vijzel *Kz.:* Onder een doodshoofd liggende op schenkels: Claas Coppens Chirurgyn, A°. 1684.

Waar te huis te brengen?

D. O.

Zilveren kroes te Eck. Alhier is als privaat eigendom aanwezig een oude massief zilveren kroes, waarop men tusschen veel lofwerk een wapenschild ontwaart, overdwars gehalveerd: boven: een halve uitkomende leeuw met een zwaard op de tong daarnevens, links C D, regts V D; onder: 3 kolven, en links C A, regts V B. De drie kolven wijzen op van Balveren, doch er is in de genealogie van dit oudadellijke geslacht, van welke een afschrift in mijn bezit is, niemand te vinden op wie de voorletters CA of GA passen in verband met de letters, die bij het bovenste wapen gevoegd zijn en den naam van den echtgenoot dezer jonkvrouw aanduiden. De halve uitkomende leeuw doet aan van Wijhe van Hornen denken, doch zulks komt met de letters niet overeen. VD kan wijzen op Van Dript, en Evert van Dript komt als eerste man voor van Catharina van Balveren, welke echtelieden waren in het magescheid

van 1551, en in dat jaar de tienden te Hien en Dodewaard bekwamen. Ook is (van) Doerne een der acht kwartieren, waarmede een van Balveren (19 nov. 1649) te Dreumel begraven werd. Doch straks genoemde genealogie is zeer onvolledig en vol hiaten. Er worden dus op dit oude gedenkstuk personen vermeld, die denkelijk in de genealogie ontbreken. Wie kan en wil mij inlichten nopens den geslachtsnaam, aangeduid door de letters VD in verband met het wapen van den halven uitkomenden leeuw met het kromgebogen zwaard (of degen) op de tong.

E. en W. J. ANSPACH.

Grafsteenen van Atjih. In 1713 werden met het schip Wynendaal »twee pyramidaals gewyse grafsteenen van Atchin tot een present gesonden aan den Radja Soeroeassa," naar het vaderland gezonden.

Deze grafsteenen waren van de Westkust van Sumatra naar Batavia gezonden, en in de expeditie op de Bato eilanden achterhaald.

Kan men ons iets naders betreffende deze grafsteenen mededeelen? Volgens een berigt zouden ze in den tuin van 's Comp.'s Logement in den Haag op Bleyenburg hebben gestaan.

LABORANTER.

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Mr. Anton Backer, overleden 3 dec. 1854. Het bestuur van den Navorscher zal het een oud-bestuurder wel ten goede houden, zoo deze nog een plaatsje vraagt voor eene verachterde, maar niet verouderde hulde aan een ontslapen mede-redacteur. Ik bedoel hier den nederigen, maar door allen die hem goed kenden, hooggewaardeerden Anton Backer.

Backer had dit met alle groote geleerden gemeen, dat hij voelde weinig te weten. Met de volkomenheid steeds vóór zich, schoot hij, in hetgeen hij uitvoerde, *naar zijn inzien* steeds veel te kort. Dááron was hij zoo zwaarmoedig en zoo moeielijk tot iets te bewegen. Maar, *had* hij ook eenmaal zoo iets op zich genomen,

al was het hem nog zoo bezwaarlijk, dan volvoerde hij het naauwgezet. Dit ondervonden wij althans met den Navorscher!

Door den vermeerderenden aandrang van medewerkers was het bestuur van 1852, genoodzaakt geworden naar een nieuw lid om te zien, en het was gelukkig genoeg dien helper, vriend en raadsman in Backer te vinden. Schroomvallig en angstig ondernam hij de nieuwe taak, en niet dan uit dankbaarheid aan een vroegeren leermeester, prof. D. J. van Lennep, maar hij ondernam ze met *wil*. Nooit toch had het bestuur gedacht, dat de wensch om aan allen het hunne te geven zóó goed door iemand zoude kunnen uitgevoerd worden. Immers het was dat bestuur niet genoeg, bij de bewerking van antwoorden op eenige vraag, dat slechts het noodzakelijke behouden bleef, maar ook moest, waar anderen meer hadden geleverd, de *poging* worden gehuldigd van hen, die toch ook den vrager hadden getracht te helpen. Dus, niet slechts de *geest* van alles moest worden wedergegeven, ook de *herkomst*. En Backer deed nog meer: hij voegde er van het zijne bij: hij maakte van alles een goed zamenhangend geheel: hij gaf degelijke stof, waar de geleverde niet deugde. De regtsgeleerden hebben een spreuk, en in die spreuk wordt gezegd »*dat de bijzaak het goed volgt*," maar, als Backer werkte, was het vaak omgekeerd en nam de bijzaak het goed op. Want de bijzaak was het goed geworden. Dat dit waar is, mogen onze jaargangen van 1852, '53 en '54 getuigen!

*

Zonderlinge drukfouten. »Er is sprake om te Villa-Franca, in de nabijheid van Nizza, een tuchthuis [lees *tuighuis*] op uitgebreide schaal op te rigten, waarmede eene oorlogshaven gepaard zou gaan." — Utr. Ct., Maand. 7 maart 1864.

*

Zonderlinge drukfouten. De Standaard van den 9den julij 1874, spreekt van »de ontroering, welke het tegenstuk der likkermiddenmannen [*sic!*] in de Fransche Nationale Vergadering verwekt heeft."

*

Zonderlinge drukfouten. Sprenger van Eyk in zijne Fakkel van 1825, bl. 192 deelt ons een bekend spreekwoord op deze wijze mede:

Blust de vonken voor de vlam,
Schudt de schapen voor den dam.

VRAGEN.

Cats en Vondel. De bekende in 1630 uitgezonden prijsvraag van d'Amsterdamsche academie, aan alle poëten en dichters der Vereenigde Nederlanden, liefhebbers van de Goude Vrijheyd: Apoll' op Helikon geseten enz. heeft van alle kanten antwoorden uitgelokt, onder welke één voorkomt, geteekend met de letters I. C., dat Vondel en zijne vrienden, zoo zegt men, gemeend hebben aan Jacob Cats te moeten toeschrijven. Indien die voorstelling juist is, vloeit daaruit de vraag voort, welke reden Vondel en zijne vrienden kunnen gehad hebben om Jacob Cats voor den auteur te houden. Latere onderzoekers (zie Bakh. v. d. Brink Studiën en schetsen 1e afl. bl. 55, v. Lennep, Werken van Vondel III bl. 49) hebben zich de moeite niet gegeven, het vraagstuk op die wijze aan de orde te stellen. Integendeel uit hunne woorden spreekt een zekere tegen Cats gekeerde partijdigheid, die hen gemakkelijk doet berusten in de beweerde omstandigheid, dat het met de letters I. C. geteekende stuk een zoogenaamde historieele vermaardheid heeft gekregen. Komt het tamelijk onduidelijke gedicht dat, met de letters P. C. H. geteekend, gevonden is, te berde, dan wordt dat niet alleen geprezen, en de waarschijnlijkheid aangetoond, dat de letters P. C. H. er niet onder behoorden te staan, maar Tesselschade voor de auteur daarvan moet gehouden worden; maar bovendien wordt het met I. C. geteekende stuk op zoodanige wijze naast het met P. C. H. geteekende gedicht geplaatst, dat de lezer onwillekeurig een weegschaal voor zich ziet, waarop Jacob Cats, »die op zijn landgoed bij Middelburg »op zijn pantoffels zijne dagelijksche taak van rijmregels knutselt," en door Busken Huet in den Gids, IIIe serie 1e jaargang 1863, bl. 99—128, met nog scherper geessels wordt geslagen, tegenover zulke schoone en edele poëzie daalt.

Dat nu Bakhuijzen v. d. Brink, van Lennep en anderen op hun voetspoor zich niet los kunnen maken van een zekere voorliefde voor den waarlijk grooten Vondel, daar heb ik vrede meê en deel hunne bewondering; maar dat geen der vrienden van Cats, die in 's mans geest zijn ingedrongen, de vraag hebben gedaan: »kunnen Vondel en zijne vrienden zich ook vergist hebben? was de I. C. die onder dat onhebbelijke gedicht zijn voorletters teekende, wel Jacob Cats?" is mij onbegrijpelijk. Indien mr. Jacobus Scheltema onder anderen nog in leven ware geweest, die, zoo ik mij niet vergis, tot de twijfelaars op dit punt behoorde ik houd mij overtuigd, dat hij een lans daarvoor zou gebroken hebben.

De zaak is van niet weinig belang. Het betreft de eer van van een man, wien men op het staatkundig gebied misschien te weinig geschiktheid moge toekennen en wiens geschriften in 't algemeen niet onvoorwaardelijk de plaats verdienen, die ze in de huiskamer onzer voorvaderen innamen, maar met dat oordeel worde niet al het dichtwerk van Jacob Cats zonder onderscheid getroffen. Het onpartijdig oordeel over 's mans werk heeft zijn laatste woord nog niet gesproken.

Hoe het zij, de zaak verdient te worden nagevorscht. Vraagt men: »Waarom is Cats zelf er dan niet tegen opgekomen?" Indien het met de letters I. C. geteekende gedicht en Vondels beide wederantwoorden daarop, zoo als die door van Lennep achter elkander zijn geplaatst, werkelijk tot hem in zijn studievertrek zijn doorgedrongen, kan het antwoord eenvoudig zijn. Indien hij het voor ondenkbaar hield, dat zulk een liederlijk gemeen vers voor het werk van zijn hand zou kunnen worden gehouden, is het zeker in zijn oog beneden zijn waardigheid geweest, zich het harnas daarvoor aan te trekken, hetgeen in die dagen, toen een magtige partij hem en zijne familie er gaarne liet inloopen, nieuwen strijd zou hebben uitgelokt, waarmede hij waarschijnlijk het tegenovergestelde zou hebben verkregen van hetgeen hij beoogde. Zeker was het de veiligste weg, van die straattaal geen notitie te nemen, en de zaak te laten doodbloeden. Men stelt zich Cats voor, als uit de hoogte neêrziende op de Amsterdamsche Academie en haar winkeliertjen Vondel, dat hem naar de

kroon stak. 't Kan zijn dat daar veel waars in is; maar dat Cats, indien hij zich volkomen bewust was van de magtige politieke partij, die tegen hem over stond, zoo onvoorzigtig zou geweest zijn, zich die vieze schandblaadjes, als hem zelf betreffende, openlijk aan te trekken en zoo doende een kinderachtigen voor hem gevaarlijken strijd te aanvaarden, mag worden betwijfeld.

Bij de lezing van Vondels uitgave door van Lennep treden in zijne mededeelingen betreffende de prijsvraag der academie en de daarop ingekomen antwoorden, onwillekeurig eenige vragen op den voorgrond die de gelukkige bezitter der handschriften of eerste afdrukken het best zal kunnen beantwoorden.

1°. Is het gedicht, waarin de naam van Cats duidelijk voorkomt, v. Lennep uitg. v. Vondel III, bl. 52, te gelijk met het vorige op .bl 50—51 door de academie uitgezonden of moet men uit de woorden van v. Lennep: »*bij dit behoorde nog het volgende*" afleiden, dat de academie wel het eerste, bl. 50—51 heeft uitgezonden, waar de naam Cats niet in voorkomt, maar het tweede bl. 52 waarin de personen van Cats en zijne vrouw duidelijk genoemd worden, wijsselijk heeft achtergehouden? of wilde van Lennep met de woorden *bij dit behoorde nog het volgende* zeggen, dat men het tweede gedicht later ergens gevonden heeft, maar dat het er oorspronkelijk niet bij was en hij (van Lennep) het er heeft bijgevoegd?

Van dit laatste toch zou men van Lennep moeten verdenken, indien men de volgorde van Vondels poëzij in 1683 bij Strik te Franeker uitgekomen, waarin Brandt waarschijnlijk de hand heeft gehad, vergelijkt. Daar treedt het vers door Vondel op Jacob Cats gemaakt (dat van Lennep op bl. 52 als *bijgevoegd* opdischt) het eerst op het tooneel, na twee andere scherpe gedichten tegen Jacob Corneliszoon (Trigland), en eerst later komt de prijsvraag van de academie met hare gevolgen; een volgorde die meer aanneemlijk voorkomt. De aanhef van het door van Lennep bijgevoegde stuk luidt:

»Jaep Priaep die peylt de Synodale fortuyn
»Of hij tuyngodt mag worden van Graveduyn."

dat is: of hij raadpensionaris van Holland mag worden. Het

slaat op zijn poging om daartoe te worden benoemd na den dood van Duijck den 29en september 1629. Men kon verwachten dat hij toen pogingen zou aanwenden om voor dien post in aanmerking te komen, die hem dan ook tijdelijk werd opgedragen. Leest men nu op bl. 39 bij van Lennep, dat de prijsvraag van de academie in het laatst van 1629 of begin van 1630 is uitgeschreven, dan kan men daarop weder antwoorden, dat de tijdsbepaling van geen invloed op de zaak is; maar neemt men met Bakhuijzen v. d. Brink (Studien en schetsen bl. 54) aan, dat deze prijsvraag eerst in 1631 van de academie is uitgegaan, dan valt het in het oog, dat de door Cats gedane pogingen kunnen hebben plaats gevonden, toen de prijsvraag nog niet in de wereld was, bij gevolg (indien dit mag worden aangenomen) dat het door van Lennep bijgevoegde vers, daar niet op zijn plaats is.

Ik wil aan dit argument echter geen meer waarde toekennen, dan het verdient. Die het vraagstuk van genoegzaam belang acht, moge het aan een nader onderzoek onderwerpen. Hij zal dan met mij ook wel dienen op te merken, dat Jacob Cats in 1631 in Engeland was, blijkens het Museum Catsianum bladz. 70, 71, 73, 74, en 75.

2°. Slaat het eerste gedicht, bl. 50—51, buiten het anagram op Jacob Cats? Is het niet geheel een toespeling op Kalkoentjen (Kalkoensche haen), den bij Vondel gebruikelijken spotnaam van Jacob Corneliszoon (Trigland), en op Dordrechts grootsten olyfant, denkelijk dezelfde persoon die in 't gedicht Aen alle hondeslagers en hondebeuls," enz. 't »allergrootste beest van 't land," genoemd wordt? Van Lennep meent dat Bogerman daarmeê bedoeld wordt. In elk geval van Jacob Cats geen sprake.

3°. Kan uit de omstandigheid dat het anagram Jaep Priaep, Ick Pai Priaep onder het eerste gedicht geheel op zich zelf staat, zonder verband met het voorgaande, niet worden afgeleid, dat Vondel zelf onzeker was, wien hij in de letters I. C. voor zich had en daarom te gelijker tijd een toespeling op Jacob Corneliszoon (Trigland) en een andere op Jacob Cats in gereedheid had?

4°. Indien de vorige vragen toestemmend moeten beandwoord worden, beperkt zich dan de toespeling op Cats niet tot het

enkele anagram na een meer uitgebreid wederantwoord tegen Trigland?

5°. Vloeit uit het voorgaande niet voort, dat Vondel niet zoo vast overtuigd is geweest van Cats identiteit met den steller van de letters I. C.?

6°. Wordt het vertrouwen op het oordeel van van Lennep niet zeer verminderd door hetgeen hieronder volgt?

»Onder de vieze woorden, die in het met de initialen I. C. onderteekende antwoord op het academievers van 1630 worden gevonden, treffen wij aan: »Bacchi fielen" waarmede de club van Vondel en »de vuylste fiel van 't land," waarmede Vondel zelf bedoeld wordt. Het anagram van Joost van Vondelen is daar: »Sotje vol van Sonden."

In het vierde deel van van Lenneps uitgave van Vondel staat in het ongeteekende nakrabbelaers gedicht (bl. 437 & 438), dat in 1645 in 't licht kwam, ook: Sotje vol van sonden," en treffen wij ook, »stoute fielen," aan.

Het lag voor de hand om hierbij aan te merken, dat wanneer dit vers niet door Cats gemaakt is (waarvan trouwens geen bewijs noch aanwijzing voorhanden is) het antwoord aan de academie van 1630 waarschijnlijk ook niet van Cats zal geweest zijn. Van Lennep daarentegen schrijft: »Dit antwoord, dat ons den stijl van Cats herinnert en goed genoeg is, om — wat ik niet wensch — van hem te zijn, wil ik als een staaltjen van liederlijkheid hier inlasschen".

Na het stellen dezer vragen blijft het nog vreemd, waarom Vondel alleen Jacob Corneliszoon (Trigland) en Jacob Cats (als zijnde een van beide de vermoedelijke auteur onder de initialen I. C.) heeft aangevallen, en niet anderen, die evenzeer I. C. konden onderteekenen. Zou hij b. v. zijne aandacht niet hebben kunnen vestigen op Jonas Cabeljau een haagsch advocaat en poeët? Deze gaf in 1657 uit: Treurbrieven der blakende vorstinnen. Hij schijnt veel gedicht te hebben en kan, daar hij met J. Dullaert bevriend was, ook lid van een dichterbent geweest zijn; want achter zijn werk heeft hij een opdragt aan een vriend te Rotterdam geplaatst, waarin deze regels voorkomen:

„Want ik in zooveel tijds wel tien en tienmaal meer
Gerijmd heb toen Apoll begunstigde mijn veer."

Jonas Cabeljau was dus in den tijd toen de prijsvraag van de academie uitging reeds een zeer vruchtbaar poëet.

Opmerkelijk is het, dat hij aan zijn dichtwerk Treurlied der blakende vorstinnen, een latijnsch lofdicht ter eere van Jacob Cats doet voorafgaan van 214 regels, zoo overdreven vleiend, dat men de vraag niet kan terughouden: was Jacob Cats even zoo met dezen dichter ingenomen als Jonas Cabeljau met Cats? Daar van die ingenomenheid geen spoor te vinden is, zou men alligt tot de gedachte kunnen komen of het geweten van Jonas Cabeljau wel heel zuiver is geweest en of hij een oude schuld aan Cats had goed te maken. »Hieruit af te leiden dat of Jonas Cabeljau of Jacob Corneliszoon (Trigland), één van beiden, de auteur van het geschrift moet geweest zijn, zou even gewaagd zijn, als de reeks van personen van dien tijd, die hun naam met de letters I. C. aanvangen, met het auteurschap te doodverwen. Immers waar zouden wij eindigen? J. Cats, de neef van Jacob Cats, waarvan het museum Catsianum (zie bladz. 70 aldaar) 4 brieven opgeeft; mr. Iman Cau 24 jaar jonger dan Cats, griffier van den hoogen raad; J. Cruso in 1642 als dichter bekend; professor Petrus Cunaeus, die zelf een goed dichter was, is in 1616 gehuwd en heeft verscheidene kinderen gehad, waarvan één zoon denkelijk Johannes Cunaeus heette; Izaak Commelin de schrijver van Amstels geschiedenissen, die misschien vóór het jaar 1632 met de academie, omdat zij de oude kamer in de wielen reed, niet ingenomen was. En dan Johannes Cloppenburg? Schreef Cloppenburg zijn naam met een C., wat ik niet weet, hoe kon dan Vondel zijn hevigen contraremonstrantschen tegenstander dominé Cloppenberg voorbijzien, die hem een turkschen lasteraar en sociniaanschen Wederdooper noemde? Hoevele mannen (en er zijn nog vele andere) die ons regt geven om den grooten dichter, den voortvarenden Joost van Vondel toe te juichen, dat hij schoorvoetend aan het denkbeeld toegaf, om of Jacob Corneliszoon (Trigland) of Jacob Cats met het auteurschap te belasten; een handelwijze die in elk geval ons meer moet aantrekken, dan die van zijne bewonderaars, die, minder naauwgezet dan Vondel zelf,

met den vinger der historie, als een uitgemaakte zaak, op Jacob Cats en op niemand anders wijzen.

Te regt zeide de Jonge van Ellemeet in zijn Museum Catsianum bl. 181, dat de initialen I. C. haar eigenaardig gevaar medebrengen. Hij maakte die opmerking bij de vermelding, dat naar de meening van sommigen, de letters I. C. waarmede een vers onder zekere plaat onderteekend was, Jacob Cats zouden aanduiden en verwijst ons naar eenige uitgegeven werken, die alle op den naam I. C. staan, als:

De vermeerderde wijse jaerbeschrijver enz.	1661.
De verstandige huijshouder enz.	1661.
Het derde deel van de wijse jaerbeschrijver enz.	1661.
Het vierde deel als voren.	1662.
't Ontdekte voordeel van alle wereldsche dingen enz.	1669.
De vermeerderde jaerbeschrijver enz.	1669.
De verstandige huijshouder enz. 2de druk.	1669.
't Vierde deel der wijse jaerbeschrijver enz.	1666.
D'ervaren landbouwer enz.	1664.

Het met de initialen I. C. geteekende antwoord op de prijsvraag der academie is in het museum Catsianum niet opgenomen. Mogen wij er uit afleiden, hoe de Heer de Jonge van Ellemeet er zelf over denkt?

Wordt Cats schuldig bevonden, de schuld blijve dan op hem drukken; maar kan het bewijs daarvan niet geleverd worden, dan is er nog tijd om openlijk te herstellen, waarin Bakhuyzen van den Brink en van Lennep en velen voor en na hen gedwaald hebben. Het zal eene nieuwe vereering aan hunne nagedachtenis zijn.

H. G.

KUNSTGESCHIEDENIS.

Schilderij van Frans Hals. XXV, bl. 14). De kwartieren zijn van een van de zeven kinderen van Willem S. v. W. (zoon van Jan, kanunnik ten dom te Utrecht en van Catharina Deys, kleinzoon

van Willem S. v, W. en van N.? van Zuylen van Nyevelt, niet te vinden in Gaillard, La maison de Zuylen) en van Aemilia van Kinschot, dochter van Gasper van K. en van Justina Pijll, kleindochter van Zeger van Kinschot en van Josina Roefs.

In mijn bezit is een op perkament keurig geteekend wapenbord van een kind (naam onbekend) van Andries S. v. W. en van Anna Glimmer (Glummer). De kwartieren zijn:

Schade	Glimmer
v. Kinschot	de Bye
Deys	de Leuw
Pijll	Greve.

Maastricht. A. A. VORSTERMAN VAN OIJEN.

VEREENIGING VOOR NOORD-NEDERLANDS MUZIEKGESCHIEDENIS.

Muziekwerken van nederlandsche componisten. In Nav. XXV, blz. 56, gaf ik de beschrijving van den catalogus eener muziekverkooping in de vorige eeuw te 's Gravenhage gehouden, waarbij een belangrijke verzameling nederlandsche compositiën voorkwamen. Thans stelt mijn vriend G. Becker te Lancy, bij Genève, (eigenaar der genoemde catalogus) mij in staat de titels der werken mede te deelen.

Deze zijn in alphabetische orde:

*Alewijn. A. Zede en Harpgesangen met Zangkunst verrykt.

* Idem. Zede en Harpgesangen met Zangkunst verrykt, waer agter sijn gevoegt, sijn verdere en nooit gedrukte maatgeschriften.

Baustetter. Jan. Konr. III Sonate a tre stromenti, per due flauti traversieri, prima e secunda, con violoncello o basso continuo. Opera secunda.

Idem. VIII Concerti a sei e sette stromenti, due flauti traversieri, due violini, alto viola, violoncello e cembalo. Opera terza.

Idem. Sonate a due violoncelli o Fagotti.

Baustetter. Jan. Konr. Sonate a tre, due flauti con basso continuo.

Idem. Sonate a tre, 1 flauto, 1 violino, violoncello o basso continuo.

Idem. Concerto a 1 hautbois, 2 violini, violoncello et basso.

Idem. II Concerti a 2 violini, 2 corni, 2 hautbois et basso.

Idem. Concerto a 2 violini, 2 corni, alto et basso

Beeler. J. W. E. Cansonettes francoises a voix seule et basse continuo.

Beerewout. A. Lier-gezangen.

Berchelaers. J. Cantiones Natalitiae a 2, 3 & 4 voci con violini e basso continuo.

Idem. Cantiones Natalitiae a 2, 3, 4 voci con violini e basso continuo. Op. 4.

Idem. Motettes et Cantiones. Op. 5.

Bingham. George. 50 airs anglais dont les 20 premiers sont à un dessus seul, et les 10 suivants a 2 dessus et les 20 derniers à un dessus et une basse. Livre I.

Idem. 40 airs Anglais pour la flute à un dessus et une basse. Livre 2.

*Blankenburg. Quirinus van. Clavecimbel en Orgelboek der gereformeerde Psalmen en Kerkgezangen, met dezelfde Noten die de gemeente zingt.

Boeck. F. J. de. Suite pour le clavecin ou l'orgue. Op. I.

Brugge. van. Modern Harmony, consisting of vocal and instrumental musick and arietts for 1 and 2 voices, and 2 cantata together with a solo for a flute and bass, as also a set of lessons for the Harpsicord. Partitura.

Bustyn. Pierre. IX Suittes pour le clavecin, composés de Preludes, Allemandes, Courantes, Sarabandes, Gigues et autres airs. Premier ouvrage.

*Eeke. C. van. Koninklyke Harpliederen, vercierd met 150 nieuwe Airen nevens een konstig Prae- en Postludium.

*Elsland. J. van. Dankbaere Nagedagten en geboorte gezan-

gen op de geboorte van onzen Zaligmaker, begrepen in 20 zangstukken.

Fesch. Willem. VI Duetti a 2 violini. Op. I.

Idem. VI Concerti a quatro violini, alto viola, violoncello e basso per l'organo. Op. II.

Idem. VI Concerts, dont il y en a quatre à 4 violons, hautecontre et basse continue et 2 à deux hautbois, 2 violons, basse et basse continue. Op. III.

Idem. XII Sonate in due libri, il primo 6 a 2 violini, violone e cembalo ed il secondo a due violoncelli. Op. IV.

Idem. VI Concerti, le quatro primi sono a due flauti traversieri, due violini, alto viola, e basso per l'organo, il due ultimi a quatro violini, alto viola, violoncello e basso per l'organo. Op. V.

Idem. X Sonate a tre, due flauti traversieri o due violini e violoncello o basso continuo. Op. VII.

Idem. VII Sonates for two German flutes. Op. IX.

Idem. Thirty duets for two German flutes. Op. XI.

Idem. XII Sonates for two German flutes or two violins with a bass for the violoncello or harpsicord. Op. XII.

Idem. VI Sonates for a violoncello solo, with a thoroughbass for the Harpsicord. Op. XIII.

Idem. VI Concerti armonici a quatro violini obligati, alto viola, violoncello obligato e basso continuo.

Idem. Canzonette ed arie a voce sola di soprano col basso continuo, e da potersi suonare con violino o flauto traversiere.

Idem. Songs sung at Marybon gardens.

*Grand. Nic. Ferd. Le. Triomf der Batavieren, bestaende in eenige Oorlogszangen, Minne-zangen en Drink-liederen.

Groeneman. Alb. XII Sonate a violino solo e basso. Op I.

Idem. XII Minuetti a violino o flauto traversiere e basso. Op. II.

Idem. Sinfonia a due violini, alto e basso.

Hacquart. Carolo. Harmonia Parnassia, X Sonatorum trium et 4 Instrumentorum, 2 violini, alto viola o vero viola di gamba, basso viola di gamba e basso continuo. Op. II.

Havingha. Ger. VIII Suites gecomponeerd voor de Clave cimbaal of spinet, bestaende in Ouvertures, Preludien, Allemandes. Op. I.

Idem. Korte en getrouwe onderrechtinge van de Generaalbass of Bassus Continuus.

Hoeven. Emanuel van der. Musicaale Wissewasjens en Vodderijen; bestaende in Boertige Gezangen, met en zonder Instrumenten. 2 deelen.

Hurlebusch. Conr. Frid. Opera Scelte per il clavicembalo, continente ouvertures, allemande etc. Op. I.

Idem. VI Arie dell' Opera intitolata, *Flavio Cuniberto* e *L'innocenza difesa*, parte prima. Op. III.

Idem. VI Arie dell' Opera intitolata *Flavio Cuniberto* e *L'innocenza difesa*, parte secundo. Op. IV.

Konink. Servaas de. Trios pour la flute, le violon, hautbois et toutes sortes d'instruments Op. I.

* Idem. Hollandsche minne- en drinkliederen.

Idem. Holl. minne- en drinkliederen. Op. III.

Idem. Trios pour la flute, le violon, hautbois et toutes sortes d'instruments. Op. IV.

Idem. 12 Sonates a 2 flutes, 2 violons ou hautbois. Op. V.

Idem. Motetti a 1, 2, 3 e 4 voci col basso continuo e violino. Op. VII.

* Idem. Hollantsche Schouburg en Plugge-dansen, vermengelt met Sangh-airen, seer bequaam om op alle Instrumenten gespeelt te worden.

Idem. XII Sonates a 1 flute, violon ou hautbois et basse continuo.

Croes H. J. de. VI Sonate a 2 violini, alto-viola e basso continuo. Op. I.

Lampe. Friedr. J. A collection of all the Aires, Pastorels, Chacoons, Minuets and Mussette's in Colombine Courtizan, the whole suitted for a violin, German flute et Harpsicord.

Idem. Songs and Duetto's in the burlesque opera *The dragon of Wautley*.

Idem. Concerto a 2 violini, hautbois, violoncello e basso.

Lampe. Friedr. J. VI Solos or Sonates for a german flute with a thorough Bass for the Harpsicord.

Lentz. J. N. Concerto per il cembalo concertato, due violini, viola, violoncello, e sonata a violino e cembalo obligato.

*Loonsma. St. Th. van. Musicaal A B Boek, of den Organist in syn Leerjaaren, zijnde een Kort begrip van de behandeling van het Clavier.

Mahaut. Anton. VI Sonata a flauto traversiere solo e basso. Op. I.

Idem. Amusements agréables, on recueil des chansonettes francoises serieuses et badines, mises en musique dans le gout italien ave une basse continue.

Idem. Sonate a 2 flauti o 2 violini.

Idem. II Concerti a flauto, 2 violini, alto e basso.

Idem. Concerto a 2 violini, 2 corni e Basso.

*Mater. G. van. Het onderscheid tussen sterven en sterven vertoont in eenen Christen en Wanhoopenden Zondaar op hunne sterfbedden.

Merkmans. P. Gezangen, verrijkt met een en twee stemmen en haer byzondere partijen.

Munninckx. P. F. Balletti, Allemande, Corante, Sarabande cum tribus instrumentis.

Noord. Sybr. van. Melange italien ou Sonates a une flute et une basse continue, a un violon et basso continue, a 2 violons sans basse et a un clavecin seul. Op I.

Nozeman. Jacob. VI Sonate a violino solo e basso continuo. Op. I.

Idem. VI Sonate a violino solo e basso continuo. Op. II.

Idem. VI Sonate a violoncello solo e basso continuo. Op. V.

Oevering. Popma van. VI Suites voor 't clavier. Op. I.

*Pels. A. Minne-liederen en Mengelzangen.

Petersen. David. Speelstukken.

XII Sonaten met een viool en bass continuo, waer bij gevoegt kan worden een theorbe of viol da gamba.

Radeker. Henr. Capricio pour le clavecin.

Retzel. Ant. VI Sonate a tre, due violini o due flauti, violoncello e basso continuo. Op. I.

Schenck. Joh. XV Sonates voor de viole di gamba met bascontinuo. Op. II.

Idem. Il giardino armonico — XII Sonate a due violini, viola di gamba e basso continuo. Op. III.

Idem. M. Gargons zangwijze, Uitbreiding over 't Hooglied van Salomon, op zangmaet gesteld. Op. V.

Idem. Scherzi musicali per la viola con basso continuo ad libitum. Op. VI.

Idem. XVIII Suonati, Caprici e Fantasia a violino o violone e cimbalo. Op. VII.

Idem. Le nymphe di Rheno. — XII Sonate per due viole di gamba sole. Op. VIII.

Idem. L' Echo du Danube, contenant 6 Sonates dont les 2 premières sont a 1 viole de gambe et 1 basso continuo, les deux suivantes a 1 viole o basso continuo ad libitum et les 2 dernières a 1 viole de gambe seul. Op. IX.

Idem. Les Fantaisies bisarres de la goutte, contenant 12 sonates pour une viole de gambe seule avec la basse continue, ou avec une autre viole de gambe ou theorbe. Op. X.

Idem. Eenige gezangen uit de opera van Bachus, Ceres en Venus.

Scholl. Dirk. Koninglijke airs a 2, een Hand-Fiool, met een Fiool di gamba, en een basso continuo. Op. VIII.

Idem. Kermiswerk bestaende in Gigen, Balletten, en Sarbanden voor een Viool en een Bas. Op. IX.

Snep. Jan. X Sonates, Allemandes, Courantes, Chaconnes, Rondeaux, Gavottes, Sarabandes et Gigues a une viole de gambe et un basse continuo. Op. I.

Idem. Nederd. Lied. gerijmd, en op maatz. gebragt. Op. III.

Soenius. Godfried. Concerti seriosi, of ernstige gezangen, met een, twee, drie en 4 stemmen.

Solnitz. Ant. Wil. VI Sonatas for two german flutes or violins with a Bass for the violoncello or harpsicord. Op. II.

Solnitz. Ant. Wil. VI Sinfonie con duo violini, alto viola e violoncelle o basso continuo. Op. III.

Solnitz. Ant. Wil. Divertemento per il Cembalo.

Idem. II Sonate a tre, 2 flauti e basso.

Idem. III Sinfonie a quatro; 2 violini alto e basso.

Idem. Concerto a cinque, Violoncello obligato 2 violini, alto e basso.

Speui. Henderick J. IV Sonate per il cembalo, apropriate al flauto e violino. Op. I.

Idem. De Psalmen Davids gestelt op het tabulatur van het orgel en de clavezcimmel met 2 partijen.

Swaen. Reg. de. VI Sonate a tre, due violini e violoncello col basso per l'organo.

Triemer. Jan Zewald. VI Sonate a violoncello solo con basso continuo. Op. I.

Idem. VI Sonate a violino solo e basso da camera. Op. II.

*Vermooten. Willem. *Willem Hessens* Zinspelende liefdensgezangen, verdeeld in agt-en-twintig stukken op muzyk gebragt voor 2 stemmen, Cantus en Bassus.

Idem. *A. Ikes* Mengeldigten met zang verrijkt.

Idem. Canto solo, op de verheffing van sijn doorluchtige Hoogheyd Willem Karel Hendrik Friso.

Idem. Cantata voor 2 stemmen. Cantus en Bassus.

Verryth. J. Bapt. Il secondo libro de canzoni amorosi a quatro voci, con basso continuo e senza.

*Witvogel. G. Fred. 150 Psalmen met een nieuwe Bass continuo.

De werken met een * aangeduid, zijn reeds in het bezit der Vereeniging; voor de overige houd ik mij aanbevolen voor schenking of inzage. HEIJE.

Grafschriften van muziekbeoefenaars.

I. *Delft.* Nieuwe Kerk, omtrent den ingang aan de westzijde. *Timareten* I, bl. 53.

Hier rust
DIRK SCHOLL
die ruim Twee meer
als dertig Jaaren
bezielde 't Klokkenspel
en 't Nieuw Kerks Orgelwerk.
Zyn leeftyd werd beperkt
als ses en tagtig waaren.
't Onsterflyk leeft omhoog
en 't sterflijk dekt dees Serk.
Obiit 21 Maart 1727.
Deszelfs Soon HUYBERTUS CORNELIS SCHOLL,
in syn leeven meede Organist en Klokkenist van de
Nieuwe kerk, alhier overleden
den 12 Juny 1741.

II. *Delft.* Bij den ingang aan de westzijde der Nieuwe Kerk. *Timareten*, I, bl. 65.

Hier leijt begraven
MR. LAMBREGT ARENS ZOON,
Organist deser Kerck was,
Starf den 28 February 1534.
enz. ?

TAALKUNDE.

Plooien. (XXV, bl. 126). T. a. p. wordt gevraagd of het ook elders dan in de stad Bommel in gebruik was. Toevallig ligt voor mij de Cat. van boeken en hss., die den 12 april 1875 te Arnhem zullen verkocht worden, waaronder n°. 40 hss. van Bouwensch en van Bassen, beide burgemeesters van Arnhem, »de eerste vooral, zoo lees ik aldaar, »warme aanhangers van de *Nieuwe plooien*, in 1707 door de Magistraat van Arnhem, op verzoek van die van Wageningen met eenig krijgsvolk afgevaardigd om aldaar de orde te helpen bewaren. Toen de *Oude plooi*, in het laatst van 1707 op het kussen kwam, werden zij afgezet, de een, bij verstek, ter dood verwezen en de ander buiten Arnhem gebannen." Zeer le-

zenswaardig is het stukje van Is. An. Nijhoff: De Geldersche Plooijerij, bijzonder te Nijmegen, Geld. Volksalmanak, 1854, bl 1—24, en het aldaar medegedeelde, bl. 13, over de verdrijving (als in Arnhem) op 29 junij 1702, van twee burgemeesters. De *conservativen* waren lieden van de *oude plooi*, de *nieuwlichters* van de *nieuwe plooi*.

Men zie ook, Bijdrage tot de geschiedenis der Geldersche Plooierijen. Academisch proefschrift van A. Brants, Leiden 1874, aangekondigd door (baron) Sl(oet van de Beele) in den Gids 1875, bl. 638—640.

Koekoek. (XXII, bl. 544; XXX, bl. 28, 204; XXIV. bl. 176; XXV, bl. 114). Het volgende diene als voorbeeld, hoe nog bij auteurs van onzen tijd de koekoek als beeld van den indringer voorkomt.

Erckmann-Chatrian, De doorluchtige Docter Mattheus, Schiedam, Roelants, 8°., bl. 41: »Och, arme Hans, arme Hans! de *koekoek* zingt bij ons aan huis; je deedt beter 'n ander nest op te zoeken."

C. KRAMM.

Koppermaandag. (XXV, bl. 27.) Onder de hoogst belangrijke berigten van den heer J. Anspach komt ook voor dat omtrent koppermaandag, waarin over de lazarusklep mededeelingen gegeven worden. Hij deelt het verschil van meening mede, dat daaromtrent bestaat, zonder nogtans te beslissen.

Ik stel op den voorgrond, wat de lazarusklep is en waartoe zij gediend heeft. Zij is van hout, platrond, van een steel voorzien, en heeft veel overeenkomst met een schoolmeesters plak. De helft van dat platrond is als het ware doorgezaagd, zoodat het bovengedeelte een deksel vormt, dat met een scharnier aan het onderstuk is verbonden. In het onderste gedeelte daarvan is een hol of diepte, waarin bij het openen der bovenklep de aalmoes wordt geworpen, zoodat de gever volstrekt in geene aanraking komt met den bedelenden of wel biddenden persoon, die de klep houdt. Hiertoe moest zij dus dienen, maar voor wie? Voor gegoeden, die, even als alle lazarussen, volgens de legende, alleen konden genezen worden door *zeven achtereenvolgende jaren* gebedeld brood te eten. Nu ligt het in den aard der zaak, dat als

men den armen zulk een klep gaf, zij wel den ganschen dag door zouden bedelen, om wat meer dan brood te bekomen. Voor dezulken waren de leprozen- of lazarushuizen ingerigt, en daar bekwamen zij van zelf gebedeld brood. Maar zij die zeker niet meer dan brood behoefden te vragen, verkregen of van de kerk of van de stad de klep bovenvermeld, die met kerkelijk of stadsteeken voorzien als echte lazarusklep moest worden erkend. Dat wilde zeggen, dat men tegen iemand met zulk een klep voorzien, niet mogt zeggen: ga voorbij. Een zoodanig bevoorregte bidder of bedelaar werd dan ook bij velen voor zeer lastig gehouden; daarbij komt, dat zij nimmer mogten spreken, en in plaats daarvan door de klep, die zij dan bij de deur der huizen gebruikten, hunne aanwezigheid verkondigden; dit was het vragen van de aalmoes.

Dat op Koppermaandag (vroeger meer bekend onder de benaming van *Omgang der Gilden en Leprozen*, waarvan eene afbeelding in prent bestaat naar de schilderij door A. van Nieuwland in 1633 geschilderd, bij het onzinnig gewoel dergelijke kleppen gehoord werden, zal wel tot het vastenavondfeest behooren, waarbij alle mogelijke zaken in een belachelijk daglicht gesteld werden, en bij welke gelegenheid de leprozen van dergelijke kleppen gebruik maakten; maar in later tijd waren daar geene wezenlijke lazaruskleppen bij.

Ik heb in het begin dezer eeuw nog een juffertje te Utrecht gekend, dat niet behoefde te bedelen, maar op een voor haar gezetten dag, aan de haar bekende huizen met de klep bij de huisdeur als het ware haar roepstem deed hooren, en altijd eene gift ontving; dan ging zij al verder, doch hield steeds de klep onder haar boezelaar bedekt.

U. C. KRAMM.

Van babo naar bibo. (XI, bl. 219; XXV, bl bl. 66). We hebben in Zeeuwsch Vlaanderen de variant op deze zegswijze: i loopt van babo naar bibo, d. i. hij verkeert in 't onzekere. Ook wel in den zin, hij weet niet wat te doen, hoe zijn ledigen tijd te besteden, i loopt van babo na bibo slenteren. Maar we hebben

ook, hoe gaarne ik bak- en stuur-boord zou behouden, het gezegde: i kwam in, ma i gebaarden van babo noch bibo: hij kwam binnen, doch hij hield zich alsof hij nergens van wist. I zei babo noch bibo van eel den avend, i sprak geen stom woord.

'ʼt Laatste gezegde hoorde ik meermalen bezigen van een isegrim van een vent, een nijdigen mokker, enz. G. P. ROOS.

[Wat de heer Roos hier mededeelt werpt mijne verklaring niet omverre. Het is duidelijk dat *babo* en *bibo* in de eerste en in de laatste der genoemde spreekwijzen niet hetzelfde kunnen beteekenen. Ik houd het er daarom voor, dat de laatste ontstaan is uit het algemeen bekende *hij zei boe noch ba*, en dat men, deze spreekwijze met de andere verwarrende, van dit *boe noch ba*, *babo noch bibo* gemaakt heeft. Dit kon ligt gebeuren, omdat men *babo* en *bibo* niet verstond en ze dus, even goed als *boe* en *ba*, als eenvoudige interjecties, loutere geluiden, kon bezigen.]

Spreekwijzen, waarin de bok eene rol speelt. — *Nul, ik onthoud er een bokje.* Naar de herkomst dezer spreekwijs wordt Nav. XXV, 36 gevraagd. Er wordt bijgevoegd, dat »men ze gebruikt wanneer men *misslaat* bij 't vinken of dergelijke." Ik kan er bijvoegen, dat ik de uitdrukking meer dan eens heb hooren bezigen als ik in mijne jeugd bij het maken van rekensommen om inlichting vroeg. Dan werd mij, nadat men mij had voortgeholpen, schertsenderwijs nog toegevoegd: »nul, ik houd er een bokje (bokkie)." Nu las ik in Nav. XXIV, 102 en 103, dat men te Krommenie, als er in october of november (dus éénmaal 's jaars!) varkenmarkt gehouden is, waar natuurlijk ook alcohol gebruikt wordt, de gewoonte heeft iemand, die te diep in 't glas keek, na te geven, dat hij in plaats van een varken *een bokje heeft gekocht;* want dronken t'huis komende *mist* hij het doel van zijn marktbezoek. Toen kwam bij mij de gedachte op: zou gezegde spreekwijs ook uit dit marktbescheid moeten verklaard worden? Immers, wie dronken van de markt terugkomt, heeft ligt *al* zijn geld verteerd, en houdt dus *nul* over; neen, maar hij *houdt* ook het gekochte *bokje* over, waarop hij nu naar huis kan rijden. De spreekwijs, oorspronkelijk aan het missen van het doel des marktbe-

zoeks verbonden, kan ligtelijk meer algemeen zijn toegepast op het misslaan bij het vinken, bij abuizen in het rekenen, enz., en dan bij het rekenen vooral, in den vorm: *nul, ik onthoud er een bokkie.* Misschien wint het vermoeden aangaande de herkomst der spreekwijs van de varkenmarkt te Krommenie (Noordholland boven Haarlem) in waarschijnlijkheid, als ik er bijvoeg, dat ik het gezegde steeds uit den mond van volbloed *Amsterdammers* (dus Noordhollanders) vernam.

Maar nu, na deze proeve van beantwoording, de navolgende vraag: »zou men de herkomst van het gezegde *Mozes rijdt op een bokje,* dat van den in drieën *verliezenden* (dus, zijn doel missenden) vrager bij het omberspel gebezigd wordt, ook niet eigentlijk op de varkenmarkt te Krommenie moeten zoeken?" Doch waarom is hier juist van *Mozes* sprake, die toch nooit dronken was? Omdat Mozes ook telkens *zijn doel* bij Farao *miste:* zoodra de plagen waren opgeheven, trok Egyptes koning zijne belofte om Israël te laten heengaan, weder in. Wordt, volgens Nav. XXIV, 103, alleen op den dag der varkenmarkt de dronkenschap aangeduid met den term: »hij heeft een bokje gekocht," men moet dan hierbij van de veronderstelling uitgaan, dat de volkstaal van lieverlede de gedachte aan dronkenschap bij dien term geheel liet varen, en in 't algemeen van iemand, die zijn doel mist bij spelen of rekenoefeningen begon te zeggen: *Mozes rijdt op een bokje, Nul ik houd* (of *onthoud*) *er een bokje,* enz. — Omdat *Farao* koppig was, kon men zijn naam ligt met de op de varkenmarkt door dronken lieden gekochte *bokjes* verbinden, en vandaar dan wederom: *ik had het wel gedacht met Farao's bokken,* welk gezegde oorspronkelijk zal geluid hebben: *ik had het wel gedacht met al die bokken,* (= met al dat »bokjes koopen" d. i. met al zijne fouten, gebreken en verkeerde handelingen) dat het verkeerd zou gaan, kwalijk met hem afloopen zou. Met het oog op deze herkomst is dan van het gezegde *vriendelijke vrind, zei Mozes tegen zijn bokjes,* deze de beteekenis: hij troetelt, liefkoost, vleit, verontschuldigt en verbloemt mitsdien zijne eigene abuizen, dwaasheden en gebreken. Wat in het voorlaatste gezegde door een ander *omtrent* een dronkaard of ander malfaiteur betuigd wordt, dat getuigt deze van *zich zelven* in het gezegde: *weg gaan we, Markus, met de bokken van Farao,*

zeide dronken Joor, (= met den dronkaard loopt het nooit goed af!) *want hij reed, onder escorte van schout en dienders, naar het verbeterhuis* (zie Nav. XXIV, bl. 550), in welk gezegde de afleiding van op de varkenmarkt beloopen dronkenschap duidelijk doorschemert. — Doch waarom zegt men nu te Krommenie van iemand, die dronken de markt verlaat: *hij heeft een bokje gekocht?* Want Nav. XXIV, 103 vermeldt wel het feit, maar zegt niets ter verklaring. Men vergunne mij hier eene woordspeling te zien met *varkens*. Hij kocht geen »varken," maar werd dronken; hij kocht dus iets anders daarvoor in de plaats, en wel iets zeer *koppigs* (alcohol) of *een bok*. Deze verklaring heeft dit vooruit, dat men geene legendaire bokkenmarkt (zie Nav. XXIV, 103) in 't leven behoeft te roepen, om de spreekwijs toe te lichten; ja, ze zou hier zelfs onzin zijn. Is mijne meening juist, dan bekomt »Bacchus in de volkstaal" in deze uitdrukkingen een nieuw lovertje aan zijn krans van *wingerdbladeren*. Ik geef echter mijn oordeel voor beter, als ik nog de opmerking waag, dat mij dit woordspel daarom des te geestiger toeschijnt, wijl varkensvleesch in het huishouden gebruikt wordt, bokkenvleesch niet.

Wijl wij nu toch eenmaal met *bokken* bezig zijn, opper ik nog de vraag, of de uitdrukking: *hij schiet een bok* (= begaat een misslag, heeft abuis) niet ontleend kan zijn van de gemzenjagten?! De alpenjager, die een bok schiet, in plaats van eene geit, mist zijn doel, begaat een misslag (eigentlijk *misschot!*), want het is hem om geiten, niet om bokken te doen. J. ANSPACH.

[Algemeen bekend is de spreekwijze *hij heeft een bok aan het touw*, d. i. hij is dronken, eigenlijk hij slingert langs den weg en is als iemand die eenen bok aan het touw leidt en door het weerbarstige dier telkens van den eenen kant van den weg naar den anderen getrokken wordt. Mij dunkt, hij die de krommeniër spreekwijze in gebruik heeft gebragt, moet hieraan gedacht hebben: hij paste de bekende spreekwijze eenvoudig op de omstandigheid toe en zeide van den man die op de *markt* of van de *markt* komende met een bok aan het touw liep, hij heeft een bokjen *gekocht*.

De spreekwijze *een bok schieten* heeft ten gevolge gehad, dat

men eenen misslag eenen *bok* noemt. Men zegt b. v. dat is een bok, dat is een leelijke bok. *Farao's bokken* zullen dus de misstappen, de domme streken van Farao zijn.

Of *Mozes reed op een bokjen* met een van de twee genoemde spreekwijzen in verband staat? Met de eerste zeker niet; wat de tweede betreft — toen *bok* eenmaal de beteekenis had van misstap, domme streek, was het mogelijk dat men zei *op een bokjen rijden* voor een *domme streek begaan*. Het was toen *mogelijk*, zeg, ik; dat het inderdaad gebeurd is, daar heb ik geen bewijs van gevonden. Maar gesteld dat het gebeurd is, hoe kwam men er dan toe om er Mozes bij te halen en waarom sprak men dan zoo van hem die in drieën en niet van hem die in vieren verliest? Ik vermoed dat de verklaring dezer spreekwijze elders te zoeken is; maar waar, weet ik niet.

Nul ik houd een bokjen, of *het bokjen* heb ik dikwijls hooren zeggen van den man die naar zich toe rekent. In dit geval gebezigd is de spreekwijze duidelijk. Maar de vrager en de heer Anspach hoorden haar in andere gevallen bezigen. Eer wij dus den oorsprong der spreekwijze kunnen verklaren, zullen wij moeten weten, welke der gemelde beteekenissen de oudste is.]

Kakographie. Tot de vele stijl-onnauwkeurigheden behoort ook die, dat men wel naar de letter zegt wat men zeggen wil, maar door het kiezen eener uitdrukking aan welke het spraakgebruik eenen bepaalden zin hecht, toch eigenlijk aan iets anders doet denken. Een voorbeeld verduidelijke deze opmerking.

Wanneer het hof het gewone voorjaarsbezoek aan Amsterdam brengt, leest men altijd in de couranten, dat Z. M. zondags voormiddags heeft deelgenomen aan de openbare godsdienstoefening onder het gehoor van den predikant N. N. »die tot tekst gekozen had".... De eene en andere neemt zijn bijbeltje, zoekt de opgegevene plaats en — vindt dat in die »tekstkeuze" niets bijzonders steekt. Geen wonder! Het was volkomen waar, dat ds. N. N. dien »tekst gekozen had," maar zoo als hij voor iedere gewone predikbeurt zijnen tekst kiest. De woorden van het dagbladberigt deden echter denken, aan eenen voor *die* gelegenheid »gekozen" tekst, — iets dat teregt begrepen wordt niet te pas te komen. Doch juist omdat de op-

tredende prediker dit begrijpt, vinden velen in den lande het bijzonder dat in dien tekst niets bijzonders is.

Nu en dan wordt deze stijlfout eene onwaarheid: in de lijdensweken; dan »kiest" de leeraar die ten aanhooren van Z. M. predikt, zijnen tekst niet (gelijk men echter dan ook in de couranten leest,) maar behandelt den hem door het Passie-boekje der amsterdamsche gemeente voorgeschreven tekst.

Men ziet — door onachtzaamheid kan de stijl dwaasheden zeggen.

H. H. M. C. V. O.

Spadille enz. (XXV, bl. 126.) Zoo als de vrager vermoedt, moet de oorsprong der woorden spadille, manille, basta, ponto in het Spaansch gezocht worden.

Spadille is de verbasterde verkleinvorm van *espada* (eig. degen), met welk woord de Spanjaarden de schoppen aanduiden. De klaveren heeten in het Spaansch *bastos* (eig. zadels voor lastdieren). *El basto* is dus de klaveren bij uitnemendheid, klaveren-aas.

Manille komt van *mano,* dat hand maar ook magt, aanzien, gezag beteekent. Dezelfde beteekenis heeft het spaansche woord *punto* (eig. punt): zoo zegt men *una mujer de punto*, een aanzienlijke vrouw. Manille en ponto zijn dus kaarten die de gewone troeven in magt overtreffen.

Waarom de woorden spadille en manille den verkleinvorm hebben aangenomen is mij niet duidelijk; misschien om dezelfde reden, die een grappig kaartspeler bij het uitspreken doet zeggen: »het aas*je*, het heert*je*" enz.

Matador beteekent woordelijk moordenaar: de matadors zijn de kaarten die meer dan de andere waard zijn en deze *doodslaan.*

DE V. AZ.

Spreekwijzen. Onlangs viel mijn oog op den Nav. I, 316 vermelden, Nav. II, 173 nader besproken gnomischen versregel, *Ὃν θεοὶ φιλοῦσιν ἀποθνήσκει νέος,* die door Stobaeus in zijne verzameling van zedespreuken, tit. 107, aan den griekschen blijspeldichter Menanden wordt toegeschreven, en onder de *γνῶμαι* van verschillende schrijvers voorkomt, dus gewijzigd *οὐ γὰρ φιλεῖ θεὸς*

ἀποθνήσκει νέος. Nu hoor ik in mijne gemeente aan ouders, die over het verlies van *zeer jonge* kinderen treuren, dikwijls als troostgrond te gemoet voeren: »God," of »de Heer, heeft ze liever gehad dan gij" (ze lief hebben kondet, en daarom heeft Hij ze tot zich genomen). Die troostgrond klinkt mij steeds zonderling en ondoelmatig in de ooren, vgl. Jez. 49, vs. 15. Vruchteloos zocht ik tot dusver naar eene schriftuurlijke analogie voor den zelve; maar nu komt 't mij voor, dat bovengenoemde versregel deze uitdrukking heeft doen ontstaan. Ze is dus eigenlijk eene teelt van *heidenschen* bodem, waarop de meening, dat een vroegtijdige dood een bijzonder bewijs was van goddelijke gunst, welig tierde.

Zoo is er nog een volksgezegde, *God neemt geen gegeven vleesch,* hetwelk men bezigt om zijn afkeer uit te drukken over de denkwijs of het gemoedsbestaan van iemand, die zich over zijn leed niet weet heen te zetten, maar zich zelven van verdriet *verteert,* of ook uit ontevredenheid wegens verijdeling zijner uitzigten, zich den dood in de armen wenscht. Men wil er mede zeggen: God neemt geen genoegen in dien aldus aan den dag gelegden tegenzin in het leven, en vervult derhalve die begeerte om te sterven geenszins. Wie kan en wil mij den oorsprong van dit volzinnig en karakteristiek volksgezegde aantoonen?

In Nav. VIII. 324 zag ik de vraag vermeld naar den oorsprong der spreekwijs: *ik heb er den bof van;* eene vraag, die, ofschoon in 1858 gedaan, als ik wel zie, tot dusver onbeantwoord bleef. Alhier in de Neêrbetuwe — of ook elders, is mij onbekend! — noemt men *de bof* eene uitzetting der strotklieren, die den hals vlak onder de kakebeenen in een drietal of viertal dagen monsterachtig doet opzwellen, terwijl er even zoovele dagen noodig zijn, om dien hals weder tot zijn normalen toestand te doen terugkeere. Deze zwelling nu, die alleen door broeiing kan worden genezen, verwekt eene stekende pijn; — zoodat dan, met het oog op dezen oorsprong, de uitdrukking hetzelfde beduidt als hare *zakelijke* synonymen: *ik heb er pijn aan, ik heb er het zuur aan* (= ik heb er het land aan).

Eck en Wiel. J. ANSPACH.

VRAGEN.

Kalverboek. In het Deventer Archief vindt men onder no. 1200 het zoogen. *Kalverboek*, behelzende eene opgave der, in die gemeente van 1740—1777 geboren, onechte kinderen.

Van waar dit woord?....

En kan de beteekenis van *kalf* in den zin van een »onecht kind," — ook leiden tot de verklaring van »*kalfbroeders*, *kalfzusters*" (zie Nav. VI, bl. 255)? Zoo ja: dan zou deze benaming de betrekking aanduiden van kinderen, uit een wettig huwelijk tot die, welke *tijdens* maar *buiten* dat huwelijk geboren zijn.

VAN EYK.

Loef. Wordt de voornaam Loef, niet ongewoon bij onze voorouders, in 't Latijn door Leo vertaald? Z.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Meunnicx-Lemoyne. Jhr. mr. J. K. J. De Jonge is volgens zijne geschiedenis van De opkomst van het Ned. Gezag in O.-I. I, 112, noot 2, niet zeker, of deze namen identiek zijn. Den eersten vindt men in de Bijdr. van Janssen en van Dale, IV. 227, met de opgave dat deze familie uit Duinkerken afkomt.

Uit de genealogie der familie Duvelaer van Campen wordt de zaak geheel opgehelderd. Bij het ms. van den oud-zeeofficier D. v. C. te Zutfen behoort een perkamenten stamboom uit de achttiende eeuw, met gekleurde wapens, waarvan echter de metalen niet best meer te onderscheiden zijn. Zij stellen de kwartieren voor van Maria Petronella Mueniex en haar echtgenoot Pieter Duyvelaer van Campen, die den 13 junij 1735 te Middelburg trouwden. De kwartieren der vrouw zijn:

Mueniex van der Meulen Le Moine Salomons
Mueniex Le Moine
Mueniex.
Van Sandik Schagen Ploos v. Amstel Holland
van Sandik Ploos v. Amstel
van Sandik.

Mueniex, grootvader en kleindochter — de laatste geb. Paramaribo, 27 febr. 1708, dr. van Jan en Alarda Hugonia van Sandik — voeren op azuur een gouden keper, boven aan iedere zijde der punt een gouden klaverblad, tusschen de beenen een biddenden monnik, geknield, de handen gevouwen, in 't wit gekleed, hoofdhaar, hoofd, handen en voeten naturel.

Le Moyne voert op azuur een gouden molenijzer.

Zutfen J. G. FREDERIKS.

Geslacht Fremeaux. (XXIV bl. 134, 377). Blijkens het huwelijksregister der Ned. Gereform. gemeente te Smirna, huwde aldaar den 13den aug. 1715 Pieter Fremeaux van Leiden met Adriane Rafaëlle van Zante, en Francisca Rafaëlle van Zante met Johan Chapman van Leiden, zijnde bevorens reeds voor roomsche priesters getrouwd. Den 24sten febr. 1727 huwde aldaar Catharina Elisabeth Fremeaux (dochter v. Pieter en Adriane voornoemd) met Daniël Alexander, baron de Hochepied, nederlandsch consul te Smirna. Pieter F. bevond zich reeds in 1704 te Smirna, in welk jaar door hem als ouderling, even als in de jaren 1715, 1717 en 1719, gedurende de afwezigheid van den predikant in den dienst werd voorzien (Kist en Royaards, Arch. v. KG. XVIII b. 171 vv.) In het aangehaalde werk, dl. XIX bl. 196, is de opmerking gemaakt, dat het jaartal 1715, boven opgegeven als het huwelijksjaar van Pieter en Adriane, hoogst waarschijnlijk een drukfout zal zijn, dewijl, dit jaartal juist zijnde, hunne dochter op 12 jarigen leeftijd zoude gehuwd zijn. Het is mogelijk dat het jaartal 1715 onjuist is, doch mijns inziens moet men wel in aanmerking nemen, dat Pieter en Adriane bevorens reeds voor roomsche priesters waren getrouwd. Van dit geslacht heb ik verder nog vermeld gevonden: Nicolaas F., in 1770 regent van het Jan Michiels hofje te Leiden en Jan Isaac F., in 1751 regent van het Spinhuis en nieuwe Werkhuis te Amsterdam (v. Mieris beschrijving v. Leiden II bl. 41 en Wagenaar, beschrijving v. Amsterdam II bl. 261).

H. C. VAN BAKKENES.

Geslacht Gruys. (XXV bl. 41). De burg en heerlijkheid Lellens, in der tijd het eigendom van het geslacht Gruys, was een goed in

Friesland, beoosten Lauwers (Groningen), in welk gewest het genoemde geslacht meerdere burgen heeft bezeten o. a. te Wirdum te Garreweer en welligt ook te Uithuizen, alwaar eertijds de Gruisburg stond, waaraan de familie haren naam kan hebben ontleend of gegeven. De voormalige burg te Garreweer, ook wel de Appelburg genoemd, waarschijnlijk naar de douairière van den Appel van Midlum, geb. van der Merwede, docht. van de weduwe van Ulrich Willem Pollman, die het eenigen tijd heeft bewoond, is omtrent het midden der 16e eeuw in het bezit geraakt van het geslacht Pollman en werd omtrent het midden dezer eeuw bezeten door jhr. Pompejus Pollman Gruys, een afstammeling uit de vrouwelijke lijn van het geslacht Pollman. Jhr. Hillebrand Gruys en vrouwe Geertrui Gruys, geb. Horenken, stichtten in 1667 de kerk te Lellens. Vgl. v. d. Aa Aardr. Woordb. VII bl. 179 en XIII bl. 801.

U. W. Pollman Gruys was in 1779 kolonel bij het regiment Oranje Stad en Lande en Drenthe.

Geertrui Horenken behoorde tot een groninger geslacht. Volgens opgave van Emmius in zijne Series Consulum, was Ludeken Horenken in de jaren 1500, 1503 en 1504 burgemeester v. Groningen. Als ambtman van Selwerd wordt omtrent denzelfden tijd vermeld Lamb. Hoornken, Horenken of Hornken.

H. C. VAN BAKKENES

Geslacht Le Maire. (XXV bl. 42). Jean Le Maire en Antoinette zijne huisvrouw in 1583 met attestatie van Antwerpen ingekomen bij de Waalsche gemeente te Utrecht en aldaar opgenomen in het St. Nicolaas klooster. Kist en Roijaards Arch (v. kerkgesch. XVIII bl. 301.) Isaac Le Maire, koopman te Amsterdam, een der eerste bewindhebbers der Oost-Ind. Maatschappij, kamer Amsterdam. Jacob le M. † 1616, zoon v. Isaac voornoemd, opperkoopman, bekend geworden als zeereiziger. Johannes le M., proponent, als pred. beroepen te Amsterdam in 1601, † 4 junij 1642. Isaac le M. v. Amsterdam, als pred. aldaar beroepen van Rotterdam, bevestigd 3 april 1661, † 6 mei 1692 (Commelin Beschr. v. Amsterdam, I. bl. 484, 485, II. 755). Frans. le M., in 1770 regent van het pesthuis te Leiden en Pieter Arnoldus le M., in 1770 regent

van het Jan Michiels hofje te Leiden (v. Mieris beschrijv. v. Leiden II bijv. bl. 38, 41). Isabella le Maire, docht. v. Isaac en Maria van Walraven, tr. 1625 mr. Willem Simonszn van Veen, hoofdschout v. Grootebroek bij Enkhuizen, † 25 sept. 1642 en den 1 oct. d. a. v. te Alkmaar begraven, zoon van Simon Joosten v. Veen en Catharina v. Teijlingen, docht. v. Vincent, rentmeester van de wildernissen, en Belia v. Alkemade Adriaansdr. Vgl. v. Leeuwen Bat. Ill. bl. 1120. Jacob le M. Isaac zn., opperkoopman bovengenoemd, voerde: gekw. 1° en 4° van .... met drie moorenkoppen met zilveren hoofdbanden, gepl. 2 en 1; 2° en 3° van zilver met drie zwijnskoppen (hures) gepl. 2 en 1; helmteeken: een vlugt van zilver en sabel, waartusschen een zestienpuntige ster.

H. C. VAN BAKKENES.

Geslacht Gryp of Gryph. (XXIV bl. 364, 465 en 594). Nicolaas Gryp, volgens een afschrift boven de deur der in 1612 herbouwde kerk te Grijpskerk, stichter van de in 1582 verwoeste kapel of kerk aldaar, voerde, even als Cornelia Gryp (XXIV bl. 367) een griffioen of grijp, welk wapen in de verwoeste kapel werd aangetroffen en van hetwelk de in 1612 herbouwde kerk weder werd voorzien. Nakomelingen van genoemden Nicolaas woonden nog langen tijd te Grijpskerk, in de nabijheid van welk dorp, aan de zuidzijde op de Waard, weleer een slot of burg stond, Grijp genaamd, van welken burg het geslacht van dien naam welligt zijn naam heeft ontleend. (Vgl. v. d. Aa, Aardr. Woordb. IV bl. 800, 862 en Teenstra, Kron. v. Gron. enz. II bl. 39.

H. C. VAN BAKKENES.

Kernheim bij Ede, op de Veluwe. (XXV, bl. 42). Deze aanval op dit oude adellijke huis is ook beschreven in den Geld. Volks-Alm. 1859. De eigenaren volgen hier naar het Repertorium der Leenen van de Veluwe.

Udo die Boese beleend ten Zutphenschen regten.	1426.
Lysbet van Schonouwen	1437.
Johan van Hueckelom Janszoon	1446.
Henrick Vrese van Kuynre	1463.
Styne Velkeners huisvrouw van Albert van Bemmel. 15 maart	1473.

Aleyt van Bemmel	4 sept.	1481.
Dezelfde als huisvr. van Johan van Arnhem . .		1495.
Seger van Arnhem	24 julij	1543.
Carel van Arnhem	14 maart	1559.
Zeger van Arnhem	17 aug.	1622.
Margreta van Arnhem	23 nov.	1633.
Johan (?) van Wassenaer heer van Opdam. . .	18 nov.	1651.
Jacob Vrijheer van en tot Wassenaer, Opdam etc.	25 mei	1666.
Jan Hendrik van Wassenaer.	1 junij	1715.
Unico Willem van Wassenaer	28 jan.	1746.
Carel Georg van Wassenaer	18 dec.	1767.
Jacob Unico Wilhem van Wassenaer tot Wassenaer laat het leen op zijn naam overteekenen.	21 julij	1801.

Van 1817 tot 1832 was hier een instituut van de dichteres van het 183ste Ev. gezang, Anna Maria Moens, de naamgenoot, maar geenszins bloedverwant, onze vermaarde blinde Petronella. In het jaarboekje Cornelia voor 1871 komt van de opvoedkundige Anna Maria eene keurige levensschets voor door mej. A. M. C. Koning, die haar huis van opvoeding aan den Velperweg bij Arnhem, ter gedachtenis van de toen vóor 25 jaar overledene juffrouw Moens, mede Kernheim genoemd heeft.

Zutfen. J. G. FREDERIKS.

Geslacht Stellingwerff. (XXV, bl. 202). Frederik Stellingwerff schreef Disputatio de constitutione Logices.

Hij woonde in 1614 te Bolsward, volgens het latijnsche gedicht van hem voor J. B. Houwaert, Politycke Onderwysinghe, Leeuwarden 1614.

Gaf uit te Franeker in 1611 (Cat. Fontein, bl. 19 n°. 944) of in 1616 (Cat. Meulman, nov. 1869. bl. 6) het zeldzame Polytycq Discours nopends den Staet van Frieslandt.

Pensionaris Nicolaas Stellingwerff. Brief van hem (12 sept. 1653) (Nav. V, 280) waarin hij berigt dat Capiteyn.... Stellingwerff, 10 aug. 1653 door de Engelschen is gevangen genomen. Tegen dezen pensionaris van Medemblik en gevangene op Loevestein zijn in de Bibl. Duncaniana (dl. 142) te vinden: Artykelen teghens de Loevestijnsche Heeren de With, Keyser en Stelling-

werf en hunne adherenten, Amst. 1652 4°. Zie over hem de in den Nav. IV, 251 aangehaalde plaatsen.

Auke Stellingwerff. Zie in den Navorscher IV, bl. 228—230 interessante mededeelingen over hem van mr. J. H. Beucker Andreae. Over zijn wapen Nav. V, bl. 281, door een afstammeling F(ontein) van eene nicht van den admiraal. Over zijne portretten P. Scheltema, Aemstels oudheid I, bl. 184 n°. 11, Cat. F. Fontein, bl. 114, n°. 30, Cat. Hulthem n°. 1052, Hist. atlas van Voorst, bl. 166, n°. 584, Verslagen v. h. Fr. Gen. bl. 202 en bl. 322, Cat. Broers n°. 2444, enz.

G. Stelllngwerf, schilder 1657. Kramm Aanh. bl. 142.

Hendrik Stellingwerf, schilder te Amsterdam, opgenomen in het glld 18 october 1697. P. Scheltema t. a. p. IV, 69.

J. Stellingwerf teekende voor mr. M. Brouerius van Nidek honderden afbeeldingen voor zijn Atlas der Veer. Ned. Provincien. Kramm bl. 571.

Adrianus Stellingwerff schoolmeester en voorzanger te Sneek, in het laatst der 17de eeuw, gaf toen den Uprechten Sneecker Almanach uit bij Lamb. Coumans te Leeuwarden. Zie Schotel Vaderlandsche Volksboeken I bl. 70—71.

P. Stellingwerff, promoveerde in 1750 te Franeker na het verdedigen eener Dissertatio de jure navium, quarto. (Cat. Fr. Muller.)

J. D.
L.

Geslacht Ulenborgh. (XXV, bl. 43.) Anno 1634 den 22 Junij sijn in 't houwelijck bevestiget:

Rembrant Hermens van Rhijn tot Amsterdam woonende en
Saskia van Ulenborgh, nu tot Franeker woonachtich.

Oud kerkeboek van de Herv. Gemeente te Sint Anna Pariochie.
Friesche Volksalmanak 1853, bl. 129, 130.

J. D.
L.

Het geslacht Ulenburgh. Aan het slot van dit artikel is de vraag: op welken dag des jaars Rembrand met Saskia Ulenburg in 't huwelijk trad? In mijn werk vindt men op bl. 1349 het vol-

gende: »Nopens het huwelijk vindt men de volgende aanteekening in het puiboek der stad Amsterdam: 10 Junij 1634. Rembrand Hermansz. van Rijn, van Leyden; oud 26 jaeren, wonende op de Breedstraet, vertoonde des moeders consent ter eenre, ende Saskia Vuylenburg, van Leeuwaerden, wonende op 't Bil tot Sint Anne-kerck, op het versoeck van haer neef Jan Cornelis, predikant, ter andere zijde." Omtrent der voltrekking van dien echt leest men in het Register der gehuwden van de Grietenij het Bilt, in Friesland, »22 Junij 1634 zyn in 't houwelyck bevestigt Rembrant Hermans van Rhyn, tot Amsterdam woonende, ende Saskia van Ulenborgh, nu tot Franeker woonachtich." In het geslachtregister van Rombertus Ulenburg wordt Saskia als zijn zesde kind vermeld, gehuwd met Rembrand van Rijn en overleden te Amsterdam den vierden Junij 1642. Meer dan waarschijnlijk zal het den *veertienden junij* moeten zijn, dewijl in het Grafboek der Oude kerk aldaar staat: »Den Negentienden Junij 1642 is begraven Sasjen van Voijlenburch huisvrouw van Renbrandt van Ryn. Comt van de Breestraet."

Na het sluiten van mijn werk is mij het volgende nog voorgegekomen: »*His van Eminga*, die testeerde in 1660. Hare ouders waren Hessel van Eminga en Wick van Hermana; geschilderd in 1603 op 23jarigen ouderdom. Zij kocht uit de nalatenschap van den raadsheer Rombertus Ulenburgh, Ulenburgh-state welke aan Rembrandts vrouw Saske, als medeërfgenaam van haar vader Rombertus, voor een gedeelte toekwam." Zie bl. 23 van Het slot Wiarda State te Goutum bij Leeuwarden enz. Beschreven en opgehelderd door jonkhr. G. A. Six 1870. Niet in den handel. Hieruit blijkt dat de vrouw van Rembrandt, wel deugdelijk een aanzienlijk erfdeel moet gehad hebben, en de voogden over Titus haren zoon wel reden hadden uit Rembrandts desolaten boedel nog te redden wat mogelijk was.

De ware oorzaak dezer omstandigheden is alleen door mij ontdekt en in zijn levensberigt reeds in 1863 vermeld.

U. C. KRAMM.

Geslacht Spiering. (XXIII, bl. 38, 41, 102, 103, 264, 267, 412, 415, 416; XXIV, bl. 114, 335) Fahne, Koln. Jul. u. Berg. Geschl.

II. 142, geeft de genealogie eener tak in het Kleefsche gevestigd voerende coupé, au 1e. de sable à la roue d'or, au 2e d'argent à 3 tonneaux de gueules, (wapen der familie Dickbier?)

Z.

Wapen van M. Azn. de Ruyter. (XXVI bl. 340.) Ik geloof niet, dat er eenige overeenkomst, behalve eene zeer toevallige, tusschen des admiraals wapen en dat der fam. de Huyter kan bestaan. Toen de Ruyter door koning Frederik III van Denemarken, bij diploma van 1 (11) aug. 1660, in den adelstand werd verheven, na den gelukkigen krijg door hem tegen de Zweden gevoerd, verleende deze hem een zeer goed geslaagd sprekend wapen. Men beschouwe slechts de kwartieren, waaruit het bestaat, en men zal er terstond de erkenning in zien, dat Denemarken (door zijne vlag gerepresenteerd) door de Ruyter werd verdedigd te zee en te land.

Z.

Wapen van Vladeracken. (XXIV, bl. 382.) De heer A. J. C. Kremer vraagt het wapen dezer familie. Het volgende diene hierop tot antwoord. Thans en sedert misschien drie eeuwen voert zij: gevierendeeld, 1 en 4 in zilver, 3 molenijzers van keel, 2 en 3 in goud 3 rozen van keel, helmteeken, een roode roos bevestigd op een zilveren puntmuts. In de 15de en 16de eeuw voerden eenige leden het wapen anders, als: in zilver 3 molenijzers van keel, het eerste bedekt door een vrijkwartier van goud met eene roos van keel. Hiermede zegelden o. a. Arnold van Vladeracken, schepen van 's Hertogenbosch 1445, Gerard van Vladeracken, heer van de Nemelaer, schepen van 's Hertogenbosch 1530, 33, 39, 42, 47, 54, 58, 61, 62, 65, blijkens de nog aanwezige zilveren schepenzegels ten raadhuize te 's Hertogenbosch. De familie van Vladeracken behoorde tot de aanzienlijke familiën van 's Hertogenbosch, en stamde, volgens sommige genealogisten, uit het geslacht de Roovere. Ik vermoed echter, dat men dit bewerende, meer te rade ging met de overeenkomst in het wapen, dan dat men dit door afdoende bewijzen kan verdedigen.

Z.

Familie van Eck. In de 17e en 18e eeuw heeft in den Tieler- en Bommelerwaard eene wel niet adellijke, maar toch patricische familie van Eck gewoond, van welke sommige leden in Navorscher XVII, 61 worden opgenoemd, met verzoek dat het ontbrekende worde aangevuld. Aldaar is sprake van eenen Mattheus van Eck capitein, geb. (te Tiel?) 7 sept. 1670, getr. 6 nov. 1696, en XVII, 319 wordt, tevens met verzoek om verdere mededeelingen, vermeld, dat Mattheus van Eck en zijne vrouw Johanna in 1645 hunne vaste goederen te Deil (Tielerwaard) verkochten. Tot aanvulling strekke, dat onder het contract, waarbij de »Waldecqsche Cuylenburche Raeden, op approbatie van Z.Exc. Grave George Frederik van Waldecq Piermont en Cuylenborch" de heerlijkheden Eck en Wiel aan het adellijke broederpaar Diederik en Wilt van Broekhuysen 26 maart 1668 verkoopen, voorkomt (»mij present") M. van Eck. Deze kan niet dezelfde persoon zijn als de Nav. XVII, 61 genoemde »Capitein," maar wel zamenvallen met den bid. bl. 319 genoemden. Zou hij secretaris van Culemborg geweest zijn? of ontvanger van 's lands middelen, tollenaar te Tiel en schepen van Zandwijk (buurschap onder Tiel)? Hij komt bij mr. E. D. Rink, Beschrijv. van Tiel (1836), bl. 318 niet voor, maar wel op de lijst der secretarissen Otto van Eck (sedert 1749), die 8 sept. 1753 een document onderteekende, waarbij jhr. Steven Adolph van Eck van Panthaleon, als collator der in de kerk te Eck gestichte vicarie St. Marie, Barbara et St. Nicolai, een gedeelte daarvan aan Dirk van Dam, richter van Ommen (Ommeren) in erfpacht uitgeeft. Ook wordt op gezegde lijst (Ottoos zoon?) mr. Jacob Nicolaas van Eck sedert 1774 als secretaris van Tiel vermeld. J. ANSPACH.

Geslacht Hoogeveen. Is welligt het, bij het antwoord (vgl. XXIV, bl. 293) bedoelde geslacht, een ander dan bedoeld is bij de vraag (vgl. XXIV bl. 26)? Zoude de heer C. V. B. D. zoo goed willen zijn mij eenige beschrijving te geven, van het wapen van het door hem bedoelde geslacht, ter vergelijking met dat, gevoerd door den, door mij bedoelden Cornelis Hoogeveen, baljuw van Kroonenburg en Loenen, hoogheemraad van Zeeburg en Diemerdijk? Voor eenige verdere mededeelingen zoude ik mij tevens gaarne aanbe-

volen houden. Dat de door mij bedoelde C. H. gehuwd was met H. J. Sanderson is zeker, daar hunne dochter Geertruyda Catharina Hoogeveen, de grootmoeder was van N.

Vraag naar een wapen. (XXV, bl. 92.) Welligt kan E. nader tot zijn doel komen, als ik hem mededeel, dat in mijne verzameling gildepenningen de navolgende *smids*gildepenning voorkomt.

Vz. Het wapen door E. vermeld, omvat in lauwerkrans.
Omschrift Dierck Clasen Anno 1681.

Een verschil in 't wapen bij mij is de gekroonde hamer (symbool van St. Eloi) in plaats van het bijltje.

Kz. Gekroond smids aanbeeld 16—81, mede in lauwerkrans omvat G. K. m. m. v. Gelder 26.

De penning is ruw gegraveerd, draagt evenwel de type van friesche afkomst.

E. Zoude mij zeer verpligten zijn wapen te laten zien, om juister te kunnen nagaan in hoeverre wapen en penning aan elkander verwant zijn, en ook om door vergelijking van hamer en bijltje mij te overtuigen, of ook hierin niet eenige overeenstemming is te brengen, om reden, dat, als boven is gezegd, mijn penning slechts ruw gegraveerd is. F. H. MASCHHAUPT.

VRAGEN.

Een wapen. Gevierendeeld; 1 en 4 een kam van een muziekinstrument? Of is het iets anders? 2 en 3, drie weerhaken, geplaatst 2 en 1. Kleuren onbekend. Wie kan de familie aanwijzen, aan welke dit wapen toebehoorde?

Geslacht van der Mast. Is het geslacht van der Mast uitgestorven?

Volgens authentike verklaring van drossaart, schouten, burgemeester en schepenen van Bergen-op-Zoom, d. d. 25 februarij 1692, behoorde dit geslacht onder de fatsoenlijkste en aanzienlijkste familiën.

Tot de leden behoorden o. a. Hendrik, heer von Brequique en Schaependael, gehuwd met Clementia van Werven, vrouwe van

Biesenbroek; hun zoon Jacob, gehuwd met Anna Huijgens; dien zoon Hendrik, auditeur fiscaal, gehuwd met C. de la Montagne en 2°. met W. 's Graauwen; voorts Paschasius, gehuwd met Elisabeth Heeren, (hij overleed 1652 als schepen en raad van Bergen-op-Zoom: zijne weduwe hertrouwt jonker Cornelis Bellegambe de Laucourt); diens zoon Hugo, trouwt Sara Tromp; deze hadden één zoon, den generaal Robert, gehuwd met Maria Roch, met wiens zonen Hugo Paschasius en Wilem Cornelis deze tak is uitgestorven, terwijl andere takken reeds vroeger zouden uitgestorven moeten zijn in den mannelijken stam.

Voormelde Paschasius werd te Leiden tot medicinae doctor gepromoveerd 22 mei 1650, doch schijnt de praktijk niet uitgeoefend te hebben: Willem Cornelis werd te Leiden 9 maart 1756 tot juris doctor gepromoveerd en stierf als commandeur ter zee anno 1800.

V. K.

Genealogie van de familie de Roovere te Dordrecht. Onder de familiebescheiden, die Pieter Cornelis, baron v. Leyden van Vlaardingen, etc., uit den boedel van zijne ouders, Diederik baron v. Leyden en Sophia Dina de Roovere van Westbarendrecht, Hardinxveldt, etc., als oudste der kinderen in bezit kreeg, bevond zich ook, volgens den inventaris daarvan te Leiden 23 oct. 1771 opgemaakt en onderteekend door P. C. v. Leyden, F. van Leyden, H. W. v. Leyden, A. P. v. Leyden en C. B. v. Leyden, behalve onderscheidene testamenten, huwelijksvoorwaarden, boedelscheidingen, enz., kennelijk uit de moederlijke nalatenschap afkomstig, de »Généalogie de l'ancienne et noble famille de Roover op pergament, beginnende 996, ende opgemaeckt te Brussel 14 Junii 1681."

Gaarne zou ik deze genealogie met de mijne vergelijken. Kan een der lezers mij misschien opgeven, bij welke der descendenten van genoemd echtpaar van Leyden—de Roovere, die ten tijde van Welevelds Wapenboek in de tak der van Leyden van Westbarendrecht voortleefden, deze geslachtlijst berusten kan?

DE ROEVER.

Wapen van Rijssingen. Zou de heer J. D. Wagner te Arnhem zoo vriendelijk willen zijn, mij eene beschrijving van het wapen

van Rijssingen, voorkomende onder de kwartieren van F. D. van den Velde dit Honselaer (zie Nav. XXIV, bl. 400), te geven?

Z.

Geslacht d'Orville. Catharina Martha d'Orville was gehuwd met . . . . van Liesveld, Zoude men ook kunnen opgeven de voornamen van dezen v. Liesveld en wie beider ouders waren, zoo mede de geslachtwapens?

Zoo ook, of bovengenoemde Catharina Martha eene zuster of wel de nicht was van professor d'Orville? N.

Koperen plaat met wapen. Op een rood koperen, vrij groote plaat is het volgende, waarschijnlijk friesche wapen gesneden:

Gedeeld schild: *a*) regts, doorsneden: boven, de halve friesche adelaar van sabel (?) op een veld van zilver: beneden, drie golvende fasen van keel op een zilveren veld: *b*) links, drie horens, regts gewend en boven elkander geplaatst van (?) op een veld van zilver. Op den helm een horen, regts gewend. De kleuren zijn niet duidelijk te zien. Het schijnt ons toe een proefstuk van graveerkunst uit de 17de—18de eeuw te zijn; het is in Leeuwarden voor den dag gekomen. Wie kent dit wapen? J. D. / L.

MENGELINGEN.

200-jarig jubilé van de ontdekking der microscopische wezens door Antony van Leeuwenhoek. De sub-commissie, belast met het verzamelen van voorwerpen betrekkelijk Antony van Leeuwenhoek, zooals: microscopen, gemonteerde en ongemonteerde lenzen, manuscripten of voorwerpen, die, òf van hem afkomstig zijn, òf op hem betrekking hebben; alsmede van microscopen door Nederlanders in vroegeren tijd vervaardigd, zoo als door Janssen, van Musschenbroek, van Deyl, Ypelaar, Dellebarre, ten einde daarvan eene zoo veel mogelijk volledige opgave te bekomen en er tijdelijk gebruik van te maken tot het houden eener *Tentoonstelling*, bij gelegenheid van het 200jarig jubilé der ontdekking van de microscopische wezens door Antony van Leeuwenhoek, welke zal plaats hebben te Delft,

in de maand september e.k.; noodigt alle academiën, genootschappen of particulieren ten dringendsten uit, zoo mogelijk vóór 1 junij, daarvan opgave te willen toezenden aan een der leden van de sub-commissie.

Tevens vestigt zij de aandacht op de navolgende namen van personen, die als koopers van de microscopen van van Leeuwenhoek ve·meld staan in de catalogus der verkooping, welke van deze instrumenten in het jaar 1747 te Delft gehouden is, ten einde op die wijze eenige aanwijzing te bekomen van hunne nakomelingen die welligt nog in het bezit van deze microscopen zijn.

Deze namen zijn de volgende:

J. Berghuys.
Steven Bolland.
Advocaat Boogert.
Fransc. v. d. Burgh.
Matthijs v. d. Briel.
Nics. Bard.
...... Bax.
Jacob Dussen.
Jan Doysma.
Abram Edens.
Ds. van Gijsen.
Dirk Haaxman.
H. Halder.
M. v. Leeuwen.
W. W. v. d. Lely.
Joris Menschert.
P. van Marum.
Hendrik de Meester.
Dr. H. Moulin (of Du Moulin.)
...... Ouwens.
Maarten Oudheusden.
Ds. Onderdenwijngaart.
Joh. Paspoort.
Heronimus Proene.
Adriaan Rees.
...... van Reede.
Adr. Scheer.
Nics. Snip.
Ds. Smit.
Casper Stoutenbeeck.
Adriaan Scheer.
...... van Slingeland.
Wed. Toornburg.
Joh. van Tonningen.
Dirk Tronset.
Jan Verboom.
Hendr. Verbrugge.
Corns. de Vegter.
...... Vlaardingerwout.
Ds. Wesseling.
...... de Wilde.

de Sub-Commissie voornoemd,
Dr. C. K. HOFFMAN, Hoogl. te Leiden.
Mr. J. SOUTENDAM, Secr. d. gem. Delft.
P. J. HAAXMAN, Apoth. te Rotterdam.

Laken scheuren (XXIII, bl. 494; XXIV, bl. 111.) Deze gewoonte had vooral in Noordholland bij deftige lieden veel plaats en is pas in 1825 voor goed te Purmerend geëindigd. Mijn vader, daar predikant zijnde, liet bij de begrafenis zijner dochter, die 's nachts om vier uren werd bijgezet, het laken scheuren; de leden der familie werden aan weerskanten van de geopende groeve naar gelang van den famieliegraad geplaatst en dan werd het laken in eens door midden gescheurd. Zulk een gescheurd laken werd aan het weeshuis ten geschenke gegeven, ten einde daar kleederen van vervaardigd mogten worden. Was de afgestorvene een jong meisje, dan was het laken met zwarte rouwstrikjes versierd; het verschilde in fijnte naar gelang van ieders stand en middelen.

F. H. L. BROEDELET.

Kermisgebruiken. (XXII, bl. 509, 541; XXIII, bl. 168; XXIV, bl. 102, 190.) T. l. a. pl. lees ik, dat de jongens te Purmerend den zaterdag voor kermis krijtjesdag noemen; ook te Tiel is de jeugd, en voornamelijk de schooljeugd, gedurende een week of anderhalf voor kermis met groote stukken krijt gewapend, waarmede ze elkander en de voorbijgangers een streep toedienen. Men noemt dat daar, *kermiskoeken* uitdeelen. Ook vindt men alle muren, luiken en heiningen geïllustreerd met strepen en de woorden: »Leve de Kermis!"

Is echter de kermis op maandag te 8 uren ingeluid, dan is 't krijt en 't genoegen om kermiskoeken uit te deelen als met één tooverslag verdwenen.

Anneke Tanneke (of Jenneke) tooverheks. (XXI, bl. 479, 633; XXII, bl. 581; XXIII, bl. 429; XXV, bl. 149). 't Bekende meisjesspel van Anneke Tanneke is ook op de Veluwe, in Uddel en vogue. De gesprekken zijn in 't eigenaardig dialect als volgt:

Wie klopt doar?
Anneke Tanneke tooverheks!
Wat moet die?
'N kooltje vuur!
'k Hebbe geen vuur!
'k Hebbe oe schoorsteen toch zien rooken!

Neen, dat was bii m'n buurvrouw.
Mag 'k es even binnnenkomen?
Eerst de gloazen muultjes antrekken!
Vrouw, wat ziet oe huus er uut!
Kriig 'n bessem en keer 't uut!
Wat heb i 'n knappe kiinder!
't Schikt nog al!
Mag 'k 'r een van hebben?
Wat zul je ze te eten geven!
Al 't lekkers dat 'k hebbe!
Kriig 'r dan moar eene!

Als dan al de kinderen bij de (zoogenoemde) heks zijn, zegt ze: »'k Motte es even noar oe moeïer toe; voort zal 'k oe 'n pot met slangen brengen!" Dan neemt onder een algemeen gelach en een »voort joe leelijke heks!" het spel een einde.

Aan 't Uddelermeer. A. AARSEN.

[Ofschoon het bovenstaande niet veel verschilt van het vroeger medegedeelde, nemen we het echter in zijn geheel op, omdat het ook als eene kleine bijdrage dienen kan tot de kennis van het dialect van dat gedeelte der Veluwe.]

Muziek des harten. Daar de Navorscher niet slechts een middel van verkeer en gedachtewisseling is tusschen vragers en berigtgevers, voorlichters, wegwijzers, enz., maar ook een receptaculum voor alles, wat verdient bewaard te blijven, of onder de oogen van letterminnaars behoort te komen, is het niet ongepast de geestige overbrenging door *Collizzi* te herinneren van de muzikale tempo's op de menschelijke gezindheden en gedragingen, zoo als die behooren te wezen. Men kan ze brengen onder de rubriek *muziek des harten*, aldus:

In uwe beoordeeling van menschen, *lento* (niet voorbarig.)
In uw bidden, *adagio* (spreukmatig of kort en bondig.)
In uwe voorbidding, *amoroso* (liefdevol, vurig.)
In uwe lofzangen aan God, *maëstoso* (statig, plegtig.)
In uw leven, *andante* (trapswijs vorderende.)
In uw spreken, *con spirito* (met de geestdrift der overtuiging.)

In uwe vrolijkheid, *vivace ma non troppo* (levendig, maar binnen de perken der betamelijkheid.)

In uw geven, *allegretto* (blijmoedig.)

In uw weigeren, *mesto* (weemoedig gestemd, zoodat het u leed doet, dat gij weigeren moet.)

In uw werken, *allegro* (wakker.)

In uw helpen van ellendigen, *presto risoluto* (vaardig beslist.)

In uw ontwijken der verleiding, *prestissimo* (zeer gehaast.)

Nooit, *con brio* (met drukte.)

Altijd, *gratioso* (beminnelijk en vriendelijk.)

Deze muziek des harten vormt tevens de beste toepassing voor iedere kerkreden, ja, is de meest praktische predikatie zelve.

Voor inlichtingen omtrent dezen musicus van den echten stempel (Collizzi) houdt zich aanbevolen

Eck en Wiel. J. ANSPACH.

VRAGEN.

Kerkelijke gebruiken. In Portugal, — ook op de in havens van andere landen liggende portugesche schepen, — bestaat eene gewoonte, die op eene oude overlevering berust, om op Goeden Vrijdag het beeld van Judas Iscarioth te kastijden. In het land zelf moet dit plaats hebben op de kerkpleinen, waar men een pop van hout en stroo uitdost met allerlei bespottelijke en wanstaltige attributen. Op de schepen evenwel is men minder omslagtig en maakt kortere metten: een houtblok, als zeeman gekleed, Judas Iscarioth een zeeman! — wordt aan den grooten mast geheschen en daarboven een bord bevestigd met de woorden: »dit is Judas Iscarioth, die den Christus heeft verraden." Dit geschiedt met zonsopgang. Te tien uur wordt het beeld, onder het dof gelui der scheepsklok, omlaag gehaald, over het dek gesleurd, geslagen, getrapt en geschopt, waarbij de bemanning kreten en verwenschingen laat hooren en zich moed ingiet door alcohol. Aan den wal eindigt de kastijding met een auto-da-fé van de beeltenis, doch in de dokken en havens wordt uit vrees voor brand dergelijke handeling verboden; weshalve men op de schepen de figuur stuk hakt

en in de keuken van den scheepskok verbrand. — Is dit gebruik behalve in Portugal, ook in de andere roomsch-katholijke landen algemeen? Wordt bij deze uitmonstering van den persoon des verraders overal dezelfde gewoonte gevolgd? Waar kan men over dit en soortgelijke kerkelijke gebruiken een en ander lezen?

J. ANSPACH.

Menschenbeenderen uit de Haarlemmer meer. Gedurende mijn verblijf te Torquay, op de Z.W, kust van Engeland, werd in een geleerd genootschap de vraag over het al of niet gevonden zijn van *menschenbeenderen* in de Haarlemmermeer-polder tot mij gerigt, bij gelegenheid, dat de duurzaamheid van zulke overblijfselen, in vergelijking met dierenbeenderen, ter sprake werd gebragt. Waren — zoo redeneerde men — in het genoemde meer (waarin nog bij menschen geheugen, onmiddellijk na het beleg van Haarlem zoo vele menschen verdronken werden) geen sporen van dezen moord in beenderen meer voorhanden, dan bewees het niet voorkomen van menschenbeenderen onder voorwerpen, bewerkt door menschen hand en onder gekloofde dierenbeenderen *in aard- en steenlagen van een vóórhistorisch tijdvak*, niets tegen het bestaan hebben van menschen in de tijden vóór de bijbelsche berekening, Ik antwoordde dat dit laatste niet voorkomen alleen maar bewees, dat de mensch gemeenlijk zijne dooden niet begroef op de plek, waar hij gewoonlijk huisde, maar dat ik, omtrent menschenbeenderen uit de Haarlemmermeer, niets met zekerheid kan zeggen. De liefhebberij om het menschelijk geslacht veel ouder te maken dan het is, doet mij denken aan de handelwijze van sommige jonge verzekeringsmaatschappijen, die, om ouder te schijnen dan zij zijn, de nummering der eerste polis met 1000 aanvangen! maar dit neemt niet weg, dat de vraag van belang is, en ik breng ze onder de oogen van uwe lezers!

*

GESCHIEDENIS.

De Ruyter en de hertog van Albemarle, in den vierdaagschen zeestrijd, 11—14 junij 1666. (Uit het Dagboek van Samuel Pepys, ambtenaar bij de engelsche admiraliteit, Londen, Murray and C°., 1870, bl. 351). 30 Julij [oude stijl] 1666. Naar Sir W. Coventry, op 't paleis van St. James, dien ik aantref in zijn nieuwe studeervertrek, dat heel mooi is en wel voorzien van fraaie boeken. Ik hoor hem heel minnetjes over de laatste overwinning spreken: het bevalt hem niets, dat de onzen met hun vloot op de kust blijven liggen, daar hij gelooft, dat de Hollanders in 14 dagen weêr zee zullen kiezen, en dan zullen wij met onze ongereede schepen, waarvan sommige ontredderd zijn, in slechten staat wezen hen op hunne eigene kust te bevechten. Hij is zeer ontevreden over het groote aantal koppen en de nieuwe aanvrage van zes proviandschepen, daar ze onlangs zijn uitgegaan zoo vol als ze maar konden stouwen. Ook liet hij zich ongunstig uit over [George Monk] den hertog van Albemarle, die, toen de Ruyter op hem aanliep om hem de volle laag te geven, zou gezegd hebben, »*Nu*," zeide hij (met een pruim tabak in den mond), »*zal deze vent komen en mij tweemaal de volle laag geven, en dan op den loop gaan!*" — maar het schijnt, dat hij er hem twee uur bij hield, totdat de hertog zelf genoodzaakt was te wijken om te kalefateren, en uit den strijd gesleept werd, en de Ruyter bleef op hem wachten tot hij terug zou komen om 't gevecht te hernieuwen. Toen iemand aan boord daarop den hertog te gemoet voerde, »*Sir, mij dunkt, dat de Ruyter ons meer dan tweemaal de volle laag gegeven heeft?*" antwoordde deze, »*Nu, maar je zult hem straks wel zien loopen*," en zoo was het ook krekt, zeî sir W. Coventry, maar eerst nadat de hertog zelf was genoopt geworden van hem af te houden! *

Van den tijd, toen er in Zeist geene klok was. Onze gemeente verheugt zich thans in het bezit van *vier* klokken: ik wil eens iets

19

mededeelen van eenen tijd, dat Zeist er nog geene had. Dit was in 1606, toen op den 8sten, 9den en 10den julij de provinciale synode der Hervormde kerk te Utrecht gehouden werd. Ook Zeist was daar vertegenwoordigd, en door den toenmaligen predikant werd in de vergadering geklaagd, dat er geene klok was, zoodat velen zich bedronken onder kerktijd, en de herbergiers beweerden, dat zij niet wisten hoe laat het was, weshalve de herbergen onder den dienst open stonden. *

Eigenaardigheden van groote mannen. Bilderdijk. Bilderdijk had de gewoonte over dag met gesloten luiken bij lamplicht te werken. Of dit de verschheid zijner levensbeschouwing bevorderd heeft, durf ik niet te beslissen. Hij schijnt een liefhebber te zijn geweest van opium te gebruiken en droeg daartoe altijd een ivoren eikeltje, dat men open kon schroeven, met den noodigen voorraad in zijn zak. Er waren drie dingen, die hij haatte met een volkomen haat: kachels, tabak en kool, waarschijnlijk ten gevolge van zijn ballingschap in Hanover. Zijne voordragt was afgrijselijk, en dit wist hij zelf zoo goed, dat hij eens een jong mensch verzocht om met de noodige instructies, zijn gedicht in de Hollandsche maatschappij voor te dragen. Bij zijn vele stokpaardjes had hij er een, dat hij afstamde van het adellijke geslacht van Teisterbant. »*Gulielmus a Teisterbant*, *dictus Bilderdijk*" het klonk goed, maar de man heeft het nooit kunnen bewijzen — al had hij gelijk. *

Niezen. (XXIV, bl. 301, 353, 469, 524; XXV, bl. 99, 216.) Reeds bij de Grieken bekend als een teeken tot zegenwensch. Vgl. Xenophon, Anabasis III, 2. Nadat toch de veldheeren der Grieken die Cyrus waren gevolgd, verraderlijk door Artaxerxes waren vermoord en het leger in groote verlegenheid verkeerde, was het Xenophon, die door zijne houding en toespraken den moed deed herleven. Bij een dier toespraken gebeurde het, dat een der soldaten niesde, waarbij de tekst aldus luidt:

«Bij 't hooren van dit niezen, bogen alle soldaten eenparig zich eerbiedig neder, en Xenophon vervolgde aldus: Mannen, vermits een voorteeken van Jupiter, den Redder, zich vertoont, juist ter-

wijl wij over redding spreken, oordeel ik, dat wij eene gelofte moeten doen, om aan dezen god een dankoffer van redding te offeren, in de eerste bevriende plaats waar wij mogen aankomen, met de gelofte tevens om ook aan de overige goden te offeren naar vermogen.

»Al wie dit goedkeurt, steek de hand op! Allen staken de hand op, waarna zij de gelofte deden en een vreugdekreet aanhieven."

Haarlem. Dr. P. VAN MEURS.

Staatkundige predikanten-eed. Werd in sept. 1688 een besluit der classis van Tiel — volgens hetwelk de predikanten onder die classis ressorteerende, hunne acten van beroepingen, en waar collatieregt bestond, hunne acten van collatie (instrumenta vocationis et collationis) in een afzonderlijk boek zouden schrijven, — gearresteerd en 6 april 1689 op nalatigheid in dezen eene boete gesteld van een ducaton: dat besluit gaf de geboorte aan het zoogenaamde lijvige »Bouck der Beroepinghen", dat in het classicaal archief te Tiel voorhanden is en waarin die acten tot het begin dezer eeuw vermeld staan. Daarin troffen wij ten opzigte der beroeping van ds. Philippus Specht Grijp, predikant te Hinlopen, en nopens die van ds. Pieter van der Willigen, pred. te Hillegom naar Tiel, het volgende aan:

»Daar de ondergetekende, in de plaats van Ds. J. A. Pluygers, verroepen en vertrokken naar Zwol, in de Gemeente van Tiel tot tweden Predikant beroepen zijnde, de beroepstukken benevens het bewijs der aanneming ter approbatie teruggezonden heeft, en die stukken hem niet weder zijn ter hand gesteld, alzoo dezelve te Parijs bij het Ministerie van Eerdienst zijn gebleven; Zoo kan hij aan de Classicale wet (de inschrijving der beroepstukken in dezen Legger gebiedende) alleen voldoen door het inschrijven der volgende Copie.

Extract uit de Registers en Besluiten van de Prefectuur van het Departement van den Boven-IJssel.

De Perfect van het Departement van den Boven-IJssel, gehoord hebbende het verzoek van den Heere Philippus Specht Grijp, bij Keizerlijk Decreet van den 9den September 1811 be-

noemd tot Predikant bij de Gereformeerde Gemeente te Tiel, enz., ten einde in gemelde betrekking ingevolge des Prefects besluit van den 14en October ll. n^{0}. 1 den gerequireerden Eed af te leggen, besluit

1°. opgem. Predikant tot het afleggen van den voorm. Eed te admitteeren, waarop denzelven zich voor den Prefect gesisteerd hebbende, in handen van den Prefect heeft afgelegd den navolgenden Eed:

»»Ik zweere en belove aan God op het Heilig Evangelie gehoorzaamheid en trouw aan de Regeering, door de Constitutie voor het Fransche rijk gevestigd, te zullen betonen; Ik belove ook geene verstandhouding te zullen hebben, niet te zullen bijwonen eenige raadplegingen, in geene factie binnen of buiten 's Lands te zullen deelen, welke met de openbare rust strijdig zij, en dat, wanneer ik in mijne gemeente of elders bevinden mogt, dat het een of ander ten nadeele van den Staat ondernomen wierd, ik zulks aan de Regeering zal kenbaar maken.""

Zullende hiervan zoo aan den Predikant van Tiel voornd. om te strekken naar behooren, als aan de Deputaten van de Classis van Tiel tot derzelver informatie Extract worden ter hand gesteld en toegezonden.

2°. etc.

Arnhem, den 6 November 1811.
(Get.) Andringa de Kempenaer.

Collata Concordant	voor copie conform
Q. T.	was geteekend
Philippus Specht Grijp.	A. d. K.

»De onderget., in plaats van. Ds. W, de Roo beroepen, kan om dezelfde reden als hierboven door Ds. Specht Grijp, wordt opgegeven, geene andere beroepstukken inschrijven, dan het volgende:

L'an mil huit cent treize, cejour d'hui le quinze Octobre par devant nous, Préfet du Département de l'Issel Supérieur s'est présenté le Sieur Pieter van der Willigen, nommé par Décret Impérial du 6 Septembre 1813 pasteur de l'Eglise Réformée de Tiel et a prêté entre nos mains le serment préscrit par la Loi du 18 Germinal an X, dont il a été rédigé le présent Pro-

cès-Verbal, que nous avons signé avec lui et fait munir du sceau de la Préfecture.

Fait à l'hôtel de Préfecture les jours, mois et an, que dessus.

(Signé) Le Préfet,
P. VAN DER WILLIGEN.
Par le Préfet,
Le Secrétaire-Général,
SCHEIDIUS.

Hetzelfde staat vermeld van ds. J. J. Denier van der Gon, die 14 oct. 1811 tot pred. van Zoelen werd beroepen.

Deze eedafneming is karakteristiek; ze doet ons zien, wat bij den franschen keizer 't zwaarste woog en waarvoor hij 't meest beducht was — in de uitoefening van den eeredienst.

J. ANSPACH.

VRAGEN.

Kollumerland. 1. In de Nederlandsche Legenden van mr. J. van Lennep, 1ste deel, 3e zang, bl. 139 komt voor, dat koning Radboud in zijn slot te Medemblik zat met zijne hovelingen om hem heen geschaard. Seinvuren werden aangelegd, die weldra beantwoord werden:

Tot Dokkum de oorlogsmaar vernam,
Tot *Collum*, Aa en Lauwerboorden,
»De maar van krijg en inval hoorden.

Grondt zich het bestaan van het dorp Kollum op het berigt van een of ander kronijkschrijver uit die dagen d. i. omstreeks de 7e eeuw, of is het welligt meer een dichterlijke vrijheid geweest, den naam van het dorp Kollum daarin te plaatsen? Kan iemand zulks ook oplossen? Ik vond het eerst van dit dorp melding gemaakt in het Corpus Trad. Fuld. n°. 19 van Schannat, (v. d. Bergh, Middeleeuwsche geographie, bl. 260, n°. 26: vergelijk daarmede bl. 139) onder den naam *Colleheim.*

2. In het Charterboek van Friesland, deel III. bl. 287, wordt vermeld, dat »Henrick de Wente grietman te Collum," is geweest, terwijl in het werk van Jancko Douwama, in zijne Artikelen van Verantwoording, blz. 453 (uitgegeven door het Friesch Genoot-

schap) gesproken wordt van »een Edelman Hendrick de Went genoemd." Het komt mij voor, dat hij een geldersch edelman is geweest en hij moet alsdan tusschen 1514 en 1523 die betrekking van grietman hebben waargenomen. Is ook iemand in staat mij iets meer van dezen grietman mede te deelen?

3. Op een grafzerk in de kerk te Kollum leest men het volgende:

In 't jaer ons Heren 1557 in September sterf Joncker Jost van Hardenbrouck, in leven Grietman van Collumerlant ende 't nive cruislant.

Oeck rustet alhier jonkfrou Doretea Crauwert, huisfrou van Jonker Johan Rengers van der Arenshorst, Raedt van admralt, op dato dezes resedensie tot Dockum, overleden den 17 februarii, anno 1600.

Onsser Here Godt gunne se eene saliche erstandige.

Joost van Hardenbroek, eerst gehuwd met Josina van Parijs van Zuidoort, daarna met Lucia van Schonenburgh — welligt eene dochter van den voormaligen grietman Schonenburgh, — was na 1552 grietman der gemeente Kollumerland en Nieuw Kruisland geworden, doch weet iemand misschien het juiste jaargetal zijner benoeming? In het Utrechtsch Tijdschrift, 9e jaargang, dl. III, op Hardenbroek, wordt wel het een en ander van hem gemeld, doch welligt is iemand in staat mij meer inlichtingen aangaande hem te geven.

Mij is voorts gebleken, dat Dorothea Grauwert, mede onder genoemden grafsteen begraven, eene zuster was van Rodolph Grauwert, die gehuwd was met Johanna, de dochter van Joost van Hardenbroek. — Dorothea was gehuwd, zoo als blijkt, met Johan Rengers v. d. Arenshorst; hij was eerst kanonik tot St. Jans in Utrecht en werd in 1587 gecommitteerd ter admiraliteit binnen Dockum, terwijl hij den 18 julij 1616 kwam te overlijden.

Kollum. MR. A. J. ANDREAE.

De Turken aan den Rijn. Ik herinner mij omstreeks 1848 in Blackwood's Magazine een opstel gelezen te hebben over duitsche profetiën. Zoude iemand de goedheid willen hebben eens voor mij

na te zien en mij dat gedeelte meê te deelen, waarin de voorzegging voorkomt, waarop ook onze Vondel doelt (bij van Vloten, I, 397) in zijn gedicht op de Tweedracht de Kriste Princen (d. j. 1639)

»Gelijk een ingeborsten stroom,
Zal 't ingelaten heer
Verdrenken al den Duitschen boôm,
En bruisen als een meer,
En spoelen den bebloeden toom
Te Keulen in den Rijn,
Die zal zijn wedde zijn."

In 't begin van den fransch-duitschen oorlog dacht ik aan de Turco's.... *

Wielingen. Op gezag van wijlen mr. J. Egberts Risseeuw te Oostburg heb ik Wielingen, in mijn Beknopt geschied- en aardrijkskundig woordenboek van westelijk Zeeuwsch Vlaanderen een dorp genoemd. R. zeide dat het in tal van charters voorkwam, doch noemde geene enkele bron. Weet iemand er mij niet een paar op te geven? Liefst echter de oudste en de jongste; doch alles wat het plaatsje betreft is mij welkom. G. P. ROOS.

Hamer. Terwijl elders, b. v. in Frankrijk, de voorzitter eener vergadering eene schel heeft om tot stilte te vermanen, of zich dekt om aan de discussiën een einde te maken, geeft men hier te lande den voorzitter een hamer, zoowel om de orde te handhaven als om een genomen besluit te bekrachtigen. Ook bij verkoopingen wordt de hamer gebezigd en met den slag daarvan is het geveilde perceel aan den laatsten bieder toegewezen. Van daar de spreekwijze, iets onder den hamer brengen, d. is ten verkoop aanbieden. De vraag is: sedert wanneer en door wien is de hamer hiertoe in gebruik gebragt?

E. A. P.

Kermis in den Haag. Was er in vroeger tijden, met name in 1654, tweemaal in 't jaar kermis te 's Gravenhage?

Graaf van Oxford in 1644. In 1644 nam een jonge graaf van Oxford in het nederlandsche leger dienst. De beroemde Franciscus Junius was zijn gouverneur. Wie is deze graaf van Oxford?

De vrouw van Stricklandt. Gedurende de geheelen eersten engelschen oorlog bleef de vrouw van Stricklandt, die in 1651 met St. John als engelsch gezant hier was gekomen, in ons land. Weet ook iemand te zeggen, wie zij was, en of zij vermaagschapt was aan den heer van Heenvliet?

Luit. kol. Doleman. Wie was deze Doleman, die in den eersten engelschen oorlog zoo herhaaldelijk als tusschenpersoon tusschen Cromwell en Holland heeft gediend? Wat is er van hem, ook uit engelsche bronnen, bekend?

OUDHEID- MUNT- EN PENNINGKUNDE.

Beeldwerk in kerken. Wordt daarnaar in Nav. XXV, 55 gevraagd, tot gedeeltelijk antwoord strekke, dat bij de ten vorige jare in de kerk te Ommeren (Nederbetuwe) uitgevoerde inwendige restauratie, een oude, groote met lofwerk en verheven beeldwerk rijk versierde bank is afgebroken, die in den top het in hout uitgesneden wapen vertoonde van den toenmaligen heer der plaats, mr. Jakob Nicolaas van den Steen, raad en rekenmeester van Gelderland en curator der provinciale academie te Harderwijk, zoon van Arend [in 1692 en 1708 schepen van Tiel; zie mr. E. D. Rink, Beschrijv. van Tiel, 1836, bl. 315 en 316, heer van Ommeren en Waijestein (onlangs afgebrokene huizinge te Herwijnen)] en van Geertruid Cornelia Verbold. Deze Jakob Nicolaas was in 1719 gehuwd met Maria Françoise van Eck van Panthaleon, geboren 3 maart 1703, eene jonkvrouw uit een oud adellijk hoog aanzienlijk geslacht, zijnde zij de dochter van Diederik van Eck, heer van Gent en Erlicum en van Glaudina Groenendijk. Het wapen van van den Steen, bestaande in een dwars doorsneden schild, (coupé), boven van zilver beladen met drie hamers of troffels (wegens den »steen") beneden

van keel, met een grijpvogel als schildhouder, — was boven die kerkbank vereenigd met het wapen van van Eck van Panthaleon, zijnde een door den leeuw vastgehouden regtstandig gehalveerd schild (parti), groen en rood met een dwarsbalk van zilver beladen. Is de bank verdwenen, het gecombineerde wapenbord bestaat nog en is in het kerkgebouw aanwezig.

In het naburige Lienden aanschouwt men een rijk geschilderd koorgewelf. De onderscheidene vakken van dit verwulf, in den vorm van langwerpige ruiten en driehoeken, vertoonen leliën met gebladerde stengels. Dit schilderwerk, dat zich over het gansche breede en diepe plafond uitstrekt, en afdaalt tot daar, waar de zitbanken der in het koor geplaatste gaanderij langs de muren getimmerd zijn, is nog zoo gaaf en frisch van verwen, ziet er nog zoo levendig uit, dat men zich verwonderen moet, dat het reeds zes en een halve eeuw oud is. Immers, men leest in het midden van het plafond in groote, eenvoudig maar sierlijk geschilderde cijfers het jaartal 1212, d. i. het jaar, waarin het plafond vervaardigd werd. Draagt de zwaar gemuurde vierkante, drie verdiepingen hooge, van schietgaten en schuttoren voorziene kerktoren, even als die van Opheusden, die nog daarenboven een sterk gemetselden trans heeft, de onmiskenbare sporen, dat hij in zijne breede afmetingen vroeger alleen stond en tot inlegering van krijgsvolk diende ter beveiliging der landstreek; het schip is ouder dan het jaar 1212, vermits Floris I, graaf van Lijnden (Lienden) in 1190 het regt der begeving van de kerk te Lienden aan de abdij van St. Paulus te Utrecht schonk. Zijn grootvader Arnold († 1150) en vader Willem I († 1186) werden met hunne gemalinnen nog elders, in de abdijen van Mariënweerd en St. Paulus, maar hij zelf († sept. 1203) met zijne huisvrouw (Agnes van Wachtendonk) in de parochiekerk te Lienden begraven. Tusschen 1186 en 1190 moet dus het schip der kerk gebouwd zijn, ja hoogstwaarschijnlijk is 1190 het eigenlijke stichtingsjaar en Floris I de stichter. Volgens het »Extrait de la Généalogie de la Famille de Lijnden," genomen uit »Le livre aux Généalogies reposant dans les archives de l'ancienne église cathédrale de Liége," was Willem II, later vierde heer van Lijnden, a° 1196 gehuwd met Christina van Brederode, welke hoog aanzienlijke vrouwe in 1211 overleed; en werd zij in

de abdij van Egmond begraven, haar gemaal kon ligt te harer gedachtenis, en misschien wel op haren last het koor der jeugdige parochiekerk, die toen nog slechts een twintigtal jaren gestaan had, met schilderwerk opluisteren. Komt een en ander der waarschijnlijkheid zeer nabij, dan begroeten wij in dit kerksieraad niet slechts een overoud en schoon overblijfsel der vaderlandsche kunst, die zich in de inrigting zelve van het koorgewelf en in het prachtig gebouwde verwulf van het schip der kerk allerminst verloochent; maar dan zien wij daarin tevens een gedenkteeken dat het vaderlandlievend hart met ingenomenheid het geslacht der Brederodes herinnert. Onder tusschen de koorramen zag men voorheen drie of vier figuren van apostelen geschilderd, zoodat het wel waarschijnlijk is dat het geheele twaalftal daar is uitgebeeld geweest. Die muurschilderingen zijn sept. 1861 voor rekening van het ministerie van binnenl. zaken afgeteekend door den amanuensis bij het Rijksmuseum van oudheden te Leiden.— Ook hier, gelijk in zoo menig kerkgebouw, openbaart zich het grillig volksvernuft. De uiteinden toch der bogen, die de ruiten en driehoeken vormen van het verwulf, prijken met zonderlinge figuren in gips, waaronder men opmerkt een menschenhoofd dat vier oogen en drie aangezigten vertoont, alsmede een bakker die op zijne knieën in een oven tuurt.

J. ANSPACH.

VRAGEN.

Numismatiek.

I. *Twee penningen van Albert Durer van* 1508 *en* 1514. 1. De eerste dier penningen, afgebeeld in het Tijdschrift voor algemeene penningkunde I. 680, vertoont, volgens van Orden, t. a. p. bl. 682, op de voorzijde het niet onbevallige gelaat van de 12 jarige prinses Maria, dochter van Hendrik VII koning van Engeland, »het hoofd eenigzins gebogen, de hairen loshangende met ontblooten boezem, zonder eenige sieraden in de manier van een borststuk tusschen het jaartal 1508 en het lettermerk van A. Durer. Op de keerzijde ziet men eene hand uit de wolken komende, die eenen bloemtak aanbiedt." Van Orden zag daarin *het juweel de rijke*

leliebloem, alhoewel de bloempjes eerder aan *vergeetmijnietjes* doen denken, althans volstrekt niet aan *leliën.* Een en ander noopte hem om dezen penning toe te passen op de verloving en ondertrouw der bovengenoemde prinses, op 17 december 1508, met prins Karel van Spanje en het verpanden van een kostbaar juweel »*de rijke leliebloem*" genaamd.

In den Navorscher XVII bl. 325 heeft mr. Jer. de Vries Jerz. verder berigt, dat in den Trésor de Numismatique etc. pl. I n°. 4 deze penning ook voorkomt, maar met eene andere voorzijde, namelijk het borstbeeld van Albert Durer, en als keerzijde de beschrevene vrouwenbuste, zijnde »La Sainte Vierge levant les yeux au ciel, sous les traits d'Agnes Frey, femme d'Albert Durer."

Met mr. de Vries komt ons deze toewijzing ook aannemelijker voor, vermits de buste te oud is van trekken om eene 12jarige prinses voor te stellen en de leliebloem niet te herkennen is.

Zeer onlangs is alleen de vrouwenbuste als penningplaat nog zeer fraai afgebeeld in het Zeitschrift für Numismatik herausg. von Dr. A. von Sallet (Berlin 1875 II, 4 Taf. VII (1)) en wordt aldaar ook S. 262—263 van deze penningplaat gezegd »Angeblich Dürers frau Agnes Frey." Wij vragen, hoe oud was deze in 1508?

2. In het Tijdschrift voornoemd komt ook voor de afbeelding van eene penningplaat van Albert Durer van 1514, waarop van Orden t. a. p. in het mannelijk borstbeeld met muts en tulband met omgeslagen rand van bont, »Erasmus toen 47 jaren oud" meent te zien. Ook deze penningplaat is afgebeeld in het Zeitschrift van Sallet II. Taf. VIII, maar aldaar wordt de peroon opgegeven als te zijn »Durer's vater." Vrage: hoe oud was deze in 1514? — Vermits Albert Durer den 20 mei 1471 is geboren zal zijn vader in 1514, althans 65 jaren oud zijn geweest, een ouderdom of zelfs een iets hoogere meer overeenkomende met de trekken van den persoon dan van den in 1514 47jarigen Erasmus. Ook verschilt dit afbeeldsel nog al van dat van Erasmus op de penningen bij van Mieris II. 94 van 1519 en aldaar II 450 van 1531. Het is een krachtiger personage, eerder een man van den hamer dan van de pen.

II. *Penning van keizer Karel* V. (1535 of 1541?) In de Catalogue du cabinet numismatique de feu M. van der Chys (Juin 1870)

p. 2. (Medailles) n°. 24 wordt de volgende penning van zilver (Mm. 40, zwaar 39) aldus beschreven:

15. Medaille. *Avers.* Buste lauré. Legende CAROLUS MAX. *austrius* hisp. *caesar* avg. *christinae libertatis vindex* (handhaver der christelijke of van der Christenen vrijheid). *Revers.* Personnage en toge marchant à droite, globe et CΩPOCYNE.

Deze penning wordt t. a. p. tusschen penningen van 1521-1530 ingeschoven. Wij vragen, zoude deze penning niet betrekking hebben op de verovering van Tunis door keizer Karel V in 1535, toen 20,000 christen slaven bevrijd werden (van Mieris III, 421)? Of moet de *globe* ons aan den ongelukkigen togt naar Algiers in 1541 doen denken, waarop een penning bij van Mieris III, 46 (2) voorkomt met het pralend omschrift:

Tecum regna deuss partitus, vt imperat astris ille, regenda tibi sic sola cuncta dedit. 1541. (God, de koningrijken met u verdeeld hebbende, heeft u het geheele aardrijk, gelijk hij den hemel regeert, te gebieden gegeven).

Wat beteekent toch eindelijk CΩPOCYNE? J. D. / L.

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Oera Linda Bok.

DEN HEER REDACTEUR VAN DEN NAVORSCHER.

Mijnheer!

Op de vraag: »Hoe staat het nu toch met het Oera Linda Bok? Is het eene *bewezen* zaak, dat het bedrog is?" voorkomende in den Navorscher van Maart ll. bladz. 108 wordt door u o. a. gezegd:

»Maar het bewijs dat het bedrog is, is zeer gemakkelijk te geven. Ik heb het boek niet onder mijn bereik, anders zou ik den vrager plaatsen in menigte kunnen aanwijzen, waaruit het zeer duidelijk blijkt."

Gij zult, Mijnheer de Redacteur, niet alleen den vrager in den

Navorscher, maar zeer vele letterkundigen, zoowel binnen- als buitenlandsche, een grooten dienst bewijzen door met eenige bewijzen voor de onechtheid te voorschijn te komen. Gij zegt zelf, dat het zeer gemakkelijk is te bewijzen dat het bedrog is; laat het nu bij die woorden niet blijven, maar toon eenige plaatsen aan, waaruit het bedrog blijkt. Zij, die het boek *niet* voor bedrog houden, zullen niet uitblijven uwe zoo gemakkelijke bewijzen te trachten te weêrleggen.

Gij gelooft dat er elders niet meer dan ter loops over het boek is gesproken.

Ik neem de vrijheid u te verwijzen naar de Geschiedkundige aanteekeningen van Dr. J. G. Ottema, 1873.

Open brief van L. F. Over de Linden aan de Koninklijke Academie van Wetenschappen, 1874.

Bijvoegsel Leeuwarder Courant, 19 september 1871.

Leeuwarder Courant, 2e bijvoegsel, 18 october 1872.

Noordster van 9 november 1873, N°. 90.

Open brief aan den heer Dr. J. G. Ottema door J. ten Doornkaat Koolman, Norden 1873.

Göttinger gelehrte Anzeiger, 28 januarij 1874 bl. 112 en verv.

Augsburgsche Zeitung, Beilage zur Allgemeine Zeitung, 19 october 1873, Das friesische Adela Buch.

Trubner en Co's. Catalogue of Choise Books, bladz. 60.

Het feuilleton van de Deventer Courant, beginnende in het Bijvoegsel van 19 junij 1874 N°. 25 en eindigende in het nummer van 11 september 1874.

Dit feuilleton is in december 1874 afzonderlijk uitgegeven te Deventer onder den titel van, »Naar aanleiding van Thet Oera Linda Bok. Historische schetsen met eenige in- en uitvallen," en naar ik verneem zal hiervan eene duitsche vertaling worden uitgegeven.

Met de opname dezer letteren in uw eerstvolgend nummer zult u verpligten UEd. dw. Dienaar,

L. H. K.

[Met genoegen voldoe ik aan het verzoek van H. K. om dezen brief in den Navorscher op te nemen. Ik dank hem voor de medegedeelde lijst van brochures en dagbladartikelen naar aanleiding van

het Oera Linda Bok uitgekomen. Die lijst zal zonder twijfel ook aan vele lezers van den Navorscher welkom zijn. Wanneer ik het Oera Linda Bok en die stukjens, voor zoo verre ik die bekomen kan, gekregen heb, zal ik den heer H. K. de gevraagde bewijzen leveren, die, ik herhaal het, gemakkelijk te geven zijn.]

CATS EN VONDEL.

(XXV, bladz. 233.)

Onder de stukken die in den vorm van antwoord op de bekende vraag der amsterdamsche Academie uitkwamen, vindt men er een, getiteld D'Amsterdamsche Academie ofte Guitschool, Aen alle Opeeters en Dronkaerts, liefhebbers van de volle Kannen, dat gevolgd wordt door een anagramma, onderteekend I. C. Men kan het lezen in de uitgaven van Vondels hekeldichten.

Dat antwoord en dat anagram werden door Vondel en zijne vrienden aan Jacob Cats toegeschreven: zoo wordt gewoonlijk gezegd. Het schijnt dat ook van Lennep en Bakhuizen van den Brink in dat oordeel berustten. Dit althans meen ik uit de vraag te moeten opmaken: ik heb geene gelegenheid het na te zien. De vrager echter twijfelt of men Cats wel voor den auteur moet houden. Ik geloof met hem, dat er goede redenen zijn om daaraan te twijfelen.

1°. Ieder die met de werken van Cats bekend is, weet dat hij gaarne spreekt over allerlei vieze onderwerpen, en daarover spreekt zonder omwegen en met eene uitvoerigheid die soms inderdaad walgelijk is. Maar hier is het heel iets anders. De schrijver van dit antwoord heeft er zich blijkbaar op toegelegd om zoo gemeen mogelijk te zijn, om in weinige regels zoo vele vuiligheden bij een te brengen als hij maar immer kon. Dat is de manier van Cats niet. Ik houd mij verzekerd dat, indien er die ongelukkige letters I. C. niet onder stonden, het nooit iemand in de gedachte zou gekomen zijn het aan Cats toe te schrijven.

2°. De schrijver van het antwoord, wie het dan ook geweest zij, zal zeker in zijnen schik geweest zijn toen hij het gedrukt zag, toen ieder de uitgezochte hatelijkheden tegen Vondel, die er in voorkwamen, onder het oog kon krijgen. Maar hij zal zich wel gewacht hebben er zijnen naam onder te zetten. Want al is hij iemand geweest zonder opvoeding, dan heeft hij toch buiten twijfel geweten,

dat hij met zijne vuile taal bij niemand eer zou inleggen en zich geschaamd als maker van zulk een gedicht bekend te staan. En nu zou Cats zulk een stuk met zijne initialen onderteekend in de wereld gezonden hebben? Waarlijk, wie dat meent moet hem niet alleen voor zeer gemeen, maar ook voor zeer dom houden.

3°. Kan dus Cats de schrijver van dit antwoord niet zijn, Vondel heeft er hem ook niet voor gehouden. Het is vreemd, dat men dit niet reeds heeft opgemaakt uit den titel van het gedicht, dat Vondel op dit antwoord liet volgen. Die titel luidt »Amsterdamsche Kakastorie of Muitschool, Aen alle geestelijke doel- en dronkvaers, lief hebbers van brassende Klassen en eeuwighduurende slemp-Synoden." Het is immers hieruit reeds duidelijk, dat Vondel het niet op Cats geladen had, maar op eenen *predikant*, en wel eenen predikant die lid geweest is van de *synode* op de *Doelen* te Dordrecht gehouden. En als deze *dronkvaer* en liefhebber van *brassen* en *slempen*, geheeten wordt, wie denkt dan niet aanstonds aan Triglands rooden neus? Cats daarentegen was *geen* predikant, was *geen* lid der dordsche synode geweest en het is mij niet gebleken dat ooit iemand zijner tijdgenooten hem beschuldigd heeft een drinkebroer te zijn. Maar op Trigland past dat alles te zamen voortreffelijk.

Slaan wij nu het oog op het slot van Vondels gedicht:

Dien zullen Kakistoribeeren
Met een Synodusroemer eeren,
Daer Dordrechts grootsten olyfant
Mee tart Kalkoentjen, aertsbachant,
Die met karbonkels zoo gaet prijken,
Dat Bacchus zelf de vlagh moet strijken.

Het slaat regel voor regel op het slot van het gedicht van zijnen aanvaller. Ik zal dat hier niet uitschrijven: daar is het te vuil toe. Maar ik wil alleen doen opmerken, dat Vondel, die even als zijn tegenstander, bijna iedere regel met hetzelfde woord begint waarmede die begint in de vraag van de Academie, op dezelfde plaats waar hij gescholden wordt voor »den vuilsten Fiel van 't landt," in ruil daarvoor de scheldwoorden »Kalkoentjen, aertsbachant" weergeeft. Dat Vondel, waar hij in zijne gedichten van

Haen kalkoen of Kalkoentjen spreekt, Trigland meent, is bekend. Voorts werpt Vondel hier zijnen tegenstander den scheldnaam toe van *aertsbachant*: ook in het gedicht op Haen kalkoen wordt Trigland *bachant* geheeten. Maar nog meer dan het antwoord zelve bewijzen de regels die er onder staan, namelijk:

»Qui Curios simulant et Bacchanalia vivunt.

Dat is:

Hij lijkt een sant en dubbel geus
En voert een roo kalkoensche neus.
Al speelt de droes de paep in 't zwart,
Zijn snuit verraet hem, of zijn start."

Vergelijken wij deze regels eens met hetgeen wij in het gedicht op Haen kalkoen vinden. Daar,

Kalkoentjen is wat root van vel
En zuiver *geus*.

Verder:

By dronk is hy wat beus,
Maer nuchteren wonder *geus*.

Nog wat verder heet hij »dronke plonder*geus*."
Hier lezen wij,

Hy lijkt een sant en dubbel *geus*.

De *roo kalkoensche neus*, waarvan wij hier lezen, wordt in het andere gedicht met dezelfde woorden vermeld. Zou men niet zeggen, dat Vondel met zorg zijn woorden gekozen heeft, om te doen uitkomen dat hij het hier op dezelfden geladen heeft, dien hij vroeger onder den naam van Haen kalkoen had ten toon gesteld?

Het lijdt dus, dunkt mij, geenen twijfel, of Vondel heeft Trigland voor den maker van het paskwil gehouden. Er is daarentegen niets in zijn antwoord wat op Jacob Cats zou passen.

Maar nu het anagramma.

Hier is dezelfde bedaardheid en breedsprakigheid, die wij overal bij Cats aantreffen. Als wij de vertaling van Nacta est patella suum operculum,

Nu is de slimme Pot gedekt,
Nu is de schimper weer begekt,

hier of daar zonder naam aantroffen, zouden wij niet terstond zeggen, dat moet van Cats zijn of van iemand die veel in Cats heeft gelezen en zich zijnen trant eigen gemaakt?

Het anagramma is, zoo als anagramma's doorgaans zijn, flaauw. Maar in dien tijd vond men smaak in zulke dingen. Wij vinden ze bij Hooft, bij Huygens, ja bij wien niet in de eerste helft der 17e eeuw. Cats zal er ook wel niet afkeerig van geweest zijn.

Vondel heeft het anagramma voor het werk van Cats gehouden· Voor het antwoord, door hem aan Trigland toegeschreven, geeft hij een antwoord terug waarin hij dezen doorhaalt: voor het anagramma van *Joost van Vondelens*, een anagramma van *Japik Priaep,* want dezen hield men voor den maker, en Japik Priaep, wij weten het, is bij Vondel de scheldnaam van Jacob Cats.

Ik stel mij voor dat de zaak zich dus heeft toegedragen.

In september 1629 was de raadpensionaris Antoni Duick gestorven. Onder hen die zich vleiden met de hoop om zijn opvolger te worden en daar hun best toe deden, was ook Cats, aan wien gedurende de vacature de waarneming van dat ambt was opgedragen. Vele in den lande echter waren daar niet mede ingenomen. Tot deze behoorde Vondel, die het liet blijken in een hatelijk gedichtjen,

Jaep Priaep die peilt de Synodaele fortuin enz.

Cats had dus reden om op Vondel gebeten te zijn. Toen nu in het laatst van hetzelfde of in het begin van het volgende jaar de amsterdamsche Academie eene vraag had uitgezonden, die, dit was voor niemand een geheim, door Vondel berijmd was en dingen bevatte, die in het geheel niet naar den smaak van Cats waren, gaf deze zijne verontwaardiging lucht door *Joost van Vondelens* om te zetten in *Sotje vol van sonden* en hij deed dat natuurlijk in een rijmpjen. Waarschijnlijk gaf hij dat niet uit, maar deelde het aan dezen en genen vriend mede.

Een ander echter was er, die een vinniger aanval op Vondel deed in een vuil en hatelijk gedicht in den vorm van een antwoord op de vraag der Academie. Is dit Trigland geweest? Vondel hield hem er voor. Ik ben evenwel met Triglands leven en

werken te weinig bekend om te kunnen beoordeelen of hij inderdaad tot zoo iets gemeens in staat was. Die schrijver, hetzij dan Trigland of een ander, gaf zijn antwoord waarschijnlijk uit op een los blad en zonder naam. Hij had, mogelijk door de tweede of derde hand, het anagramma van Cats leeren kennen: hij plaatste dit er onder met de voorletters van des dichters naam, misschien wel met de booze bedoeling, om der goe gemeente dietsch te maken, dat ook het antwoord het werk van Cats was.

Nog een paar opmerkingen voeg ik hierbij naar aanleiding der vraag.

De vrager twijfelt wie gelijk heeft, van Lennep, die zegt dat de prijsvraag der Academie in het laatst van 1629 of het begin van 1630 is uitgeschreven, of Bakhuizen v. d. Brink, die daarvoor het jaar 1831 stelt. De laatstgenoemde doet dat zeker op gezag van de uitgave van 1682, waarin men onder de vraag het jaartal 1631 vindt, en van Brandt, die in het Leven van Vondel, bl. 33, ook het jaar 1631 noemt. Toch is hij hier de plank mis. De prijs voor het beste antwoord, zoo lezen wij aan het slot, zal een »Princenroemer" zijn,

> Daer Pallas, met haer diamant,
> In snee den Veldtheer van het landt,
> Die met 's Hartogenbosch gaet strijken,
> Daer Maurits tweemael of moest wijken.

Deze veldheer is Frederik Hendrik. Den Bosch werd door hem ingenomen 13 september 1629. De vraag is dus niet ouder dan de laatste helft van deze maand. — Tesselschade schreef er een antwoord op. Zij zond het aan haren vriend Hooft om het na te zien. Van dezen ontving zij het terug met eenen brief gedateerd 10 april 1630 (Hoofts Brieven n°. 232). De vraag zal dus wel van geen lateren tijd zijn dan van maart van dat jaar.

H. G. zegt, dat de *waarschijnlijkheid* aangetoond is dat onder de vraag der academie de letters P. C. H. niet behoorden te staan, maar dat Tesselschade voor de auteur daarvan moet gehouden worden. Ik geloof dat wij hier stouter kunnen spreken. Wij we-

ten met voldoende zekerheid, dat het gedicht van Tesselschade is en wij weten ook, hoe het komt dat wij er soms de letters P. C. H. onder vinden, die er niet onder behoorden te staan. Men zie van Lenneps aanteekeningen bij dit gedicht en mijne uitgave van Hoofts Gedichten, dl. I. bl. 357—360, II. bl. 425. Dat die letters er ook onder staan in de uitgave van Vondels gedichten te Franeker in 1782, doet mij twijfelen of Brandt die bezorgd heeft. Want Brandt wist wel beter.

Het antwoord van Tesselschade noemt H. G. een tamelijk onduidelijk gedicht. Ik stem hem toe, dat het dit is indien men het op zich zelven leest. Doch legt men er de vraag naast, dan is het niet moeielijk te verstaan. Men oordeele:

Vr. Apol, op Helikon gezeten,
Vraegt al zijn heilige Poëten:
Wat beste en slimste tongen zijn.
Antw. De beste tong die stemmen smeede,
Zong, Gode lof, den menschen vreede.
(De engelen bij Bethlehem, Luc. II: 13, 14.)
Die swijghend meest haer deughd betoont,
Is die met vier d' Apostels kroont.
(De tongen op het Pinksterfeest Hand. II: 7.)
De snoodst op aerde deed de menschen
Zoo wijs als God te wezen wenschen.
(De slang in het Paradijs, Gen. III: 5.)
De booste sprak in 't hemelrijk,
Mijn maght zij d' hoogste maght gelijk.
(Lucifer, Jes. XIV: 13).
Vr. Of waerheit saligh maekt, of schijn?
Antw. In hun sticht God zijn heerschappyen,
Die, met het doen, 't geloof belijen.
Schijn als een drogh en dwaellicht, leidt
Wie dat haer volght, ter duisterheit.
Vr. Of dwang van vrome Christenzielen
Niet strekt om Hollandt te vernielen?
Antw. De vroome zielen te belaeghen,
Kan Hollands zachte grond niet draeghen.

Vr. Of vrijheit niet en was de schat
Waerom men eerst in oorlog tradt?
Antw. De Roomsche geus het smekent blad
Tot Brussel ondertekent had,
Zoo wel als d'ander, en verzocht er
's Lands vrijheit bij aen 's Kaizers dochter.
Vr. Of ook in welbestierde steden
Een oproermaeker wordt geleden?
Antw. Den muiter, die gerustheit haet,
Loost altijds een geschikte staet.
Vr. Of huizeplondren vesten sticht?
Antw. Daer d'eene burgher 's anders muiren
Bestormt, die stadt en kan niet duiren.
Vr. Of d'eedt geen burgery verplicht?
Antw. Geen aerdsche God, of hij wordt bij
Een eedt verknocht: meer schutterij.
Vr. En of zich Leeraers niet verloopen,
Wanneer ze dezen bandt ontknoopen?
Antw. Wat leeraers ook dien band ontlitsen,
Die kerven 't snoer der zeven flitsen.

Vondels vraag is vol toespelingen op het gebeurde in de laatste jaren. Maar Tesselschade doet alsof zij die niet begrijpt. Er was een »kort en bondig" antwoord gevraagd: zij geeft dit en niets meer. Eenmaal slechts gaat zij verder. Op de vraag, of het niet de vrijheid was, waarom men den krijg met Spanje aangevangen had, antwoordt zij, ja, daar was het allen Geuzen, ook den roomschen, om te doen. Hier kon zij zich niet weerhouden wat meer te zeggen, want ook haar ergerde het, dat de Calvinisten, die nu op het kussen zaten, zich zelven alleen de vrijheid gunden, die allen toekwam omdat alle geleden en gestreden hadden om haar te verwerven.

P. LEENDERTZ WZ.

VRAGEN.

Cabala, mysteries of state. De volledige titel van dit boek is *Cabala, mysteries of state, in letters of the great ministers of k. James*

and k. Charles, wherein much of the publique manage of affaires is related. Faithfully collected by a noble hand.

Twee vragen nu over dit boek:

1. Wie is die *noble hand?* en wat is er van hem bekend?
2. Voor mij ligt eene editie in kwarto van 1654, London.

Er is blijkens een catalogus van Nijhoff nog eene andere editie: ik weet niet van welk jaar.

Kan iemand mij dit ook opgeven, en welk verschil er tusschen beide uitgaven is? Welke is de volledigste?

Levensbeschrijving van Jan Koppers. Volgens eene opgave in den Nav. bestaat er eene gedrukte levensbeschrijving van Jan Koppers, geb. te Rotterdam 16 dec. 1713, overl. 15 nov. 1788. Wie geeft mij den juisten titel van deze levensbeschrijving, of nog liever aanwijzing waar die te vinden is?

Protector-Weerwolf. Onder dezen naam verscheen in 1654 een pamflet tegen Cromwell, naar 't schijnt te Utrecht. Is de auteur bekend?

KUNSTGESCHIEDENIS.

VRAGEN.

Schilderij van 1603. In het schoone museum van schilderijen te Grenoble, bevindt zich, volgens mij gedane opgave van den heer Gustave Vallier aldaar, een portret uit de Hollandsche school, geschilderd door eenen onbekenden meester, terwijl ook de naam van den persoon die afgebeeld is, onbekend is. Het is een grijsaard, un bourgmestre de l'ancien temps, avec son costume noir, sa large fraise (platte kraag met punten) blanche, sa calotte sur la tête et sa moustache blanche." Zijn wapenschild is van zilver »au chef de sable chargé de trois poissons d'or." De gescheiden opschriften zijn, ÆT. SVÆ 84 en OBIIT ANNO 1603 27 AVGVSTI.

De drie schuin geplaatste visschen gelijken wel op haringen

maar de goudkleur doet ons twijfelen, daar deze gewoonlijk van zilver zijn. Kan ook iemand het museum voornoemd helpen aan den naam van den persoon dezer schilderij? J. D./L.

TAALKUNDE.

Spreekwoorden en spreekwijzen aan den Bijbel ontleend. (Vervolg van bl. 87.) *Aap.* Men zegt: *hij vond den aap; ik heb den aap gevonden; waar hebt gij den aap geborgen? dáár zit de aap in*; *hij heeft den aap beet; dat was een vette aap; hij heeft een vetten aap geërfd.* In al deze volksgezegden is *aap* z. v. a. *geld of geldsom*, doch altijd met de nevenbeteekenis van een kleineren of grooteren schat, dien men op ongedachte wijze vindt, onverwachts heeft bekomen, of die, in ons bezit gekomen, meêvalt. Van waar dit *aap*? Sommigen denken aan eene mythologische herkomst uit Indië, het vaderland der apen (van waar nog onze uitdrukking »apenland") in verband tot den *schat*bewarenden draak enz. (!), zie Nav. Bijbl. 1855, LXXXV, LXXXVI; doch in dit geval is het veel eenvoudiger en natuurlijker aan het schatbewarend Indië zelf te denken, dat eeuwen lang een goudmijn voor de Europeanen was, en nog altoos als zoodanig wordt aangemerkt. Anderen denken aan eene verbastering van *haben*, zoo dat dan *aap* z. v. a. *ich hab's* is; vgl. »hij is een *habenichts*" of »*haberniks*", van iemand, die den bedoelden »aap" mist (zie Nav. V, 138), of zeggen, dat »aap" eene verbastering is van het engelsche *hap*, toeval, kans, fortuin, geluk (Nav. V, Bijbl. loc. cit.). In het laatste geval zouden wij hier wederom een voorbeeld aantreffen van eene spreekwijs, die ons even als, »bij zijn zolen zweren", eng. *by my soul!*) kan zijn bijgebleven uit den tijd van het verblijf der Engelschen hier te lande onder Leycester! — Sprenger van Eyk (Handl. Vaderl. Spreekw. II, 5) waagt de gissing, dat *aap* zal zijn ontstaan uit *raap* (d. i. *rapen*, colligere), verkort voor *samenrapen*, gelijk met eene som gelds geschiedt; waarbij tot opheldering kan strekken het oude spreekwoord *rapen is een edel kruid, heel de wereld is op rapen uit* (met een woordspelling tusschen *rapen* = knollen en *rapen* = verzame-

len). Het Boek der opschriften van mr. J. van Lennep en J. ter Gouw, bl. 320 kan ons leeren, dat A° 1597 dit gezegde reeds voorkwam, en nog voorkomt voor een gevel te Dordrecht, wijk C, n° 1136 met zinspeling op de uitgebreide handelsondermingen onzer voorouders in het laatst der 16e eeuw. Men heeft in dit *aap* zelfs een oorspronkelijken bijbelterm gezien. Immers, volgens Tuinman, Nederd. Spreekw. I, 11, zijn de Joden zeer ingenomen met Levitic. 26 v. 44: »als zij in het land hunner vijanden zullen zijn, zal ik hen niet verwerpen, noch van hen walgen, om een einde van hen te maken, vernietigende mijn verbond met hen." De belofte, dat God altoos eene bijzondere betrekking op zijn Israel zal blijven gevoelen, wordt Deut. 4 vs. 31 duidelijker aldus uitgedrukt: »Hij zal u niet verlaten, noch u verderven; en hij zal het verbond uwer vaderen, dat hij hun gezworen heeft, niet vergeten." Van de vervulling dezer belofte verwachten de Joden hun gouden eeuw. Levitic. 26 vs. 44 nu vangt aan met de woorden: »en hierboven is ook dit," Hebr. ואף גם זאת, *we aph gam zôth. Aph of Affe* is in 't Hoogduitsch een *aap*, en zoo noemen zij dan dit vers uit Mozes derde boek *den golden Affen* »den gouden aap." Is deze uitlegging zeer vernuftig te noemen, het is niettemin zonderling, dat Tuinman ze juist toepast op de spreekwijs: *de aap is geligt* = het geld is weg (waarbij men vergelijke: *geld ligten* = geld opnemen, *iemand de beurs ligten* = geld ontstelen) of zou de opligterij der Franschen onder Lodewijk XIV, bij hun inval in ons vaderland, zulk een diepen indruk op hen gemaakt hebben? Hij gaf zijn boekwerk in 1727 uit! Overigens is het jammer, dat hij zijne bewering: »de Joden noemen dit vers uit Levitic. hun *gouden aap*" niet nader staaft. Want staat ze geschiedkundig vast, dan is zijne verklaring van den oorsprong van *aap* meer dan waarschijnlijk te achten. Is het echter eene losse bewering, die geen historisch gezag bezit, dan zou ik voor mij met onzen *aap* liefst (niet naar eenen schatbewarenden draak uit de indische mythologie, maar) naar het schatten bevattende apenland (Indië), of naar de eeuw van lord Dudley wederkeeren.

Adonai, d. i. Heer, letterlijk »mijne Heeren." Naar deze benoeming is God bij Israel de gebieder der gansche aarde, vgl. Joz. 3 vs.

11, 13 (אֲדוֹן כָּל־הָאָרֶץ). Andere aanduidingen van het goddelijk wezen zijn: *mijn God en Heer* of *Heer mijn God* (Ps. 35 vs. 23, 24. *Heere God* (1 Kron. 17 vs. 16), *de Heere God* of *God de Heere*. — »God" »mijn God." »Heere God!" »maar mijn God nog toe," »Heere, Heere!" lieve Heere!" of »lieve hemel!" »lieve Heere God!" »Heere, mijn tijd!" zijn bastaard vloeken, even als: »bij God!" (zweer of betuig ik, vgl. Matth. 5 vs. 34) of »bij den hemel!" »Gods Christus!" (vgl. Luk. 9 vs. 20, 1 Kor. 3 vs. 23). Mystieke Christenen bezigen in hunne gebeden ook wel de uitdrukking: »mijn Godje!" »mijn Jezusje!" om te kennen te gegeven, dat zij in eene bijzonder naauwe en bevoorregte betrekking staan tot den Vader en den Zoon, en dus zoo familiair van hen durven spreken. Van eerstgenoemd verkleinwoord ontleend is de bastaardvloek »Gosjemijne!" die men in de Neêrbetuwe veel hoort. Wordt Jezus in het N. T. *κύριος* (Matth. 8 vs. 2, 6, 8 enz.) *ὁ κύριος* (Matth. 21 vs. 3, enz.) of *ὁ κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς* (Hand. 11 vs. 17) genaamd; Hand. 7 vs. 59, Openb. 22 vs. 20, 21 treffen wij de benaming *κύριε Ἰησοῦ, Heere Jezus!* aan. Van hier de bastaardvloek *arre jazzes* (wederom ontaard in *ajazzes* of *ajakkes* (zie Nav. VII, 288b, VIII, 57) die men bezigt om zijn afkeer van iets uit te drukken; ook alleen: *jazzes!* of *maar mijn jazzes nog toe!* Zonderlinge speling van de volkstaal, dat hiertoe juist de benaming: »Heer Jezus!" wordt gebruikt. Met soortgelijke bedoeling roepen lieden van ongekuischte taal ook wel uit: *jazzis krastis!* (= Jezus Christus!). *Heerejé* of *herrejé* (= Heere Jezus!) dat ook wel uitdijt tot *heere* (*herre*) *jimmel* of *heere jemini*, en *ojé* (= o Jezus!) *ojemini* of *ojeetje* zijn maar uitroepen van verbazing of verwondering. Zou van dat »Heere" of »Herre" niet kunnen afkomen het woord *herrie*, een wilde of verwarde boel, een heidensch leven? Immers, waar vele bastaardvloeken, als de bovenstaande gebezigd worden, daar is een groot leven! Ziet het aan kinderen! Hoe drukker en opgewondener zij worden bij hunne spelen, hoe meer geraas zij maken; hoe meer van die uitroepen als »Heere," »Herre", en de composita daarvan zij uiten. In Navorscher XII, 57 wordt naar den oorsprong van dat woord *herrie* gevraagd, maar d. t. p. tevens gezegd, dat het in 't gemeenzame leven wordt toegepast niet slechts op al wat verward, maar ook op

al wat »onachtzaam, ligtzinnig, onsolide of berooid" is. Dit laatste is, m. i. twijfelachtig. *'t Was er zoo'n herrie* heb ik altijd hooren toepassen op een getiermakend gezelschap, een verwarden boel met groot geraas gepaard. Zoo deze afleiding te gezocht is, dan ligt welligt die van *hurrah* voor de hand, waarover men zie Navorscher XI, 63; immers men zegt ook: *zij maken er een huraatje* (*hoeraatje*) *van* = een relletje, en volgens Nav. XII, 57 zal *herrie* in sommige streken van ons vaderland worden afgewisseld met *hurrie*, dat rechtstreeks met *hurrah* in verband staat. *Hurrie* heb ik echter nooit hooren zeggen, wel *herrie*. De verbastering *krastis* vinden wij ook terug in *kras*, als alliteratie van *kris* in de spreekwijs: *hij zwoer bij kris* (= Christus) *en bij kras* (= bij hemel *en aarde* of *bij hoog en bij laag*, vgl. Matth. 5 vs. 34, 35 bij *ja en bij neen*) d. is, hij betuigde op de meest besliste wijs; — zie andere verklaringen in Nav. V, 237, VI, 20, 45, IX, 107. Het volk spreekt bij voorkeur van *den Heer* of *den Heere*, dikwijls van *onzen lieven Heer*. Zou Hand. 16 vs. 30 (volgens de Statenvert.; v. d. Palm en de Synodale overz. hebben, naar den grondtekst, κύριος, eenvoudig: *heeren*) tot dit laatste aanleiding gegeven hebben, wijl wij daar lezen: »*lieve heeren*," zoodat dan deze uitroep met hetgeen volgt tot eene verzuchting is geworden, onmiddellijk tot God gerigt?! De uitroep: *Heere*, *Heere* (vgl. 2 Sam. 7 vs. 18 enz.) of *lieve Heer* heeft aanleiding gegeven tot het spreekwoord: *daar helpt geen Heere Heere* of *Lieve-Heeren meer aan is*, of gij al tegenspartelt of tegenstribbelt, het kan nu niet meer baten, ook uws ondanks moet dit of dat geschieden. Men heeft ook een klein rood, zwart gevlekt wormpje dat 's zomers, als het heel warm is (vgl. het hoogduitsche Sonnenkäfer en Sonnenkind), gezien wordt, een *heerenbeestje* of *onzenlievenheershaantje* genoemd; zie andere benamingen van dit kevertje in den Navorscher XXIII, 520. — Als het volk van *den Heer* of *den Heere* spreekt, is het dikwijls twijfelachtig, of *God* dan wel *Jezus* wordt bedoeld. — *Mijn heer* (אֲדֹנִי) heet het van een gewigtig personagie, waaraan men eerbied verschuldigd is, b.v. eenen vader (Gen. 31 vs. 35), eenen magtigen broeder (Num. 12 vs. 11), eenen koninklijken gemaal (1 Kon. 1 vs. 17, 18), inzonderheid eenen vorst (2 Sam. 14 vs. 9, 1 Kon. 3 vs. 17: mijn heer koning!). Dit is in de meeste talen een gemeenzame titel, z. a.

ons *meneer*, Duitsch: *mein Herr*, Fransch: *monsieur*, Italiaansch: *messer*, Spaansch: *mon-señor*. Wij zeggen ook: *'t is een heer* (= een bram· of piet); vergel. Jerem. 2 vs. 31, waar men in den grondtekst leest רַדְנוּ, rad. רוּד, libere vagari, aan welke beteekenis v. d. Palm zich houdt, in deze voege: »wij willen her- en derwaarts zwerven," er bijvoegende dat dit de eenige juiste vertaling is: terwijl de kantteekening de vertaling des statenbijbels (»wij zijn heeren") verklaart door: »wij heerschen," d. i. »onze zaken staan wèl, wij hebben ons rijk door vreemde hulp en verbonden vastgemaakt en hebben dus U (Jehova) niet meer noodig, behoeven U niet meer te zoeken." Onze uitdrukking: *'t is zoo'n heer*, *'t zijn zulke heeren*, nopens menschen, die zich weelderig aanstellen, groot voordoen en zich al te veel op den voorgrond stellen, wordt in de taal der étiquette afgewisseld met het fransche *grand seigneur, en grand seigneur.* — Het latijnsche *domine* (zie de Vulgata op Gen. 23 vs. 6, Hand. 16 vs, 30) leeft voort in den gemeenzamen titel, dien men ten onzent aan de predikanten geeft. Hiervan onderscheiden is *domino*, zoo als in roomsche landen het geestelijk gewaad heet, vooral het hoofd en aangezigt bedekkende winterkleeding, waarin men zich bij processies hult en dat van hier bij maskerades en op gemaskerade bals als vermommingskostuum wordt gebezigd, zie Nav. III, 341. Heetten eertijds de adellijke of riddermatige bezitters van landgoederen »heeren" (bij uitnemendheid), van hier, dat men in genealogiën nog wel de titels aantreft: *dominus* of *dynasta* (vgl. *δυνάστης*, Hand. 8 vs. 27). En zoo zegt men: *hij is daar heer en meester* (vgl. Joh. 13 vs. 13) In oude geschriften leest men wel de letters A. D. of A° D^i d. i. Anno Domini (nostri Jesu Christi) of »in 't jaar ons Heeren." — Geeft Paulus ons, Col. 3 vs. 17, de treffende vermaning: »al wat gij doet met woorden of met werken, doe het alles in den naam des Heeren," en heeft de Vulgata hier: »in nomine Domini"; men hoort wel eens het spreekwoord bezigen: *welaan, in nomine domini!* als men bij deze of geene onderneming wil bemoedigen met de hoop op een goeden uitslag; zoo het dan maar niet is gelijk de ouden zeiden: *al het booze begint in den naam des Heeren* (zie Stemmen voor waarheid en vrede, X, 745).

Hij is ad patres = hij is dood; *hij gaat ad patres* = hij gaat

sterven. Gen. 15 vs. 18, 1 Kron. 17 vs. 11 lezen wij de uitdrukking: »gaan, heengaan tot de vaderen", Vulgata: ut vadas ad patres. Uit dit gezegde (vgl. Rigt. 2 vs. 10, 2 Kon. 22 vs. 20, 2 Kon. 34 vs.28) even als uit dat andere: »verzameld worden tot zijne volken" (vgl. Gen. 25 vs. 8, 17, 35 vs. 29, 49 vs. 29, 33, Num. 20 vs. 24, 27 vs. 13, 31 vs. 2) blijkt dat men reeds zeer vroeg onder Israel eenig denkbeeld had van een leven, en wèl van een persoonlijk leven na dit leven, hoe dan ook (bv. als schimmen!). Want men kon niet in den dood verzameld worden tot degene, die aan gindsche zijde des grafs *niet* meer bestonden. Aanleiding tot deze spreekwijze heeft denkelijk gegeven het zwervend leven der aartsvaders, die wel tot *hunne* vaderen, tot *hun* volksstam wilden verzameld worden, maar niet in 't algemeen tot het geslacht dat vóór hen leefde. Ook zegt men: *hij gaat naar de oudvaders.* De Navorscher IX, 319[a] geeft bovengenoemde uitdrukking ook op; doch de laatst vermelde treffen wij in de aldaar voorkomende lange lijst van spreekwijzen, rakende den »dood en 't sterven in de volkstaal" niet aan. Figuurlijk past men het gezegde óók op schrifturen toe, bijv. »dat tijdschrift zal wel spoedig den dood van alle tijdschriften sterven en tot zijne vaderen verzameld worden" (aldus: Los en vast, 1872, 4e afl. bl. 395.)

Alfa en omega. Aldus wordt Openb. 1 vs. 11, 17, 22 vs. 13 de Heer Jezus Christus genoemd, naar de eerste en laatste letter van het grieksche A. B. C. Ook zegt men: *Christus is van de Heilige Schrift de alfa en de omega* (τὸ ἄλφα καὶ το ὦ) = het begin en het einde, het middenpunt der gansche Schriftuur. Eveneens: *dat is zijn alfa en omega* = daarmede begint en daarmede eindigt hij, hij staat er meê op en gaat er meê naar bed, het is zijne bestendige leus, gedachte, geestes- en gemoeds-rigting. Vgl. het volksgezegde: *dat is in dit boek, bij dien persoon, schering en inslag.* — Eene analogie tot dit *alfa en omega* biedt ons gezegde: *van a tot z*, d. i. van het begin tot het einde, bijv. *hij heeft het verhaald van a tot z; ik heb dat boek doorgelezen van a tot z.* Misschien vindt men in laatstgenoemde uitdrukkingen eene navolging van de bij de Rabbijnen voorkomende spreekwijs van de aleph (א) tot de thau (ת), die gewoonlijk van den aanvang en

het einde der wet wordt gebezigd, zie Bijb. Wrbk, 1 42b. Zijn *α* en *ω* de eerste en de laatste letter van het grieksche *alfabet* (*ἄλφα βῆτα*) (wat eigenlijk eene tautologie is, want *alfabet* is grieksch); — wij spreken ook van »het alfabet" = A. B. C., als wij daarmede de letters onzer moedertaal bedoelen, en zeggen figuurlijk: *hij kent zijn alfabet* = hij weet wat hij weten moet, hij verstaat zijn vak, is goed te huis in zijne zaken. Zoo spreekt men ook van een *alfabet der belijdenis* = hoofdsom of summaire opgaaf van confessionele waarheden. In de vier laatste nummers zijner Nederlandsche gedachten gewaagt mr. Groen van Prinsterer van reformatorischen terugkeer tot *het Evangelisch a b c.* waarmede hij de geloofsbelijdenis bedoelt, die volgens de orthodoxe opvatting in het Evangelie wortelt.

Amen is een uitroepingswoordeke, ontleend aan het hebreeuwsche אָמֵן, dat »trouw, vast, zeker" beduidt, en gebezigd wordt in den zin van »dat zij zoo!" of zoo zij het!", waarmede het wel verwisseld wordt.

Men zegt *van eeuwigheid tot amen* = altijd of »toujours door," dat uit Matth. 6: 13, Rom. 1: 25, 9: 5; 11: 34; 16: 37. Gal. 1: 15; Phil. 4; 20 enz. kan ontleend zijn. — *Hij zegt er amen op* (1 Kor. 14: 16) d. i. hij stemt toe. Vgl. ons *beamen.* Van hier: *hij is een amenzegger* = jabroêr, stemt alles toe, geeft in alles een ander gelijk. — Ontmoeten wij Openb. 1: 7 de combinatie *ja amen* (*ναὶ, ἀμήν*) en Ps. 41: 14, 72: 19, 89: 53; *amen ja amen,* eveneens in de volkstaal, *hij zegt er ja en amen op* = stemt het ten vollen toe, keurt het volkomen goed. *Ja en amen zeggen* = iemand nooit tegenspreken, altoos naar den mond praten, gelijk wij ook zeggen: *altijd s'il vous plaît* (bij het volk weleens verbeterd in *simon plait*) *spelen. Hij speelt bij hem* of *voor hem altijd ja en amen. Men komt er niet meê door altijd ja en amen te zeggen* = alles maar goed te heeten; ook aldus: *het is altijd niet te doen met er maar ja en amen op te zeggen.* = *Hij zegt amen* beduidt ook wel: hij eindigt met spreken of (omdat de predikatie eindigt met *amen*) preeken. Zoo zegt men tot een predikant, die wat lang van stof is: *gij moet wat eerder amen zeggen.* = korter preeken, en van een sukkel op den preekstoel, *hij kan nog niet eens be-*

hoorlijk amen zeggen. — Dat behoort als amen bij de preek = dat is er on·afscheidelijk meê verbonden, b. v. die notarieele clausule, gene ceremonie enz. Van een lang gebed, redevoering, verhandeling of gesprek zegt men: *het duurt in eeuwigheid, amen* of: *van eeuwigheid tot eeuwigheid* = er komt geen eind aan. *'t Is zoo waar als amen* (Prudens van Duyse bij Willems, Belg. Mus.) = het staat ontwijfelbaar vast.

Antidiluviaal (— *aansch*) = wat te huis behoort in of betrekking heeft op den tijd, de toestanden vóór den zondvloed, ante diluvium, zie Vulgata op Matth. 24: 38. *Dat hoort thuis in de tijden vóór den zondvloed,* heet het van een heel goddeloos stuk of ook van een voorwerp, dat in den tegenwoordigen tijd, naar den eisch der tegenwoordige beschaving, volstrekt onbruikbaar zou wezen. In dezen laatsten zin spreekt men ook van *voorwereldlijk.* — »Zondvloed," dat Matth. 24: 38, 39, Luk. 17: 27, 2 Petr. 2: 5 wordt gelezen, terwijl 2 Petr. 3: 6 de Statenvertaling wel »water van den zondvloed" heeft, maar van der Palm en de Synodale overzetting eenvoudig »water" schrijven als vertolking der woorden *ὕδατι κατακλυσθεὶς*, — is verbasterd van »sundvloed", en dit woord is overgenomen uit vroegere hoogduitsche vertalingen des Bijbels, zie ook het luthersche »Novum Testamentum graece et germanice" van Theile (Leipzig, Tauchnitz, 1852), waar men niet slechts op de andere straks aangevoerde pl., maar zelfs 2 Petr. 3: 6, Sündfluth leest. »Zondvloed"' is ll. citt. de vertaling van *κατάκλυσμος*, dat wij ook Spr. Jez. Sirach 44: 19 aantreffen, in welk grieksch woord niets voorkomt, wat op »zonde" wijst. Vgl. ook 4 Ezra 3: 9, 10; doch welk woord daar in het oorspronkelijke voor »zondvloed" staat, is mij onbekend, omdat ik den in barbaarsch Latijn geschreven tekst (zie van der Palm aan het slot der inhoudsopgave van dit laatste zijner apokryfen) niet kan raadplegen. Elders is er sprake van *watervloed,* bijv. Gen. 6: 17, Ps. 29: 10 (waar men het ook in 't algemeen van »regenstroomen" kan verstaan), alsmede Boek der Wijsh. 10: 4, of van *vloed,* bijv. Gen. 7: 6, 7, 10, 17, 9: 11, 15, 28, 10: 1, 32, 11: 10. Op al deze plaatsen leest men in het oorspronkelijke מבול a rad. יבל fluit, dat wederom niets gemeen heeft met het begrip van zonde, vgl. ook nog Jez. 54: 9: »wateren van Noach" en 3 Makk. 2: 4: »onmetelijke waterplas." In *zondvloed* = *Sünduth,*

sindfluth, *sintfiuth*, is *sin* of *sint* een zeer oud woord van onzekere herkomst, doch altijd eene versterking aanduidende van 'tgeen waarmeê het verbonden is. Van daar dan *sinflute*, *sindfluot*, of *zintfiuote*, d. i. sterke vloed, vloed bij uitnemendheid, daarna tot *Sündfluth*, bij ons tot *zundvloed* en *zondvloed* verbasterd; welke laatste vorm door zijne toevallige overeenkomst met het woord *zonde*, bij den minkundigen ligt het denkbeeld van vloed *om de zonde* moest doen ontstaan. »Vloed om de zonde" is derhalve de bijbelsch-historische, en niet de grammaticale verklaring van den »watervloed" van Gen. 6: 17, 7: 6, enz. Vondel spreekt van *zendvloed* = gezonden vloed. Zie dr. A. de Jager, Archief voor Nederl. Taalkunde, I, 407. Men ziet hieruit, dat het woord, volgens zijnen oorsprong, niet zondvloed, maar *sondvloed* behoorde geschreven te worden. De eigenlijke beteekenis ligt ook overal ten grondslag aan het figuurlijk gebruik, dat men van dit woord maakt, bijv. *als een zondvloed wordt het land door dagbladen*, *tijdschriften*, *pamfletten en brochures* overstroomd, gelijk men b. v. sprak en schreef toen de couranten, een jaar of wat geleden, van het zegel werden ontheven. In deze uitdrukking nu is voor het denkbeeld van *zonde* volstrekt geene plaats, tenzij dan dat men, met sommige steile dweepers van vroeger eeuwen, couranten, vlugschriften, enz., voor »zondig" wilde houden. Doch dat geslacht is tegenwoordig uitgestorven. Ook spreekt men wel van *een zondvloed* (= stortvloed) *van goud*, en derg. Wordt eene waterhoos wel een *zondvloedregen* geheeten, men betitelt een geweldigen plas- of stortregen ook kortaf met den naam *zondvloed*. Een springvloed wordt soms als een *tweede zondvloed* aangeduid. Het behoeft naauwelijks aanwijzing, dat *zondvloed* hier overal is: »sterke vloed." — Aan een »vloed om de zonde" denkt men bij de uitdrukking: *de zonde steeg* (*stijgt*) *tot hooge bergen* (even als snel wassend water) = neemt sterk de overhand, vgl. Gen. 7: 19, 20, Ps. 104: 6, en zie Ev. Gez. 169: 5*b*. Over *après nous le déluge* zie Nav. XXIV, bl. 547, 548. J. ANSPACH.

Nederlandsch en Westvlaamsch. De redactie van den Navorscher weet hoezeer ik mij toelegge om mijn steentje aan het gebouw der nederlandsche taal aan te brengen. Ditmaal heb ik weder iets,

doch van zoo gemengden aard, dat ik het opstelletje haast vesrcheidenheden zou noemen. Een onlangs uitgegeven werkje geeft er mij aanleiding toe.

Ik ontving namelijk (26 april) nit Brugge per post eene brochure getiteld: Nederduitsch. Twee redevoeringen uitgesproken in de vergaderinge van Sinte Luitgaardes gilde te Brugge den 18 Oegst 1875. De eerste van prof. D. G. Meersseman is: Over de rechten van het Westvlaamsch in de algemeene Nederduitsche taal. De prof. doet ds. Janssen en mij de eer aan ons als autoriteiten te bezigen naar aanleiding van 't gene we in 1856 op het taalcongres te Brugge spraken. Vandaar de vriendelijke toezending. De tweede is van prof. de Bo (nu pastor te Elverdinghe), Over de dialectische woorden en wendingen die burgerrecht in de *schrijvende* taal verdienen.

Ik begin al dadelijk met eene vraag en er zullen er nog wel volgen, die misschien den heer Leendertz stof tot schrijven zullen geven. Kan men de uitdrukking *schrijvende taal* (bij gevolg dus ook *sprekende taal*) als ongetwijfeld bedrijvend toe laten? *In m'n eigen* antwoordde ik op z'n brugsch: *Matje gallerre ge kul ze zugge!* en dat is ook volkstaal, al is 't eerste niets anders dan de versnelde uitspraak van *Maatje ga leeren, ge fopt ze zulje!* terwijl het werkw. *kullen,* al is een *kulder* te Gend een weesjongen, een zeer onhebbelijk woord is. Ik kan mij maar geene taal denken die spreekt of schrijft! 'k Meen dat ze geschreven, gesproken moet *worden.* Die versnelde uitspraak kan een mensch soms erg foppen: vraag naar de *Gallemersstraat* in Brugge en een kind zal u teregt helpen en u in de *Geldmuntstraat* brengen; maar vraag geene westlandsche dienstmaagd te Schiedam naar de *Vlaardingerstraat*: ze kent ze niet en gelukkig zoo een sjouwerman u in de *Vlerringerstrait* brengt!

Prof. M. begint al spoedig met de klagt, dat de W. Vl. in hun handhaven des dialects door sommigen worden *uitgeschreeuwd*, echter niet in den zin van uitgelachen; doch in welken zin dan, gaat mijn begrip te boven.

Zijn inleidend betoog dient om aan te toonen, dat de W. Vl. geen dialect, maar de algemeene nederduitsche tale schrijven!

Doch we zijn niet bevoegd om eene beoordeeling der beide op-

stellen te schrijven: we zullen dus onze taak, steentjes verzamelen volbrengen en woorden aanwijzen.

Eene proeve *onderstaan.*

Houden staan voor staande houden.

Fokken geldt in 't W. Vl. voor *hukken* (?)

Schaverdijnen zal schaatsen rijden moeten vervangen, omdat *schaatsen* in Westvlaanderen stelten zijn. 'k Wil over het woord zelf niet spreken; maar stel nu dat de echte Kadzandtenaar en Zeeuwscheëilander van het platte land het burgerregt vordert voor *staassens*, omdat hij zoo de korte overkousen of sokken noemt, dat werkelijk ook al *stagiën*, étages, ten opzigte der kousen zijn; stel dat Kadsandtenaar zijn *binders* voor slobkousen wil doen gelden: wiens zin moet men dan doen, daar bovendien *binders* in Vlaanderen struikroovers beteekent?

»Hij (Klaas kapoen) is onder 't rot der *binders,*
Menschenmoorders, satanskinders."

leert ons eene cents prent uit de bekende turnhoutsche fabrieken.

Kansel is in W. Vl. *pander* (paander, blikken mand). »*Zoo toch ook Cancelli* kan beteekenen" zegt de prof.

De W. Vl. noemt de meerkolf, die elders *roetaard*, ginds *weiting* heet, *gaai* en eischt het op voor de spreektaal. In mijne onnoozelheid meende ik, dat het overal vrouwelijke vogel beteekende en — te Aardenburg noemt men het beestje *marolle*, omdat het zwart is en een wit befje draagt, dus wel iets van een dus genoemde geestelijken ordeskleeding heeft.

Weiting zou ik willen handhaven met de var. *wuiting*, doch niet voor den meerkolf, omdat het de naam is van een anderen vogel, bij de jagers en in de woordenboeken bekend.

Tusschen (): 'n *wuitiink* noemt men in Z. Vl. een ligten vogel, lossen jongen, windmaker, enz.

Om zijne eischen te verdedigen zegt de prof. onder anderen 't volgende: »Alzoo heeft M (Vl. voor Mijnheer in de schrijftaal) Beets, van Amsterdam, het dialectisch Noord-hollandsch woord *afspeuren* aangewend, dat van (door) M. de Vries met eerbied en met dank in zijn woordenboek der Ned. taal is opgenomen." Ik zou zeggen des te slechter: *afspeuren* voor *helder afsteken van kleu-*

ren hebben we immers niet noodig, daar we *speuren* zelf in dien zin niet gebruiken?

»*Zoodanig* is het waar dat diegenen zelve, die *zich laten merken* ten geweldigste tegen alle dialectische woorden en wendingen *uittevaren* — bij gevalle zullen goedkeuren, wat zij anders zullen *wegslaan* en doemen."

Dergelijke zamenvoegingen lezende vrees ik dat de grondslag van het voorbereidend onderwijs in Brugge fransch is: immers hebben wij hier een mengsel van Vlaamsch en vertaald Fransch, dat wij Z. Vl., ja, verstaan, door onzen treurigen kanselarijstijl en den omgang met onze voormalige landgenooten; doch dat het zuiver Nederlandsch zou zijn, ik kan het niet gelooven.

't Is waar en ik heb den wensch uitgedrukt, om honderden woorden met name uit het W. Z. Vl. in 't woordenboek te zien opnemen, doch men schijnt mij geheel verkeerd begrepen te hebben: ik kon wel niet anders bedoelen dan die woorden, in Holland en Zeeland vergeten en vreemd geworden, doch bij Willem Utenhove, Maerlant, Melis Stoke, Poirters, Cats en anderen geschreven te vinden. Tusschen dezen wensch en den wensch om dialectische woorden te zien opnemen, zoo onbeperkt als prof. Meersseman, hij vergeve 't mij, dat doet, is een groot *verschil van onderscheid* zou de kadzandsche boer zeggen en ik zou, de regel huldigende, dat de nederlandsche taal geene synonymen heeft, zeggen dat hij goed sprak, want dat *onderscheid* en *verschil* alles behalve gelijkbeteekenend zijn; doch ik zou niet wenschen dat men dezen taalvorm daarom burgerregt schonk. »Er is tweeërlei onderscheid, het onderscheid is tweeledig, bij gevolg er is verschil van onderscheid of *in* onderscheid," laat zich wel zeggen; maar de welluidendheid en duidelijkheid, zij hebben ook hare eischen!

»Meer *als* genoeg." Moet de verwarring van *als* met *dan* ook al burgerregt erlangen?

Iemand voor barbaren *uitroepen*, is immers niets anders dan een *gallicisme?*"

Een tweede door hem sterk voor opgezette autoriteit is de heer Winkler, schrijver van het Ned. en Friesch Dialecticon, en de groote grieve is de overmagt van Holland op het taalgebied. We willen daar in niet tusschen beide komen, omdat we er ons on-

bevoegd toe achten; doch we gelooven het niet onvoorwaardelijk: wij gelooven dat de Hollanders gaarne onze dialectische woorden zullen aannemen, mits ze op het voorbeeld der oude schrijvers steunen of wel ten minsten algemeen verstaanbaar zijn. Want wie verstaat b.v. algemeen het woord *volksaardig?* Beteekent het naar den aard des volks of is dit *aardig* wat men ook wel noemt *curieus, raar, geestig?*

»De Franschvlamingen verstaan en lezen het Nederl. der 17e en 18e eeuw, maar hebben de grootste moeite om de moderne Belgische werken te verstaan, om dat het vlaamsch in Fr. Vl. *stationair* bleef en het moderne Vl. meer en meer, sedert de laatste halve eeuw tot het Holl. genaderd is."

Des te slechter en des te beter! Onder de beoefenaars eener wetenschap mag immers de wetenschap niet stationair blijven? en de bedoelde toenadering was sedert jaren hoogst wenschelijk: het is toch bewezen, dat het stationair gebleven Vl. juist een hinderpaal was om het in Belgie te doen zegepralen op het Fransch. Toenadering is niet altoos opoffering en verloochening: toenadering onderstelt eene wederkeerige, wederzijdsche handeling en, nog eens, de Holl. zal gaarne een goed Vl. woord in 't woordenboek opnemen, maar niet het eerste het beste provincialisme.

Wezenlijk, een goed woord sterft niet zoo spoedig. Dacht men niet voor een jaar of wat dat het woord *leesten* en *verleesten* verloren was? Toch leefde het nog in 't land van Kadzand.

Om zijn *particularismus* te handhaven beroept zich prof. M. ook op den heer Alberdingk Thijm, die zegt dat het Vlaamsch (geschreven als in het *Baekeland*) in Noordnederland zeer goed verstaan wordt. Wij geven dat toe: want het is even eens met Cremers Paauwenveerke, waarmee mijne dochtertjes dweepen en welks moraal juist door den spraakvorm haar zoo bijblijft. Maar ik kan wel eene taal smeden die algemeen verstaanbaar is, met gallicismen en germanismen: dat is zoo geen heksenwerk. Mag ik nu voor zulk eene taal het burgerregt vragen, omdat ze verstaan wordt?

Verder zegt hij, dat van Oosterzee hen (de Vl.) waarschuwt hunne taal niet te *slachtofferen*. Niemand vergt dit immers; maar de smeding van zulke werkworden kon er toe leiden. Zonderlinge

lui, die Vlamingen, *trouwhertig* als ze meest zijn, denk ik soms, als ik *sloeg* hebben ze weerom *geslaagd* en als ik *klaagde* was er een die *kloeg* omdat ik klagten uitte! Ik hoop dat de prof. het niet zal doen, 'k meene 't zoo fel niet!

De eerw. de Bo zal ons, wat woorden betreft, ruimer stof opleveren in zijne *sprekende* taal. Hij begint ook al met de groote grieve, de overheersching door Noord- en Zuidholland en vraagt of deze kleingeestige *exclusivism bij te stemmen* is? Dergelijke pretensie mag niet *gezwicht* worden, *De* eenvoudigste en doelmatigste *middel* daartoe is *van* weinig te redeneeren met *onwilligaards.* De heer de Bo wil in de volgende gevallen de dialectische woorden het burgerregt verleenen:

1°. Als zij rusten op eene gezonde etymologie. Fiat! mits dan *gezonde.*

2°. Als ze door analogie te wettigen zijn. — Hier liggen voetangels en klemmen: de analogie heeft een breeden rug.

3°. Als ze mede bestaan in de eene of andere aanverwante taal. Breede deur opengezet voor alle soorten van bastaardije!

4°. Dat ze vroeger in de schrijftaal bestonden. — Fiat! mits ze niet door en door verstorven zijn en door betere vervangen: anders R. I P.; en

5°. Woorden die in de algemeene schrijftaal geen wedergade hebben.

1.

Bunselen voor inwikkelen in doeken: 't leeft ook in Z. Vl. in kinderbunsel, luierkorf, en dg.

Duilen voor ronken. We kunnen 't best missen als onverstaanbaar germanisme.

Eenig in den zin van vervaarlijk. 't Z. Vl. heeft dit *eenig,* doch niet in zoo barren zin. 't Is hier zoo *eenig,* zoo eenzaam, zoo verlaten en daardoor tot treurigheid stemmend. Als zoodanig wenschen we het dan ook toegelaten, doch niet de misvormingen *eendig* (waarbij men aan *een*dachtig denkt) en *eenlijk,* eene harde samenstelling.

Eeren in den zin van ploegen. Onnoodig, omdat ploegen algemeen bekend is.

Hommel voor hop (houblon) en daarom overbodig: buitendien geeft het maar verwarring met het insect *hommel.*

Krikkel, ligt geraakt. We hebben reeds kribbig en kregel, dus genoeg van dat goedje.

Monken zou men moeten toelaten als beter vorm voor *mokken.*

Sikkeneurig, ofschoon in Z. Vl. van frère Cailliou geërfd, af te wijzen als bastaard van *chicaneur.*

Spasem voor band van een boek. Fiat! om zijne afkomst.

Trendel wenschte ik ingevoerd, omdat bij mijn weten het doorboorde blad met den handkarnboom of karnstok geen eigen naam heeft en karnboom of karnstok wel wat oneigenaardig en algemeen is. *Trendelen* geeft ook, even als *drentelen,* eene beweging te kennen.

Vremmen voor verkloeken, verkwikken, kunnen wij, met het tweede, juist om dat goede derde, best missen.

2.

Wanland. We moeten 't afkeuren omdat we door *ondermaat, te min, te kort,* enz. eene betere en algemeen verstaanbare aanduiding hebben.

Wanmaat. Insgelijks, ondermaat, enz.

Banneel, driewielkar; *forneel,* fornuis; *kapeel,* bloemtros en *marteel,* disselhamer, kunnen we missen, ook al heeft de Reinaert *morseel,* omdat het alle fransche bastaarden zijn, met welk goedje, ligt en luchtig als 't is, onze taal reeds genoeg overladen werd: 'k wou ze met de *bareelen* en *bureelen* afschaffen!

Nu krijgen we de volgende reeks:

Maaibeenen voor waggelbeenen.

Zwimpelbeenen, idem.

Glarioogen en *lonkoogen,* beide voor pinkoogen.

Wikkelsteerten voor kwispelstaarten.

Kraaktanden voor krijseltanden, en

Knoeselvoeten voor sleepvoeten. Maar lieve hemeltje! waar zou 't heen moeten, als we voor ieder beweging aanduidend woord een dialect moesten aannemen; de kinderkens in den tafelstoel of in de loopbaan vormen ze bij de vleet en hoe ligt nemen de moeders ze niet over!

Toch zijn er een paar bij die de aandacht verdienen, *glarioogen* en *knoeselvoeten* namelijk. Wat het eerste betreft, het is in Z. Vl. zeer bekend; doch de glarioogende vrouw is een zeer verdacht wezen: ze pinktoogt niet als teeken van opletten, aandacht, eenstemmigheid en ze lonkoogt niet uit aanminnigheid of liefde, maar ze geeft een teeken, zachtst genomen, van onbescheidenheid: daarom was misschien het woord aan te nemen, vooral om het ruwe *hoerenlonk* te vervangen. Wat *knoeselvoeten* betreft, men heeft er het bekende *volvoetig* voor, een lichamelijk gebrek dat een slependen, waggelenden gang veroorzaakt. Er is bij mij een vermoeden, dat *knoesel* ook elders aangetroffen te hebben voor iets diks, tevens eenigsins week, misschien verwant met *knoetel*, een kooksel van meel of blom in water, in 't klein een zoogenaamde jan in den zak, ketelkoek of zeeuwsche podding.

De heer de Bo sluit deze afdeeling met een lijstje van »bedrijvende werkwoorden bij (door) 't volk onzijdig gebruikt in eenen passiven zin, dien men in 't fr. gemeenlijk door een reflexief uitdrukt."

Deze ww. zijn:

Betalen	voor	betaald	worden.
Leeren	»	geleerd	»
Mederekenen	»	medegerekend	»
Medetellen	voor	medegeteld	worden
Onthouden	»	onthouden	»
Overtrekken	»	overtrokken	»
Sluiten	»	gesloten	»
Spinnen	»	gesponnen	»
Uitbleeken	»	uitgebleekt	»
Uitwasschen	»	uitgewasschen	»
Vergeten	»	vergeten	»
Verkoopen	»	verkocht	»
Weven	»	geweven	»

hij wil die burgerregt geven omdat men bij Maerlant, Boëtius à Bolswert, van Duyse, de Dene en in 't woordenboek van Kramers dergelijke vormen geschreven vindt. Welnu, men heeft immers vrijheid om ze te gebruiken; ze behoeven daarom echter niet officieel *gewoordenboekstaafd* te worden?

Overtrekken heeft men ook in Z. Vl.; doch *betrekken* is algemeen bekend, *de lucht betrekt.*

3.

Bij deze afdeeling (woorden in aanverwante talen bestaande) eene opmerking vooraf. De Vlamingen citeren nog al eens bij voorkeur den heer Alberdingk Thijm. 't Verwondert ons niet. Zijne taal is vaak in zoete harmonie ('t zij zonder arg of list gezegd) met zijnen eeredienst. De vormen der kath. kerk zijn veelzins nog dezelfde als die der middeleeuwen en *gebenedijde maget*, *glorie*, *caritate, vader ons,* enz. zijn, om van een aantal andere en oudere niet te gewagen, zoo in overeenstemming met het religieus gevoel van die rigting, dat we de voorliefde der sprekers en schrijvers daarvoor zeer goed kunnen verklaren; doch we gelooven op de toestemming van elk onpartijdige te mogen rekenen, wanneer we zeggen dat ze vreemdelingen zijn en blijven en uit dien hoofde geene aanspraak kunnen maken om in het woordenboek als 't ware geijkt te worden; ze behooren in eene geschiedenis der nederl. taal te huis. Er is meer: de heer Thijm, ook ten Kate, hebben verzen, dichtstukken, vol verouderde woorden, zelfs zoo dat ze soms lijsten er bij gaven, om verstaan te worden. Schreven en dichtten ze aldus om den wil dier woorden of was het eene edele oefening, eene speling van hun weelderig vernuft, een blijk van hun vermogen en taalkennis, van hun meesterschap over de taal? Wij gelooven hen regt te begrijpen, dit laatste onderstellende. Omdat ze dit nu gedaan hebben, moet men zich daarom op hen beroepen en hen *in dat opzigt* tot taalhervormers promoveren? Genoeg! Hooren we de voorstellen van den heer de Bo. Hij wil:

Aanbehoor (spreek uit *anboor*) hd. *anbehör*. Maar moet hij dan ook niet het vl. *toebehoorten* hebben? 't Eene is al zoo mooi als 't andere.

Aardig als uitgang nevens *achtig*, *kalkaardig* nevens *kalkachtig.* Maar vooreerst meenen we dat die uitgang burgerregt bezit: *kalkaardige stoffen* vinden we zelfs in schoolboekjes. Buitendien zijn kalkaardig en kalkachtig immers niet gelijkbeteekend. Kalkaardig is immers de stof die meer of min met kalk vermengd is, of door hare zamenstelling tot de kalksoort kan gerekend worden

en het *krijt* heet daarom te regt in Vl. *kalk;* terwijl kalkachtig naar kalk gelijkend, zweemend is: een bedorven tand is vaak kalkachtig, iets wat afschilfert is vaak kalkachtig. Vandaar *inkalken* voor 't indringen van 't water, niet alleen in den muur, maar ook in steen, hout, enz.

Begrijmen. Omdat het Eng. *to grime* bevlekken heeft, zal *begrijmen* voor met *grijm* of rookzwartsel bevlekken moeten staan. 't Z. Vl. heeft ook *grim* voor 't fijnste van het schoorsteenroet. *Blonk* en *bonke* zal men *inburgeren* om de verwantschap met het Eng. *blunt* en *bunch*, tros; maar dan is de Z. Vl. ontevreden uit hoofde van zijn *boenke*, het holl. *bonk*, klomp, zwaar stuk!

Haam, eng. *ham*, de plooi van 't been, misschien verwant met *haamscheen*, waaraan de paarden trekken.

Horken, hd. *horchen*, eng. *to hark*, luisteren, maar 't Z. Vl. heeft *urken* en 't Vl. *urt,* hoort of *hört*, heurt, niets meer dan eene verplooiing, *mundart.*

Klibber, eng. *clever,* wakker, vlug; maar 't Z. Vl. heeft *klaver.*

Prettig, eng. *pretty*, pleizierig, vrolijk, maar Z. Vl. en Vl. hebben ook *leutig* en des Hollanders *prettig* is reeds burger door menig *prettig* boek.

Schingen, eng. to *shine*, glanzen; maar niemand verstaat het.

Slijten, vlas uittrekken, eng. *to slit*, zweedsch *slita;* maar we hebben reeds slijten in *verslijten,* vergaan, onbruikbaar worden en nog eens in drank *slijten,* verkoopen.

Ster of *sterne,* hd. *stirne,* voorhoofd; maar 't is immers een bijnaam der koe *blare* met een wit plekje voor den kop?

Stuik, eng. *stook* (in Gelderland eene *gast*, zegt de heer de Bo) fr. *tréseau*, dat ik bij Kramers gevonden heb, doch als *treseau*, een drietal voor dorschers. Stuik is in Z. Vl. een hoop koornschoven op 't veld staande, gestuikt.

Zangen, fr. *glaner*, deensch *sanke,* verzamelen.

4.

Ammelaken, tafellaken.

Bedijgen, worden.

Beeten, zich neerzetten, van vogelen, bijen, enz. om te rusten.

Beelen, zijn woord terug nemen. In Z. Vl. veel in geruik in regten.

Bezwelten, bezwijmen, bezwijken.
Buisen, slaande een doffen klank verwekken, bonzen.
Handhave, handvatsel, in Z. Vl. in gebruik.
Lochting, tuin, bloem- of moeshof.
Makke, herdersschopje aan den staf.
Note, akkervrucht, ingeoogste vrucht.
Rijve, relikwiekast.
Rooi, moeite, in Z. Vl. veel in gebruik: *'k en rooi da 'k an de kost kommen*, 'k heb moeite om aan den kost te komen: *meê rooi*, nauwelijks.
Scheers, scheermes, uitspr. schâes: 't Z, Vl. heeeft schâis voor een ijzeren spietje en een bout.
Schooien, gaan of loopen; maar we hebben 't reeds voor bedelen.
Stuipen, voor buigen, neigen.
Tingel, brandnetel, z. vl. tiingel: doch 't zelfde woord voor een dunne lat om greppels, in een zolder of dak b.v., digt te maken, met het werkw. *betiinghelen*.
Vladen, villen, afstroopen.

Vier en twintig schrijvers, meestal Vl. worden aangehaald tot staving dezer woorden.

5.

»Eindelijk, zegt de heer de Bo, een vijfde titel tot burgerregt in de schrijftaal is voor al zulke dialectische woorden en wendingen die in de algemeene schrijftaal geene weerga hebben, die *een gedacht* inkleeden waar de schrijftaal geen eigen kleed voor en heeft, zoodanig dat zij bezonderlijk in 't vak van kunsten en wetenschappen, haren toevlucht moet nemen tot een vreemde taal of tot eene verdrietige omschrijving of tot eenen algemeenen term, die weinig klaar is omdat hij weinig bepaalt."

Hoppebast, voor 't fr. lupuline, uit de hop afgezonderde bitterstof.
Erne, wil hij voor pen of pin, waarmede de woordenboekschrijvers het fr. *tenon* terug geven, doch Kramers heeft nog een aantal andere beteekenissen.
Vervang en *vervangwiel* voor 't fr. *engrenage*, ingrijpen der tanden in elkander; Kramers heeft reeds deelschijf er bij.
De lichte fr. trempure. Dit woord verdient het burgerregt, want *stel hefboomen tot hooger- of lagerzetting van den molensteen* is zeker eene omslagtige omschrijving.

Bootschaar voor een soort van draagbaar aanbeeldje, verdient zeker opgenomen te worden voor *enclumette,* te meer daar het werkwoord *booten,* koudsmeden van de geplooide zeis, in Z. Vl. in gebruik is, (de oo eenig sins als oa). Men heeft ook *boothamer*, die dient om op de bootschaar te kloppen. Het vlaamsche *kruin,* het brabantsche *haargewet*, het limburgsche *haarbol* en het kempensehe *haarkraam*, kunnen, als tot verwarring aanleiding gevende, gemist worden.

Rieschaalde of *gewield* — (Vl.) *rijschalig-* (land van Waas) *ringhout* (kempensch) in plaats van stamhout zoodanig gespleten dat dat het onbruikbaar is, fr. *du bois cadranné.*

Schouden voor in kokend water dompelen, met kokend water begieten, voor 't fr. échauder, verdient zeker in den vorm *schouwen* het burgerregt en we hebben 't reeds in *lijkschouwen*, dat meer met proeven onderzoeken dan wel bloot aanschouwen is. 't Z. vl. heeft *schouwzop,* het tweede zeepsop der waschvrouwen, waarin overgewasschen wordt.

Drom, weversterm, voor de eindjes garen die na 't afnemen van 't stuk aan den boom blijven hangen, fr. *pennes.*

Toortel, horologiemakers term, fr. pignon, tandrad van kleine doorsnede.

Pik, *pikken*, fr. sape en saper, en fauchon, eene soort van kleine zeis, is ook in Z. Vl. bekend, zelfs in een spreekwoord, hij heeft zooveel te pikken en maaien als hij afkan. Er is inderdaad een groot verschil tusschen pikken en maaien. Gras voor hooi wordt gemaaid met de gewone bekende zeis; klavers voor hooi, rogge en haver om lang stroo te hebben, worden gepikt, men grijpt b. vb. een bundel of bosje groene klaver of koorn aan met een haak, den pikhaak, en slaat het dus gevatte met de pik (korte zeis) af en vormt alzoo weder met behulp van den haak kleine hoopjes, die regtop staan om te droogen; deze hoopjes heeten *kapelletjes*, zeker om den vorm. Tarwe en gerst worden met den sikkel gesneden. Het hout der pik of korte zeis verschilt hemelsbreed van dat der gewone zeis.

Ingekeerdheid, *ingetogenheid*, waardoor de heer de Bo 't fr. *recueillement* wil vertalen, komt ons onvoldoende voor; Kramers heeft »verzameling der gedachten, zinnen, enz." *recueil* is in der daad eene

verzameling, men denke aan het *r. des lois,* verzameling van wetten, besluiten, enz.

Uitgestortheid, voor *dissipation*, verdient zeker, als onverstaanbaar of dubbelzinnig, afkeuring.

Nu zou de heer de Bo nog eene zesde soort willen, doch ziet daarvan af omdat de meeste daartoe behoorende woorden een of ander vereischte der vijf vorige afdeelingen bezitten, zoo als: *hesp* (ham) *sprok* (boor) *stoof* (kachel) een stervende *uitlichten* omdat die geheel het Zuiden door in gebruik zijn; maar 't hoeft niet, meent hij; »ze behooren *met den stukke* tot de algemeene taal." Maar — een *stoof* is bij mij, dat wat moeder onder de voeten plaatst met een test met vuur er in, en *uitlichten,* och — 't klinkt in kindsche ooren zoo gek, sedert de Huisvriend van Gouverneur met prenten verschijnt, is *uitgelicht*, zeer aardig *geillustreerd* en *toegelicht*!

Ik eindig dit opstelletje met de volgende aanhaling van den heer de Bo:

»Zullen zij die zulke woorden schrijven overal verstaanbaar zijn? Ja zij, mits ze 't doen met bescheidenheid en spaarzaamheid, zoodanig dat de zin uit den samenhang der gedachten gemakkelijk te vatten is. Dit is echter een regel, dien men ook volgt voor al andere woorden en wendingen die, ofschoon door iedereen in de algemeene schrijftaal aanveerd, nogtans bij den grooten hoop weinig of niet gekend zijn, b.v. *spenden*, *vergewissen*, *verstendigen*, *verkloeken* (fr. tromper), *jolig*, *jaap*, *den enkel schrijnen*, *kenen*, *leuk*, *log*, *schrollen*, *sloopen*, *temen*, *gijpen*, *tobben*, *foolen*, *deinen*, *klenzen*, *linderen*, *stokken*, *velen* (fr. supporter), *wuft*, *zweemen*, en honderden meer. Zegt iemand dat men deze woorden in de Woordenboeken verklaard vindt en de dialectische niet, hij zegt wel, doch daaruit volgt niet dat het slechte schrijftaal is goede dialectische woorden aan te wenden, maar alleenlijk dat de Woordenboeken mank gaan, en dat het hoog tijd is van (om) ze volslediger te maken."

Ten slotte: *van ze volledig te maken* en dgl. zijn immers gallicismen? *Spenden*, *kenen*, *gijpen*, *klenzen* en *linderen* zijn ook voor mij volslagen vreemdelingen. G. P. ROOS.

Zigueners. (XXV. bl. 198) Zie over de geschiedenis der Z. de

hoogst belangrijke bijdrage van prof. M. J. de Goeje, in de Verslagen en Mededeelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen, Afdeel. Letterkunde, Ve deel, eerste stuk, bl. 56.

Spadille enz. (XXV. bl. 126), Aangaande *spadille* (schoppen aas) kan bezwaarlijk verschil van meening bestaan. De kaarten, die van oosterschen oorsprong zijn, kwamen naar Europa het eerst in Spanje en daarna in Italië. Uit Italië kwamen ze in Frankrijk en de oude naam *spade, spada*, verkleinw. *spadiglia* (ital.) werd in 't fransch door *espee* (épée), eng. *spades* vertaald. *De* schop d. i. de *aas* schijnt zijn naam behouden te hebben en *spadiglia, spadille* genoemd te zijn. Even zoo staat het met *basta*, ital. *bastone*, fr. *baston* (eng. *clubs* = knuppels), waarvan ook de aas = *de basta* genoemd schijnt te zijn. *Manille*, ital. *maniglia*, beteekent zaagpunten, dus driehoeken, sp. manille = koralen, diamanten (eng. diamonds, fr. carreaux). Blijkbaar had men hier den vierkanten vorm op het oog; want afwisselend heeten ze in de oude duitsche kaarten *Grün*, waarmede boombladen bedoeld worden, en in 't Fransch *feuilles*, waarbij altijd eenige zuiver ruitvormig. De mogelijkheid bestaat, dat harten eerst *later* als *manille* voorkomt en dit oorspronkelijk alleen *ruiten zeven* was. Althans bij 't uitwerpen van eene kleur in 't omberen laat men de *ruiten* uitvallen en behoudt als tweede kaart alleen *ruiten zeven*.

We mogen echter bijna voor zeker houden, dat *manille* en *ponto* ('t laatste zeker) *geene* namen van kaartfiguren zijn, zoo als *spadille* en *basta*, maar veeleer speeltermen. *Ponto* beteekent wel *gespikkeld* en hierop liet zich de eene of andere hypothese opstellen, maar met waarschijnlijkheid is er niet veel van te bepalen.

De oude ital. en sp. kaarten dragen ook de namen *spade, coppe, denari, bastoni* en 't verdient opmerking, dat de vormen die overeenkomen met *spadille* en *basta*, die altijd door dezelfde kaarten worden voorgesteld, hier wèl voorkomen; maar dat vormen, die gelijken op *manille* en *ponto*, die afwisselend door vier kaarten voorgesteld worden, ontbreken. (Men zie verder: The History of Playing Cards, London. John Camden Hotten. 1865).

Goes. T. H. DE BEER.

VRAGEN.

Nunspeet, Elspeet. Wat is de beteekenis, de afleiding of de oorsprong van 't woord *speet*, in de veluwsche dorpsnamen Nunspeet en Elspeet? En komt dit *speet* ook nog in andere plaatsnamen voor?

JOHN CHURL.

Byzantinisme. In de Haarl. courant van 16 april 1875 leest men: »De Tijd zegt geene enkele byzondere reden, noch van politieken, noch van persoonlijken aard te hebben, waarom zij aan den tegenwoordigen minister van oorlog boven een anderen de voorkeur zou geven. De handelwijze der liberalen echter ten zijnen opzigte keurt zij af. Als dit *byzantinisme* nog langer voortduurt, zal de verwaarloozing van onze hoogste belangen er het gevolg van zijn, en kan welligt de vijand voor de poort staan, terwijl daar binnen nog altijd over de allereerste letter van een plan tot defensie in de toekomst wordt beraadslaagd." Hier schijnt *byzantinisme* voor te komen in den zin van »vitzuchtig, kleingeestig, weifelen, van onzekerheid, aan welke staatkundige partij en rigting men zijn bijval zal schenken." Is dit de geijkte beteekenis dezer uitdrukking? Van waar is ze ontleend? Doelt ze op eene historische bijzonderheid, die ons het tegenovergestelde leert kennen van het veerkrachtig dralen van den ouden Fabius, »qui nobis cunctando restituit rem"?

J. ANSPACH.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Geslacht Collyer. (XXX bl. 143). Bijzondere aanbeveling verdien de lezing van het stuk over dit geslacht in Nyhoffs Bijdragen, VII (oude reeks) bl. 58, door van Harderwijk, en de aanteekening op bl. 110—113.

Zutfen. J. G. FREDERIKS.

Geslacht de Hochepied. (XXV. bl. 205) Meermalen is naar dit geslacht in den Navorscher gevraagd. Als ik mij niet vergis, dan is niet in de antwoorden vermeld, ook niet in 't Biographisch woordenboek van v. d. Aa — Jean Baptiste Hochepied, die in 1659 kerkmeester was der Ooster kerk te Amsterdam. Zijn wapen (de roode keper met de drie zwarte wassenaren op het zilveren veld) is daar nog te zien. E. LAURILLARD.

Zuerius Boxhorn. (XXV bl. 139.) Heeft het geslacht Zuerius, dat volgens den heer Caland uit Antwerpen afkomstig was, iets gemeen met de familie Sweerts, het tegenwoordige geslacht Sweerts de Landas, hetwelk voorheen te Antwerpen en door geheel Brabant in groot aanzien was? Welk wapen voerde dit geslacht Zuerius?

Maastricht. A. A. VORSTERMAN VAN OIJEN.

Wapen de Percin de Montgaillard. (XXIV. bl. 159.) Deze fransche familie voert, volgens Rietstap Arm. gén. bl. 802, d'azur au cygne d'argent sur une rivière du même, surmonté de trois molettes d'or, rangées en chef.

M. A. A. VORSTERMAN VAN OIJEN.

V R A G E N.

Geslacht von Oidtmann. Genealogische berigten omtrent deze familie, die van limburgschen oorsprong is, zullen welkom zijn aan ANDANTE.

Familie de of van Groin. Cornelius de Groin, officier in Hanoveraanschen dienst, huwde met Isabella Christina von Merrettig, geboren den 22 maart 1695, sterft te Solingen 6 december 1763. Hieruit o. a. eene dochter Justina Alida Sophia de Groin, geb. den 3 aug. 1734, st. 27 oct. 1809, na gehuwd te zijn den 28 junij 1763 met Gustaaf Frederik von Dachenhausen, hanoveraansch overste. Men vrage de ouders en grootouders alsmede de afstammelingen van deze. Deze familienaam komt hier te lande ook voor

en wel te Sluis en Apeldoorn. Welk wapen voert deze familie hier te lande?

Maastricht. A. A. VORSTERMAN VAN OIJEN.

Geslacht Suijck. Wie heeft de goedheid eenige inlichtingen te geven omtrent deze familie, die voert een gouden eikel aan een groenen tak op rood. Helmteeken een ossenkop, waarboven een gekroonde zwemmende visch. ANDANTE.

Wapen van het geslacht van Alphen. Wie heeft de goedheid eene beschrijving daarvan mede te deelen. A.

Geslacht Ketelanus. Welke genealogische mededeelingen kan men doen omtrent het geslacht van dien naam, waarvan men o. a. had: François Ketelanus, volgens v. d. Aa, Biogr. Woordenboek, gehuwd met Aletta van Steenbergen, ouders van: Hermanus François Ketelanus, die zich o. a. heeft bezig gehouden met het verzamelen en onder een register brengen van stukken betreffende het stapelregt van Dordrecht, welk werk zich zich bevindt in het archief v. Dordrecht. — Maria Ketelanus, in den jare 1706 en 1707 in de kerkregisters van Delft vermeld als getuige bij den doop van kinderen van Joannes de Jongh en Joanna v. d. Meer.

W. M. DE JONGH.

Geslacht Boot. Wat is bij het geslachtregister dezer familie vermeld omtrent de Yonge, voorkomende onder de 8 kwartieren van vrouwe Jacoba Mathilda Boot, douarière Hoynck van Papendrecht, overleden te 's Gravenhage 13 jan. 1779 en begraven in de groote kerk aldaar 19 jan. 1779. Zie Reg. v. wapens in die kerk gehangen hebbende, blz. 132. W. M. DE JONGH.

MENGELINGEN.

Duisternis bij klaarlichten dag. (Alg. Reg. II.) »Uit Woolwich wordt een zonderling natuurverschijnsel medegedeeld, hetwelk op den 24 october werd waargenomen. 's Voormiddags was het vochtig weder en een betrokken lucht, toen het tegen 1 uur plotseling geheel donker werd. Deze duisternis kon niet worden toegeschreven aan den nevel, dien men in de nabijheid van Londen meermalen opmerkt. Het was eene volslagen nachtelijke duisternis en op groote afstanden zag men de lichten, die overal waren aangestoken. De hemel was door een gloeiend vuurrood geverwd, terwijl de atmosfeer zwaar en drukkend was. De regen hield op en werd door een tamelijk sterken zuidoosten wind opgevolgd. Alle levende wezens verkeerden in een vreemden toestand; de zenuwachtige lieden wisten zich van angst niet te bergen; zij, die met meer bedaardheid het verschijnsel waarnamen, keken in den almanak, in de meening, daarin op dien datum eene zonsverduistering te zien aangekondigd, doch te vergeefs. De duiven, die uitgevlogen waren, keerden ten spoedigsten naar hunne kwartieren terug, terwijl ook de hoenders hare nachtverblijven gingen opzoeken. Ongeveer vijf minuten hield deze duisternis aan: toen werd het langzamerhand lichter en spoedig daarna kwam de zon prachtig schitterend te voorschijn." — Utr. Dagbl. 5 nov. 1873.

Jeu du dauphin. (XXV, bl. 208.) Het jeu du dauphin wordt ook lotto dauphin genaamd. Ieder der medespelers neemt een bord waarop van 1 tot 90 gedrukt staat, en plaatst naar willekeur zijne twintig ivoren pennetjes en den dolfijn met een ringetje er onder. Een der spelers leest een vooraf bepaald aantal nummers voor, even als bij het gewone lotto- of kienspel. Wordt nu een nommer gelezen, dat bij een der spelers met een pennetje bezet is, dan doet men om dat pennetje een ringetje van dezelfde kleur; wordt het nommer gelezen, waarop de dolfijn staat, dan doet men een tweede ringetje onder den dolfijn en heeft het regt hem te verplaatsen. Nadat het bepaalde aantal nommers (gewoonlijk 15) ge-

lezen is, gaat men aan het afrekenen. Voor iedere 2 pennetjes van dezelfde kleur met ringen voorzien, ambe genaamd, krijgt men bij voorbeeld vijf fiches; voor iedere 3 (terne) twintig; voor iedere 4 (quaterne) vijf en zeventig; voor iedere vijf (quine) honderd vijf en twintig; en voor iederen dolfijn vijf en twintig fiches. Wanneer al de fiches uit de pot getrokken zijn, is het spel uit.

F. J. A.

VRAGEN.

Klokkenspel. Een carillon groot 50 klokken.

Klok 1. Contratoon F ♯ basis.

't Gewigt = + ÷ 5500 k. G.

Grootste dikte	15 c. M.
Minste dikte	6½ c. M.
Middellijn	2 M. 10 c. M.
Hoogte tot de kroon	1 M. 68 c. M..

Deze toon is krachtvol en welluidend, geen zweving: 't geluid is als een lijn zoo regt.

Kan mij door een deskundige in de akoustiek worden medegedeeld, hoe 't gewigt, grootste en minste dikte, middellijn en hoogte tot de kroon *moet* zijn van de *a* (a eens gestreept)? 't Is een afstand van 28 toonen.

GESCHIEDENIS.

Nederlandsche plaatsnamen in Noord-Amerika. Dat de staat Newyork in Noord-Amerika eertijds een nederlandsche volkplanting was, die den naam van Nieuw-Nederland droeg, is genoeg bekend. De twee voornaamste plaatsen in dat oude Nieuw-Nederland droegen de namen van Nieuw-Amsterdam en Fort-Oranje. De Engelschen echter herdoopten later deze steden in New-york en Albany; zoo als ze thans nog heeten. Maar in en rondom New-york zijn er nog heden ten dage genoeg nederlandsche plaatsnamen overgebleven, als herinneringen aan dien ouden tijd. Ze worden door de Anglo-amerikanen gedeeltelijk nog in de oude nederlandsche spelling geschreven, gedeeltelijk ook zijn die namen min of meer verbasterd. Men vindt in den Staat New-york nog de namen Kinderhoek (door de Anglo-amerikanen Kinderhook gespeld), Haverstroo, (Haverstraw), Spuytenduyvel, Watervliet, Hoboken, Roosefelt, Rooseboom, Roosendale, Staatsburg, Kleverrak? (Claverack), Blauvelt, Vlissingen (Flushing), Stuyvesant, Schuilkil (Schuylkill), Katskil (Catskill), de Haarlem-rivier, Jonkers eiland (Yonker's island), Stateneiland (Staten-Island), Breukelen (Brooklyn), enz. Van Breukelen tot Brooklyn is zeker al een erge verbastering, maar ze is toch nog niet zoo erg als die welke een andere plaatsnaam in New-york oplevert. Er is daar namelijk een plaats of buurt of blok huizen (*square*), Grammercy square genoemd. Bij dezen naam zou men al ligt aan een verbastering van 't fransche *grand merci* denken. Niets is echter minder waar dan dat. Op een oude nederlandsche kaart vindt men, dat er op de plaats waar thans de Newyorker Grammercy square is, een vijver of meertje was, dat *De kromme zee* heette. Van dit *kromme zee* is *Grammercy* een verbastering.

Onder de boven opgenoemde plaatsnamen komt ook de plaatsnaam Hoboken voor. Ik heb mij altijd verbeeld (en 'k houd het er nog voor) dat dit Hoboken ook een nederlandsche naam was, zoo genoemd, niet naar het bekende rotterdamsche geslacht Hoboken, maar naar het dorp Hoboken, dat bij Antwerpen ligt, en waarnaar

het rotterdamsche geslacht ook wel zijn naam zal dragen. Maar in Amerika schijnt men daar anders over te denken. Althans ik lees in een engelsch boek, dat dit Hoboken een indiaansch woord is, even als Niagara, Minnesota, Mississippi en veel andere amerikaansche namen, en dat het rookpijp (*smoke pipe*) beteekent. Ik houd het er voor dat dit mis is. Indien al werkelijk het woord Hoboken in de taal der roodhuiden rookpijp beteekent, hoe komt dan nog een rotterdamsch geslacht en een brabantsch dorp aan dien naam?

Is Hoboken niet »hooge beuken?" *Ho* = hohe, hoog; *boken* = boeken, beuken, beukenboomen?

Haarlem. JOHAN WINKLER.

Abraham Patras, gouverneur generaal van Ned. Indie, overleden in 1737 en zijne familie. Brief van mevr. van Schinne-Patras. In de Revue de la Numismatique Belge 1875. n°. 1, heeft de heer Gustave Vallier, een zeer werkzaam penning- en oudheidkundige te Grenoble, een gouden penning, aldaar in het museum voorhanden, beschreven en afgebeeld, waarvan het opschrift aldus luidt: *Ter Gedagtenisse van wylen Zyne Hoog Edelheyd Den Heere* ABRAHAM PATRAS, *Gouverneur Generaal van Nederlands Indie, Geboren tot Grenoble Den* 22 *Mey A°* 1671 *Overleden op Batavia Den* 3 *Mey A°* 1737.

De familie Patras was hoogstwaarschijnlijk uit het zuiden van Frankrijk herwaarts uitgeweken. De in 1737 overleden gouverneur generaal was zeer rijk en zijne nalatenschap kwam, althans gedeeltelijk, in Nederland. Deze schijnt betwist te zijn en daarop heeft de hiernevens gevoegde brief betrekking, afkomstig uit den boedel van den raadsheer in het Hof van Friesland, Quiryn de Blau, overleden te Leeuwarden in 1780, en ons welwillend verstrekt door den heer W. Eekhoff. De familie Patras woonde ook in Friesland. Antonius Patras was burgemeester van Sloten en de Fonseca in zijn werk La Haye, t. II berigt ons, dat het paleis tegenwoordig door prins Hendrik bewoond en waar keizer Napoleon in 1811 logeerde, door P. Swart gebouwd is »pour mr. Patras *député de la Frise aux Etats Generaux.*" Welke familierelatie bestond er tusschen mevr. Schinne Patras in den Haag (1 junij 1771) wonende en de genoemde personen? J. D. / L.

Hoog Edele Gestrengen Heer!

Ick heb UWEGes: seer obligeante en aangenaame Brieven op zijn tijt wel ontfangen, op d'eerste tot mijn leetweesen niet g'antwoort, d'oude Heer Boas in 't geheel met de fransse zaaken sig niet en bemoeyt, heb ik zijn soons laaten versoeken, die niet gekoomen zijn. door dien ik weynig of niet uytga, vooral in de winter heb ik haar een brieff geschreeven, 't andwoort gekregen dat sy na souden sien; geen verder tijding krijgende. Eenige weeken daar na, heb ik wederom geschreeven, toen is Abr. Boas bij mij gekoomen, maar geen voldoende andwoort gekreegen dat ik UEGes: schrijven kost. Hij heeft belooft verder na te sien, en daar over na Vrankrijck te schrijven. Ben niet nalatig geweest om van tijt tot tijt te doen herinneren, maar ieder reis dat ik hem sprak, was hij het vergeeten, en moest wederom van voor af aan beginnen. Na 't ontfangen van UHEGes: laatste, ben ik ten eersten bij hem geweest. en Abr. Boas. gesprooken die niet van UHEGes: brieff wist: dat sijn Broeder Simeon 't Amsterdam was, en so 't ontfangen was dat die 't opgeslooten of meede genoomen heeft. Ick ben eergisteren weederom bij hem geweest en beide t'huys gevonden: Simeon die deselfde middag van Amsterdam g'arriveert was seyde, dat sy die brieff wel ontvangen hadden, maar geen tijt gehad die te leesen, maar mij belooft dat sij die ten eersten souden na sien, en dingsdag daar op andwoorden.

Ick heb so wel met verwondering als UHEGes: vernoomen dat de Marquis de Noailles, Ambassadeur van Vrankrijck heeft kennen goet vinden om tot die sotte stap te koomen, om een Memorie te presenteeren ten faveure van een schobbejak, en die te noemen naa Familie van den Generaal Patras. Het is te lang om een regt idee te geeven wie die Patras of so genoemde is, ik sal maar in 't kort seggen dat hij in 't Jaar 1743 is gekoomen in onse absentie, en die de opsigt over ons huys had, de sottigheyt gehad heeft om hem op onse kosten bij een burger te logeeren, om dat hij seyde een Neeff van mijn man te weesen. Na eenige maanden absentie 't huys koomende, wierdt dit geseyt: daar mijn waarde man seer over gebelgt was, vond sig verpligt de kosten te betaalen, of te laaten betaalen. Die d'opzigt hadt de persoon bij sich hebbende laaten

koomen, en de reede van syn komst vraagende, seide hij dat bekent gemaakt was te Lyon, dat de Generaal eenige Millioenen aan sijne arme vrinden in Vrankrijck gelegateert soude hebben en versocht de Testament te sien, en dat hij sijne portie kwam haalen. Hij seyde vast van de Familie weesen maar in wat graat wist hij niet, en ook niet uyt wat Provintie de Generaal was; en of hij ook nog Familie had. Mijn man seyde dat hij de Testament aan niemandt behoefde te laaten sien, en dat de zaak te gek was om van te spreeken of eenig geloof daar aan te slaan. Maar terwijl uyt sijne papieren die hij bij sich had bleek dat hij so hiete, beeft mijn man hem eenige chariteyten gedaan, en geseyt dat indien hij konde aantoonen van de Familie te sijn, nog wel eenige chariteyten aan hem wilde doen. Seedert is hij verscheyde maalen weeder in Hollandt gekoomen met verseekering dat hij van de Familie was, maar niet geweeten hoe of in wat graat. Daarop heeft mijn man hem stock slaagen laaten presenteeren als hij wederom aan de deur kwam. Daar na is hij ieder reis weeder vertrokken met banqueroet te maaken. Tot in 't jaar 1667 hebben sij niet geweeten hoe na sij de Generaal bestonden en 1768 is Bergeon de banquier mij na de copie authenticq van de Testament koomen vraagen, en so indien ik die niet geeven wilde, hij copie authenticq ligten soude te Inckhuijsen: en mijn een verklaring getoont dat de grootvader van Louis Patras, soude geweest zijn volle broeder van den Generaal. Dit met d'eersten opslag de falsiteyt daar van toonde; de Generaal heeft geen Broeders gehad die getrouwt sijn geweest, als mijn schoonvaader: en om dat ik de copie authenticq van de Testament van den Generaal, in de handen van die valsaris schelmen canaille niet hebben wil, heb ick interdictie laaten leggen, om wie het oock soude moogen weesen, copie authenticq te geeven, maar wel voor die [er] in benoemt zijn Extract voor so verre het haar aangaat, en voor die geene die niet er in benoemt zijn, een verklaring. Ik hoor dat sij met veele valsiteyten, en belofte van geldt; so sij reusseeren in de Legaat van £ 1200000. so hebben sij eene gebrekkelijke Genealogie gemaakt waar in de voorgenoemde Broeder is geworden Germain Neeff. Het moet so een goedt Jonkheertje weesen als Marquis de Noailles om daar op Memorie te presenteeren.

Nieuws weet ik niet UHEGes: attentie waardig, en ick bedanck voor 't gecommuniceerde.

't Is mij seer aangenaam te verneemen dat UHEges: Mevr. en de Familie een volmaakten welstant geniet. Wensche van al mijn hart de continuatie daar van. Sonder zieck te weesen ken ick niet seggen dat ik van een goede gesontheyt jouisseer, voor al mijn hooft. —

Echter presenteer ik mijn daar in staat toe mogt zijn, en recommendeere mijn in UHEGes: en Mevr: veel g'agte vrindschap, en versoeke myn complimenten aan UHEGes: Familie, na verseekering van mijn en mijn Neefs respect, heb ick d'Eer van te zijn.

Hoog Edele Gestrenge Heer

UHEGes: Onderdanige en

S' Hage Gehoorzaame Dienaresse

den 1en *Junij* 1771. VAN SCHINNE PATRAS.

[Men zie over Abraham Patras en zijne familie Nav. XVI. bl. 233, 260, 290, 327, 353; XVII bl. 34.]

Een vrolijke bisschop. Des sonnend. na ons Heren Hemelvaerts reedt mijn heer tot Montfoerde ter bruloft, doe mijn heer van Montfoerde mijn vrouwe thuys haelde. Des manend. na ons Heren Hemelvaerts dach na den eten quam mijn heer van Montfoerde ende bracht met hem den vrouwen vander Lecke met vele heren ende vrouwen, ende mijn heer dede bidden vele vrouwen vter stat ten eten. Ende des avonts danste mijn heer metten vrouwen. Ende des dinxsdaeghs tsmorghens had mijn heer al die heren ende die vrouwen ten eten; ende na dien eten reedt mijn vrouwe vander Lecke met hoeren ghesinde. — Bisschoppelijke rekening van 1377—1378. — *Cod. Dipl. Neerl.* Tweede Serie, II, Afd. 1., bl. 316.

Zusters van Alkmaar te Bergen op Zoom. (XXV. bl. 102.) Ik wil beproeven door gevolgtrekking, deze vraag te beantwoorden. Er zijn op 't oogenblik te Aardenburg zusters van Rosendael. Ze zijn door het moederklooster aldaar herwaarts gezonden om eene bewaarschool te houden en de r. c. jeugd in den Kathechismus te onderrigten. Voor de Hervorming waren te Aardenburg ('t zag er

in 't begin van de 2e helft der XVIe eeuw aldaar ellendig uit!) zusters van Brugge. Het schijnt dat, daar waar geene middelen genoeg voorhanden zijn om een klooster te stichten, eenige zusters afgezonden worden. Aardenburg is de hoofdplaats van een dekanaat, doch de R. C. bezitten geene genoegzame middelen voor een klooster en behelpen zich dus met een zoogenaamd zusterhuis of liefdegesticht. Welligt was 't ook zoo te Bergen op Zoom.

G. P. ROOS.

Eigenaardigheden van groote mannen. Montaigne. Montaigne maakte er, als het ware, op zijn slot een affaire van te *denken.* Hij lag steeds op de loer van gedachten en zinnebeelden. Kreeg hij eene gedachte in het huisselijke gedeelte van zijn kasteel en had hij zijn aanteekenboekje niet bij de hand, dan holde hij over de binnenplaats naar zijn studeervertrek in den toren. Maar de ondervinding had hem geleerd, dat de gedachte onder weg kon verloren raken, dat zij hem kon worden ontroofd door een overvallenden indruk. Daarom had hij zich aangewend om vóórdat hij naar zijn torenkamer vertrok de gedachte, die hem was ingevallen mêe te deelen aan zijne vrouw, zijne dochter of aan wie ook op dat pas bij de hand mogt zijn. Verbeeld u een gapende dienstmeid van Perigord op het oogenblik, dat haar zulk een kostelijk pand werd toevertrouwd! *

Niezen. (XXIV. bl. 301, 353, 469, 524; XXV. bl. 97, 216, 274.) De Duitschers wenschen gewoonlijk den niezenden: »*Zum Wohlsein!*", ook wel, bij verkorting, slechtweg: »Zum Wohl!" In Nederland luidt deze wensch: »Proost!" en »Goed mag het je doen!" Dit laatste hoorde ik vooral van Israeliten. Te Leeuwarden is de wensch bij 't niezen: »*Wel bekomtsje!*" Deze laatste wensch voegde men te Leeuwarden elkander, voor weinige jaren nog vrij algemeen, ook na den maaltijd toe, nadat men het nagebed gedaan had. Bij oude lieden is dit nog in gebruik. Na het voorgebed bij den maaltijd wenschte men: »*Smaakl'k eten!*"

De oude, hierboven genoemde nieswensch *proost*, was oudtijds (nog in 't laatst der vorige eeuw algemeen) te Leeuwarden ook als drinkspreuk in gebruik. Als twee Leeuwarders samen bier

dronken, stieten zij, vóor de eerste teug, hun glazen of kroezen even tegen elkander aan, en zeiden; »*proost!*" Dit gebruik, dat in deze eeuw te Leeuwarden geheel in onbruik, schoon ook al niet in vergetelheid geraakt was, begint er thans weer (door duitschen invloed) te herleven.

Haarlem. JOHAN WINKLER.

Navorschersgadingen uit de dagbladpers. Brooden van recognitie. Ook in de dagbladen komt veel voor, dat voor den Navorscher opteekenenswaardig is, maar dat helaas! zelden bewaard, en meestal wanneer men er naar zoekt, nooit weerom gevonden wordt. Ik stel voor, dat men zulke *navorschersgadingen* uitknippe en aan u ter beoordeeling inzende. Welligt verdienen ze dan nog, ook in uw oog, een plaatsje in uw papieren museum. Hieronder een uitknipsel uit eene Amsterd. Courant:

Zelhem, 14 mei. Ten voordeele van de armen der gemeente is, aan den zoogenaamde ouden molen te Hengelo, de gewone jaarlijksche levering van brooden gedaan, welke door de geregtigden in de Dunsberger-Hattemer mark als rekognitie verschuldigd is. Even als in 1870, werd het zwaarste brood geleverd door den heer G. J. Massink alhier; het had een gewigt van 49 kilogram, terwijl al de brooden te zamen 1222 kilogram wogen.

*

Een Nederlander in Brandenburg. (XXV. bl. 219.) Wel was Artus Gijsels — zoo als zijn naam voorkomt in de papieren der Oostindische compagnie — een verdienstelijk man.

Men vindt hem reeds in 1615—1620 als opperkoopman en tweeden persoon in het gouvernement te Amboina: in het jaar 1620—1621 voer hij te huis als commandeur van de retourschepen: hij had zijn vlag op het schip Walcheren geheschen.

Onder zijn opzigt vertrokken met hem vier ambonsche kinderen, twee Konings- en twee Orang Kays [1]) soonen, »om aldaer in de theologie te studeren, om naermaels daervan alhier merckelijcke dienst te trecken" [2]).

---

[1]) Orang Kaja.

[2]) Resolutie Jacatra 5 october 1620.

In 1628 werd hij aangezocht om weder naar Indië te gaan [1]), »en na dat by volcomen getuygenisse was verstaen hoe bequaem ende ervaren den voorsz. Sr. Gysels souden wesen om in India te werden in de beste plaetse, so is na eenige communicatien met hem daerover veraccordeert dat Sr. Artus Gysels by de Seventhienen wert aengenomen om na India te gaen als Ordinair Raedt van India, om in deselve bedieninge gebruyckt te worden by soo verde aldaer comende, eenige plaetse van Ordinairis Raedt vacerende sal sijn; andersints sal wachten tot dat vacant worden sal, ende sal de voorsz. Sr. Gysels met hem nemen zijne huysvrouwe ende familie, bestaende in vier kinderen, een susters dochter en vier dienstmaechden enz."

Het liep echter aan tot 22 februarij 1630 dat hij als bevelvoerder over de uitgaande schepen met het schip Middelburg naar Batavia vertrok, waar hij den 12 december van dat jaar aanlandde. Weldra werd hij aangesteld tot gouverneur van Amboina, welke betrekking hij tot 1634 waarnam, toen hij opgeroepen werd om te Batavia deel te nemen aan de regeringszaken.

Van 1636 tot 1637 bekleedde hij het voorzitterschap van schepenen aldaar en keerde als commandeur der retourvloot in het volgende jaar naar het vaderland terug met het schip Wesel.

Van hem is nog in ms. aanwezig. »Verhael van eenige Oorlogen van Indien waerdoor deselve syn ontstaen, dewelcke begost syn nae myn arrivement aldaer, als oock met wat plaetsen dat in oorloch waeren ende noch syn, door Aertus Gysels 1621" gerigt aan David Munts in het Voorhout te 's Gravenhage.

»Berigt over de Eylanden Tristan d' Acunha door Aertus Gysels van de Caep 6 September 1630" en een

Uitvoerig rapport over den stand van Indië, overgeleverd in de Vergadering van HH. Mog. de Staten Generaal, bij zijne terugkomst uit Indië in 1638.

Toen de republiek in 1641 goed vond eene vloot naar de kusten van Portugal te zenden, werd aan Gysels daarover het bevel opgedragen.

---

[1]) Resolutie van de vergadering van 17en van den 28 october 1628.

Het was op dezen togt, dat onze beroemde Michiel Adriaenz. de Ruyter voor het eerst als kapitein het bevel voerde over een lands schip van oorlog *de Haese* genaamd [1]).

Het zal uit het vorenstaande genoegzaam gebleken zijn, dat zoo als B. V. B. F. zegt, de keurvorst plannen had tot het vestigen van een overzeeschen handel, dat Gysels hem daarin de gewigtigste diensten kon bewijzen.

Van zijne afstamming kan ik niets meedeelen, doch veronderstel dat men die in Zeeland zal moeten zoeken.

LABORANTER.

Jan Greeve. (XXV, blz. 211). Het was veelal de gewoonte van de hooge dienaren van de O. I. C., dat zij, hetzij gedeeltelijk of geheel, hunne verdiende gagie bij de boeken der comp. op interest lieten doorloopen.

De emolumenten, indirecte of ongeoorloofde handel enz. maakten bij velen alles goed. LABORANTER.

Hendrik Zwaardekroon als huwelijksmakelaar. Hendrik Zwaardekroon, van 1718—1725 gouverneur generaal van Neêrlandsch Indie, moet, volgens zijn levensbeschrijver, een zeer schoon gebouwd man geweest zijn. In 1694 als eerste koopman te Batavia gevestigd, muntte hij door zijne schoone gestalte boven alle jongelieden der stad uit, 't geen hem misschien vele vijanden, maar stellig nog meer vriendinnen bezorgde. Van een lid der hooge regeering kreeg hij op zekeren tijd een aardige commissie. Of zoo iets ook al tot zijne functiën behoorde, willen we maar niet onderzoeken. Zwaardekroon namelijk werd naar eene jonge dame gezonden om die voor gezegden persoon ten huwelijk te vragen. Niets meer en niets minder. Wat kreeg hij ten antwoord? Dat zij wat 't verzoek van zijn lastgever betrof, zich niet verklaren kon, maar dat ze wel zou weten te antwoorden als hij (Zwaardekroon) voor zich zelf met die vraag tot haar gekomen was. Hoe de boodschap

---

[1]) Een geheel eigenhandig door hem geschreven brief, houdende kennisgeving van de aankomst der vloot op den Taag, van 16 sept. 1641, is nog voorhanden.

ontvangen werd, wordt niet gemeld. Had 't lid der hooge regeering in de verste verte zoo iets kunnen denken, dan had hij stellig een ander gestuurd.

Aan 't Uddelermeer. A. AARSEN.

A. Scheerboom. (XXV, bl. 222). Er bestaat in onze taal een handleiding om de kunst, beter gezegd de waaghalzerij van Scheerboom en Boyton te leeren. 't Is een boekje dat vóór ruim honderd jaar bij de firma Petrus Conradi te Amsterdam en V. van der Plaats te Harlingen verscheen. 't Is getiteld: »De Scaphander, of Konst om in de diepste Wateren dryvende te gaan en allerhande werk te verrigten. Opgedraagen, door den Heer C. van Engelen, aan de Maatschappij tot redding van Drenkelingen. Met Plaaten." Drukt die titel niet naauwkeurig, niet allernaauwkeurigst uit wat vóór zestig jaar en nu weer den volke vertoond wordt? Daar is waarlijk niets nieuws onder de zon! Heeren menschenredders, zwemmers en directeuren van zweminrichtingen worden op 't boekje attent gemaakt.

Aan 't Uddelermeer. A. AARSEN.

't Huis te Manpadt, bij Haarlem. (XXIV, bl. 529; XXV, bl. 4).
Onder de grafelijke rekeningen, berustende op het Rijks-Archief te 's Gravenhage: III, 56, komt ook eene rekening voor van Garbrand van den Couster wegens schulden van den graaf van Oostervant, anni 1399:

Daarin leest men fol. 2, v°.

»Item so worden vercoft inden ban van Heemsteden tusschen 't Manpat ende Willems van Schoten Veen:

Eerst Jan Lottinsz. vj. morgen, die morgen om xx ℔, fac. cxx ℔.

Item Florens Boudinsz. vj. morgen, die morgen xx ℔, fac. cxx ℔.

Item die vrouwe van Heemsteden vj. morgen, die morgen xx ℔, fac. . . . . cxx ℔.

Hem, die proefst van Bergen vj. morgen, die morgen xx ℔ fac. cxx ℔.

Item Helmich van Doirnick vj. morgen, die xx ℔ fac. cxx ℔.

Item Pelgrim vj. morgen, die morgen xx ℔ fac . . . cxx ℔.

Item Willem van Scoten vij morgen, die morgen xx ℔ fac. cxl ℔.

Item Symon van Zaenden vj. morgen, die morgen xx ℔ fac. lx ℔.

Item die vrou van Heemsteden ix morgen, die morgen xx ℔ fac. . . . . clxxx ℔.

Item so heeft die vrou van Heemsteden noch iij morgen gecoft, die gelegen sijn westwairt an die wildernisse, zuutwairt ant Manpat, in den selven ban, coste elke morgen xiij ℔ fac. . . . . xxxix ℔.

Het hierboven vermelde land was o. a. door hertog Albrecht van Beieren aan zijn zoon afgestaan ten einde deze daarmeê de schulden zou kunnen betalen op zijnen krijgstogt naar ter Luine gemaakt. Het Manpadt zelf werd niet verkocht: waarschijnlijk was het óok grafelijk eigendom en bleef het dit uit piëteit. Of wordt hier onder dezen naam slechts de thans zoogenoemde Manpadtslaan verstaan?

Het aangehaalde stuk zie men in De oorlogen van Hertog Albrecht van Beieren met de Friezen enz. door Dr. Eelco Verwijs· Werken v. h. Hist. Gen. te Utrecht, n. s. n°. 8, bl. 315.

*

VRAGEN.

Nederlandsche molenmakers. Men heeft mij eens verteld, dat deze, als het ware, een afzonderlijke kaste vormden, zoodat het bedrijf steeds overging van vader op zoon. Als reden hiervan werd opgegeven, dat dit natuurlijk was, als zijnde dit ambacht zoo bijzonder moeielijk om te leeren. Ik wensch te weten wat er van een en ander aan is. *

De Malle brug te Amsterdam. »Zeker vermaard regent, zeer ervaren in het Bouwkundig Schoone, verordende eene Brug over de Gracht vóór ons ['t Amsterdamsche] Stads-werkhuis. Zeer schoon, en regelmaatig schoon zou die Brug daar ter plaatse gestaan hebben. Ja, volgens het Bouwkundig Schoone moest zij daar ook zoo worden aangelegd. — Maar ziet, het nuttig gebruik of de Praktijk leerde weldra geheel wat anders. De Brug kreeg

van de lieden, die er doorvaren moesten, en groote hindernis ondervonden, weldra den naam van *Malle Brug*, en de begonnen Bouwkundige Schoonheid, hoe schoon of regelmaatig ook, moest wederom worden afgebroken." — Politiek Belang-boek, bl. 133. Aan den voet van de bladzijde staat in eene noot: »zoo opmerkelijk was dit kleine geval destijds, dat er die regent zelfs bijnaamen om kreeg." Weet iemand soms meer van die brug en dien regent?

Aan 't Uddelermeer. A. AARSEN.

Een Huis te Groningen. Op de Ossenmarkt te Groningen, noordzijde, staat een zeer fraai antiek huis, waarop men leest:

Hij heeft wel gebout, die op Godt vertrout
Godt geve dat ick hier schuilen mach
En alzoo ontgaen des Heeren donderslach.

Op het bovenstuk der deur: *Renovata.* Anno M. D. C....?

Wie was de stichter van dit huis en waarom stelde hij dit zonderlinge opschrift? J. D. / L.

OUDHEID- MUNT- EN PENNINGKUNDE.

Opschriften van kerkklokken. (Algem. Reg., enz.) Men meldt uit Doetinchem:

«De groote torenklok alhier is onlangs verkocht en werd Donderdag in zeer korten tijd neêrgelaten. Men berekent hare zwaarte op p. m. 8000/2 ned. ponden. De klok draagt het opschrift:

Salvator. dicor. inimicos. pellere. nitor. convoco. viventes. pulsu. plango. morientes. Wilhelmus. Wegewart. me. Fudit. Anno. Domini. M D L X I V." (Standaard, 1 Junij 1875).

Is die klok tot versmelting, of tot vernieuwd gebruik verkocht? En is de naam van Wilhelmus Wegewart niet een tot nu toe onbekende naam in de geschiedenis der klokkengieterij? *

Beelden uit het Doolhof te Amsterdam. (XXV, bl. 229). Bevinden bedoelde beelden zich niet op 't stadhuis dier stad? Steller meent

in der tijd gelezen te hebben dat ze er, bij de slooping van deze inrigting, zouden worden heengebragt. Maar alleen de beelden! 't Overige meubilair is onder den hamer gekomen. Dat kan met zekerheid worden gezegd. Zoo werd onder anderen de heer W. Hekking Jr. te Amsterdam door aankoop eigenaar van den stoel die tot zetel diende voor 't bekende Bestje van Meurs. Eene afbeelding er van wordt gevonden in den Ouden Tijd, jaarg. 1872, bl. 321.

Aan 't Uddelermeer. A. AARSEN.

[De stad Amsterdam bezit slechts twee of drie dier beelden].

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Bilderdijks Brief van A. aan Z. Ofschoon de literatuur van Bilderdijks werken zeer ruim is en slechts zelden nieuwe ontdekkingen oplevert, die men vooral aan de bijdragen van Dr. A. de Jager te Rotterdam verschuldigd is, meen ik toch nog iets te kunnen mededeelen, dat dusver onbekend schijnt gebleven te zijn. Bilderdijk namelijk is mij gebleken de anonyme schrijver geweest te zijn van eene brochure: *Brieven van A. aan Z. Te Leijden bij L. Herdingh en Zoon* 1813, 20 bladz. 8°. Dit blijkt uit bescheiden, mij medegedeeld door en thans onder berusting van Dr. W. N. du Rieu te Leiden in portefeuille, met handschriften, afkomstig uit de nalatenschap van wijlen zijn oom Mr. L. C. Lusac en diens overleden weduwe, en op Lusac overgegaan van diens oom Mr. J. Valckenaer. Daarbij staat vermeld, dat door Valckenaer te Amsterdam gemeld geschrift van Bilderdijk ter perse is bezorgd. Er bevindt zich ook in die portefeuille in handschrift een Brief van Bilderdijk, ten vervolge van bewust gedrukt opstel, doch dit tweede geschrift is nimmer in druk verschenen. Dit laat zich verklaren door de omstandigheid, dat uit twee geschreven brieven van Lusac te Leiden aan zijn oom Valckenaer te Amsterdam de ongunstige indruk blijkt van hooger hand door gemeld gedrukt geschrift aldaar te weeg gebracht, ook van wege de politie. Het geschrift toch behelst een heftigen uitval en waarschuwing tegen hen, die zich onder het Fransche

bewind niet als echte Nederlanders betoond hadden en alsnu te mistrouwen waren, om in hoog bestuur hunne Fransche functiën met die van het Nederlandsche bestuur te verwisselen. Sommige verdachte personen worden er zelfs in genoemd of met letters tamelijk kennelijk aangeduid, zooals »M. schoonbroeder van Meerman", Mollerus is. Genoemd zijn: Gogel en Verhuëll. De titel voorts, *Brieven van A. aan Z.*, van het geschrift, dat voorloopig slechts één enkelen Brief behelst, duidt het aan, dat het voornemen van Bilderdijk aanvankelijk was, daarop andere te doen volgen. De uitgegeven Brief heeft dan ook aan het hoofd No. 1.

Er bestaan twee stukjes, als tegenschriften, mede naamloos uitgegeven: het eene is: *Brieven van B. aan Y. over den Brief van A. aan Z. Te Leijden, bij A. en J. Honkoop* 1813, 19 blz. Het is óók slechts één Brief. Aan het slot staat: *H. den* 14*den December* 1813, onderteekend *B.* In de bescheiden van Lusac, bij Dr. W. N. du Rieu, staat vermeld, dat de schrijvers zouden zijn: Mr. H. W. Tydeman en N. G. van Kampen.

Het andere tegenschrift is getiteld: *Brief van C. aan X. over de Brieven van A. aan Z. Te Amsterdam, bij J. ten Brink, Gerritsz.* 1813. 13 blz. Aan het slot staat: *G.* 27 *Dec.* 1813, onderteekend *C.*

Het kan voorts wel zijn, dat degeen, aan wien de Brief van A. aan Z. gericht is en in den aanhef »Waarde vriend" genoemd wordt, Valckenaer zelf, bekend als Bilderdijks zeer vertrouwde vriend, geweest is. De vriend immers wordt in den Brief geroemd, als die alle eereposten en eeretitels geweigerd heeft onder het Fransch bewind en aan wien nu, als een man van invloed in staatszaken, de schrijver zich wendt.

Jhr. Mr. Jo. de Bosch Kemper vermeldt in zijne Letterkundige Aanteekeningen achter zijne Staatk. Gesch. v. Nederl. tot 1830, Amst. 1868, blz. 452, de drie geschriften, was er echter niet mede bekend, dat de Brief van A. aan Z. van de hand van Bilderdijk was.

Amsterdam. JO. DE VRIES JZN.

Zonderlinge drukfouten. Darmstad, dingsdag. De tweede Kamer heeft heden met eenparigheid van stemmen besloten, de regering te verzoeken, door de erkenning van den prins van Augustenburg als hertog van Sleeswijk-Holstein, het regt en de integriteit van

Duitschland te handhaven, met de verklaring dat de Kamer bereid, is de regering met alle *modellen* waarover het land beschikt daarin te ondersteunen. *

Vertalingen. De spaansche admiraal *Barcaistegui* sneuvelde den 27sten mei 1875 bij Santander door een houwitzerbom (fransch *obus*). De Leeuwarder Courant deelde mede dat genoemde scheepsbevelhebber door *Obus* was gedood.

KUNSTGESCHIEDENIS.

Zeekaarten, teekeningen en schilderijen. (XXIV, bl. 493). Het is mij aangenaam te kunnen vermelden, dat de schilderij, voorstellende het zeegevecht voor Livorno, tusschen de nederlandsche en engelsche vloot onder den commandeur Jan Van Galen op den 14den maart 1653, waarnaar in dit tijdschrift werd gevraagd, zich bevindt in het Rijks Museum te Amsterdam onder n°. 244.

Even zoo, dat de overige schilderijen en teekeningen daar genoemd, aanwezig zijn in het Prins-Maurits-Huis in den Haag, waar plaatsruimte ontbrak om ze te kunnen ophangen; doch, naar men mij verzekert, zullen zij worden overgebragt naar het huis op den Vijverberg, dat tot een historisch museum wordt ingerigt. Nu blijven de kaarten nog over. Wie weet ons dienaangaande iets mede te deelen? LABORANTER.

VRAGEN.

S. Bleker. Een onbekend schilder. (?) Op de zeer belangrijke veiling van schilderijen die te Rotterdam, den 31sten mei ll. en volgende dagen gehouden werd, is o. a. verkocht eene schilderij van een welligt geheel onbekenden hollandschen meester uit de 17de eeuw. Ik noem hem onbekend, omdat hij in de levensbeschrijvingen niet vermeld staat, en hij dus noch wacht tot dat

hij met zoovele andere onbekende meesters uit de eene of andere oude thesauriers-rekening te voorschijn komt. Saulus op den weg van Damascus is het onderwerp der bedoelde schilderij. Daar mij nog nimmer iets van S. Bleker onder de oogen gekomen was, werd ik getroffen door de schoonheid der compositie; de figuren zijn met zeer veel sentiment geteekend en de geheele opvatting breed en fiks. Het doek is hoog 106 en breed 154 cent. Zijn er ook bijzonderheden van dezen meester op te geven? Gemelde schilderij werd voor drie honderd zestig gulden verkocht.

Rotterdam. FR. D. O. OBREEN.

TAALKUNDE.

Spreekwoorden en spreekwijzen aan den Bijbel ontleend. (Vervolg van bl. 302). *Apostel.* — Spreekwijzen, waarin dit woord figuurlijk in de volkstaal voorkomt, zijn: *hij heeft vele kleine apostelen* — vele kindertjes; »dit moet," zegt Sprenger van Eyk, Vaderl. Spreekw., nieuwe proeven, bl. 21, »denkelijk van onzen Zaligmaker afgeleid worden, wiens apostelen (discipelen) als het ware tot Hem in betrekking stonden van kinderen tot hunnen vader." Die kinderlijke betrekking blijkt uit de benaming »kinderen" (*τέκνα*) van Mark. 10: 24, »kinderkens" (*τέκνια, παίδια*) van Joh. 13 : 33, 21 : 5. Dat men bij deze vergelijking, naar mijn bescheiden oordeel uitsluitend denken moet aan de *verhouding* tusschen den Heer en zijne jongeren, en niet, met sommigen, aan de omstandigheid, dat Jezus eens den apostelen een *kind* ten voorbeeld stelde (Matth. 18: 3), kan, behalve het meer eenvoudige en natuurlijke van eerstgenoemde afleiding, hieruit blijken, dat men in de spreektaal »apostel" ook wel afwisselt met *discipel.* — Ik ben er wel eens getuige van geweest, dat een rijk gezegend huisvader, nadat hij aan zijne zoontjes iets van apostel Petrus, Paulus, enz., verteld, had, er met het oog op deze vergelijking, schertsend bijvoegde: »en gij zijt apostel die en die." Stelt u nu een zoon voor met name *Gerrit,* die, als hij van eenig ongeval hoorde, steeds verze-

kerde, dat hij iets soortgelijks ondervonden had, dan laat zich hieruit het ironisch gezegde: *troost u met apostel Gerrit, dien is 't ook overkomen* ongedwongen verklaren. — Stelden de eerste Christenen op de namen der twaalf apostelen hooger prijs (vgl. Openb. 21: 14); zij noemden zich zelven of hunne kinderen gaarne naar hen. Dat wie die namen nog onder ons dragen, *Johan*, *Pieter*, *Philip*, *Matthijs* of *Thijs*, *Andreas* of *Andries*, *Bartel*, *Simon*, *Thomas*, veel aan aan hunne deugden gedachtig zijn! Den naam *Judas* heeft echter nog nimmer een vader aan zijn kind gegeven. *Hij is op zijn apostelpaarden gekomen*, of *per pedes apostolorum*, d. i. te voet, omdat de apostelen meest altijd te voet reisden (vgl. Matth. 10: 10, Mark. 6: 8, 9, enz.), dus zonder rijtuig, waartoe paarden behooren; waarbij men echter het oog moet sluiten voor het anachronisme, dat men aan den leeftijd der apostelen, en dan nog wel in het Oosten, de reismanier met paard en rijtuig toeschrijft! Maar men kan door klanknabootsing van »postpaarden" aan »apostelpaarden" gekomen zijn. [Ook zegt men: *hij gaat met eigen rijtuig* = op zijn beenen, of *met de peerden van Sint Franciscus* (Prudens van Duyse in het Belgisch Museum van Willems, dl. V, bl. 457) d. i. te voet. *Dat is mijn derde paard*, zegt een voetreiziger of wandelaar van zijn wandelstok.] *Het zijn niet alle apostelen, die wandelstokken dragen* (waarvan de synonyme spreekwoorden zijn: *het zijn niet alle koks, die lange messen dragen*, en: *het zijn niet alle molenaars, die witte kleêren dragen*) = uiterlijk vertoon geeft nog de ware kennis, en daaruit spruitende bevoegdheid en ervarenheid niet; men is niet altoos wat men schijnt of lijkt. Bij dit spreekwoordelijk gezegde kan men alleen verwijzen naar Mark. 6: 8, waar de Heer zijne jongeren gelast op hunne evangeliereizen niets anders mede te nemen *dan* een staf, terwijl hun ll. parall. (Matth. 10: 10, Luk. 9: 3) verboden wordt *zelfs* een staf mede te nemen; welk verschil van der Palm aldus oplost: »geen anderen staf (misschien beter voor de reis geschikt), dan dien zij in handen hadden, zich aanschaffen." — *De apostelen moeten wandelen* = het geld moet onder de menschen komen; bij welk spreekwoord men alleen gedacht heeft aan de noodzakelijkheid, dat de apostelen menige (voet)reis moesten doen, als ook aan de omstandigheid, dat een (voet)reiziger zich dikwijls ververschen en derhalve nu hier dan

daar geld verteren moet, — maar niet gelet heeft op het in de drie synoptische Evangeliën klaarlijk uitgedrukte gebod, om toch geen geld meê te nemen (zie Matth. 10: 9, Mark. 6: 8, Luk. 9: 3), welk gebod op de eerst aangevoerde plaats nog wel wordt aangedrongen door de opmerking, dat een arbeider zijn voedsel waardig is. — Het gezegde is dus niet historisch juist. Ik waag het echter, aan Hand. 3: 6 te denken, waar wel eerst staat: »goud en zilver heb ik niet" maar dan volgt; *»wat ik heb, dat geef ik u,"* en ieder weet, hoe dit gezegde, dat in den mond der apostelen juist een tegenovergestelden zin heeft, van een stoffelijk geschenk of gift in geld dikwijls gebezigd wordt. En nu, »die alles geeft wat hij heeft," brengt zijn geld in omloop. Van hier, dat het wel eens de onbezonnen taal is van verkwisters: *het geld moet onder de menschen komen.* Daarbij komt, dat in de pericoop Hand. 3: 1—9 sprake is van »Apostelen," als ook van »wandelen", al ziet dit laatste geenszins op Petrus en Johannes, maar op den herstelden kreupelen; daarnaar vroeg men niet, maakte eene combinatie op den klank der woorden af, en zeide: *de apostelen moeten wandelen.* Aan »wat ik heb dat geef ik u," denken wij bij den eersten regel van het in het volksleven telkens terugkeerend distichon: *Die geeft wat hij heeft, Is waard dat hij leeft.* En misschien is de gissing niet gansch onhoudbaar, dat de tweede regel ziet op de wonderdadige genezing van den kreupelen, welke men, door persoonsverwarring, op Petrus, den genezenden apostel, die het eerste sprak, overbragt. Doch welligt is het gepaster, dit distichon in verbinding te brengen met de weduwe, die *al wat zij had,* in de schatkist wierp, volgens Mark. 12: 44 (vgl. Luk. 21: 4). — In eenen der kelders van het raadhuis te Bremen zijn twaalf wijn- of jenevervaten, die (zeker ter oorzake van het getal twaalf!) de namen der apostelen dragen: van hier heet het, naar de opgave van Harrebomée in zijn Spreekwoordenboek: *hij gaat in de kerk, daar men de heiligen (apostelen) met hoepels bindt* (= waar de jenevervaten staan) d. i. hij is een jeneverdrinker. — *Ik ben ook een apostel* = ik behoor ook tot het gild der evangeliepredikers (vgl. 1 Kor. 9: 1), of meer algemeen: ik ben ook een man van het vak. *Hij is de minste der apostelen* = de minste der broederen, is een man van geen beduidenis in zijn (inzonderheid: geestelijk) ambt (vgl. 1 Kor. 15: 9.) —

In minder gunstigen of volstrekt ongunstigen zin zegt men ook: *hij is een rare apostel* = zonderling mensch, vreemde snuiter, kluchtige vocativus, welke uitdrukking door sommigen ontleend wordt aan de denkwijs van Luther omtrent den apostel Jacobus, die, volgens den kerkhervormer, een brief van stroo (eine ströherne Epistel), een onbeduidenden brief geschreven zal hebben (zie het citaat uit Luthers werken bij J. H. Scholten, Leer der Herv. kerk, II, 2e dr., I, bl. 111) maar wel waarschijnlijk uit de reismanier der twaalve zal verklaard moeten worden. *Hij is een apostel der vrije gedachte* = erge vrijdenker, voorstander van, ijveraar voor vrijdenkerij. *Hij is een apostel van de dwingelandij van den staat* = voorstander van, ijveraar voor het staatsalvermogen. In dezen zelfden zin spreekt men van een *apostel des ongeloofs*, *der zedeloosheid*, van *apostelen der losbandigheid*. Ook gewaagt men van een *ruwen, ruigen apostel* = onbeschaafd mensch, bij welke gezegden dr. E. Laurillard, Spreuken en Gezegden, enz., 1875, bl. 18, denkt aan het schijnbaar wel wat vreemde en ruwe, dat aan de reismanier der apostelen eigen was (vgl. Matth. 13; 9, 10, Luk. 10: 4); terwijl Heringa (Voorlezing over de verrijking onzer moedertaal met woorden aan den Bijbel ontleend) het in verband schijnt te brengen met het verblijf der eerste evangeliepredikers hier te lande, die gedeeltelijk ruw, ruig, raar en vreemd waren.

Ten slotte veroorlove men mij twee vragen en ééne opmerking. 1°. Zou de omstandigheid, dat dat Jezus juist *twaalf* discipelen koos (naar analogie der twaalf stammen Israëls, vgl. Matth. 19: 82, Luk. 22: 30) aanleiding gegeven hebben tot het kiezen van predikanten uit *twaalftallen?* Want deze wijze van beroeping is algemeen; het kiezen uit acht- of negentallen behoort tot de hooge uitzonderingen. 2°. Moeten wij in dat »twaalve" in verband met de spreekwijs: »kleine apostelen" = kindertjes, de reden zoeken, dat men aan de hoofden van een schielijk aangroeiend gezin steeds de de heugelijke kans voorspiegelt van een »twaalftalletje," een »dozijntje"? Terwijl er toch wel voorbeelden zijn, dat het niet altoos bij een »dozijntje" behoeft te blijven! Het getal *twaalf* is ook geijkt in de uitdrukking: *»nog twaalf blaadjes!"* als men iemand dringt, om, nog een poosje vertoevende, een los pijpje te rooken; dit gezegde nu, dat meest nopens *predikanten* gebezigd

wordt, die over 't algemeen gaarne rooken, schijnt ook van hen herkomstig te wezen. Zouden zij bij dit *twaalf* aan *de twaalve* gedacht hebben?

Ave Maria. Luk. 1: 28 treffen wij de begroeting der gezegende moedermaagd door den engel Gabriël aan, aldus: »wees gegroet, gij begenadigde!" *χαῖρε κεχαριτωμένη.* In de Vulgata luidt deze groet: »ave, gratia plena!" *Ave, Maria!* is de aanhef van menig roomsch liturgiegebed. Van hier spreekt men van een *Ave-Maria* = een gebed, tot de maagd Maria gerigt. Een *Ave-Maria* ontaardt liet in een schielijk uitgesproken, afgerammeld prevelgebedje, en van hier het *amerij* (zamengetrokken uit »*Ave-Mary*"), d. i. de tijd, dien men noodig heeft om zulk een prevelgebedeke te uiten of te »klappen" (vandaar: *aveklap* of *haverklap*, zie Nav. III, Bijblad, CXVIII). Dit *amerij* is wederom verbasterd in *averij*, en zoo zegt men: *blijf nog een amerijtje* (of *averijtje*) *zitten*, d. i. een oogenblikje; *in een amerij* of *averij* = in een ommezien (vgl. Nav. V, bl. 83); *wacht een amerijtje* = nog even. Nav. Bijbl. III, CXLIX leert ons, dat men »langs den Nederrijn" in denzelfden zin spreekt van *amelang*, d. i. *een amen lang*, = zoo lang de tijd duurt om *amen* te zeggen. Deze laatste spreekwijs geeft echter geen regt om ook *amerij* van *amen* af te leiden, alsof men zeide: »wacht een *ametje*."

Bedeeling. Komt dit woord Efez. 12: 10, voor van de inrigting des heils, die met het Christendom is daargesteld, als nieuwe godsdiensttoestand tegenover dien des Ouden Testaments (gr. *οἰκονομία*); de volkstaal spreekt ook van *oude en nieuwe bedeeling* of regtstoestand, gelijk zij van *regtsbedeeling* = bediening en toepassing van bepaalde wetten gewaagt; bijv. *dat was* of *dat geschiedde nog onder de oude bedeeling* = onder eene vroegere wet, die later werd afgeschaft, *dat was eene fout in die bedeeling* = in dien wetstoestand; *onder deze bedeeling leven wij thans*, d. i. in dezen regtstoestand.

Beginnen, begin, beginsel Genes. 1: 1 (vgl. Hebr. 1: 10) komt ook voor in de volkstaal, die woordspelingen bemint, t. w. als iemand

uitvlugten en uitstel zoekt, ten einde maar niet aan eene voorgenomene of opgelegde taak te beginnen, gedurig zeggende: »ik zal beginnen", zonder het te doen; wordt hem wel ironisch toegevoegd: *wat spreekt gij van beginnen? in den beginne schiep God hemel en aarde* (of: *is de wereld geschapen*), alsof men zeggen wilde: »begin maar werkelijk!" — Een lang gebed, eene lange preek, enz., wordt weleens *een gebed* (enz.) *zonder begin en zonder einde* geheeten. — *Dat is al een begin van het bittere lijden;* vgl. Mark. 13: 8, Matth. 24: 8, waar Jezus zegt: *dat zijn* (*is*) *maar beginselen* (*een begin*) *der smarten* (*ἀρχὴ ὠδίνων*) als hij de bange dagen beschrijft, die Jeruzalems verwoesting zullen voorafgaan. »Zoo men," zegt Harrebomée in zijn Spreekwoordenboek, I, bl. 43,»hier (bij dat »bittere lijden") denken wil aan het lijden van onzen Heer, dan is het misbruik al te grof." Wij zeggen het dezen schrijver van ganscher harte na; want aard noch strekking van 's Heilands lijden mag men vergelijken met bagatellen, die van meer beduidenis kunnen worden; en in dezen zin wordt bovengenoemd gezegde gebezigd.

Beker. Komen bekers in het O. T. menigvuldig voor, bij *rijken* (Jez. 22: 24), even als bij den tempeldienst, van goud en zilver (1 Kon. 28: 17, Ezra 1: 10), of ook van koper, bij *armen* (2 Sam. 12: 3) van glas, aarde en hout (zie Bijb. Wdbk. I, bl 121); bekend is in de volkstaal de beker van Jozef, gelijk dan ook geen gewijd of ongewijd verhaal de geschiedenis van Jozef in populariteit evenaart. Egyptes onderkoning had, om de broederlijke teêrhartigheid der zonen zijns vaders op de proef te stellen, zijn eigen drinkbeker, waarvan hij kort te voren aan den maaltijd gebruik maakte, doen verbergen in den zak zijns jongsten broeders, en deze werd natuurlijk dra gevonden (Gen. 44: 12); van hier zegt men ironisch van een voorwerp, dat toevallig als corpus delicti gevonden wordt bij iemand, die het zelf niet ontvreemdde: *dat is de beker uit Benjamins korenzak.* Treffend is het den gewijden schrijveren even als den Arabieren (zie Gesen. in Lex. Hebr. p. 428*b*,) gemeenzame zinnebeeld eens huisvaders, die aan elk zijner dischgenooten een beker dranks toedient; is die drank aangenaam, dan is *beker* het zinnebeeld van een gunstig, maar is hij onaangenaam,

bitter, troebel — van een ongunstig lot. Dit nu wordt overgebragt op den Allerhoogsten, die aan ieder mensch zijne lotsbedeeling aanwijst (vgl. Hand. 17: 26*b*, 28*a*); Hij is de Vader van het groote huisgezin zijner menschenkinderen, die een beker in de hand houdt, uit welken Hij de volken laat drinken, en het heldere vocht den vromen tot zijne verheuging (vgl. Ps. 23: 5: 116: 13) het troebele den goddeloozen tot zijn onheil te drinken geeft. Van hier, dat heffe (»droesem" of grondsop, d. i. het onderste van het vocht) wel eens voor »laatste beproeving" wordt gebezigd in dezen zin: *de heffe van dien beker is voor u wel bitter.* Dit doet ons wederom aan een populair gezegde denken, dat men in gezellige vereenigingen menigwerf bezigt, t. w.: *het grondsop is voor de goddeloozen* (zie Spreekwoordenboek van Harrebomée, I, 246, en vgl. het fransche proverbe: *le fond est pour les bons*) Deze uitdrukking wordt natuurlijkerwijs wel altoos in ironischen zin bedoeld; doch Sprenger van Eyk in zijne verhandeling, Spreekwoordel. gebr. v. Bijbeltaal (Mensing en van Westreenen, Rotterdam, 1844) bl. 20 vaart er m. i. veel te hevig tegen uit, als hij zegt: »dus spreekt men bij het laatste vocht uit flesch, kruik of kan in gezelschap, en leidt ook wel dit spreekwoord af van den giftbeker, oudtijds toegereikt aan ter dood veroordeelden; maar dan toch een ellendig compliment aan den gast, die de laatste droppels in zijn glas ontvangt, of aan den schenker zelven, die het zijne daarmeê geheel of gedeeltelijk vult, ja, in het laatste geval, wèl bezien, eene laffe pralerij met gewaande nederigheid." Wil deze schrijver het liefst ontleend hebben aan Jez. 51: 17. »Waak op, waak op, Jeruzalem, gij, die gedronken hebt van de hand des Heeren den beker zijner grimmigheid, den droesem van den beker der zwijmeling hebt gij gedronken, ja, uitgezogen;" hij getuigt van deze woorden, dat ze, even als die van vs. 22, denkelijk voorheen op boet- en bededagen meermalen gehoord, en daardoor bij het volk in 't geheugen bewaard, maar ook zoo jammerlijk in het genoemde spreekwoord onteerd zijn, dat het gebruik er van onder ons, bij de bewuste gelegenheid, voor altijd een einde moest nemen! Doch dit kan men getuigen van vele gezegden, die het volksvernuft aan de H. Schrift ontleende. Wie denkt ook, bovendien, als hij het op de lippen neemt, altijd aan de herkomst! En aan hoevelen, in wier mond het ligt,

is die herkomst geheel onbekend' Jezaja l. cit. maakt melding van den beker, waaruit Hij het vocht zijner wrekende gramschap uitgiet, van den *bodem* of *kern* des bekers, niet: »droesem des bekers" (Staten-overz.), ook niet: »boordevolle beker" (van der Palm); evenmin: poculum perquam cavum atque capax, Breiter Pokal, of volgens den Targum: פִּילִי, *φιάλη* (zie Julius Furstius, Hebr. Concord. p. 969, eerste kolom); — maar Hebraice קֻבַּעַת כּוֹס, calix poculi (vgl. Gesen. in Lex. Hebr. p. 804*a*, die het echter niet nader verklaart) d. i. de kelk (*κάλιξ*) of het diepste inwendige van den beker, even als men spreekt van den kelk (*κάλιξ*) eener bloem, d. i. den buitensten bloemkrans, die altoos aan het uiteinde van den bloemsteel zit, a rad. קָבַע, abscondidit ut florem in calice. Deze uitlegging strookt ook het best met de gelijkluidende plaats Ps. 75: 9, waar wij שְׁמָרִים (שֶׁמֶר), faeces, *droesem* aantreffen. Bovengenoemd gezegde *kan*, met het oog op de heerschende vertaling des Statenbijbels, uit Jez. 51: 17 ontleend zijn. Ieder echter, die Ps. 75: 9 leest: »gistend is de wijn, boordevol ingeschonken, dien geeft Hij te ledigen; tot den droesem tce moeten zij drinken, alle goddeloozen der aarde" (van der Palm), zal, wegens de schilderachtige voorstelling, gewis met mij aan déze bijbelplaats, als moeder onzer uitdrukking, de voorkeur geven; vgl. ook vooral de berijming vs. 5*b*. Dat intusschen de volksgeest een naauw verband, niet alleen wat den zin, maar ook wat de woorden betreft, tusschen Jez. 51: 17 en Ps. 75: 9 heeft gezocht, kan welligt blijken uit de vertaling der Vulgata van eerstgenoemde plaats: »usque ad fundum calicis soporis bibisti, et potasti usque ad faeces." Hierin is sprake van faeces = *droesem* of *grondsop*, dat aan onze populaire spreekwijs herinnert, maar hier is ook sprake van »usque ad fundum calicis," dat uit de kloosters, pastoorswoningen en seminariën ligt naar onze studentenkamers, enz., verhuisde in het overbekende *ad fundum usque*, »drink 't glaasjen tot den bodem uit!"

E. en W. J. ANSPACH.

Spreekwoorden en spreekwijzen aan den Bijbel ontleend. (XXV, blz. 115). Omtrent de opmerkingen van den heer Leendertz over Markus met de bokken van Farao enz. dit: Er wordt voor spreekwoord of spreekwoordelijk gezegde wel eens wat gevent dat geen

burgerregt bezit en geheel tot de particularismen behoort. In West-Zeeuwsch-Vlaanderen hoort men: *'t Zal wel uitkomen waar Bokelaar geslapen heeft.* De man was namelijk niet al te zindelijk op het bed van zijnen gastheer geweest en liet zich deze woorden (van hem afgeluisterd) ontvallen. In Aardenburg hoort men als spreekwoord bezigen: *Als 't waar is zei Mote!*" niettegenstaande zelfs die man nog leeft. Men zegt dat hij deze uitdrukking vaak bezigde en toen hij ze ten antwoord gaf op het berigt dat zijne wagenhuif gestolen was, kwamen ze, zoo als men zegt, *en vogue.*

Kon *Mozes reed op een bokje* gelijkbeteekenend zijn met een bok schieten, dan zou men 't meer oostersch kunnen maken en zeggen: Mozes reed op een kemel, want in Vlaanderen schiet men geen bokken maar kemels, even als men er geen aprilgrappen maar aprilvisschen heeft; beide zijn vertaald Fransch.

Daar wordt een Jodenkind besneden; ze gaan er allen naar kijken, hoorde ik er bijvoegen; maar 'k hoorde ook: *er wordt een Jood gegeeseld.*

Salomoos kat. 'k Herinner mij een heel pedant kinderwerkje. Daarin komt het verhaal voor, dat Salomo eene kat had die hem het licht bragt en daarover geprezen wordende, zoodanig in glorie ontstak, dat ze den kandelaar liet vallen en zelf van de trappen rolde. Eene andere anecdote is deze, dat ze den wijsgeerigen koning diende tot bewijs zijner stelling (waar ze staat is me een raadsel) *de natuur gaat boven de leer.* Een hofnar had een kat opgevoed die elken avond licht binnen bragt en meer andere kunsten verrigtte: de leer ging boven de natuur. Neen, zei Salomo, omgekeerd, en op zekeren avond liet hij een muisje loopen en de natuur *ging* boven de leer, de kat liet het licht vallen en maakte jagt op het muisje. Ik hoorde de anecdote ook verhalen van Luther en Erasmus.

Job op den mesthoop. De opmerking omtrent onze Statenvertaling houde men toch wel in 't oog. Die vertaling is zeker verre boven den lof der nadenkende leeken verheven, maar ze blijft toch een menschenwerk, waaraan, als zoodanig, geenerlei gezag mag toegekend worden. In de oude natuurkundige werken vinden we Ana, een Edomiet, steeds aangehaald als er sprake is van muilezels, en dezer bestaan wil men dan van zoo verre op-

halen. Zonder nu over den ouderdom te willen twisten is op die plaats (Genesis 36 v. 24) geen sprake van muilezels, maar van waterputten; de muilezel is daar dus het gewrocht eener onjuiste, doch verschoonbare, vertaling. Jobs aschhoop schijnt een zoogenaamde pluishoop, verzameling van allerlei afval, geweest te zijn.

Koets voor bedsponde, eigenlijk meer voor legerstede, is op de zuidergrens van Zeeuwsch Vlaanderen nog steeds, even als in Vlaanderen zelf, in gebruik.

Linker. In Zeeuwsch Vlaanderen is nog *liinkert* in gebruik voor een persoon die er listig zijn werk van maakt om vrouwen en meisjes te bekoren.

Ben je zeventig. Behoort stellig tot de particularismen. Ik hoorde steeds *ben je zestig*. Bezit iemand der lezers den Almanak voor blijgeestigen (niet den Hollandschen maar de Brusselschen) dan zal hij in een der zes of zeven jaargangen voor 1831, aangeteekend vinden, dat er te Athene een genootschap was van koddige snaken, welk genootschap uit zestig leden moest bestaan. Van daar *ben je zestig?* Of de anecdote historisch is? Dit heb ik opgemerkt, dat een zestigér doorgaans van een vrij opgeruimd humeur is, joviaal, ja soms uiterst vrolijk; mijne ervaring is daaromtrent zeer sterk. Verg. het blijspel Magdalena of de schotel met ooren.

't Is een draak hoort men in Zeeuwsch Vlaanderen ook als gelijkbeteekenend met, het is een monster van leelijkheid.

Zebedeus. In Zeeuwsch Vlaanderen heeft men den vrouwelijken vorm *Sebedee*, gruttentelster, vrouwelijke Jan hen. Zekerheid tot angstvalligheid toe, nauwziendheid tot in 't belachelijke kenmerken de Sebedee. 'k Heb wel eens gedacht, dat de zachte klank die men aan beide namen in den regel geeft, aanleiding tot het gebruik gaf.

Voor *Teeuwes en Meeuwes* heeft men in Zeeuwsch Vlaanderen de var. *van tuten* (toeten) *noch blazen;* de heer L. zal dus wel gelijk hebben met aan *uitgedacht* te denken.

Piet, *Jan*, *Bram*. Hoort men den eersten en laatsten naam niet veel in zeetermen? Den blaauwen *piet* ophijschen vond ik als teeken van zeilree liggen aangegeven; *brammen* zijn er genoeg aan boord, zelfs *bram*raas en *bram*zeilen. Nu geloof ik wel niet dat dit *bram* in zeil en ra den mansnaam beteekent, doch Jan-

maat, sommige verschijnselen ook met een *bramzeilskoelte* vergelijkende, kan ze wel verpersoonlijkt hebben. Een Jan is in Zeeuwsch Vlaanderen altoos iets groots, een Jan van appel, zelfs een aardappelsoort, jannen, is er overbekend.

De kwade pier. Menigvuldig zijn in Zeeuwsch Vlaanderen de varianten op d'n kwajen piit, pietje de voorste, pietje dul, pietje krul, pietje voor (om) niet, pietje gort, pietje den dien (deze of gene), pietje kort, pietje gruus (zemel), pietje roer me ni(et), pietje kadul, pietje pertig (eenigsins hoovaardig), pietje lekker appel. enz. Pietje is zoowel de verkorting van Pieter als van Pieternella of Petronella. Onze dichteres heet in Zeeuwsch Vlaanderen gemeenzaam steeds Pietje Moens. Men zegt dat de eerste kwaje pier een hengst was: het aantal hengsten en ruinen met den naam van pier is werkelijk legio. Maar veel opmerkelijker is het volksidee, dat het paard *Pier* altoos een wit paard zijn moet. Kan er in dat *pier* iets anders schuilen? Het gebruik van 't gezegde schijnt mede te verschillen. *I is altiis* (altijd) *de kwaeje pier*, wil zeggen: hij is altoos den duts, den onnoozele, het kind van de rekening, dit laatste nu was met Petrus toch zoo bijzonder 't geval niet. De heer L. neemt ook *de kwade beest* in aanmerking: inderdaad de *bête noire* der Franschen vinden we ook in Vlaanderen als de *kwaje beeste*. G. P. ROOS.

St. Olof en St. Frederik. — St. Olof is de naam van een heilig die, vóor de kerkhervorming, vooral in Noord-Europa zeer populair was. Zoo lees ik in een engelsch boek dat »*St. Olaf was the great saint of Scandinavia*", en in Londen en Dublin beide, bestaat er reeds sedert de middeneeuwen een *St. Olaf's street.* Ook in Nederland worden nog herinneringen aangetroffen aan St. Olof. Zoo is er te Amsterdam een St. Olof's poort en een St. Olof's kapel en te Harlingen is een St. Olof's steeg. Toen Staveren nog een bloeiende handelstad en de hoofdstad van 't westerlauwersche Friesland was, stond er een groot en rijk en zeer bekend klooster aan St. Odulphus gewijd. St. Odulphus is de geijkte, kerkelijke of latijnsche naam van St. Olof. Want even als de Friezen en Saksen en Franken en andere Nederduitsch sprekende Germanen het *hoog*duitsche Rudolf (middeneeuwsch-latijn: Rodulphus of Ru-

dolphus) als Roelof uitspraken en 't zelfs tot Roelf, Roolf, Rolt, Ralf en Roel verkortten, zoo als trouwens nog heden gebeurt, zoo maakten ze ook van Odulf (Odulphus) Olof, Olaf, Alef, Alf, enz. Maar de Friezen gingen nog verder en maakten van Alf *Eal*, even als in het friesch half = *heal* is en kalf = *keal*. Op den dag door de roomschen aan St. Olof gewijd, op den 12den Juni, werd er te Bolsward oudtijds een jaarmarkt gehouden. In de zeventiende eeuw was dit nog het geval, en noemde men die jaarmarkt in het friesch: *St. Eal's merke*, of ook kortweg: *St. Eal*. Zoo komen er nog in Gysbert Japicx's gedicht *Friesche Tjerne* de volgende regels voor:

Tetke krigge Sjolle-Kreamer
To Sint-Eal, by wijn in bjear.

Maar tegenwoordig is St. Olof bij het friesche en engelsche volk gansch vergeten. Het kent en verstaat zijn naam niet eens meer en zoodoende is van de *St. Olaf's street* in London tegenwoordig *Tooleystreet* geworden, en van *St. Olaf's street* in Dublin *Tulloch street*, terwijl St. Olof's steeg te Harlingen tegenwoordig in 't dagelijksche leven den naam draagt van *Oorlog-steeg*, of in den harlinger tongval *Oa'lochsteich*.

Zoo is dus te Harlingen de naam van St. Olof (dien grooten heilig!) tot een profaan woord verbasterd. Maar, als of het was om die zonde der Harlingers weer goed te maken, te Leeuwarden heeft men juist het omgekeerde verricht. Daar draagt een steeg van ouds den naam van Schinkevretersteeg, in den leeuwarder tongval *Skinkefretersteich* genoemd. Fatsoenlijke lui, in nieuwerwetsch gelikt hollandsch zouden er een hameters-steeg van kunnen maken, want *skinke*, overeenkomende met het duitsche *schinken*, het deensche *skinke*, het zweedsche *skinka*, is het friesche woord voor *ham*. De Leeuwarders van den echten stempel blijven deze steeg echter, zeer te recht, voor en na *Skinkefreterteich* noemen, niettegenstaande ze voor eenige jaren plotseling, op het naambordje aan den hoek der steeg, tot St. Frederiksteeg bevorderd is. Die prachtige naam is wis bedacht door een vreemdeling die de friesche taal niet verstond, en dus maar een naam smeedde die in klank zoo wat leek op den oorspronkelijken naam, of door

een basterd-Fries, wiens gehoor al te kiesch geworden is voor de kernachtige woorden zijner voorouders. JOHN CHURL.

Eenige zeeuwschvlaamsche en vlaamsche tijd- afstand- en zwaartematen. *'n Ommeziintje* (de *ii* niet zoo lang als de *ie* uitgesproken). Hoe? zegt men, een omzien, de tijd die verloopt tusschen het voor- en even achterwaarts zien, is genoeg bekend; maar neen, dat bedoelen we niet, 't geen wij bedoelen zou in 't Nederlandsch omzijntje moeten geschreven worden en al beteekent het nu 't zelfde als 't bekende een omzien, 't is toch een aardige variant en de duur des tijds er door aangewezen, is iets langer. 't Is bij ons ontleend van het zich eventjes verwijderen, bij voorbeeld van tafel, even om een hoekje gaan om iets noodzakelijks te verrigten.

'nÁnegeschrei, zoo ver men het kraaien van een haan hoort.

'n Pupe smoôrens, zooveel tijd als men noodig heeft om een gewone pijp tabak te rooken.

'n Boogscheute, zoover als men met den handboog een pijl kan schieten.

'n Bolleworp. Het *bollen*, werpen met vrij zware houten schijven wier bovenzijde eenigzins uitgehold is, zoodat zij in haren loop een halve ellips beschrijven, is een geliefd vlaamsch spel, betrekkelijk ver over de grenzen doorgedrongen. Bolders gezelschappen bestaan tot in de kleinste dorpen en gehuchten.

'n Bolleworp vervangt het bekende *steenworp*: de bol wordt namelijk uit de hand op kniehoogte uitgeworpen om het digtst bij een staakje te komen, soms ook met kracht regtuit gedreven, geschoten, om den nabij het staakje liggenden bol des tegenspelers te verwijderen en zijn medemaat gelegenheid te geven om te winnen. Een bolleworp is dus de tijd die er noodig is om den bol het staakje te doen bereiken.

'n Stap. Vuuf (vijf) stappen is een roe, namelijk gewone stappen van een landman of arbeider, ongeveer zeven palmen wijd. Deze roe is de brugsche van 100 in een linie of lijn en 300 in 't gemet. Een gemet. = 0,442368 hectare.

'n Aeverstroo, de breedte van een haverstroo, elders een haartje of een haarbreed. De vergelijking dient om eene zeer geringe

ruimte of hoeveelheid aan te duiden; een *stroobreed* hoorde ik ook elders. Men gebruikt het beeld veel: 'k geef er geen haverstroo om, 'k stoor er mij niet aan; 't is geen haverstroo, bijna niets, waard, enz.

Om 'n averklap. De beteekenis van het gezegde, om een haverklap, om de minste nietigheid, is hij boos, scheidt hij van iets, hoorde ik honderden malen; doch wat is haverklap? ([1])

'n Steen. Dit gewicht (ongeveer 3 kilogr., nog bijna uitsluitend in den vlashandel in gebruik) is zeker wel een der oorspronkelijkste gewigtsnamen. Salomo sprak reeds, even als de israelietische profeten, van een weegsteen. »Tweeërlei weegsteen is den Heer een gruwel!" Welligt hadden die weegsteenen eenen bepaalden vorm en zoo na mogelijk gelijke zwaarte en de naam zal op den huidigen dag gebleven zijn, waar het voorwerp reeds lang in onbruik was. Men vermoedt echter dat sommige plattelandbewoners nog wel eens met steenen wegen. G. P. ROOS.

Smous. (Vgl. A. R. II; XXV. bl. 80, 197.) 't Verwondert me, dat de heeren die aan den Navorscher medewerken, er volstrekt niet aan gedacht hebben om het gevoelen van een zeker tot meespreken bevoegde over het woord *smous* mede te deelen.

In een artikel in den Nederlandschen Spectator, 1867, getiteld: *Nog eens oosterlingen*, schrijft dr. J. P. N. Land het volgende:

»*Smous.* Stellig niet *shammòth*, een kerkedienaar (door den verslaggever in den Spectator gearabiseerd tot *shammûs*). Daarvoor schold men geen jood uit, zoo min als een christen voor diaken, koster of hondeslager. Het is, dunkt mij, niet anders dan *îshmòwèt*, *man des doods*, d. i. iemand die den dood verdiend heeft: dus gelijkbeteekenend met *pendard*, *galgebrok*. Die *t* gaat bij de de Hoogduitsche joden in *s* over en met een sterk accent op het laatste woord verkrijgen wij de uitspraak *'shmòwēs*: daaruit *shmous, smous.* Het christelijke straatpubliek wist dat dit voor een jood een grove beleediging was, en bleef niet in gebreke hem daarmede, gelijk met *ganf* (dief, zie Dozy, Oosterlingen p. 39), bij elke gelegenheid te vervolgen."

([1]) Zie bladz. 349.

[Mij verwondert het niet, dat de medewerkers van den Navorscher zich niet bij het gevoelen van dr. Land hebben neergelegd. Hetgeen toch en t. l. a. pl. en reeds vroeger in den Navorscher is medegedeeld, geeft reden om te meenen dat *smous* oorspronkelijk geen scheldnaam is geweest. Is dit zoo, dan kan de hier medegedeelde afleiding de ware niet zijn.]

Spreekwijze. Geeft hem ruimte. In den Navorscher (dl. XXIV. bl. 387) wordt door J. W. V. H. gevraagd naar de beteekenis van deze spreekwijze. Hij vraagt, of de conjectuur te gewaagd zou zijn, het gezegde aldus aan te vullen: Geeft hem ruimte van tijd, m. a. w. wacht maar op de toekomst, dan zult gij zien dat hij te gronde gaat.

Ik weet het niet, en kan mij niet herinneren deze spreekwijze die veel in Zuidholland schijnt gebruikt te worden, te hebben gehoord.

J. W. V. H. schijnt echter zelf met de conjectuur niet regt te vreden, want hij voegt er bij: »in de manier, waarop het gezegde uitgesproken wordt, schijnt echter nog eene andere gedachte te liggen.''

Wil men vasthouden aan het denkbeeld van *ruimte van tijd*, dan zou het kunnen beteekenen, ruimte van tijd, gelegenheid om zich te verbeteren.

Ik waag echter eene andere conjectuur; misschien is deze beter in overeenstemming met de mij bekende »manier waarop dit gezegde uitgesproken wordt.'' Vasthoudende aan de meer oorspronkelijke beteekenis van het woord *ruimte*, zou ik vragen: kan de spreekwijze ook beteekenen; ga hem uit den weg; laat hem loopen; bemoei u niet met hem?

In Westfriesland altans is de uitdrukking »ruimte geven'' in gebruik, — wel niet, zoover ik weet, als een spreekwoord — maar eenvoudig in de beteekenis welke de woorden hebben, namelijk: iemand plaats verschaffen, wat inschikken, en derg.

J. A. SNELLEBRAND.

Verklaring van Bijbelplaatsen. 1 Cor. X: 4. De Mirjamsbron. Als Paulus 1 Cor. 10 vs. 1—10 wil aanwijzen, dat men alle geestelijke

voorregten bezitten kan, en die nogtans wederom verbeuren, door aan de verzoekingen geen weerstand te bieden en van kwade neigingen zich te laten overheerschen, maakt hij van de oude israelitische volksgeschiedenis gebruik. Hij herinnert vs. 3 en 4 het manna en het water uit de steenrots gedurende Israëls omzwerving in de woestijn. Doch wijl hij het oog heeft op de geestelijke zegeningen des Evangelies aan de Corinthiers geschonken, noemt hij door een stouten achterwaartschen sprong, (eenen saltus in ratiocinando) de zaken die hij ten voorbeelde kiest, reeds op zich zelven geestelijk, en spreekt van de geestelijke spijs en den geestelijken drank, door de israelitische vaderen genuttigd, alhoewel die toch niet geestelijk, maar stoffelijk waren. [Deze opvatting komt mij eenvoudiger voor, dan die van hen, die van oordeel zijn, dat de apostel het manna en het rotswater der Israeliten daarom geestelijk genoemd hebbe, wijl ze een bovennatuurlijken oorsprong hadden, alsmede wegens Joh. 6 vs. 32, 33 en Joh. 4 vs. 10]. In het tweede lid van vs. 4 lezen wij dan nog de woorden, die den geestelijken aard der laatnis moeten verklaren: »zij dronken uit de geestelijke steenrots, die volgde," enz. Deze woorden vormen een tusschenzin, en worden daarom te regt door van der Palm tusschen haakjes gesloten. De grondtekst: *ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθούσης πέτρας* veroorlooft evenwel niet, ze te verstaan van eene rots, die voor volgende tijden eene geestelijke beteekenis had"; ze beduiden niets anders dan: »de volgende" of »vergezellende steenrots" spiritalis consequens eos petra (Vulg.), »der Fels, der *mit folgte*" (Luther); en de verklaring; aquae fluvius, qui nunquam populum deseruit, is niets meer dan behulpsel. Zegt de straks genoemde bijbeltolk, dat deze tusschenreden het voorkomen heeft eener oude glos, en herinnert hij ons der Joden meening ten dage van Paulus, dat de rots, door Mozes geslagen, de Israelieten bij hunne omzwerving overal vergezeld heeft; — dan rijst de vraag, of van dit laatste wel sporen in de Targums en in den Talmud worden aangetroffen, en of men niet veeleer, naar aanleiding van I Cor. 1 v. 4*b*, aan de Joden uit des apostels leeftijd die meening *toegedicht* heeft!? Men had echter twee bijbelberigten; het eene, dat toen Mirjam, Mozes zuster te Kades Barnea was gestorven, het volk begon te klagen over gebrek aan water (Num. 20 v. 1—3); het

andere, dat Israel op zijn woestijnreis wonderbaarlijk met water uit steenrotsen werd gedrenkt (vgl. Exod. 17 v. 6; Ps. 78 v. 15, 105 v. 41.) De kabballistiek smolt die twee bijbelberigten samen tot de sage, dat, wegens de verdiensten van Mirjam, Israel al den tijd van veertig jaren over bergen en door dalen van eene zich voortwentelende, watergevende steenrots werd vergezeld. Aan die steenrots gaf men den naam van »de *Mirjamsbron.*" Ze werd, volgens de joodsche sage, na Mirjams dood aan het volk een tijdlang ontnomen, later teruggegeven, maar verdween met den dood van Mozes voor altijd, als wanneer Jehova ze verborg in het meer Gennesareth. Dit laatste gedeelte der legende schijnt zinloos, en is toch zinrijk; want er ligt in opgesloten, dat met den dood van Mozes, toen Israel op het punt stond het land der belofte in te treden, de verlossing uit Egypte eigenlijk eerst haar beslag kreeg. Zulks nu wordt aangeduid door het verzinken van de Mirjamsbron.

Zou de glossarius van 1 Cor. 10 v. 4*b* niet aan deze sage gedacht hebben, en wat hij van de steenrots die volgde of van de Mirjamsbron zeide daarom op Christus hebben toegepast, wijl hij bevond, dat Paulus l. c. het wonderbaarlijk voortgebragte water een geestelijken drank noemde, en omdat in Christus de geestelijke verlossing tot stand is gebragt! Immers, die sage was toenmaals zóó diep in het bewustzijn des volks doorgedrongen, dat men zelfs van wonderbare verschijningen dier bron beuzelde, alsof ze zich nog altoos van de eene plaats naar de andere kon verplaatsen; zie Stemmen voor waarheid en vrede, 1875, bl. 162. De kabbala voegt er bij, dat alwie van den berg Jeschimon, een der toppen van de Pisga in de vlakke velden Moabs, het schouwtooneel van Mozes' dood, — noordwaarts henen ziet naar de zee van Tiberias, nog altoos *de Mirjamsbron* in de gedaante eener kleine zeef herkennen kan. Men spreekt van eene zeef, vermits onder de bergen, die het meer omkransen, en die meerendeels met de voeten in het water staan, ompaald door eene rij van spits toeloopende bazaltzuilen, waartusschen zeer zware boomen ontspringen (zie Bijbelatlas door G. H. van Senden, 1841, bl. 10*a*) men, bij lagen waterstand, een klein rotsblok ontwaart, rond in den trant van een bijenkorf, vol met gaatjes als eene zeef. Herwaarts

verplaatst de overlevering de verdwenen Mirjamsbron. — Maar hoe! zou men de tusschenreden van 1 Cor. 10 v. 4*b* niet aan Paulus zelven kunnen toekennen, behoudens de bewering, dat hém de gansch niet »inhaltlose" sage van genoemde bron voor den geest gezweefd hebbe, aan welke sage hij eene christelijke strekking heeft willen geven, door ze op Christus toe te passen! Dat toch de Apostel van joodsche allegorie niet afkeerig was, leert ons Galat. 4 v. 24—27. En hij vergelijkt immers ook wel 1 Cor. 10 v. 2 den doorgang der Israeliten door de Roode Zee onder bedekking der wolk met den christelijken doop, ter aanduiding, dat gelijk de Christenen daardoor ingewijd worden tot het bezit van de voorregten des Evangelies, desgelijks de Israeliten door dien zinnebeeldigen doop werden ingewijd tot het deelgenootschap aan de zegeningen des O. V.!

J. ANSPACH.

Blaauwe bloemetjes. (XXIV bl. 13, 154, 248). Zoude zulks niet eerder afkomstig zijn van het fransche conter fleurettes?

En zouden de blaauwe bloemetjes niet eerder eerenprijs zijn, een zeer lief maar onaanzienlijk bloemetje, dat overal in ons vaderland aan de wegen gevonden wordt, en veel vertrapt wordt, en zou men, als men zegt dat iemand blaauwe bloemetjes verkoopt (niet wijs maakt) daarmee niet willen te kennen geven, dat zijne gezegden worden geteld even als de blaauwe bloemetjes, die vertrapt worden en geen waarde hebben?

F. H. L. BROEDELET.

Biernamen. Leest men in het zaakrijk artikel, *Nav.* XXV, 63, dat de familienaam *Kuitenbrouwer* wel van een bierbrouwer zal afkomstig zijn; de geëerde schrijver vergunne mij, tot staving van dit zijn gevoelen, mede te deelen, dat men in de Nederbetuwe ook den familienaam *Hoppenbrouwer* aantreft, alsmede dat onder Deil (Tielerwaard) een perceel weiland bekend staat onder den naam *Kuytenmaker*. Daar ter plaatse of in den omtrek is dus ligt voormaals een huis geweest, waar iemand »*kuit* maakte" of brouwde, of ook kan dit perceel aan een *kuit*-brouwer hebben toebehoord. Wordt t. a. pl. bl. 6 gezegd, dat het bier eeuwen lang bij ons de

volksdrank bij uitnemendheid geweest is; dit kan ook blijken uit den menigvuldig voorkomenden geslachtsnaam Brouwer, Brouwers, de Brouwer, de Brouwere, een naam, die door familiën van verschillenden stand gevoerd wordt, ook met voor- en toenamen, bijv. Beeman Brouwer, de Vos Brouwer, Nolet de Brouwere van Steeland, enz. — Onder Eck en Wiel heeft men een blok landerijen onder den naam van *de Hophof*, waar voorheen de hop geteeld werd ten behoeve van eene aloude bierbrouwerij, die nog op het laatst der vorige eeuw stond aan den Rijnstroom, terwijl het perceel gronds, waarop ze stond, nog tegenwoordig altoos in de wandeling *de Brouwerij* heet. J. ANSPACH.

Loef. (XXV, bl. 256.) Waar in 't Latijn de naam Leo voorkomt, als mansnaam, in geschriften op Friezen betrekking hebbende, staat deze naam als vertaling van den frieschen mansnaam Lieuwe.

Haarlem. JOHAN WINKLER.

Koffie-kuken. (XXV, bl. 198.) Deze overijsselsche naam van *coccinella*-soorten is ongetwijfeld aan die dierkes gegeven om hun eigenaardige, bruine kleur, die volkomen overeenkomt met de kleur van koffi met melk. Ook in Friesland dragen de verschillende soorten van *coccinella* den naam van *koffi-engeltjes*, in onderscheiding van de zoogenoemde *goudhaantjes* of *gouden torretjes* (*chrysomela*), die men er slechtweg *engeltjes* noemt.

De naam *kuken* (kuiken) is zeker voor een kerfdier wel ongepast. Maar het hollandsche *haantje* (lievenheershaantje) is ook al niet beter, en het *lady-bird* der Engelschen evenmin. De engelsche en fransche benamingen *lady-cow* en *vache à Dieu* echter, zijn wis nog slechter gekozen.

Haarlem. JOHAN WINKLER.

Kakographie. Gaan wij alzoo de toekomst moedig *tegen*.

Ik heb, zonder mij met theologie *af te geven*, het kerkelijk leven te Rome aandachtig en met *geheele toewijding* gadegeslagen.

Waar eens dat woord gesproken is, waar het niet als een ijdele klank *aan* het oor voorbijgaat.

Klaarheid en *doorzichtigheid* is een hoofdkarakter van het kunstwerk.

Ik gevoel warme sympathie voor die nobele, diep gekrenkte, laaghartig gepijnigde, koninklijke *figuur*.

Ik beproef thands, voor zoover mijn krachten het toelaten, om de *gronden* mijner overtuiging op 't onpartijdigst *uit een te zetten*.

Terwijl de koning bij de loutere nadering van den ex-minister een gevoel van *onwil* niet bedwingen *mocht*.

Vervolgens wordt door haar het denkbeeld geopperd, om Parijs tot rezidentie te verheffen, doch de Maurepas *werpt* het met verontwaardiging *terug*.

De gravin *gaf* aanstonds haar ontslag als dame d'honneur.

Er zaten daar echter *minstens* vijftig, die met de nieuwe uitvinding zouden kennis maken.

Laat *eerstens* varen de metaphysica.

Didactische poëzie heeft *op haar best* recht tot bestaan.

Nog meer dan in *deze soort romans* komt het onontbeerlijke van ervaring, studie en groot talent voor romanschrijvers uit in den historischen roman.

Eene figuur, die ongeveer vijfmaal langer dan breed en van *achter* naar voren in een aantal gekleurde vakken verdeeld was.

Daarbij gelijkt in gelaatstrekken, lichaamsbouw, zedelijke en verstandelijke eigenschappen het kind in meerdere of mindere mate op zijne ouders, en erft zelfs *dier* ziekten en gebreken.

Zij was verontwaardigd over eenige onbeschaamde aanmerkingen op de Italianen en over de overmoedige, *verwatene* manieren der leden van de Fransche Akademie te Rome.

Johannes de Dooper is ontwijfelbaar geweest een man die zijn volk, zijn vaderland lief had.

Daar spiegelde zijn ontstelde verbeelding hem het lot van Israel voor *onder* de *meest sombere* kleuren.

Deze woorden van den meester, die wijzer was dan *der wijzen een*.

Een gezonde *werkdadige* vruchtbare vroomheid.

Eene nieuwe betrekking, waaraan men zou kunnen verbinden den titel van Adviseur voor het onderwijs.

VRAGEN.

Bule, blutze (eigenlijk butze). In Zeeuwsch Vlaanderen is het gezegde in zwang dat de bule de butze slaat, b. v. als het bestuur van den Navorscher in ieder nummer eene afbeelding geeft en er komen nog een honderd geabonneerden bij, dan hoeft geen prijsverhooging plaats te hebben, want dan slaat de bule de blutze, dat is dan komt het over een uit; of als de landman een paard heel duur en eene koe zeer goedkoop verkoopt, dan slaat de bule de blutze.

Bule is bekend, het is buil: het kind valt een buil in 't hoofd. Doch misschien kunnen de afleidkundigen mij zeggen of *blutse* en *butse* niet twee woorden zijn. In het gezegde geef ik aan het laatste *butse*, buil in ligteren graad, kneuzing, de voorkeur. Butze, wordt bijna uitsluitend van vruchten gebruikt: appelen, peren, citroenen, sinaasappelen, pruimen, kunnen gebutst, dat is zoo gestooten worden dat er onder de schel kneuzing plaats heeft, die weldra tot verrotting overgaat. Maar nu *blutze*: heeft het volk willekeurig of welluidendheidshalve de l ingevoegd? Toch is ook *blutze* bekend; als de metselaar een nieuwen muur pleistert en hij heeft niet behoorlijk voor het blusschen van zijn fijne pleisterkalk gezorgd, dan ontstaan er overal ronde blazen, die opdroogen en afvallen en holligheden achterlaten die men nooit weer goed digt kan krijgen. Zou men dus niet twee woorden verward hebben? Die ongelukkige muurbobbeltjes hebben misschien geen eigen naam: men doope ze *blutzen* in dat geval.

G. P. ROOS.

[Kiliaan geeft op, *Butse, blutse, buyle* = tuber, tumor e lapsu sive ictu Gal. bosse. Hij houdt dus *butse* en *blutse* voor hetzelfde woord en meent dat het *buil*, *opzwelling* beteekent.

In het eerste heeft hij misschien gelijk. Dat achter b of p welluidendheidshalve eene l ingevoegd wordt, blijkt ons ook uit andere woorden. Zoo heeft men *baffen* en *blaffen*, het eerste in vroegere eeuwen, het laatste nu meer in gebruik. Zoo zeggen wij in plaats van *peisteren* (op reis rusten, ophouden), *pleisteren*. Zoo spreekt Dirc Potter, Minnenl. II, 669 van

Smede die dat yser *bluffen*,

welk laatste woord waarschijnlijk hetzelfde is als *buffen*, *boffen*, d. i. slaan.

Botten, *butsen* of, zoo als wij nu zeggen *botsen* beteekent stooten; van daar *op een bot*, wat wij in de 17e eeuw dikwijls ontmoeten = op eens, eigenlijk op een stoot (in Friesland nog *op een stuit*) en *bot vangen*, eigenlijk een stoot ontvangen [1]; wij zeggen in dezelfde beteekenis, zijnen neus *stooten*.

Blutsen is volgens Kil. hetzelfde. Waarschijnlijk was het oorspronkelijk ook zoo. Maar dan heeft de beteekenis van het woord eene kleine beperking ondergaan. In de 17e eeuw en later beteekent het zoo stooten dat eene deuk er het gevolg van is. Hooft b. v. gebruikt het op die wijze als hij, Ged. I, bl. 160, spreekt van

't juck, 't welck men vergeefs had van den hals gaen trecken,
Soo 't weêr met vreemden dwang soud *blutsen* onse necken.

Eene bluts is dus eene deuk door stooten of slaan veroorzaakt. Zoo zegt Tuinman als hij in de, voorreden op het Vervolg van zijne Fakkel de bekende anecdote omtrent Columbus verhaalt, »Columbus gaf het ey een *blutsje*, en dus bleef het staen." Meer voorbeelden van *bluts* en *blutsen* kan men vinden in Huydecopers Proeve dl. III, bl. 79 vlg.

Kiliaan vergist zich dus, wanneer hij *buil* en *bluts* voor woorden van dezelfde beteekenis houdt. Want eene *bluts* is juist het tegenovergestelde van eene *buil*; het eerste is eene indrukking, het laatste eene uitzetting. En, indien de opgave van den heer Roos juist is, dan bezigt men het woord in Zeeuwsch Vlaanderen ook verkeerd. De *blutse* toch is niet de bobbel, die op den muur zit ten gevolge der slordigheid van den stucadoor, maar de holte, die ontstaat wanneer die bobbel er af gevallen is.

Ik mag dit onderstellen, omdat uit de spreekwijze *de bule slaat de blutse* blijkt, dat men in Zeeuwsch Vlaanderen de beteekenis van het woord nog niet geheel vergeten is. Wanneer eene bluts geslagen wordt door eene buil, is de eene even groot als de andere. Het is echter mogelijk dat het woord *slaan* in deze spreekwijze een andere beteekenis heeft en dat zij dus eenigzins anders moet verklaard worden. Maar de beteekenis is in ieder geval, de bluts is

[1] Vangen = ontvangen is nog niet verouderd. In Noordholland b. v. spreekt men van *geld vangen*.

even groot als de buil, het verlles aan de eene zijde is juist even groot als de winst aan de andere. Men zeide ook in vroegeren tijd *de bluts tegen de buil stellen.* Huygens b. v. laat, Korenbl. II, bl. 9, den coetsmaker aldus spreken:

De Mode maeckt krackeel; dan 't is goed om versoenen:
't Schijnt dat ick rijcke lie'n op hooge kosten jaegh:
Maer *stelt bluts tegen buyl*, straet-slijpers van den Haegh,
't Leer dat ick u verquist verspaert ghy aen uw' schoenen.

Zoo veel gij uitgeeft aan leder voor uwe koets, wil hij zeggen, juist even veel wint gij uit aan leder voor schoenen. *Bluts tegen buyl setten* vindt men bij denzelfden dl. II, bl. 369.]

Ooievaar-lepelaar. In Friesland, wanneer kinders een ooievaar boven hun hoofd zien vliegen, hoort men dikwijls terstond als uit één mond aanheffen: *Ooievaar! lepelaar! laat vliegen!!* — Over de beteekenis van dit »*laat vliegen*" nadenkend, kwam ons voor den geest, of dit ook zoude kunnen beteekenen »*laat vallen.*" Dikwijls toch heeft de boven de hoofden der kinderen zwevende ooievaar eenen spartelenden visch in zijnen bek, zigtbaar voor de daarop beluste jeugd, en het woord *vliegen* meenen wij dat vereenigd met *laten* oudtijds wel eens voor *laten vallen* gebezigd werd.

J. D.
―――
L.

Kalle. Kalle is in Zeeuwsch Vlaanderen uitsluitend de naam van de kalkoensche (kalikoetsche) hen, wier mannetje kallenhaan (kallenane) heet. In Vlaanderen echter geeft men dien naam ook aan de ekster en ook aan een paar vogels bij 't gaaischieten. Aan de ijzeren spil van den hoogen staak zijn in den regel vorkswijze twee en overlangs twee of drie roeden bevestigd, gewoonlijk staat een oppervogel op de punt der stang, een rijvogel op iedere roede van de vork en een aantal kleinere vogels op de dwarsroeden; soms echter heeft men nog twee *kallen* en deze zijn dan boven de kleinere doch onder de beide rijvogels geplaatst.

Nu zijn er nog een paar knapen-spelen namelijk *kalletje* en *kalleboer*. 't Kalletje is een kurk, staande op ongeveer een palm afstands van een kuiltje. Ieder speler legt een cent op de kurk,

men loot wie eerst mag werpen en werpt vervolgens met een plat stukje lood, een schijf, vroeger uit een ronden geweerkogel geslagen of anders in 't rond gegoten. De centen die bij 't omwerpen van de kurk in 't kuiltje vallen zijn voor dengenen die geworpen heeft; de overige worden weder op de kurk gezet en de andere spelers werpen, zoo er nog centen over zijn, ieder op zijne beurt.

Kalleboer is een ruw spel voor grootere knapen. Men zet een hoogen steen of eenige aan elkander gehechte steenen, bij voorbeeld een oud muurbrok, regt overend, gaat vervolgens eenige schreden achteruit en werpt met zware steenen naar het opgestelde blok. Hij die raak werpt heeft het regt om nog eens te werpen en men moet zoo lang werpen tot het blok op even grooten afstand, voorbij zijn standplaats in een regte lijn ligt als de afstand is vanwaar men begon te werpen. Men ziet, kunst komt er niet bij te pas; alleen voor krachtoefening heeft het spel misschien eenig nut.

Vrage: van waar de naam *kalle* in dit spel? Is het reeds oud? Heeft het eenigen historischen grond?

G. P. ROOS.

['t Is, meen ik, dit laatste spel, wat ik in Holland wel eens *kluitenboer* heb hooren noemen.]

Kamt den haan. Ik kwam laatst in de *Gallemoestrate* te Brugge; digt bij 't *Prinsenovetje* zat eene fruitvrouw en mijn zoontje hunkerde naar een paar appelen. Alsof de vrouw 't zag dat ik genegen was den knaap er een paar te geven en alsof ze den grooten trek van den jongen opmerkte, speculeerde ze, als echte Brugsche, dadelijk op een en ander en vroeg mij meer dan de appelen golden. Ik bood haar het vierde gedeelte en daar ging hare tong los: »Loap, loap, peisse gi da 'k ze gestolen ên? Matje gallerre, loap, loap, kamt denane, wijje!"

Men verbeelde zich dat op schellen toon schielijk uitgesproken in de *Geldmuntstraat*, digt bij 't *Prinsenhofje*, eene bekende uitspanningsplaats en menig Noordnederlander zal 't zeker niet verstaan, te minder nog daar de klank van *loap, loap*, door mij zoo na mogelijk, door middel van oa, dat iets van ou en iets van ôo heeft ('t omgebogen toonteeken als bij de Franschen), is weergegeven, doch welke klank door geen letters te verbeelden is.

Het mensch riep: *loop, loop! meent ge dat ik ze gestolen heb?* — *Maatje ga (nog wat) leeren, loop, loop en kamt den haan!* Dat gezegde, kamt den haan, trok meermalen mijne aandacht. Het wil zeggen, houdt ge mij voor zoo onnoozel als ge zelf schijnt te zijn? Het ziet op iemand die een noodeloos werk verrigt. De haan toch is in den regel gekamd, dat is van een kam voorzien. Moet men nu hier aan het werkwoord kammen denken in dezen zin en dus aan 't verrigten van een dwaasheid, namelijk het opzetten van een kam, of aan het werkwoord kammen, een kam gebruiken, en dus aan het schoonmaken, zuiveren van de vederen? 't Eene zal wel zoo onnoodig zijn als 't andere en dat aan het verrigten eener dwaze daad behoort gedacht te worden is zeker: ik moest gaan leeren, ja misschien achtte zij mij ook daarvoor nog te dwaas, ik moest den haan gaan kammen.

Er zijn ongekamde doch daarentegen gekuifde hanen, wier houding en gang wezenlijk prachtig is: dezen een kam opzetten ware dwaasheid.

Er zijn ook hanen welke men de kam en nog iets meer ontnomen heeft, de bekende kapoenen: ook dezen weder een kam opzetten zou dwaasheid zijn.

Eene andere vraag: heeft de uitdrukking soms eenen historischen grond?

G. P. ROOS.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Geslachts- als doopnaam. Nog eenige voorbeelden geeft de Deutsche Herold, 1875 S. 7.

Auch in Stralsund und Greifswald finden sich unter den ersten Familien dieser Städte Beispiele von der im Herold bereits namentlich aus Westphalen berichteten Sitte, den Familien-Namen der Mutter Kinderen als Vornamen beizulegen, besonders wenn die Familie der Mutter im Mannsstamme ausstarb.

So existirte in Stralsund eine Familie v. Zütphen oder v. Züt-

feld, welche in der 2 Hälfte des 15 Jahrhunderts verschwindet. Um dieselbe Zeit erscheint der Vorname Zütfeld bei einem Sohne des Stralsunder Bürgermeisters Henning Wardenberg († 1504), dessen Ehefrau zwar unbekannt ist, aber wohl zu jener Familie gehörte, nämlich bei dem geistlichen Rath und päpstlichen Protonotair Dr. Zütfeld Wardenberg, und bei einem Enkel jenes Bürgemeisters, dem Rathsherren Zütfeld Hoyer († 1578), bei dessen Nachkommen sich dieser Vorname noch mehrmals wiederholte. Die Familie Wardenberg starb schon in der ersten Hälfte des 16 Jahrhunderts im Mansstamm ebenfalls aus und erhielt nun der zweite Sohn der Magdalene Wardenberg, Ehefrau von Caspar Prütze († 1565), den Vornamen Wardenberg. Dieser Wardenberg Prütze zog nach Danzig und hatte noch einen Urenkel Wardenberg Prütze.

Johann Völschow, Rathsherr zu Greifswald 1552, hatte Anna Stevelin zur Ehefrau. Ihr zweiter Sohn hiess Stevelin Völschow und starb als Stralsunder Rathsherr 1591 und kommt von da an der Vorname Stevelin wiederholt bei den Völschow's vor. Ebenso hatte den Bürgemeister Thomas Brandenburg zu Stralsund († 1619) Gertrud Stevelin zur ersten Ehefrau und hiess ihr 1673 geborner Sohn Stevelin Brandenburg, dessen Sohn wiederum diesen Namen führte.

Endlich war Joachim Völschow, Rathsherr zu Greifswald 1591, mit Sibylla Mevius, der Tochter des Professors Thomas Mevius in Greifswald, verheirathet. Ihr Sohn war der General-Superintendent Mövius Völschow zu Greifswald († 1650) und hatte dieser noch 2 Nachkommen Namens Mövius Völschow. Die Familie Mevius wird durch die Nachkommen des Enkels jenes Thomas Mevius, des bekannten juristischen Schriftstellers Tribunals-Präsidenten David v. Mevius zu Wismar noch in Belgien existiren.

Bilderdijk. (XXIV, bl. 602; XXV, bl. 90). Ter aanvulling der beantwoording van de vraag van G. A. S, strekke dat diezelfde vraag in der tijd meer uitvoerig is beantwoord in Nav. XI, bl. 328, met opgaaf tevens op welke wijze Bilderdijk, door zijne grootmoeder aan moederszijde Isabella Pelgrim of Pelgrim de Bie, in den 12den graad verwant was aan eene zuster van Gijsbert Back,

stichter, in 1455, der fundatiën en beneficiën van het Back's choorken te 's Hertogenbosch en twee cantorijen te Beek.

De bloedverwantschap van Bilderdijk aan het adellijke geslacht de Bye of de Bie, zijnde van brabantschen oorsprong, was niet, zoo als in de vraag betwijfelend wordt gezegd, gepretendeerd, maar werkelijk bestaande, en wel uit den tak, voortgesproten uit Jan de Bye (1325) en Johanna van Eyck.

Deze tak wordt ook vermeld in de genealogie de Breda dit de Bie, Schoijte dit de Bie, et de Bie dit Pilgrim, voorkomende in het werk: Généalogies des fam. nobles et anc. des 17 prov. des Pays-Bas (van Coloma en Eckman) lit. B. pag. 85, welke genealogie vertaald is opgenomen in het werk van Ferwerda, gen. de Bie.

Zoo als daar wordt opgegeven, veranderde Hendrik de Bie, president van 's Hertogenbosch in 1444, achter-achterkleinzoon van gemelden Jan de Bye, na volbragte bedevaart naar Rome, zijn naam in dien van Pelgrim of Pelgrom, zonder echter zijn wapen te wijzigen.

Eene zijner nakomelinge, de gemelde Isabella Pelgrim, huwde Willem Duyzenddaalders, grootvader van moederszijde van Bilderdijk. Zij komt echter niet voor in die genealogie, daar die niet verder loopt dan tot Laurens Pelgrim, haar over-overgrootvader.

Er bestaat echter eene genealogie van dezen, thans uitgestorven, tak van het geslacht de Bye, door Bilderdijk opgemaakt en geschreven, die niet alleen verder loopt, maar ook in de vroegere generatiën in sommige punten naauwkeuriger en uitvoeriger is dan de bovengemelde, en alzoo niet bloot eene copie daarvan is. Zij vangt aan met Jan de Bye, getrouwd met Johanna van Eijck en voert tot opschrift: Geslachtlijst van de oude Familie de Bije, gesproten uit den Huize van Aalst in Vlaanderen. Na zijn overlijden is deze belangrijke genealogie, die ook gedeeltelijk de nakomelingen in de vrouwelijke linie bevat, gekomen in het bezit van zijnen eenigen nog in leven zijnden zoon L. W. Bilderdijk, gep. kapitein.

Bilderdijk heeft steeds veel op gehad met zijne bloedverwantschap aan dit geslacht, dat ook in Nederland onderscheidene leden van rang en aanzien telde. Zoo zegt hij o. a. in zijne Gesch. des Vaderlands, VI, bl. 175 en 178, van Valdez, den bekenden belegeraar

van Leiden, dat hij trouwde met Margaretha Moons (sic!), »die na zijn overlijden hertrouwde met een oud-oom van mij, Willem de Bie genoemd."

Deze Willem de Bye was echter uit eenen anderen tak en komt ook niet voor in de gemelde geslachtlijst, zoodat men het woord oud-oom in overdragtelijken zin zal dienen op te vatten voor verren achternaneef.

H. VL.

Wapen van Rijssingen. (XXV, bl. 266). Van Rijssingen voert: gevierendeeld: 1 en 4 in goud een beurtelings gekanteelden zwarten dwarsbalk; 2 en 3 in goud drie roode jagthoorns, 2 en 1.

Familie van Eck. (XXV, bl. 264). De heer J. Anspach wordt opmerkzaam gemaakt op eene breedvoerige genealogie dezer familie van Eck, voorkomende in den Annuaire de la Noblesse et des familles patriciennes des Pays Bas van 1871, waaruit blijkt, dat Mattheus Lambert van Eck, geb. te Arnhem 7 jan. 1664 en aldaar overleden 8 julij 1708, kapitein der infanterie, den 4 nov. 1696 huwde zijne nicht Henriette van Eck. Verder blijkt ook uit genoemde genealogie, dat mr. Jacob Nicolaas van Eck een zoon was van mr. Otto v. Eck bij Cornelia Maria van den Steen.

Geslacht Bartolotti. Navorscher XXI, bl. 317, vraagt men naar dit geslacht, »dat in de 17de eeuw aanzienlijk was", naar zijn oorsprong en verschillende generatiën, en zegt, dat de naam niet nederlandsch schijnt te wezen. Van zijn oorsprong kunnen wij niets zeggen, wij hebben ook vruchtelooze pogingen aangewend, om inzage te bekomen van eene geslachtlijst, die trouwens nog wel aanwezig moet zijn; maar vonden toch eenige gegevens, die de vraag *eenigzins* beantwoorden. In een oud »Trouwboeck" der gemeente Kesteren (Nederbetuwe) staat vermeld:

18 May 1677. Door attestatiën in houwelicken staet ingezegent De Heer Aernhout (Arnoud) Bartolotti van den Heuvell, Heere van Rijnenborch, Canonick en Domheer van Oud Munster tot Utrecht en de WelEd. Joffr. Catharina de Cock en Delwijnen J. D.

Uit eene genealogie Huydecoper blijkt:

Jacoba Sophia Huydecoper [geboren te . . . . in 1640, dr. van mr. Joan Huydecoper, ridder van St. Michiel, heer v. Thamen, Blokland en Maarseveen, en van zijne tweede vrouw Maria Coymans, geb. te Amsterdam 9 nov. 1603] trouwt 17 maart 1665 in de Nieuwe Kerk te Amsterdam,

Gulielmus van den Heuvell tot Beichlingen, gezegt Bartholotti, geboren te . . . den . . ., zoon van Willem van den Heuvell, gezegt Bartholotti, (zoon van Willem, en zijne tweede vrouw Margaretha Thibaut) en van Jacoba van Erp, dochter van Arnold en Jacoba de Jonghe van Velden. Hij stierf te. . . . den. . . . 1673.

Volgens eene ms. genealogie van Eck Panthaleon is

Jeannette Gabrielle van Eck (geb. te Arnhem, oct. 1695, dr. van Lubbert en van Jeannette de Lanoy, erfdochter van Overbeek bij Arnhem), na 1716 (blijkens lidmaatattestaties te Ingen ingediend, omstreeks 1736) gehuwd met Willem Hendrik, baron van den Heuvel van Beychlingen gezegt Bartolotti, geb. in 1698, overleden 28 sept. 1763 op Blywerve (waarvan hij heer genoemd wordt) even als zijne vrouw 31 jan. 1778.

In een paket oude stukken betreffende de heerlijkheden Eck en Wiel en Balgojen komt 29 april 1712 Geertruyt Dorothea van Golsteyn, douariere Bartholotti van den Heuvel, voor, als impetrante van mandament van injuriën voor H. H. Gedeputeerde Staten ten laste van Melchior Daendels, kapitein in 't regiment van den generaal Plettenburgh, waarbij beslag wordt gelegd op één derde van het tractement van gezegden kapitein, tot bestrijding der kosten van een proces, ten nadeele van laatstgenoemden, bij sententie van 12 maart 1712 te 's Gravenhage door den raad van state der Vereenigde Nederlanden uitgewezen, waarbij de gedaagde (M. Daendels) als »captain-luitenant in 't Regiment van den Lt. Generael van Welderen," verpligt werd tot eerherstelling van wijlen Jan Frederik Bartholotti van den Heuvel, zoon van

---

[1]) Eene ridderhofstad, bezuiden Jutfaas, toenmaals leenroerig aan de grafelijkheid van Holland, later een vrij, eigen goed, waarvan in 1735 Geertrui Kornelia Bartholotti van den Heuvel bezitster werd (zie Tegenw. Staat van Utrecht II bl 179).

gemelde vrouwe (G. D. van Golsteyn), dien hij van »wandevoir" had beschuldigd, bij gelegenheid dat deze (J. F. van den Heuvel) solliciteerde naar de vacante compagnie van van Welderen, welke ter begeving van de graafschap (Zutfen) stond. Daendels had openlijk moeten verklaren, dat hij van den Heuvel nooit anders gekend had dan als een »officier van eer". Deze sententie was geparapheert Adriaen van Borssele tot Geldermalsen; onder stont: Ter ordonnantie van den Raedt van State, en was getekent J. van Slingelandt; lager stont: accordeert en was getekent M. L. Singendonck.

Dat Blywerve, waar W. H. van den Heuvel en zijne vrouw J. G. van Eck gewoond hebben en overleden zijn, waarop ook het geslacht uitgestorven is, was in hunne dagen en later eene uitgestrekte bezitting. De heerenhuizinge bestaat nog onder dien naam, maar wordt tegenwoordig van liever lede meer in eene deftige hofstede herschapen. Ze ligt onder Ingen (Nederbetuwe) op de grenzen van Eck.

Op het koor der kerk te Ingen hangen nog twee groote wapenborden, die van dit geslacht afkomstig zijn. Er hebben er zes of zeven gehangen, maar de overige zijn door de Franschen vernield. Het ééne bord vertoont het familiewapen, écartelé: 1 en 4, zoowel als 2 en 3, gelijk. Canton 1 en 4 zijn vierdubbel gefaasd van keel en zilver, en in 't midden beladen met een surtout (klein schild), vertoonende een zwart veld met een chevron van goud. Canton 2 en 3 zijn even eens vierdubbel gefaasd, van lazuur en keel; fasce 1 en 3 beladen met drie gouden leliën, fasce 2 vertoont den kop, voorpoot en staartpunt, fasce 4 de achterpooten van een klimmenden roodgetongden leeuw. Onder dit zeer saamgestelde wapen leest men

27 Sept. A°. 1762.

terwijl men aan weerszijden deze 16 kwartieren met wapens opmerkt:

Van den Heuvel gezegt Bartolotte.	Boubais.
Van Erp.	De Bitter.
Thibaut.	Van Nispen.
De Jonghe van Velsen.	Sloeten.

Golsteyn.	Van Meekeren.
Brakell.	Tempier.
Cock van Delwijne.	Meerthen.
Millinck.	Baek.

Vergelijkt men de dagteekening en het jaartal van dit wapenbord met datum en jaar des overlijdens van W. H. van den Heuvel in de genealogie van Eck, dan is het verschil zóó klein, dat men veilig besluiten mag, dat dit het wapenbord is van laatstgenoemden, wiens moeder eene van Golsteyn, grootmoeder eene van Erp, overgrootmoeder eene Thibaut geweest is, en zoo vervolgens. Vullen wij dit uit het trouwboek van Kesteren en de genealogie Huydecoper aan, en voegen wij daarbij wat nog te Ingen bekend is, dan verkrijgen wij dit lijstje:

Willem van den Heuvel, ux. 2a Margaretha Thibaut.

|

Willem, ux. 1a Jacoba van Erp, Arnoudsdr. ux. 2a Jacoba de Jonghe van Velsen.

|

Gulielmus † 1673, ux. (17 maart 1665) J. S. Huydecoper en(?) Arnoud, heer van Rijnenborg ux. (18 mei 1677) Catharina de Cock van Delwijnen, vóór 1712 overleden.

Zoo G. D. van Golsteyn, die in 1719 nog als vrouw van Rijnenborg voorkomt, de tweede vrouw van dezen Arnoud geweest is, dan volgen nu als hunne kinderen:

Geertruid Kornelia (sedert 1735 vrouwe van Rijnenborg).

Willem Hendrik (geb. 1698 † 27 sept. 1762), ux. (omstr. 1736), J. G. v. Eck. — Jan Frederik (in 1712 reeds overleden).

|

Jan Baptist (30 jan. 1756 lidmaat geworden te Ingen) ux. 1a jonkvr. Sadelijn († 7 jan. 1770), 2a Wendelina Barten (met attest. uit Mulhaim a. d. Rijn, 26 maart 1772.) — Geertruid Maria Elisabeth (lidmaat geworden te Ingen 30 jan. 1756) getr. met den drost W. H. Barnevelt van Noordeloos, † 1763.

|

Jeannette Gabrielle — Maria Elisabeth, geb. 14 febr. 1772.	Geertruy Gerarda, — geb. 26 mei 1773 (geh. 6 mei 1800 met Gerhard Barten te Nijmegen).	Willemina Henriëtte, geb. 2 febr. 1776, eerst geh. met mr. Ferdinand Herman Rijnders, later (6 nov. 1830) met B. F. van Ommeren te Ingen.

Stierf met laatstgenoemde, te Ingen in 1854 reeds overledene jonkvrouw het geslacht van den Heuvel gezegd Bartolotti uit, de geslachtsnaam wordt nog gevoerd door den oudsten zoon uit haar eerste huwelijk. Bartolotti wordt ook Bartolotte of Bartholotte geschreven. Deze naam wijst op eene italiaansche herkomst. Bijaldien de opgaaf der genealogie Huydecoper *geheel* juist is, dan zou men vermoeden, dat bij Gulielmus († 1673) de familienaam het eerst met »tot Beichlingen" is vermeerderd geworden.

Zou welligt het werk van A. Fahne, »die Herrn und Freiherrn von Hövel" hier meer licht kunnen verschaffen?

Eene zuster of dochter van Willem, (Nav. XIII. bl. 280 Gulielmo geheeten) die getrouwd was met Jacoba van Erp, kan geweest zijn Maria Christina Bartolotti van den Heuvel, gehuwd met Jan Thibaut van Aagtekerke, wier dochter M. C. Thibaut, volgens het Vaderlandsch Woordenboek van Kok, Bijv. III, bl. 87, omstreeks 1680 trouwde met mr. David de Huybert, heer van Burgt en Craijestein, burgemeester van Middelburg.

Jacoba van Erp was de dochter van Arnoud van Erp, weleer een aanzienlijk koopman te Antwerpen, later te Amsterdam (zoon van Andries en Christina de Bitter), die, volgens Nav. XIII, 280, tweemaal huwde, eerst met Geertgen Willem Pauwelsdr., alias Geertruid Willemsdr. van Teness, uit welk huwelijk Christina van Erp († 1624), die in 1610 de vrouw werd van Pieter Cornelisz. Hooft. Daarna trad Arnoud van Erp in den echt met Jacoba de Jonghe van Velsen, die Nav. XIII. 319 genoemd wordt: »Jacomina de Jonge Jacobsdr. van Nieuwegen, wonende te Dordrecht." Uit dit huwelijk werd Jacoba geboren, zoodat Gulielmo Bartolotti of Willem van den Heuvel een koude zwager was van den vaderlandschen schrijver Hooft. Over het geslacht van Erp staat nog een en ander in Nav. XIV, 217, XVI, 279 vermeld. Komt onder

de kwartieren op het wapenbord ook Baek voor, Nav, XIII, 280 leert ons dat eene heele zuster van Jacoba van Erp, genaamd Magdalena, de vrouw was van Joost Baek, denzelfden die Nav. III, 269 voorkomt als Justus Baecke († 14 dec. 1681), heer van Wulverhorst (bij Woerden).

Meldden wij, dat het huwelijk van Arnoud Bartolotti van den Heuvel met Cath. de Cock van Delwijnen (in 1677) te Kesteren werd gesloten, het is opmerkelijk dat ruim dertig jaren later een Italiaan van onvermengd bloed te dier zelfde plaatse met eene nederduitsche maagd in den echt trad, want wij lazen in het »Trouwboeck" ettelijke bladzijden verder:

»In dato 25 Junij 1712 sijn bij ons in den huwelijken staat »bevestigt op attestatie van den 18 Junij uyt den Haege Chaarl »(Charles) François Richotti, J. M. (jongman) geboren in Italien, »met Catharina Pruijmboom, J. D. (jongedochter) geboren te »Gouda, beyde wonende in den Haege."

De tegenwoordige minister van oorlog in Italie heet Ricotti.

De vrouw van Jan Baptist Bartolotti was eene dochter van Jan Sadelijn, »in desselvs leven Heere van Voorn en Blijenburg en Canonik in den Capittule van Oude Munster alhier" (Utrecht). Zij overleed 7 jan. 1770, zoo als blijkt uit het andere nog op het koor der kerk te Ingen aanwezige wapenbord, waarop hare 16 kwartieren met respectivelijke wapens vermeld staan in dezer voege:

Sadelijn.	De Geer.
Pelgrom. (vgl. Nav. XIV. 348, 349, 378, XV. 29, 91, 148, 279, 317, XVI. 289).	Assendelft.
Van den Hoven.	Parmentier.
Evertsen.	Van den Esch.
Titstein.	Gerard.
Dornstet.	Van Dulmen.
Van den Hoven.	Vivien.
Wtwijck.	Quarles.

Het wapen van Sadelijn bestond in een gouden schild, beladen met een rood *zadel* of paardedek; het was derhalve een sprekend wapen.

Eck en Wiel. J. ANSPACH.

Twee communicaties uit de achttiende eeuw. Geslacht de Kanter.

Zeer Toegenege Neeff En Nigt,

Can Niet Nalaaten UE. Bekent te maken Door Dese Vrint alsoo Ick aan Den selven heb moeten schrijven UE. een Lettertje te Laten toekoomen, alsoo ik onbewust waar ik UE. persoon Soude moeten Beschrijven, Zoo Dient Dese om UE. Bekent make als Dat mijn moeder UE. moeije Nevens Ik en mijn Zusters Door godts zegen Een goede gesontheyt En welstandt genieten, als Oock Dat Ik van Meenige ben om op aanstaande vrydagh Den 13 Deser Onder Den aanbiddelijken zegen Des Almagtigen te Laten Ondertrouwen met Esther Couwenburgh, Zuster van mijn meester, Daar ik voor Eenige Jaaren by heb gewoont, zynde een Coopman in Calk En steen, als ik UE. over Eenige tyt wel Eens hebbe verhaalt. Hoope En wensche Dat UE. Zulks niet onaangenaam zal zijn en versouk ook zeer vrindelijk, Dat UE. zulks mijn Nigt *adriana mispelbloms* eens gelieft te seggen of haar indien het UE. mogt welgevallen te Laten weeten, hoopende Oock een Lettertie van UE. te Zullen ontvangen van UE. En UE. Famijlij's welstant, Waar Op Ik my verlatende Blyve UE. Dienst Bereijde En

Dw. Dienaar
En Neeff
Jan de Kanter.

Z. Zee Den
5 maert 1723.

Opschrift. Myn Heer Myn Heer Jacobus Mispelblom,
Advocaat, Wel Eer gewoont hebbende op de Zuyt
Blaak
of nog woonende
tot
Rotterdam.

Onder Couvert.

Nobilissime et Severe Domine Neposq.

Hominem semel Debere mori veritas indubitata est quam ostentant nobis exempla quotidiana, in quo Deus Suam arbitrariam potentiam et consilii ejus immutabilitatem etiam ostendit; secundum quam illi placuit meum conjugem Adrianum Constans ipsis Id. Hujus Mensis offendere gravi febri associata cum dolori pectorali, et, postquam sanguis illi bis interea detractus erat, XII Kal. Decemb. aetate quinquagenorum et duorum annorum illum aeternitati tradere; de quo Te hominem celsitudine maximaque dignitate ac gravitate certiorem debere facere judicavi: non dubitans quin quidem mei detrimenti particeps esse volueris. Velim Deum Tuam Celsitudinem Gravitatemque ab tristibus cladibus custodire Suaq. benigna custodia servare. Cui Tuam Celsitudinem Gravitatemque commendo.

Quibus igitur finem facio in dicenda salute ex animo et Tuae Cels: Grav. cautionem mei vilis officii faciens maneo magna cum reverentia qui me nomino.

Tuae Cel. & Grav. Promptam
Suppl. Ancillam
Magrieta de Kanter.
jussu meae Amitae P. D. Kanter.

XIII (*sic*) Kal. Dec.
anni CIƆIƆCCXLVII.

Opschrift. Wel Ed. Gestreng. Heer,
Mijn Heer
D. H. Jacobus Mispelblom Beyer
Vroedscap, etc. etc. etc.
Der Stad
Schiedam.

DE KANTER.

Hester Mispelblom, gedoopt te Goes, den 13 julij 1664, was het jongste kind van mr. Anthony Mispelblom, chirurgyn — en van 17 mei 1667 tot zijn sterfdag, dec. 1684, voorzanger — te Goes. Na den dood haars vaders, schijnt zij gewoond te hebben

bij haar broeder Jan, die als predikant te Haamstede, den 22 sept. 1697 haar huwelijk aldaar inzegende met Philip Janszoon de Kanter. Deze was vóor haar overleden, zoodat zij hare laatste dagen te Zieriksee doorbragt bij hare kinderen en aldaar in 1743 overleed, oud 48 jaren en 10 maanden.

Uit het huwelijk van Philips de Kanter Jz., met Hester Mispelblom werden drie kinderen geboren:

a. Jan, geb. in october 1698: hij huwde in 1723 Esther Couwenburgh, dochter van zijn' vroegeren patroon, een kalkkooper. Zij hadden twee kinderen,

1 Philippus, † 1772, predikant te Wissekerke.
ux.... † 1773.
Hun zoon Johan, geb. 21 julij 1762 † 23 sept. 1841,
tr. *α.* 1785 Anna de Kanter, zijne nicht, † 1786.
β. 1789 Joh. Apolla Bastee, † 1841.
Kinderen:

2 Mattheus.

dr. Anna, *zie hierboven* (*α.*)

b. Anna.

c. Margriete, tr. Adriaan Constans, † 19 nov. 1747 oud 52 jaar)

Zutfen. J. G. FREDERIKS.

Geslacht Le Maire. (XXV, bl. 42, 25). Maria Le Maire, weduwe Verbolt, gehuwd met mr. Cornelis Groenendijk, wier dochter Glaud.na Groenendijk de tweede vrouw was van Diderik van Eck van Panthaleon, heer van Gent en Erlicum. Van hier dat Le Maire een der kwartieren van moederszijde is van Maria Francoise van Eck van Panthaleon, dochter van laatstgenoemde echtelieden, geboren 3 maart 1703, in 1719 gehuwd met mr. Jakob Nicolaas van den Steen († 21 jan. 1777), heer van Ommeren en Wayestein. Volgens eene ms. genealogie van Eck Panthaleon.

J. ANSPACH.

Geslacht Grijp. (XXIV, bl. 364, 465, 594; XXV, bl. 259.) Volgens »het Bouck der Beroepinghen", voorkomende in het classicaal archief van Tiel, werd H. Grijp, proponent te Utrecht, 19 junij 1758 als predikant beroepen te Ochten (Nederbetuwe), alwaar

hij denkelijk in 1764 overleed. -- Philippus Specht, »geweesen predikant onder het Regiment van den Graaf van Waldecq'', werd 3 april 1697 te Opheusden als predikant beroepen; zijn kleinzoon, geheeten zoo als hij, was sedert 29 nov. 1728 predikant ter zelfder plaatse, tot aan zijn dood in 1770. Door aanhuwelijking tusschen kinderen dezer beide predikanten, is de naam Specht Grijp ontstaan, en zoo treffen wij Philippus Specht Grijp aan, die als proponent in de classis van Overveluwe, 16 junij 1803, uit handen van Mauritz de Bruin, heer van Lienden, de collatie dezer gemeente ontving, in 1808 naar Hinlopen vertrok en in 1811 predikant te Tiel is geworden.

In Sept. 1688 werd een door de classis van Tiel vroeger genomen besluit voor goed gearresteerd, en 6 april 1689 op het verzuim een ducaton boete gesteld. Dit besluit was, »dat al de predikanten (315) hare beroepinge in 't Classicaal ressort, so mede de Collatiën in een boeck souden schrijven.'' Alzoo is 't *Bouck der beroepinghen* te voorschijn gekomen, dat nog aanwezig is, en waaraan men menige archeologische bijzonderheid dankt, die anders te loor zou zijn gegaan. Wat het voorgeslacht aanspraak geeft op ònzen dank, zijn wij op onze beurt aan 't nageslacht verschuldigd. Zou het dus niet goed zijn, die sedert het begin dezer eeuw in onbruik geraakte gewoonte weder in 't leven te roepen, zoodat elke classis onzer Hervormde kerk, mitsgaders de onderscheidene afdeelingen der andere kerkgenootschappen een boek aanleggen, waarin ieder proponent of predikant, die in eene classis komt, zijn *beroepsbrief* schrijve *met al de daarin voorkomende onderteekeningen?* Dit zou latere beschrijvers der kerkgeschiedenis van ons vaderland zeer te stade komen.

J. ANSPACH.

Wapen van het geslacht van Alphen. (XXV. bl. 318.) Op de Wapenkaart van de Leidsche regeering komt dit wapen tienmaal voor en bestaat het uit een groote zwarte ster op een veld van zilver. E. A. P.

Geslacht de Kempenaer. (XXV. bl. 204.) De ouders van H. de

Kempenaer waren: Danker de Kempenaer, zoon van Guilleam en zijne eerste vrouw Barbara de Conflans, en Margaretha Loockemans, dochter van Hendrik en Geertjen Paulus.

Het wapen van Margaretha Loockemans is mij onbekend.

Zie A. Ferwerda, 1ste deel, 1ste stuk, gen. de Kempenaer, wat geheel overeenkomt met de familieboeken van het geslacht de Kempenaer, zoo als die in het handschrift van den raadsheer de K., thans in 't bezit van jonkheer Storm van 's Gravesande, heer van den Bramel, bij Vorden. BOREAS.

VRAGEN.

Het geslacht Bolle. Valkeniers-adel. In de Informacie up den Staet Faculteyt ende Gelegentheyt van de Steden ende Dorpen van Hollant ende Vrieslant om daernae te reguleren de nyeuwe schiltaele gedaen in den Jaere MDXIV (Leiden, Sijthoff, 1866), komt op bl. 23, onder »Tetroede ende Aelbertsberge," de volgende verklaring voor:

»Ende hier en boven zoe zijn der noch drie haertsteden, die mitten buyeren niet en gelden noch gelden en willen, als Gerrit Bolle, Willem van Bloemendael ende de hoffstede in den Vogelensange, daerof de twee wel zoe veel hebben als de buyeren all te samen an renten. Ende de reden waeromme zy niet geven en willen es dat zy edel zijn, ende sonderlinge de voorn. Bolle zeecht dat hy valckenaer es van mijnen genadichen heere, die nochtans de [valcklegge] niet en bewaert noch in drie jaeren gedaen en heeft."

Vrage: Bestaat de familie Bolle nog in den Vogelenzang, of was welligt de geleerde Valckenaer, Bilderdijks vriend en eigenaar der hofstede Schaep-en-Bosch aldaar, een afstammeling van den genoemden? In de tuinmanswoning van het aan Schaep-en-Bosch belendende Woestduin is een steen ingemetseld, waarop een valk staat uitgebeiteld. Verder

Was elke valkenier uit kracht van zijn *ambt* van adel, of gold dit alleen den valkenier van den graaf? *

Sophia van Renesse. In het laatst der 15e eeuw leefde Cornelis Pieck (zoon van Arent Pieck v. Beest en Jenne van Rechteren) gehuwd aan Sophia of Fye van Renesse. Waar moet deze Sophia in de gen. der Renesses geplaatst worden?

Arnhem. J. D. WAGNER.

Twee wapens. Onlangs zag ik een blaauw porseleinen oostindisch tafelservies, afkomstig uit de familie Bergsma: al de stukken waren voorzien van twee wapens: aan de regterzijde het *varken* (barg) van de familie *Bergsma* (als het wapen der vrouw, doch niet in den ruitvorm) en links dat van den man, bestaande uit en vijf en vier opstaande ruiten (v. d. Bergh, pl. II. n°. 52). Voor zooveel ik mij herinner is dit wapenschild gemonteerd met eene pop of andere figuur. Wie waren deze echtelingen?

J. D.
———
L.

Wapen van een onbekend geslacht. Tot welk geslacht kan betrekking hebben een wapen: een leeuw van? waarover op het midden eene figuur gelijk aan een lambel, doch 't onderste boven, op een veld van zilver (zoo het schijnt); tot helmteeken een leeuw, tot op het midden met dezelfde figuur.

W. M. DE JONGH.

Geslacht Suick en huis Zuidwijk. In het tijdschrift Europa 1861 n°. 7, leest men:

»De afkomelingen van het eedel en schildboortig geslacht Riedwijk werden om de kortheid en het gemak der uitspraak gemeenlijk genaamd Riedijk en nog korter Rijk; een gebruik en gewoonte in ons land aan andere Eedelen eygen.

Zoo wierden de Eedelen Zuidwijk bij verkorting Zuidijk en Zuik genaamd, en derzelver stamhuis, gelegen aan den weg van Leyden naar 's Gravenhage en nu bezeten by de stam der Wassenaars, is alhier niet dan met den naam van 't huis Zuik bekend."

Men vraagt of de thans levende familie Suick afstamt van de vroegere bezitters van dat huis, waarvan een Diederik van Zuidwijk in 1322 genoemd wordt bij van Leeuwen, Bat. Ill. p. 1212.

Het wapen van het geslacht Suick bevat een eikentak met blad en eikel. Aanziende helm met gesloten vizier, waaruit een ossenkop komt met kroon (het schijnt een markkieen kroon te zijn, doch wij kunnen dit op den afdruk die voor ons ligt niet duidelijk genoeg onderscheiden.)

Het wapen van het huis Zuidwijk is van zilver met drie dwarsbalken (fasces) van sabel: in het schildhoofd een barensteel van keel.

MENGELINGEN.

De pad. Ik wandelde eens in het bosch van Meudon met eenige vrienden, toen ik plotseling tot stilstaan gebragt werd door een onverwachten aanval op een groote pad, die langs den weg liep. Het gelukte mij echter een slag af te wenden, die op haar gerigt was, en ik bukte juist om het dier op eene veilige plaats te brengen, toen men mij haastig uit den weg trok, terwijl afgrijzen op de gelaatstrekken van al de toeschouwers te lezen stond.

»Het zal u bijten!" riep er een.

»Poeah!" zoo deed een ander zich hooren, »het zal gif tegen u spuwen!"

»In Frankrijk maakt iedereen padden dood," zeide een derde.

Ik antwoordde, dat een pad niet *kon* bijten, want, dat zij geen tanden had.

»Geen tanden!" riepen zij alle uit. »In Frankrijk hebben de padden *altijd* tanden."

»Komaan," voerde ik hun te gemoet, »ik zal ze den bek opendoen en u toonen, dat zij er *geen* heeft."

Maar vóór dat ik de pad kon aanraken, werd ik weêr weggesleurd.

»De tanden komen als de padden vijftig jaar oud zijn," was de verklaring die gegeven werd, maar desniettemin was in ieders gemoed de pad reeds ten doode gedoemd, en ik wist, dat als ik mij bewoog, het arme dier vermoord was.

Op dat oogenblik merkte iemand aan, dat tabak doodelijk was voor padden, als men het haar op den rug strooide. Met deze bewering deed ik mijn voordeel, en trof nu het vergelijk, dat *ik* van mijn kant, de pad niet zou aanraken, wanneer *zij*, van hunne zijde, haar op geene wijze zouden trachten dood te maken dan door er tabak op te leggen.

Toen wij het over deze termen eens geworden waren, werd een menigte tabak voor den dag gebragt, en nog wel heel slechte, zoo als zeer algemeen in Frankrijk het geval is; en, daar niemand, behalve ik, er zoo digt dorst bij te komen, legde ik ongeveer een halve ons op den rug der pad, die in een wagenspoor zat. Een minuut of iets langer hield het dier zich doodstil, en het geheele gezelschap aan het uitroepen,

»Kijk, de pad is morsdood!" — »Uh! het vieze dier!" — »Monsieur *oel* (niemand wist het met de uitspraak van mijn naam van Wood, verder te brengen dan dit) Monsieur Oel! de pad is dood!"

Ondertusschen, de pad bewoog zich weer, schudde al den tabak van zich af, en begon op nieuw haren moeizamen gang langs den weg. Het eenigste goed, dat die tabak had te weeg gebragt, was, derhalve dat, in haar bijzonder geval, haar leven gered was geworden, want het gansche gezelschap bleef standvastig in zijn geloof, dat padden tanden hadden, en meende waarschijnlijk, dat het dier mij niet had willen aanraken, omdat ik een beetje gekker was dan de rest mijner natie, die zich altijd zeer gek voordoet ... op het fransche tooneel.

Naderhand bevond ik, dat het geloof in paddentanden iets heel algemeens was, en iemand bood aan mij er eenige te wijzen een halven duim lang, die hij te huis in een doos had. Ik heb echter nooit het geluk gehad ze te zien te krijgen. — Rev. J. G. Wood, Common objects of the country. *

Hazen en patrijzen op Java. (XXV, bl. 152.) Hazen en patrijzen hooren werkelijk t'huis op Java en zijn er geenszins door iemand ingevoerd. Evenwel, de haas van Java is de gewone europeesche soort, de *lepus timidus* niet, en evenmin is de patrijs van Java de zelfde soort als het europeesche veldhoen, de *perdix cinerea.* Neen, maar de javaansche haas is de *lepus nigricollis;* een weinig

kleiner is hij dan onze vriend Lampe, en hij heeft een zwarte vlek in den nek. Voor 't overige verschilt hij niet van zijn neef in Europa.

De patrijs van Java is de *perdix javanica*, die, zoo oppervlakkig en in 't algemeen genomen, veel op ons veldhoen gelijkt, maar die toch ook, voor den naauwkeurigen waarnemer, nog al belangrijk van onze europeesche soort verschilt. Prof. Schlegel zeit van de javaansche patrijs, in zijn Handleiding tot de beoefening der dierkunde (Breda 1857) het volgende: »Zoo groot als onze patrijs. Bovendeelen olijfkleurig met zwarte dwarsvlekken; krop blaauwgraauw; borst en buik donker roestkleurig. Zij bewoont op Java hooge, met bosch begroeide, bergachtige streken, leeft eenzaam of paarsgewijze in het bosch, en haar zwaar stemgeluid doet aan dat van den roerdomp denken."

De europeesche haas en de europeesche patrijs komen alzoo *niet* op Java voor; wel na verwante soorten er van.

Dat de haas van Java bij de inboorlingen van dat eiland, 't zijn dan Maleiers, Javanen of Sundaneezen, geen eigenen inlandschen naam hebben zou, betwijfel ik zeer. De haas kan immers wel een eigenen inlandschen naam hebben, al wordt hij ook op Java op de passers aan de Europeanen onder den dwazen naam van *hazepeper* verkocht.

Indien alzoo haas en patrijs niet door Europeanen op Java gebragt zijn, met een ander europeesch dierke is dit wel het geval; namelijk met onze *boom-, ring-* of *veldmusch*. Dit is niet de gewone of huismusch, *passer domesticus*, maar een na verwante soort, iets kleiner, met een bruinrooden bovenkop en nek; ze houdt zich niet in de steden op, maar steeds op het veld en in de heggen, en is overal in Nederland zeer algemeen; 't is de *passer montanus* der natuurkundigen. Deze musch komt nergens elders in Indië voor, maar wel op Java. Prof. Schlegel in zijn boven aangehaald werk, zeit er van: »De ringmusch wordt ook in verscheidene streken van het westelijke Java aangetroffen. De op dit eiland levende voorwerpen stammen echter, volgens een vrij algemeen bekend verhaal, van een paar ringmusschen af, welke, in de afgeloopene eeuw, uit de Nederlanden naar Java overgebragt, aldaar vrij gelaten werden: een verhaal, des te waarschijnlijker, daar alle

in den Indischen Archipel en in Australië levende muschachtige vogels tot de afdeeling der wevers behooren. Zonderling is het, dat onze ringmusch op Java zijne zeden tamelijk gewijzigd heeft; want hij houdt zich bij voorkeur bij de menschelijke woningen op" (wat hij in Europa juist niet doet, maar aan den huismusch overlaat), »bindt zich bij het nestelen aan geen jaargetijde en legt telkens slechts twee eijeren" (in Europa legt de ringmusch slechts in het voorjaar, zes of zeven eiers).

Haarlem. JOHAN WINKLER.

Bliksem-photographiën. »Uit Oss meldt men van den 23sten junij aan de Noordbrab. cour. Dezen middag omstreeks 3 uur heeft men alhier een allerzeldzaamst natuurverschijnsel waargenomen. Gedurende een hevig onweder werd een boom door den bliksem getroffen, terwijl op hetzelfde oogenblik van een huis, op 200 passen afstands van dien boom, drie dakpannen werden stukgeslagen, zonder dat er eenige andere schade werd veroorzaakt. In een ander gedeelte van hetzelfde huis vertoonde zich echter gelijktijdig een schoon gevormde boom, met stam, takken, enz. in het zand, waarmede de grond bestrooid was, afgedrukt. De bewoonster, de wed. Jan Mook, die voor het raam stond, kreeg een hevigen schok en zag met bevreemding het verschijnsel op den grond. Honderden nieuwsgierigen, onder wie ook berichtgever dezes, hebben het vreemde natuurverschijnsel met verbazing gezien. Geen andere sporen zijn er zichtbaar; voor- en achterdeur van het huis waren gesloten." — Utrechtsch Dagblad, 28 junij 1872.

Bij de lezing van het bovenstaande dacht ik aan soortgelijke voorvallen, vermeld in een der menigvuldige werken van den utrechtschen veelschrijver de Vries. Wie heeft de goedheid mij die mede te deelen?

De volgende welgestaafde voorbeelden van dit zonderlinge verschijnsel werden opgeteekend door den heer Andrés Poey, directeur van het observatorium te Havana, en aan de Royal Society toegezonden:

»Benjamin Franklin verklaarde in 1786, dat ongeveer 20 jaar geleden een man, die tegenover een boom stond, op het oogenblik, dat deze door een bliksemstraal getroffen werd, een juiste afbeelding van dien boom op zijn borst gekregen had.

»In den Journal of Commerce van Nieuw-York (26 aug. 1853) wordt vermeld, dat een jong meisje aan een venster stond, waarvoor zich een jonge ahorn-boom verhief; na een schitterenden bliksemstraal werd een volkomen evenbeeld van den boom op haar lichaam aangetroffen.

»Zoo verhaalt de heer Raspail dat, in 1855, een boom, waarin een jongen geklommen was om een vogelnestje uit te halen, getroffen werd en de jongen op den grond geworpen. Op zijn borst vertoonde zich zeer duidelijk de afteekening van den boom met den vogel en het nest in een der takken.

»De heer Olioli, een geleerd Italiaan, deelde aan het wetenschappelijk congres te Napels de vier volgende gevallen mede: 1°. In september 1825 werd de fokkemast van een brigantijn in de baai van St. Amiro door den bliksem getroffen en een matroos, die er onder zat, doodgeslagen. Op zijn rug vond men den afdruk van een hoefijzer, zelfs in grootte gelijk aan dat, hetwelk tegen den top van den mast gespijkerd was. 2°. Een zeeman, in soortgelijke omgeving, werd door den bliksem getroffen, en had op zijn linker borst den indruk der cijfers 4. 4, met eene punt daartusschen, juist zoo als men ze aantrof op den top van een der masten. 3°. Den 9den oct. 1836 vond men een jong man door den bliksem gedood: hij had een gordel om met eenige goudmunten, en deze waren op zijn vel afgedrukt, in de orde, waarin zij in den gordel waren gerangschikt — eene reeks van cirkels, met een verbindingspunt in het midden was duidelijk zigtbaar. 4°. In 1847 zat mevr. Morosa, eene italiaansche dame van Lugano, gedurende een onweder aan het raam, en bespeurde een schudding, maar werd voor het overige niet bezeerd: doch een bloem, die in den weg van den electrischen stroom geweest was, vertoonde zich volmaakt weergegeven op een van haar beenen, en bleef er onuitwischbaar op staan.

»Het volgende had de heer Poey zelf op Cuba waargenomen. Den 24sten julij 1852 sloeg de bliksem in een populier, op een koffijplantage, en op een der groote drooge bladeren vond men de getrouwe voorstelling van eenige pijnboomen, 367 el daarvan verwijderd." — Timbs, Curiosities of Science, London, 1858, p. 45.

*

Nat servet. (XXIII, bl. 242; XXIV, bl. 156). Ter eerstgenoemder plaats wordt vermeld, dat wanneer Lodewijk XV aan tafel gekomen was, het nat gemaakte servet hem door den hofmeester overhandigd werd. Nimmer, voegt de heer C. Kramm er bij, is mij dit gebruik voorgekomen. In de tweede aangehaalde plaats wordt aangetoond, dat dit een oud hofgebruik is. Ongepast zal het niet zijn op te merken, dat in het Oosten de slaven aan hunne heeren en aan de gasten water moeten aanbieden, om de handen te wasschen. En opmerkelijk is het, dat wij reeds 2 Kon. 3: 11, lezen, dat het Eliza was, die water goot op de handen van Elia, waaruit blijkt, dat zoodanig eene dienstbetooning van ouden datum is. E. A. P.

Brood zonder zout. (XXV, bl. 207). Ten deele is de gestelde vraag beantwoord, als ik wijs op deze woorden uit het Album der Natuur: »Bij een uitsluitend plantaardig dieet, (met name bij een voeding met aardappels en brood) is het zout als toevoegsel onmisbaar." Maar 't zal goed zijn, het geheele stuk te lezen, waar die woorden het slot van zijn. Het is: De disetetische beteekenis van het zout, door D. Huizinga. Alb. der Nat. 1875. afl. 7, bl. 211 en verv. E. LAURILLARD.

Slingeren van gebouwen bij harden wind. (XXIII, bl. 431; XXV, bl. 140.) De hooge en ranke toren der Sint Baafs kerk te Aardenburg is bij storm in eenigzins schommelende beweging. Aan den voet kan men het vrij goed voelen, onder den klokkenstoel kan men de beweging zien en op de tweede galerij ontwaart men soms een gevoel als op de stoomboot Westerschelde. Die beruchte 29 november 1836 heugt ook mij, de torenbeweging was toen zigtbaar. Ik begaf mij naar buiten met een makker: deze droeg eene *klak* (lederen pet), die afwoei en, door den wind gevat, boven de italiaansche populieren uitwoei en eerst een groot kwartier verder wedergevonden werd. Ook de minder hooge Belforttoren te Sluis beweegt bij storm. G. P. RAS.

Anneke of Tanneke tooverheks. (XXI, bl. 479, 633; XXII, bl. 581; XXIII, bl. 429; XXV, bl. 149). Dit spel wordt te Aardenburg op dezelfde wijze gespeeld als te Middelburg, doch vragen en antwoorden zijn:

Wie is daar?

Anneke de tooveresse.

Wat moet dat oude vrouwtje hebben?

Een kooltje vuur.

'k Heb geen vuur.

'k Heb je schouwtje (schoorsteentje) zien rooken.

't Was maar heete asch.

Dat 's ook goed.

Een verwant kinderspel is »mijnheer lange staart". Aan het hoofd van een rij meisjes en knapen is de kloekste jongen geplaatst. Voor hem staat *de haan*, deze moet het achterste kind zien te grijpen en mede te nemen. De kinderen houden elkander van achteren stevig aan de kleeren en zwaaien bij de komst van den haan heen en weer, terwijl *de heer* den haan ziet af te weren. De haan zegt:

Geef me een kooltje vuur.

Antw. 'k Heb geen vuur? enz. als bij Anneke; doch het slot is:

Wat wou je met dat vuur?

Watertjen heeten.

Wat doe je met dat watertje?

Steentjes weeken.

Wat doeje met die steentjes?

Mesjes slijpen.

Wat doeje met die mesjes?

Hoentjes kelen.

Waar haal je die hoentjes?

Achter aan je lange staart.

Ziet dat je ze krijgt.

Nauwelijks is 't laatste gezegd of de haan tracht er een te grijpen en de heer het te beletten. Dat er kleerscheuren meê gemoeid is zal niemand verwonderen. Op dit laatste spel is weder eene variant, doch waarin geene tooverheks voorkomt. In plaats van een haan staan er twee knapen met de handen vast in elkaar gesloten en de armen omhoog, zoodat ze eene poort vormen. De beide knapen moeten nu, zonder de handen los te maken, de achterste aan de queue trachten te vangen in de armen. In hoe ver nu het geloof aan tooveren, hoenders kelen, bij voorkeur

zwarte, enz. in deze kinderspelen nog leeft, waag ik niet te beslissen. G. P. ROOS.

Langdurige predikdienst. (Vgl. XVI, bl. 286). Bij het t. a. pl. door dr. L. Proes aangehaalde voorbeeld — van Annius Abrahami, die in den ouderdom van 91$^1/_2$ jaar als dienstdoend predikant te Kollum, na eenen diensttijd van ruim 62 jaren overleed — is een ander voorbeeld uit Friesland te voegen, dat nog sterker is. Naar iets anders zoekende vond ik het onlangs.

Frederik Botterweg werd als proponent in 1677 te Oosterwierum beroepen; de approbatie geschiedde den 27sten december van dat jaar. Hij werd vóór 8 april 1678 bevestigd, want op dien dag nam hij zitting in de classis. Later stond hij te Oosterlittens, te Staveren en sedert 1683 te Harlingen, waar hij den 1sten julij 1747 als dienstdoend predikant in den ouderdom van 92 j. 8 m. overleden is, na ruim 69 jaren dienst. H. M. C. V. O.

Eene keur op de honden. Onder Beemster-lands keuren, wetten ende ordonnantiën, aangaande de civile regten, Purmerende 1698 vinden wij bl. 25 de navolgende.

»Hebben mede gekeurd ende geordonneerd, keuren ende ordonneren bij desen, dat alle Ingelanden ende Ingesetenen van de Beemster, die Hond ofte Honden sijn houdende, deselve alle jaren van primo Mey tot ultimo Mey, sullen moeten brengen in de Middel-Beemster by de Dienaar van de Justitie, ofte die gene die daar toe soude mogen worden geauthoriseerd, om de Honden door de ring (die tot dien eynde aldaer is gesteld) te doen doortrecken off laten doorgaan, mids voor yder Hond betalende een stuyver; En wat Honden soo groot sijn die door de voorsz. Ring niet en konnen, sullen aanstonds, en voords continueel by dage, op yders eygen erff aan een goede suffisante Ketting, en geen Touw, moeten worden vast geset en gehouden, dog soo verre van de Poort, Deur ofte Ingang van het Huys aff, dat een ygelyk, sonder egter van de selve Honden gebeten ofte beschadigd te worden, op de Werven en in de Huysen kan komen; op de verbeurde van deselve Hond die bevonden sal werden als voorsz. aan geen Ketting vast te sijn, en daar en boven een Boeten van twaalff gulden, yder

reys te verbeuren; behalve het betalen, ende te vergoeden aan de gebetene het Meesterloon, de smert en versuymde tijd, ter discretie van Bailljuw en Hooge-Heemraden. Blyvende egter aan de voornoemde Heeren, soo bevonden mogte werden eenige Honden los te loopen die door de voorsz. Ring wel konnen, maar beter diende vast geset te sijn, om haar quaadaardigheyd, om ten allen tyden te ordonneren, sulcke Honden mede aanstonds als voren te doen vast leggen."

Het schijnt dus dat de heeren van de Beemster de groote honden voor kwaadaardiger en gevaarlijker hielden dan de kleine. Het tegendeel is doorgaans het geval.

In die ring is de Beemster bewaard gebleven?

Duisternis bij klaarlichten dag. (Alg. Reg. II. XXV. bl. 319). Kan deze duisternis ook veroorzaakt zijn door asteroïden, die zich op dat oogenblik tusschen de aarde en de zon bevonden? Daardoor althans is meermalen eene merkbare duisternis veroorzaakt. Böhner, Kosmos 1e dl. bl. 34 zegt: »Twee sterrekundigen, Erman en Petit, hebben berekend, dat de asteroïden van augustus, binnen zekere tijdperken, omstreeks op den 7den februarij, en die van november ongeveer op den 12den mei voor het oog van den aardbewoner om de zonneschijf moeten voortrukken. Men heeft dan ook reeds dikwijls plotselinge verduisteringen der zon waargenomen, wier oorzaak niet in onzen dampkring gelegen was — verduisteringen, die de sterren op den middag zigtbaar maakten voor 's menschen oog. Dit geschiedde bij voorbeeld gedurende den slag bij Mühlberg in 1547, en op den 12den mei 1706 des ochtends te 10 ure, toen de donkerheid zoo groot werd, dat men in de huizen de lampen moest ontsteken. Messier zag op den 17den junij 1777 op den middag gedurende vijf minuten een ontzettend aantal zwarte punten over de zonneschijf trekken."

V R A G E N.

Merkwaardige boomen in Nederland. Eene opsomming daarvan in den Navorscher, met de noodige bijzonderheden gekruid, zoude

mij zeer aangenaam zijn. Onder de merkwaardige boomen rangschik ik zoowel de boomen met eene geschiedenis (edellui), als de boomen met een omvang (patriciërs). *

Paalworm en kievit. Ik lees in La Famille, XV, p. 240, omtrent de kievitseieren:

»Zij worden in het Noorden op eene onzinnige wijze verbruikt. Voor de bewoners van Amsterdam, hartstogtelijk verzot op dit lekkerbeetje, is dit erger dan eene misdaad van ondankbaarheid, is dit eene dwaasheid. Zij heeft Toussenel doen zeggen: Naardien de kievit de dijken van Nederland beschermt tegen de verwoestingen der insecten, die deze gewrochten door hunne onderaardsche gangen vernielen, is het klaar dat, wanneer men den laatsten der beschermers uit den dop zal verorberd hebben, de visschen aan de beurt zullen zijn om een proefje te nemen van het vleesch der beschermden."

Vrage. Is dit weêr een staaltje van den franschen slag, of heeft Toussenel gelijk? *

[De vrager vergelijke dl. XII, bl. 256 en hij zal bewezen zien, hoe Franschen, fransche geleerden zelfs, elkander zonder schroom dwaze praatjes over Holland naschrijven.

Daar ter plaatse is reeds opgemerkt, dat de kievit geene paalwormen kan vangen en ze bij gevolg ook niet eet. De amsterdamsche liefhebber van kievitseieren kan er dus gerust op zijn dat hij zich niet aan het vernielen van onze zeedijken schuldig maakt. Maar wel is het waar, dat de kieviten een groot aantal wormen van andere soort verslinden, en daarom zou het te wenschen zijn dat men zijne lekkere tong bedwong en de eieren van die beestjens ongemoeid liet. Hoe lang zullen wij nog vergeefs uitzien naar een afdoende verbetering van onze ongelukkige wet op de jagt, die schadelijke knaagdieren als hazen en konijnen in bescherming neemt, en voor kieviten en een aantal andere nuttige vogels zoo weinig doet!]

GESCHIEDENIS.

Eigenaardigheden van groote mannen. Wellington. In februarij 1842 was koningin Victoria, in 't gezelschap van prins Albert, den dag op 't paleis der admiraliteit komen doorbrengen. Den volgenden morgen vertrok H. M. in haar jagt naar Spithead, om een nieuw gebouwden driedekker, the Queen (de Koningin) te gaan zien, onder 't geleide van admiralen en generalen, lords der admiraliteit en den hertog van Wellington. De laatstgenoemde was op dat tijdstip verre van fiksch, krukkeriger zelfs dan later in zijn leven, en veroorzaakte bij de hem omringende zeeluî groote bezorgdheid door de onvaste wijze w arop hij de scheepsladders op- en afklom, met een grooten steek in de eene en zijne parapluie in de andere hand, ofschoon desniettemin alle hulp hardnekkig weigerende. Menige arm werd uitgestoken om hem ten minsten van zijn regenscherm te ontlasten, en niemand begreep waarom dit aanbod steeds zoo wrevel werd afgeslagen, totdat men later vernam, dat de aanbieding om zijne parapluie voor hem vast te houden vaak door zijne bewonderaars (!) als middel gebruikt was geworden om hem dit voorwerp uit de handen te spelen en het als een aandenken te bewaren. Hij had op die wijze reeds zóóveel parapluiën verloren, dat hij *nu* stijf op zijn stuk stond en besloot déze althans voor zich te behouden! — *Memoir of the Life of Admiral Sir Edw. Codrington.* *

Petrus Roscam. (XXIV, bl. 277). Ik vermoed dat deze regtsgeleerde in den Haag geboren is, en dat ik zulks vermeld gevonden heb; doch ik teekende het niet op, omdat ik hem niet kende en alleen mijn aandacht een oogenblik op den naam vestigde, wegens zijne gelijkheid met dien eener nog bestaande familie. Het volgende heb ik toevallig bewaard.

François Roscam, geb. te Amsterdam, deed eed als advocaat voor den hove van Holland, 15 junij 1668. (Eedt Boek op 't Rijks Archief.)

Pieter Roscam, procureur voor den rade en leenhove van Bra-

bant, was in 1715 de oudste zijner ambtgenooten, en woonde achter de Groote Kerk. (Bericht [het toenmalige Haagsch adresboek] over 1715, bl. 39 en 70.)

Johan Roscam, aldaar vermeld in dezelfde betrekking; in 1715 is hij de elfde of voorlaatste; in 1729 wordt hij opgegeven als benoemd in 1712.

Mr. Hendrik Roscam, in het Bericht van 1729 opgegeven als advocaat sedert 1703.

Denkelijk behoorde hij tot de remonstrantsche gemeente, doch ik kan thans niet meer doen, dan den vrager op den weg helpen.

Zutfen. J. G. FREDERIKS.

Voormalige regtspleging. Uit eene massa stukken, reeds beginnende met het jaar 1390, blijkt, dat de graven van Culemborg verscheidene personen »om breucken (boeten) wille in den thoorn tot Maurik gesmeten hebben." Zij mogten daar lage jurisdictie uitoefenen, doch deze ontaardde wel eens in hooge jurisdictie of uitoefening van halsregt; want soms voerden zij te Maurik en Eck »galg en put," en in ieder geval werd van wege die heeren op deze beide plaatsen de bank gespannen. Dat werpen in den kerktoren had dus hier plaats, omdat de delinquenten geld waren schuldig gebleven. Dezelfde maatregel werd ook op dieven toegepast. Vandaar dat men in sommige oude kerktorens nog zoogenaamde *dievenhokken*, of de sporen er van, aantreft. Hoog in den toren der kerk te Amerongen heeft men eene afgezonderde plaats bezijden het uurwerk. In het kleine deurtje is eene vierkante opening aangebragt, juist groot genoeg om er de geslotene hand door te steken; daaronder bevindt zich aan den binnenkant een plankje, waarop voor den gevangenen brood en water werd neergezet. Dan daalt men eenige trappen naar beneden, en bemerkt een vierkant blok, dat tot zitplaats moest dienen, aan welks uiteinden ijzeren kettingen met ringen bevestigd zijn, zóó kolossaal dat men er wel een os aan kon vastleggen. Het is nagenoeg pikdonker in dat hok, slechts een klein rond gaatje laat een flaauwen lichtstraal door. Er was derhalve meer dan ééne gelegenheid tot opsluiting daar ter plaatse; want de heeren van Amerongen, die in de »hooge heerlijkheid" de kantonnale en crimineele jurisdictie uitoefenden,

maakten ook wel te dien einde van de onderaardsche kluizen van hun aloud slot gebruik. En zoo lezen wij in den Pleegzoon van Van Lennep aangaande een vermomden Jezuiet, pater Eugenio die ter oorzake van een duel in zulk eene kluis van het kasteel opgesloten, daaruit wist te ontsnappen, omdat hij verstandhouding aanknoopte met een der dienstboden. Deze archaeologische roman nu, die het huis Amerongen tot het tooneel zijner handeling kiest, beweegt zich tusschen de jaren 1598 en 1621. — Aan een en ander laat zich de vraag verbinden, of de op het platte land tegen kleine stoute kinderen veel gebezigde bedreiging: *ik zal u in den toren laten sluiten* of *zetten* aan die voormalige regtspleging ontleend zij?

J. ANSPACH.

Johannes Ederwaert, of Eduardi. (Vgl. XXIV, bl. 373). Door de mededeelingen in de Kroniek van het Hist. Genootsch. te Utrecht, jaarg. 1873, 6de serie, 4de deel, bl. 360, 366, 367, 372, 375, 379, 381, 392, 395, 399 en 418, is de gestelde vraag opgehelderd. Daaruit blijkt toch, dat ds. Johannes Eduardi, tusschen zijn verblijf te Goes en te Oosterland, predikant in Brazilië geweest is, vanwaar hij in 1643 naar het vaderland terugkeerde.

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Scheerboom. (XXV. bl. 222.) Met verwondering zie ik, dat Scheerbooms uitvinding thans als eene rariteit vermeld wordt en dat de couranten — als gold het iets *zeer* onbekends — zich haastten, 't berigt uit den Navorscher over te nemen.

In mijne schooljaren (1850) kenden wij alle den scaphander door Scheerboom uitgevonden. We leerden er van in Van der Burgs Schets der Natuurkunde reeds in het eerste stukje en lazen er zelfs in den beginne over in een leesboekje, ik meen van den heer Mars, waarvan ik mij den titel niet meer herinner.

Goes. T. H. DE BEER.

VRAGEN.

De man met het ijzeren masker. (Alg. Reg. II.) Vijf of zes jaren geleden las ik in eene te Gent verschijnende gazette een berigtje

handelende over den man met het ijzeren masker. Iemand, de naam is mij ontschoten, had te Parijs in het rijksarchief belangrijke papieren gevonden, waardoor die duistere zaak nu zou opgehelderd worden, als het gouvernement slechts verlof gaf om de stukken uit te geven. Was dat berigtje slechts eene couranten-opvulling of zijn later werkelijk eenige stukken, die zaak betreffende, uitgekomen? Ik heb er niets meer van vernomen, maar misschien is een ander gelukkiger geweest.

F. CALAND.

OUDHEID- MUNT- EN PENNINGKUNDE.

Beeld te Amerongen gevonden. Er lag 21 junij ll. in een zijvertrek der kerk te Amerongen een beeld, gehouwen uit witten biksteen, of misschien beter gezegd, zandsteen van de soort, die onder den St. Pieterberg te Maastricht wordt aangetroffen. De kleur dier steensoort is thans verweerd, en nam eene vaal-gele tint aan bij deze figuur, die van het hoofd tot aan het uiteinde, waar de afgestooten voeten gezeten hebben, eene lengte heeft van 1 meter 75 centimeter; terwijl de breedte, in het midden gemeten, 48 centimeters en de omvang 25 centimeters is. Uit het hoofddeksel, dat op eene falie of huldoek gelijkt, uit den halskraag met de daaronder aanwezige keten en de (trouwens gelijkmatig oploopende) verhevenheid der borst is de gevolgtrekking gemaakt, dat men hier eene non voor zich had. Beziet men evenwel dat hoofddeksel, het van voren geheel opene, met zware plooien nederhangende opperkleed en den vorm des boezems naauwkeuriger, dan komt men tot de overtuiging, dat men met een *monnik* te doen heeft, wiens lokken aan weerszijden van het gelaat te voorschijn komen uit eene kap, van achteren bevestigd aan den langen, wijden monniksmantel, die voorzien is van eene dubbele schuif, alsmede van mouwen, welke aan 't boveneinde deels de afbeelding, deels de sporen laten zien van 9 knoopjes, 3 boven en 6 rondom de ruimte, waarin dat boveneind der mouwen gevat is. Het is natuurlijk niet uit te maken, of men bij die ruimte aan een dof of aan een pof hebbe te

denken, naar het onderscheid dat bij ouderwetsche kleederdragt tusschen beide gemaakt werd, en hierin bestaat, dat de dof buiten op de mouw gehechte plooien vertoonde, terwijl de pof door opvulling van binnen werd aangebragt. De gedaante draagt om het midden eene van voren vastgeknoopte koord, die met de twee einden ten voeten uithangt, en beurtelings gevlochten en geknoopt is. De handen zijn onder den knoop der koord saamgevouwen, en geven bij den eersten aanblik den indruk van geheel afgesleten te zijn, maar doen, naauwkeuriger bezien, strepen of ribbetjes bemerken, waaruit men gissen mag, dat er een opengeslagen litanieboek op gelegen heeft. Soortgelijke strepen of ribbetjes bespeurt men aan een inham onder aan het beeld aan den linkerkant in den vorm van een scherpen hoek, die doet vermoeden dat er een hond of ander dier naast gezeten heeft; even als men in de Roomschen kerk te Wijk bij Duurstede langs de muren binnenwaarts heiligenbeelden ziet staan met de figuur van een (hazewind)hond, een vos, een lam of een hert aan de voeten, in staande, liggende of zittende houding.

Stelt men zich nu een zoogenaamden bedelmonnik voor in zijn bruine pij met ronde kap, met zijn wit katoenen kraagje en halsketen wit beenen koralen, met zijn eng of sluitend bruin lakensch onderkleed, saamgehouden door eene lange witte koord; dan meenen wij hier de afbeelding te ontdekken van een lid van de geestelijke orde der barrevoeters, die in Brabant en het Limburgsche biddend rondwandelen en rondwandelend bidden, en congregaties vormen van 7, 10, 12 tot 25 kloosterlingen. Men heeft mij verzekerd, dat die barrevoeter monniken behooren tot de orde van St. Aloysius *van* Gonzaga. Dit is zeker, dat men hen aantreft onder verschillende monnikorden, als Karmeliten, Franciscanen, Augustijnen, Heremiten, Trinitariërs, Kapucijnen, Camaldolensen, zoodat men hen eigenlijk niet onder eene afzonderlijke orde kan rangschikken; gelijk dan ook de *monachi discalceati* van de roomsch katholijke kerk der middeneeuwen zich niet strikt het gansche jaar door aan het gebruik van barrevoets te gaan onderwierpen. De letterlijke opvatting van den last van Jezus aan zijne apostelen (Matth. 10 vs. 10, Luk. 10 vs. 4) gaf wel de *naaste* aanleiding tot dit gebruik, ofschoon toch de Heer d. t. p. aan zijne evange-

liegezanten geene boetedoening of vrijwillige armoede aanprijst, maar hen eenvoudig aanspoort om zich door geene bijzondere maatregelen of toebereidselen te laten ophouden in de vaardige waarneming der hooge belangen van het koningrijk der hemelen. Is er in de aangevoerde schriftuurplaatsen niets, dat op boetedoening wijst; de Roomsche kerk, of liever vrome ijveraars in die kerk, zooals de Alcantariërs in de 16e eeuw in Spanje en op Sicilië, bragten het genoemde bevel des Heilands in verband met de gewoonte onder Israel om ten teeken van boete of diepen rouw barrevoets te gaan, zie 2 Sam. 15 vs. 30, Jez. 20 vs. 2, Ezech. 24 vs. 17, 23.

Noopt ons de duidelijk te onderkennen, goed geconserveerde kleederdragt van het beeld, om daarin de figuur van een barrevoeter monnik te zien, zijdelings wordt deze veronderstelling bevestigd door de omstandigheid, dat juist de voeten zijn afgestooten; protestantsche geloofsijver zocht juist deze op, als hier uitmakende het aanschouwelijk en handtastelijk bewijs voor een kenmerkenden leerregel der kerk van Rome. Voor het overige, — eene kleine kneuzing van het aangezigt, waaraan de neus ontbreekt, uitgezonderd, — is de figuur nagenoeg geheel ongeschonden. Ze stelt den geestelijken broeder voor als op den rug liggende, met het achterhoofd op een kussen, waaraan men een zorgvuldig uitgewerkten rand bespeurt en dat 40 centim. lang, 29 d°. breed en 16 d°. dik is. Zou ze in een nis gestaan hebben? Wegens het kussen denken wij liever aan een grafbeeld, dat voormaals op eene zerk prijkte en uit de dagen vóór de hervorming zal dagteekenen. Want hoe zou anders het, door toedoen van het geslacht van Reede — denkt aan den Pleegzoon van Van Lennep! — van stonden aan zoo volbloed protestantsche Amerongen zulk een beeld kunnen opleveren! Nadat het zijne oorspronkelijke bestemming had verloren, verhuisde het nu naar dezen, dan naar genen hoek van het ruime kerkgebouw, en lag in den laatsten tijd, bij wijze van drempel, het onderste boven gekeerd *vóór* den ingang van het consistorie. Thans ligt het *in* dit vertrek, en zal misschien nog wel verder komen, want als antiquiteit is het eene afzonderlijke plaats overwaardig.

J. ANSPACH.

VRAGEN.

Grafsteen te Sas van Gent. In de Hervormden kerk te Sas van Gent ligt een oude bijna versleten grafsteen. Met moeite ontcijferde ik er het volgende op: *ici giste.... escoier.... Gessoij de.... branlij et brevi.r.... ivant capiteine de compagnie d'infanterie V.... de regement povr.... mag.... commãdant du fort de.... levein novveau dicage obiit le* 14.... 1640....

Wie weet den naam van dezen schildknaap, in zijn leven kap. eener komp. infanterie en kommandant van het fort St. Lieven? Is het jaartal goed, dan is de steen uit eene andere kerk, want die waarin ze nu ligt dagteekent slechts van 1648.

F. CALAND.

Opschrift in de kerk te Opheusden. Boven den hoofdingang der kerk te Opheusden (Nederbetuwe) leest men in gothische letters:
Jan eñ Joachim van Hoemen gebroeders hebben gelacht dē yerstē steē vā deser kerkē.

M.V.c md.xxiiij,

(A° 1500 maart 24?)

Wie waren de gebroeders van Hoemen?

J. ANSPACH.

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Een bruiloftswensch van Cats. Ik heb met genoegen Vader Cats door een knap advokaat zien vrijpleiten van de schuld, die op hem geworpen was, als zou hij de rijmer zijn geweest van het vuile paul, waarover 't nu niet meer noodig is te spreken. Ik wil echter, nu Cats ter sprake gebragt is, de aandacht vestigen op een ander vers, dat ook aan hem is toegeschreven, maar dat — ik voeg er dit terstond, tot geruststelling der lezers, bij — zoo vies en gemeen niet is als het vroeger besprokene.

In het zesde deel van Vondels Werken door J. van Lennep bl. 639 leest men na de vermelding van het huwelijk en de bruiloft van den raadpensionaris Jan de Wit:

»De heilbede van den ouden Cats aan het jeugdige paar was geweest:

Ik wensch dat gij elkaer tot flenters moogt verslijten.

Die van Vondel klonk als volgt:"
waarna dan op de volgende bladzijde het bruiloftsdicht van den Amsterdamschen poëet voorkomt.

Heeft Cats het jeugdig paar een bruiloftsdicht van één versregel toegezonden? Zoo iets zou in ieder geval zonderling zijn, maar vooral van hem. Zoo lakoniek was hij niet. Hij was immers gewoon zijn »gedachten- en verzenreeks zoo breed uit te spinnen", dat het eind naauwelijks te vinden was; hoe kwam hij dan nu zoo sober?

Of is dit vers door Van Lennep uit een grooter gedicht ontleend? Dan heeft hij vergeten het aan te wijzen. Ik heb dat gedicht onder de werken van Cats niet kunnen vinden. Weet een ander 't?

En wat ik ook niet heb kunnen vinden, is — de Catsiaansche versbouw in dezen alexandrijn.

Maar wel heb ik iets anders gevonden.

In de brieven van Jan de Wit, III dl. bl. 16, komt een brief voor, op den 19 februarij 1655 door den ambassadeur Nieupoort uit Londen geschreven, en daarin leest men deze woorden: »ende vertrouwende, dat UEd. Gestrenge de langhgewenste vrughten heeft gesmaeckt, sal ick deselve op dat werck soodanigen succes wenschen, als daer de Heere Cats mij met een statigh aengesight in het Collegie van de Heeren Gecommitteerde Raeden, even nae dat ick getrouwt was, mede geliefde te feliciteren, namentlijck, dat Uwe Edd. malkanderen mede tot flenteren moght verslijten."

Cats heeft dus Jan de Wit niet gefeliciteerd, maar Nieupoort, en deze deed het met een aardigheid, die hij vroeger van Cats ontvangen had. Maar hoe is nu dit proza uit Nieuwpoorts brief verwandeld als een vers in Vondels Werken?

J. TER GOUW.

Oera Linda Bok. (XXV bl. 284, 108). Behalve dat, wat de heer H. K. te L. opnoemt, komt ook nog in het Bijvoegsel van de Leeuwarder Courant van 17 september 1871 een opstel voor,

waarin de echtheid van het befaamde Oera Linda Bok wordt bestreden.

Indien de heer H. K. te L. nog meer bewijzen voor de onechtheid van het Oera Linda Bok, dan er voorkomen in de lijst van geschriften door hem medegedeeld, hebben wil, dan verwijs ik hem naar de heeren mr. J. Nanninga Uitterdijk, archivaris der stad Kampen, en J. Beckering Vinckers eveneens te Kampen. Volgens het Programma van het Nederlandsch Taal- en Letterkundig Congres toch, (zie o a. Bijvoegsel, Algemeen Handelsblad, 30 julij 1875) dat op 24—26 augustus 1875 te Maastricht zal gehouden worden (en bij opname van dit schrijven in den Navorscher zeker reeds gehouden is), zal eerstgenoemde aldaar een bespreking inleiden: »Over de geschied- en oudheidkundige be»wijzen voor de onechtheid van het Oera Linda Bok;" en laatstgenoemde eveneens: »Over de taalkundige bewijzen voor de on»echtheid van het veelbesproken zoogenaamde Oera Linda Bok."

Het is te verwachten dat de *bewijzen* van de heeren Nanninga Uitterdijk en Beckering Vinckers, wier namen als geleerden, de eerste als geschiedvorscher, de tweede als taalkundige, in Nederland voldoende bekend zijn, meer zoden aan den dijk zullen brengen, aangaande de onechtheid van 't Oera Linda Bok, dan dat wat b. v. de Londensche boekhandelaar Trübner en C°. aanvoert voor de echtheid daarvan.

31 julij 1875. JOHN CHURL.

VRAGEN.

Gesta Romanorum. Bestaat er eene nederlandsche vertaling van de *Gesta Romanorum* en zoo ja, waar en wanneer is die verschenen en waar bevinden zich exemplaren?

G. d. B.

[De vrager zie Nav. II, bl. 237. Een exemplaar der uitgave Gouda bij Gheraert Leeu, 1481, bezit de Maatschappij van Letterkunde te Leiden.]

KUNSTGESCHIEDENIS.

Schilderij van 1603. (XXV, bl. 293). Het daarbij bedoelde wapen is dat van het geslacht van Volden. Nopens dat geslacht wordt in het Recueil Héraldique van F. van Dijcke o. a. het navolgende vermeld:

L'ancienne et noble famille van Volden, de Bruges, est originaire de l'Allemagne, où elle fut connue dès le XIIIme siècle.

Messire Herman von Volden, fils de Gérard, né à Duysbourg, au pays de Clèves, quitta vers 1517 son pays et vint s'établir à Bruges, ou il décéda le 24 Avril 1545, étant allié à Barbe van der Streepe, décédée le 27 Mai 1554. Ces deux époux furent enterrés dans une sépulture privée en l'église de St. Donas à Bruges.

Le dit Herman van Volden et ses descendants, alliés à des familles nobles du pays, s'adonnèrent au commerce, et occupèrent les premières charges dans la magistrature, tant à Bruges qu'à Bruxelles, Grand et Malines.

Cette famille porte: d'argent, au chef de sable, chargé de trois poissons d'or posés en bande. Cimier: une rondache aux armes de l'écu, parée au bord, avec des plumes de paon au naturel.

's Gravenhage. VAN RHEDE VAN DER KLOOT.

Levensbeschrijving van Jan Koppers. Omtrent Jan Koppers of Coppert kan men meer berigten vinden in Gesch. der vaderl. schilderkunst door R. van Eijnden en A. v. der Willigen. Als ook in 't Beknopt biographisch Handwoordenboek van Nederland, uitgegeven te Zutphen bij A. E. C. van Someren, 1861.

J. C. K.

S. Bleker. (XXV, bl. 335). Kan deze schilder niet dezelfde zijn, welken C. Kramm in zijn Biogr. Woordenboek noemt als N. Blekers, die het historisch vak beoefende, en in 1682 in zijn geboortestad Haarlem overleed? Was er op de rotterdamsche schilderij een handteekening en een jaartal?

VICTOR DE STUERS.

V R A G E N.

Portret van 1617. In het Mauritshuis bevindt zich een portret van een edelman op zijn sterfbed (borstbeeld). Het jaartal 1617 is ongetwijfeld dat van zijn dood Welligt behoort de man tot het huis van Nassau. Weet iemand den naam te ontdekken?

V. D. S.

Basreliefs van M. Melin. In het Nederlandsch Museum bevinden zich 5 basreliefs van zilver door Mathias Melin. Zij stellen een huwelijk, eenige gevechten tegen Turken en den intogt van een vorst in een door Turken verdedigde stad voor. Het wapen van den vorst is dat van Spinola. Een opschrift luidt: Oppidum Sancti Petri ingressurus, dux Joannes Baptista summo cum civium applausu et jubilatione excipitur.

Waarop heeft dat alles betrekking? V. D. S.

VEREENIGING VOOR NOORD-NEDERLANDS MUZIEKGESCHIEDENIS.

Hauff (W. G. en F.) In de Bouwsteenen 1872/74 lees ik op bl. 258: »Wilhelm Gottlieb Hauff, Nijmegen 1782 (schijnt aldus voor 1791 nog eens te Nijmegen te zijn geweest, waarschijnlijk aan eene andere kerk).”

Mij dunkt, ik mag aannemen, dat hij er *zeker* voor 1791 ook is geweest. Ten minsten in mijn bezit zijn, onder vele manuscripten van mijn grootvader, de beide volgende, waarvan de titels hier letterlijk volgen:

»Cantata op Sicilia, gecomponeerd en geexecudeert op het maendaagsche musicCollegie te Nijmeegen den 22 Nov. 1784.”

en

»Cantata pour 2 Violen, 2 Flutes, 2 Cors, Alto Viola et Basse.
»Soprano Solo. Gecomp. voor Sijne Doorluchtige Hoogheid der Prin-
»ces van Oranien bij intreede in de Luthersche kerk te Nijmegen,
»1786.” (Hoogduitsche tekst met hoogd. letter.)

Misschien is hij destijds organist aan de Lutherschen kerk geweest. Hij was ten minsten lidmaat van de Luth. kerk. Meermalen heb ik dit wijlen mijn vader hooren zeggen, van wien ik overigens nooit veel gewaar kon worden over zijn familie; wel sprak hij met bijzondere achting van mijn grootvader, maar inmiddels heeft hij — ik herinner mij dit nog uit mijn kinderjaren — dapper verscheurd en vernietigd, wat van mijn grootvader in zijn bezit was. Toen ik in '58 naar Kampen ging, heb ik gered, wat nog te redden was, door het in stilte meê te nemen, waaronder ook twee portretten in pastel van W. G. Hauff uit Nijmegen en van Ferdinand Hauff overleden in 1812.

Behalve enkele fragmenten van oden enz., door mijn grootvader uitgegeven bij van Paddenburg te Utrecht, bezit ik nog van hem een uitgegeven:

»Lijkzang Ter na gedachtenisse van Zijne Doorluchtige Hoogheid »den Keyserlijken General Veldtuig meester Printzen Willem George »Frederik van Orange en Nassau, overleden te Padua den 6 Januarij »1799. Comp. door W. G. Hauff. Amst. bij J. H. Henning op 't »Rokkin in 't nieuw Magasijn van Muziek & Instrumenten."

De Navorscher lees ik niet; ik weet dus niet, wat er van den nijmeegschen W. G. H. soms kan zijn medegedeeld, maar aangezien in de Bouwsteenen door u ook »kleinigheden" worden gevraagd, wijs ik u op de Boekzaal, ik meen jaargang 1789, (ook al door mijn vader verscheurd) waarin een artikel is opgenomen over »onzen beroemden en kunstkundigen" organist. Verder heeft de nijmeegsche organist nagelaten een stuk (ook al verscheurd) maar dat ik meermalen gezien heb, waarin hij aan kerkvoogden van de Nieuwe kerk te Amsterdam vraagt, een orgelconcert te mogen geven in die kerk, en waarin hij zal voordragen »de Zeven Kruiswoorden van Haydn." Daaronder stond eigenhandig door B. Roloffs geschreven en onderteekend, dat, als kerkvoogden vergunning geven, hij, als organist, er niet tegen was, en daaronder vergunning van het kerkbestuur. Dat concert moet dus zijn gegeven in het allerlaatst der vorige eeuw. Misschien kunnen deze opmerkingen te haren tijd te pas komen.

Van Ferdinand Hauff lees ik in de Bouwsteenen 1872/74 (bl. 23), dat hij heeft uitgegeven: Sonate voor Kl. V. & C.

Inmiddels bezit ik nog 3 gedrukte »Sonates pour le pianoforte, accompagnée d'un Violon & Violoncelle obligé, composée par Mr. F. Hauff. (Ze zijn Oeuvre V, Oeuvre VII en Oeuvre III Lib. I). Uitgegeven »Chez. J. J. Hummel à Berlin avec Privilege du Roi."

Behalve verscheidene andere manuscripten en curiosa.

In een ouden duitschen Bijbel lees ik nog het volgende:

NB. Ferdinand Hauff, is den 15 Julij 1809 op het Schip de Delf bij de Schout bij Nagt de Heer Verdooren als eerste kapelmeester angacheert worden.

Voorts nog een onleesbaar woord misschien: Todt, en het jaartal 1812.

Ik voor mij, heb het muzikaal gebied om verschillende redenen verlaten, en mijn betrekkingen van organist en klokkenist alhier neêrgelegd. Niet zoozeer dus uit liefde voor de kunst, als wel ter completeering van de berigten en mededeelingen in de Bouwsteenen achtte ik 't mijn pligt, een en ander te moeten berigten.

Kampen. W. R. HAUFF.

Organisten. Roelof Lunsingh was de 1ste organist te Dwingeloo. (Drentsche Volksalm. 1850, bl. 16).

Johannes Adriani van Hofkerk was van 1616—1619 organist te Brouwershaven. (Nehalennia, 1849, bl. 112).

Johan Michael Heinrichs werd in 1767 aangesteld tot organist en klokkenist te Goes. (Goesche Naamwijzer).

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Stedelijk archief van Middelburg. Daarin bevinden zich de volgende stukken:

15 Nov. 1525. Aan Pieter Willemsz, horologiemaker van den Bosch, wordt door wet en raad gegund het maken van een nieuw uurwerk voor den toren of het bellefroid van het stadhuis, met 4 wijzerborden, te plaatsen naar de 4 windstreken, en speelwerk voor heel en half uur; op het heel uur het versikul van »Ave Maris Stella," op het half uur dat van »da pacem Domine," en andere versikulen van gelijke noten, als men die mogt willen verstellen. De trekkers, hamers, assen, bussen, enz, wegende te zamen 3600 pond antwerpsch gewicht, zijn daarbij aangenomen voor elf guld. de 100 pond.

2 Mei 1526. Medardus Wageveyns, van Mechelen, neemt aan bij consent van wet en raad van Middelburg, ten behoeve der stad te gieten een uurklok van 8 à 9 duizend pond antwerpsch gewigt, met 9 kleinere klokjes voor den voorslag van het heel en half uur, alle goed van toon.

6 Julij 1529. Voorwaarden, waarop de tresoriers der stad zijn overeengekomen met meester Gijsbrecht Stalpaert te Bergen in Henegouwen, dat hij accorderen zal de klokken van den voorslag, hangende in den toren van het stadhuis. De tresoriers zullen zorgen, dat er nog eene andere klok van 150 à 200 pond bij het slagwerk zal worden gedaan, terwijl Stalpaert voor het in orde brengen zal genieten 4 ponden gr. vls.

17 Julij 1529. Bestek en voorwaarden, waarop door de kerkmeesters van Westmonster zal worden aanbesteed het maken van een nieuw bellefroid voor die kerk, waarin gehangen zullen worden 3 klokken, waarvan de grootste genaamd *Carolus*, de beide andere *Maarten* en *Jakob*.

31 Mei 1533. Heer Jan Sebastiaansz, priester en organist van Westmonster, verklaart voor schepenen van Middelburg, de kerkmeesters en de kerk van St. Maarten kost- en schadeloos te zullen houden, wegens de collatie der kanunniks-praebende, opengevallen door het overlijden van heer Willem, den vorigen organist, hem daarna om Gods wil gegund.

1 Nov. 1500. Het kapittel van St. Maarten en de regering van Middelburg verbinden zich wederkeerig, het eerste om te zorgen, dat voortaan in de St. Maarten- of Westmonsterkerk op gezette tijden en onder zekere voorwaarden zal gehouden worden »een eerlicken, solempnicken sanck van discante met een sanckmeestere, tenouriste, bascontre, bovensangere ende triple, mitsgaders zes coraelkijns," de tweede om ter gemoetkoming in de kosten te betalen, enz.

9 Febr. $153^{8}/_{7}$. De regeering van Middelburg belooft aan heer Claisz. Polderman en Willem Franssez, priester en kanunniken der collegiale kerk van St. Maarten, gezegd Westmonster, te zullen betalen wat de stad aan de kerk nog verschuldigd is voor kosten van onderhoud van het kerkgezang, volgens het accoord daarvan indertijd gemaakt, waartegen het kapittel zich bereid verklaart te

zullen zorgen, dat in het vervolg het gezang behoorlijk zal worden uitgevoerd met 6 personen en 6 koraalkijns, »soedat dair of gheen clachte meer en come."

Rekening en bijlagen van kerkmeesters der St. Maartenkerk, of Westmonster, van 1572, — waarin voorkomen:

Jan Roose den orgelmaker voor reparatie van de beide orgels, en Gilles Cornelisz, den organist, tractement 10 pond 's jaars.

(Zie: Mr. J. H. de Stoppelaar, Inventaris van het oud-archief van Middelburg.)

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Violen. Constantijn Huygens zegt, Korenbloemen II, bl. 249,

Daer staet op mijn' Viool een aensichtje ten thoon
Gelijck als 't uwe, Neel, en emmers wel soo schoon.

Hieruit blijkt, dat men in dien tijd de violen met vrouwenkopjens versierde. Maar waar stonden zij? Aan het uiteinde van den steel, of elders? En bestaan er nog violen met zulke versierselen?

L.

G. Humblot. In 1671 werden er te St. Gilles-Waes 30 £ 11 sch. 3 gr. betaald aan »*Ghelandius Humblot* clocghieter in minderinge tgieten van twee clocken." Waar woonde die klokgieter en wie weet iets meer van hem?

Er hingen in dien tijd in den 140 voet hoogen toren drie klokken, waarvan de grootste, St. Salvador, genaamd met klepel 7149 ℔ woog, terwijl een orgel de kerk van binnen versierde; dit werd in 1660 bespeeld door heer Jan Cordier orgeliste en in 1666 door David de Maere; er werden in 1653 25 £ 12 sch. 9 den. betaald aan mr. *Jan Bromsen* orgelmaker te *Mechelen,* voor »resterende volle betalinge van de helft van tmaken van torghele in dese kercke."

St. Gilles-Waes. F. CALAND.

TAALKUNDE.

Spreekwoorden en spreekwijzen aan den Bijbel ontleend. (Vervolg van bl. 343). *Besnijden*, *Onbesneden*, *Voorhuid*. — Een Jood wordt nog wel eens ironisch *een besnedene* geheeten, vgl. Jer. 9 vs. 25, Phil. 3 vs. 5. — *Men moet de voorhuid zijns harten besnijden* (Deut. 10 vs. 16) heet het in de tale Kanaäns om te kennen te geven, dat men den Heer in zijn hart moet heiligen, en niet slechts door uiterlijke plegtigheden eeren. Was de besnijdenis onder Israel een lichamelijk teeken in de voorhuid, men zegt in de tale Kanaäns: *hij heeft de besnijdenis des harten* (Rom. 2 vs. 29, Koloss. 2 vs. 11) *nog niet ondergaan*, *hij heeft nog de voorhuid des harten* (Jer. 9 vs. 26*b*), *hij staat nog in de voorhuid*, in dezen zin: hij is nog onbekeerd, en gewaagt van een *besneden oor*, d. i. zulk een oor, dat vaardig is naar Gods wet te hooren, naar Gods stem te luisteren. *Eenigermate* kan men bij dit laatste vergelijken: *hij heeft eene welversneden pen*, omtrent iemand, die goed stellen of schrijven kan; welke uitdrukking in zwang was en ook te pas kwam in de dagen, dat men schrijfpennen van ganzeveêren gebruikte, die *vermaakt* moesten worden, maar wel langzamerhand in onbruik zal geraken ten gevolge van de algemeene invoering van stalen pennen.

Besnijden in den zin van »afsnijden, afkorten" (עָשָׂה) komt voor Deut. 21 vs. 12, waar het van de nagels gezegd wordt. Vader Cats zinspeelt hierop, als hij zingt:

een heidensch wijf
wel dienen kan tot huisbedrijf,
wanneer men haar de nagels kort
en tot bekwame plichten port.

Men lette op de uitdrukking *iemand de nagels korten* = wat inbinden, kort houden, besnoeien, inteugelen. Omdat Jezus Matth. 19 vs. 12 zegt, dat er »gesnedenen zijn, die zich zelven gesneden hebben om het koningrijk der hemelen" (d. i. die hunne natuurlijke begeerten zoozeer weten te beteugelen alsof zij gesneden waren), Vulg.: eunuchi, qui se ipsos castraverunt propter regnum

coelorum; gaf men aan een klophengst (equus castratus) spottenderwijs wel eens den naam van *monnik*, en wordt eene gesneden big nog heden eene *non* genoemd. *Kloppen* beduidt castrare, van hier *klop*hengst en *klop* of *klopje* als benaming eener geestelijke zuster. — Over *daar wordt een Jodenkind besneden* vgl. Navorscher XXIV, 551, XXV, 116. — *Onbesneden van lippen* (Exod. 6 vs. 29) = niet wel bespraakt; vgl. *eenigzins*: »zwaar van tong" = moeilijk ter tale, niet wel ter taal [Exod. 4 vs. 10, waar het afgewisseld wordt met: geen man van woorden", לא איש דברים, wat ook bij ons gebruikelijk is: *hij is geen man van woorden* of *van zeggen*, niet woordenrijk]; *onbesneden van hart* (Levit. 26 vs. 41, Ezech. 44 vs. 7, 9) *en ooren* (Jerem. 6 vs. 10) = ongodsdienstig van hart en hardnekkig doof voor godsdienstige waarheden. Om een toppunt van verharding en gevoelloosheid aan te duiden, zegt men: *hij is onbesneden van hart en ooren* (Hand. 7 vs. 51) *gelijk Judas Iscarioth. Onbesneden Philistijnen* (Rigt. 14 vs. 3, 1 Sam. 17 vs. 26, 36) of *heidenen* (Exod. 12 vs. 48, Rigt. 15 vs. 18, 1 Sam 14 vs. 6, 31 vs. 4, 1 Kron. 10 vs. 4, Jez. 52 vs. 1, Ezech. 28 vs. 10 enz.) is een schimpnaam, welken men in de volkstaal, ruwe, onbeschaafde of domme menschen nog wel toevoegt, vgl. òns: »ongelikte beer". Alles ontleend aan het zinnebeeld van het verbondsteeken der besnijdenis onder Israel (vgl. het art. in het Bijb. Wdbk. I, 132*a*), en volgens de echt israelitische zienswijs, dat elk, die niet op joodschen trant den Heer was toegewijd, den naam van mensch ter naauwer nood verdiende.

Egypte. — *Eene egyptische duisternis heerscht daar* (vgl. Exod. 10 vs. 21, 22) = het is er pikdonker. Wordt ook overdragtelijk gezegd van iets, dat onbegrijpelijk en geheimzinnig is, b. v. »er heerscht in dat boek of die verhandeling eene egyptische duisternis". Op soortgelijke wijs noemt men een zeer hoogen watervloed »een cimbrischen vloed", en Ovidius spreekt in zijne Metamorph. II, 233 van *picea caligo*. — *Hij doet ('t is) alsof hij de koning van Egypte was*, »zóó groot doet hij zich voor, zóóveel drukte heeft hij op zijn lijf, zóóveel heeft hij te commandeeren" (Exod. 1 vs. 8, 16, 22; 5 vs. 4—9 enz.), of ook, »zóó onverzettelijk staat hij op zijn stuk" (zie Exod. 8 vs. 32, 9 vs. 7, 35 enz.) Dit gezegde

hoorde men een dertigtal jaren geleden meermalen in den achterhoek van Overijsel uit den mond van eenvoudige landlieden, die van den negentiende-eeuwschen onderkoning van Egypte en zijne voorgangers niets afwetende, ongetwijfeld dachten aan den Farao der Schrift.

Hoe dikwerf is buitendien in den Bijbel sprake van den *koning van Egypte!* vgl. Exod. 14 vs. 8, 1 Kon. 11 vs. 40, 14 vs. 25, 2 Kon. 17 vs. 4, 23 vs. 29, 2 Kron. 12 vs. 2, 9, 35 vs. 20, 36 vs. 3, Jez. 36 vs. 6, Jer. 46 vs. 2, Ezech. 29 vs. 2, enz. — Als een land of volk zwaar geteisterd wordt door eene reeks van elkander schielijk opvolgende rampen, zegt men wel: *het is alsof de tien plagen van Egypte er over worden uitgestort* (vgl. Exod. VII—XI); *eene egyptische plaag* = groote volksramp *Daar hij verschijnt heeft men de egyptische plagen niet noodig* heet het van een bullebak, die schrik aanjaagt, even als in der tijd de tien plagen den koning en het volk van Egypte ontzetteden. — *Zij overheeren het land als de sprinkhanen van Egypte* zegt men wel ironisch van een zwerm gelukzoekers. — *Ik ben de Heer uw God, die u uit Egyptenland, uit het diensthuis uitgeleid heb* (Exod. 20 vs. 2) is de aanhef van de wet der tien geboden, die ook onder ons zoo dikwerf wordt vernomen. *God heeft hen uit het diensthuis (van Egypte) uitgeleid* heet het van een volk, dat van wreede verdrukking of slavernij bevrijd werd. Ook in geestelijken zin spreekt men van *Egyptes diensthuis*, b. v. nopens den slaafschen eerdienst van Romes kerk. Insgelijks: *dat is tuig uit Egyptes diensthuis*, van sleurgodsdienst, waardoor men den vrijen geest der menschen zoekt onder het juk der dienstbaarheid te brengen, vgl. Galat. 5 vs. 1. — *Het is hier het korenhuis van Egypte* (vgl. Gen. 41 vs. 35) zegt men wel van eene plaats, waar veel graanhandel gedreven wordt, en vele korenkoo pers wonen. *Het korenhuis van Egypte* was voorheen een uithangbord van korenkoopers (zie De Uithangteekens van Mr. J. van Lennep en J. ter Gouw II, 56). En even zoo was *de zeven vette jaren van Egypte* (vgl. Gen. 41 vs. 48) de voormalige naam van zeven naast elkander gebouwde pakhuizen te Amsterdam (Uithangteekens I, 76). — *Hij bezit de schatten van Egypte* zegt men, op grond van Hebr. 11 vs. 26, van een wereldschgezinden rijkaard; waarvoor men niet in plaats mag zeggen: »hij bezit egyptische schatten" in den zin van: hij is schatrijk, want in dit ge-

val zegt men: »hij bezit oostersche schatten" of »hij bezit den rijkdom van Croesus", korter: »hij is een Croesus". *Hij acht de versmaadheid (of armoede) van Christus meerderen rijkdom dan de schatten van Egypte* (Hebr. 11 vs. 26) = hij waardeert den nederigen staat in den dienst zijns Heeren hooger dan de rijkdommen dezer wereld, heet het, in navolging van Mozes, van iemand, die ter wille van zijn geestelijk ambt een voordeeliger toestand of schitterende aanbiedingen van de zijde der wereld laat varen. Over de samenkoppeling van *Mozes* en *Christus* in den Hebreërbrief vgl. de allegorische zienswijs, waarop 1 Kor. 10 vs. 1—4 gebaseerd is. — *Hij zit bij de vleeschpotten van Egypte* (Exod. 16 vs. 3) of: *dat zijn de vetpotten uit Egypte* w. z. hij heeft een regt weelderig leven, kan naar hartenlust gastronoom zijn. *Hij moest de vleeschpotten van Egypte verlaten* = hij heeft zijn weelderigen staat voor een soberder toestand moeten ruilen. *Hij hunkert (keert zich) naar de vleeschpotten van Egypte* = hij verlangt naar een voormaligen toestand, die beter was, terug. Van Eijk, Spreekw. gebruik van Bijbeltaal, bl. 7, omschrijft dit laatste aldus: »hij haakt buitensporig naar voormalig zingenot"; doch dit is te onbepaald, wijl de spreekwijs gebezigd wordt van iemand, die naar een vroegeren toestand terug verlangt, waarbij hij wel naar het uitwendige in afhankelijkheid verkeerde, maar toch weelderiger en onbezorgder leefde dan in zijn tegenwoordigen, zoo het heet, vrijen staat. *Hij eet uit den pot van Egypte* = hij eet vetpot, heeft het lekker en goed [vgl. Num. 11 vs. 18: »het ging ons wel in Egypte"]. Ook figuurlijk: *hij doet dat ter wille van den vleeschpot zijner betrekking* (= om zijn voordeelig ambt; vgl. ons: »vette post"). - *Hij bezit de wijsheid der Egyptenaren* (Hand. 7 vs. 22) of *Egyptische wijsheid* = heeft eene omvangrijke kennis; want Egypte gold in de grijze oudheid, voornamelijk in zijne priesterkaste, voor de type van alle mogelijke geleerdheid en beschaving. — Tooverkunsten worden nog wel *egyptische kunsten* genoemd, naar Exod. 7 vs. 11, 22.

Exodus (ἔξοδος) = uittogt is de naam van het tweede bijbelboek; aldus genoemd naar den uittogt der kinderen Israels uit Egypte naar de woestijn [in de Vulgata, naar de aanvangswoorden

Exod. 1 vs. 1 וְאֵלֶּה שְׁמוֹת gehee.en *Veëlle Semoth*], — wordt nog wel in de beteekenis van *emigratie* gebezigd, als eene massa menschen eenparig eene plaats verlaat. »Straks" — zoo las men onlangs ergens — »hield de petroleum op te vloeien, toen volgde er een algemeene exodus" (uittogt), d. i. toen begaf zich de bevolking van Pittrole-city (Noordamerika), die in één oogenblik als uit den grond was opgerezen, wederom van daar, en werd de plaats weder verlaten.

Farao. — *Hij behoort tot de Farao's, die de Heer verhardt en verwerpt* (vgl. Ex. 14 vs. 17 en zie Deut. 2 vs. 30, Joz 11 vs. 20, Jez. 63 vs. 17 vgl. met Rom. 11 vs. 15) is de taal van den regtzinnigen, die op het standpunt van eeuwige voorverkiezing en verwerping staat. Over Farobier zie bij Israel.

Gebod. — De vingers van eens menschen beide handen worden de volkstaal wel eens *de tien geboden* (vgl. Exod. XX, Deut. V) geheeten, bv. *ik zal je de tien geboden eens in je gezigt zetten*, d. i. krabben en toetakelen. Van waar dit? Omdat men kinderen de vingers laat gebruiken, als men hen de tien geboden leert opzeggen. Deze verklaring schijnt eenvoudiger en natuurlijker te wezen dan die van Harrebomée, Spreekwoordenboek I, 268: de vingers zijn de geboden, die 's menschen wil volgen. Van een diefachtig mensch zegt men: *hij kan de* (*zijne*) *tien geboden* (= handen) *niet t'huis houden*, waarin eene aardige woordspeling ligt, wijl de uitdrukking, letterlijk opgevat, beteekent: hij kan de geboden der wet niet in zijn huis in beoefening brengen. Eene soortgelijke woordspeling treft men aan in het gezegde: *hem worden de grondbeginselen der tien geboden ingeprent* = hij wordt gekrabd, geslagen, gekneusd, of ook hij wordt met slagen groot gebragt. In verband met de heraldiek zegt men, *hij voert tien lange vingers in zijn wapen* = hij is een dief, wat inzonderheid gebezigd wordt van een *grooten dief*, dien men *laat loopen*, terwijl men *den kleinen hangt*. — Van iemand, die zich aan moord, ontucht, diefstal, kwade begeerlijkheid schuldig maakt, heet het wel eens: *hij zondigt tegen het zesde*, *zevende* enz. *gebod*, of: *hij* (*zij*) *meent dat voor hem* (*haar*) *het vijfde*, *zesde*, enz. *gebod niet geschreven is* = hij ziet geen kwaad in de daar verboden zonden. *Ik heb mijn gebod* (huwelijksgebod, n°. 7) *overtreden*, zegt

een overspelige, die tot bekentenis komt van zijn (haar) misdrijf. Het vijfde gebod wordt Efez. 6 vs. 2 *een gebod met eene belofte* (ἐπαγγελία) geheeten. *Opdat uwe dagen verlengd worden in het land dat de Heer uw God u geeft* (Exod. 20 vs. 12) is de belofte van het vijfde gebod en ziet op een lang leven in het land der belofte, wat voor den Israeliet, als zwerveling in de woestijn, het summum bonum moest zijn, weshalve ze, omdat brave kinderen niet altijd lang leven en ook niet altoos voorspoedig zijn in de wereld (vgl. Pred. 7 vs. 15, 8 vs. 12), overeenkomstig de christelijke ervaring, naar Efez. 3 vs. 2, 5 wijsselijk veranderd wordt in: »opdat het u wèl ga". Dat deze verandering zelfs met de letter der Schrift niet strijdt, bewijst Deut. 5 vs. 16. — Over de verdeeling der tien geboden, zie Bijb. Wdbk. 1, 388. Waren ze oorspronkelijk geschreven op twee steenen tafelen (Deut. 4 vs. 13, 5 vs. 22), men noemt de vier eerste geboden die der *eerste,* en de zes laatste die der *tweede tafel*, zie Heid. Catech. antw, 93. *De Tien Geboden* hingen in de 17e eeuw bij een boekverkooper te 's Gravenhage uit, wel vermoedelijk niet de geheele tekst, maar alleen de afbeelding der twee steenen tafelen, zie de Uithangteekens II, 83. — Wij moeten *Gods geboden houden* (Exod. 16 vs. 28, Levit. 22 vs. 31, 26 vs. 3, Deut. 7 vs. 9 enz. 1 Kon. 14 vs. 8, Dan. 2 vs. 4), *onderhouden* (Exod. 20 vs. 6. Deut. 5 vs. 10, 29, 1 Kon. 2 vs. 3, enz., Ps. 119 vs. 60, Pred. 8 vs. 5, Matth. 19 vs. 17, 1 Kor. 7 vs. 19), *doen* (Num. 15 vs. 40, 1 Kon. 28 vs. 7, Ps. 119 vs. 166, Openb. 22 vs. 14), *betrachten* (Ps. 119 vs. 78), *bewaren* (Ps. 78 vs. 7, 119 vs. 115, Spr. 19 vs. 16), *liefhebben* (Ps. 119 vs. 127), *waarnemen* (Deut. 19 vs. 9), *waarnemen te doen* (Deut. 6 vs. 25, 28 vs. 1), *wandelen in* (2 Kron. 17 vs. 4, Luc. 1 vs. 6), *naar* (2 Joh. vs. 6), *den weg loopen van* (Ps. 119 vs. 32); — *de ooren neigen tot* (Exod. 15 vs. 26), *luisteren* (Neh. 8 vs. 34, Jez. 48 vs. 18) of *hooren naar* (Deut. 11 vs. 13, Neh. 9 vs. 16, 29); — *niet afwijken* (Deut. 17 vs. 20, Dan. 9 vs. 5) of *afdwalen van* (Ps. 119 vs. 10, 21), *wederspannig zijn tegen* (Ps. 107 vs. 11), *vergeten* (Ps. 119 vs. 176), *verlaten* (2 Kron. 7 vs, 19, Ezr. 9 vs. 10), *overtreden* (2 Kron. 24 vs. 20): — *de geboden des Heeren* (Levitic. 4 vs. 2, 13, 22, 27, Num. 15 vs. 39, Deut. 4 vs. 2, 6 vs. 17 enz.), die ook met *inzettingen* vereenigd (Deut. 4 vs. 40, 5 vs. 31 enz.) of

hierdoor vervangen worden (Levitic. 10 vs. 11, 25 vs. 18, 26 vs. 3, Deut. 4 vs. 1, 5 vs. 1 enz.), zonder dat men eenig ander onderscheid hiertusschen kan maken dan door de woorden zelve (מִצְוָה en חֹק) wordt aangeduid, vgl. Bijb. Wdbk,, I, 388a. —

God gaf een gebod en Hij wilde 't niet,
Het wierd volbragt en 't geschiedde niet:
Nu, zeg mij dan wat dit bediedt,

ziet op Abrahams offerande, en is een dier bijbelsche raadsels, waar men vroeger veel meê op had. — *Gods gebod is zeer wijd* (ruim), d. i. nooit heeft men daarmede afgedaan, het laat verschillende toepassingen toe, vgl. Ps. 119 vs. 96; van hier de betuiging, die wij Ps. 119 vs. 32 aantreffen. — Van een zedepreeker, die met zijne vermaningen op den kansel niet uitgaat van het christelijk geloofs- en genadeleven, zegt men: *hij geeft gebod op gebod, regel op regel* (vgl. Jez. 28 vs. 10, 13 en zie Hasebroek, Leerred. 1846, blz. 129.) — *Men mag Gods gebod niet krachteloos maken door de inzettingen der menschen* (Matth. 15 vs. 6, Mark. 7 vs. 13); men doet dit als men *leeringen* leert of opvolgt, *die geboden van menschen zijn* (Matth. 15 vs. 9, Mark. 7 vs. 7, vgl. Koloss. 2 vs. 22, Tit. 1 vs. 14), d. i. voorschriften en bepalingen van menschelijke willekeur buiten Gods woord om. *Het zijn aangeleerde menschengeboden, die zij volgen* (vgl. Jez. 29 vs. 18) = uiterlijke godsdienstpligten, welker betrachting het hart onveranderd, den wandel onverbeterd laat. — *Hij (gij) weet de geboden* (Mark. 10 vs. 19, Luk. 18 vs. 20) = kent zijn pligt, kan zich dus niet verontschuldigen, als hij misdoet. — Maakten de Rabbijnen onderscheid tusschen groote en kleine geboden (Bijb. Wdbk. I, 388), men zegt mitsdien: *Hij kent het groote gebod nog niet* (vgl. Matth. 22 vs. 36—38), van iemand, die òf geheel onkundig is in de leer des christendoms, òf zeer onchristelijk in bestaan en leven, vgl. Mark. 12 vs. 31. *Het groote gebod is meer dan alle brandofferen en slagtofferen* (= alle uiterlijke godsdienstplegtigheden, vgl. Mark. 12 vs. 33); en dat groote gebod is: *liefde tot God boven alles.* Het tweede daaraan gelijk (Matth. 22 vs. 39) is: *liefde tot den naasten als tot zich zelven* (vgl. Rom, 13 vs. 9). Want *aan deze twee geboden hangt de gansche wet en de profeten* (Matth. 22 vs. 40) d. i. gelijk in het Ev.

Gez. 61 vs. 15*b* staat uitgedrukt: »in dit éene woord *de liefde* Wordt uw geheele wet volbragt" Vgl. ook Gez. 61 vs. 14. De hoofdzaak en slotsom van alles is: *God lief te hebben en zijne geboden te onderhouden* (Neh. 1 vs. 5), of *God te vreezen en zijne geboden te houden*, »want dit betaamt alle menschen" (Pred. 12 vs. 13), en hierop moet ook alle beschouwing van goddelijke en menschelijke zaken nederkomen. — Het *einde des gebods* (= hoofddeel der goddelijke wet, zie Bijb. Wdbk. I, 388) is liefde uit een rein hart, eene goede conscientie en een ongeveinsd geloof (1 Tim. 1 vs. 5); terwijl *Gods geboden niet zwaar zijn* (1 Joh. 5 vs. 3) of niet als een zwaren last drukken op de schouders van hem, die God lief heeft en gaarne zijnen wil doet. — Over *het nieuwe gebod* (Joh. 13 vs. 34) vgl. Navorscher XXV, bl. 34.

Eindelijk gewaagt men van *de vijf geboden van Noach* of *de vijf noachische geboden*, dat zijn de geboden, die God aan Noach na den zondvloed gaf (Gen. IX). Zij bestonden hierin, dat men zich onthield van *afgodery*, van het eten van *levend dierenvleesch*, van *bloedschande* en *onkuischheid*, van *diefstal* en van *moord*. Later kwamen hierbij nog twee geboden, dat men *Gods naam* niet mogt *lasteren* en *het regt* moest *voorstaan;* vgl. Hand. 15 vs. 20, 29 met Genes. 9 vs. 4, 5, 6. Deze zeven geboden moesten onderhouden worden door de geboren Heidenen, om *Jodengenooten der poort* te kunen wezen, d. i. zulke Joden, die aan den ingang (*de poort*) des israelitischen heiligdoms stonden, maar aan wie de eigenlijke opneming in den schoot des joodschen volks niet vergund was; — in onderscheiding van de *Jodengenooten der geregtigheid*, die zich geheel in het Israelietendom lieten opnemen, »alle geregtigheid" volbrengende door hunne besnijdenis. In de eerste kerkvergaderlng, die der Apostelen te Jeruzalem (Hand. XV) werd den Heidenen alleen de naleving dezer noachische geboden opgelegd, om vervolgens opneming in de christelijke gemeente te mogen vinden. — Nog zegt men naar Gen. 9 vs. 6: *hij heeft het eerste der geboden van Noach overtreden* in den zin: hij is een moordenaar geworden, terwijl *hij is een overtreder van het zesde gebod* ook in scherts gezegd wordt van een vliegendooder, enz.

Gekerm. — *Hun gekerm klimt tot God* (vgl. Exod. 2 vs. 23, 24)

of *naar den hemel* (1 Sam. 5 vs. 12) wordt nog menigmaal gebezigd naar de gelijkenis der zwaar verdrukte kinderen Israels in Egyptes diensthuis, b. v. van blinde heidenen, die men wil christianiseeren of evangeliseeren. Zoo sprak men, eenige jaren geleden, nopens de negerbevolking, de slaven, die men emancipeeren ging, enz. enz., en in 't algemeen getuigt men dit van massa's en individuën, die onregtmatig en schandelijk onderdrukt worden; zie Jac. 5 vs. 4. Zoo zegt men ook; *'t is God (den hemel) geklaagd*, d. i. men moest er zich bij God over beklagen, b. v. over zulk een snood bestaan, zulk armzalig werk, zulk een ellendigen toestand, vgl. 1 Sam. 7 vs. 2 (Job 7 vs. 11, Ps. 55 vs. 18, Micha 2 vs. 4, Rom. 9 vs. 19). — *Gekerm* of *gekrijt* wordt afgewisseld met »geschrei", b. v. Exod. 3 vs. 7, 9, 11 vs, 6, 12 vs. 30, 1 Sam. 5 vs. 12, Job 30 vs. 24, Ps. 17 vs. 1. 61 vs. 2, 88 vs. 3, 106 vs. 44, 119 vs. 169, 142 vs. 7, Jer. 14 vs. 2, 12, 18 vs. 22, 20 vs. 16. Ook zegt men: *er is des geschreis meer dan te veel* in den zin van »geschreeuw", dat Jez. 5 vs. 7, 22 vs. 5, Ez. 27 vs. 28 voorkomt. Zoo spreken wij van *marktgeschreeuw*, ook op letterkundig gebied, in kerkelijke aangelegenheden, enz.

Hand. — *Door eene hooge hand.* (Exod. 14 vs. 8, Num. 33 vs. 3) d. i. manu elata, sublata; v. d. Palm: »door eene opgeheven hand." Gesenius in Lex. Hebr. (voce רוּם, רָם, pag. 850) houdt deze uitdrukking voor eensluidend met »opgeheven hand," dat Num. 15 vs. 30 voorkomt in den zin van »opzettelijk, moedwillig, brutaal". Zeker, omdat men èn daar èn hier dezelfde hebr. formule aantreft, t. w. בְּיָד רָמָה. Hij vergelijkt ook Job 38 vs. 15, waar »hooge arm" eene omschrijving is van »trotschheid." Men mag nogtans beide uitdrukkingen, hoewel in dezelfde bewoording vervat, niet met elkander verwarren, maar moet, met het oog op het verband, de eerste door »magtige," de tweede door „overmoedige hand" vertolken; zoo als ook de Sept. doet, die Exod. 14 vs. 8, Num. 33 vs. 3, ἐν χειρὶ ὑψηλῇ, maar Num. 15 vs. 30 zeer juist ἐν χειρὶ ὑπερηφανίας heeft overgezet. »Door eene hooge hand" is op de eerst aangevoerde plaatsen: »door de magtige hand des Heeren" (Ex. 5 vs. 24), vgl Deut. 32 vs. 27, waar het van menschen gezegd wordt, en waar Gesen. op. et loc. laud. ook *potens*

heeft. Wij zeggen ook menigmaal: *door de hand des Heeren heb ik dit of dat gedaan* enz., enz. Zou men van die uitdrukking: »door eene hooge, d. i. magtige hand" mogen afleiden onze spreekwijze *hooger hand*, b. v. in het gezegde: *ik ga naar hooger hand* = neem mijne toevlugt tot menschen van meer magt en invloed? vgl. Pred. 5 vs. 7^b. En zou, wijl *regterhand* menigmaal in denzelfden zin gebezigd wordt als »hooge hand" (bijv. Exod. 15 vs. 6, 12. Ps. 17 vs. 7, 18 vs. 36, 20 vs. 7, 44 vs. 4, 63 vs. 9, 118 vs. 15, 16 enz.) de regterhand de »hooger hand" genoemd worden in het gezegde: *hij zit aan de hooger hand*, in onderscheiding van »de linkerhand," d. i. de lager hand? Vgl. ook Ps. 89 vs. 14: »Uwe regterhand is *hoog*."

Andere uitdrukkingen, waarin *hand* voorkomt, zijn met betrekking tot God:

Wij zijn (en ons leven is) in Gods hand (vgl. Job. 12 vs. 10) = *in Gods hand is onze adem en bij Hem zijn al onze paden* (Dan. 5 vs. 23) d. i. God beschikt met de onbeperktste vrijmagt over ons leven en ook over ons lot. *Onze tijden zijn in Gods hand* (Ps. 31 vs. 16); daarom zij het, vooral in stervensnood: *Vader, in uwe handen beveel ik mijnen geest* (Ps. 31 vs. 6 vgl. met Luk. 23 vs. 46, en zie Gez. 184 vs. 1, 181 vs. 4^b), wat ook Jezus *laatste bede* genoemd wordt. Maar ook wat er is, de gansche schepping *staat in Gods hand* (vgl. Ps. 95 vs. 4, 5, 1 Kron. 29 vs. 12), want *Gods hand heeft alles gemaakt* (Jez. 66 vs. 2. Hand. 7 vs. 50); alles wat bestaat is *een maaksel* (*het werk* Jez. 64 vs. 8) *van Gods handen* (Jez. 5 vs. 12, vgl. Ps. 119 vs. 73), een *werk van Gods vingeren* (Ps. 8 vs. 4) en *God laat niet varen het werk zijner handen* (Ps. 138 vs. 8) = wat Hij begint voleindigt Hij. *God doet zijne hand open en verzadigt al wat leeft* (Ps. 145 vs. 16, vgl. Ps. 104 vs. 28). *Al wat de mensch geeft, dat geeft hij uit Gods hand* (1 Kron. 29 vs. 14) = de mensch moet eerst zelf van God ontvangen, wat hij geven kan. *Er is niemand, die uit Gods hand redden kan* (Jez. 43 vs. 13). *Het is beter in de hand Gods dan in die der menschen te vallen* (1 Kron. 21 vs. 13); maar wee ons, als *Gods hand tegen ons is* (1 Kron. 21 vs. 17) *uitgestrekt* (Ps. 138 vs. 7); want *in Gods hand is kracht en magt* (1 Kron. 29 vs. 12); daarom spreken wij van *de magtige* of *almagtige hand Gods* (Ex.

5 vs. 24). Ongelukkig derhalve wij, *als God zijne hand van ons aftrekt* (Ps. 74 vs. 11) d. i. ons aan ons zelven, aan onze eigene goddeloosheid en onbekeerlijkheid overlaat. Maar wèl ons, als *Gods hand naar ons uitgestrekt is tot hulpe* (Rom. 10 vs. 1, vgl. Jez. 65 vs. 2, Hand. 4 vs. 30), *ons geleidt* (Ps. 159 vs. 10). — *Gods hand kan* dikwijls *zwaar op ons rusten* (Ps. 32 vs. 4), t. w. in tijden van bezoeking. *Al wat Gods hand bepaalt* of *bepaald heeft, dat geschiedt* (Hand. 4 vs. 28). — *Des Heeren hand is niet verkort* (Jez. 59 vs. 1), ook vragenderwijs: *zou des Heeren hand verkort zijn?* (Num. 11 vs. 23, Jez. 50 vs. 2), d. i. magteloos, onbekwaam zijn om uitredding te geven. *Gods hand* moet ons *te hulp komen* (Ps. 119 vs. 173). *Er is niemand, die Gods hand kan afslaan* (*keeren* Jer. 14 vs. 27) *of tot hem zeggen kan: wat doet Gij?* (Dan. 4 vs. 35, letterlijk: »op de hand kan slaan", יְמַחֵא בִידֵהּ vgl. òns: *hij heeft hem op de vingers getikt*, d. i. zijn voornemen verhinderd) = God beletten, verhinderen kan in hetgeen Hij doen wil. Wij gewagen van de *slaande* (Gen. 8 vs. 21, Num. 11 vs. 33, Deut. 28 vs. 22 enz. Ezech. 7 vs. 9), *kastijdende* (Deut. 8 vs. 5, Ps. 6 vs. 2, 39 vs. 12, 118 vs. 18, Spr. 3 vs. 12, Hebr. 12 vs. 6 enz.), *verdervende* (Gen. 6 vs. 13 enz. Matth. 10 vs. 28), *heelende* (Job 5 vs. 18), *genezende* (Gen. 20 vs. 17, 2 Kon. 7 vs. 14, Ps. 41 vs. 5, 103 vs. 3, 147 vs. 3, Jez. 57 vs. 18, 19), *reddende* (Rigt. 8 vs. 34, 2 Kon. 18 vs. 3 enz.), *uitreddende* (Jez. 50 vs. 2), *uitrukkende* (Jerem. 1 vs. 10, 31 vs. 28) *hand Gods*.

Dat is manus Domini (vertaling der Vulgata van »hand des Heeren") = dat is Gods vinger: wordt inzonderheid gebruikt van slechte menschen, die straf lijden waardig hunne daden; zie Vulgata op Hand. 13 vs. 11.

Met betrekking tot ons menschen:

Ik ben in uwe hand (Joz. 9 vs. 25, Rigt. 9 vs. 29) = in uwe magt *overgegeven* (Gen. 9 vs. 2). — *Ismaels hand is tegen ieder en ieders hand is tegen hem* (Gen. 16 vs. 12, vgl. Harrebomée, Spreekwoordenboek) = *hij is Nero-niemands-vriend*. *Zijne handen zijn gebonden* (vgl. Matth. 16 vs. 19, 18 vs. 18, waar »binden" ook figuurlijk voorkomt) = hij is niet vrij in zijn doen en laten; — *zijne handen zijn niet gebonden* (2 Sam. 3 vs. 34) = hij is vrij in zijn gaan en staan. Hieruit zal volgens Navorscher

III, 361 zijn ontstaan de uitdrukking *handopening* = verlof van regeringswege aan de kerkeraden om een predikant te beroepen. — *Hij is aan handen en voeten gebonden* (Matth. 22 vs. 13) = geheel belemmerd in al zijne bewegingen (vgl. Jes. vs. 16). Men zegt ook: *hij is naar den geest* (in zijne denkwijs) *aan handen en voeten gebonden.* De uitdrukking wordt ook gebezigd van het onpersoonlijke, b. v. »Stemmen voor Waarheid en Vrede", elfde jaarg. 1874, bl. 677: »eene Evangelische kerkinrichting, sedert eeuwen aan handen en voeten gebonden door staatsvoogdij." — *Hij heeft zich zelven handen (en voeten) gebonden* (Hand. 21 vs. 11 van Agabus gezegd) = zich zelven dwang aangedaan. *Hij geeft er zijne hand op* ten teeken, dat hij waarheid spreekt: 2 Kon. 10 vs. 15, iets plegtig belooft: Ezr. 10 vs. 19, Ezech. 17 vs. 18. *De hand opheffen* of *de vingers omhoog steken* = onder eede verklaren (vgl. Neh. 9 vs. 15, waar het anthropomorphistisch van God gezegd wordt). *De hand(en) tegen iemand opheffen* (2 Sam. 18 vs. 28, 20 vs. 21) = hem kwaad willen doen. *Dat kan zijne hand niet bereiken* (נָשַׂג Levitic. 14 vs. 21, 22, 30, 31, 32) of *daaraan kan zijne hand niet reiken* (hiph. הִשִּׂיג, Levitic. 5 vs. 11) = dat kan hij niet bekostigen, daartoe mist hij de magt of het vermogen. Wij moeten *den Heer de hand geven* (2 Kron. 30 vs. 8) = ons met Hem in gemeenschap stellen, een verbond met Hem maken; Harrebomée, Spreekwoordenboek, geeft op: *den Heer de regterhand geven*, hetgeen beduidt: zich aan den Heer toewijden met een opregt geloovig hart, want men wordt gerekend met de regterhand alles goed, met de linkerhand alles verkeerd te doen. [Dat aan de regterhand iets gunstigs, aan de linkerhand iets ongunstigs wordt toegekend, blijkt ook uit de benaming van *het mooie* en *het leelijke handje*, als men een jong kind opwekt, om aan iemand een handje te geven.] *Wij mogen onze hand van ons werk niet aftrekken* (Pred. 11 vs. 6); integendeel: *al wat uwe hand vindt om te doen, doe dat met al uwe magt* (Pred. 9 vs. 10, vgl. eenigermate: *doe wat uwe hand vinden zal*, 1 Sam. 10 vs. 7, d. i. wat u te doen staat); want *de hand des vlijtigen maakt* (hem zelven) *rijk* (Spr. 10 vs. 4*b*), doch *wie met eene bedriegelijke hand werkt wordt arm* Spr. 10 vs. 4*a*). Wèl ons, als de Heer *ons bij de hand grijpt* (Jes. 42 vs. 6), *onze hand aangrijpt* (Jer. 31 vs. 32) d. i. bijzonder be-

schermt en geleidt; wat ook van den eenen mensch ten opzigte van den anderen gezegd wordt, bijv. Jes. 51 vs. 18. Wij mogen niet *slap van hand*, d. i. niet traag of moedeloos zijn (vgl. 2 Sam. 17 vs. 2, Job 4 vs. 3, Jes. 35 vs. 3, Zeph. 3 vs. 16 en zie 2 Sam. 4 vs. 1, Jes. 13 vs. 7, Jer. 6 vs. 24, 38 vs. 4, 50 vs. 43, Ezech. 7 vs. 17), ook *elkanders handen niet slap maken* (Ezr. 4 vs. 4). Vgl. ons: *de handen slap laten hangen*, wat van werkeloosheid en de hiermede zeer naauw verwante lusteloosheid gezegd wordt. *Slapheid der handen doet het huis doorlekken* (Pred. 10 vs. 18) = luiheid doet de zaken vervallen, rigt het huisgezin te gronde. Vgl. onze populaire uitdrukking: *hij houdt zijn huis slecht onder dak*; waartegen overstaat: *hij houdt zijn huis goed onder dak*, van iemand, die orde in zijne zaken houdt. — *Steek uwe hand in uwen boezem;* vgl. Exod. 4 vs. 6, waar het letterlijk bedoeld wordt van een wonderteeken, door Mozes ten bewijze zijner goddelijke zending, voor de oogen van Farao en diens hof te verrigten, Mozes' hand zou uit dien boezem melaatsch te voorschijn komen. In verband met de overdragtelijke beteekenis van »melaatsch" in den zin van zedelijk onrein, met zonde besmet en behebt, bezigen wij deze uitdrukking figuurlijk, aldus: onderzoek u zelven (vgl. Zef. 2 vs. 1). Ook kortaf: *de hand in den boezem!* = u zelven onderzocht! Menigvuldiger nogtans is de spreekwijs: *elk steke de hand in eigen boezem*, d. i. omdat die hand er dan (zedelijk) onrein weder uitkomen zal, beoordeele hij zich zelven gestreng, zij aan eigene gebreken en schulden gedachtig, onderzoeke eigen bestaan en leven naauwkeurig, alvorens hij zich tot het (veroordeelend) onderzoeken van het karakter en gedrag zijns naasten begeeft; vgl. ook Harreb. Sprkwbk., III, 135. — Wij moeten *de handen uitsteken* = ijverig bezig, werkzaam zijn (Spr. 31 vs. 19, vgl. ons: *de hand uit de mouw steken* en Ps. 74 vs. 11) *naar den hulpbehoevenden* (Spr. 31 vs. 20) = hem onderstand verleenen; maar niet *de handen tegen iemand uitsteken* (met vijandige bedoeling, 1 Sam. 22 vs. 17, en evenmin *de handen aan iemand slaan* (zijn leven bedreigende, vgl. Matth. 26 vs. 50, Luk. 20 vs. 19, 21 vs. 12, Joh. 7 vs. 30, 44, Hand. 4 vs. 3, 12 vs. 1 enz.) *Men moet niet ontijdig de handen uitstrekken* (*als Uza* of *Uzza*) = men moet geen ijver zonder verstand aan den dag leggen (vgl. Rom. 10 vs. 2). Bij

Perez-Uza, niet ver van Kirjath-Jearim, werd Uzza of Uza door God geslagen en gedood, omdat hij zijne hand had uitgestrekt naar de ark des verbonds, die dreigde te zullen afvallen van den wagen, waarop ze naar Jeruzalem gevoerd werd; zie 2 Sam. 6 vs. 6 vg., 1 Kron. 13 vs. 6 en vgl. Bijb .Wdbk. III, 85*a*, II, 610*b*. »In plaats van den wagen tegen te houden, greep hij naar de ark, en beging dus eene strafbare onbedachtheid, waarop Num. 4 vs. 15 de dood bedreigd was" (van der Palm.) — *In de hand klappen* (van vreugde, Ps. 47 vs. 2, uit leedvermaak, Klaagl. 2 vs. 15, Ezech. 25 vs. 6, Nah. 3 vs. 19). [1]) — *Hij gaat heen met de handen op zijn hoofd* (Jer. 2 vs. 37, vgl. 2 Sam. 13 vs. 19), d. i. in radelooze verlegenheid (vgl ons: *hij komt met de kous op het hoofd te huis*). — *Iemand de handen opleggen*, om hem tot den heiligen dienst te wijden, wat bij de bevestiging van predikanten geschiedt, vgl. Hand. 19 vs. 6, 1 Tim. 5 vs. 22, en zie Hand. 8 vs. 18, 1 Tim. 4 vs. 14, 2 Tim. 1 vs. 6, van welk gebruik de oorsprong moet gezocht worden in Num. 27 vs. 18, 23, Deut. 34 vs. 9; zie Bijbelsch woordenboek v. h. christ. gezin, art. *handoplegging*, I, 508*a* *Leg niemand haastelijk de handen op* (1 Tim. 5 vs. 22) = wijd niemand onbedacht, zonder eerst zijn karakter, leer en leven onder_zocht te hebben, tot den heiligen dienst; — wordt ook wel in 't algemeen gezegd nopens de betrachting van voorzigtigheid in het doen van keuzen tot belangrijke bedieningen. *Hij is handeloos*, d. i. zwak, magteloos, vgl. 2 Kon. 19 vs. 26, Jes. 37 vs. 27, waar eigenlijk staat קְצַר־יָד, d. i. kort van hand [wat ten onzent ook gebruikelijk is in het gezegde: *hij is wat kort van hand* = hij heeft niet veel magt of invloed, wat meest bedoeld wordt van mag of invloed *door geld;* vgl. eenigzins òns *duimkruid*, *schuif voor den duim*, als volksbenamingen van geldspecie, en òns *besnoeid*]. *Hij*

---

1) Het *in de hand klappen*, om borg te blijven (Spr. 11 vs. 15, 17 vs. 18, 22 vs. 26) of *handslag geven* (vgl. Bijbel van v. d Palm op Spr, 11 vs. 15, enz.) — vgl. òns *toeslaan* — komt niet in aanmerking, wijl de Hebreën bij het aangaan van verbindtenissen, enz. niet in *elkanders*, maar in hunne *eigene* handen sloegen of klapten, gelijk Spr. 6 vs. 1 כַּפֶּיךָ, *uwe* twee handen, ons leert. De straks genoemde groote bijbeltolk schijnt in zijne aanteekeningen op Spr. 6 vs. 1 hierop niet gelet te hebben, wijl hij in 't algemeen spreekt van *handslag*, wat tot misverstand aanleiding geeft.

heeft geen handen, dat Jes. 45 vs. 9 van onbekwaamheid en magteloosheid gezegd wordt, beduidt ten onzent: hij is werkeloos en traag, en wordt dus gebezigd van iemand, die zijne handen niet weet te gebruiken of uit de mouw te steken. Zoo vraagt men aan een luiaard: *zijt gij uwe handen kwijt? hebt gij uwe handen verloren?* of zegt van hem: *hij doet* of *staat alsof hij geen handen aan zijn lijf had.* — Als Elihu aan Job wil beduiden, dat hij hem geen angst en vrees wenscht aan te jagen, zegt hij Job 33 vs. 7: »mijne verschrikking zal u niet beroeren en mijne hand over u niet zwaar zijn" (לֹא יִכְבָּד). Zou hiervan afkomen: *hij is niet zwaar op de hand*, van een predikant, die naar den zin van steilregtzinnige gemeenteleden, niet genoeg op den predikstoel fulmineert, waartegen overstaat: *hij is wat* of *bijzonder zwaar op de hand?!* — *Zijne handen in onschuld wasschen* (Ps. 26 vs. 6, 73 vs. 13) is eene zeer oude zinnebeeldige handelwijs, om zich aan iets onschuldig te verklaren, gelijk blijkt uit Deut. 21 vs. 6. Pontius Pilatus nam deze handeling Matth. 27 vs. 24 over; vgl. Bijb. Woordenb. art. *hand*, I, 504*b*, en zie Navorscher XXV, 32. Wij spreken ook figuurlijk van het *waschbekken van Pilatus*, als iemand zich met drogredenen vrijpleit of verontschuldigt; ook alleen van *het waschbekken. Hij draagt hem* (*haar*) *op de handen* (Ps. 91 vs. 12 van den vromen gezegd, die den Heer tot zijne toevlugt stelt, en daarom door Gods engelen bewaard wordt op al zijne wegen, vgl. Matth. 4 vs. 6, Luk. 4 vs. 11), heet het menigmaal aangaande iemand, met wien (wie) men ten hoogsten ingenomen is, vooral van minnende echtgenooten omtrent elkander. Tuinman (Nederd. Spreekww. I, 4) vergelijkt hierbij: *de vloer is te koud waar zij over gaat.* Harrebomée (Spreekwb. I, 280*a*) heeft nog: *hij zou hem op de handen door vuur en water dragen*, en zegt, dat dit aan Ps. 91 vs. 12 en Luk. 4 vs. 11 is ontleend. Dit laatste is echter eene vergissing, denkelijk te veranderen in Jes. 43 vs. 2. Vgl. de latijnsche formule: *in manibus habere aliquem.* [Iets anders is Klaagl. 2 vs. 20, 22 »op de handen dragen", wat omtrent kleine kinderen, die nog niet loopen kunnen, gezegd wordt: waarvoor wij de uitdrukking bezigen: »op den arm dragen", b. v.: »ik heb hem (haar) nog op den arm gedragen" of »op den arm gehad", d. i. ik heb hem of haar als een klein kind gekend, enz.] — *Iemand de hand vullen*, d. i.

een bijzonder geschenk of fooi, iets extra's geven, vooral met het doel om zijne genegenheid te winnen, of hem aan onze oogmerken dienstbaar te maken, zie 1 Kon. 13 vs. 33 en vgl. òns: »iemand de hand stoppen". De uitdrukking kan ontleend zijn aan het israelitische *vuloffer*, dat bij de wijding der priesters plaats had, en waarbij die deelen van den ram, welke bij de dankoffers bewogen en opgeheven werden, den te wijden priester op de handen werden gelegd: deze verkreeg derhalve datgene wat eigenlijk Jehova toekwam, en dit werd als iets buitengewoons, iets extra's aangemerkt; vgl. Exod. 28 vs. 41, 29 vs. 9, 29, 33, 35 enz., en zie Bijb. Wdbk.. art. *vuloffer*, III, 564. Wij zeggen ook: *met volle hand* (is hij bij mij gekomen) = hij heeft mij rijkelijk bedacht. Tegenover Deventer op den weg naar Terwolde heeft men eene uitspanning, genaamd *De Volle Hand*. — *Handreiking doen*, dat wij Rom. 15 vs. 26 aantreffen in den zin van gemeenschappelijke betooning van liefdadigheid, *κοινωνίαν ποιεῖν* (zie Bijb. Wdbk., I, 508), is eene uitdrukking, die men dikwijls op den kansel bezigt, wanneer hij den openbaren eerdienst de armencollecte wordt aanbevolen; vgl. Heidelb. Catech. Zond. 38: »den armen christelijke handreiking te doen." — *De voet mag niet zeggen: dewijl ik de hand niet ben, zoo ben ik van het ligchaam niet* (1 Kor. 12 vs. 15) — *het oog mag niet zeggen tot de hand: ik heb u niet van noode* (1 Kor. 12 vs. 21) = niemand mag de christelijke gemeenschap der liefde ontduiken, waarin hij als Christen met zijne medeleden staat; ontleend aan de paulinische vergelijking van de leden der christelijke gemeente met de verschillende leden des menschelijken lichaams. — *Dat is het werk van menschen handen* (2 Kon. 19 vs. 18, 2 Kron. 32 vs. 19, Ps. 115 vs. 4, 135 vs. 15, Jez. 37 vs. 19, vgl. Hand. 5 vs. 38) wordt gezegd van een ligt vergankelijk, nietig werk, tegenover de onvergankelijke werken Gods. *Dat is het werk mijner handen* = dat heb ik gemaakt (wordt niet zonder fiere ingenomenheid gezegd); vgl. *het werk uwer handen* (Deut. 16 vs. 15, 24 vs. 19, 31 vs. 29, Pred. 5 vs. 5, Jer. 25 vs. 6, 7, 44 vs. 8, Mich. 5 vs. 12, Hagg. 2 vs. 18) — *het werk zijner handen* (Deut. 33 vs. 11, 1 Kon. 16 vs. 7, 2 Kon. 22 vs. 17, 2 Kron. 34 vs. 25, Job 1 vs. 10) — *onzer handen* (Ps. 90 vs. 17, Hos. 14 vs. 4) — *hunner handen* (Ps. 28 vs. 4, Jes. 2 vs. 8, 65 vs. 22, Jer. 1 vs. 16, 25

vs. 14, 32 vs. 30, Hagg. 2 vs. 15, Hand. 7 vs. 41) — *uwer hand* (Deut. 2 vs. 7, 14 vs. 29, 28 vs. 12, 30 vs. 9). — *God woont niet in tempelen met (menschen)handen gemaakt* (Hand. 7 vs. 48, 17 vs. 24) *en wordt ook van menschenhanden niet gediend als iets behoevende* (Hand. 17 vs. 25). — Bij zijnen dood ontvangt de Christen *een huis niet met handen gemaakt, maar eeuwig in de hemelen* (2 Kor. 5 vs. 1) = eene hemelsche woonstede:

Huysen te timmeren, dat is een lust,
Maar dat het zooveel kostte had ik niet gewust.
Wij timmeren Huysen en Muuren vast,
Doch bewoonen ze als een vreemde gast.
O Godt, laat ons bouwen Huysen en Muuren,
Die *van nu tot in der eeuwigheit* duuren.

Wij timmeren huizen, men bewoont ze binnen de muren;
Hierna zullen wij huizen bouwen die eeuwig zullen duren.
Uithangteekens, II, 91.

»Naar de hand des kunstenaars wordt het werk geprezen" (Spr. Jez. Sir. 9 vs. 21). [Bijbeluitgave van Goetzee (1748). »door de hant der konstenaren sal een werck gepresen worden"; Septuag. (vs. 17): *ἐν χειρὶ τεχνιτῶν ἔργον ἐπαινεθήσεται*] d. i. naar de vlijt, het overleg en den smaak des kunstenaars; want uit de aanwending van deze moet blijken of zijn werk lof verdient. Van hier kan spruiten het dikwijls voorkomend gezegde: *het werk prijst zijnen meester.*

Regterhand en *linkerhand.* Bestaat, ook zelfs anthropomorphistisch gesproken, ten opzigte van het *volmaakte* Opperwezen, natuurlijkerwijs het onderscheid niet, dat bij ons menschen tusschen regter- en linkerhand gemaakt wordt (vgl. 1 Kon. 22 vs. 19, 2 Kron. 18 vs. 18, waar leden uit dezelfde hemelmaatschappij zich niet slechts ter regter, maar ook ter linkerhand Gods bevinden, en zie Matth. 20 vs. 21, 23, Mark. 10 vs. 37, 40): — desniettemin heeft toch nog Gods regterhand de voorkeur boven zijne linkerhand, zoo als blijkt uit Ex. 15 vs. 6, 12, Ps. 16 vs. 11, 18 vs. 36, 21 vs. 9, 63 vs. 9, 138 vs. 7, 139 vs. 10, Jez. 41 vs. 10, 48 vs. 13, Habak. 2 vs. 16, en vandaar dat Jezus' heerlijkheid, magt en bewind in

den hemel afgeschilderd wordt als een *gezeten zijn aan de regterhand der kracht der majesteit Gods* (Ps. 110 vs. 1. Matth. 22 vs. 44, 26 vs. 64, Mark. 16 vs. 19, Hand. 2 vs. 33, 7 vs. 55, Rom. 8 vs. 34, Efez. 1 vs. 20, enz.), hetwelk een der geloofsartikelen onzer kerk is (Heid. Catech zond. 19). Dat in het spraakgebruik ook aan Gods regterhand de voorkeur boven zijne linker gegeven wordt, kan blijken uit de navolgende expectoratie, voorkomende in de Stemmen voor Waarheid en Vrede, 10e jg., Mei 1873 bl. 499 nopens den op het laatst zijns levens tot pantheïstische bespiegelingen vervallen Lessing: »arme Lessing! indien gij de waarheid, welke uw vader (een conservatief man!) heeft gekend, ook hadt gezien, gij zoudt zeer zeker niet de *linker-*, maar de *rechterhand* uws Gods gegrepen hebben, die ook u aanbood de waarheid als eigendom." Hier wordt door *linkerhand* de negative, door *regterhand* de positive godsdienstrigting of opvatting van het christendom bedoeld. Zoo spreekt men ook van de uiterste *regter-* en uiterste *linkerzijde* in het godsdienstige, in het staatkundige, d. i, ultraconservative en ultraliberale of radicale denkwijze. — Volgens sommige taalgeleerden (Grimm, Meijer, enz.) zal het gunstige begrip, dat men met *regterhand, regts*, en het ongunstige dat men met *linkerhand, links* verbindt, betrekking hebben op den stand der ondergaande zon, zoodat *regts* z. v. a. de lichtzijde, *links* z. v. a. de donkere zijde uitdrukt; vgl. יום (*dies*) a rad. יָסַח (*caluit*) en יָמִין (*dextra*). — Ook in de symboliek van 's menschen eeuwig lot wordt het onderscheid van »gunstig" en »ongunstig" (vgl. het *dexter* en *sinister* der Latijnen) gehandhaafd, als er sprake is van degene, die in den oordeelsdag *ter regterhand* (Matth. 25 vs. 34) en die *ter linkerhand* Matth. 25 vs. 41) *van den Zoon des menschen* zullen *staan*, d. i. van de geloovigen, die gezaligd, en van de ongeloovigen, die veroordeeld zullen worden. En zoo zegt men, als men de menschen wil opwekken tot eene onberouwelijke keus: *wilt gij behooren tot hen, die ter regter- of die ter linkerhand zijn? De schapen* (= de begenadigden) *worden aan de regter-*, de *bokken aan de linkerhand des Opperherders geplaatst*, enz. — Duidt het »staan aan de regterhand" eene gunstige, het »staan ter linkerhand" eene ongunstige lotbedeeling aan, zulks wordt ook toegepast op den weg der godsvrucht en der goddeloosheid, der deugd en der ondeugd,

waarvan Matth, 7 vs. 13 en 14 gewaagt, b. v. »*regts* ligt de weg der trouw, de enge weg, die ten leven voert: *links* ligt de weg van den meineed, de breede weg, die ten verderve leidt" (Hasebroek, Leerred. 1846, bl. 128, bevestigingsrede); ja, ook op den weg ten leven, en den weg des verderfs zelven, waarop het menschelijke leven uitloopen kan, en zegt men mitsdien *de weg ten leven ligt regts,* of *aan de regterzijde, de weg des verderfs ligt aan den linker kant.* Antonides heeft dit aldus uitgedrukt in zijn IJstroom:

Hij [1]) strekt ten kort begrip, ten stapel van de schatten,
Die zooveel boeken en kronijken in zich vatten,
En wijst, als in een schets, het menschlijk leven aen.
De *slinckerzijde* is breet en maklijk op te gaen;
Maer boven zit de straf alle ongetrouwe zielen
Met bolpees, wroegingen en zweepen op de hielen.
Heel smal loopt *d'andre kant* naer boven, met gevaer,
En steiler in den top; al valt de heirbaen zwaer, enz. enz.

Hij is iemand van de linkerhand, vgl. Navorscher, XXIV, 561.

Als de een regts kiest, kiest de ander links, heet het van twee *vreedzame* lieden of van een eendrachtig gezin, enz. [vgl. ons; »*zij loopen elkander niet in, maar uit den weg*"]; zie Genes. 13: 8, 9, Abraham en Loth. — Als de Heer *aan onze regterhand is* (Ps. 16 vs. 8), *onze regterhand vat* (Ps. 73 vs. 23, Jez. 45 vs. 1) of *grijpt* (Jez. 41 vs. 13), zullen wij niet wankelen." *De Heer staat den nooddruftigen ter regterhand* (Ps. 109 vs. 31, vgl. 121 vs. 5) = getrouw ter zijde; vgl. dus: *hij is mijne regterhand* = mijn onmisbare helper. — *Indien ik u vergete (o Jeruzalem) zoo vergete mijne regterhand zich zelven* (Ps. 137 vs. 5) is eene sterke betuiging van innige, dankbare verkleefdheid, die nog dikwijls wordt gebezigd, aan den klaagzang der joodsche ballingen over hunne verwijdering uit Jeruzalem ontleend. — Op de stelling, dat men in het Oosten gerekend wordt met de regterhand alles goed, met de linkerhand alles verkeerd te doen, maken Ps. 144 vs. 8, 11 en Jez. 44 vs. 20 geene uitzondering, want daar ter plaatse is *regterhand* zooveel

[1]) Namelijk de grieksche Y, het pythagorische zinnebeeld van den weg des levens.

als eedzwering, waarbij men Gode trouw beloofd had, wijl men bij het doen van een eed de regterhand opstak, en wegens dit gebruik, zegt van der Palm, »wordt in de verwante Oostersche talen de *eed* zelf *regterhand* genoemd." *Er is eene leugen in zijne regterhand, hij komt met eene leugen in zijne regterhand tot God* (vgl. Jez. 44 vs. 20, waar het van de handtastelijke dwaal- en leugenleer der afgoderij wordt gebezigd) is onder ons de getuigenis aangaande iemand, die met een zondelievend, onopregt hart zijne godsdienstpligten waarneemt. — Wij mogen van God en zijn gebod *niet afwijken ter regter- noch ter linkerhand* (Deut. 5 vs. 32, 17 vs, 11, 20, 28 vs. 24, Joz. 1 vs. 7, 23 vs. 6, 2 Kon. 22 vs. 2, Spr. 4 vs. 27, Jez. 30 vs. 1) is eene spreekwijs, ontleend van den *regten weg* van Gods geboden, dien men bewandelen moet (Ps. 119 vs. 32). [Zoo zegt men ook van iemand, die wel bedacht een bepaald doel voor oogen heeft en nastreeft: *hij kijkt regts noch links* (vgl. Spr. 4 vs. 25: »laat uwe oogen regtuit zien"), wat in eigenlijken zin op een gelijkmatig doordravend paard toepasselijk is.] — *Zij weten geen onderscheid tusschen hunne regter- en hunne linkerhand* heet het Jona 4 vs. 11 van jonge kinderen beneden de drie jaren, maar wordt ook wel van zeer domme of onnoozele menschen gezegd; van de zoodanigen luidt het dan: *het zijn kinderen van Ninevé.* — *Laat uwe (de) linkerhand niet weten wat de regter doet*, of *de linkerhand moet (mag) niet weten wat de regter doet* (Matth. 6 vs. 3), Dit bijbelsche spreekwoord beteekent niet, gelijk Van der Palm te regt aanmerkt, »laat het, indien mogelijk, u zelven onbekend zijn"; want dit zou eene zeer verkeerde les wezen en tot dwaze opvattingen leiden, ja zelfs de schroomelijkste gevolgen kunnen hebben, en er staat ook niet, dat de regterhand niet moet weten, wat *zij* doet, maar dat de linkerhand het niet moet weten. 't Wil zeggen: »laat zelfs uw vertrouwdste vriend het niet weten, loop met uwe weldaden of goede werken niet te koop!" Aldus ook de kantteekening op de gewone overzetting: »doet het in het allerheimelijkste, zonder eigen roem daardoor te zoeken". Vgl. *doe wèl en zie niet om, laat voor u niet trompetten* (Matth. 6 vs. 2), *uwe aalmoes zij in 't verborgen* (Matth. 6 vs. 4), en zie Harrebomée, Spreekwdbk. III, 387*b*, 588*a*.

Eindelijk spreekt men van *handwater*, in den zin van persoon-

lijke en wel geringe dienstbetooning; het aanbieden toch van handwater aan gasten of huisgenooten tot verfrissching was in de heete oostersche landen niet alleen hoog noodzakelijk, maar ook de taak van slaven. 2 Kon. 3 vs. 11 lezen wij zelfs van »besproeiing der handen", door een dienaar jegens zijn meerderen verrigt. »Elisa, de zoon van Safat, goot water op Elia's handen". Van hier: *hij geeft hem handwater* = bewijst hem allerlei persoonlijke diensten, staat hem geheel ten dienst. — *Hij zou hem geen handwater geven*, zelfs den geringsten dienst weigeren. C. Tuinman, Nederd. Spreekww. I, 6 noemt, met vermelding van 2 Kon. 3 vs. 11, als spreekwoord: *hij heeft er geen handwater bij*: doch dit is, omdat men geen persoon regtstreeks met eene zaak (*handwater*) mag vergelijken, zeker eene vergissing voor: *het heeft er geen handwater bij*, dat schijnt voortgesproten te zijn uit de juistere spreekwijs, die ook Nav. III, 175 als de echte wordt opgegeven: *het geeft er geen handwater aan* = het is niet waard, niet in staat of geschikt om daarmede in de minste aanraking te komen (gelijk iemand, als dienstknecht, met zijn meester in aanraking komt, wanneer hij hem handwater biedt), d. i. 't kan, als ongelijk minder, volstrekt niet in vergelijking komen met iets anders. Wat de Navorscher, III. 176, ter verklaring van laatstgenoemde uitdrukking zegt, dat die het handwater of de serviet gaf, de naaste was aan den vorst en hiermede een uitstekend gunstbewijs genoot, moge iets gelden ter verklaring der spreekwijs: *'t komt er niet bij* (*cela n'y approche pas*) ontleend van een persoon, die te gering is om *bij* een ander, die meerder is, *te komen*; 't doet echter o. i. tot verduidelijking der vermelde uitdrukking niets af.

J. ANSPACH.

Nunspeet, Elspeet (XXV, blz. 316). *Speet* is eene verbastering van *speek*, de veluwsche uitspraak van *spaak* of *spijk*, een paal. Vele plaatsen die van zulk een staketsel omringd waren, kregen er haar benaming van. Zoo hebben we nog Spijk, Enspijk en Doornspijk.

Aan 't Uddelermeer. A. AARSEN.

[Misschien heeft de heer Aarsen gelijk, wat de beteekenis betreft. Maar ik geloof toch, dat *speet* en *spijk* verschillende woorden

zijn. *Spijk* is het latijnsche *spica* = doorn. De plaatsen, in wier naam dit woord voorkomt zijn waarschijnlijk zoo genoemd naar eenen grooten doornboom of eene doornhaag die daar gevonden werd. *Speet, spit* = puntige stok of paal is een ander woord. Zijn inderdaad, zoo als de heer A. beweert, sommige dorpen op de Veluwe oudtijds van een staketsel omringd geweest dan, is het wel mogelijk dat dit *speet* het laatste deel is van den naam van Nunspeet en Elspeet, die v. d. Bergh, Mnl. Geograph. bl. 237 en 238, in 1227 en 1345 het eerst genoemd vond.]

Zondvloed. Men vindt dit woord wel in de latere, maar niet in de oudere uitgaven van de Staten-vertaling. Aldaar komt op al de plaatsen, in den Navorscher XXV. 301 uit het N. T. en de apokryfen aangehaald, het woord *sundtvloet* voor.

In de uitgave van Mourentorf wordt het woord *overvloed* gebezigd. In eene bijbelvertaling, gedrukt te Amsterdam voor Jacob IJsbrantsz Bos, 1616, treft men Matth. 24 : 38 en 2 Petr. 2 : 5, het woord: *diluvie* aan, maar daarentegen Matth. 24 : 39 en Luk. 17 : 27 *watervloed.* 1 Petr. 3 : 6 leest men aldaar »de wereld overvloeid zijnde is van den water vergaen." Het woord *Sundfluth*, komt het eerst voor in eene bijbeluitgave, in 1589 te Frankfort verschenen. Zondvloed is een woord van later tijd, gekozen, zoo het schijnt, om uit te drukken, wat het verhaal Gen. VI. kennelijk aanwijst, dat de vloed voor een strafgerigt van wege de heerschende zonde te houden was. E. A. P.

Kalfdansers. (XXIV, bl. 148, 217). Den 23 febr. 1478 maakte de heer van Bergen »wt goeder affectien ende begheerten tot der v̄gaderinghen ende geselscepe van der gulden der *vreughden bloeme*" eene keure voor dat gilde. Den 8 april 1496 werd daarop een supplement gemaakt, waaruit ik slechts dit volgende aanteekende: »Item aengaeñ den spelen eñ dansen van den omeganghe als om *tgulden calf* te dansen en anderen, zullen dāff tregiment bewint eñ tproffite hebben de gesellen van de voirs. gulde eñ nyement anders. F. GALAND.

Kruipers enz. (vgl. XXI bl. 313). Toen den 19 febr. 1527 te

Bergen op Zoom de »jonghe zone ons heēn van Waelheim" geboren was en men hem »bynnē dese prochie kersten dede" werd er, denkelijk op het St. Jans plein vóór het Markiezen hof, eene fontein opgerigt »tot eender truēphe van der ghebuerten des voorž jonghe heēn." Uit die fontein, waaraan gebruikt werd eene rol lood van 125 ₶ en iij ₶ soudeñ [soldeersel] kostende XXVI β VI gr., spoot *poytauws*. »Bet. Fyken in de handoogen $^1/_2$ ame en $^1/_2$ screve poytauws.". . . . . . Xiij β VI gr.

Lang heb ik gedacht wat toch *poytauws* wel wezen mogt, tot dat laatst, Nav. XXI doorbladerende, mijne oogen vielen op de vraag »wat is petau wijn?" Het poytauws der rekening is nu m. i. opgehelderd en die fontein spoot dus ter eere van den jongen markies *petau wijn* — *Petau* of *poitau* zal evenals *beane* een toen algemeen bekende wijn geweest zijn, doch van minder waarde, want op het banket bij die gelegenheid gegeven, komt wel *beane* maar geene *petau*- of *poitau*wijn voor.

St. Gilles-Wals. F. CALAND.

Kakographie. Zij zelven mogen het vooruitgang noemen, ik voor mij kan er niet anders dan *teruggang* in vinden op het gebied van het godsdienstig geloof.

Ik verzoek u, eenige eeuwen in den loop des tijds *u terug te denken.*

De onderscheiden *stand* verraadt zich door de trekken van het *Gelaat.*

Het gebed geeft, reeds eer wij ontvangen, waarom wij bidden.

Gij wilt niet eens onderzoeken of de *Leidensche* burgt de drie buurten daar rondom voor vernieling heeft kunnen bewaren.

Gij wordt gedrukt, als door dat angstgevoel dat bij u oprijst, wanneer ge in den droom een *middernachtelijken* hemel aanschouwt, onbewolkt, strak, diep en helder — maar zonder eene enkele vriendelijke ster.

Hij [t. w. Hendrik de Vogelaar] gewende het volk aan tucht en wet, omwalde *bestaande* steden en vlekken, en legde nieuwen aan, *waarmede* hij, tevens zorgende voor de vermeerdering van het getal der inwoners en hunner voorrechten een *krachtdadig* middel

in het aanzijn riep, om eene betere orde van zaken tot stand te brengen en te *kunnen* handhaven.

Waar de sneeuwwitte kakatoe zijn geele kuif toornig ophief bij het *takgewiegel van een klauterenden aap,* die *zich* angstig *wegschuilt* voor den vlammenden blik van een loerenden tijger en met zijn snerpend krijschen het geschreeuw van honderden purperblauwe en vuurroode papagaaien doet ontwaken.

Doch zouden we eerlijkheidshalven ook niet eens met een oogwenk bij de schaduwplekken stilstaan, en ook eens de schrale velden, de *brake* akkers, de onontgonnen zaadbodems gadeslaan?

Zij schuift over haar lievling de wit- en blauw*gedamde* gordijn dicht.

VRAGEN.

Van 't zomer. Van waar de *t* in de gewone spreekwijze: »*Van 't zomer*" voor »van dezen zomer"; »*Van 't winter*" voor »van den winter"?

[Het is eenvoudig eene versnelde uitspraak van *van den zomer, van den winter.* Men vindt er meer voorbeelden van. Zoo o. a. bij Huygens, Korenbl. II, bl. 143:

En door die letteren geraeckt dat hoofd *in 't war.*

En bl. 200:

Dat speet hem, en hij stierf *in 't spijt* of oock daer af.

Schoonvader enz. Wat is de oorsprong der uitdrukkingen SCHOON-*vader*, SCHOON*broeder* enz., te opmerkelijker daar ze in 't Fransch luiden BEAU-*père*, BEAU-*frère*, terwijl men noch in 't Duitsch noch in het Latijn *die* woorden voorgevoegd aantreft?

G. d. B

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Wapen van het geslacht van Alphen. (XXV. bl. 318, 372.) Door den heer A. wordt gevraagd naar eene beschrijving van het wapen der familie van Alphen; het is als volgt:

Van zilver met eene achtpuntige ster van sabel; tot helmteeken: een ossenkop van sabel met horens van zilver.

MR. R. J. W. F. VAN HOËVELL.

Geslacht le Maire. (vgl. XXV, bl. 42, 258). Judith Johanna le Maire, j. d. v. Bergen op Zoom, huwt 21 mei 1738 aldaar Johan Theodoor Morin. F. CALAND.

Charles heer van Sweveseele. (Vgl. XXI bladz. 603.). Johanna Roels, dochter van Paulus en Izabelle Hanckaert, zuster van Christoffel, huwde 1°. junij 1592 te Domburg Karel Luncx gez' Luycx, ridder, heer van Swevezeele, kolonel en gouverneur van Dendermonde, overl. in 1598.

Zijne kwartieren zijn:

Luncx IJdeghem.
Steelant van der Dilft. F. CALAND.

Geslacht van der Mast. (XXV, bl. 265). Ik weet niet of bovengem. geslacht uitgestorven is; in 1777 18 mei huwde te Bergen op Zoom Julianus van der Mast met Helena Meeuwissen, beide van B. o. Z.; in 1721 woonde op klein Poelgeest te Koudekerke in Walcheren Eliz. Louize v. d. M. De echtgenoot van Wilh^{a}. 's Graauwen heette niet *Hendrik* maar *Hugo*. Was Hugo wed^{r}. toen hij huwde met Sara Tromp? Ik heb een Hugo, geh. 1692 21 april met Franc^{a}. van Wychede (?) van Wesel?

F. CALAND.

Geslacht Spiering enz. (XXIII. bl. 38, 41, 102, 103, 264, 267, 412, 415, 416; XXIV. bl. 114, 335; XXV. bl. 262.)

1. Wie waren de ouders van Willem Spiering, schepen en burgemeester van Delft, tr. Anna Pous, geb. 1642:

2. van Sara Seully, † 9 oct. 1678, tr. Jacob van Hoorn, burgemeester van Vlissingen, bewindhebber O. I. C. † 1691:

3. van Jacoba Walleran Albertsdr., ged. 28, 2, 1636 in de fransche kerk te Middelburg, tr. Jean Sandra:

4. van dezen Jean Sandra:

5. de ouders en grootouders van mr. Christoffel Mathias, geb. Middelburg 1653, † ald. 1702, eerst consul te Algiers, daarna raadsheer in den raad van Vlaanderen. Zijne moeder was. N. Zimmermann:

6. de ouders van Anthoni van Bronkhorst, opperhoofd der negotie en afgezant aan den keizer van Japan, tr. Helena Stavenisse:

7. van Sabina van der Meersche, tr. 1662 Pieter Mogge, weduwenaar.

Dessau. VON BRUCKEN FOCK.

Kernheim bij Ede, op de Veluwe. (vgl. XXV bl. 42, 259). In de N. Bijdr. voor Opvoeding en Onderwijs, van dec. 1833, bl. 1075 tot 1078, vindt men eene beschrijving van het »Monument ter eere van wijlen Mejuffr. A. M. Moens." Ook in Levana Jaarboekje voor onderwijzers en opvoeders, Rotterd. F. Hartmann, 1835, bl. 130–134, eene dergelijke beschrijving, waarbij ook is opgenomen een handschrift of fac-simile van A. M. Moens, dd. 25 julij 1828.

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Geslacht Persijn. (Vgl. XXV, bl. 205.) Lambertus Persijn, geboortig van Leeuwarden, werd als cand. in 1657 tot pred. ber. te Morrha, c. a., en ald. 25 febr. 1668 ontslagen, als verroepen naar Hindeloopen. Aldaar ontsl. 9 junij 1874, als verroepen naar Leeuwarden, en bij die gemeente den 20 nov. 1702 overleden. (Zie Columba en Dreas, pred. Cl. Dokkum, bl. 139—144; Grevenstein, pred. Cl. Bolsward en Workum, bl. 19—22, en Laarman, pred. Cl. Leeuwarden, bl. 2—26).

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Nicolaus Scheltius. (Vgl. XXV, bl. 205). Een van de drie eerste evangeliepredikers te Amsterdam: hij werd te Warmenhuizen in

N.Holl. geboren, was wel geoefend in het Hebreeuwsch, meer dan gewoon in het Grieksch, en sprak zeer zuiver Latijn; hij had de oudvaders veel gelezen, predikte geleerd, onderwees met zachtmoedigheid, was vriendelijk, zedig, vroom en godzalig van wandel. Pastoor te St. Maarten, bij de Zijpe, in N.-Holl. zijnde, was hij gehuwd en had zes kinderen. Reeds menigmaal had hij in beraad gestaan om het pausdom te verlaten, doch was daarvan telkens teruggehouden. Eindelijk, in 't midden van aug. 1565 door de amsterdamsche gemeente verzocht om het leeraarambt onder haar te bedienen, nam hij deze gelegenheid waar om het pausdom vaarwel te zeggen en tot de Hervormden over te gaan, verbindende hij zich te gelijk aan de amsterd. gemeente. Hij deed zijne eerste predicatie in het Leprozen kerkje, buiten de St. Anthonies poort, over Matth. 13: 31—32, in 1567. Kort daarna was hij echter genoodzaakt, de opkomende vervolging te ontwijken en naar Emden te vlugten, waar hij mede door de Amsterdammers onderhouden, doch eerlang door de gemeente van Emden tot den kerkendienst aldaar beroepen werd; maar de pest, die in het volgende jaar aldaar hevig woedde, nam hem, nevens verscheidene andere leeraren, kort daarna weg.

(Zie: Naaml. der Pred. te Amsterdam, Amst. A. B. Saakes, 1840, bl. 5—6; Veeris en de Paauw, Kerkel. Alphab. van N.-Holl., bl. 181).

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Geslacht Stellingwerff. (XXV, bl. 202, 260). Adriaan Stellingwerff was regter over het schoutambt van Vollenhove 1698 (Overijss. Alm. 1848 bl. 284).

Adrianus Stellingwerf was 1680 schoolmeester en voorzanger te Blokzijl, volgens een door hem uitgegeven schoolboekje. In 1706 gaf hij een boek uit, getiteld: Stichtelijke Zeeman.

Laurens van Stellingwerf komt te Kampen voor 1586 (Kamper archief n°. 2779). J. I. VAN DOORNINCK.

Geslacht Stellingwerff. Petrus Lamberti Stellingwerff, als prop. ber. te Midwoud 1583, te Nieuwe Niedorp 1591, te Medemblik 1600 en bev. in oct., van zijnen dienst ontsl. 5 julij 1621 en ald. in 1621

overl. (Veeris en de Paauw, kerkel. Alphab. van N.-Holl. bl. 196).

Pierius Stellingwerff, als pred. te Langweer c. a. bij approb. van 21 november 1667, en ald. ontsl. april 1674 als verroepen naar Stiens, waar hij 28 januarij 1692 overleed. Zijn zoon Pierius volgde als cand. in 1692 hem te Stiens op, en overl. ald. 17 april 1716. Een tweede zoon was s. s. m. cand., conrector en rector te Bolsward. (Laurman, Pred. Cl. Leeuwarden, bl. 47—50, en Engelsma, Pred. Cl. Zevenwouden, bl. 110—116).

Pierius Johannis Stellingwerff, van Sexbierum als pred. verroepen 1620 naar Oosterlittens, en overl. ald. 17 maart 1656, oud 67 jaar. (Grevenstein, Pred. Cl. Bolsward en Workum, bl. 102—105, en Greydanus, Pred. Cl Franeker, bl. 82—86).

Focco of Phocaeus Stellingwerff, van Oosterwierum als pred. verroepen naar Workum 1626; vandaar, bij verwisseling, beroepen te Heerenveen bij approb. van 23 aug. 1648, werd daar emeritus door spraakbelemmering in 1660 en overleed in 1672 (Grevenstein, Pred. Cl. Bolsward en Workum, bl. 11—13, en Engelsma Pred. Cl. Zevenwoude, bl. 158—164).

Joachimus Stellingwerff, als pred. beroepen 11 mei 1657 te Reitzum c. a. en ald. overl. januarij 1703. (Columba en Dreas, Pred. Cl. Dokkum, bl. 166—171).

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Het geslacht Kuytenbrouwer. (XXV, bl. 203). Niet als oplossing der voorgestelde vraag, doch als toelichting daarvan, doe ik opmerken, dat de heer Johan Winkler in zijne belangrijke bijdrage over de biernamen (XXIV, bl. 571, e. v.) het volgende zegt:

»In Limburg, Neder-Rijnland, Westfalen, had men een beroemde biersoort, die *kuit, koite* genoemd werd. De geslachtsnaam *Kuytenbrouwer* heeft van dit bier zijn oorsprong. Ook het bier, dat men in Picardië brouwde, noemde men *Queute*, of *Kuite*, volgens nederlandsche spelling."

[Vgl. ook Nav. XVI, bl. 82.] *

Het geslacht Kuytenbrouwer. Berent Koitenbrouwer was collecteur der landsmiddelen te Oldenzaal 1745.

Jan Hampsink en Janna Koytenbrouwer, ehel. te Oldenzaal 1748. In 1749 komt zij (denkelijk te onregte) met den voornaam Maria voor. (Zie Oldenzaalsch archief bl. 45—47, 52).

J. I. VAN DOORNINCK.

Geslacht Kuytenbrouwer. In antwoord op de vraag in den Navorscher aangaande het geslacht Kuytenbrouwer heb ik de eer het volgende mede te deelen:

De overgrootvader van mijne echtgenoot, Joanna Kuytenbrouwer, was Hendrik K., gehuwd met Maria Catharina van den Broek, waarvan de kinderen zijn:

Hendrik, Jan, Gerrit en Leonard, de laatste kapitein der infanterie.

Hendrik huwde met . . . .

Jan met Geert. Alberdingk.

Gerrit met . . . . Enschede, en later met mejuf. Pluymers.

Leonard met . . . .

Jan had volgende kinderen:

1. Hendrik gehuwd met Maria Everarda Groen.

Kinderen: Johannes Josephus, en Joanne Josephine mijne echtgenoot.

2. Frederik overleed.

3. Jan leeft nog, ongehuwd.

Of van de andere Kuytenbrouwers nog kinderen leven, is mij onbekend.

De generaal majoor der artillerie zal de neef zijn van onzen grootvader en diens zoon is Martinus Kuytenbrouwer, schilder te Parijs.

De zuster van den generaal majoor was getrouwd met kapitein Nieuwkuik, kommandant te Luik.

HUB. FRED. DIEPENBROCK.

VRAGEN.

Geslacht Diepenbrock. Kan men mij ook inlichtingen verschaffen aangaande deze familie en haren naam.

Er zijn reeds Diepenbrocks hier in Amsterdam geweest, die ge-

woond hebben 1610—1630 waar nu het Trippenhuis staat. Coert van Diepenbroeck overleed 1630, nalatende 2 dochters Catharina en Aeltgen Coerten.

Het wapen heeft twee gekruiste zwaarden in een rood veld.

HUB. FERD. DIEPENBROCK.

Geslacht van Bevervoorde. In de Geschiedenis van het geslacht van Bevervoorde door mr. W. J. C. van Hasselt, in leven raadsheer in het provinciaal geregtshof van Noordholland en lid van de tweede kamer der staten generaal vindt men bij bl. 63, als aanteekening, copie eener Magenscheiding tusschen Niclaes van Bevervoerde tot Oldemöle ende Anna Judith van Bevervoerde ende Unica Margreta van Bevervoerde ende Engelbert van Bevervoerde altesamen nagelaten kindren ende erfgenamen van salighe Judocus van Bevervoerde tot Oldemöle en de Judith Scheel van Welevelt.

Deze magenscheiding is gedagteekend, Oldemöle (Overijssel) 13 april 1594.

De schrijver zegt niet, vanwaar hij dit stuk heeft.

Kan welligt iemand eenige inlichting omtrent dit stuk geven?

Geslacht de Lozanne. Jac[s]. de L., van 1699 tot 1746 meermalen schepen van Axel, was get. met Piet[a] Biscop, denkelijk d[r] van Pieter en Maria de Let en ged. te Axel 15 nov. 1665.

Pieter ged. 1 oct. 1690.
Maria » 21 sept. 1691 † 1735.
Joh[a]. » 18 sept. 1693 † 1728, vrouw van Willem Snijders.
Pieter » 18 sept. 1695.
Pieter » 6 oct. 1697.
Godert Willem ged. 6 aug. 1699.
Francois Willem ged. 19 aug. 1708.

Wapen: de gueules au chevron d'arg (?) chargé de 3 fusées de...? et acc. en chef de deux coqs et en pointe d'un bouc.

Met genealogische berigten zal men verpligten

F. CALAND.

Geslacht de Ghent. Welke was de onderlinge verhouding van de drie volgende leden van het geslacht De Ghent?

1. De Ghent, gezant in Frankrijk en gouverneur van den prins van Oranje.

2. De Ghent, luitenant admiraal, gesneuveld in den slag van Soulsbay, 1672.

3. De Ghent, luitenant kolonel, gesneuveld bij het beleg van Nijmegen 1672.

Nasporingen gedaan in de gewone hulpbronnen hebben niet kunnen uitmaken, in welke familierelatie die drie tot elkander gestaan hebben. L. L.

Mogge van Renesse. Wapen, gevierendeeld; 1 en 4 Mannée, 2 en 3 Roemerswael. Waarom voerde die familie het zamengevoegde wapen van die twee geslachten? Iemand antwoordde mij: »omdat die fam. Mogge, later van Renesse genoemd, vroeger Mannée heette." Wie weet mij van die naamsverandering iets naders mede te deelen?

Wanneer geschiedde zij? om welke redenen? F. CALAND.

M E N G E L I N G E N.

Aanstelling van een Duitscher tot heelmeester en barbier.

Wir Gerhardus Heijden Bürgermeister und Wilhelmus Rottberg, Scheffen und Rahtsverwandter der Stadt Werden, thuen hiemit jedermänniglichen, wes Würden, Stande, Condition und Weesens die auch seyn, so hiemit angelanget werden, auch allen und jeden Meisteren, Vorsteheren und jeden ehrlichen Ampteren, Zünften und Gilden, absonderlich aber allen und jeglichen Gesellschaften, Meisteren und Gesellen der löblichen Chirurgiae und Barbierer Kunst verwandt und zugethan, negst (*nächst*) Erbietung gebührlicher Willfahrung und Freundschaft, öffentlich kund, bekennen und bezeugen, dasz auf vorgängliche *requisition*, vor uns gebührlicher massen sistirt und erschienen sey der Ehrn-Achtbahrer und

Wohlerfahrner Herr *Nicolaus Syron*, kunstreicher Chirurgus und Bürger hieselbst, nach vorhergehender fleiszíger *Examination* öffentlich aussagend, waszmassen sein gewesener *Discipulus*, Johannes Petrus Radtmächer ausz Gersheim gebührtig inn Jahr Christi 1724 auf Asche Mitwoch die Chirurgiam und Barbiererkunst drey Jahr lang zu lernen sich angegeben, angedinget und eingestellet und all die Zeit durch sich gebührlich gegen Jedermann, getreu, fromm und ehrlich verhalten und aufgeführet bisz zur Endschaft deren gesetzten Jahren, nemblich bisz Martio 1727, bey Ihme, Chirurgo Syron getreulich auszgestanden, und alsolche Zeit über, wie einem Ehr und Kunstliebenden Discipulo und Lehrgesellen wohlanstehet und geziemet, sich auffgeführet, also dasz *Comparens* daran ein gut Genügen getragen, auch dahr es seine Gelegenheit gegeben, denselben ferner bey sich gern dulden können, gestalt er auch mit guten Willen, Fried und Liebe von Ihme ehrlich abgeschieden, umb sich sein Glück ferner zu suchen, an andere Örter begeben. Wann dan dieses alles obinserirter Massen vor Unsz, Bürgermeister und Scheffen obglt (*obgemeldet*), auszgesagt, eröffnet und bekannt; als gelanget darauff ahn (*an*) alle und jede Meistere und Gesellschaften der löblichen Chirurgie und Barbierkunst, unser Dienst und freundliches Ersuchen und Begehren die selbe (*denselben!*) mehrgedachten Johannem Petrum Radtmächern in bürgerliche Gemeine, Ambter, Zunft und Gilden auf sein gebürlich Gesinnen an- und aufnehmen, deren zu gebrauchen, gestalten und in seinem Ehrlichen Gewerb, Günst, Förderung und guten Willen erweisen wollen. Solches sind wir ümb einen Jeden, nach Standes Gebühr zu beschulden und zu erwideren willig und erbietig. Urkunde unsers hierunten aufgedrückten Stadtsiegels und eigener Händen Unterschrift, geben (*gegeben*) Werden an der Rhur den 8sten Aprilis 1728.

(*was geteekend*) Gerhardus Heiden Consul
Henr. Bernh. Hecker
Civitatis Werdenae scriba
juratus scripsit subscr. mā.

Onder stond
Nicolas Siron Chyrurgus.
Arnold Jungblut Chyrurgus.

Het stadszegel van Werden, voorstellende eene figuur, die op eene kapelrnps gelijkt — zinspelende op den stadsnaam Werden? — is in papier er op geplakt. Johannes Petrus Radtmächer is hoogstwaarschijnlijk te IJzendoorn (Nederbetuwe) in genoemde functies werkzaam geweest. Het stuk is dan ook aldaar in het diaconaal archief gevonden.

J. ANSPACH.

VRAGEN.

Twee rijksveldwachters voor een spook op de vlugt. Herhaaldelijk heb ik daaromtrent voor eenige jaren iets in verscheidene couranten gelezen, maar 't helaas! niet opgeteekend, ofschoon 't mij trof, dat de verschijningen werden gezegd plaats te vinden op eene plek, waar 't Hulle-Wulle-Waaitje" (Nav. X, bl. 71, en daar aangeh. pl.) heette te spoken. Zóóveel meen ik althans te kunnen verzekeren, dat het spookoord nog zijn stempel van beruchtheid uit *de oude mythologie onzer voorvaderen* had overgehouden.

Wie helpt mij? *

GESCHIEDENIS.

Eigenaardigheden van groote mannen. Schiller. In de Literary Gazette van 1834 zegt iemand betreffende Schiller: »Het volgende heb ik uit Goethes eigen mond: Eens, dat hij Schiller een bezoek komt brengen en dezen niet t'huis vindt, neemt hij plaats aan de tafel in des dichters boekvertrek, met het plan om op zijne terugkomst te wachten. Na aldus een poosje gezeten te hebben wordt hij een hinderlijke lucht gewaar, die hem weldra dermate overweldigt, dat hij alle bewustzijn verliest en niet weêr tot zichzelf komt vóórdat men hem buiten deur heeft gebragt. Bij het onderzoek naar de oorzaak der flaauwte blijkt het, dat zij te wijten is aan eene groote menigte verrotte appelen, waarmede Schiller, omdat hij van de eigenaardige lucht hield, de laden had volgestopt." T. a. p. bl. 297 noot. *

Jan Snel. (V, bl. 271; VI, bl. 53). In de schoone oude parochiekerk van het dorp Paignton, aan de Torbaai, op de z. w. kust van Engeland, is een houten wapenbord met het volgende opschrift:

»Heire lyeth the Heart and Bowels of the right honourable, most worthy, and highly esteemed John Snellen, Rear Admiral of Holland and West Friesland, who dyed the xxiiii of August, MDCXCI."

Het wapen is van sabel, met twee hazewindhonden van zilver: het helmteeken een hazewind, als voren.

Toen mijne echtgenoot in 1873 de bedoelde kerk bezocht en den plaatselijken geestelijke, daar juist aanwezig, naar dit wapenbord vroeg, had deze de goedheid het van den toren af te halen, waar het wegens de restauratie van 't hoofdgebouw opgeborgen was. Hij was bereid, zeide hij, het op kosten der familie, indien deze er belang in stelde, te laten opmaken. *

Ciprianus de Bêre, zoon van den luit. kolonel Daniel de Bêre en van Adriana Maria baronesse van Eck van Teisterbant werd omstreeks 1760 bij Steenbergen geboren. Op nog zeer jeugdigen leef-

tijd trad hij als kadet in 's lands dienst, werd in 1777 vaandrig effectief, in 1785 kapitein, en in september van dat jaar kapitein commandant bij 't regiment van den generaal majoor Houston. In 1793 woonde hij den veldtogt tegen de Franschen bij in Belgie, en was tegenwoordig bij de gevechten bij Lincelles en Werwic; in eerstgenoemde schermutselingen veroverde hij met zijne compagnie grenadiers drie stukken op den vijand. Na de omwenteling van 1795 verliet hij den dienst en leefde ambteloos op zijn buitengoed bij Bergen op Zoom onder Wouw. Ten tijde van Neêrlands herstelling in 1813 was hij met vele andere aanzienlijke vaderlanders er op bedacht, zijn land van de Franschen te helpen verlossen, bood den souvereinen vorst zijne diensten aan, en zou waarschijnlijk weder in krijgsdienst zijn getreden, had niet al spoedig zijne onverschrokkenheid hem voor het vaderland doen sneuvelen. Toen toch het engelsche leger in den aanvang van het jaar 1814 onder sir Thomas Graham Bergen op Zoom had ingesloten, besloot de Bêre, in overeenstemming met zijn schoonzoon (gehuwd met zijne dochter Jacoba Lydia Maria), den toenmaligen kapitein der genie J. E. van Gorkum, die zich als attaché van den staf van sir Th. Graham in het engelsche leger bevond, een plan te beramen om de stad bij verrassing in te nemen. Volgens hun plan had de aanslag plaats in den nacht van 8 op 9 maart 1814, en wel met een gewenscht gevolg; de Engelschen geraakten binnen de vesting, en het plan zou volkomen gelukt zijn, ware het niet met te geringe magt bij te weinig zamenwerking der kolonnes ondernomen, zoodat de stad in den morgen van 9 maart weder moest verlaten worden. Hevig was de strijd geweest; in den aanvang sneuvelden vele der hoofdofficieren die den aanval bestuurden of werden gekwetst; alzoo ontstond alras groote verwarring onder de troepen, vooral wijl de strijd in den nacht voorviel. De Bêre, die als gids bij de 2e kolonne had post gevat, om de troepen over het ijs der gracht bij de Zoomsluis op den wal en vervolgens binnen de stad te voeren, was, op vijf plaatsen zwaar gewond, op het ijs neergevallen, en geraakte den volgenden dag in de magt der Franschen. Daarna als krijgsgevangene opgeëischt en aan zijne bloedverwanten teruggegeven, is hij in hun midden 14 maart 1814, ten huize van zijn zoon Christiaan Lach de Bêre aan zijne wonden overleden en op

last van den generaal en chef van het engelsche leger 16 maart naar Wouw vervoerd, met militaire honneurs overeenkomstig zijnen rang ter aarde besteld. Hij was dec. 1783 in 't huwelijk getreden te Bergen op Zoom met Catharina Johanna Elisabeth van Hoek (geb. 3 febr. 1762, † 1844) bij wie hij de straksgenoemde zoon en dochter naliet; zijn oudste zoon Daniel Arend Rudolf (geb. 24 oct. 1784) verdronk als student te Leuven 30 april 1807.

De dichteressen Petronella Moens en A. Rauws (geb. van Overstraten) hebben zijn uiteinde bezongen; de laatste in dit grafschrift:

De Beer, der braven vriend, en held, rust in dit graf!
Zijn dapperheid, zijn trouw deed hem vol wonden sneven:
Zijn naam, door Eng'land op der helden rol geschreven,
Dwingt eeuwig 't nageslacht èn hulde èn eerbied af.

Behalve mr. H. Bosscha, Geschiedenis der Staatsomwenteling dl. III, bl. 190—194 en Le Grand, Verhaal der verrassing van Bergen op Zoom, bl. 86, 107, 138 (waar in de aanteekk. de 3e in plaats van de 2e kolonne staat) raadplege men ook het Verhaal van de bestorming der vesting Bergen op Zoom, te Leiden bij T. Hooiberg enz. 1862, dat met eene kaart der vesting en het portret van den schrijver werd uitgegeven korten tijd na den dood des auteurs, zijnde de bovengenoemde schoonzoon van den overleden held, J. E. van Gorkum, die febr. 1861 als gepens. generaal majoor overleed, en uit wiens mond de bijzonderheden van den heldendood van Cyprianus de Bêre zijn opgeteekend.

J. ANSPACH.

Nederlandsche molenmakers. (XXV, bl. 331). Dat het molenmaken, vooral vroeger, toen de timmerlieden meerendeels eenyoudig handwerkslieden waren zonder opleiding in bouwkundig teekenen enz., een bedrijf was, dat, zijne geheimen hebbende, veelal van vader op zoon overging, ligt in den aard der zaak. De moeilijkheid ligt in den hoekstand der gaten, die in de roeden tot het opnemen van het latwerk der wieken worden uitgestoken, zal dat latwerk dien gebogen vorm hebben, welke tot het voordeeligst opvangen en afschuiven van den wind vereischt wordt. Wiskundig laat zich dat gereed maken der roeden bepalen, maar deze theorie ligt boven het bereik der meeste timmerlieden, en 't spreekt wel van zelv',

dat een ervaren molenmaker, die zoons heeft om hem op te volgen, niet zeer genegen is om »het fijne van die mis" aan knechts te leeren. Er komt bij, dat het molenmaken eene niet onbelangrijke hoeveelheid zeer lange beitels vereischt, die voor geen ander gebruik op den timmermanswinkel dienen kunnen en dus van zelv' tot den vasten inventaris van den winkel behooren. Doch de hoofdzaak is het beloop der gaten in de roeden, waarvan men het fijne moet weten.

Haarlem. H. M. C. V. O.

H. Zwaardekroon. (XXV, bl. 329.) Een dergelijk voorval als aldaar geboekt staat, vindt men ook van den schilder G. de Hondekoeter vermeld. Zijn zoon Gijsbert had genegenheid opgevat voor eene jonge juffer te Amsterdam, en gaf zulks aan zijn vader te kennen, met verzoek of hij het bij deze zoo ver wilde brengen. dat hem eene vrije verkeering gegund werd. De vader, zulks goedkeurende, ging dadelijk er op los en wist haar zijne boodschap, ten voordeele van zijn zoon, zoo welsprekend voor te stellen, als maar in zijn vermogen was. Maar hij mogt praten als Brugman en haar alles van de aannemelijkste zijde voorstellen, het was spit af; zij verklaarde ronduit, geene genegenheid voor zijn zoon te gevoelen. »Maar" (voegde zij er bij) »indien zulk een persoon als gij, mij voorgedragen werd, dan zou ik weten wat mij te doen stond." Gillis de Hondekoeter door dit gezegde eenigzins van streek, zeide: »Mejuffer het voorwerp dat ik u aanbiede, komt met uwe jeugd overeen, en het is voegli jker dan een weduwman, van mijne jaren." Doch al zijn gepraat niet batende, nam hij zijn afscheid. — Het onaangename berigt dat zijn zoon ontving, scheen bij dezen de liefde zeer te verkoelen, zoodat hij met beter gevolg zijn net elders uitwierp. En de vader liep geene blaauwe scheen bij de bovengemelde juffer. J. C. K.

De Malle Brug te Amsterdam. Nav. XXV, bl. 331 wordt gevraagd naar een regent, zeer ervaren in het bouwkundig schoone, die eene brug verordende over de gracht vóór 't Stads Werkhuis te Amsterdam. De aanleg, inrigting en het gebruik van die brug bleken echter vervolgens zóó ondoelmatig te zijn, dat men ze als *Malle*

Brug kwalificeerde, en de vermaarde regent, die over het plan om die brug te bouwen, advies had uitgebragt, kreeg er zelfs bijnamen om. Die regent was mr. Joachim Rendorp, vrijheer van Marquette (zoon van mr. Pieter R. en van Margaretha Calkoen), geb. te Amst. 19 jan. 1728, overl. te Amst. 21 sept. 1792. Zijn raad werd in 1779 — hij was toen echter geen regent, eerst 1 febr. 1781, en vervolgens in 1786, 1789, 1790 en 1792 trad hij op als burgemeester zijner geboortestad — ingeroepen bij het bouwen van het Werkhuis te Amsterdam, ofschoon hij ontkent het plan daarvan, benevens dat van zekere brug over het Werkhuis, die later weder instortte, te hebben gemaakt. Daar deze brug algemeen beschouwd werd onder zijn opzigt gebouwd te zijn, heeft hij aan haar den bijnaam van *Bruggemaker* (*Pontifex*) te danken (zie zijne Levens- en Karakterschets, Proefschrift van mr. S. Backer, 1858, bl. 37). »Ik twijfel geenzins", zegt de quasi-bruggemaker zelf in zijne Memorien, 1792, dl. I, Inleid. bl. 6, 8, »of velen hebben gedacht, dat de schimpnaam van *Bruggemaker* mij met reden gegeven was, om den spot met mij te drijven als *ordonnateur* of *architect* van zekere brug, die gedurende eenigen tijd over het water voor het nieuwe Werkhuis gelegen heeft. Het verwijt zou waarlijk niet groot zijn geweest, *dewijl een goed Regent inderdaad een slecht bruggemaker wezen kan*, maar dat verwijt was nog onverdiend. Ik heb aan 't leggen van deze brug geen ander deel gehad, dan dat in 't jaar 1779, toen ik in geene hoegenaamde stadsbediening was, mij door Heeren Burgemeesteren vertoond, en mijne gedachten gevraagd zijnde geworden, over de concept-teekeningen van evengemeld huis, ik heb doen opmerken eenige gebreken in de ordonnantie, enz. enz. Verder deed ik bij die gelegenheid opmerken, dat dewijl men goed gevonden had, den voornamen gevel van het gebouw, van de stad àf, naar de Plantage te stellen, de voorname toegang mede uit de Plantage moest zijn; immers men kon toch niet aan den hoofdingang van zulk een aanzienlijk gebouw *van ter zijde* komen. Burgemeesteren keurden mijne opmerkingen goed en door H.E.A. werd besloten, dat men direct uit de Plantage den hoofdingang langs eene brug zou bereiken. Maar het zamenstel van die brug, en de ongeriefelijkheid, voortspruitende uit het plaatsen der bogen, was niet aan Burgemeesteren of Thesaurieren te wijten, en nog veel

minder aan mij, daar ik er mij verder niet mede gemoeid heb, en zulks ook niet mogt, als wezende toenmaals noch Burgemeester noch Thesaurier."

Al was dan ook de bijnaam, aan mr. Joachim Rendorp sedert het jaar 1779 gegeven, te eenen male onverdiend, de lijst der historische spot- of schimpnamen kan toch uit deze amsterdamsche bijzonderheid worden vermeerderd. Tot eer van Rendorp zij gezegd, dat hij veel natuurlijken smaak aan den dag legde voor de bouwkunst. Daarvan strekte de Muiderpoort te Amsterdam ten bewijze; want als deze ingestort was, werd ze in 1774 volgens zijne plannen herbouwd. J. ANSPACH.

Aanstelling door prins Maurits van P. J. Boone tot kapitein van het fregat de Maan. — Maurits bij de gratie Godes Prince van Orangen, Grave van Nassau, Catzenellebogen, Vianden, Dietz, Lingen, Moers, Bueren, Leerdam etc., Marquis vander Veere ende Vlissingen, Heere ende Baron van Breda, der stadt Grave ende Lande van Cuyck, Diest, Grimbergen, Arlay, Noseroy, St. Vijt, Doesborch, Herstal, Cranendoncq, Warneston, Lecke, Polaenen, Niervaert, Iselsteyn, St. Maertensdijck etc. Erffburchgrave van Antwerpen ende Besançon etc., Gouverneur ende Capiteyn-Generael van Gelderlandt, Hollandt, Zelandt, Westvrieslandt, Zutphen, Utrecht, Overijssel, stadt Groeningen ende Ommelanden, Drenthe etc., Admirael-Generael etc. Allen dengenen, die desen tegenwoordigen sullen sien ofte horen lesen *saluyt*; Alsoo ons bij de Gecommitteerde Raeden ter Admiraliteyt in Zeelandt geremonstreert is datse tot bevrijdinge van de zee ende versekeringe vande negotianten der vereenigde Nederlanden goet gevonden hebben noch eene fregatte genaemt *de Maene* te doen equipperen, Ende omme tselve met des te meerder versekertheyt te mogen doen van node souden hebben eenen bequaemen, getrouwen ende weerbaeren persoon te stellen omme daer over als Capiteyn te commanderen, Tot welcken eynde sy ons gerecommandeert hebben den persoon van *Pieter Janssen Boone*, ons versouckende wij wilden hem met onse Commissie daer toe nodich doen versien — *doen te weten* dat wij 'tselve als tenderende tot voorderinge van de gemeyne Traffiecque ende welstandt der voors. vereenigde Nederlanden, In consideratie

genomen hebbende Ende daer beneffens geinformeert zijnde vande bequaemheydt ende vromicheydt vanden voorsz. *Pieter Jansen Boone* den selven als Capiteyn over de voorsz. fregatte gestellt ende gecommitteert hebben, stellen ende committeren mits desen, met Last ende Commissie de voors. fregatte te versien met alsulcke officieren ende Bootsgesellen als hem van onsetwegen sal worden geordonneert, Ende dat hij voorts op de zee ende alomme elders sal doen volgens de Instructie, die hem bij de Ho: Mo: Heeren Staten-Generael sal gegeven worden Welverstaende, dat hij in sijn voyage nyemant van wat Natie, qualiteyt ofte Conditie deselve soude mogen wesen, staende in vrundtschap met desen Staet vijandtlick en sal mogen aentasten dan pyraten, zeerovers ofte andere, die bij wege van hostiliteyt hem de voors. Navigatie ende 't effectueren van de voorsz. Instructie ofte andersints soude willen beroven ofte beschaedigen; Behoudelijck dat, ende soo wanneer hij eenige goederen Inder manieren ende uyt oorsaecke voorsz. sal comen te veroveren de selve gehouden sal sijn te brengen in de vereenigde Nederlanden, omme als goeden buyt ende prijs bij de Raeden vander Admiraliteyt, daer die innegebracht zijn verclaert ofte daerin anders gedisponeert te worden naer behoiren achtervolgende de ordonnantien daer op gemaeckt ofte al noch te maecken — waer op hij voorder schuldich sal sijn in handen vande voorsz. Gecommitteerde Raeden ter Admiraliteyt (?) ende behoorlicke brieven van Attache te nemen van onsen Lieutenant-Admirael in Zeelandt, Ende dat hij voorts alles sal doen dat een goet ende vroom Capiteyn ter zee schuldich ende gehouden is te doen. Bidden ende versoucken derhalven alle Coningen, Potentaten, Princen, Republicquen ende alle andere personen van wat staet, digniteyt, ampt ofte conditie deselve souden mogen wesen Een yegelick naer sijne hoocheydt, staet ende qualiteyt, ordonneren ende bevelen daer beneffens wel expresselyck alle oversten, Coronnellen, Vice-Admiraelen, Capiteynen, Officieren, ende voorts alle anderen in der vereenigde Nederlanden dienst ende onder onse gehoorsaemheydt sijnde, den voorsz. *Peter Janssen Boone* voor onsen bestelden Capiteyn te houden ende erkennen, Ende hem overmits met sijne officiers, ander scheepsvolck ende goederen nyet alleen vrij ende franck te laeten vaeren, keeren, stilleggen ende affzeijlen alomme

daert hem van node wesen sal, maer hem oock alle genaede, faveur ende goede bevorderinge te betoneu. Twelck wij tegens enen yegelicken, gelyck dat naer een yegelick hoocheydt, staet, ampt ende conditie gebeurt (*past*), bereyt sijn te verschuldigen, ende geschiet ons ten respecte van degenen (die) in der vereenichde Nederlanden dienst ende onder onse gehoorsaemheydt sijn, daerbij een welgevallen ende onse ernstige meyninge, des ten oirconde hebben wij desen met onsen Naeme onderteeckent ende onsen zegel daer onder doen aenhange. Gedaen int Leger tot Rosendael den 27 Octobris XVc vyer ende twintich.

Maurice de Nassau.

Op de keerzijde staat: Ter ordonnancie van......

Adr. van der Mylle.

Op heden den 30 Octobris 1624 heeft de Capiteyn Pieter Janssen Boone aenden raet vander Admiraliteyt in Zeelant den behoorlycken Eedt gedaen van hem wel eñ getrouwelijck in dese zijne commissie te quyten.

Des toirconde

Adr. Nicolai.

Dit document is in originali, op perkament geschreven en eigenhandig door prins Maurits onderteekend, aanwezig in het archief der gemeente Maurik (Nederbetuwe). Hoe komt het daar? In Navorscher V, bl. 320, wordt naar het geslacht Boone, dat in de 17e eeuw te Middelburg in Zeeland gevestigd was, gevraagd, en er kwam geen antwoord in. Ook bovengenoemden Peter Janssen Boone mogen wij, dunkt mij, voor een Zeeuw houden, omdat hij bij de admiraliteit in Zeeland werd aangesteld. Maar zouden wij hier eene vingerwijzing bekomen, dat hij in Gelderland relaties had, en dat zijne familie oorspronkelijk geldersch was? Ten minsten in 1456 treffen wij te Tiel eenen Dirk Bonen aan; zie mr. E. D. Rink, Beschrijving van Tiel, 2de bijlage (1847), bl. 8: »Frank van Bemmel heeft gesekert aen des bode handen Jacob Ottens, dat hij huiden over een maent Sinte Meerten tot Tiel op het kerkhoff tot negen uren sal comen en daerop blijven tot VII uren toe, tot behoeff Goessen Geurts, Jan van Dam en Dirck Bonen." Het tielsche kerkhof diende hier voor vrijplaats, alhoewel men niet

begrijpt, welk belang laatstgenoemde personen bij die »sekeringhe" of belofte van Frank van Bemmel konden hebben.

J. ANSPACH.

VRAGEN.

Een trouwbrief. Het schijnt dat men voor de omwenteling (ten gevolge der fransche van 89 en verv.) ook in Nederland het burgerlijk huwelijk had. Als voorbeeld deel ik eene huwelijksacte mede uit de voormalige heerlijkheid Nieuwvliet in het toenmalige Staatsvlaanderen. Was dat gebruik ook elders in zwang? Te Aardenburg, Sluis, Eede, Sint Kruis, IJzendijke en Oostburg vonden we er geen spoor van; de registers der huwelijken aldaar zijn alle kerkregisters. De Roomsch Katholijken in den Biesen trouwden voor den hervormden predikant. Zie hier de acte:

»Wij Bailliu Burgemeester ende Schepenen der hooghe heerlijckheyt Nieuwvliet, allen den gonen die desen sal werden verthoont, Salut, doen te weten, dat voor ons in persoone sijn gecompareert, op den twaalfden deser loopende maant, J. v. W. Jonckman, wonende in den Dorpe van der Groede, geadsisteert met Jan v. d. V. ende Janneken B., huysvrouwe van L. S., goede bekenden ter Eenre.

Item Anna D. Jonge dochter mede wonende ter parochie van der Groede geadsisteerd met A. B. haren voogt, en Printje D. hare suster, ter andere syde, te kennen gevende dat sy onder godes zegen hadden voorgenomen met den anderen te treden in den Echten h: staat des huywelykcx, versoekende derhalven in ondertrouwe te worden ingeschreven, 't gene 't haren versoeke is geschiet, ende ons verder gebleken synde dat hunne drie achtereenvolgende proclamatien onverhindert waren gegaan ter plaatse daar het behoort, Soo syn deselve bruydegom en de Bruyt, 't hunder beyden versoeke op heden den seven en twintigsten September seventhien hondert en Elff, In den huywelyken staat bevestigd, met toewensinge van alle zegeninge, versoekende derhalve aan die het eenigsins aangaan mag, den gemelten J. v. W. en A. D. voor Wettelijke en Egte man en vrouwe te Erkennen en

te reputeren, In kennisse van dien hebben wij Balliu Burgmeester en Schepenen voornoemt dese gedaan zegelen met het contrazegel van saken op 't spatium deses gedruckt in groenen wassche en met de Signature van onsen griffier Laten bekragtigen, actum in den Collegie Camer van Nieuwvliet desen seven en twintigsten September xvijc en Elff voornoemt. Was geteekend: Servaas Loke, Griffier.

De kosten waren: opmaken van den trouwbrieff	£	0	10	6.
Zegel en parcement	»	0	3	6.
Dus vijftien schellingen	£	0	15	0.

G. P. ROOS.

Opperkoopman. In het Bouck der Beroepingen der classis Tiel leest men, dat Arnoldus Constantin Mom, heer van Mourick (Nederbetuwe) was opperkoopman des casteels te Batavia. In een oud actenboek wordt hij betiteld als opperkoopman der casteelen te Batavia. Aldus in eene procuratie in dato 2 oct. 1788 te Batavia voor den notaris Nicolaas Maas gepasseerd, geteekend door diens gevolmagtigden Robert Hendrik Armenoult en Swaan en Swart. Wat was dat voor eene betrekking? en had men ook onderkooplieden? Welk kasteel of welke kasteelen worden hier bedoeld?

J. ANSPACH.

Nostits of Norrits. De student die in 1672 te Leiden, door zijne tegenwoordigheid van geest, het vaandel der studenten redde, wordt door J. Scheltema in zijn Geschied- en letterk. mengelwerk, II, 1ste stuk bl. 250, baron de Nostits genoemd, en in het werk van dr. G. D. J. Schotel, I blz. 178, Norrits. — Wie slaat hier den bal mis? J. C. K.

OUDHEID- MUNT- EN PENNINGKUNDE.

Huwelijkspenningen. (Vervolg op Navorscher XXIV, bl. 157). De hier vermelde hebben alle betrekking op de familie van Pabst.

I.

Voorzijde:

Johan Pabst
ist im Jahre 1425 von
Wilhelm Pabst und Elisabeth
von Lansberg geboren, und mit
Margaretha von Hamboichs des Land-
drosts zu Niddegem (der den alten
Burg zu Irnick erbauet), Werner von
Hamboichs' Tochter geheirathet, mit
welcher er einen Sohn und eine Toch-
ter gezeugt, nemlich
Wilhelm
und
Wernera.
Sein Sohn

Keerzijde:

Wilhelm Pabst,
Pfalz-Neubürgischer
Amtmann zu Huckeswagen [1]),
ist Ao. 1477 am 25 Dec. von Johan
Pabst und Margaretha von Hamboichs
geboren, und Ao. 1525 am 5 Febr. mit ei-
ner Gülichschen von Adel [2]) Mechtelt von Horpuchs,
Baldewin von Horpuchs' und Albertina von
Mosbach genannt Breidenbach' Tochter
geheirathet; ist danach Ao. 1566
am 17 Nov. im 89 Jahre seines Alters
auf dem Schlosse Huckeswagen
in Gott entschla-
fen.

---

[1]) J. van Wijk Rzn in voce teekent aan: „Huckeswagen, Pruiss. vlek, regdstr. Dusseldorp, kreits Lennep, aan de Wipper, met een kasteel, 1 Roomsche, 1 Luthersche en 1 Hervormde kerk, 1840 inwoners en vele fabrieken." Het kasteel bestond dus nog in 1821, bestaat misschien nog, en moet, naar de beduidenis van het aldus omschreven vlek te oordeelen, een aanmerkelijk gebouw zijn.

[2]) Eene guliksche edelvronwe.

II.

Voorzijde:

Herman Pabst
Herr zu Kaldenbach, Pfalz-
Neubürgischer Rath, Amtmann
und Kellner [1]) zu Huckeswagen ist
A°. 1536 am 3 Febr. geboren und 1563 am
24 Oct. mit einer Gülichschen von Adel
Maria von und zu Kaldenbach, Herrn An-
thons von und zu Kaldenbach, des Gülich-
und Bergschen Landmarschalls und
Frau Ida von Palant' ehelichen
Tochter [2]) geheirathet; mit
welcher

Keerzijde:

er A°. 1567 am
20 Dec. *Wilhelm Pabst*
gezeugt, und als dieselbe A°. 1586
am 14 Nov. in Gott entschlafen, ist
er A°. 1588 am 16 Febr. in die zweite Ehe
geschritten mit auch einer Gülichschen
von Adel, Giselia von Mosbach genannt
Bredenbach, und mit dero einen Sohn
Herman Pabst gezeugt; ist danach
A°. 1618 am 23 April auf dem Schlosse
Huckeswagen ruhiglich im
Herrn entschafen.

III.

Voorzijde:

Wilhelm Pabst
Herr zu Kaldenbach, Chur-

---

[1]) Slotvoogd of kastelein.

[2]) Vgl. Navorscher XV, bl. 93, waarnaar de identiteit der geslachten *von Palant* en *von Pallandt* gevraagd, en ibid, bl. 128, 148 deze vraag toestemmend beantwoord wordt. In Duitschland stierf het omstr. 1750 uit. Ook wordt aldaar naar een werkje verwezen, getiteld: Genealogie van het geslacht van Pallandt, in verband met de genealogie der Graven van Culemborg, dat niet in den handel is.

fürstlich-Brandenburgischer und
Pfalz-Neubürgischer Geheim-rath,
ist A°. 1567 am 20 Dec. geboren, und
A°. 1600 am 31 May mit Jungfer
Maria Dussel, Herrn Arnoldi Dussel,
Pfalz-Neubürgischen Geheim-Raths
und Frau Gertruden Holterop's eheli-
chen Tochter geheirathet;

Keerzijde:

mit welcher
er A°. 1603 am 25 Sept.
Herman Pabst gezeugt; ist
danach A°. 1633 am 13 Marz
zu Emmerich im Herrn entschlafen
und allda in der alten Kirche auf
dem Chor begraben
worden.

IV.

Voorzijde:

Herman Pabst,
Herr zu Bingerden und Kal-
denbach, Churfürstlich-Branden-
burgischer geheimer Regierung- und
Justiz-Rath, auch Hoffgerichts-
Director; ist A°. 1603 am 25 Sept^r.
geboren, und A°. 1634 am 19 Febr. mit Jung-
fer Catharina Margaretha
Kumpshoff, Herrn Johann Kumps-
hoff, erstlich der Konigl. Maj^t in Bo-
hemen gewesen Raths, dann Churf.-
Brandenb. Geheim-Regierung-Raths
und Frau Margarethen Harst
ehelichen Tochter
geheirathet;

Keerzijde:

mit welcher
er A°. 1650 am 14 Nov.
Johannem Mauritium Pabst
gezeugt; ist danach A°. 1663 am
10 Jan. zu Cleve seliglich im Herrn
entschlafen, und allda in der
groszen Kirchenhalle begraben
worden.

V.

Voorzijde:

A°. 1634
die 19 Februarii matrimo-
nio juncti D. *Hermanus Pabst*
et Catharina Margaretha Kumps-
hoff; ex quibus A°. 1637 die 24 Au-
gusti nata Maria Margaretha
Pabst, quase

Keerzijde:

Anno 1660
die 13 Aprilis matrimonio
juncta cum D. Francisco
Motzfeld; ex quibus A°. 1661
die 13 Februarii nata
Catharina Motzfeld.

VI.

Voorzijde:

Johann Moritz
von Pabst, Erbherr zu Bin-
gerden und Wolfswert, König-
lich-Preussischer geheimer Regierung-,
Justiz- und Hoffgerichts-Rath;
ist geboren A°. 1650 am 14 Nov^r^., und
am 5 Febr. 1697 mit Frau Adriana
Clara van Ommeren, Herrn Rudolph

van Ommeren, Herrn zu Wolfswert und
Fünfhausen, Rath und Rechenmeis-
ter des Herzogthums Gelder u. Graf-
schafts Zutphen, Deputirter der
Staten-General u. Envoyé
Extraordinair eheli-
chen Tochter

Keerzijde:

geheirathet, mit
welcher er A°. 1701 am
18 Junius Johannem Mauri-
tium von Pabst gezeugt; ist
danach A°. 1730 am 20 Nov. zu
Cleve im Herrn entschlafen und
daselbst in der grossen Kirchen-
halle begraben worden.

Deze huwlijkspenningen zijn nog in zilver aanwezig en berusten bij den tak Pabst van Bingerden. Op de mij met groote humaniteit daarvan verstrekte kopie komt nog een paar van zoodanige penningen voor, die ik echter onvermeld laat, wijl ze gezamenlijk niets anders te lezen geven, dan hetgeen de voorzijde van den penning No V berigt. Is het geslacht van Pabst uit Rijn-Pruissen afkomstig, en volgens no. VI, 1 door aanhuwlijking twee eeuwen geleden nederlandsch geworden; no. IV leert ons, dat de tak van Pabst van Bingerden in het begin der 17e eeuw ontstond. Het oud-adellijke geldersche geslacht van Lawick is in deze familie opgegaan; van hier de tak van Lawick van Pabst, die nog te Arnhem bloeit, even als die van van Pabst van Bingerden te Nijmegen.

J. ANSPACH.

VRAGEN.

Romeinsche munten op de Beken bij Renkum gevonden. In de Wandelingen in de omstreken der stad Arnhem, 3de druk 1824 bl. 72, leest men »Eene pot met een aantal Romeinsche penningen, ter waarde van omtrent *f* 300, allen de beeldtenis van Keizer

Adrianus dragende, werd voor eenige jaren, bij het omspitten van de heide op dit landgoed gevonden." Wanneer en waar beschreven?

J. D.
L.

Gildepenning van 1625. Gaarne zou ik vernemen op welk gilde de volgende penning betrekking heeft.

Op de eene zijde twee handschoenen met de vingers naar beneden, regts en links daarvan een pluim en daarboven, tusschen het jaartal 16—25, een hoed met breeden rand.

De andere zijde vertoont een vijzel, benevens een weegschaal; daaronder staat gegraveerd het cijfer VIII.

Deze penning is in geel kooper, heeft een kabelrand en is in grootte gelijk aan een rijksdaalder.

Rott. FR. D. O. OBREEN.

Grafmonumenten te 's Gravendaal (Nieuwklooster), tusschen Goch en Kleef. »Ik heb altoos gewenscht dat eens een teekenaar de grafmonumenten der Geldersche vorsten en vorstinnen te 's Gravendaal en elders nog aanwezig naauwkeurig afgebeeld en met eenen geschiedkundigen uitleg voorzien aan het licht gaf." Deze woorden van A. C. W. Staring staan als motto boven een stukje, Het klooster 's Gravendaal, in den Gelderschen Volksalmanak van 1836, bl. 28—35. Toenmaals drong de s. van dit stukje, bl. 35, er op aan om deze steenen op te koopen, hetgeen voor weinig gelds konde geschieden, en ze in Gelderlands hoofdstad naast het gedenkteeken van Karel van Egmond, of elders op gelderschen bodem te verplaatsen. De s. vermeldt dat aldaar begraven zijn: de geldersche graaf Otto III. (lees: Otto II), † 1271, graaf Reinald † 1326, zijne beide echtgenooten Ermgard en Margriet, Reinald II, de eerste hertog van Gelderland † 1343, Reinald III † 1371 en zijn broeder gesneuveld 24 aug. 1371, de beide laatste bekend door de twisten der Heeckerens en Bronkhorsten.

Is de wensch van Staring vervuld! Hoe is het *nu* met die grafsteenen?

J. D.
L.

De Offerberg en de Afgodsberg in den Essop (eên dominiaal bosch in 1824) achter het Onzalige bosch. Volgens Nijhoff, Wandelingen in de omstreken van Arnhem, 3de druk 1824, »schijnen de ge»noemde hoogten in hare gedaante en inwendige gesteldheid dui»delijke blijken te dragen, dat oude bewoners dezer gewesten dezelve »eenmaal tot Godsdienstige verrigtingen afzonderden." Aan den voet van den Offerberg was (eenige jaren vóór 1824) eene met asch en overblijfselen gevulde urne of lijkbus gevonden. — Zijn er later ook gevonden? en waren deze urnen overeenkomende met die, afgebeeld in het Aanhangsel van A. W. Pleyte, getiteld: De overblijfselen van vroegere bewoning in en bij de buurschap Engeland, Gemeente Beekbergen, achter de uitstekende verhandedeling van Th. W. J. van Riemsdijk, De Hooge Bank van het Veluwsche Landgericht te Engelanderholt, Utrecht, 1874?

J. D.
L.

Oudheden door G. van Hasselt verzameld. Gerard van Hasselt, den bekenden geldersche oudheidkenner gelukte het, zegt Is. An. Nijhoff, (Wandelingen in de omstreken van Arnhem, 3de druk 1824, bl. 108) om op zijn landgoed Daalhuizen, van tijd tot tijd, aanzienlijke overblijfselen der oudheid en verkalkte of versteende natuurvoortbrengselen te doen opdelven en te verzamelen. Daaronder waren allerzeldzaamste romeinsche munten, urnen of lijkbussen en werpspiesen enz. Waar zijn deze voorwerpen nu?

J. D.
L.

Monferland. *a.* Claas Bruin in zijne Kleefsche en Zuid-Hollandsche Arkadia, 2de druk, Amst. 1730, bl. 442) zegt op Monferland, bij 's Heerenberg: »Daar is seekere oude Poësy, de vermaaklijkheden van Monferland wijdloopig uitbreidende, doch heb dit heden niet kunnen bij de hand hebben." Even zoo ging het dr. L. J. F. Janssen, toen hij in 1841 »zijne" Herinnering van Monferland schreef, (Geldersche Volksalmanak, 1842, bl. 175), terwijl dr. Jac. Schneider in zijn werkje Der Eltenberg und Monferland bei Emmerik 1845, van die oude poësy geen gewag maakt Wij vragen welke oude poësy bedoelt Claas Bruin?

b.) In de bovengenoemde Herinnering worden ook twee gedenksteenen beschreven (bl. 201 en 202) die aan de boschwachterswoning op den berg van Monferland zijn ingemetseld. De eerste wees dr. Janssen toe aan het jaar 1599, maar dit zal moezijn 1699, het chronicon levert dit getal op:

Thesa Vr Is eXCIsIs
osWa LDVs Me
strVXIt.

In plaats van de woorden, De, in het opschrift genoemde Oswald was de tweede zoon van Oswald III (sic) geb. 1507 † 1543 enz. zal men moeten lezen: Oswald III, die volgens Tadama en Serrure van 1689—1712, over 's Heerenberg heerschte, terwijl ook het tweede opschrift het jaartal 1699 oplevert:

Dit chronodistichon luidt aldus:

rVDera: sI: pVDVIt
trIstesqVe: habItare: rVInas
en: noVa; strVCta: tIbI
regIa: pLVto: reDI.

Over den gevonden schat deelde, J. iets in 1841 t. a. p. mede. Is er na dien tijd ook meer van bekend geworden?

J. D.
L.

[De eerste vraag is reeds gedaan Nav. VI, bl. 160. Het antwoord ald. bl. 347 zal den vrager weinig licht geven. Zijn gevoelen omtrent het eerste der door hem vermelde opschriften was ook dat van mr. R. W. T(adama) Nav. III, bl. 336.]

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Zonderlinge drukfouten. In eene aankondiging van het Algèmeen Woordenboek der Engelsche en Nederlandsche taal, leest men: »de namen van andere schrijvers van gezag worden bij de door hen gebezigde termen mede vermeld, terwijl het tijdvak waarin zij *gloeiden* bij het meerendeel in ronde cijfers is aangewezen."

G. P. ROOS.

Vertalingen. Leeuwarder Courant 15 Aug. 1875. »Weenen 14 Augustus: Graaf Andrassy en de met *Vom Urlaube* teruggekeerde hooge ambtenaren van het ministerie van buitenlandsche zaken hebben weder met *Vom Urlaube* Weenen verlaten."

VRAGEN.

Christiaan Huygens. Ninon de l'Enclos. In eene lofrede van Arago op Ampère (den vader), vertaald in het Smithsonian Report 1872, leest men p. 172. »I would like to remind you of the four lines, not more, addressed to the celebrated Ninon de l'Enclos bij the great geometer Huygens, and so uncharitably revived bij literary writers." Hoe luiden die vier versregels door Huygens gerigt aan Ninon de l'Enclos?

J. D.
L.

KUNSTGESCHIEDENIS.

Geheimzinnig portret. Op 's rijks museum van oudheden op de Prinsegracht te 's Gravenhage hangt eene schilderij, voorstellende een drieëndertigjarigen man met een mij tot nu toe onbekend wapen; naast hem staat het opschrift »*In dit jaar* 1584 *is de Prins doorschoten, Dit heeft menigeen verdroten*"

De man houdt in zijne eene hand een oranjeappel en wijst met de andere op het naast hem geschreven jaartal 1573 en een bijschrift »*elk zijn tijd.*"

Jhr. mr. V. de Stuers zeide mij, dat de beduidenis dezer schilderij onbekend was. Ik waag het dus mijne gissing hierover mede te deelen. De man wil te kennen geven dat, even als in 1573 de 72-jarige Kornelis Muis, pater van het St. Aagten klooster te Delft, (alwaar prins Willem zijn intrek genomen had) door Lumei gevat en te Leiden opgehangen werd, zoo ook nu in 1584 de prins in datzelfde klooster door Balth. Gerards vermoord was. De prins

werd beschuldigd den moord van Muis niet verhinderd te hebben; en daarom wijst de man op de woorden »*elk zijn tijd*" en op het jaartal 1573; namelijk, Muis is in 1573 gedood en uit vergelding dat de prins dit niet heeft belet, is hij in 1584 vermoord. Door deze eenvoudige uitlegging worden de 2 tegenovergestelde jaargetellen 1573 en 1584 door twee gelijksoortige feiten in overeenstemming gebragt. Ieder die eene betere uitlegging weet, wordt verzocht die te willen mededeelen. G. A. SIX.

TAALKUNDE.

Spreekwoorden en spreekwijzen aan den Bijbel ontleend. (XXV, blz. 346.) Indien die aardappelsoort welke ten gevolge der ziekte in de laatste jaren onder den naam »jannen" zijn ingevoerd, den verkorten Johannes-naam draagt, zou het analogisch moeten zijn wegens de grootte. Een »Jan van een appel" (niet Jan van appel) is een groote appel, een baas van een appel. Maar ik zou den naamsoorsprong niet in dat »jannige" zoeken; liever in eene verbastering van den naam yam, zijnde eene plant, de *dioscorea*, welker wortel, in onderscheidene variëteiten, in Azië, Afrika en Amerika, gelijk ook op vele eilanden in den grooten oceaan, een algemeen verspreid voedsel uitmaakt; de dioscorea bulbifera heeft knolachtige wortels, die gekookt op dezelfde wijze als aardappelen gegeten worden. Naar deze zal de bedoelde aardappelsoort, die uit Amerlka herwaarts is overgebragt, den naam »jammen" (zoo werd het in 't eerst ook geschreven) gekregen hebben.

De zaak beduidt zoo magtig veel niet en de naam wordt door den heer Roos ook slechts in het voorbijgaan vermeld. Maar men ziet hier weder hoe gemakkelijk verkeerde woordafleidingen insluipen. 't Is ligt mogelijk, dat na eenige tientallen jaren te goeder trouw wordt geschreven: »jannen, eene soort van aardappelen, die bij hare invoering uit Amerika waarschijnlijk zeer groot van stuk waren en daarnaar genoemd werden, gelijk men wel zegt: dat is een jan van een boom, d. i. een groote boom" — terwijl het jammen zijn.

Het ware, bij het gedurig terugkomen der aardappelziekte, niet onbelangrijk, berigten te verzamelen aangaande de soorten welke op verschillende gronden en in verschillende streken het minst of het best tegen »de ziekte" bestand zijn. Een bezwaar is, dat, zoo als ook met appelen en peren het geval is, dezelfde soort hier dezen, ginds eenen anderen naam draagt. Doch vele dier namen duiden toch ook eenen bepaalden vorm van loof of knol aan, b. v. kortloofjes, roodputjes enz. Maar — hier geraak ik geheel buiten het opschrift van dit artikeltje. En of berigten als de aangeduide in dit tijdschrift thuis behooren, is de zaak der redactie.

Haarlem. H. M. C. V. O.

Spreekwoorden en spreekwijzen aan den Bijbel ontleend. (Vervolg van bl. 125.) *Pekelzonde.* De afleiding van dit woord op bl. 26 gegeven, komt mij niet aannemelijk voor. Ik kan niet denken, dat men het latijnsche woord *peccare* op die wijze met ons woord *zonde* zal hebben verbonden. *Pecceeren* zegt men nu wel eens voor *zondigen;* doch of dat basterdwoord reeds een paar eeuwen geleden onder het volk in gebruik was, hieraan twijfel ik. Maar vooral zie ik geen kans om een gezonden zin te vinden in een woord, zamengesteld uit *zonde* en *zondigen* (*peccare*). Nog altijd blijf ik meenen, zoo als Winschooten reeds meende (z. Harrebomée dl. II bl. 176), dat *pekelzonde* oude zonde is.

»*Pilatus is dood* is een schertsend antwoord op de vraag: »hoe laat is het", met zinspeling op den naam van Pi-lát-us. Wordt de uitdrukking: *men kon toen wel zien hoe laat het was* (hoe de zaken stonden) meesttijds in hoog ernstige en netelige gevallen gebezigd; deze spreekwijs kan gevoegelijk aanleiding gegeven hebben tot het gebruik van den naam Pilatus, als antwoord op de vraag: »hoe laat is het?" Immers Pilatus zag zich als landvoogd, in het regtsgeding over Jezus, geroepen tot eene hoog ernstige en voor hem, met het oog op de stemming der Joden te zijnen opzigte, allerneteligste taak?" Zoo zegt de heer Anspach bl. 28. Maar zoekt hij niet te veel in deze spreekwijze? Mij dunkt, het is enkel eene woordspeling, eene aardigheid, van dezelfde soort als het volk er menige onder zijne spreekwijzen heeft. Spreekt

men slordig uit *hoe laat is 't*, alleen het woord *laat*, waar de klemtoon op valt, duidelijk doende uitkomen, dan heeft het iets van *Pilatus*, en het volk neemt het schertsende zoo op en antwoordt *Pilatus is dood*. Even zoo is, wanneer iemand vertelt wat hij doen zou in dit of dat onderstelde geval en zegt, *as ik rijk was*, *as ik dat wist* of iets dergelijks (*as* is Amsterdamsch voor *als*), het antwoord, *asch is verbrande turf*. Als een kind de beest speelt en zegt *dat mot ik hebben* (*mot* Amsterdamsch = *moet*) dan zegt moeder daarop, *motten zitten in de kleeren*. Of laat iemand een wensch hooren die dwaas is of niet gemakkelijk vervuld zal worden en zegt, *ik wou* dit of dat, dan wordt hem toegevoegd, *wouwen zijn kiekendieven*.

In *Pilatus is dood* vind ik geen dieperen zin dan in de genoemde en meer andere dergelijke gezegden. Het wordt afgewisseld met *Pilatus is voorbijgereden op een wit paard*. Laat ik hierbij doen opmerken, dat zoo iets niet alleen van Pilatus gezegd wordt. Wanneer iemand, om aardig te zijn, vraagt of deze of gene persoon er ook geweest is, die het of niet mogelijk of zeer onwaarschijnlijk was dat komen zou, b. v. *de keizer van Rusland is in de stad, is hij ook hier geweest?* dan wordt hem geantwoord *hij is daar even voorbijgereden op een wit paard*. Is er eene bepaalde reden waarom men hier juist van een *wit* paard spreekt? Misschien omdat een wit paard door zijne kleur meer in het oog valt, of omdat een wit paard meer opgemerkt wordt dan een bruin of een zwart, die er veel meer zijn. Maar misschien is het eenvoudig, omdat men, van een paard sprekende, gaarne zijne voorstelling verlevendigt door een paard van zekere kleur of soort te noemen, b. v. *elk moet zijn eigen bles maar rijden, dat kan bruin* of *de blaauwe niet trekken*.

Uit de gemelde woordspeling met *Pilatus* en *hoe laat is 't* verklaren zich van zelven de spreekwijzen *hij is Pilatus gaan spreken* = hij is gaan zien hoe laat het is, en *ik wil gaan en brengen Pilatus zijn offer* = ik ga de klok opwinden.

Nog eene andere spreekwijze brengt de heer A. hiermede in verband, namelijk *hoe komt Pilatus in het credo?* »wat beduidt, hoe komt het bij de geloofsartikelen te pas hoe laat het zij?" Doch

deze spreekwijze heeft eene andere beteekenis. Wanneer men, zich over de eene of andere zaak zeer verwonderende, vraagt, maar hoe komt dat toch? krijgt men dikwijls tot bescheid: *ja, hoe komt Pilatus in het credo?* Het *credo*, de bekende twaalf artikelen des geloofs, spreekt van heilige, gewigtige onderwerpen; hoe komt een deugniet als Pilatus daarin, zegt men, hoe komt hij daarbij te pas? Toch is hij er in, want er wordt daar van Jezus gezegd, »die geleden heeft onder Pontius Pilatus."

Men zegt van »eenen ontijdigen vrager of ongepaste vraag ook, *overal in het spel als Pilatus in het credo*, d. i. overal even ongepast bij." Zoo wordt bl. 30 beweerd. Sartorius evenwel, III, 1, 56, geeft eene andere verklaring. Volgens hem ziet het op menschen, die groote misdaden bedreven of groote onheilen veroorzaakt hebben en wier naam daarom dikwijls genoemd wordt. Het is om zulk eene reden dat Pilatus in het credo wordt vermeld.

Iemand van Pontius naar Pilatus sturen. Buiten twijfel is deze spreekwijze ontstaan uit *iemand van Herodes naar Pilatus* sturen. Toch geloof ik niet, dat wij de verandering die zij ondergaan heeft, hetzij aan den wensch om twee namen met P. beginnende en zoo doende een gemakkelijker uitspraak te hebben, hetzij aan eene vergissing uit onkunde ontstaan (bl. 30), moeten toeschrijven. Ik houd het voor eene opzettelijke verandering, eene aardigheid. Van denzelfden aard is van *eeuwigheid tot amen*. Het staat voor *van eeuwigheid tot eeuwigheid*. Maar het volk heeft er aardigheid in gevonden, het laatste woord door *amen* te vervangen, eenvoudig omdat aan het slot van het Onze vader het woord *eeuwigheid* door *amen* gevolgd wordt — even als, in den naam van den bekenden procurator, *Pontius* door *Pilatus*.

Hij is een theologus (*advocaat*, *raadsman* of *getuige*) *als Judas een apostel.* De heer Anspach denkt hierbij aan Judas Jacobi. Ik meen echter, dat ook hier aan Judas Iskarioth moet gedacht worden. De eerste is weinig, de laatste zeer bekend en hem betreffen alle andere spreekwijzen waarin Judas voorkomt. Het is dus onwaarschijnlijk, dat in deze alleen van eenen anderen

Judas sprake zou zijn. Dat Judas Iskarioth eigenlijk nooit apostel geweest is, doet hier niets af. *Discipel* en *apostel* gebruikt het volk door elkander. Men denke slechts aan *hij is een apostel als Judas*, eene spreekwijze die met deze veel overeenkomst heeft. *Hij is een apostel als Judas,* beteekent hij is een slecht apostel. Even zoo beteekent *hij is een theologus als Judas een apostel*, hij is een slecht theologus gelijk Judas een slecht apostel was.

Nitimur in vetitum semper cupimusque negata, waar bl. 33 naar gevraagd wordt, is een vers van Ovidius, Amor. I, 4, 17.

De heeren Harrebomée (dl. I, bl. 208) en Anspach (boven bl. 34) verkeeren in de meening, dat men, als men *van het elfde gebod* spreekt, altijd aan het zelfde of nagenoeg het zelfde denkt; en de laatstgenoemde brengt het in verband met Joh. 13 vs. 34. Dat is evenwel zoo niet. Wij hebben hier weder eenvoudig eene volksaardigheid. Tien geboden zijn er: het volk voegt er schertsend een elfde bij, en dat elfde is — al wat men wil. Wij lezen reeds bl. 34 dat van den *fijmelaar* gezegd wordt *hij leeft in het elfde gebod,* ook dat men zegt *houd u aan het elfde gebod en laat u niet overbluffen.* Maar er bestaat op dat thema nog een oneindig aantal variatiën, b. v., *men moet zich zijne kaas niet van zijn brood laten eten is het elfde gebod, men moet malkaar geen Grietjen heeten is het elfde gebod:* ja iedere spreuk, ieder voorschrift, iedere regel, iedere spreekwijze die den vorm van een gebod heeft, kan het elfde gebod worden genoemd. Even als het volk er behagen in schept het getal der geboden te vermeerderen, zoo vermeerdert het ook dat der heiligen: onze spreekwoorden en spreekwijzen hebben er een aantal, wier naam men in den almanak vergeefs zoeken zal en van wier daden de Acta Sanctorum niets weten te melden, b. v. Sint Jut, op wier feestdag *de kalveren op het ijs dansen, Sint Nimmermeer* die op denzelfden dag vereerd wordt, *Sint Raspinus*, wiens klooster te Amsterdam op den Heiligen weg staat. Wie eene bijzonder elastieke maag heeft krijgt den naam van *Sint Vreetop;* wie neergeslagen is over kleine tegenspoeden, dien raadt men *eene kaars voor Sint Blijdert te ontsteken*, even als hij die op crediet koopt en tegen contant geld weer verkoopt er eene ontsteekt voor

Sint Lors, opdat hij, door haar geholpen, niet al te spoedig in *het schip van Sint Reinuit* rake. Nog hebben wij *Sint Ariaan* in wier *klooster twee paar schoenen voor het bedde staan* en misschien nog wel meer. Laat ik er bijvoegen, dat het volk zich hierbij niet bepaald heeft, maar ook nog de catalogus der apostelen heeft uitgebreid. De man wien het daaraan heeft toegevoegd draagt den noch oosterschen noch griekschen, maar echt germaanschen naam van *Gerrit*. De gissing, die de heer Anspach daaromtrent bl. 336 ten besten geeft is wel vernuftig, maar zij gaat toch niet op. *Apostel Gerrit* behoort tot ééne klasse met al de genoemde heiligen. Is iemand in lijden, dan wijst men hem wel eens, om hem te troosten, op het voorbeeld van Paulus of eenen anderen apostel die in dergelijke omstandigheden verkeerd heeft, en wekt hem op zijn lijden even moedig en geduldig te dragen. Maar den kniesoor, die zuur ziet en pruilt om eene beuzeling, waar men eerder om zou lachen dan zuchten, voegt men schertsend toe, *troost u met apostel Gerrit, dien is het ook overkomen.*

Op bl. 71 wordt, gesproken over de woorden *kruisen* en *kruisigen*, en de vraag behandeld, in welk geval het eene, in welk geval het andere moet gebezigd worden. *Kruisen* is de oudste vorm. Maerlant zegt b. v. Vanden lande van Overzee, vs. 4,

Doe hi [Jezus] hem vanghen ende *crucen* liet:

en zoo vind ik het altijd bij onze schrijvers uit de middeneeuwen. Van *kruisigen* daarentegen herinner ik mij geene oudere voorbeelden dan uit de 17e eeuw. In de Statenvertaling van den Bijbel komt het meermalen voor. De uitgang *igen* heeft hier geene andere kracht dan het meer gewone *en*, dat aan zelfst. naamw. wordt toegevoegd om er werkwoorden van te maken. Even als in *kruisigen* vinden wij het in *steenigen, zondigen, pijnigen, bezoldigen, verzadigen, overhandigen* enz. En gelijk *pijnigen* hetzelfde is als het oudere *pijnen*, *steenigen* hetzelfde als *steenen,* zoo als men vroeger zeide, zoo hebben ook *kruisen* en *kruisigen* geheel dezelfde beteekenis. Etymologisch bestaat er geen verschil: wij hebben dus alleen te vragen, wat het gebruik ten aanzien der beide vormen heeft vastgesteld.

Waar het beteekent *aan het kruis hechten* bezigen de Statenvertalers beide vormen. In den infinitivus altijd *kruisigen:* praet.

zij cruycigden en *kruysten*: part. *gekruycight* en *gecruyst*; imperat., *cruyst*. Maar bij andere schrijvers uit den zelfden tijd vinden wij het anders. Zoo komt de infinitivus *kruisen* voor bij Huygens, Korenbl. I, 11,

Die, om ons voor te doen het *kruyssen* onzer Leden
Des Kruys vervloeckte straf gewilligh heeft geleden.

De invloed der Statenvertalers is echter in dit opzigt grooter geweest dan de hunne: het gebruik in onzen tijd komt geheel met dat dier bijbelvertaling overeen.

In de beteekenis van *met een kruis teekenen* zeggen wij *kruisen*, nooit *kruisigen*. Zij kruisen zich d. i. zij maken met de hand het teeken van het kruis op hun lichaam. Men kruist kastanjes d. i. men maakt op de kastanjes twee insnijdingen, die zamengenomen den vorm van een kruis vertoonen. Kruisen in zee is, niet regt door zeilen, maar zoo, dat de lijnen die men met het schip door het water trekt elkander snijden en zoo doende hier en daar een kruis maken. Houdt men de beteekenis die *kruisen* hier heeft, goed in het oog, dan zal men zien, dat Vondel zich zeer goed uitdrukte toen hij dit werkwoord als transitivum gebruikte, Heerlijkh. v. Salomon (achter de Helden Gods, Amst. 1727 4o) bl. 94,

Nu klaver ick om hoogh, nu *kruysse* ick 't bosch met ijl,

dat wij ook kunnen zeggen kruisen *in* zee of *op* de zee, maar niet kruisen *door* het bosch of *door* de woestijn, zoo als men ons niet zelden te lezen geeft, en dat men evenmin spreken kan van wegen of brieven die *elkander* kruisen.

Eene andere beteekenis heeft het woord in *haar gedrag kruist mij*, *met eene booze vrouw gekruist zijn* (bl. 71). Den oorsprong vinden wij in *zijn kruis dragen*, zoo als dat Luc. 9.23 en op eenige andere plaatsen in de Evangeliën voorkomt. Deze spreekwijze nam ons volk over. Zoo zegt o. a. Gijsbrecht van Aemstel bij Vondel,

Floris, —
Om wiens vervloeckte doot ick lijde zoo onschuldigh
Als yemant lijden magh, doch draegh mijn kruis geduldigh.

Vandaar is *kruis* in gebruik gekomen in de beteekenis van lijden, pijn, last, verdriet, en van *kruis* in deze beteekenis komt *kruisen* voor *kwellen*, plagen. Ook in dit geval zegt men *kruisen* niet *kruisigen* en ik vind geene reden om dit laatste verkieselijker te achten.

Dat wij de begrippen van *hoogte*, *breedte*, *diepte* op onstoffelijke zaken toepassen (bl. 72), geschiedt zeker niet in navolging van den Bijbel. Tot die toepassing kwam men van zelven. Van iets, waar wij ons geene duidelijke voorstelling van kunnen maken, zeggen wij, *ik kan het niet vatten*: wij stellen het ons dan voor als een voorwerp zoo ver van ons af, dat onze hand het niet bereiken kan. Niemand zal beweren, dat wij deze spreekwijze aan het Hebreeuwsch of eenige andere vreemde taal te danken hebben. Wij gebruiken immers nagenoeg dezelfde metaphora wanneer wij van zoo iets zeggen, *het is boven mijn bereik*, *het is mij te hoog*, *ik kan er niet bij*. [1]) Veel dingen beslaan eene groote ruimte: het ligt dus voor de hand, om van den man die kennis heeft van vele dingen te zeggen, hij heeft eene uitgebreide kennis. Uitbreiden is eene afleiding van *uit* en *breed*. Wie daarentegen eene zaak goed kent, wie er niet alleen dat van weet wat terstond in het oog valt, maar ook wat men eerst te weten komt door ernstig onderzoek en nadenken, kent die zaak *in den grond*. Wij spreken op gelijke wijze van eene *breed* aangelegde verhandeling en van een boek waarin veel *diepte* is, (bl. 72) en wij hebben dat evenmin uit den Bijbel geleerd als b. v. uit Quintilianus, die eenen niet breedsprakigen stijl *sermo minime latus* noemt (XIV, c. 3). In *diepe kennis* hebben wij dezelfde metaphora, wanneer dat *diep* betrekking heeft op de zaak die gekend wordt; maar heeft het betrekking op den persoon die kent, dan vergelijken wij zijnen geest bij een vat, waarin die kennis tot op den bodem toe is doorgedrongen, even als wij doen, wanneer wij van eenen onnoozelen hals zeggen, *het zit er niet diep*.

Het is een leven van de andere wereld. De heer A. gist (bl. 73) dat die andere wereld, de oude wereld, de wereld voor den zondvloed is, in welke men zeer boos leefde. Ik geloof het niet. *Leven* toch heeft in deze en dergelijke spreekwijzen de beteekenis van drukte, rumoer. Ik meen daarom, dat men hier niet aan de oude, maar integendeel aan de toekomende wereld denken moet. Het zal dus of eene variant zijn van *een leven als een oordeel*, door den heer A. met regt afgeleid uit 1 Thess. 4: 16 en de andere door

[1]) Iets anders drukken wij uit door *ik kan het niet begrijpen*, namelijk dat het voorwerp te groot is om het met de hand te omspannen.

hem genoemde bijbelplaatsen, of een euphemismus voor *een helsch leven*. De hel, dat deel der andere wereld, waarheen een gedeelte der menschen verhuizen zou, noemde men niet gaarne, het was een kwaad woord. Ook den monarch der hel, den duivel niet. Vandaar dat men *duivelsch* dikwijls door een ander woord hoort vervangen. Voor *die duiveleche jongen* b. v., zegt men *die ditendatsche* of *die wereldsche jongen*. Zoo is een *wereldsch leven* niets anders dan eene verzachte uitdrukking voor *een duivelsch leven*, ook wel, insgelijks om het leelijke woord te vermijden, *een leven van sinjeur den drommel* geheeten. In de hel is onrust en beweging, geschreeuw, geklag, gekerm, geween. Met reden dus noemde men eene onuitstaanbare drukte *een helsch leven*. Men zegt ook *het is een heidensch leven*. Het is wel mogelijk, dat de heer A. gelijk heeft wanneer hij deze spreekwijze afleidt van het razen en woelen der heidenen, waar wij in de Psalmen van lezen; maar ook zonder dat is de spreekwijze te verklaren. Onbeschaafde volken stelt men zich voor als geweldige levenmakers; daarom zegt men *het is een barbaarsch leven* en *hij gaat aan als een Turk*. *Het is een heidensch leven* zou denzelfden oorsprong kunnen hebben.

Op bl. 74 is bij *boekrol* de bijbelplaats waarover gehandeld wordt, in de pen gebleven. Het moet blijkbaar Hebr. 10: 7 zijn. Of wij den oorsprong der zegswijze *aan het hoofd der bladzijde* daar moeten zoeken — ik twijfel er aan. In de Vulgata staat wel *in capite libri*, in de Statenvertaling echter *in het begin des boeks*. Maar vooreerst wordt daar van een boek, niet van eene bladzijde gesproken, en dan, wij zijn zoo gewoon alle mogelijke dingen met ons lichaam te vergelijken, b. v. te spreken van het hoofd van een staat, een leger, een huisgezin, het hoofd van eene brug, van eene haven, van een pilaar, van het spinrokken, van den strot, van den voet van een berg, van een bolwerk, van een toren, van een vaas, van een glas — om te zwijgen van het oog van eene naald, het oor van eene kan, den neus van eenen schoen, de mond van eene rivier en zooveel meer van dien aard — dat wij het voorbeeld van eene bijbelvertaling niet noodig hadden om aan eene bladzijde een hoofd en eenen voet toe te kennen.

Hij behoort tot de natte gemeente. De verklaring die de heer A. bl. 78 van deze spreekwijze geeft is wat verre gezocht en zal wel den meesten niet voldoen. Het is echter niet vreemd dat hij hier den goeden weg niet gevonden heeft: want hij kent de spreekwijze niet in haren oorspronkelijken vorm. Zij luidde *hij is een broeder van de natte gemeente.* Zoo heb ik haar altijd gehoord en ook Harrebomée geeft haar zoo op. *Broeder* was de naam dien in de middeneeuwen de monniken droegen; men sprak toen van Franciscaner broeders, Karthuizer broeders, van Kruisbroeders Minderbroeders, Cellebroeders enz. Schertsend vergeleek men daarmede allerlei personen, vandaar *jabroers, slenderbroers* en meer andere; vooral hen die men in de herberg bijeen vond, gelijk de monniken in het klooster, en die daarom *drinkebroers, likkebroers, pullebroers, kittebroers* heeten. Maar na de hervorming hielden hier te lande de kloosters op te bestaan. Van broeders sprekende dacht men nu weldra niet meer aan kloosterbroeders, maar aan de broeders der gemeente, of aan de leden van den kerkenraad, de broeders ouderlingen en diakenen. Met toespeling op deze is het, als men zegt *het zijn valsche broeders, het is een zwakke broeder* (beide uit den Bijbel, het eene 1 Cor. 11: 26, Gal. 2: 4, het andere 1 Cor. 8 : 11), *hij is de minste der broederen* (misschien naar Matth. 25: 40, misschien ook eene variant op *hij is de minste der apostelen* 1 Cor. 15: 9), *hij is de regte broeder niet, de broeders zijn het niet eens;* en gelijk vroeger *Minderbroer* en dgl. aanleiding gaven om te spreken van *likkebroers, drinkebroers* enz., zoo gaf nu het *broeders van de gereformeerde, luthersche* of andere *gemeente* aanleiding om diezelfde personen *broeders van de natte gemeente* te heeten.

Hij groeit tegen de verdrukking in (bl. 80). Ik heb meermalen hooren zeggen *hij groeit als een palmboom tegen de verdrukking in.* Is dit eene combinatie van Exod. 1: 12 en Psalm 92: 13?

Brandemoris, »opzettelijk vervaardigd rijmwoord op Sint-Joris, welke heilige der roomsche kerk voorheen wel op uithangborden van kroegen voorkwam," lezen wij bl. 81. Vergis ik mij niet, dan is de oorsprong van deze volksaardigheid eene andere. De likkebroers in het begin der 17e eeuw gaven dikwijls aan hunnen ge-

liefden drank den vleinaam van *brandewijntje*, waarbij zij dan den klemtoon legden op de voorlaatste lettergreep — die van onze eeuw doen het ook nog wel, ik heb het meermalen gehoord. Deze naam zoo uitgesproken, lokte van zelven uit tot eene woordspeling. Want uit *brande wijntje* kon men ook iets anders verstaan. Eene *brande* was eene soort van dans, in dien tijd in gebruik. Men zong of speelde daarbij niet altijd de zelfde melodie. Voor de *brande* had men verschillende liederen, even als voor de courante, de sarabande de menuet enz. Iedere had natuurlijk haren naam. Courante monsieur, courante la bare, brande d'Angleterre, brande la reine en andere dergelijke vinden wij meermalen als zangwijzen boven onze liederen uit dien tijd staan. *Wijntje* is een bekende vrouwennaam. *Brande wijntje* voor *brandewijntje* behoort dus tot dezelfde soort van aardigheden, — wel niet de fijnste soort, maar die toen zeer in trek was — als b. v. *dikke ton* voor dukaton en *ouwe vâar* voor ooievaar. Het bleef er evenwel nog niet bij. Men had allerlei brandes: daarom kon hier — dit was eene nieuwe aardigheid — de naam *wijntje* door eenen anderen afgewisseld worden. Welke lag nu meer voor de hand, welken hadden alle, vooral de soldaten, de grootste brandewijndrinkers, meer in den mond, dan dien van den grootsten veldheer, Maurits. Zoo kwam de brandewijn aan den naam van *brande graaf maurits* [1]) of *brande maurits,* dat door slordige uitspraak in *brandemoris* overging.

Bij kris en bij kras zweren (bl. 297). Ik houd dit eerder voor eene verbastering van bij *kruis en bij kas zweren.* Harrebomée heeft deze spreekwijze overgeslagen; maar men vindt haar bij Sartorius, II. 7, 8, die er bij voegt, id est, per crucem sanctam, ipsamque qua illa clauditur, thecam (bij het heilige kruis en de kas waarin dat geborgen is).

Zondvloed (bl. 301). Het eerste van de twee deelen waaruit dit woord is zamengesteld, *sin*, komt in sommige oude duitsche talen in zamenstellingen voor. Alleen in het Angelsaksisch vindt men

[1]) *Brande graaf monweris* heb ik bij eenen schrijver uit de 17e eeuw gevonden; maar bij wien, herinner ik mij niet. Kan een der lezers van den Nav. mijn geheugen ook te hulp komen?

het als op zich zelf staande partikel. In sommige zamenstellingen is het enkel intensivum, maar in andere blijft de eigenlijke beteekenis, die van *overal*, *altijd*, bewaard. Dat is, dunkt mij, ook het geval in *zondvloed*: het is een vloed die overal is, die de geheele aarde onder water zet. Zoo toch heeft de schrijver van Gen. VI en verv. zich de gebeurtenis voorgesteld. Behalve *zondvloed* hebben wij nog eene zamenstelling waarin dit woord voorkomt, namelijk *senegroen*, de naam van eene plant die ook *ingroen* heet. *In* heeft hier, als in enkele woorden meer, intensive kracht, zoodat beide namen geheel hetzelfde te kennen geven.

Hij is op zijne apostelpaarden gekomen, »d. i. te voet, omdat de apostelen meest altijd te voet reisden, dus zonder rijtuig, waartoe paarden behooren" zegt de heer A. bl. 337 en tot zoo verre ben ik het met hem eens. Maar als hij er bijvoegt »waarbij men echter het oog moet sluiten voor het anachronisme, dat men aan den leeftijd der apostelen, en dan nog wel in het Oosten, de reismanier met paard en rijtuig toeschrijft," dan moet ik daarop aanmerken, dat hier van geen anachronisme sprake kan zijn. De spreekwijze zegt alleen, hij is gekomen op dezelfde paarden, die de apostelen gebruikten als zij reisden, dat wil zeggen op zijne voeten, want de apostelen reisden altijd te voet. Dat er in dien tijd en in dat land niet met paard en rijtuig gereisd werd, doet niets ter zake, en zij die onder wie deze spreekwijze ontstaan is, zij mogen dat geweten hebben of niet, hebben zich evenmin aan een anachronisme schuldig gemaakt, als degene die het eerst gesproken hebben van *eten met zijne adamsvorken.* Dat zij gemeend hebben dat men in Adams tijd vorken gebruikte, zal wel niemand gelooven. Doch het kon zijn dat zij zich willens en wetens aan een anachronisme hadden schuldig gemaakt? Neen, dat hebben zij niet. Een anachronisme zou het zijn indien zij aan Adam of zijn tijdgenooten het gebruik van vorken hadden toegekend; maar er wordt hier enkel gesproken van datgene wat Adam gebruikte tot hetzelfde einde waartoe wij vorken gebruiken. Even zoo in de andere spreekwijze, van hetgeen den apostelen denzelfden dienst deed als paarden aan vele in onzen tijd.

De apostelen moeten wandelen. De heer A. spreekt hierover bl. 338 en nogmaals in zijnen brief aan dr. Laurillard in den Tijdspiegel, waarvan hij de vriendelijkheid heeft gehad mij eenen overdruk te zenden. Daar zegt hij, »Ik zit letterlijk te worstelen met dit gezegde: want ik vind het zoo zonderling, als ik bedenk, hoe Jezus de twaalve uitdrukkelijk gelast o. a. ook geen geld bij zich te dragen, en wat men zelf niet heeft, kan men toch ook aan geen ander geven." Hij brengt er voorts mee in verband Hand. 3: 6, *wat ik heb dat geef ik u* en de spreekwijze, *die geeft wat hij heeft is waard dat hij leeft*, eindelijk nog het *wandelen*, wat in datzelfde hoofdstuk door de apostelen den kreupelen bevolen wordt. Mij dunkt hij is hier in de fout vervallen van vele verklaarders van spreekwoorden, deze namelijk, dat hij verre zoekt wat voor de hand ligt. Wij hebben geene enkele bijbelplaats noodig om dit gezegde op te helderen. Het is doodeenvoudig eene vergelijking, die, wanneer wij er aan toevoegen wat kortheidshalve weggelaten is, aldus luidt; gelijk de apostelen moesten wandelen (van het eene land in het andere gaan) zoo moeten ook de geldstukken in omloop zijn (van de eene hand in de andere gaan). Wij hebben meer zulke spreekwijzen. Om er maar ééne te noemen: *geen rozen zonder doornen*, wat wij aldus moeten aanvullen, gelijk er geene rozen zijn zonder doornen, zoo zijn er ook geene lusten zonder lasten.

Hij gaat in de kerk, daar men de heiligen (apostelen) met hoepels bindt. De heer A. (bl. 338) schijnt zich aan de zijde te scharen van hen die den oorsprong dezer spreekwijze in den kelder van het raadhuis te Bremen zoeken, waar twaalf groote wijnvaten liggen, die ieder den naam van eenen apostel dragen. Maar wij behoeven daartoe zoo ver niet van huis te gaan. Tot de vergelijkingen waar ons volk te allen tijde veel smaak in vond, behoort die van de kroeg met de kerk. Niet alleen dragen de herbergen of kroegen de naam van *heilige huisjes* of *kapelletjens*, omdat, even als in roomsche landen de vrome reiziger geen kapelletjen langs zijnen weg ziet of hij houdt er even op om te bidden, zoo ook de nathals geen herberg kan voorbijgaan zonder er eerst even geproefd te hebben; maar ook de *kerk* moest haren naam aan de

kroeg leenen. Reeds in de middeleeuwen heet deze de *bierkerk.* In de Gesta Romanorum cap. 85 wordt opgeteld wat de duivel al doet om de menschen uit de kerk te houden: onder anderen »floit hi soe soet in haer huys, int warme bedde, in dat goet gheselscap, in die caetsbaen, op dat dobbelspel, inder dansschoel of in die *bierkercke*, soe dat si niet eens en comen om dat woert Goods te horen." Begint men de vergelijking verder en in bijzonderheden uit te werken, dan komen het eerst de biervaten in aanmerking; want wij hebben hier niet te doen met eene herberg uit onzen tijd, waar het buffet met flesschen en karaffen van allerlei soort gevuld is, maar met eene uit vroegeren tijd, uit den tijd toen sterke drank nog niet of alleen in gemeene kroegen te bekomen was, eene herberg, waar de stellingen met vaten, die brouwsels bevatten van allerlei naam en uit velerlei steden herkomstig, de voornaamste plaats innamen en het meest in het oog vielen. Om den wille van deze, om dezen eer aan te doen traden de bezoekers binnen. Die vaten waren daar, wat in de kerk de *heiligen* of *apostelen* waren, die men daar zag staan en vereerde, en zoo kreeg de *bierkerk* van zelven den naam van *de kerk waar men de heiligen of apostelen met hoepels bindt.*

Een rare, ruwe, ruige apostel. Deze titel zal wel niet ontleend zijn aan Luthers oordeel over den brief van Jacobus, zoo als sommige meenen: ik vind daar geen bewijs voor en het is mij ook niet bekend, dat Luther dezen een *raren apostel* genoemd heeft. Ook niet aan het schijnbaar wel wat vreemde en ruwe, dat aan de reismanier der apostelen eigen was, zooals dr. Laurillard wil, want ik vind in de reismanier der apostelen niets vreemds, zij reisden op dezelfde wijze als de meeste hunner tijdgenooten. Nog minder gaat het aan, om het, met Heringa, in verband te brengen met het verblijf der eerste evangeliepredikers hier te lande, die gedeeltelijk ruw, ruig, raar en vreemd waren: want daar mag een enkele *ruige* apostel onder geweest zijn, de meeste hunner stonden integendeel in beschaving boven het volk waaronder zij werkzaam waren. Wij moeten den oorsprong elders zoeken. Jezus was altijd vergezeld van zijne leerlingen, die later zijne apostelen werden. Hieruit verklaart het zich van zelf dat een vader zijne

kinderen of een onderwijzer zijne leerlingen, die altijd bij hem zijn, die hij opvoedt, over wie hij het opzigt heeft, zijne *apostelen* noemt. Een apostel is dus iemand die in ons gezelschap is, bij ons is, met ons omgaat, en het woord *apostel* werd daarom in dienzelfden algemeenen zin gebezigd als *gezel*, *makker*, *kameraad*, *vriend* en andere woorden die daarmee synonijm zijn. Wij spreken van een *wonderlijken kameraad*, *een ruwen klant*, *een raren gast*, even als van een *raren* of *ruwen apostel* en verstaan er eenvoudig een raar of ruw mensch onder. *Un bon apôtre* is in het Fransch een ligte vogel, die zijn meesten tijd in de herberg doorbrengt. Onze voorvaderen noemde zulke lieden *goede gesellen*. Zoo, om er een enkel voorbeeld van te geven, lezen wij in de Gesta Romanorum ap. 67. »Dese twee ridderen—hoveerden, teerden ende waren goede gesellen" d. i. leefden als vrolijk Franschje.

Op bl. 339 wordt gevraagd, of de omstandigheid dat Jezus *twaalf* discipelen koos, aanleiding kan gegeven hebben tot het kiezen van predikanten uit *twaalftallen*. Ik twijfel er aan. Beide gevallen verschillen nog al wat. Jezus koos twaalf discipelen: maar hier wordt uit een twaalftal *één* predikant verkozen. Wij hebben hier, dunkt mij, een overblijfsel van het rekenen bij twaalf, dat van ouds bij de duitsche volken in zwang was. De verdeeling van het jaar in twaalf maanden en van den dag in twaalf uren hebben wij van elders. Maar een merkwaardig bewijs er van is, dat in het Angelsaksisch en Oudnoordsch de tientallen niet tot negentig maar tot honderd twintig voorttellen. In het Angels. is 90 hundnigontig, 100 hundteontig, 110 hundendlufontig, 120 hundtvelftig; in het Oudnoordsch, 90 nîutîu, 100 tîutîu, 110 ellifutîu, 120 tôlftîu. Nog worden een aantal voorwerpen, hemden en andere onderkleederen, servetten, borden, messen, vorken en lepels, kopjens en schoteltjens, stoelen enz., bij het dozijn verkocht. En zijn het voorwerpen van kleinen omvang en weinig waarde, dan verkoopt men ze bij het gros, dat is twaalf dozijn. Begint men bij het beroepen van eenen predikant niet met een twaalftal, maar met een grooter getal, waaruit later een twaalftal gekozen wordt, dan heet men ook dit grootere getal een *gros*. Een bewijs, dunkt mij, dat wij ook hier niet te doen hebben met eene toespeling op het getal

van Jezus leerlingen, maar met een overblijfsel van de oude gewoonte om bij twaalf te tellen; waartoe ook de *twaalf blaadjes* behooren, het pijpjen, waartoe men den vriend noodigt wiens gezelschap men nog eenige oogenblikken genieten wil.

Het grondsop is voor de goddelooze (bl. 342). Men vindt dit als kantteekening in den Bijbel van Deux aes (1562) bij Ps. 75: 9. Die kantteekeningen zijn van hoogduitschen oorsprong en bevatten een aantal spreekwoorden en spreekwijzen. Dit spreekwoord schijnt dus reeds in het begin der 16e eeuw of vroeger in Duitschland in zwang geweest te zijn. De overeenkomst met het genoemde psalmvers is zoo groot (in de Stat. vert. doch alle godtloose der aerde sullen sijne droesemen uytsuypende drincken: in de vertaling van Biestkens, maar de godtloozen moeten alle drinken, ende de giste uyt suypen), dat wij niet twijfelen kunnen of het is daaraan ontleend.

P. LEENDERTZ WZ.

Namen van landerijen, enz. Aan het slot van D. Buddinghs Wandelingen door de Betuwe (1861), bl. 112 noodigt de schrijver de Betuwnaars uit, om hem mede te deelen wat in oudheidkundig opzigt op hun grond gevonden wordt, o. a. ook namen van velden, akkers, huizen enz. Om ook anderen tot soortgelijke mededeeling op te wekken, vraag ik nu voor het navolgende lijstje van namen, die mij voorkwamen, en die ook uit den Tieler- en Bommelerwaard, uit Maas-Waal en het Rijk v. Nijmegen ontleend zijn, in dit tijdschrift eene bescheidene plaats.

St. Anna (bm. Eck).
De Apenstaart (kleine en groote), (Eck.)
De Nieuwe Bak, naam van een herberg onder Tiel.
Beelhakkerkamp (w. Wamel).
Bestemoerkamp (Dreumel).
Biesheuvel en Goor (w. Wamel).
Bieskamp (Dreumel).
De Bieze (w. Enspijk).
De Bikkelbrood (*voorste en achterste*), (b. Alphen.)
De Blankert (b. Eck).
Blijwerve (h. Ingen).
De Boerenhol (bm. Beusichem.)
Bonhof (= boonenhof, hf. Eck).
In Boschhuizen (w. Rhenoy).
Castorenshoef (hf. Driel).
Colverschoten (h. Lienden, vroeger o. Kesteren).

De Crob (uit. Haaften en Hellouw).
De Culenkamp, (= Kuilkamp, h. Lienden bij Ingen).
De Delsteeg (w. Buren).
De Donkerendam (w. Driel).
De Doodlegger (*voorste* en *achterste*, w. Buren).
De Doornpol (w. Wamel)
De Vale Dries (Bergharen).
De Duystere Kamp (w. Rijks-Winssen).
Het Dwarsland (b. Buren).
Juffer Feyen kamp (w. Wamel).
Foeyerskamp (Foyertskamp? Dreumel).
Freykens (w. Dreumel).
Ganzert (buurt o. Eck en Ingen).
De Geeren (w. Beusichem).
Het Geerke van Blankers en *Het Nijmeegsch Geerke* (w. Maasbommel).
De Geldersche waard (uit. Ingen).
Het Kempke van Genuchterens (b. Eck en Wiel).
Van Giel (w. Beusichem)
De Glazenmaker (w. Zaltbommel).
Het Goor (w. Leeuwen).
's Gravenhoef (gesloopt, onder Lienden, kwam in 1716 nog voor als adellijk huis).
De oude Griend (w. Rhenoy).
De Guldenkamer (vicariegoed te Malden).
Klaas Gijselaar (w. Rhenoy).
Den Ham (onder Ommeren).
De Hamsche Brug (h. o. Avezaat).
Het Hampke (w. Culemborg).
(*Ham* = *heem* of *heim* d. i. woning).
Het Hemelrijk (w. Horsse).
De Hermoenkamp (w. Alphen).
Hermwerekamp (w. Alphen).
Het Hersje (w. Dreumel).
Den Hertog (w. Leeuwen).
Het Heuffken (= hofje, o. Nederhemert).
Den Heuvel (b. Alphen).
De Hevel (= heuvel? op Zandwijk onder Tiel).
De Hoef (Dreumel).
De Hoeven (b. Alphen).
Homoet (tiendblok, Eck).
Honigvlek (w. Wamel).
Hoofdakker (Dreumel).
De Hophof (b. Wiel).
Het Horniaveld (h. o Maurik).
De Hul (= heuvel, b. o. Eck Echteld, Alphen).
St. Janskamp (w. Dreumel).
De kleine Jeukelaar (met vicarie, w. Maasbommel).
De Jorde (= jardin? b. Eck).
De Jufferwaard (Ingen).
De Kalverwaard (uit. Wamel).
Kanunnikenwaard (uit. Wamel).
De Kapel (hf. Herveld).
Kat en Hond (b. en w. onder Beest).
Kellen (hf. o. Zandwijk bij Tiel).
De Kikvorsch (voormalig onland onder Eck).
't Klooster (hf. o. Herveld en Opheusden.
Kloosterwaard (uit. Rossum).

De Koningsbeemden (w. Leeuwen).
De Kooi (w. Wamel).
De Koornwei (Maasbommel).
Kortenhoeve (h. Eck).
De Kortewinkels in de Kezée (w. Alphen).
De Korthoef (w. Enspijk).
Kostverloren (*hoog* en *laag* o. Ommeren).
Kristiaantje (Dreumel).
De Kromijzers (w. Maasbommel).
De Kronenburg (uit. Maasbommel).
De Kruiskamp (w. Enspijk).
De Kwelling (= opwellend water) of *Nywey* (w. Zaltbommel).
Het Lamme (lammeren) *kampje* (w. Horsse).
Het Langlaarke (w. Maasbommel).
Lanksmeer (langs het meer, elzenbosch o. Beusichem).
Het Leenland (w. Wamel).
Leliestein (hf. Eck).
In den Lieropspolder (van ouds genaamd *de Middelplaat* o. Hien en Dodewaard heeft men piket n°. 1 gr. $3^1/_2$ m. en piket n°. 2 gr. 4 m., zijnde deze de twee benedenste uiterwaarden).
Liesbroek (w. Wamel).
De Lodders (hf. Zandwijk bij Tiel).
De Lodderkamp (Ommeren).
De Looier (w. Wamel).
De Luisbeemd (Maasbommel).
Vrouw Malsenkamp (w. Dreumel).
Mariëlisveld (w. Alphen).
De van Martens kamp (w. Alphen).
De Martini en Leentjeswaarden (w. Driel).
De Meer (b. Ravenswaai en op vele andere plaatsen).
De Meerboom (hf. Maurik).
In de Meeren (w. Alphen).
Het Meerkampke (w. Beusichem).
Het Meerland (b. Maurik).
De Menschenheuvel of *Hongerkooi* (w. Maasbommel).
De Menthen (b. Eck).
De Middelwaard (Ochten).
De Moffenkamp (w. Hurwenen).
De Moor(d)*akker* (Herveld).
Moordhuizen (w. Alphen).
De Moorenkamp (Bergharen).
De Munnickhof (hf. Bergharen).
De Munt (b. Bergharen).
De Negerij (bm. Tiel).
De Olieakkers (b. Lienden).
In den Ooijck (b. Zalt-Bommel).
Oudekooi (ten noorden en ten zuiden) (w. Wamel).
Paddemoes (w. Dreumel).
De Paddepoel (Zetten).
De Papesteeg (w. Bergharen).
Het Partke (w. Wamel).
De Peel (hf. Kesteren).
Het Peppelken (b. Wamel).
De Plattekamp (w. Culemborg).
De Poel (hf. Ingen).
De Portugal (w. Bergharen).
De hooge Ridderslag (w. Beest).
De Rietkamer (uit. Hien).
De Rol (w. Culemborg).
Rome (hf. Herveld).
De Roos (herberg o. Zandwijk).

Roskam (w. Alphen).
De Ruyterskamp (w. Rhenoy).
Het Saar van Baltus Vos (w. Horsse).
Het Saar van Vermeulen (w. Horsse).
De Schuurkamp (Beusichem).
Het Seykbed (Nederhemert).
Het Sikstraatje (Eck).
Het Slingerbosch (h. Ophemert).
De Smalmorgen (w. Wamel).
Majoor Smalmorgen (w. Wamel).
De Snippert (hf. Gent in de Overbetuwe).
Speyerskamp (w. Rhenoy).
De Sprengers (w. Maasbommel).
Het Staele land (Nederhemert).
De Start (h. Zoelen).
Het Stommekampje (w. Horsse).
De Taart (hf. Zetten).
De Tappekamp (w. Altforst en Leeuwen).
De Teeuwenkamp (b. Alphen).
Jan Teeuwens kamp (Dreumel).
Terwijde (hf. Beusichem).
In den Toepad (b. Zalt-Bommel).
De Lage Tuut en
De Maasakkersche Tuut (w. Appeltern.
Tijnnagel (Tengnagell, w. Alphen).
De Ullingkampen (w. Leeuwen).
De weide van Valconet (Beusichem).
Verhuysen of *Varhuyse* (buurschap o. Lienden),
De Verloren Morgen (b. Buren).
De Voetakker (b. Buren).
Vrouw Vogels kamp (Dreumel).
De Voorkoopsche straat (Beusichem).
Het Vosje (w. Maurik).
Werler (w. Wamel).
De Wilmert (tiendblok Echteld).
De Witterskamp (w. Wamel).
De Woert (h. te Opheusde).
De Wolfakker (bm. Hien).
De Worden (= Woerden w. Driel).
De Wijherwaard (van Wijhe, w. Echteld).
De Zandkuilen aan den Hennisdijk (Buren).
De Zeggelaars (w. Alphen).
Zuydermaat (tiendblok Eck).
De Zwaanheuvels (w. Leeuwen).

b. = bouwland, bm. = boomgaard, h. = huis, hf. = hofstede of bouwhoeve, uit. = uiterwaard, w. = weiland.

Met opzet nam ik eene en andere duidelijk sprekende, hoogst natuurlijke benaming op, ten blijke, hoe zulke namen zich vormen of ontstaan. Ten slotte deze vraag: zou de *Apenstaart* te Eck, als ook de *Kerkenaap* te Kappel in verband staan met de spreekwoordelijke beteekenis, die de volkstaal hecht aan het woord *aap* = geld? zoo dat de eerste benaming oorspronkelijk beduidde:

»dat stuk gronds is nog maar een *staartje* van den *aap* (het vermogen), dien die rijke man bezit, of welken men erfde?" En even zoo: »dat stuk land is de *aap* van de *kerk*", d. i. daar moet de kerk hare revenuen uit hebben? Vgl. de benaming van de *Guldenkamer* voor vikariegoed te Malden (Rijk van Nijmegen).

J. ANSPACH.

Tijd-, afstand- en zwaartematen (XXV, blz. 348) zijn er ook buiten de zeeuwsch-vlaamsche onderscheidene, b. v.:

Oogenblik, zoo veel tijd als noodig is om de oogleden te openen en te sluiten.

Tot den *klokslag* van een dorp behoort alle grond op welken men de klok kan hooren slaan.

Eeuwig word gebezigd voor het oneindige in voortduring, maar het woordt beteekent eigenlijk eene »eeuwen"maat, daar de jarenmaat ver te kort schiet. (Zoo spreekt men ook in de sterrekunde van *lichtjaren* voor afstanden, die door het licht in een jaar worden doorloopen.) In de taal des dagelijkschen levens wordt dan ook «eeuwig" en »eeuwigheid" gebezigd voor eene aanduiding van langen tijd: Is dat een eeuwig babbelen! Het woord eeuwigheid deed denken aan het slot van 't Onze Vader en vandaar: »van eeuwigheid tot amen" voor iets langwijligs, hoewel de afstand tusschen de twee laatste woorden des gebeds zeer gering is en »van eeuwigheid tot amen" dus eigenlijk synoniem met

'n Ammerytje, een *Ave-Maria*-tje, eene korte wijl, als noodig is tot het uitspreken van een Ave Maria.

De dagen worden een *hanenschreê* langer; eene verwarring in 't spraakgebruik van tijdmaat met afstandsmaat, zoo als men ook heeft in *een uur* afstand, zegge: een uur gaans.

Bij deze weinige voorbeelden zijn nog vele andere te voegen. Zelfs zijn bij ons, gelijk reeds in hooge oudheid en bij de meeste volken, de kleinere lengtematen, die niets anders zijn dan afstandsmaten tusschen het een uiteinde en het andere, aan het menschelijke lichaam ontleend: duim, palm, voet, schrede.

De heer Roos (z. de a. pl.) zal weten, dat een *gemet* niet onbepaald = 0.442868 hectare is, gelijk hij schijnt te zeggen: het schouwensche gemet was 41,68 ares; het blooische 39,24 ares.

En »steen" was ook vroeger een gewigt van vetkaarsen, doch terwijl 1 steen vlas 6 oude ponden was, was 1 steen kaarsen 8 pond. Die namen raken langzamerhand in vergetelheid, de oude cijferboeken buiten den handel. Men heeft soms moeite genoeg om aan de weet te komen hoeveel lijsponden in een schippond gingen, hoeveel engelsen zilver in een once. Een rijnl. voet had 12 duim, een amsterdamsche maar 11, enz. enz.

Haarlem. H. M. C. V. O.

Stok. Stokhouder. Ik vestig de aandacht op deze voorheen in Zeeuwsch Vl. en thans nog in Oost- en Westvlaanderen, zeer bekende woorden, omdat een vriend uit Holland afkomstig, meent dat ze elders niet bekend zijn.

Den stok, verkoopen met den stokke geschiedde door den stokhouder. Dit was een ambtenaar, hooger dan een ondernemer van openbare verkoopingen tegenwoordig: hij was te gelijk verkooper en ontvanger. Het ambt stond ter begeving van burgemeester en schepenen, die het ten profijte der gemeente verpachtten of wel aan een bepaald persoon, tegen eene jaarlijksche uitkeering, in evenredigheid tot de winsten, opdroegen. Het was vreemden stokhouders verboden, binnen het regtsgebied van een bestaanden stokhouder verkoopingen te houden.

In Vlaanderen en Zeeuwsch Vlaanderen is dat ambt ten gevolge der fransche wetgeving afgeschaft, doch bleef feitelijk bestaan. Notarissen, deurwaarders en griffiers der kantongeregten hielden voortaan de verkoopingen, doch deze bedienden zich doorgaans van eenen ontvanger, die den ouden naam van stokhouder droeg.

Wat is nu stok? Massa, hoeveelheid, voorraad?

In Belgie spreekt men in dien zin van den stok (den voorraad) der steenkolen, van het ijzer, enz.

Van waar stok? De evengenoemde vriend opperde de gissing dat het woord van 't romeinsche regt ontleend is en op het hout der piek schijnt te zinspelen, daar bij sommige gelegenheden een piek boven de vergaderplaats hing. In Z. Vl. is het gezegde in zwang, op den stok koopen is niet voordeelig. Men geeft namelijk wel eens te veel, steunende op een crediet van drie of zes maanden. G. P. ROOS.

[Stock, *Flandr. brug.* Hasta: baculus auctionarii praeconis. Met den stock verkoopen. Hastae subjicere, auctionari, publica auctione vendere. Stockhouder. *Flandr. brug.* Praeco auctionarius, qui baculi ictu merces emptori plus offerenti addicit.—KIL.]

VRAGEN.

Melcatons, alsterwijn. In de uit het Fransch grootendeels vertaalde Kleefsche Waterlust 1752, leest men, bl. 78, van fruit als Kerssen, *Melcatons,* Perziken en ergens elders van *Alsterwijn.* Wat zijn dit?

[*Milkaton, melcoton, merkaton* is eene soort van perzik. Zie Nav. VIII, bl. 67, 170, 210, IX, bl. 42, 114, 309, 377.]

Scroyelgelt. In de Bisschoppelijke Rekening van 1377—1378, medegedeeld door dr. J. P. Vermeulen, archivaris der provincie Utrecht (Codex Diplom. neerl. van 't Histor. Genootsch. 2de ser., 2de dl., afd. 1.) komen de volgende posten voor:

Bl. 252: Item dat stroyelgelt van Zeysterbrug IX ℔, iiij s. Item van verkengelde tot Zeyst XVI ℔ x s. Item van weder gelde tot Zeyst VIII ℔, x s.

Bl. 390: Item op sente maertijns auont als men den tijns ende dat scroyelgelt ontfaet op Zeyster brug, den gebueren van Zeyst ghegheuen voer hoer recht v pl. Item den vier panderen voer hoer recht van Zeyster brug elken ghegeven v. pl., maect j. sch. viij pl.

Bl. 397. Item des sonnend. na Sente Wilbroerds dach enen bode gheseindt tot Zeyst, te doen segghen juder kercken dat alle die ghene, die tijns sculdich sijn van Zeyst, die selen brenghen op Sente Maertijns auont op Zeyster brugghe, dien bode ghegheven ij pl.

Wat is dit scroyelgelt of stroyelgelt? De voor *stroo* verschuldigde tijns? *

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Zuerius Boxhorn. (Vgl. XXV, bl. 139, 317.) Gaarne wil ik aan het medegedeelde door den heer Caland het volgende toevoegen zoo ter uitbreiding als ter verbetering.

De beide familiën stamden af van adellijken geslachte, Zuerius' te Antwerpen en Boxhorn te Brussel. Marcus Zuerius overleed als pred. te Bergen op Zoom, 19 oct. 1603. Bij zijn huwelijk in 1593 aldaar moet hij noodwendig weduwnaar geweest zijn, want men ontmoet van hem drie kinderen, vóór 1593 geboren, n. l.:

I. Catharina Zuerius, gehuwd met ds. Cornelis Bosschaart, sedert 1590 pred. te Lillo en 1596 te Oud-Vossemeer, uit welken echt den 1 nov. 1608 ter laatstgen. plaats geboren werd Johannes Bosschaart, van wien straks nader.

II. Anna Zuerius, als j. d. van Bergen op Zoom, ondertr. ald. 23 mei 1609 en getr. te Amsterdam met ds. Herbertus de Ridder, j. m. van Munster, in mei 1606 ber. tot pred. te Beetsterzwaag in Friesland, en van daar verroepen naar Romerswaal, van welke gemeente hij in 1620 verplaatst werd naar St.- Anna-land, waar hij 8 aug. 1626 overleed. Als pred. te Romerswaal was hij 7 maart 1618 te Bergen op Zoom hertr. met Susanna Laureys, geb. v. Antwerpen, en wed. van Christoffel Mattijsen, in leven wethouder van Bergen op Zoom. Deze zijne 2de gade is, volgens het opschrift eener grafzerk, mede te St.- Anna-land overleden. Zijn zoon Hendrik de Ridder, geb. van Romerswaal, werd als prop. den 18 nov. 1640 tot pred. te Haamstede c. a. bevestigd, en overl. daar in 1646. Hij was in febr. 1645 te Vlissingen als j. m. getrouwd met Christina van de Putte, wed. van ds. Jacobus Bosschaart Cornsz., geb. van Oud-Vossemeer, als pred. te Goes in april 1643 gestorven, doch zij overleed reeds aan het einde van 1645 te Haamstede.

III. Jacobus Zuerius, nederd. en fransch pred. te Bergen op Zoom van 1604 tot aan zijn overl. op den 2 julij 1617, huwde den 25 april 1609 met Anna Boxhorn, dochter van ds. Henricus Boxhorn, pred. te Breda.

Laatstgenoemde was geboortig van Brussel, eerst een voornaam

r. k. geestelijke, die zelfs tot inquisiteur bevorderd werd, doch later tot den herv. godsdienst overgegaan zijnde, in 1594 pred. werd te Woerden, en in 1601 te Breda, welke gemeente hij genoodzaakt was te verlaten, toen die vesting den 2den junij 1625 weder door de Spanjaarden bemagtigd werd. Hij begaf zich toen naar Leiden, waar hij vermoedelijk in 1631 overleden is.

Van de kinderen uit het huwelijk van ds. Jacobus Zuerius en Anna Boxhorn zijn voornamelijk bekend geworden de tweelingzonen Henricus en Marcus, geb. te Bergen-op-Zoom, 25 sept. 1612 aldaar gedoopt. Toen deze Anna Boxhorn haren echtgenoot, ds. Jac Zuerius, in 1617 door den dood verloren had, nam zij met hare kinderen den intrek bij haren vader te Breda, wien zij mede bij zijn vertrek naar Leiden volgde. Daar bestuurde en voltooide de grootvader de opvoeding zijner beide kleinzonen, en naardien hij geen mannelijk oir had, begeerde hij, dat deze, bij hunnen naam, ook die van Boxhorn zouden voegen. Aan dit verlangen is dan ook voldaan, gelijk blijkt uit:

a. Marcus Zuerius Boxhorn, die niet slechts door zijne veelomvattende geleerdheid, maar vooral door zijne talrijke werken, onder welke ook de bekende Cronijk van Zeeland voorkomt, zich eenen grooten naam verworven heeft, en den 3 oct. 1653 als hoogl. te Leiden overleden is. Deze liet uit zijn huwelijk met Susanna Duvelaer (dochter van Pieter en Johanna van de Putte) twee dochters na, de eene Anna Justina, die gehuwd zijnde met Johannes van Miggrode, griffier ter thesaurie te Middelburg en weduwnaar van Dina Duvelaer (dochter van Anthony en zuster van Susanna voornoemd), dezen haren echtgenoot op de 4 maart 1682 eenen zoon schonk, met name Marcus Zuerius Boxhorn van Miggrode, die van den 10 junij 1708 tot aan zijn overl. op den 2 julij 1720 pred. te Philippine geweest is, en die den 10 sept. 1711 te Arnemuiden gehuwd was met Maria, de eenige dochter van ds. Arnoldus Brievings en diens gade Anna Margaretha Immens, uit welk huwelijk een zoon, Arnoldus Petrus van Miggrode werd nagelaten, die in zijnen echt met Maria Vos alleen drie dochters gewon, waardoor de naam van V. Miggrode uitstierf.

De andere dochter van prof. Boxhorn was vermoedelijk Johanna Zuerius Boxhorn, door den heer Caland vermeld als wed. van

mr. Willem de Witte. Deze was althans geene dochter van den pred., die in 1740 te Neuzen overleed.

b. Henricus Zuerius Boxhorn werd eerst pred. op de Kruisschans en het fort Frederik Hendrik (behoorende tot Lillo en ressorterende onder de class. van Tholen en Bergen op Zoom), en van daar 29 maart 1639 ber. te Neuzen, waar hij 22 mei van dat jaar bevestigd werd: hij overleed te dier plaatse reeds in 1640. Als j. m. was hij in febr. 1637 te Vlissingen in het huwelijk getreden met Catharina van de Putte, j. d. geb. van Vlissingen (even als de straks vermelde Christina en Johanna v. d. Putte tot het in Zeeland vermaarde geslacht van dien naam behoorende). Uit dit huwelijk zijn slechts twee kinderen geboren.

1. Jacobus Zuerius, in 1638 geb. te Lillo, werd van wege de cl. van Walcheren den 1 julij 1666 benoemd tot pred. op 's lands vloot. Vervolgens tot pred. te Krabbendijke beroepen, trad hij in januarij 1671 aldaar in dienst, en werd in 1678 naar Wolfaartsdijk verroepen, waar hij 17 julij van dat jaar bevestigd werd, en van die gem., na bijna 3½ jaar dienst, den 28 dec. 1681 afscheid nam, vertrekkende naar Arnemuiden. Deze gem. nog ruim 28 jaar bediend hebbende, bekwam hij, bij resol. der staten van Zeeland van 7 april 1710, zijn emeritaat. Als j. m. was hij 25 julij 1675 te Goes ondertr. en vervolgens te 's Heer Hendriks kinderen getr. met Cornelia Verberg, j. d. van Goes. Later is hij hertrouwd met eene dochter van ds. Robertus Immens, Abigael genoemd, die den 12 dec. 1658 te Schijndel geboren was.

2. Christina Zuerius, huwde met ds. Hendricus Berdenius, die als prop., den 14 febr. 1656 tot derden pred. te Sluis beroepen, om behalve in het Nederduitsch ook in het Fransch te prediken, den 18 junij daaraanv. in dienst trad, en, in 1664 naar Vollenhoven beroepen, derwaarts vertrok; vervolgens in 1672 pred. te Retranchement, den 26 mei 1675 te Aardenburg, en eindelijk, den 18 mei 1677 van daar andermaal als nederd. en fransch pred. te Sluis beroepen, werd hij er 11 julij bevestigd en overl. te dier stede den 10 april 1695.

Catharina van de Putte, als wed. van ds. Henr. Zuerius Boxhorn, hertr. den 28 junij 1643 te Vlissingen, na den 12 dier maand te Goes in ondertrouw te zijn opgenomen, met Johannes Bos-

schaart, pred. te Lillo, geboortig van Oud-Vossemeer (zie I). Van Lillo den 14 febr. 1654 naar Vlissingen verroepen, overleed hij daar in dec. 1661. Hij verwekte bij Cath. v. d. Putte 7 kinderen, nl. 3 dochters en 4 zonen, van welke laatstgen. 3 zeer jong gestorven zijn, De 4 overige waren:

1. Catharina, die in sept. 1672 te Vlissingen. als j. d. van Lillo, trouwde met ds. Nicolaus Dagh, destijds, sedert 13 april 1670 pred. te Philippine, vervolgens, in 1678, te Koudekerke in Walcheren en eindelijk, in 1687, te Vlissingen, waar hij 30 april 1706 overleed, zijne vrouw hem reeds in 1680 te Koudekerke door den dood ontvallen zijnde; 2. Anna, getr. te Vlissingen met Jan van der Heim, die aldaar eene talrijke nakomelingschap had; 3. Johanna, getrouwd met dr. Arnoldus de Lannoy, sedert 28 april 1688 raad, en in 1705 en 1706 burgemeester der stad Vlissingen, en 4. Karel, die raad en burgem. te Schiedam geweest is.

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Geslacht Hoog. (vgl. XXIV, bl. 374, 476 en 554). Thomas Hoog, Rotterdammer, werd 18 oct. 1740 te Leiden gepromoveerd tot doctor in de beide regten, (Boekz. oct. bl. 538).

Marinus Hoog, Rotterdammer, werd 26 junij 1773 te Utrecht gepromoveerd in de regten. (Boekz. julij bl. 92).

Mr. Thomas Hoog, raadsheer in den hoogen raad, woonde als commissaris-politiek de vergaderingen bij der z. holl. synode in de jaren 1769 tot en met 1779. Ook was hij in 1773 een der afgevaardigden van de algemeene staten bij de commissie voor de nieuwe psalmberijming.

Thomas Hoog werd den 6 sept. 1779 aan de lat. school te Rotterdam tot de academische lessen bevorderd met eene oratie de Doctrina Civitatum Palladis, (Boekz. sept. bl. 366).

Ds. J. Hoog, geb. Dordrecht 6 dec. 1799 uit mr. P. Hoog, lid van de regtbank aldaar, en M. de Witt, studeerde te Leiden, werd 9 febr. 1825 tot theol. doct. gepromoveerd; als cand. Z. Holl. 25 jan. 1825 beroepen te Hemmen en 10 april tot pred. aldaar bevestigd door zijn oom, ds. Th. Hoog, pred. te Rotterdam; beroepen te IJsselmonde 21 febr. en bevest. 4 junij 1826; beroepen te Hoorn 1 junij 1827, en aangen., doch overl. te IJs-

selmonde 25 julij 1827, nalatende als weduwe H. Cramer (dochter van ds. Cramer, laatst pred. te Harderwijk) en 1 kind, (Boekz. van 1825, 26 en 27).

Ds. H. C. Hoog, overl. als pred. te Purmerende 's nachts tusschen 1 en 2 sept. 1810. (Boekz. 1810).

Onder de historische hoofdpersonen uit de 17de eeuw, op de jongste leidsche feesten, bevond zich ook Cornelis de Witt, voorgesteld door den heer M. M. de Lange Boom. De optogt trok o. a. voorbij het huis van mevr. Hoog, geb. Carp, wed. mr. H. C. J. Hoog, in leven dijkgraaf van Rijnland, wiens moeder de laatste regtstreeksche afstammeling was van Corn. de Witt. Op het oogenblik dat de stoet dit huis passeerde, werd door den jongen heer Johan Hoog aan den heer de Lange Boom (als representant van de Witt) de eerewijn aangeboden uit den gouden beker, welken de Witt, na den togt naar Chattam, van H. H. Mog. ontving, en die, met andere merkwaardigheden, als familieportretten en papieren van de Witt, in het bezit van mevr. de wed. Hoog is. (Couranten-bericht van junij 1875).

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

VRAGEN.

Kasteel van 's Heerenberg. In den voorgevel van het hoofdgebouw staan deze groote ijzeren letters: HGID—BMMVB. Wat beteekenen deze verkortingen?

In het ruime voorportaal, vlak over de deur hangt een groot portret ten voeten uit van een vorst. Regts hangt een schuin geplaatst wapen der heeren van s'Heerenberg met het onderschrift *Obijt* 26 *September* 1675. Albert heer van s'Heerenberg stierf in 1675. Zie C. A. Serrure, Histoire de la Souverainité de s'Heerenberg I, p. 78. Een ander schild heeft *Obiit* 15 *May* 1784: een derde *Obiit* 12 *July* 1755. In de straat regts, vóór de eerste poort ligt een groote grafsteen, waarop twee wapens en een afgebroken omschrift: links een wapen, waarin vier schuin geplaatste ruiten van de linkerzijde afdalende: regts een wapen met een St. Andries kruis, tusschen welks beenen vier zespuntige sterren. Het eerste wapen heeft tot helmteeken een paauwenstaart. — Van welke personen zijn deze schilden en die grafsteen? J. D.—L.

Geslacht v. Ingen enz. Zijn er ook kinderen geweest uit het huwelijk van Elisabeth d'Arnaud en Frans van Ingen, zoon van Johan Otto, geb. te Kampen januarij 1637, † 10 dec. 1726 en Gerarda Livina Voorne? Welke wapens werden door Livina Voorne en Elisabeth d'Arnaud gevoerd? B.

Geslacht van Rijckevorsel. Wie waren de ouders van Cunera van Rijckevorsel, den 21 mei 1755 gehuwd met Isaac Hubert?

B.

Wapens Pieterson en Hoogenhoek. Welke wapens werden gevoerd door Adriaan Pieterson, in de 17e eeuw burgemeester van Zieriksee, en diens echtgenoot Catharina Hoogenhoek, van Delft? B.

Geslacht van Dreumel. Wie kan mij vele, wie kan mij enkele bijzonderheden meêdeelen betreffende het betuwsche geslacht van Dreumel? Zoo 't uitgestorven is, wie was dan de laatste dignitaris? Is de heerlijkheid en 't regt op 't dorp Dreumel verkocht? Of hoe anders is 't er meê gegaan? Vóór ruim vijftig jaar woonde op de Vijzelgracht te Amsterdam een kuiper, die beweerde in regte ijn er van af te stammen. Kan dat waar zijn?

Aan 't Uddelermeer. A. AARSEN.

Geslacht Burggrave. Wordt gevraagd wapen en genealogische berigten omtrent N. Burggrave, geh. met Tamis van Brederode. (Smallegange bl. 730). Het wapen stond of staat nog op de grafzerken in de Groote kerk te Alkmaar van Gerrit van der Does, burgerkapitein † 1608, op die van Tamis van der Does, burg. en raad van Alkmaar † 1657, alsmede in de Groote kerk te 's Gravenhage op die van mr. Jan van der Does † 1683, terwijl Pieter van Brederode Cornz. het wapen nog in Smalleganges tijd als kwartier voerde. In welke betrekking stond zij tot Louis Burggrave, vaandrig bij 't vierde regement burgerij te Middelburg (Smallegange 773) en tot Johanna de Burghgrave huysvrouwe van Johan Serlippens oud burg. van Terneuzen (Cadsandria 1856)?

St. Gilles-Waes. F. CALAND.

MENGELINGEN.

Langdurige predikdienst (XXV bl. 382). De diensttijd van Annius Abrahams heeft niet, gelijk H. M. C. V. O. vermeldt, 62, maar 67 jaren en 6 maanden geduurd, aangezien hij, vóór zijne komst te Kollum, vijf jaren lang te Tjallebird predikant was. Aldus heb ik het ook t. a. pl. (XVI bl. 287) verhaald. Dit neemt echter niet weg, dat hij voor Botterweg zwichten moet, gelijk deze wederom, op zijne beurt, wijkt voor den heer Isaäc Prins, die, op den 10 november 1872, in de Nieuwe kerk te Amsterdam, van zijne zeventigjarige evangeliebediening gedachtenis heeft gehouden. Ik zou nogtans op dit onderwerp niet teruggekomen zijn, ware mij niet nog een ander voorbeeld, schoon buiten ons vaderland, bekend geworden, hetwelk de genoemde — en waarschijnlijk alle andere van dien aard — ver te boven gaat. De engelsche predikant Fletcher, namelijk, predikte op den 1 januarij 1854, in het 84e jaar van zijnen predikdienst en het 107de zijns levens, in de kapel der Methodisten van Clapham-Common te Londen, terwijl hij naar lichaam en geest nog krachtig was, eene goede stem, een vast geheugen en een helder oog bezat. — De zaak grenst aan het ongeloofelijke, doch wordt als een bepaald feit medegedeeld in het Maandschrift voor den beschaafden stand, uitgegeven door de Ringsvergadering van Amsterdam, 1859, blz. 704. Uit welke bron de berigtgever deze bijzonderheid geput heeft, blijkt niet.

Leeuwarden. L. PROES.

VRAGEN.

Het Morre-gat bij Doorn. Volgens overlevering moet aldaar, op de plek, waar het tegenwoordige buiten Aardenburg staat, eens een afgrijsselijke moord zijn gepleegd. Weet ook iemand er het nadere van?

*

GESCHIEDENIS.

Eigenaardigheden van groote mannen. Milton. (XXV, bl. 213.) De kleindochter van John Milton had een kaarsenwinkel in Lower Holloway tot in het jaar 1754. Met haar is het geslacht van den dichter van 't Verloren Paradijs uitgestorven. Zij had vele jaren vóór haar dood in gebrek gesleten en bezweek eindelijk onder 't gewigt, óók van de gebreken des ouderdoms. Het blijkt niet, of de bewonderaars van haar grootvader zich eenigszins aan haar hebben laten gelegen liggen vóór 't jaar 1750, toen op den 5den april Comus op den schouwburg van Drurylane vertoond werd. Deze voorstelling geschiedde ten haren behoeve met een nieuw voorspel van dr. Johnson, dat door Garrick werd voorgedragen, en bragt haar £ 130 (*f* 1560) op. Dr. Johnson verhaalt, dat zij zóó weinig wist van uitspanning of afleiding, dat zij niet eens verstond wat men bedoelde, toen haar een benefiet werd aangeboden. Van haar grootvader had zij niet veel te vertellen, en dit luttele was niet zeer in zijn voordeel. Zij plag van zijn onvriendelijkheid te gewagen en van zijne weigering om haar schrijven te doen leeren, voor het overige beschreef zij hem als gevoelig van gestel, schoon matig in spijs en drank. Treurig is het te moeten hooren, dat eene afstammeling van Milton een kaarsenwinkel moest doen, en hoe waar is het gemeene spreekwoord, dat wijze vaders niet altijd wijze zoons hebben! — The Literary World, n. s., vol. XI, p. 237. *

Vélocipède in 1732. (XIX, bl. 472; XX, bl. 10). Bladerende in den Vreedecourier van Zaturdag den 4 October 1732 — welk weekblaadje ik met eenige zekerheid aan den bekenden journalist-pamphletist Jakob Campo Weyerman meen te mogen toeschrijven, zie: Bibliogr. Adversaria, II, bl. 106, — trok de volgende bijzonderheid mijne aandacht.

»Den leezer moet weeten dat 'er een Machienwagentje te Leiden te koop is, daar men een paar hartloopers by kan uitwinnen, alzo

het Rytuig van zelf, door middel van zeker rad, een ordinaare draf gaat. Men zegt dat Aapen slim zyn, maar wat zegt men van de Menschen? Pluto zegt dat de Uytvinders half Goden en half Menschen zyn. De acties der paardekoopers staan daardoor niet weinig te daalen. Als men nu aan onze trekschuiten ook zoodanig een Machien kan verzinnen, weg dan met de knollen."

Die deeze Wagen koopt, heeft nimmermeer te hollen,
Te en zy hy door pleizier had lust in 't zuisebollen,
Het wind veel moeiten uit, veel haver, stro en hooi,
En zonder paard of tuig, of stal, 't is fraai, 't is mooi!

Was die »machienwagen" *toen* werkelijk iets nieuws en wordt er ook elders melding van gemaakt? Had hij eenige overeenkomst met onze vélocipèdes? Het schijnt echter, even als nu, slechts een liefhebberij-voertuigje te zijn geweest en weinig opgang gemaakt te hebben, tenzij .... de proef, die thans bij het italiaansche leger genomen wordt — om vélocipèdes in pla ts van paarden voor den ordonnance-dienst te gebruiken — naar wensch slaagt en navolging vindt. In verband met het in dit tijdschrift reeds medegedeelde omtrent de uitvinding der vélocipèdes, meende ik voor het berigt van den Vreedecourier ook een plaatsje te moeten vragen. D. M. B.

De man met het ijzeren masker. (Alg. Reg. II; XXV, bl. 387). Het door den heer F. Caland bedoelde berigtje zal waarschijnlijk de voorlooper zijn van en betrekking hebben op het in 1873 bij Henry Plon te Parijs verschenen werk van Th. Jung, getiteld: La vérité sur le masque de fer, (Les empoisonneurs.) d'après des documents inédits des archives de la guerre et autres dépôts publics. (1664—1703). Ouvrage accompagné de cinq gravures et plans inédits du temps. 460 blz. gr. 8°. (*f* 4,—.)

Dit werk werd door mij besproken in het letterkundig weekblad Onze Tolk van 23 maart 1873. Een paar bijzonderheden van het dáár medegedeelde laat ik hier volgen: Toen M. Topin in het begin van 1870 zijn »L'homme au masque de fer" in het licht gaf, was de schrijver van het bovengenoemde werk — de *dertiende*, die dit onderwerp behandeld heeft, — reeds geruimen tijd met zijn

onderzoek bezig en daarmede zelfs zoover gevorderd, dat hij in een uitvoerig artikel in de Revue contemporaine de stelling, door M. Topin op nieuw verdedigd, dat een zekere Ercolo Mathioli, een italiaansch fortuinzoeker, de man met het ijzeren masker geweest is, kon weêrleggen en tevens beloven, dat hij spoedig den naam van den »*waren* man" aan het licht zou brengen. Waarschijnlijk is het door den heer Caland bedoelde berigtje aan dit tijdschriftartikel ontleend. De heer Jung geeft de verzekering, dat hij niet minder 4000 authentique bescheiden geraadpleegd heeft, voor verreweg het grootste gedeelte opgedolven in het archief van het ministerie van oorlog, eene mijn, die nog door geen zijner voorgangers ontgonnen was.

De slotsom nu van zijn onderzoek was, dat geen van de vroeger als zoodanig gedoodverfde personen »de man met het ijzeren masker" *kan* geweest zijn. Onder al de beroeringen der »giftmengers" — eene beruchte geheimzinnige bende, die tijdens de regering van Lodewijk XIV heel wat misdaden heeft gepleegd, — werd in 1672 ook nog eene zamenzwering tegen het leven van Lodewijk XIV ontdekt, die in verschillende landen — ook in het onze — hare vertakkingen scheen te hebben. Een van de voornaamste zamenzweerders was een Lotharinger, die zich dan eens Chevalier de Kiffenbach, Chev. d'Ollendorff, Baron Lefroid of Chev. des Armorises noemde, maar wiens eigenlijke naam Marchiel was. In maart 1673 werd hij te Péronne gevat en in november 1703 stierf hij in de Bastille. Volgens de bewijzen door M. Jung aangevoerd, kan niemand anders dan Marchiel de man met het ijzeren masker geweest zijn.

D. M. B.

Nederlandsche noordpoolvaarders. (Vgl. XXIV bl. 532). Ook de tweede duitsche noordpoolvaart, in de jaren 1869 en '70, met de schepen Germania, kapitein Karl Koldewey, en Hansa, kapitein Paul Hegemann, ondernomen, werd door een Nederlander (slechts door één!) mede gemaakt. Dat was Johan Wypkes, van de Joure (Haskerland, Friesland), kok aan boord van de Hansa.

JOHN CHURL.

Opregte waardeering bij opregten haat. In zijn Dagboek voor 't

jaar 1826 verhaalt Sir Walter Scott eene aardige anecdote omtrent den grooten orientalist en dichter John Leyden en den Schotsen poëet Thomas Campbell. Deze twee waren met elkander overhoop geraakt, en toen Scott Campbell's Hohenlinden aan Leyden voorlas, zeide de laatstgenoemde »wel verdraaid, kerel, zeg aan den vent, dat ik hem haat, maar hij heeft verd — de mooiste verzen geschreven, die in de laatste vijftig jaar zijn uitgekomen." Scott teekent verder op: »Ik bragt mijn boodschap even trouw over als een der boden van Homerus dit zou gedaan hebben en kreeg ten antwoord: »Zeg aan Leyden, dat ik hem niet kan uitstaan, maar dat ik de waarde van zijn critische goedkeuring op prijs weet te schatten." Toen hij vernomen had, dat Leyden naar Indië ging, zeide Campbell: »Als Leyden terugkomt, wat zal hij dan een menscheneters hebben verslonden en tijgers aan stukken gescheurd!" *

Louis Boucquet. (XXIV, bl. 361; XXV, bl. 4, 154). Volgens het »Naemregister der Heeren Militaire Officieren, etc." van het jaar 1730, was een Bouquet, die den 14 januarij 1727 benoemd was tot luitenant, in eerstgenoemd jaar in dien rang geplaatst bij het regiment Zwitsers Constant, 2_e bat.: 3e comp. Zijn voornaam is, even als die van bijna alle in het opgegeven naamregister voorkomende officieren, niet vermeld. H. C. VAN BAKKENES.

Friezen aan de hoogescholen te Praag en te Wittenberg. — In het hoogst belangrijke tijdschrift Ostfriesisches Monatsblatt (redacteur A. E. Zwitsers te Hatzum, uitgever W. Haynel te Emden), 3de jaargang (1875), komen twee opstellen voor van Dr. Friedlaender, staats-archivaris te Berlin, getiteld: Ostfriesische Studenten zu Prag en Ostfriesische Studenten zu Wittenberg. Maar niet alleen de oostfriesche studenten, die deze hoogescholen bezochten, worden daar opgenoemd; neen, maar evenzeer de Westfriezen (dat is in oostfrieschen zin gesproken: Friezen uit de hedendaagsche nederlandsche gewesten Friesland en Groningerland) en tevens die, achter wier namen slechts vermeld staat, dat Friesland hun vaderland is, en van wie het dus twijfelachtig blijft of ze West-, Oost- of Noordfriezen zijn.

De namen der Friezen van bewesten Eems en van hen, die slechts in 't algemeen Friezen genoemd worden wil ik hier meedeelen, zooals ze in bovengenoemde opstellen voorkomen. De namen der Oostfriezen mag men in het Ostfriesische Monatsblatt zelve naslaan, wijl ze mij voor nederlandsche navorschers minder belangrijk voorkomen. De volgende namen zijn door dr. Friedlaender gevonden in de Monumenta Historica universitatis Pragensis (Pragae 1832), en hebben alle op de hoogeschool van Praag betrekking.

Anno Domini 1386 honorabilis vir dominus Mathias Kule rector universitatis juristarum studii Pragensis intitulavit.... dominum Seghehardum alias dictum Syardum, presbyterum de Lywardia, dioec. Trajectensis, partium Frisiae, pro licentiatura, dedit sexagenam (Siaerd van Leeuwarden).

Anno Domini 1387 — dominus Radnic de Groninghen, doctor decretorum, dedit unam sexegenam.

Anno Domini 1384 Magister Gerardus de Gronynghen dedit unam sexag. — Seghardus alibi dictus Hardus Besselini de Liwardia (Leeuwarden) dedit i sexag.

Anno Domini 1385. Thomas alias Dode de Liwardia d. i sex.

Anno Domini 1389..... intitulavit baccalarios infrascriptos, quorum primus fuit: dominus Bertoldus Bunynt de Grunynghe (Groningen) d. i sex. Item de sigillo universitatis non dedit VI gross. quia honoratus est.

Anno Domini 1372 Asigo (Easge) Friso 2 gr. Entatus de Werem (Hamswerum of Cirkwerum in Oost-Friesland? Wierum, Wittewierum in Groningerland? of Wierum in West-Friesland? Ik denk dat deze Entatus een Oostfries geweest is, omdat zijn naam Entet een oostfriesche vorm is.) 7 gr. Dodo de Amelant 7 gr. Cuno Friso p. (Dat is: *pauper;* hij kon 't inschrijvingsgeld niet betalen.)

Anno 1373. Joannes de Dyrczum (Driesum in West- of Ditzum in Oost-Friesland?) 7 gr.

Anno 1376 dominus Tylmannus de Federwort (Ferwerd in West-Friesland, Feerwerd in Groningerland, Fedderwarden in Jeverland? in allen gevalle een Fries.) 13 gr. Thithardus de Federwort 13 gr. Ulricus Thammo 10 gr. Thydericus de Appigadam 10 gr. Hermannus de Octo ecclesiis (Achtkarspelen) 12 gr. Mennardus de Terquart (Tjerkwerd?) 12 gr.

Anno 1408 Baldewinus de Westerhemde (Westeremden in Groningerland) propter Deum.

Anno 1412. Eberhardus de Frisya propter Deum.

Anno 1373. Martinus de Frisia 5 gr.

Anno 1380. Idzardus de Tinggha (Tynga, een gehucht bij Sneek) gr. 12, quia juravit se pauperem.

Anno 1382. Nicolaus de Frisia pauper; Gliwardus de Frisia d. 14 gr.; Vredericus de Frisia d. 14 gr. Thomas de Frisia pauper; Martinus de Frisia pauper; Gerardus de Frisia pauper; Tydericus de Frisia pauper.

Anno 1383. Thomas de Frisia 10 gr. Hoybatus de Lewardia (Leeuwarden) d. 7. gr.

Anno 1385. Henricus de Apingdame d. 14 gr.

Anno 1386. Henricus de Lewardia d. 14 gr.

Anno 1387. Albertus Mensonis de Gronynghen pauper. Hobertus Regneri de Dokum. d. 14 gr. Wyardus de Lywardia pauper.

Anno 1388. Fridericus de Nesse d. 14 gr. Ocko de Medum d. 14 gr.

Anno 1394. Joannes Friso pauper.

Anno 1386 obiit dominus Albertus de Frisia. —

De volgende namen zijn genomen uit het hoogst belangrijke Album academiae Vitebergensis (uitgegeven door C. E. Foerstemann, in 1841.)

1502. Galienus Galco de Westfrisia.

1508. Frater Isbrandus de Bolswardia lector ordinis Praedicatorum in Magdeburgia, baccalaureus theologie formatus Vittembergensis.

1509. Erhardus Nardis ex Frisia.

1523. Gulielmus Geranus Phrisius. (Onder het rectoraat van Melanchton.)

1526. Nicolaus Waltheri Leverdiensis Frisie. Johannes Stoeffer Leverensis Frisie. Meynhardus Diczut Epensis (?) Frisie.

1530. Dominicus Goldam ex Frisia. Hieronymus et Albertus Woldrickom (Workum) ex Frisia. Hermannus Bosbardus ex Frisia. Ciprianus Levariensis ex Frisia. (Ciprianus; deze, anders zeldzame doopnaam, komt nog heden te Leeuwarden voor. Ook is daar een

Cipriaansteeg. Staat dit in eenig verband? Is Ciprianus een verlatijnschte friesche naam, zooals Tiberius = Tjibbe; Dominicus = Douwe; Galienus = Geale; Suffridus = Sjoerd; Scipio = Sipke?)

1531. Georgius Rorda Phriso. Gotfridus Rorda.

1532. Basilius Roertham Phrisius equestris ordinis.

1534. Thomas Groningensis Phrisius. Richardus Dextra Frisius.

1536. Franciscus Reyngars Groningensis Frisiae.

1538. Petrus Christianus Frisius. Joannes Snekanus (van Sneek) Frisius. Thomas Snekanus Frisius.

1539. Joannes Schidi Phrisius, (Met de drie vorigen onder 't rectoraat van Melanchton.)

1540. Caesa Emingius ex Frisia.

1541. Fridericus Crussa Phrisensis.

1542. Johannes Holbardensis (Holwerd?) Frisius. Ausonius, Andreas et Bibrandus (Wibrandus?) Docum Frisii. Augustinus Slotensis et Hugo Scheldema Frisii.

1543. Jeno et Asverus Rengers Groningenses. Albertus Hardenbergk Frisius, Theologiae doctor. Christianus de Stella Phrisius.

1544. Georgius Rothaller Phrisius. Petrus Harringus Hatstedius, Valentini filius ex Frisia minori, rectoris ex sorore nepos, (Van Hattstedt in Noord-Friesland. Men denke bij dit Frisia minor niet aan Friesland bewesten Flie, dus niet aan het West-Friesland in hollandschen zin.) Allo Amszverr (Amsweer?) Frisius.

1545. Gotfriedus Athema Frisius. Otto Bolswerdiensis Frisius. Theodorus Dockom, Bonifatius Dockom, Boetius Mockeman, Frisii. Siricus Dhoma Frisius. Rodolphus Nicolaus Phrisius. Helmerus a Claven Phrisius. Christianus Scrapperus Frisius. Gerhardus Hannicken Phrisius. Baldowinus Loberti Phrisius.

1546. Johannes Gorick Phrysius. Bernardus Friderici Phrysius. Hermannus Petrinus Phrysius. Andreas Franecrensis Phrysius.

1549. Weichardus Frisius. Heinricus Gerandus Frisius.

1550. Johannes Thiara Frisius. Tiarcho Mannen Phrisius. (Tjark Mannen zal wel een Oostfries zijn; een Westfries zou Tjerk Mannes heeten.)

1551. Aemilius Tannem (?) Frisius. Upco Bennensis Phrisius Gruningensis. Dodo Tyarconius Frisius ex Frisia Groningensi.

Bertoldus Hermannus Frisius. Franciscus Pancer Groningensis nobilis Frisius. Ivo Ivonis Frisius.

1553. Isibrandus Medoch Phrisius.

1554. Alaricus Claudius Frisius. Udalricus Meinhardus Frisius. Erhardus Harcksan (?), Joannes Etius, Joannes Ledensis (van der Lei?), Frisii. Henricus Burgunsk Frisius. Gerlacus Epenus Frisius. Daniel Melchioris Frisius. Henricus Hornemahn Frisius. Engelbertus Westerholt Frisius.

1555. Richardus Middochius Frisius (van Middach, Middachsteradeel in Groningerland?). Theodoricus Hoddersenus Frisius.

1556. Simon Brandes Frisius.

1557. Harbertus Manlslo Frisius. (Schijnt een Oostfries te zijn, *Harbert* komt in Oostfriesland veelvuldig, in Westfriesland weinig als mansnaam voor. Manlslo, van Manslacht, dorp in Oost-Friesland?). Leonhardus Gruber Frisius. Sibrandus Emonius Frisius. Hero Jaders Frisius.

1558. Hermannus Hennigius Frisius.

1559. Christophorus Armasma Frisius. Henricus Paulinus Frisius. Arnoldus Holstenius Frisius.

1560. Antonius Groningensis Frisius.

Dit betrekkelijk groot getal Friezen die in de 14de en 15de eeuw reeds aan de hoogeschool te Praag en in de 16de eeuw aan die te Wittenberg studeerden, mag wel, de tijdsomstandigheden in aanmerking genomen, opmerkelijk genoemd worden.

Dat al deze friesche jongelieden, waarbij nog een groot getal, hier niet vermelde, Oost- en Noordfriezen, te Wittenberg nog wel iets anders uitvoerden dan studeeren, blijkt uit een aanteekening, voorkomende in het boek Curieuser Geschichts-Calender u. s. w. des weltberühmten Theologi und Philosophi Philippi Melanchtonis u. s. w. Frankfurt und Leipzig 1698, welke aanteekening ik hier van Friedlaender overneem.

December 1542. Wolte er (n.l. Melanchton) des nachts etliche »trunckene Friesen, die auf einander losfielen, zum Frieden vermahnen, gerieht aber mitten unter sie, so dass auch etliche mit blossem Gewehr zu ihm naheten. Allein er führete sich also auf, dass er einige ergrif, die alsobald und des folgenden tages abbitte thun musten."

Haarlem. JOHAN WINKLER.

VRAGEN.

Friezenveen. Bestaat er ook een afzonderlijk werk, of een opstel in eenig tijdschrift aangaande de geschiedenis van het merkweerdige dorp Friezenveen in Overijssel, dat oorspronkelijk een volkplanting van Friezen is te midden der Saksen in Twente?

Deze zelfde vraag doe ik ook aangaande het merkweerdige handelsverkeer, dat reeds sedert jaren (hoe lang?) tusschen Friezenveen en Rusland bestaat, en aangaande de volkplanting van Friezenveenders te St. Petersburg.

OUDHEID- MUNT- EN PENNINGKUNDE.

Gildepenning van 1625, (XXV bl. 448.) De gildepenning van geel koper met de twee handschoenen, de twee pluimen en het jaartal 1625, gescheiden door een hoed, op de voorzijde, en met een vijzel, een weegschaal en een gildebroeders nummer op de keerzijde, behoort te Goes te huis. Zie Revue de la Numismatique Belge, 1859, p. 104—105, n°. 108. In de cat. van der Noordaa no. 2068 wordt die aan de apothekers van Goes toegekend en in de Catalogus (bl. 11) der verzameling van voorwerpen betrekkelijk geschiedenis en oudheidkunde ten stadhuize van Goes (van dr. R. A. S. Piccardt) worden ook 24 koperen penningen van 1625 van het apothekers gild vermeld. De handschoenen en pluimen op de *voor* (lees *keerzijde*), duiden op eene combinatie der apothekers met hoedemakers, (zoo als elders ook meermalen bij andere gilden geschiedde) in 1625. In 1650 kwam te Goes een gecombineerd barbiers en apothekers gild tot stand. Zie Piccardt in zijne interessante Bijzonderheden uit de geschiedenis der stad Goes. Goes 1864, bl. 149 (79).

J. D.
L.

Opschrift in de kerk te Opheusden. (XXV, bl. 391). In het Biogr. Woordenboek, van v. d. Aa, vindt men dit: Joachim van Hoem-

men of Hoemen, afstammeling van een aanzienlijk geslacht, Drost tot Leede, was een der verbondene Edelen. Hij huwde Geertruid of Gerberich van Wijhe van Echteld.

E. LAURILLARD.

Opschriften van kerkklokken. Wilhelmus Wegewart. (XXV bl. 332) Op de aangehaalde plaats wordt gevraagd, of de naam van Wilhelmus Wegewart niet een tot nu toe onbekende naam is in de geschiedenis der klokkengieterij.

Ik antwoord ontkennend. De klok, die tegenwoordig in den toren te Domburg hangt, werd in 1598 te Deventer gegoten door Wilhelmus Wegewaert, volgens het daarop geplaatste opschrift. Zie mijne Wandelingen door de voormalige smalstad Domburg, bl. 67.

Domburg. H. M. KESTELOO.

Opschriften van kerkklokken. Daar de geschutgieters in de 16e en 17e eeuw ook doorgaans klokken goten, zoo komt het mij niet onwaarschijnlijk voor, dat er van Wilhelmus Wegewaert hier en daar nog wel een zal worden gevonden.

Als geschutgieter komt Willem Wegewaert reeds voor in 1604 te Deventer, terwijl ik een zeer fraai bronzen stuk geschut van hem te Lissabon in het Arsenaal zag, dat het jaartal 1623 (Hagae) droeg. Als geschutgieters komen nog voor van deze familie:

Kiliaen W. 1637 Campen,
Coenraet W. 1640 Rotterdam,
Hendrik W. 1641,
Wolter W. 1652,

Volgens opschriften op geschut.

LABORANTER.

Opschriften van kerkklokken. Men leest op de klok te Ravenswaai: *Johan Hendericksen de Cock en Adriaen Jansen kerckmesters tot Raveswav me fieri fecerunt* 1644 M. F. S.

te Rijswijk:

Nobilissimus Dominus Wilhelmus de Golstein et Albertus de Levwen (van Leeuwen) pro ecclesia Rijswicensi me fieri fecerunt. Yan Philipsen me fecit. Anno 1626.

te Maurik:

De inwoonders van Maurick hebben mijn desen laten gieten anno 1643 M. E. F. S. N°. 4

te Eck:

Ego (?) *ad Deum verum voco. Fideles* (?) *colligo* (in) *ecclesiam* (?) 1420. *Willem Geltendach* (Veltendael?) *fecit*:

te Lienden;

Door dat vyer bin ick gevlooten:

Peter van Trier ende Johan synen soon hebben mi gegooten int jaer ons heren 1643.

J. Hendrik Vonck van Linden
Jan Gerritsen ende Aert de Wit
kerckmesters in der tyt.
Cornelis Wachtendorf V. D. M. in Linden.

o Godt, u woordt, groot van machten
Luyt klaerder dan metaal;
Geeft ons de genaed end de krachten
Om die te houden altemael!

te Ochten:

Peter van Trier ende Johan van Trier sijnen soon hebben my gegoten:
Door dat vyer ben ick gevloten:

Gevert Gijsbertsen en Henrick Hendricksen Pelsz, kerckmeysteren in der tyt A°. Domini 1643.

benedenrand:

Luyden klincken sijn mijn werken,
So roep ick het volck ter kercke.
Ick luyd hard, dat is wel waer,
Maer Godts woord klinckt machtig klaer.

De klok, die op het Bagijnhof te Ochten gegoten, thans door een klein defect min of meer onzuiver van geluid is, moet voorheen een bijzonder helderen klank gehad hebben, want de dorpslegende zegt, dat de stad Renen ze voor haren prachtigen toren der kerk van St. Kunera begeerde, en er zooveel dubbeltjes voor bood, als er in konden liggen! Dit aanbod klinkt overdreven, maar is het minder, als men bedenkt, dat in die dagen elk gegoed huisgezin in de gemeente gouden en zilveren sieraden, ja zelfs de arme als omstrijd zijn spaarpenning aanbragt, om daaruit

zijn torenklok te gieten; die niet mededeed, rekende zich miskend. Zulk een publiek stuk was dus moeilijk in geld te waardeeren. — Op dezelfde manier was de klok te Ingen saamgesteld, doch deze viel bij een zwaren brand in den herfst van het jaar 1865 uit den toren, en moest, wegens haren gehavenden toestand onbruikbaar geworden, versmolten worden, zoodat de tegenwoordige van jongeren datum is.

Op die oude klok stond in gothische minuskels:

Ten dienste van Gods kerck,
Ter eere van Gods soon,
Is deese klock gemaeckt
Seer schoon en hel van toon.

[Jaartal onbekend]. Jean Paris me fecit.

Ook de klok in den kerktoren te Ommeren is ettelijke jaren geleden, ten einde de oude onbruikbare te vervangen, uit de fabriek van St. Paulinus te Heiligerlee gekomen, en heeft, even als hare zuster te Stolwijk, nog dienst gedaan, toen het feest ter gedachtenis van den driehonderd jaar geleden geleverden slag te Heiligerlee, 23 mei 1868 werd ingeleid.

Te Kerk Avezaat:

Hendrick Jansse Vermoelen, Otto Artsen, kerckmesters tot Avesat Wouter Both ende Eppe van der Arck hebbe mi gegoten tot Utrecht 1640.
Verbum Domini manet in aeternum.

Deze Wouter Both was allerwaarschijnlijkst een bloedverwant van Thomas Both, die vermeld staat op de lijst van klok- en geschutgieters, voorkomende Navorscher VIII, 200, en in 1584 te Harderwijk zijne fabriek had.

Te Zoelen:

Peter van Trier, Willem Evers goten my 1624.
dor dat vier bien ick gevloten;

terwijl men in een actenboek dezer gemeente leest: »De Clock is door Willem Surmondt en Ariaen Peters, kerckmrs· a°. 1624 in den toorn doen hangen en weegt twee duysent tweehonderd pondt".

Treft men een en andermaal (te Lienden, Ochten en Zoelen) den naam van Trier aan, met hetzelfde refrein, waarbij de klok sprekende wordt ingevoerd (»door dat vuur ben ik gevloten;") volgens

Navorscher XIX, bl. 125 — in de anders zoo naauwkeurige en uitvoerige Beschrijving van Tiel door mr. E. D. Rink (1836) zag ik deze bijzonderheid niet vermeld! — moet weleer in de Burensche poort te Tiel eene klok gehangen hebben, in 1564 door een voorzaat, genaamd Hendrik van Trier, gegoten. Die naam had in 't vak van klok- en geschutgieters een goeden klank. De firma was volgens Quix, Geschichte der St. Peter Pfarrkirche in Aachen, S 16 (vgl. Nav. XIX, 84) te Aken gevestigd.

J. ANSPACH.

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Een bruiloftswensch van Cats. (XXV, bl. 391). De slotsom, tot welke onze geachte medewerker ter Gouw komt, wordt ook bevestigd door eene aanteekening van wijlen den onderzoeklievenden A. J. van der Aa. Deze plaatste in den Zeeuwschen volksalmanak voor 1841, blz. 80, eenen »Catsiaanschen huwelijkswensch", in welks slotregel ook de wensch wordt uitgedrukt, dat bruid en bruidegom elkaâr aan flenteren mogten verslijten; en teekende daarop aan, dat Willem Nieuwpoort, kort na de voltrekking van zijn huwelijk met Anna van Loon, in het collegie van gecommitteerde raden door Cats met de bewuste uitdrukking werd begroet.

Van Lennep schijnt zich dus eenvoudig vergist te hebben en vader Cats wijs genoeg te zijn geweest om het geestige, voor eene korte toast-vormige gelukwensching zeer geschikte, maar voor catsiaansch uitspinnen tot langgerekte alexandrijnen zeer ongeschikte beeld, niet als thema op zijne lier te zetten. Of van der Aa zijne aanteekening uit de brieven van de Witt dan van elders ontleend heeft, weet ik niet.

H. M. C. V. O.

Brief van Hugo De Groot aan Rombout Hogerbeets. Dit stuk behoort tot de verzameling van jhr. Storm van 's Gravesande, heer van den Bramel. In deze collectie is, nog een kort briefje

van De Groot aan zijn broeder Willem; de inhoud is niet belangrijk, het heeft kennelijk tot omslag van een ander schrijven gediend. Maar volgens de dagteekening (15 Juli, 1645) moet het een der laatste brieven van den beroemden man zijn.

Mijnheer,

Ick had u E. onlancx geschreven door de soon van den burgemeester Hooft; maer hij is gevangen geworden ende de brieven geintercipeert. 'Daer en was niet sunderlinx in dan dat ick u E. liet weten de voortganck van de Apologie.. V. E. zoon is wel te pas, ende alzoo ons huys (waervan D. Tilenus een deel bewoont) te cleyn was, soo heb ick hem tot mons. d'or gerecommandeert, dye maer twee off drye huysen van ons en woont, soo dat hij dagelicx bij mij can comen, daer toe hem bidde ende sal niet laeten alle mogelicke opsicht op hem te hebben, hoewel hij van selfs wijs genoech is. De Coning is vast besich met de steden van Languedocq te dwingen off tot reden te brengen. Mons. Desdiguiéres gemaeckt connestable onder belofte van ter misse te gaen. Eenige seggen dat die belofte noch niet en is volbracht. Men is hyer vervaert voor de druiste von Mansfeld, dye vast in Lorraine swerft wy sullen sien waer hy sal voleyndigen. Ick danc u E. in particulariteyten van de gelegenheyt. Ick sal daerop letten soo veel als doenlick is. Van wegen de prefatie gestelt voor mijn ses brieven, ben ick mede zeer bedrouft, alsoo het buyten twijffel de vrucht van het bouck sal benemen. De brief dye uE. my toesondt is wat te laet gecomen, om in myn werck geemployeert te werden, maer het con hyer namaels te passe comen. De goede God wil u E. troosten ende stercken, ende my de gelegentheyt geven omme u E. te dienen. Tot Parijs, den XXVIII Julij XVIcXXIJ).

u E. dienaar en vriend.
H. DE GROOT.

Tilenus wordt o. a. vermeld in de Brieven van Wtenbogaert door Dr. H. C. Rogge, II b. bl. 2. en Monsieur d'Or aldaar, bl. 127.

Zutphen. J. G. FREDERIKS.

Saksisch volksrijm op den Hermansslach. In het bekende tijdschrift die Gartenlaube (1875 bl. 612) deelt iemand die te Petersburg woont, maar die te Friezenveen in Twente t'huis behoort en daar ook geboren is, mede, dat te Friezenveen het volksrijm op den Hermansslach nog bekend is. Dit tamelijk bekende rijmke, waaraan groote merkweerdigheid moet toegeschreven worden, is trouwens ook nog in andere saksische en friso-saksische streken van Nederland bekend, even als in de saksische en friso-saksische streken van Duitschland, vooral, wat ook zeer natuurlijk is, in Westfalen. Het bewijst dat ook de voorouders der nederlandsche Saksen mede hun bloed hebben gestort in dien gedenkweerdigen slag in het Teutoburger woud, om de germaansche, de duitsche vrijheid tegen de romaansche, de waalsche indringers te verdedigen, en dat zij hun deel hadden aan den roem die daar werd behaald. Het bewijst de éénheid van het saksische volk, dat aan weêrszijden der pruissisch-nederlandsche grenzen gezeten is.

Onze Friezenveender deelt de eerste regel van het Hermansrijm aldus mede:

»Hermann! schla Lärm an! la piepen, la trummen!"

Zoo als men ziet, 't is in hoogduitsche letterweerde geschreven, wat onnoodig en min duidelijk is.

Maar is het hoogduitsche woord *Lärm* niet een gallicisme, een verknoeiing van het fransche *alarme?* Als dit zoo is, dan kan *Lärm* onmogelijk in den oorspronkelijken tekst van het Hermanslied voorkomen. En als dit woord dan, mogelijker wijze, in Duitschland, ook bij het volk, later in 't Hermanslied is binnengesmokkeld, toen men de oorspronkelijke bewoordingen niet meer verstond, in de saksische streken van Nederland kan zulks toch onmogelijk het geval geweest zijn, wijl het woord *lärm* dáar te eenen male onbekend is bij het volk.

Maar de nederlandsche vorm van dit rijm, die, althans in sommige streken van Duitschland (Westfalen) ook even zoo gehoord wordt, is:

»Hermen! sloa dermen, loat pîpen, loat trummen!" of ook:

»Harmen! sloa darmen", enz.

al naar verschil van tongval bij de verschillende volksstammen.

Wat is »darmen slaan"? Ik denk: snarentuig bespelen; snaren =

darmen. Of misschien het zelfde als *trummen,* trommelen, op uitgespannen, gedroogde darmen slaan, zoo als bij den overouden rommelpot.

Haarlem. JOHAN WINKLER.

VRAGEN.

De bruiloft van Kloris en Roosje. Gaarne zoude ik door middel van den Navorscher vernemen, wie de maker is van het kluchtspel De bruiloft van Kloris en Roosje, dat gewoonlijk in den aanvang van het jaar ten tooneele wordt opgevoerd na Vondels Gijsbrecht van Aemstel.

[Men is het er niet eens over. Zie Nav. XIV, bl. 77, 141.]

B.

Lied. Où peut on être mieux. Kan een der lezers van den Navorscher mij ook opgeven, wie de componist is van het fransche volkslied, Où peut on être mieux qu'au sein de sa famille?

[Het is uit de opera Lucile van Grétry.] F.

Braga. Onder bovenstaanden titel verscheen in 1842—44 een dichterlijk-kritisch tijdschrift, dat onder leiding van twee studenten der Utrechtsche Hoogeschool, nu mannen van naam op 't gebied van letteren en wetenschappen, eene verkeerde richting in de letterkunde van dien tijd bestreed en, in geestigen vorm gehuld, de meest krasse, maar ook de meest ware kritiek die immer is uitgesproken, deed hooren.

Dat tijdschrift, dat nu nog alle actualiteit heeft en waaromtrent »veel gegist, weinig geraden is geworden," verdient, vóór dat redacteuren en tijdgenooten ten grave zijn gedaald, bestudeerd en besproken te worden, wijl het in vele opzichten een belangrijke bron is voor de kennis van den toestand van neerlandsch dicht en ondicht in de 1e helft der 19e eeuw.

Daartoe deed ik eene poging door het opstellen van eenige »Braga-Studiën," die geplaatst werden in het Nederlandsch Museum

onder redactie van den Hoogleeraar Heremans te Gent, meenende daardoor tegenspraak te zullen uitlokken en meerdere punten ontdekt of ontsluierd te zien.

Gedeeltelijk heb ik tot heden dit doel bereikt. Slechts enkele op- en aanmerkingen of aanvullingen en verbeteringen, waarvoor ik recht dankbaar ben, heb ik ontvangen, doch nog altijd blijft »Braga" veel duisters houden, vooral ook omdat ik niets in druk uit dien tijd of later over dat tijdschrift heb kunnen vinden.

Ik noodig daarom letterkundigen, navorschers en bibliographen uit zoo welwillend te zijn om aanwijzingen of mededeelingen te doen, terwijl ik de tijdgenooten (in het bijzonder de medewerkers) opwek, om, waar de kieschheid het toelaat, mij de gewenschte inlichtingen te geven. Eene voorgenomen omwerking mijner »Braga-studien" zou daardoor zeer gebaat worden.

Utrecht. A. J. SERVAAS VAN ROOIJEN.

KUNSTGESCHIEDENIS.

Geheimzinnig portret. (XXV, bl. 451.) Bij het t. a. pl. medegedeelde heb ik nog het navolgende te vragen.

Het wapen van den afgebeelden persoon is in drieën verdeeld; boven (1) op gouden grond een roode ossenkop, daarnaast (2) op gouden grond een zwarte klok, daaronder (3) twee groene tot elkaâr gebogen takjes waarboven een roode roset. Indien het jaartal waarop de man wijst niet als 73 maar als 75 moet gelezen worden, zou hij daarmede kunnen doelen op den bekenden wreedaardigen moord in 1575 gepleegd op de onschuldige r. kath. noordhollandsche huislieden, Koppe Kornelisz. en zijn zoon Nanning, door Sonoi, stadhouder van prins Willem in het Noorderkwartier.

De predikant Juriaan Epesz., die door den stervenden Nanning binnen drie dagen voor 't jongste gerigt was gedaagd, stierf ook binnen dien tijd, en hierop doelt misschien de afgebeelde persoon door het ophouden van zijn duim en twee voorste vingers, die hij aan den toeschouwer toont. G. A. S.

VRAGEN.

Meurssen-toren onder Didam genaamd de Berg-oord. Deze toren van enkel duitsteen, drie verdiepingen hoog, hebbende, volgens Slichtenhorst, Tooneel des lands van Gelder (Geld. Volksalm. 1835 bl. 25) boven een ijzeren luyk, met een armgat in de muyr flanx wyse van onderen tot boven opgaende, werd in 1609 afgebroken. Bestaan hier nog afteekeningen van? en wat weet men meer van het dood lichaem in volkomen wesen dat daer binnen lagh »bloot op stroy" en dat voort van een viel toen de metselaers daarby quamen? Waar zijn de oude potjens gebleven die met gebeente van gevoghelte enz. daar rondom lagen? J. D. / L.

Romeinsche grafsteen van een Fries. In de Gedenkteekenen der Germanen en Romeinen aan den linkeroever van den Neder-Rijn ontdekt en opgehelderd door dr. L. J. F. Janssen (Utrecht 1836) bl. 224, komt het volgende op pl. XIV (2) afgebeelde bij Nieuw-Louisendorf gevonden grafschrift voor:

D. M. RO
HINGE
VET. N. F.

hetgeen Janssen t. a. p. aldus aanvult;

Dis Manibus.
ROHINGE.
Veterano (us) Natione Franco (us.)

Hij voegt echter daarbij de opmerking, dat hem in geen ander romeinsch opschrift de naam *Francus* is voorgekomen tenzij in een ander afgebroken, door hem t. a. p. bl. 120, (pl. VII) medegedeeld opschrift waar het CVS. door hem tot (*Fran*) CVS. is aangevuld.

Indien nu de aanvulling *natione* juist is, dan vermoeden wij dat *F.* moet aangevuld worden tot *Frisius* of *Frisaevus.*

Volgens den Vrijen Fries III, bl, 8—10 toch vindt men te Rome een grafsteen, waarop men las: *Bassvs. Neronis. Caesaris. corpore. cvstos.* NATIONE FRISIVS etc. en op eenen anderen te Interamna gevonden: *Hilarvs, Neronis, Corpore Cvstos* NATIONE. FRISAEO op een

derden: *D. M. Avr. Vero, eq. sing. avg.* NAT FRISEO, en op een vierden: *D. M. T. Fl. Verino* NAT. FRISAEVONE.

De bijvoeging van *natio* schijnt dus op de romeinsche grafsteenen van friesche krijgers vrij algemeen in zwang te zijn geweest.

J. D.
L.

Asciburgium. Asberg bij Meurs. In de Gedenkteekenen der Germanen en Romeinen aan den linker oever van den Neder-Rijn ontdekt en opgehelderd door dr. L. J. F. Janssen (Utrecht 1836) bl. 53 en 171—174 vindt men het eene en andere over en uit een zeer zeldzaam door den graaf Herman van Neuenar in de 16de eeuw over Asciburgium in de latijnsche taal uitgegeven geschrift. Het is o. a. genoemd door Bertius in zijne Comment. Germ. Edit Amstel. 1616 p. 523, die (zie Janssen bl. 173) er woorden uit aanhaalt en zou in 1551 te Keulen gedrukt zijn. Vruchteloos heeft dr. Janssen getracht dit geschrift, de Asciburgio, te bekomen. Schuilt het ook in het een of ander Corpus scriptorum? — Ook de volgende zeldzame geschriften over Asciburgium kon dr. Janssen in 1835 niet onder de oogen krijgen: zie t. a. p. bl. 79 (1).

1) J. C. Hagenbuch, De Asciburgio Ulixis ad Taciti locum Excercitatio. Tiguri 4o. 1723.

2) J. G. Altmannus, De Ascibnrgio Ulixis ad Hagenbuchium Epistola. Bernae 4o. 1723.

3) Hagenbuch, Epistola responsoria ad Altmannum. Tiguri 4o.

4) Altmanni, Epistola secunda de controversa Taciti lectione. Bernae. 4o.

Wie kan ze mededeelen aan J. D.
L.

Basreliefs van M. Melin. (Vgl. XXV, bl. 395.) Daar de vorst (?) volgens het wapen, een lid van het adellijke genueesche geslacht Spinola is, zoo kan mogelijk het werk van Kuhnholtz, Des Spinola de Gênes, Montpellier 1832, 4°, eenig licht over bedoeld onderwerp verspreiden. Op de Koninklijke bibliotheek te 's Gravenhage zal dat boek wel voorhanden zijn. F. D. O. OBREEN.

VRAGEN.

Portret van 1587. In de pastorij te Zoelen (Nederbetuwe) is aanwezig eene schilderij, voorstellende eene maagd met dik kastanjebruin haar, wier kleeding bestaat in een zwart gewaad met gouden opzetsels. Zij draagt wit borduursel voor de borst, kostbare lubben, eene spaansche kraag en dubbele gouden ketting met peervormig juweel. 't Is een meisje van veertien jaar, volgens opschrift aan de regterzijde: *aetatis suae* 14. Links staat boven in de schilderij: *en Diev sevl* 1587. Zou deze schilderij iemand voorstellen uit de familie Vijgh? Eene jeugdige dochter welligt van jhr. Dirk Vijgh (in 1566 gehuwd met Heilwig van Rossum, erfdochter van Zoelen) sedert 1578 amptman van Nederbetuwe en rigter van Tiel? Zoo ja, dan ligt ook in het devies, EN DIEU SEUL, het bewijs, welke geest het geldersche adellijke geslacht Vijgh bezielde. Ja, zij waren waardig dit devies te voeren, die rij van kloeke »hardevuisten", — zie Nav. XIX, 212, 478, — een Nicolaas, amptman en rigter in Tiel 1578, die vóór en gedurende Alva's schrikbewind, wegens zijne hervormingsgezindheid en afkeerigheid van Spanje bekend stond; zijn zoon Adriaan, die in oct. 1566 de openbare evangelieprediking op het kerkhof te Tiel hielp inrigten, met andere tielsche burgers toen reeds aandrong op het bezit van een predikant, en later kapitein was binnen Gorkum voor den prins van Oranje; — zijn zoon Johan, die reeds onder Brederode de zaak der vrijheid diende, bij gevolg gebannen en van zijne goederen beroofd werd; — zijn zoon Caerl, heer van Est, wiens vijandigheid tegen Spanje en Rome hem tot openbaar verzet aandreef in den Tielerwaard; — zijn zoon Dirk of Diderik, de vermoedelijke vader van het 14jarige meisje, die in 1566 als scholtus of substituut zijns vaders te Tiel, door het in dienst nemen van gewapende burgers met veruitziende plannen tegen Spanje zwanger ging, zich eerlang geheel aan den prins van Oranje aansloot, in diens naam bevel voerde te Buren, en het huis Zoelen, sedert hij heer dezer heerlijkheid was geworden, tot het brandpunt maakte van alle raadslagen en pogingen tot verdrijving der Spanjaarden uit Gelderland. 't Was Dirk Vijgh, die in 1580, door het beroep van Jacobus Vredaeus als eersten vasten predi-

kant, de langgewenschte kerkhervorming te Tiel hielp bestendigen, en in 1592 op den huize Zoelen de pastoors der Nederbetuwe tot het protestantisme deed overgaan. Hem en den zijnen paste de leus: »en Dieu senl", welke hij ook aan zijne kinderen wenschte toegekend te zien.

J. ANSPACH.

VEREENIGING VOOR NOORD-NEDERLANDS MUZIEKGESCHIEDENIS.

Sandra (Margareta de). Indien men haren neef, den weinig bekenden maar niet onverdienstelijken leidschen dichter, Willem van Heemskerk, mag vertrouwen, beoefende deze »parel", behalve de schilder- en dichtkunst, ook de muziek en zang met buitengewoon geluk. De instrumenten die zij bespeelde waren »vedel, bas en fluit." Zij schijnt in betrekking te hebben gestaan met de Huydecopers en op hun buitengoed Goudestein aan de Vecht [1]) te huis te zijn geweest. (Vgl. het gedicht van W. v. Heemskerk, getiteld »Heusche-Maning aan Mejuffr. Margareta de Sandra" opgenomen in den Bloemkrans van verscheidene gedichten, Amsterdam bij Spillebout 1659 bl. 224.)

A. D. DE VRIES AZ.

Organisten te Zwolle, enz. Onze ijverige correspondent te Zwolle, de heer J. I. van Doorninck, heeft ons eenige aanteekeningen gezonden, die ik hieronder resumeer.

Cremer, Hans Hendrik, organist in de luth. kerk te Zwolle, 1782.

Dusseldorp, Hendrik van. In een bundel met Geldersche dijkregten door hem geschreven, noemt hij zich »cijn pijper bynnen Deventer" met de dagteekening 25 april 1515.

Jansen, Mr. Johan, »organist binnen Swol huwt 13 jan. 1600 Jannchen Berents, Berent Verwersd. tot Nijenhuis."

Metelerkamp, Everwyn, tot organist te Zwolle aangesteld 1706 in de Bethlehemsche kerk.

[1]) En *niet* „onder Eemnes" zooals van Lennep (Vondel VI, blz. 724) verkeerdelijk toelicht. Zie de gedichten van Jan Vos, Rotgans e. a.

Munster, Henrick, organist te Zwolle huwt met attestatie te Windesheim 20 febr. 1638 Henrichien nagel. dr. van Hans van Brakel.

Stege, Jan ter, klokkengieter te Kampen in vereeniging met van Wouw.

Wolters, Wolterus, tot organist te Zwolle aangesteld 26 dec. 1728.

Wegewaert, Willem, klokkengieter te Kampen, op wien de zaak der van Wouws is overgegaan.

Wouw, Geert van, (vader en zoon) } klokkengieters te 's Hertogenbosch, Kampen, Zwolle,
Wouw, Willem en Jasper van. } enz. (Zie over hen het medegedeelde in het verslag der 13e vergadering van de Vereeniging ter beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis, blz. 24 e. v.; aldaar is ook sprake van Jan ter Stege.)

HEIJE.

Organisten.

S. Kierwits, organist in de kasteels capelle te Batavia, vertrok per schip Landskroon naar het vaderland, september 1771.

(Mercurius, Mei 1772)

Mr. Gerardus, organist, werd gebannen uit de stad Groningen, met confiscatie van goederen, den 26 januarij 1570, om den wille van den herv. godsdienst.

(Marcus, Sententien van Alva, blz. 240).

In het Walen weeshuis te Amsterdam is »het fraaie Orgel door den beroemden organist Jan de Graaf" bespeeld bij gelegenheid van het 100jarig jubilaeum.

(Mercurius, April 1771)

N. DE ROEVER AZ.

Noord (Mr. Jakob van), organist van de Oude kerk te Amsterdam, bespeelde als klokkenist voornamelijk het klokkenspel van den beurstoren (afgebroken bij de verbouwing der beurs in 1868). *J. Dullaart* vereerde zijn spel met het volgende gedicht, opgenomen in den Bloemkrans van verscheidene gedichten, Amsterdam bij Spillebout 1659, blz. 553.

OP 'T KLOKKESPEL VAN MR. JAKOB VAN OORT [1]).

O *Jakob,* die d'Ivore fluit
Alleen niet streelt, bekranst met Palmen,
Maar in Gods kerk het schel geluit
Van 't Orgel blaast met hooge galmen.
Gij blaakt mijn Geest met ziel-vermaak,
Wanneer gij van de Beurs haar toren,
Uw Klokke-spel, met hemel-smaak
Aan d'Amsteldamsche Jeugd laat hooren.
Al d'Englen uit het hemel-plijn,
Al d'overheldre Nachtegalen
Die in 't vermaaklijk Tempe zijn,
In d'Amstel-linden komen dalen.
Gij maakt haar, door het zoet geluit
Van uwe Klokk' en Orgel-pijpen,
En uwe schelle Ivore-fluit,
Zoo tam dat ijder haar zouw grijpen
Als of zij zaten in een droom.
Gij doet door uw zielzuivre snaren,
Die bruizende verwoeden stroom
Van 't Y en d'Amstel-vliet bedaren;
De Kooplie'n, op de rijke Beurs,
Die bleeke zorgen schier verstikken
Om 't goed, en harten vol getreurs
Kunt gij door uw gespeel verquikken,
Gelijk een jonge Lente-spruit
Verfrist word door een uchtent-regen;
O *Jakob,* roem van mijne Luit,
Den Hemel storte op u zijn zegen:
En geef dat gij nog menig jaar
Ons harten aan uw Lier moogt snoeren,
Tot u de blijde Hemel-schaar,
Daar David op zijn Harp speelt, voeren.

A. D. DE VRIES AZ.

Portret van G. Voetius (Zie Bouwsteenen II, 187). De bekende Gisbertus Voetius (Gijsbertus Voet) is niet hoogleeraar te Leiden geweest, maar te Utrecht. Verder kan men veilig aannemen, dat er onder de door Houbraken gegraveerde portretten geen van Voetius gevonden wordt. Ik vermoed dat Gerber voor zich heeft gehad het portret van den haagschen geneesheer en dichter Johannes Eusebius Voet (vermeld Bouwsteenen II, 249) in 8°. met een zesregelig onderschrift in dichtmaat van R. Schutte en geteekend: »A. Schouman del. ad viv. 1756." — »J. Houbraken sculps."

J. C. DRABBE.

Eyk. (Jan Jacob van) (Vgl. Navorscher XXIV, blz. 418). Hoewel het volgende niet als antwoord op de vraag beschouwd kan worden, kan het alligt een leiddraad zijn bij nader onderzoek.

Uit het door hem gevoerde wapen, dat ik ook op een moderne grafzerk, ik meen onder de kwartieren van ...... Sweerts, in de

---

[1]) Meermalen komt zijn naam op deze wijze voor, doch dit is ongetwijfeld abusief en moet van Noord zijn. Naar dit gedicht te oordeelen moet hij ook een bekwaam fluitist geweest zijn. S.

St. Jans kerk te 's Hertogenbosch heb opgemerkt, blijkt dat hij tot het oude brabantsche geslacht van dien naam behoorde, waarvan een tak de heerlijkheden Nunen-Gerwen-Neerwetten tot aan 't einde der vorige eeuw heeft bezeten (zie Hanewinkel, Beschrijving van 's Hertogenbosch blz. 333). Kennelijk behoorde tot hetzelfde geslacht de gorinchemsche schepenfamilie van Eyk van Brussel, gezegd Bercheyk, wier wapen als volgt beschreven wordt:

Doorsneden.

Boven: van zilver met 3 geknotte palen van sabel.

Onder: van goud met 3 bloemen van lazuur, gesteeld van sinopel, gebonden van keel.

Van deze branche waren er leden te Utrecht en Rhenen bekend. Te Rhenen zat zij (17e eeuw) in de schepenbank. In lateren tijd komen er ook Bergeyken in Tiel voor.

De opgegeven kwartieren zijn de wapens meest van brabantsche geslachten, vermoedelijk van:

(Rechts)	(Links)
1. van Eyk.	1. ?
2. Beys (?) (eene familie te Breda en te 's Hertogenbosch in de regeering.)	2. ?
3. van Beest (oorspronkelijk geldersch geslacht met eenige vertakkingen in Brabant, vooral te 's Hertogenbosch).	3. de Bijr (bekend brabantsch geslacht)
4. van der Straten of Braakelmans of v. d. Meulen. (?) } alle brabantsche familiën te Brussel en Gent.	4. de Roock.

Dat de familie van Eyk uit »'t braaff geslacht der Baxen" stamt, zal nog bewezen moeten worden.

N. DE ROEVER AZ.

Tollius. (Zie Bouwsteenen I, blz. 48.)

De heer J. C. Drabbe te Leiden maakt mij opmerkzaam, dat de eigennaam van Jacobus Tollius niet was *van Toll* maar *Toll*. Fami-

liepapieren welke onder hem, als kleinzoon van den in 1822 overleden hoogleeraar H. Tollius, berusten, leveren hiervan de zekerheid. Uit deze papieren blijkt verder, dat zijne geboorteplaats Rhenen was en niet Utrecht, hetgeen bovendien bevestigd wordt door het onderschrift van een »Carmen seculare in trecentesimum primum natalem — Academiae Heidelbergensis", voorkomende in »Jacobi Tollii Fortuita", Amst. 1687, alwaar hij zich noemt Jacobus Tollius »e Grinnibus Trajectinus" [1]).

Of Joannes Tollius van Amersfoort tot dezelfde familie behoort, is niet met zekerheid te bepalen: doch de waarschijnlijkheid ligt voor de hand, daar beide uit het Sticht van Utrecht geboortig zijn.

Den heer Drabbe dankzeggende voor zijne mededeeling, houd ik mij aanbevolen bij ieder die hieromtrent eenig meerder licht kan verschaffen.

HEIJE.

TAALKUNDE.

Den aap vinden. (XXV, blz. 294.) Zijn conjecturen gevaarlijke dingen, dan zijn breede conjecturen wel de gevaarlijkste daaronder; toch waag ik er eene.

Toen onze ontslapene medewerker J. H. van Dale nog een kind was, had hij eene zeer zwakke gezondheid, zoo als die dan er ook trouwens met de hem schaarsch toegemeten jaren niet op gebeterd is. Dien ten gevolge moest hij dikwijls het huis houden en zijn grootvader, een bekend landmeter, gaf hem, na eene wel afgewerkte rekenles, een doos met poppen, ik meen 13. Een dezer poppen was veel korter en dikker dan de overige. Deze poppen werden, behalve de korte, in een kring geplaatst, de korte werd op een centimeter afstands buiten den kring geplaatst, doch zoo, dat de speler van zijne standplaats altoos de korte pop achter de overige, doch in eene regte lijn voor zich had. Iedere pop was met een getal gemerkt, de korte droeg het hoogste getal. Dit getal stelde naar willekeur pepernoten, centen,

[1]) Zie Facciolatus (duitsche uitgave) in voce Grinnes.

dubbeltjes, zelfs kwartjes voor. Men speelde het met zooveel spelers als men wilde, op zijn minst echter met z'n beien. De speler had een doorgezaagden, op de vlakke zijde sterk uitgeholden bal in de hand: deze bal nu moest zóó uitgeworpen worden, dat hij eenigszins spiraalvormig om den kring liep. Wierp hij nu een of meer beelden zonder het korte omver, dan trok hij uit den inzet het getal voorwerpen op de beeldjes staande; was echter de korte mede gevallen, dan moest hij zooveel inzetten als daarop en op de overige beelden stond. Had hij 't geluk den korten alleen om te gooien, dan trok hij het getal daarop vermeld of won de geheele pot, dat hing van de vooraf gemaakte bepaling af. Dat spel kwam dus overeen met een nog wel in gebruik zijnd kegelspel, *zottebollespel* genoemd. Doch oorspronkelijk bestonden de beelden uit monniken en de korte was hun abt. *Den abt* versneld uitgesproken *denapt*, is reeds zeer vroeg in *den aap* veranderd en ook de monniken verdwenen en werden andere beelden of eenvoudige kegels. Die nu den abt of den aap trof won het spel, doch het was een heele kunst dezen alleen om te gooien, en bij hoogen inzet had hij die dus den aap vinden mogt een buitenkansje.

'k Geef deze gissing voor wat ze is, eene — gissing. 'k Moet echter opmerken, dat men in Zeeuwsch Vlaanderen ook wel degelijk, in dezelfde beteekenis als een verborgen schat rooven, zegt: *d'n aap is gevlooid,* zelfs onder 't volk *geluust.*

Nu is er nog iets opmerkelijks: sommige moeders, niet altoos de verstandigste, foppen een nieuwsgierig kind wel eens met op de vraag: moeder wat doe je toch? als eene of andere geheimzinnige handeling der moeder 's kinds aandacht trekt, te zeggen: *och niks a's apen vlooien!*

En — misschien deed al dat gissen wel missen — tot de zeden en gewoonten der apen behoort, even als tot die der eksters, de zucht om iets te verbergen; zou de spreekwijze dus niet een zeer natuurlijken grond hebben?

G. P. ROOS.

Ooievaar-lepelaar. (XXV, bl. 358). In Overijssel zingt 't jonge volkje als 't een ooievaar ziet vliegen:

»Eileuver
Klokkenkleuver
Duitendief
Hij 'et sien vaâr of moêr nie lief."

Aan 't Uddelermeer. A. AARSEN.

Koffie-kuken. (XXV, bl. 198, 354.) Om 't aantal benamingen van 't lievenheershaantje aan te vullen, zij gemeld dat 't diertje op de Veluwe *meizoentje* genoemd wordt.

Aan 't Uddelermeer. A. AARSEN.

Namen van huizen. (Vgl. XXIV, bl. 553). Vraagt men een Middelburger of Verenaar, waarom draagt de herberg tusschen die beide plaatsen den naam van *'t Huis ten halven,* ongetwijfeld zal men ten antwoord krijgen »omdat het op de helft van den weg tusschen die beide plaatsen ligt." — In eenigen anderen zin heb ik er nooit over hooren spreken, alhoewel de eene helft eene herberg en de andere een horlogiemakers winkel is.

Een groot kwartieruurs ten N. van Sas van Gent treft men eene herberg aan, »*huisje drie kwart*" genaamd, dat is: het huis gelegen drie kwartier uurs van Sluiskil. — Ik kan mij anders niet verklaren hoe die herberg aan zulk een' naam komen zou.

F. CALAND.

Namen van landerijen enz. (XXV, bl. 467). Onder de opgesomde namen zoek ik te vergeefs naar dien van de Lennepekamer, een akker bij Nijmegen, waarvan mij het bestaan, maar niet de juiste ligging bekend is. Zoo als men zich herinneren zal, komt het woord *kamer* ook in de uitdrukkingen de Guldenkamer (een vicariegoed te Malden in 't Rijk van Nijmegen) en de Rietkamer (eene uiterwaard te Hien) voor. *

Eigenaardige uitdrukkingen bij verschillende spelen. Even als elders in ons vaderland zijn ook te Middelburg de jongens aartsliefhebbers van tollen. Soms schaart een aantal jongens zich bijeen en vormt een kring, waarbinnen dan al de tollen geworpen worden. Nu moet er gezorgd worden, dat er altijd ten minsten één tol in dien kring draaiende blijft: dit noemt men »het vuur aanhouden." *

Saks, Sakser. Er bestaat wel degelijk onderscheid tusschen de beteekenis der woorden Saks, meerv.: Saksen, en Sakser, meerv.: Saksers. Een Saks is een man, behoorende tot den grooten, ouden, duitschen volksstam der Saksen, waarvan de nakomelingen thans nog wonen in 't grootste gedeelte van 't noordwestelijke Duitschland, tusschen Friezen ten noorden en Franken ten zuiden. De inwoners van 't grootste deel van Holstein, 't voormalige Hanover, Oldenburg, Drente, Gelderland, verder van geheel Westfalen, Twente, Salland, zijn Saksen, van saksischen stam. Zoo moet men, dien ten gevolge, ook spreken van Anglo-Saksen en Friso-Saksen; niet van Anglo-Saksers; dat is bare onzin.

Een Sakser is een inwoner van het hedendaagsche koninkrijk Saksen. Deze lui zijn oorspronkelijk geen Saksen, niet van saksischen stam. Integendeel, de meeste Saksers zijn oorspronkelijk niet eens van germaanschen stam; ja, de meeste inwoners van het hedendaagsche koninkrijk Saksen zijn van slavischen stam; 't zijn verduitschte Wenden. In een deel van 't koninkrijk Saksen is de verduitsching van de Wenden nog lang niet volbracht; in de Lausitz namelijk wonen nog duizenden echte Wenden, die geen duitsch, maar slavisch spreken. Men gevoelt hier de tegenstrijdigheid met 't gezond verstand, om deze Wenden, 't zij ze dan reeds verduitscht zijn of niet, den naam van Saksen, van dien ouden, volbloed-duitschen volksstam te geven. Niettemin zijn ze Saksers, inwoners van 't koninkrijk Saksen. Maar een Sakser heeft met den ouden Saksenstam en met het oude Saksenland verder niets te maken, dan dat de staat, het koninkrijk waarin hij woont, tegenwoordig, wederrechtelijk, den naam van Saksen draagt. Men is Saks in volkenkundigen, Sakser in staatkundigen zin.

In Duitschland wordt bij geleerden en meer ontwikkelden (niet bij het volk) het onderscheid tusschen *Sachse* en *Sachser* trouw in acht genomen. Ook de Engelschen onderscheiden naauwkeurig tusschen *Sax* en *Saxonian*. Maar in Nederland slaat men gewoonlijk geen acht op de verschillende beduidenis der woorden Saks en Sakser, en gebruikt beide woorden, de een dit, de ander dat, in beide beteekenissen. Dit kan tot verwarring en misverstand aanleiding geven; daarom vestig ik er hier de aandacht op.

Haarlem. JOHAN WINKLER.

Schildwacht = Gramus merdae. Overal in Noord-Nederland is het woord schildwacht als verbloemde benaming voor *gramus merdae hominis* in gebruik. Ook hier en daar in Duitschland gebruikt men, in dezen zin, het woord *wächter*. De reden van deze zonderlinge benaming vind ik opgegeven door Felix Liebrecht in in den zesden jaargang (1874) van Bastian en Hartmann's Zeitschrift für Ethnologie:

»Wie kommt der auch jetzt noch (in Sachsen) gebräuchliche Ausdruck »Wächter" zu der Bedeutung *gramus merdae?* Mir wurde einmal zu Berlin vor länger als dreissig Jahren von einem aus Westpreussen gebürtigen Freunde erklärt, warum man bei gewaltsamen Einbrüchen fast immer vor der Thür des betreffenden Hauses oder sonstigen Gebäudes einen solchen Haufen finde; nicht etwa, wie man gewöhnlich glaube, in Folge des Hohns und der Frechheit der Diebe; sondern weil unter diesen der Glaube herrsche, dass so lange jener rauche, sie gegen Entdeckung gesichert seien. Den Ausdruck »Wächter" brauchte mein Freund nicht, wenn ich recht erinnere; jedoch vermuthe ich, dass der selbe aus jenem Aberglaube herstamme."

Haarlem. JOHAN WINKLER.

Vreemde plaatsnamen. Wat is wel de oorsprong, de afleiding, van de volgende onduitsch klinkende namen van noord-nederlandsche plaatsen: Rockanje of Roekanje, Charlois en Poortugaal in Zuid-Holland, Chaam in Noord-Brabant, Koekange in Drenthe?

De naam van het dorp, oudtijds de schans, de Boertange in Groningerland schijnt ook door velen voor een onduitschen naam gehouden te worden. Want gewoonlijk ziet men dezen naam *Bourtange* geschreven, en ik heb dien naam door een Hollander wel, volgens de fransche uitspraak, als *ange*, engel, hooren uitspreken. Niettemin, de naam is zuiver nederduitsch. In zuidoostelijk Groningerland namelijk en Drente, en in de aangrenzende streken van Oost-Friesland en Bentheim, waar uitgestrekte moeren en venen zijn, de Boertanger moor, de Twiste, de Tinner Dose, enz. dáar noemt men de hooge zandgronden, de geestruggen, die zich als lange, smalle ruggen ver in de lage moeren uitstrekken: *tangen*, in 't enkelvoud *tange*. Dit woord *tange* is van den zelfden

stam als 't woord *tong*, en het zelfde denkbeeld, waardoor men in zee uitstekende gedeelten van 't land *landtongen* genoemd heeft, gaf ook aan deze in 't moer uitstekende zandruggen den naam van *tangen*. Zoo spreekt men in bovengenoemde landstreken van de *hustange*, als een huis op zulk een tange gebouwd is, van de *karketange*, als de kerk er op staat, van de *püttange*, als er een put in gegraven is, van de *kloostertange*, waarop het klooster ter Apel stond, van de *burtange* (*boertange*), als er een buurt of dorp op gebouwd is.

Schansen of forten dragen in Nederland nog al onnederlandsche namen; b. v. Retranchement, Philippine, Crèvecoeur, enz. Juist daardoor kan iemand, die den friso-saksischen tongval niet verstaat, zoo veel te eerder op 't denkbeeld komen dat de Boertange een fransch *Bour*tange is.

Ook de namen van de geldersche dorpen Rhenoy en Acquoy, al hoe waalsch ze er in deze domme spelling ook uitzien, zijn lijkwel zuiver duitsch. Toch spreekt men deze dorpsnamen (even als Charlois), wel op fransche wijze uit. Een nederlandsche spelling is Renooi en Akooi; een zuiverder nederduitsche: Renode en Akode. Deze laatste lettergreep *ooi*, die ook voorkomt in de geldersche dorpsnamen Balgooi, Poederooien (dat soms ook al weer op fransche wijze *Pouderoyen* geschreven wordt) en Ooi bij Nijmegen, en in de noordbrabantsche dorpsnamen Ooien en Litooien, is een frankische vervloeiing van 't oude, goed nederduitsche woord *ode*. Dit *ode* bestaat nog in de hoogduitsche woorden *öde* en *einöde*, en beteekent een woeste, onbebouwde landstreek, een wildernis.

Haarlem. JOHAN WINKLER.

Lincelles, Werwick. Zóo worden de zuiver nederlandsche plaatsnamen Leinzeele en Warwijk, door een Nederlander, in een opstel, dat in de nederlandsche taal geschreven en in een nederlandsch tijdschrift (Navorscher, XXV, bl. 434) opgenomen is, geschreven. Beide plaatsen, Leinzeele in Fransch-Vlaanderen (Département du Nord), en Warwijk in West-Vlaanderen, liggen op zuiver nederlandschen bodem (wat Leinzeele aangaat, natuurlijk niet in staatkundigen zin), zijn door echte Nederlanders, Vlamingen, gesticht,

door deze met zuiver Nederduitsche namen genoemd, en worden nog door Nederduitsch sprekende Vlamingen bewoond. Maar beide plaatsen liggen ook in een landstreek, waar Franschen en verdwaasde Fransquillons alle moeite doen om het germaansche element in het volk, in taal, zeden, denkwijze, te krenken en te fnuiken, en als ze konden, te dooden.

Daarom is het recht en billijk, dat de Noord-Nederlanders, bij wie het germaansche bewustzijn nog levendig is, ook in deze zaak aan de Vlamingen, onze volle broeders, de nederduitsche kroon boven 't hoofd houden, en dat wij de verbasterde namen Lincelles, Werwick, zoo goed als Bruxelles, Anvers, enz. aan de Franschen overlaten. (Zie Navorscher XXI, bl. 611 en XXII, blz. 191.)

Haarlem. JOHAN WINKLER.

VRAGEN.

Jodute. In jaargang 1874 van het Zeitschrift für Ethnologie (Berlin; Wiegandt, Hempel en Parey), in een opstel van A. B., getiteld: Australien und Nachbarschaft, vind ik het volgende, dat mij belangrijk genoeg voorkomt om de aandacht van nederlandsche navorschers er op te vestigen.

»Blutrache ist Pflicht in Australien und die verwandten mütterlicherseits üben Rache an dem mit Blutschuld Behafteten. The moment any great crime has been committed, those who have witnessed it, raise loud cries, which are taken up by more distant natives, and are echoed widely through the woods. The nature of these cries indicates, who has been the guilty party, who the sufferer and those, who are jeedyte (in safety, as unconnected with the guilty family) in Australia (Grey). Würde ein Minsche geschlagen binnen eines Mannes Wehre, idt were Man offte Wiff, dat scholen the Handt kündigen, de in den Wehren is, mit einem Jodute sinen negesten Naburen (Statuta Verd. antiq.). »Die Friesen und andere haben anstatt der Wörter »Waffen, Waffen,''geschrien jodute, dieses Wort wird auch noch bey Beschreiung der gewaltsamer Weiss Ermordeten Cörper im Herzogthum Bremen und

Verden, Hamburg und anderen Stätten gebraucht." Nach Cranz aus dem Italienischen (io mi adjute) erklärt (s. Scherzius)."

Onder aan de bladzijde, waar op het bovenstaande voorkomt, staan twee aanteekeningen. De eerste noot, op het woord jeedyte in den tekst, luidt:

Ab initio Jodute (clamor tragicus) fuit formula communis exclamandi et convocandi vulgus in quovis casu atroci et repentino, ad opem ferendum, quae postea usui forensi inserviit (Wachter). Duten vulgari lingua est sonare (Haltaus). Jo vocula est inclamandi et convocandi (Jodutte oder Jogerüffte), intonare, ut Romae: adeste Quirites (jo dude).

De tweede aanteekening volgt op het woord Cranz en luidt:

Rustica plebs (trophaeum in loco Welperholde) idolum coluere, tanquam veterem Saxoniae deum quem Jodute dixere (Crantzius). When dat ruchtbar worde mit Jodute ropende, edder dergliken (Statuta Frisica), als gedeute (s. Gerhard v. Mastricht). Haseus originem nominis ex clamore Saxonum militari »dio adjuti" deducit.

Dit een en ander kan, dunkt mij, niet op groote helderheid aanspraak maken. Mij althans is lang niet alles even duidelijk. Gaarne zal ik dus de meeningen, de inzichten van anderen aangaande deze mededeeling ontvangen.

Wil de schrijver zeggen dat *jeedyte* een woord is uit de taal der inboorlingen van Australie? Of is het engelsch, oud- of gewestelijk engelsch? Wil de schrijver dit *jeedyte* in verband brengen met het oud-friesche en oud-saksische *jodute?* Is dit woord *jodute* ook van elders, dan uit de bovengenoemde bronnen bekend? Staat de eerste lettergreep van *jodute* werkelijk in verband met het *io* der Romeinen?

Dat dit *io* of *jo* als uitroep van schrik, enz. wel onder de germaansche stammen bekend was en nog is, blijkt ook uit de gewoonte der hedendaagsche Duitschers, vooral in Zuid-Duitschland, om, bij brand, *Feuerjo, Feuerjo!* te roepen, en, bij hevige vechtpartijen: *Mordio! Mordio!* Zoo ook, even als wij zeggen dat iemand als hij schreeuwt van hevigen schrik of vrees, moord en brand roept, zoo zeggen de Duitschers: »*Er schreit Feuerjo und Mordio!*

Haarlem. JOHAN WINKLER.

Baanrots. Smorfioen. Men vraagt de afleiding der woorden, baanrots en smorfioen.

Pissebed. Wat is de oorsprong van den naam *pissebed*, als naam van het bekende schaaldiertje?

Spreekwijze. Slapen als een os. Waarom duidt men een diepen en vasten slaap aan, door te zeggen: *slapen als een os.*

E. LAURILLARD.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

De geslachten de Hochepied en Colyer. (XXV bl. 144, 205 en 317.) Jean Baptiste de Hochepied, door den heer E. Laurillard vermeld als in 1659 kerkmeester van de Ooster kerk te Amsterdam, was de zoon van Daniel de Hochepied (geb. 1596, tr 26 mei 1626 Catharina van der Meerckt). Als regelregte afstammeling van Daniels broeder Jean de Hochepied (= 2 febr. 1616 te Leiden Emilia Du Moulin, gezegd van der Meulen) heb ik onder mijn bereik eene met veel zorg tot de helft der vorige eeuw bewerkte genealogie van het geslacht Hochepied, welke ik volkomen bereid ben aan den Navosscher mede te deelen, zoo de redactie meent dat de lezers er belang in zullen stellen en zij niet vreest, dat daardoor te veel plaats zoude worden weggenomen. In elk geval kan ik voorloopig omtrent Jean Baptiste de Hochepied het navolgende vermelden en daarbij tevens nog het eene en andere voegen tot rectificatie van het vroeger medegedeelde omtrent dit geslacht.

Jean Baptiste de Hochepied huwde 1o. Geertrui Spiegel, dochter van Elbert en Petronella Roeters; 2o. Constantia Boudaan Courte. [1]) Uit het eerste huwelijk werd o. a. geboren in 1657:

[1]) Uit dit huwelijk werd geboren Jean Baptiste de Hochepied, schepen van Amsterdam en bewindvoerder van de W. I. Compagnie = Agneta van der Graaff waarbij geene kinderen.

Daniel Jean de Hochepied † 1723 als consul te Smirna =.... Catharina Clara Colyer (dochter van Justinus en Engelberta Oem van Wijngaerden).

In het Biogr. Woordenb. van van der Aa wordt vermeld, dat Daniel Jean de Hochepied eerst huwde met eene zuster, daarna met eene dochter van Justinus Colyer. In mijne genealogie vind ik daarvan geen spoor hoegenaamd. In den Navorscher XXV bl. 144 wordt gezegd, dat uit dit huwelijk *achttien* kinderen werden geboren en dat de oudste zoon ongehuwd te 's Gravenhage in 1717 zoude overleden zijn. Ik vind in mijne genealogie dezen Justinus Constantinus niet en in het geheel slechts *vijf* kinderen vermeld — namelijk:

I. Jakobus Byzantius geb. 1686 † 1736 = Margaretha Constantia van der Wielen (waarbij geen mannelijk oir).

II. *Daniel Alexander* (die volgt) A.

III. Maria Benedetta.

V. Petronella Jakoba = John Cooke, engelsch consul te Smirna.

V. *Elbert* (die volgt) B.

A Daniel Alexander de Hochepied werd door keizer Leopold I in 1707 in den adelstand verheven met den titel van baron. Hij was de stichter van den zoogenaamden smirnaschen tak. Hij was geb. 1689 † .... = 1727 te Smirna Catharina Elisabeth Frémeaux, geb. 1704 † 1728. Hun zoon was: Daniel Jean, baron en graaf de Hochepied geb. te Smirna 1727 † .... = 1 maart 1763 Maria Crawley. Hij werd door Maria Theresia in 1741 tot graaf verheven. Hun zoon was

Jakobus de Hochepied, geb. 1765 †.... = 1798 Sarah Petronella van Lennep (dochter van David George en Anna Maria Leijstar) geb. 1771 † 1824.

Uit dit huwelijk werden o. a. geboren:

a Jean Edmond 1809 † .... *b* Frederik Peter 1812.

Beide in 1829 ingelijfd in den ned. adel met den titel van jonkheer en in 1843 waarschijnlijk nog in leven, maar omtrent welke ik niets meer weet te vermelden. Er bestaat reden om te veronderstellen dat er nog wel afstammelingen van den smirnaschen tak aanwezig zijn.

B. Elbert de Hochepied, geb. 1702 † .... = ... Anna Margaretha Boelema, dochter van Gerard en.... geb.... †....

Uit dat huwelijk werden geboren *twee* kinderen:

I. Gerard Johannes de Hochepied, geb. . . . . † . . . . te 's Gravenhage = Sara Anna Gerlacius (niet Gerlacus Nav. XXV bl 144) geb. . . . † . . . .
Deze hadden, zoo als men zegt, zes of zeven kinderen, o. a.
a Johannes Adrianus de Hochepied, geb. 1785, in 1803 student te Leiden † . . . .
b Gerrit Pieter Anthony de Hochepied, geb. 1789, in 1808 student te Leiden.

II. Clarissa Catharina de Hochepied, geb. . . . † . . . . = ... sir James Porter, ambassadeur bij de Ottom. Porte, waarbij éénc dochter . . . . Porter, geb. . . . † . . . . = ... Larpent, geb. . . . † . . . . , die die den naam van Hochepied bij den zijnen aannam en wiens nakomelingen zich nu schrijven De Hochepied Larpent. Een dezer nakomelingen woont of woonde althans nog in 1874 te Calcutta.

Ik vond nog Hugo Balthasar Samuel Georges de Hochepied, in 1818 ingelijfd in den nederl. adel met den titel van jonkheer. Ik gis dat hij ook een zoon was van Gerard Johannes, hoewel men zegt, dat diens kinderen alle ongehuwd overleden zijn, het laatste in 1817. Indien dit zoo is, zou H. B. S. G. de Hochepied ook een zoon kunnen zijn geweest van Jakobus, sub litt. A vermeld.

Vele der oningevulde data zouden bij eenig onderzoek, vooral te 's Gravenhage, in de doop- trouw- en sterfboeken gemakkelijk tot klaarheid gebragt kunnen worden.

Het wapen van Hochepied door den heer E. Laurillard gezien is het oude wapen van de familie en is nog al vermeerderd en gewijzigd ná of bij de verheffing in den adelstand, zoo als meermalen geschiedt, hoewel het steeds tot verwarring onnoodig aanleiding geeft. (Rietstap. bl. 816).

Omtrent de familie Colyer (niet Collyer, hetwelk, geloof ik, eene verkeerde spelling is) kan ik nu nog niets bepaalds mededeelen. Het wapen in mijne genealogie wijkt nog al wat af van dat door Rietstap beschreven bl. 263, om dezelfde reden zeker als boven vermeld. Het wapen van de familie de Hochepied Larpent is genoegzaam gelijk aan het vermeerderde en gewijzigde van de familie de Hochepied zelve (bl. 816).

Utrecht. J. I. D. NEPVEU.

Geslacht Bartolotti. Op bl. 367 wordt o. a. vermeld: »Bijaldien de opgaaf der genealogie Huijdecoper *geheel* juist is, dan zou men vermoeden, dat bij Gulielmus (van den Heuvel) († 1673) de familienaam liet eerst met »tot Beichlingen" is vermeerderd geworden."

Tot toelichting daarvan kan, met verwijzing tot van Leeuwen Bat. Ill. bl. 1072 en 1073, door mij worden medegedeeld, dat de naam van den Heuvel toe Beichlingen ook vroeger, en wel reeds vóór het jaar 1499 door dat geslacht, destijds te Delft woonachtig, is gevoerd.

De zeer Edele en WelGeboren Heer Rutger van den Heuvel, Grave in Beichlingen, geboren in 1398 en omstreeks 1480 te Keulen overleden, was gehuwd met Magteld gravin van Manderscheidt.

Uit dat huwelijk zijn o. a. geboren:

1°. Jonker Tieleman van den Heuvel toe Beichlingen, die volgt;

2°. Jonker Frederik van den Heuvel toe Beichlingen, gehuwd met Agnes van der Does; en

3°. Jonker Jurriaan van den Heuvel toe Beichlingen.

Jonker Tieleman (of Tielman) van den Heuvel toe Beichlingen, Rutgersz., geboren in 1450, overleden te Delft 2 october 1536, generaal onder Frederik van Saksen, huwde te Delft met Alida Dirksdr. van Rodenrijs. Zij overleed te Delft 19 november 1535. Zij verkregen het burgerregt te Delft en zijn in de Oude kerk aldaar onder een zerk met hunne wapens begraven.

Hun zoon was mr. Willem Tielmansz. van den Heuvel, overleden te Delft 16 october 1558, binnenhavenmeester te Delft 1545, veertig raad en vroedschap 1548, en schepen aldaar 1548, 49, 55, 56 en 58. Hij was gehuwd met Anna van Melisdijk, dochter van Jan van Melisdijk, schepen burgemeester en raad te Delft, en van Catharina van Dijk, en bij haar vader van

Claas Willemsz. van den Heuvel, overleden te Delft 18 september 1583, brouwer te Delft, en aldaar veertig raad 1566, buitenhavenmeester 1572, schepen 1575, weesmeester 1576, 1578 en 1579, burgemeester 1577, 1580, 81 en 82. Zijne vrouw was Elisabeth Meerman, dochter van Gerrit en Maria van der Meer.

Dit geslacht van den Heuvel voerde een chevron van zilver op sabel.

's Gravenhage. VAN RHEDE VAN DER KLOOT.

Geslacht Bartolotti. In 1730 was Adriaan Jan Bartholotti van den Heuvel tot Beichling eigenaar van Rijnenburg. Hoogstraten Woordenb. art. Rijnenburg.

V. Leeuwen Batt. Ill.: bl. 1072 en 1073 vermeldt Rutger van den Heuvel grave in Beichlingen, overleden te Keulen, en diens drie, volgens een t. a. p. opgenomen schepenbrief, in 1499 te Delft verblijf houdende zonen, t. w.: Tieleman † 2 oct. 1536, gehuwd met Alijd van Rodenrijs, Dirksdr, † 19 nov. 1535; Frederik, gehuwd met met Agnes van der Does, en Jurriaan.

Staan de genoemde personen in eenige betrekking tot het meissensche graaflijke geslacht van Beichlingen, van hetwelk een lid, Adam Frederik genaamd, in het jaar 1519 het slot en het graafschap Beichlingen aan Johannes vrijheer van Werthern verkocht?

H. C. VAN BAKKENES.

Geslacht de Kempenaer en Loockemans. (XXV, bl. 204, 372). Het wapen van Margaretha Loockemans was coupé: *a*, twee arkelsche fasces van zilver op keel; *b*. drie rozen (2 & 1) van keel op goud.

De familie Loockemans is herkomstig uit 's Hertogenbosch. De grootvader van Hendrik L., die met Geertjen Paulus was gehuwd, was Hendrik Gijsbertsz Loockemans, echtgenoot van Aleijd Noppen, eene zuster van mr. Dirck Noppen, in 1566 raad van Brabant.

De laatstgen. H. Loockemans Gsz. komt voor onder de personen die op 28 augustus 1568 door den hertog van Alba werden ingedaagd. (Zie Oudenhoven, Beschr. van den Bosch, bl. 148).

's Gravenhage. VAN RHEDE VAN DER KLOOT.

Wapen van het geslacht van Alphen. (XXV, bl. 318, 372.) Ter aanvulling der door E. A. P. medegedeelde overschrijving van het wapen van dat geslacht, gesproten uit een jongeren zoon van het zeer oude adellijke geslacht van Cralingen, meent men te mogen opgeven, dat de ster *acht* punten heeft, en dat het helmteeken (op den gekroonden helm) bestaat uit een ossenkop van sabel met zilveren horens.

's Gravenhage. VAN RHEDE VAN DER KLOOT.

Geslacht Kuytenbrouwer. (XXV, bl. 203, 427.) Martinns Antonius Kuytenbrouwer huwde te Amersfoort julij 1798, Johanna Kolff, docht. v. Nicolaas Christiaan, raad en schepen te Amersfoort en Johanna Methorst.

1°. Johanna Clasiua Christina, geb. te Amersfoort 2 julij 1799, huwde 8 sept. 1819 J. F. van Nieuwkuik.

2°. Anna Christina Gerarda, geb. te Amersfoort 9 oct. 18C1.

3°. Johannes Antonius, geb. te 's Gravenhage 2 junij 1803.

4°. Anna Maria, geb. te 's Gravenhage 2 oct. 1804.

5°. Gijsbert Jan, geb. te 's Gravenhage 12 aug. 1806.

6°. Nicolaas Christiaan, geb. te Utrecht 10 febr. 1809, † te Nijmegen oct. 1817.

7°. Helena, geb. te Utrecht 30 sept. 1811.

8°. Martinus Antonius, geb. te Utrecht 21 nov. 1821.

H. C. VAN BAKKENES.

Geslacht Diepenbrock. (XXV, bl. 428.) Gijsbert v. Diepenbroek, in 1409 vermeld als raad van hertog Willem v. Beieren, graaf v. Holland enz.. Mr. Claas v. Diepenbroek, in 1441 raad in den hove van Holland. Nicolaas v. Diepenbroek gehuwd met Alijd v. Swieten, docht. v. Boudewijn, vermeld 1424 en Luitgaard v. Nijenrode (v. Leeuwen, Bat. Ill. bl. 980, 990, 1470 en 1474). D. P. v. Diepenbroek werd 5 janry 1789 2e luit. bij de 5e comp. van het 1ste bat. van het regiment hollandsche gardes te voet en E. T v. Diepenbroek werd 20 julij 1790 vaandrig bij de 6e comp. van het zelfde bat. en regem. (Naamreg. der HH. Milit. Officier. enz. in dienst der V.E. Provinc. 1791). Franciscus Diepenbroek werd nov. 1619 predik. te Horssen.

Volgens de 16 kwartieren van Reinier Schaep tot Winshem, † 1626, is een lid van het geslacht Baarsdonk gehuwd geweest met eene dochter uit het geslacht Diepenbroek, wier moeder mede eene Diepenbroek was (v. Leeuwen, Bat. Ill. bl. 1080). Beide laatstgenoemde, zoowel als Geertruid erfdochter v. Diepenbroek, die gehuwd is geweest met Arnoud van Lijnden, 6en baron v. Hemmen, heer van Blitterswijk, † 1543, behoorden hoogstwaarschijnlijk tot eene geldersche familie, welke welligt haren naam ontleend of gegeven heeft aan de voormalige havezate van dien naam, in de

nabijheid van Lochem, welke in het laatst der 17e eeuw in het bezit was van het geslacht van Welvelde of Weleveld.

H. C. VAN BAKKENES.

Geslacht Persijn. (XXV, bl. 205, 425.)

Welligt was Jacob van Persijn (1581) een zoon van Hypolitus van Persijn, die volgens de Fonseca, La Haye p. 3 (vergelijk echter aldaar p. 6 (11) te 's Gravenhage op den hoek van den Kneuterdijk en de Plaats in 1570 (lees tot 1549) woonde, toen hij raad en president van het hof van Friesland werd. Zie Naamrol bl. 13, Winsemius. Hist. fo. 21. Hij vertrok in 1556 naar Utrecht en stierf aldaar in 1568: v. d. Aa, 213 en 214 (1). Van Loon geeft een gedenkpenning op hem op 1565 »vier jaren later gemunt". I, bl. 71. Hij bezat een penningkabinet, bezigtigd door Goltzius in 1556. Zie C. P. Serrure, Notice sur le cabinet monétaire du prince de Ligne, Gand 1847, p. 357, alwaar men leest »Trajecti ad Rhenum, Hippolytus Persenins Preses", terwijl dit bezoek moet vallen tusschen III Nonas Aprilis en VI Idus Julii. Zie ald. p. 392 en p. 398. Hij was de zoon van Jan Persyn en Digna Hypolitus en gehuwd met Elisabeth de Jonge, overleden 1604, volgens Naamrol bl. 13 en de vele aldaar aangehaalde schrijvers.

J. D. / L.

Geslacht van Belle. (vgl. XV blz. 150, 374). Wie waren de ouders en grootouders van Josua van Belle en van Ida Catharina van der Meyde? Eveneens worden gevraagd de ouders en grootouders van Maria Jacoba van Hoorn, met beschrijving van de wapens en verdere bijzonderheden.

Het wapen van van Belle is volgens du Mont, Fragments généalogiques, van Dycke, Recueil Héraldique de familles nobles et patriciennes de la ville et du franconat de Bruges en volgens Rietstap, Amorial Général, d'azur au lion d'or armé et lampassé de gueules, à la bordure composeé de gueules et d'argent de 16 pièces; zoo heb ik het vroeger ook afgeteekend gezien. In de Genealogische kwartierstaten (kwartieren van M. W. Reepmaker, heer van Strevelshoek) wordt de leeuw gekroond en worden de stukken van de bordure tot 10 verminderd. Is er eenige grond om het wapen

zoo voor te stellen of is het eenvoudig verkeerd, even als in de Geneal. kwartierstaten de dwarsbalk in het wapen der Merwedes in een golvende dwarsbalk wordt herschapen en de springendewindhond uit het wapen van Canis of Kanis in een gaanden wolf?

R. S.

Geslacht Boot. Op de vraag, door den heer M. W. de Jongh gedaan in den Navorscher van junij bl. 318, »wat bij de familie Boot bekend is omtrent de Yonge, voorkomende onder de acht kwartieren van vrouwe Jacoba Mathilda Boot, douairière van Hoynck van Papendrecht", kan ik dit antwoorden: dat, volgens de onder mij berustende aanteekeningen, gezegde Jacoba Magtilda Boot, in 1779 te 's Gravenhage overleden, de dochter was van Johan Boot, gehuwd met Willemina van Paffenrode. Deze Johan was de zoon van Maximiliaan Boot en Dorothea Clara *de Jonge* (niet *de Yonge*) — en Maximiliaan was de zoon van Cornelis Boot en Helena de Pottere. Deze Cornelis was de oudste der 5 kinderen van Johan Boot en Josina Sandelin.

In Kok's Biografisch woordenboek wordt ééne generatie overgeslagen en wordt Dorothea Clara de Jonge genoemd als de vrouw van Cornelis Boot; dat is verkeerd: zij was de vrouw van Maximiliaan, den zoon van Cornelis.

Toen Willemina van Paffenrode, na den dood van haren man Johan Boot, zijn wapenschild met een enkel gouden veld, zonder het zwarte hert er op, had doen ophangen in de Groote kerk te 's Gravenhage, ten blijke, dat haar man, die geen zoon naliet, de laatste was van zijn geslacht, met wien derhalve dat wapen verviel, zijn twee leden uit een' anderen tak van denzelfden stam gesproten, mr. Everhard Boot, raadsheer in den hove van Utrecht en Willem Boot, luitenant kolonel, daartegen opgekomen met een proces bij den hove van Holland, en werd de gezegde weduwe tot het amoveren van dat alzoo opgehangen wapenschild veroordeeld. — De stukken van dat proces, in 1709 gevoerd, zijn van den procureur Breij, van het ééne kantoor op het andere, overgegaan naar den procureur bij den hoogen raad, Clant, die ze in 1860 aan mij heeft gegeven.

's Gravenhage. C. H. B. BOOT.

Vraag naar een wapen. (XXIV, bl. 459). Naar aanleiding van het op deze vraag medegedeelde (XXIV bl. 530) verzoekt men nog te willen mededeelen of de naam der familie, omtrent welke opgaven zijn gedaan, welligt ook op andere wijze is geschreven bevonden, en zoo ja, hoe? en of ook blijkt dat hij door eenige familieleden naar eene der andere schrijfwijzen is aangenomen of verder gevoerd geworden? Tot deze vragen leidt o. m. de omstandigheid dat Const. Huygens in de aanteekeningen wegens het beleid zijner goederen (zie: Bijdr. tot de kennis van zijn karakter door A. D. Schinkel. bl. 79 en 80), den naam in de onder volgende regelen, kort na elkander, op drie verschillende wijze schreef, als: »den 16e december 1640 heb ick gekocht en is mij getransporteert door" enz. »een perceeltje teellands aldaer, ten noorden den Heerenwegh geleghen, belent ten oosten" enz. ten westen het kind van wijlen den proc. Jan de Jong," enz. »den 17e martij 1642 heb ick gekocht van joffer Dorothea Clara de Jonge, eenige dochter ende erfgenaem van den Procur. Jan de Jonghe ende is mij door hare voogden ende oomen Mr. Dirck de Jonge ende Frans van der Meer van Barendrecht, advocaten opgedragen," enz.

* * *

Geslachten Camper en Persyn. (XXIV, bl. 602). De ouders van Johanna Petronella Camper, geb... sept. 1720, overl. te Leiden 1 april 1798, waren, naar gissing, Florentius Camper en Sara Geertruid Ketting, vermeld Navorscher XXIV, bl. 149. Haar echtgenoot, Nicolaas van Persyn, kolonel van de infanterie en kapitein in het regiment hollandsche gardes te voet, was volgens mijne aanteekeningen een zoon van Adriaan v. P., geb. te Rijnsburg april 1677, en van Theodora Jacoba van der Meer, en een kleinzoon van Nicolaas v.P., baljuw van Rijnsburg, en Johanna van Cuijl.

's Gravenhage. VAN RHEDE VAN DER KLOOT.

VRAGEN.

Johan Pieterse van den Brande, gecommitteerde raad van de staten van Zeeland, wegens Tholen, van 1582—1589. Volgens

het medegedeelde door mr. M. F. Lantsheer in Zelandia Illustrata, bladz. 118 en 498, was hij gehuwd met Sophia Resen, overleden 13 januarij 1586. Hij overleed 25 november 1589.

In de Stadsrekening van Arnemuiden van 1593/94 vind ik vermeld jkvr. Anthoinette Cannoye wed. van Jan Pieters »geweest raad van Zeeland."

Het schijnt dus, dat genoemde van den Brande meer dan eens is gehuwd geweest. Is hieromtrent ook van elders iets bekend?

Domburg. H. M. KESTELOO.

Wapens gevraagd. Men zou gaarne beschrijving ontvangen van de wapens, gevoerd door de volgende geslachten, t.w. Schrassert, Gerlings, Blom van Assendelft, de Riemer, Gerlacius en Reytenbach. S.

Geslacht Scheltus. Is ook bekend, wie de echtgenoot, ouders en grootouders waren van Xaverius Scheltus, in het laatst der vorige eeuw heer van Sandelingen of Adriaan Pieters ambacht in den Zwijndrechtschen waard. S.

Geslacht v. Duuren. Gaarne zoude men vernemen, wie de ouders en grootouders waren van Petronella v. Duuren, geb. te Nijmegen 6 oct. 1644, † te Maassluis 1712, echtgenoot van Gualtherus Kolff, predik. te Dalem, Noordeloos en Maassluis. B.

Van Buchell. Min of meer bekend is Hubert van Buchell, kanunnik van St. Marien te Utrecht, wiens »Depositie ende attestatie van die Spaensche Capiteynen ende soldaeten gelogeert tot sijne huyse, gedaen A_o. XVcLXX (1570) op XIIte December" is medegedeeld door jhr. mr. A. M. C. van Asch van Wijck in het Utrechtsch Tijdschrift IV, 287—293 en 324—330. Niet onbekend is Arend van Buchell, kanunnik van St. Pieter te Utrecht, wiens (natuurlijke) zoon Arnoldus van Buchell, geb. 17 maart 1565, overl. 15 julij 1641 te Utrecht, naar het getuigenis van Beverwijk (Beschrijv. van Dord. bl. LXXIV), geweest is »hooggeleert en seer ervaren in des Vaderlands outheit", terwijl Voetius hem noemt Jurisconsultum exercitatissimum, in historiis atque antiquitatibus, si quisquam, versatissimum, et verae religionis studio, nec non prudentia, candore, morum gravi tate et integritate in hac urbe

(Utrecht) spectatissimum, cujus familiaritate et favore, cum viveret, quod mihi aliquot annos frui datum sit, in magna parte felicitatis pono." Maar wie is Emont (?) van Buchell, die 28 febr. 1532 voor Ernst van Meerten, kommandeur van St. Jan te Buren, een actebrief bezegelde, waarbij de kinderen van Koen Wessels aan Aart Goertz. een perceeltje lands te Erichem (bij Buren) opdragen? Deze brief luidt als volgt:

Ick heer Ernst van Merten Comēduer van Sint Johans huyss tot Bueren, doe konde eñ bekenne dat voir my gecomē syn Koen Wesselsz. kynder: Thonyss Koenensz., Jan Koenensz., Gerrit Koenensz., Lyss Koenensz., Cornelis Koenē myt dely (sic) syn huysfrou eñ hebbe mede geloefft gesamētelick voir ghysbert koenensz, die buyten lants is eñ hebben voir my als eē thynssheer opgedragē eñ overgegevē Aert Goertsz. enen hoff haldende ontrent vierdalff hont lants off soe groet eñ cleyn als dat dair gelegen in op Erchem, dair ostwairt eñ westwairt naistgelant is die gemeȳ (algemeene) straet zuydwairt Gerit Verlauwick (van Lawick) eñ nordtwairt Jacob Hermentsz. off wiē mit recht rontom dair naist gelegen is, erffelick eñ ewelick te besitten eñ te gebruyckē eñ synē vryen wil dair mede te doen nu eñ ten ewigē dagen, Voirt soe hebben Koen Wesselsz kynder gesamētelick het eē voir den anderen geloefft Aert Goertsz ewelick te vryen eñ te waren nū eñ ten wigen dagen voir eē vry eygen erue beheltelycken, dat die Comēdeur in der tyt wesende jaerlicx sal hebben wt desen hoff voirsz sess thynsshoender erffelick eñ ewelick, te betalen altyt op Sunte mertensdach eñ noch anderhalve vranckricksse scildt erffrenthē die die kerck van Erchem dair jairlicx wt heeft. En hebben hy eñ vuer gewest als thynssgenotē Jan van būerē eñ rutger henricksz. den olislager eñ meer goeden mānen. In oirkonde der wairheyt soe heb ick heer Ernst van Merten Comēduer voirsz. als eē thynssheer gebede Emōt van Buchell om gebreck wils myns segels dat hy desen brieff voir my besegulen solde; hetwelck Ick Emōt van Buchell om bede wille des Cōmenduers voirsz. gherne gedaen heb eñ om meerder vestenisse wil soe hebbē wy Jan van Buerē eñ Rutger Henricksz. voirsz. als thynssgenotē onse segulen mede aen dese openē brieff gehangen eñ ick Rutger Henricksz. voirgs. oeck om gebreck wils myns zegels heb Ick gebede Hermā Dircksz. voir

my te segulen het welck Ick hermā Dircksz. geerne gedaen heb om bede wil Rutger voirsz. Allet voirsz. sonder argelist Gegeūē int Jair ons Heren Dusēt vijff hondert eñ tweendartich opten achtentwinchsten dach in ffebruar.

Aan dezen brief hebben drie zegels gehangen, doch ze zijn alle verdwenen. Het stuk is in originali voorhanden in het kerkelijk archief te Erichem; zeer natuurlijk, wijl het een document is, ten bewijze dat de kerk aldaar geregtigd was tot een jaarlijkschen tijns uit gezegd perceel gronds.

In dat stuk komt Emōt van Buchell voor als een deftig man, want hij zegelde voor den kommandeur van Sint Jan te Buren. Wat weet men van hem?

Was hij hoogstwaarschijnlijk een bloedverwant van bovenvermelde Hubert, Arend en Arnoldus, ongetwijfeld behoorde tot zijne maagschap Johan Buchell, die te gelijk met Albert die Ruyter in 1557 aan den ambtman Vijgh »opdroeg elf brieven van verwin sprekende op den Tielschen tol van Joost van Swieten" (zie mr. E. D. Rink, Beschrijving van Tiel, 2e Bijlage, 1847, bl. 53).

Dit is duidelijk, dat behalve te Utrecht, ook leden van het geslacht van Buchell zich in de graafschap Buren hebben opgehouden. Ook in Tiel hebben leden van dit geslacht gewoond, want de lijst der schepenen, achter het werk van mr. E. D. Rink, Beschrijving van Tiel (1836), bl 313, vermeldt op het jaar 1579 Maarten van Buchell als schepen van Tiel en Zandwijk.

J. ANSPACH.

Wapen de Joncourt enz. Bezaten de volgende geslachten familiewapens? zoo ja, hoe zijn die?

de Joncourt	Prévost
de Moy	Cellerie
le Plastrier	Boucher
Vollant	Varin
L'Evesque	le Chevalier
Cognard	

G. E.

Geslacht Loper. Waar hoort het geslacht Loper te huis? Gaarne ontving men genealogische opgaven.

G. E.

MENGELINGEN.

Gebruiken bij overlijden en begraven. Zonderling ging het in vroegere dagen in sommige streken van Overijssel toe als een mensch uit het rijk der levenden werd weggerukt! Doch ook heden ten dage bestaan er onder de landlieden in meer dan ééne gemeente nog eigenaardige en overoude gebruiken bij overlijden en begraven, die de aandacht wel waard zijn. In de gemeente Nieuwleusen bijv. hebben die gebruiken in de laatste 50 jaren voornamelijk slechts wijziging ondergaan ten aanzien van eten en drinken, dat, zoo als bekend is, op vele plaatsen een hoofdrol plag te spelen, hoewel de tijden dat die droevige plegtichheid door een slempmaal gevolgd werd, dat, helaas, maar al te dikwijls in vechtpartijen uitliep, gelukkig zeer verre achter ons liggen. In genoemde gemeente nu, alsmede in gedeelten der aangrenzende gemeenten, Staphorst, Dalfsen en Ambt-Ommen, gaat het onder de landlieden ongeveer op de navolgende wijze toe wanneer er iemand het tijdelijke met het eeuwige verwisselt. Terstond worden vier der naaste buurvrouwen (*noodnaobers*) geroepen om het lijk te verkleeden, welke vrouwen zich dan ook onverwijld naar het sterfhuis spoeden. Na eenig toeven neemt men het lijk van de bedstede, kleedt het uit, wascht het en legt het dan, na het een hemd aangetrokken en een nachtmuts opgezet te hebben, in een laken (*hennekleed*) gewikkeld, op stroo in een hoek van het vertrek neder; deze laatste gewoonte begint echter allengs in onbruik te geraken, en het lijk wordt wederom in de bedstede gelegd. Daarna eten de uitkleedsters een boterham en drinken koffie, terwijl de familie gevraagd wordt hoeveel *naobers* (buren) er aangezegd moeten worden en of er verder nog iets te bestellen is.

De mannelijke *noodnaobers* (zijnde de echtgenooten der uitkleedsters) zorgen voor die aanzegging der *naobers*; zij geschiedt van mond tot mond, en wordt genoemd »de buren beroepen." Verder zorgen zij voor de bekendmaking aan de naaste familie van den overledenen, voor de aangifte bij den burgerlijken stand en voor het *verluiden*,

dat is het luiden van de torenklok, wat voor volwassenen gedurende een uur en voor kinderen gedurende een half uur geschiedt.

Des avonds komen de mannelijke *noodnaobers* benevens de andere aangezegde *naobers* ten sterfhuize bijeen, ten einde het *groeve boôn*, d. i. het uitnoodigen der familie tot het bijwonen der begrafenis, onder zich aan te besteden. Het getal der *naobers* wisselt af van 8 tot 12 en hangt hoofdzakelijk af van het aantal genoodigden tot bijwoning der plegtigheid. Deze uitnoodiging wordt eenvoudig in dezer voege mondeling gedaan: »Je wordt verzocht op de *groeve* (of ook wel *begraofenisse*) van N. N. te komen" Op den dag der begrafenis komen de vier mannelijke *noodnaobers* tegen 8 uur in den morgen ten sterfhuize, om van daar, na vooraf koffie te hebben gedronken, het *groevebrood* (kleine, aan elkaâr gebakkene, vierkante tarwebrooden) van den bakker te gaan halen.

Tegen 9 uur komen de vrouwelijke *noodnaobers* om alles in huis in gereedheid te brengen voor de ontvangst der genoodigden want de huisgenooten mogen zelf daartoe geen hand uitsteken. Is het getal der genoodigden groot, dan brengen die vrouwen twee dienstmeiden (*schöttelmeiden* geheeten) mede, niet om te bedienen, maar om af te wasschen en alles op te redderen.

Achtereenvolgens komen dan de genoodigden en gaan aan verschillende tafels zitten; er wordt dan koffie en boterhammen gebruikt. Tegen den middag komen de nood- en andere *naobers* en gaan insgelijks aanzitten.

Wij moeten hier nog mededeelen, dat op al de *naobers* nog de verpligting rust bij te dragen tot het onthaal der gasten, en wel door elk een pond boter aan het huisgezin van den overledenen te geven.

Ongeveer te 2 uur wordt de familie door een der *noodnaobers* gevraagd, of zij gereed is voor de plegtigheid, en dan ligten twee der *noodnaobers* het deksel van de lijkkist, opdat alle, die het mogten wenschen, de gelaatstrekken van den afgestorvenen nog eens kunnen aanschouwen. Daarop wordt het deksel met twee houten pennen op de kist vastgehecht en deze, met het voeteneind vooruit, gedragen naar den in gereedheid staanden wagen. Vroeger gingen de naaste vrouwelijke bloedverwanten dan op de kist zitten, doch thans gaan zij in den wagen vóór en achter de kist zitten.

De overige vrouwelijke genoodigden worden verdeeld in de andere aanwezige wagens, terwijl de mannen te voet gaan. De naaste vrouwelijke bloedverwanten dragen een zwarte kap over de muts en al de vrouwen hebben lange mantels om; de naaste mannelijke bloedverwanten dragen hooge hoeden met zwarte sluiers. De lijkstoet trekt dan stapvoets naar de begraafplaats en als hij op ± 100 el afstand daarvan is gekomen, begint de torenklok te luiden: zulks duurt voort totdat de stoet, na de teraardebestelling, wederom even ver van het kerkhof verwijderd is. Zeer opmerkenswaardig is het, dat de lijkkist altijd met het voeteneind naar het oosten gekeerd in het graf wordt gelegd. Zoo als de stoet gekomen is keert hij ook weder terug naar het sterfhuis, alwaar dan wederom koffie en boterhammen genuttigd worden. Vroeger werd er na de plegtigheid warm bier met beschuit en stroop gebruikt.

Nog verdient vermeld te worden, dat de doodkisten met een soort van verf zwart worden gemaakt en het deksel *opgeroefd* (d. i. scherp) is; doch voor vrouwen, die in het kraambed of vóór dat zij zich na hare herstelling openlijk in de kerk vertoond hebben, gestorven zijn, worden eenvoudig wit geschaafde kisten gebezigd.

Hiermede is het plan dezer beschrijving voltooid. In onze alles veranderende eeuw veranderen de gebruiken en gewoonten onzer landlieden ook en binnen een misschien niet ver verwijderd tijdstip zullen er weinig of geene sporen meer van die eigenaardige gebruiken overgebleven zijn. Het is daarom dat het mij des te wenschelijker zoude voorkomen, dat er ook van andere gemeenten een en ander omtrent dergelijke gewoonten onzer landlieden werd medegedeeld.

MR. R. J. W. F. VAN HOËVELL.

Bijgeloof (XXIV, 119, 256, 557). Een oud stukje beschreven papier bevat het volgende: Dit is het gebed van Keyser Carel dat gesonden was van den Inghel gabriel als hij ten stryde sonde gaen ofte ryden soo wije dit ghebedt ouer hem dracht ofte leest ofte hoort leesen hy en sal niet haestelick sterven. In gheen water verdrinckene noch in geen vier verbranden, noch geen Fenijn en kan hem hinderen, al waerder oock Eenich tempeest geschiedt van

donder ofte blicxeme ende dit gebedt in sijn huijs heeft daer en sal geen schade gheleeden en waarder een vrauwe in Aerbeijde van kinde ende dit gebedt leest ofte hoort lesen ouer hare dracht ofte ouer haer Borsten lecht met goede gratie sy sal verlost worden ende als dit kindt geboren Is soo lecht dit gebedt in syn rechter handt, dat kindt sal syn kerstendom ontfangen en verlost werden van al sijn vianden en ook als 't een mans...... waerder een mensche sieck licht op de straete...... sieckte ofte van Ste Cornelis sieckte soo... breet in syn rechterhant hy sal op staen... genesen alsoo waerachtig als het Euangelie...... zegt In de naeme Jezus genesen sijt Etca dat heylig Cruyce Godts weert van my alle quael, dat heiligh Cruyce moet... stort in my alle goet, door dat heiligh Cruijce goet Comme Ick op den wegh der saligheijt —

Het laatste woord eindigt met een lange streep, de keerzijde is onbeschreven, het papier heeft gediend als omplaksel onder 't leder van den band van een kl. 8°, ongeveer 5 centimeters dik, boeksken. Waar.... staan, is 't verteerd. Kent iemand dat gebed van keizer Karel? Ik ken wel Sint Antonius zeer b. v.; maar wat is St. Cornelis ziekte?

G. P. ROOS.

Lansquenet of lansknechten. Wie kan mij onderrigten omtrent den loop van dit spel, dat in de 17e eeuw veel gespeeld werd?

GESCHIEDENIS.

Smeekschrift der haagsche honden. (XXV, bl. 49). De heer A. M. Ledeboer te Deventer deelt ons mede, dat ook hij bezitter is van een afschrift van dit stuk en tevens van een latijnsch vers van gelijken inhoud, onderteekend R. W. F. mense Aprili 1753.

BESTUUR.

Opperkoopman. (XXV, bl. 442.) Opperkoopman was een rang, dien men verkreeg in dienst van de Oost- en Westindische Compagnie.

Mom was opperkoopman van het kasteel te Batavia.

Bij de O. I. C. was de opklimming gewoonlijk deze:

Jong adsistent,

Adsistent,

Boekhouder,

Ondercoopman,

Oppercoopman,

Buitengewoon raad van Indië,

Gewoon raad,

Eerste raad of directeur-generaal.

Werd hun in den 3den, 4den, 5den en 6den rang het oppergezag over een kantoor opgedragen, dan geschiedde dit met den titel van posthouder, hoofd, resident, opperhoofd, commandeur, directeur en gouverneur. Zoo hadden o. a. Amboina, Banda, Ternate, Makassar, Malakka, Cormandel, Ceilon, Malabar, Java's N./O. kust, en de Kaap de Goede Hoop, gouverneurs:

Bengale en Soeratte, directeurs:

Gale, Jaffanapatam, Bantam, commandeurs;

Bandjarmassin, Timor, Canton, Japan, Padang, Cassimbazar, Padang, Paliacatte, Sadraspatam, Calpetti, Manaar Cranganor, Coilan, enz., opperhoofden:

Manipa, Xulla Bessie, Manado, Gorontale, Maros, Bima, Palembang, Riouw, Poeloe Chinco, Masoelipatam, Manapar, Pon-

necail, Porca, Soerabaya, Grissee, Sumanap, Soerakarta, Indramayoe, enz,. residenten:

Hila, Haroekoe, Larique en Boeroe, hoofden:

Ayerbangies, Priamar, Tikoe enz., posthouders.

Alleen op Ceilon had men nog eene betrekking, namelijk van dessave, die gewoonlijk door een opperkoopman werd vervuld.

Verder had men administrateurs in de pakhuizen en magazijnen, kassiers, negotie-boekhouders en een legio andere betrekkingen onder verschillende titels. Een van de zonderlingste had een onderkoopman op Batavia, namelijk die van: *korte notulist, realist der generale resolutien en besoignes en effensteller der patriasche positive ordres.* LABORANTER.

Heidens (Zigeuners) in Nederland. (Zie Alg. Reg. I en II.) In de Leeuwarder Courant van 14 october 1875, bladzijde 2, kol. 3, leest men een berigt uit Nijehaske bij Heerenveen van 13 october, betrekkelijk het aldaar op dien dag passeren van een troep Zigeuners, bestaande uit 4 mannen, 2 vrouwen en 4 kinderen, vergezeld van 2 paarden en 3 beren. Als naar gewoonte zag het troepje er afzigtelijk uit en betoonde zich in hun vak, het bedelen, bijzonder knap. Langs den straatweg zette het de reis voort in de rigting van Leeuwarden, onder eenen grooten toevloed van nieuwsgierigen. J. D.
L.

Voormalige regtspleging. (XXV, bl. 386). Het *in den toren laten sluiten of zetten* van misdadigers was ook vroeger te Amsterdam gebruikelijk. »Vier poorten of torens," zegt Koning, Geschiedk. Aanteekeningen betrekkelijk de lijfstraffelijke regtsoefening te Amsterdam, »werden tot deze correctie gebruikt; als: de *Sint Anthoniespoort*, op welke men, blijkens eene keur van den jare 1497, leggen en bewaren zoude »de kinderen of gezellen dezer stede van quaden regimente." — Voorts de *Sint Olofspoort*, tot in of even na den jare 1582. — Wijders *Onzer Liever Vrouwen toren*, toenmaals staande omstreeks den Nieuwendijk, op de hoogte van de Vrouwensteeg, als zoodanig vermeld van omstreeks den jare 1543 tot omstreeks 1580. — En eindelijk de *Jan Rodenpoort*,

ter plaatse alwaar tegenwoordig de toren van dien naam staat. Deze laatstgemelde toren schijnt tot deze tucht [te bier en te brood leggen] gebezigd te zijn tot in den jare 1667. Hij werd, zoo niet vroeger, althans reeds in het begin van den jare 1678, tot een militairen provoost gebruikt." — Omtrent de bedreiging tegen ondeugende kinderen uitgebragt, waarin van 't laten sluiten of zetten in den toren sprake is, nog 't volgende. 'k Vond in een belgische prent — die bont gekleurde prenten zijn op 't platte land zeer gezien — twee te dier zake passende onderschriften. 't Eene luidt: »Den Heer Croquemitaine laat de kleine deugnieten in de groote zwarte toren gaan," en het andere: »Madame Croquemitaine sluit de kleine ongehoorzame meiskens in de rattentoorn."

Aan 't Uddelermeer. A. AARSEN.

[Dat men torens gebruikte om misdadigers te bewaren, is gemakkelijk te begrijpen. Torens zijn ongeschikte plaatsen om te wonen of om goederen te bewaren. De ruimte die zij hadden kon dus niet beter gebruikt worden, dan om er dieven in op te sluiten. Er komt bij, dat een toren daar een zeer geschikten plaats voor is: uit eenen toren toch valt het doorgaans moeielijker te ontsnappen dan uit een ander gebouw en hij is gemakkelijker te bewaken. Maar de heer Anspach spreekt t. a. pl. van het opsluiten niet in torens in het algemeen, maar in *kerk*torens. Van de door den heer Aarsen in zijn antwoord genoemde, waren, zoo als ieder weet, drie, die van de Sint-Olofs-poort, de Sint-Antonies-poort, en de Jan-Roden-poort, geene *kerk*torens. Maar ook de vierde was het niet. Koning denkt aan de Lieve-Vrouwen-Kapel, die aan den Nieuwendijk stond en waarvan nog de Vrouwensteeg haren naam heeft. Doch deze kapel had een klein spits torentjen; en wie de afbeelding daarvan ziet bij Lelong, Reformatie van Amsterdam, tegen fol. 181 over ziet meteen dat het onmogelijk tot gevangenis te gebruiken was. De Lieven-Vrouwen-toren, die tot gevangenis diende, zal dus geen kerktoren geweest zijn, maar een andere toren van dien naam, die aan den wal stond en tot de verdedigingswerken der stad behoorde. Wagenaar noemt dezen, Amsterdam (8o.) dl. I, bl. 62.]

Een trouwbrief. (Vgl. XXV, bl. 441). In mijn bezit is een »Egtreglement, over de steeden en ten platten lande, in de Heerlijkheden en Dorpen, staande onder de Generaliteit, gearresteert ter vergaderingen van H. H. Mog. de Staaten-generaal in 's Gravenhage op den 18 Martii 1656. Gedrukt te 's Hage bij Hillebrandt van Wouw. A°. 1664." Dit reglement bestaat uit 91 artikels, en daaruit blijkt, dat men zich tot het sluiten van een huwelijk, zoowel bij de magistraten als bij de kerkeraden, naar verkiezing, kon vervoegen.

Ook in het werk van H. M. C. van Oosterzee, De Nederl. Herv. Kerk in hare inrigting en bestuur, wordt op blz. 248 gezegd: »Aan den Staat verbleef de wetgeving op het huwelijk; de uitvoering dier wetgeving en de sluiting des huwelijks geschiedden in den regel door de Kerk, maar vooral ten behoeve van niet-Hervormden was ook vrijgelaten het huwelijk door het Burgerlijk Bestuur te doen voltrekken." — Zie vooral de aant. 85, 86 en 87 hierop, bl. 142—143 der Aanteekeningen.

In het gemeente-archief van Goes, gelijk op meer andere plaatsen, is dan ook een acteboek aanwezig van geslotene huwelijken voor den magistraat aldaar.

Uit mijne aanteekeningen blijkt mede, dat in de Classic. acta van Walcheren van 7 januarij 1683, art. 3, gehandeld wordt over een huwelijk, bij den magistraat van Vlissingen gesloten, en in die van 1 januarij 1683, art. 6, over een huwelijk, gesloten bij den magistraat van Westkapelle.

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

St. Helena, een ballingsoord reeds vóór het verblijf van keizer Napoleon 1815—1821.

Den 15 mei 1775 deed Cook het eiland St. Helena aan. In de aanteekeningen van Forster, (holl. uitgave 1800, dl. VII, bl. 416) leest men: »Op eene wandeling op St. Helena lieten wij, »digt bij de Piek van Diana, eene kleine hoeve een vierde van »eene mijl van ons liggen, *daar twee Braminen woonden, welke men* »*daar verbannen heeft,* omdat men hen beschuldigde dat zij de »Engelsche Maatschappij in Indie hadden gezogt te benadeelen."

J. D.

L.

Nostis of Norrits. (XXV, bl. 142.) Het was ons reeds in het oog gevallen dat dr. Schotel zich omtrent den naam vergist had. *Nostis* wordt hij o. a. ook genoemd in het werk van van Loon, III dl. bl. 83, 84, waar deze het verhaal van het gebeurde met het vaandel duidelijk opgeeft, en wel uit den mond van den heer burgemeester Koenraad Ruisch, die *Nostis* als vaandrager was opgevolgd, toen deze »om zijne betoonde krijgszugt door den Prins van Oranje met het Hopmeesterschap eener bende soldaten was begiftigd, en zich geheel voortaan aan den krijgsdienst overgaf." K. V. S.

V R A G E N.

Mr. Jacob Diodati. Wat is er bekend van Mr. J. D., die aan zijn zoon J. onder zekere voorwaarden vermaakte zijne geheele bibliotheek, zoo van boeken, prenten, platen, alle zijne physische, mathematische en optische instrumenten, telescopen, sphaeres, globes enz., benevens de nog onvoltooide orgels, alsmede de horologiën *door hem geïnventeerd* en onvoltooid zijnde, de thermometers en barometers, zoo door hem als door Hendrik Prins gemaakt?

Alle des testateurs gouden, zilveren en anderen medaillen, automaten, bewegende beelden en verdere rariteiten, nog alle zijne geweren, zoo van snaphanen, pistolen, canonnen, degens als anderzins; alsmede de twee bureaux door hem testateur zelven *geïnventeerd* en aan zijn huis doen maken.

Verder vermaakte hij hem niet alleen nog alle familieportretten, maar ook alle andere schilderijen; een groot gouden horlogie, gemaakt door Romme te Parijs, met het portrait van des testateurs moeder, benevens alle andere gouden en zilveren horologiën, slagwerken, pendulen, de gouden snuif- en andere doozen en juweelen gemonteerd en ongemonteerd.

Diodati overleed te 's Gravenhage den 1 januarij 1781; zijn huis stond aan den Zuidwest binnensingel. LABORANTER.

Jochem Hendriksz. Swartenhondt, admiraal, overleden 1627. Is deze dezelfde met Joachim Henricxz. Swartenhondt, »herberge houdende binnen de stadt Amstelredamme"?

Deze verzocht bij reqnest aan de Statengeneraal der Vereenigde Nederlanden in 1618 »favorabele voorschryving aen de Serenissime republycque van Venetiën, ten eynde door interpositie van derselver authoriteyt, in faveur van justitie, syner voorsz. Genade daertoe worde gehouden om aan den suppliant de resterende montcosten sonder langer dilay op te leggen en af te betalen."

Deze Genade was George Ludewich grave van Levensteyn, die bij zijn vertrek naar Venetië te zijnen huize eene schuld van *f* 1789 — 13 — achter had gelaten. LABORANTER.

Casimir van Coerlandt. In de stadsrekening van Arnemuiden van februarij 1661 — ult^o. mei 1662 komt eene betaling voor van 8 sc. 4 gr. »voor het voeden van den verdreven prins Casimir van Coerlandt." Wie was deze?

Domburg. H. M. KESTELOO.

OUDHEID- MUNT- EN PENNINGKUNDE.

Opschrift in de kerk te Opheusden. Gebroeders van Hoemen. (XXV, bl. 391). Naar deze, zijnde *Jan* en *Joachim,* heb ik gevraagd, omdat zij in 1500 den eersten steen legden der tegenwoordige kerk te Opheusden. Van deze gebroeders zelven weet ik nog niets naders, maar toch heb ik een en ander nopens het geslacht van Hoemen gevonden, dat ik hier bij elkander stel.

Arnold vau Hoemen, knaap, raad der stad Arnhem, zegelt mede het manifest, waarbij Willem van Gulik, hertog van Gelre, 7 dec. 1377 de regten en vrijheden dier stad bevestigt (Nijhoff, Oorkonden, III, n°. 41).

Arend van Hoemen, de oude, geeft 9 oct. 1379 aan zijn zoon Godert den hak van zeker hout, gelegen tusschen Groesbeek en den Broederdijk, nevens de straat van Kranenburg (ibid. n°. 65). Hij is vermoedelijk ééu persoon met den voorgaanden.

Arend van Hoemen, de jonge, bezegelt mede den verbondsbrief

tusschen Jan van Blois en zijne gemalin Mechteld van Gelre ter eene, en Willem en Maria, hertog en hertogin van Gulik, nevens hun zoon Willem, hertog van Gelre, ter andere zijde, 24 maart 1379 (ibid. n°. 53). — Staat 25 maart 1379 met Willem van Druten over de beleening door Willem van Gulik, hertog van Gelre, van Gerrit, heer van Culemborg, met alles wat zijn broeder Jan van Culemborg († 1377) van de heerschap van Gelre plag te houden (ibid. n°. 55). — Is als hertogelijk raad tegenwoordig bij den actebrief, waarbij hertog Willem van Gulik de regten en vrijheden der stad Zalt-Bommel 23 april 1379 bevestigt (ibid. n°. 56). — Zegelt mede den brief, waarbij hertog Willem van Gulik de gruit en gruitstad met het regt van de hop, te Nijmegen, 2 mei 1382 aan die stad voor 2150 oude gulden schilden verpandt (ibid. n°. 89). — Staat mede over den brief, waarbij hertog Willem 20 julij 1382 de pandverschrijving ten behoeve van Jan van Homoet op het ambt van Overbetuwe verhoogt (ibid. n°. 91). — Staat als knaap en raad van hertog Willem 2 oct. 1383 over de beleening door den hertog van Goossen van Varik (Goyswijn van Vayderick) met een waard, „die geheiten is Ontrouwe", gelegen in de Wale tusschen Herwerden ende Vayderick (ibid. n°. 100).

Godert van Hoemen Arendszoon belooft 11 oct. 1392 de voorwaarden te onderhouden, op welke de hertog van Gelre hem zijnen hof te Deest in Maas-en-Waal voor den tijd van vier jaren in bezit had gegeven (ibid. n°. 178).

Arend van Hoemen, heer van Amersooi is 28 jan. 1384 met Jan banrots van Moelenarcken getuige van Herman, heer van Lievendaal, als deze zijn huis Lievendaal en de heerlijkheid van Kerpen aan den hertog van Gelre te leen opdraagt (ibid. n°. 103). — Bij de uitspraak, door ruwaard Albrecht 23 oct. 1386 gedaan in de geschillen tusschen de hertogin van Brabant ter eene, en den hertog van Gelre ter andere zijde, moeten al de heeren, die gedurende deze geschillen van hun leengoed verstoken zijn geraakt, weder daarin gezet worden, en onder deze behoort Arend van Hoemen, heer van Amersoyen, en Reinoud (Reynout) zijn zoon (ibid n°. 119). — Als Karel, koning van Frankrijk, 12 oct. 1388 een bestand beraamde tusschen de hertogin van Brabant en den hertog van Gelre, behoorde onder de voorwaarden, dat de hertog

van Gelre Arend van Hoemen, ridder, hem in handen stellen zou, bijaldien het bleek, dat deze niet gevangen genomen was gedurende den oorlog door de hertogin gevoerd; bleek het echter, dat deze ridder alle vijandelijkheid tegen de hertogin had laten varen, dan zou hij de gevangene blijven van den hertog van Gelre. Doch zoo hij door de troepen der hertogin was gevangen genomen, dan zou de koning van Frankrijk hem uit zijne gevangenschap ontslaan [ibid. n°. 132: item in manibus nostris ponet dictus dux Gelriē, taliter, *Ernouldum de Hoemen* militem, quod si inuentum fuerit, per literas aut noticiam, quod idem Ernouldus non fuerit captus occasione guerrē dictē ducissē, vel quod idem dux docere poterit per literas, quod ipse Ernouldus super vniuersis peticionibus et actionibus, quas contra dictam ducissam habuit seu habet renunciauerit, ipse Ernouldus remanebit captivus dicti Gelriē ducis. Si uero inueniatur, quod ex parte guerrē dictē ducissē predictus Ernouldus captus exstiterit, quodque, quod suprascriptum est, dictus dux docere non poterit, illotunc nos prefatum Ernouldum a sua captiuitate liberabimus penitus et omnino, sine dolo et fraude]. — Had hij zich vroeger des hertogs ongenade op den hals gehaald en zijne samenspanning met des hertogs vijanden zwaar moeten boeten; wij vinden niet uitdrukkelijk vermeld, bij welke gelegenheid hij in des hertogs gunst hersteld werd; — welligt door een kloek bedrijf: immers hij had in 1396 »syns heren vijanden nedergelagen bouen in den lande van Gulik". — Den 20 nov. 1396 komt hij voor als hertogelijk raad bij het manifest, volgens 't welk hertog Willem vrijdom van tol en vrijgeleide geeft aan de leden der universiteit te Keulen. Hij was ook de eerstgemelde onder de raden, in wier tegenwoordigheid hertog Willem 9 maart 1397 aan de stad Elburg twee vrije jaarmarkten verzekerde (ibid. n°. 211, noot 2).

Gerrit van Hoemen verbond zich in 1442 met de ridderschap des kwartiers van Nijmegen (Te Water, Verbond der Edelen II, 466).

Hadewig van Hoemen was in de 15de eeuw gehuwd met Johan Doijs de Vaarne (zie Vriemoet, Athen. Fris. p. LXXVIII).

Willem van Hoemen wordt 12 junij 1520 door hertog Karel tot zijn keukenmeester aangesteld, en hem eene jaarwedde toe-

gelegd van 125 gulden, met bepaling dat hij gekleed zal zijn gelijk des hertogs andere dienaren en voeder hebben voor twee paarden (ibid. VI, 2, n^{0}. 1005).

Uit *Nav.* XXV, 489, 490 blijkt mij, dat *Joachim van Hoemen*, drost tot Leede (bij Kesteren), gehuwd met Geertruid of Gerberich van Wijhe (van Echteld) een der verbonden edelen was. Hij leefde dus in 1566. Hij heeft, o. i., te laat geleefd om bij de stichting der kerk te Opheusden in 1500 tegenwoordig te hebben kunnen zijn. In straksgenoemd werk, t. a. p. maakt Te Water gewag van zijne moeder, als zijnde uit het geslacht van Freiz, maar bekent tevens, dat de schakel tusschen hem en bovenvermelden Gerrit van Hoemen van 1442 ontbreekt. Ook zegt deze schrijver, dat Joachim v. H., de bondgenoot, bij Geertruid van Wijhe twee dochters won: Geertruid, gehuwd met Gerrit van der Cappellen tot den Dam, en Wilhelma gehuwd met Gijsbert van Hardenbroek In eene m. s. genealogie van Wijhe in het Katwijksche archief staat echter Geertruid van Wijhe, dr. van Jasper en van Walburg van Haeften getr. in 1535, vermeld als in 1585 gehuwd met Cornelis van Wijenhorst; doch deze kan haar tweede man geweest zijn; maar die zelfde genealogie noemt Walburg van Wijhe, jongere zuster van Geertruid, de vrouw van Gijsbert van Hardenbroek. Daar echter deze Walburg in 1577 dood was, kan Wilhelmina van Hoemen de tweede vrouw geworden zijn van dezen Gijsbert die als maarschalk van Abcoude en Eemland in 1608 overleed, en te Rijswijk (Nederbetuwe), waar de van Wijhes geërfd waren, in de kerk met grafzerk begraven is (*Nav.* XXIV, 446.)

»Ik kan niet bepalen," betuigt Te Water t. a. p., of dit geslacht (van Hoemen) zijn naam ontleende van de Heerlijkheid *Hoemen*, welke in de voorgaande eeuwe, volgens het Nobiliaire des P. B, tom, II p. 469, aan de Groesbeeken toebehoorde"; doch in ieder geval is het opmerkelijk, dat het oudste ons bekende lid uit dit geslacht, Arend of Arnold v. H., de oude, in 1379 te Groesbeek en Hoemen geërfd was. De geslachtsnaam wordt ook *Hummen*, *Huemen*, *Homen* en *Hoemmen* geschreven.

Waren aan een geschiedkundig navorscher als Te Water de lotgevallen onbekend van een Joachim van Hoemen, verbonden edele en drost tot Lhede in 1566, dan kunnen wij ons te gereeder

troosten over onze onbekendheid met diens naamgenoot en vermoedelijken voorzaat, die den eersten steen der opheusdensche kerk legde.

Komen Jan en Joachim van Hoemen in 1500 voor bij eene handeling, die alleen aan zeer deftige handen werd toevertrouwd, zij knnnen broeders geweest zijn van laatstgemelden Willem, de gelijkstelling van wiens kleedij met die van 's hertogs andere dienaren bewijst, dat hij te voren van ridderlijken stand was, ja, nog aanzienlijker dan toen hij keukenmeester werd.

Het is opmerkelijk, dat in 1500 te Opheusden (in de wandeling alhier in de Nederbetuwe meestal Heusden geheeten) personen voorkomen uit een geslacht, dat voor het minst in de 14e eeuw de heerlijkheid Ammerzoden in het land van Heusden in bezit had. Zou ook hierin eene vingerwijzing liggen, dat het neerbetuwsche Opheusden in naauw verband stond met Heusden in het land van Altena, even als de Nyerlede in de Nederbetuwe eene loot was van den boom, dien het huis van Arkel bij Leerdam had geplant?

J. ANSPACH.

Beelden uit het Doolhof te Amsterdam. (XXV, bl. 229, 332). Uit 's Gravenhage wordt mij door iemand geschreven, dat die beelden, zoo goed als alle, naar hij meent, op de Noordermarkt te Amsterdam zijn verkocht geworden en van daar de wijde, wijde wereld ingegaan. Hij bejammert dat, en te regt! Want er moeten verscheidene beelden bij geweest zijn, die gemaakt waren door Albert Vinckenbrinck, den bekenden ontwerper en vervaardiger van den predikstoel in de Nieuwe Kerk te Amsterdam.

Aan 't Uddelermeer. A. AARSEN.

Grafmonumenten te 's Gravendaal (Nieuw klooster), tusschen Goch en Kleef. (XXV, bl. 448). Omtrent deze monumenten ontleen ik de volgende bijzonderheden aan mr. A. W. Engelen, die in persoon ze bezocht en beschreef in zijne Wandelingen door Gelderland enz. Groningen, W. van Boekeren, 1847. Op bl. 256 lees ik: »Doch hetgeen 's Gravendaal boven alles merkwaardig maakt is dat het gedurende eene lange reeks van jaren tot begraafplaats verstrekte voor de Geldersche vorsten. Reeds de stichter zelf Otto

vond hier, na zijne twee-en-veertig jarige roemrijke regering, in den gewijden schoot der aarde eene vreedzame rustplaats. Het zelfde was het geval met de meeste volgende Graven en Hertogen; en wij hebben gezien dat ook de beide broeders Reinald en Eduard, gedurende hun leven door den onnatuurlijksten haat gescheiden, hier na hunnen dood vereenigd werden. Op het graf van Otto en zijne gemalin werd een gedenkteeken geplaatst, dat wel is waar de nog geringe vorderingen der beeldhouwkunst in de dertiende eeuw verraadt, maar toch door van Spaen wegens zijne eenvoudigheid geroemd wordt." Op bl. 257:" In het begin der tegenwoordige eeuw werden de lijksteenen en het gebeente eener lange reeks van vorsten en geestelijken door schendzieke handen ontheiligd. Weinige jaren daarna, toen Van Spaen zijne helaas! onvoltooid gebleven historie van Gelderland in het licht gaf, en van Graaf Otto's graftombe gewag maakte, die uit de [op last der Fransche regering verkochte en] gesloopte kloosterkerk in de open lucht verplaatst was, voegde hij den vromen wensch daarbij, dat voor dit gedenkwaardig overblijfsel der Oudheid door eene bevoegde magt zorg gedragen mogt worden. Deze wensch is in zoo ver onvervuld gebleven, dat dit lijkgesteente nog steeds in de open lucht aan al de ongenade van het weder blootgesteld is." En nu volgt op bl. 259 omtrent de zoogenaamde tombe van Graaf Otto en zijne gemalin »dat 't een zware kolossale grafsteen is, waarop in ruwe trekken het afbeeldsel van den Vorst zigtbaar is. Hij ligt, als gezegd is, in de open lucht, ter plaatse waar vroeger de kerk van het Klooster stond, en wel juistboven den vorstelijken grafkelder, die nog aanwezig is, en waarin geene kisten meer, maar toch nog doodsbeenderen gevonden worden. Hetgeen verder tot dit gedenkteeken behoorde, is even als het opschrift bij de sloping van het gebouw verloren gegaan." — — — »Bij voortduring werd voor Graaf Otto's lijkgesteente, als een onschatbaar gedenkteeken van lang vervlogen eeuwen, zoo veel mogelijk zorg gedragen. Eenige schreden er van verwijderd zijn nog een zestal soortgelijke steenen, waaraan de hand des tijds ook duidelijk zigtbaar was. De opschriften daarvan waren, ook zelfs ontdaan van de mos en alle overige omkleedselen die de vochtigheid van den grond daarop gehecht had, niet meer te ontcijferen. Dr.

Janssen van Leiden had zulks ook te vergeefs beproefd, doch gemeend, de verzekering daarbij te kunnen voegen dat dit geene grafsteenen waren van vorstelijke personen, maar van geestelijken aan het klooster verbonden." Aan den voet van bl. 260 staat ten slotte deze aanteekening: »Men zal uit het bovenstaande kunnen opmaken, dat in den Geld. Volksalmanak voor 1836 in het anders niet onaardig geschreven stukje, *Het klooster 's Gravendaal*, ten onregte gesproken wordt van »de prachtige grafsteenen aan welke de hand des tijds nog weinig bedorven heeft, enz."

Aan 't Uddelermeer. A. AARSEN.

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

De drossaart Hooft en Joost Baeck. Geen plaats uit Hoofts brieven is meer bekend, dan die, waar hij aan zijnen zwager Joost Baeck schrijft, dat de koopman, die hij geworden is, den dichter, die in hem stak, bedorven heeft. Want waar ooit sprake geweest is van den vermaarden Muiderkring, en ieder lid met eenige karakteristieke trekken geteekend moet worden, heeft deze losse trek steeds voor gezegden Joost moeten dienen, — ten klaren blijke, dat men anders niet van hem wist. Gij kunt het vinden bij van Lennep, Vondels Werken, II dl., bl. 158, bij Jonckbloet, Geschiedenis der Ned. Letterk., I dl., bl. 399, en bij nog twintig anderen, die gij zelf opzoeken kunt.

Maar is dat nu een trek, die tot lof van Joost Baeck moet dienen? 'k Begrijp niet, wat prijs er in steekt, een bedorven dichter genoemd te worden. De zet lijkt veeleer een schimpscheut op den koopman. Maar wie 't bij van Lennep of Jonckbloet leest, »dat in hem de koopman den dichter bedorven had", en een oogenblik er bij nadenkt, begint te vermoeden, dat de aanhaling verminkt is; — dat het wel de helft van een tegenstelling zou kunnen zijn, en dat, zoo dit het geval is, de beteekenis er ook wel eenigszins door gewijzigd kan worden.

En dit is werkelijk 't geval. Slaat men den brief van Hooft (31 julij 1636) op, dan leest men: »Dat de koopman eenen goeden poëet aan u bedorven heeft, zeggen uwe rijmelooze gedichten. 't Is echter ruim zoo lijdelijk, bij oft de poëet den koopman bedorven hadde," enz.

Hooft stelt dus twee personen tegenover elkander: den poëet, bedorven door den koopman, — den koopman, bedorven door den poëet. En om den zet, zoo Joost er iets scherps in voelen mogt, te verzachten, voegt hij er bij, dat de eerste er beter aan toe is dan de tweede, en laat er een grap op volgen.

Zou evenwel de tegenstelling geene aardigheid missen, dan moet Baeck wel geweten hebben, wien Hooft met den bedorven koopman meende. Hooft noemt hem niet; wie was 't?

Nog eene vraag. Hoe is Hooft aan het drostambt gekomen? Brandt zegt: dat prins Maurits hem den 28sten mei 1609 heeft aangesteld, nadat hij door de Staten van Holland genomineerd was, en dat hij zulks te danken had aan »zijn vaders verdiensten aan den Staat, en deszelfs bijzondere zucht tot den huize van Nassauw," — welke laatste juist zoo bijzonder niet was, want burgemeester Hooft behoorde tot de anti-stadhoudersgezinde partij (Zie Koenen, De beide Staatspartijen). En in hetgeen Brandt er op volgen laat, dat dit ambt van ouds nooit als door heeren van hoogen adel bekleed werd, mogt iets vleiends voor de familieliggen, maar 't verklaart niet, waarom 't aan onzen Hooft opgedragen werd, want hij was geen edelman maar een koopmans zoon.

't Antwoord op beide vragen geeft des drossaarts vader zelf. Wij vinden 't in zijne Memoriën en Adviezen.

In 1616 stelde hij eene lange memorie »op de Kerckelijcke geschillen"; — »die gestrenge Cato trouwen" was nog al breedsprakig, en men benijde zijne medeleden in den raad niet, die zulke ellenlange preeken moesten aanhooren! Hij verklaarde in zijne bediening van 't burgemeesterschap nooit eigen voordeel, maar enkel 't gemeene belang gezocht te hebben; toch had hij ééne gunst genoten, maar deze ook alleen, namelijk ten behoeve van zijnen oudsten zoon, voor wien hij het drostambt van Muiden gevraagd had (bl. 69).

Maar een paar jaar later liet hij zich er nog wat klaarder over

uit. Na andermaal verzekerd te hebben, dat nooit eenig bijzonder, maar alleen 't algemeen belang hem voor oogen gestaan had, herinnerde hij (niet zonder eenige spijtigheid, omdat men hem in de laatste jaren was voorbijgegaan) dat hij van 1588 tot 1610 twaalfmaal tot burgemeester verkozen was. Gedurende al die jaren, zeide hij, heb ik wel nu en dan eenige goede gemeene luidjes, zoo van mijn eigen kennissen, als die mij van goederhand waren aanbevolen, aan kleine bedieningen geholpen; maar wat zaken van eenig aanzien betreft, ik heb alleen voor mijnen oudsten zoon, door de hulp mijner medebroederen, en de gunst van Zijne Exc. het drostambt van Muiden verkregen, — »'twelk ick" — voegde hij er bij — »mij noch nyet zoude hebben onderwonden, zoo ick in hem zooveel inclinatie totte coopmanschap als tot het studium hadde gespeurt." Met andere woorden: Had er een koopman in hem gezeten, ik had hem geen drost laten worden; maar nu hij een poëet was, heb ik dat baantje voor hem gevraagd. (bl. 250.) Van de aureool, waarmede Brandt de drossaardij omstraalde, als van ouds alleen den hoogen adel toegeëigend, blijft al niet veel over, daar de burgemeester die waardigheid beneden den kantoorlessenaar stelde!

Maar wij weten nu tevens, waarin de aardigheid der tegenstelling lag in Hoofts schrijven aan Joost Baeck, — eene aardigheid die van Lennep en Jonckbloet niet gevoeld hebben, anders toch zouden zij die niet verminkt hebben.

Hooft stelde zich zelven tegenover zijnen zwager: Aan U, Joost, heeft de koopman een poëet bedorven, aan mij daarentegen heeft de poëet het den koopman gedaan. Maar wees getroost; gij zijt aan 't beste eind. Gij, rijke koopman, kunt uwe dochters aan veldhoentjes laten smullen, en ze kleeden met gouden en zijden laken, terwijl een arme poëet de zijne aast met malsche (zoo geen malle) woorden, en ze laat pronken met keursen van lauwer en klimop!

J. TER GOUW.

De drossaart Hooft en Joost Baeck. Het scherpe oog van den heer ter Gouw heeft in Hoofts brief aan zijnen zwager Joost Baeck van 31 julij 1636 (n°. 606) gelezen, wat van Lennep en Jonkbloet er niet in gelezen hadden. Ik geloof dat hij goed heeft

gezien. Laat ik er iets bijvoegen, wat misschien kan dienen om zijne opmerking te bevestigen. Omtrent het leven van Hooft, eer hij het slot te Muiden betrok, weten wij betrekkelijk weinig. Geeraerdt Brandt, aan wien wij het bekende belangrijke weikjen over Hoofts leven te danken hebben, wist van dien eersten tijd ook niet veel en wat hij daarvan schrijft, is voor een gedeelte niet juist. Dit weten wij, dat Hooft den 11den junij 1598, zeventien jaar oud, eene reis aanving naar Italië en vandaar den 8sten mei 1601 te Amsterdam terugkwam. De daarop volgende jaren hield hij zijn verblijf in deze stad, totdat hij den 30sten november 1606 te Leiden als student werd ingeschreven.

Als wij die zaken naast elkander zetten en nauwkeurig bekijken, dan komen ons een paar vragen op de lippen. De eerste is deze: hoe komt het, dat Hooft zoo laat student is geworden? Zoo laat, zeg ik: want hij was in november 1606 ruim vijf en twintig jaar oud. Ik geloof dat men in dien tijd doorgaans vroeger naar de academie ging dan tegenwoordig; doch, al mogt ik mij daarin vergissen, wij hebben toch reden om ons te verwonderen, dat Hooft er zoo lang mede wachtte. Ontbrak het hem vóor dien tijd aan de noodige kennis? Zeker niet. Want Achilles en Polyxena is stellig niet ouder dan 1600, ja zeer waarschijnlijk valt dit stuk nog voor den aanvang zijner reis naar Italië, en toen hij het schreef, had hij Ovidius en Seneca tragicus reeds gelezen en was met Homerus bekend. Schroomde dan misschien vader Cornelis zijnen zoon in 1601 naar de academie te zenden, omdat hij hem nog niet geschikt achtte op eigen beenen te staan? Ook dit niet: immers hij vertrouwde hem zoo goed, dat hij hem reeds drie jaren vroeger zonder opzigt van zich liet gaan om door Frankrijk en Italië te reizen. Er moet dus eene andere reden voor bestaan hebben, en het is waarschijnlijk deze. De burgemeester wilde van zijnen zoon eenen koopman maken. Toen deze uit Italië terugkwam, werd de proef genomen, hij werd aan den lessenaar gezet. Maar de proef mislukte, de poëet had in hem den koopman bedorven, en de vader moest besluiten hem eenen anderen weg te laten gaan. Hij liet hem nu in de regten studeren, vertrouwende dat hij hem door zijnen invloed wel aan een of ander aanzienlijk en winstgevend ambt zou weten te helpen.

Eene tweede vaaag is deze. Tusschen Hoofts terugkomst van zijne reis, 8 mei 1601 en zijne inschrijving aan de academie, 30 november 1606, zijn vijf en een half jaar verloopen. Wat heeft hij in dien tijd uitgevoerd? Brandt verhaalt er ons iets van. »Korts naa zyne t'huiskomste, in de jaaren MDCII en III," zegt deze, »besteedde hij daagelyks eenige uuren in 't leesen der Historien van Polybius, Julius Caesar, Suetonius en anderen, daar uit aanteekenende, 't geen aanmerkelykst was, en tot leering kon dienen." Hier wordt evenwel slechts vermeld, wat hij dagelijks eenige uren deed, en, zoo het mij voorkomt, wat hij deed tot uitspanning. Hoe de overige, de meeste uren van den dag besteed werden, zegt Brandt ons niet. Dat die ook aan uitspanning, zij het dan ook nuttige en veredelende uitspanning, gewijd waren, is niet denkelijk, Dat zou zeker niet naar den zin geweest zijn van Cornelis Pietersz., een practisch man, zoo als de meeste Amsterdammers uit dien tijd waren. De man, die tot eene familie van schippers en kooplieden behoorde, in eenen tijd toen er met handel en scheepvaart schatten te winnen waren, zal wel gewenscht hebben dat er uit zijnen zoon een koopman groeide. Het komt mij daarom waarschijnlijk voor, dat Hooft het grootste deel althans van de genoemde vijf en een half jaar met handelszaken is bezig geweest, maar dàt de vader na eenigen tijd heeft gezien, dat er geen koopmaa in stak en hem toen naar Leiden heeft laten vertrekken.

Er is nog iets, wat hierdoor misschien opgehelderd wordt. Hooft ving zijne bekende reis aan den 11den junij 1598. Hij vertrok toen van Amsterdam met een schip naar la Rochelle. Daar bleef hij tot den 4den februarij van het volgende jaar, dus bijna negen maanden. Waar heeft hij al dien tijd mede doorgebragt? Zoo veel merkwaardigs had la Rochelle niet, dat men negen maanden noodig had om het te bezien. Dat hij van la Rochelle uit togtjes gemaakt heeft naar verschillende deelen van Frankrijk, is niet waarschijnlijk: want de Reis-heuchenis, die alle steden opnoemt, welke onze reiziger bezocht heeft, sprektt slechts van zijnen zeetogt naar la Rochelle en daarna van zijn vertrek van daar. Ik geloof ook dat wij aan iets anders hebben te denken. Hooft had in deze stad eenen neef, even als hij Pieter geheeten, een zoon van zijnen

oudoom, Jan Willemsz. Hooft. Eene dochter van dien zelfden oudoom was gehuwd met eenen predikant, die in de buurt van la Rochelle stond. Wanneer Hollanders buitenslands, vooral in eene zeestad gingen wonen, was het doorgaans om er handelszaken te doen. Zoo mogen wij dan ook onderstellen, dat Pieter Jansz. Hooft daar koopman was. En nu ligt het vermoeden voor de hand, dat Cornelis Pieterszoon, het nuttige met het aangename willende verbinden, zijnen zoon, dien hij tot koopman bestemd had, eerst naar Rochelle heeft gezonden om daar bij neef Pieter op het kantoor en in het pakhuis eenige maanden door te brengen. Als hij daar zijne handelskennis vermeerderd had, mogt hij Frankrijk verder ingaan en ook Italië bezien.

P. LEENDERTZ WZ.

Jacob van Lennep. De ridderschap van den gouden hoorn. Toen Jacob van Lennep een aankomende jongen was, had hij met eenige kornuiten onder den bovengemelden naam eene soort van vereeniging gevormd, waarvoor een verguld-koperen jagthoorn aan een blaauw lint tot onderscheidingsteeken strekte. De leden in ridderdos, met helm en schild en zwaard, kwamen beurtelings bij elkander bijéén en hielden met groot gedruisch steekspelen op de respective zolders. Bij gunstiger weêr hadden deze ridderlijke oefeningen ook wel in de tuinen plaats, en eens had een vijandige koetsier van een buurman zich bij donker, ongemerkt, met twee manden vol kittelsteenen in een hoogen boom verscholen en bombardeerde van daar uit dapper de jeugdige ridderschap, die natuurlijk niet wist van waar de wind kwam. »Als ik den kerel krijgen kon, sloeg ik hem dood," riep Koo. Behalve den stichter waren twee zoons van den toenmaligen amerikaanschen consul, Bourne, een jonge van Naamen, twee van Manens, J^a^. van Eik welligt nog anderen leden van de ridderschap. *

Lied: Où peut- on être mieux. (XXV. bl. 496). De vraag gold alleen den componist. Juist was dus het antwoord: het lied is uit de opera Lucile van Grétry. 't Is echter misschien niet ongepast, er bij te voegen, dat de dichter dier opera Marmontel is, en dat van dezen slechts twee regels in 't geheugen van 't publiek zijn

blijven hangen, namelijk, de bovengenoemde, en dan de regel: Ils sont passés, ces jours de fête, uit zijn insgelijks door Grétry op muziek gebragt stuk, Le tableau parlant.

E. LAURILLARD.

Bruiloft van Kloris en Roosje (XXV, bl. 496). Ik heb daarover geschreven in den Ouden Tijd, 1871, bl. 336 en volg.

J. TER GOUW.

VRAGEN.

P. Plemper, In het Biographisch Woordenboek van v. d. Aa, vindt men op P. bl. 361.

»P. Plemper gaf in het licht; Beschrijving van de heerlijkheid »en het dorp Alphen, Leiden 1714, met pl. kl. 8°. Nieuwe uit»gaaf, ald. 1728 8°. en Muylband voor de bloedhonden, 4°."

De titel van den tweeden druk van eerstgenoemd werkje wijst den inhoud aan: »Oudheden van de heerlijkheid en het dorp Alphen aan den Rijn. D' Aaloude Herkomst, Bevolking, Naamreeden, Romeinze Gedenkteekens, Uitheemze en Inlandze Geschiedeniszen ten luister der Historie dienende, en zijne huidendaagze geleegenheid. Doorwrogt met een voegzame Schets van het Heemraadschap van Rijnland." Op den titel maakt P. Plemper niets bekend van zijnen stand of beroep. De opdragt aan Wilhem Aszuerus van der Meer, heer van Alphen, Rietveld, in Grijsoord is niet geteekend, evenmin als den voorreden, maar daarin leest men: dat de schrijver het werkje »ter gedagtenis voor d'Alphenaren, dat hij aldaar eene tuszenpoos van het onbestendig leven had gesleeten" heeft zamengesteld. — Zoo als dikwijls, geven ons de lofverzen het boek vooragaande, eenig licht over dezen auteur. — Joan Jac. Mauricius, toen (1714) Jur. Utr. Cand. te Leiden, bezingt »het vertrek van den voortreffelijken dichter den heer Petrus Plemper van Leijden naar Alphen." Mauricius had »zoo vaak d'eer genoten van zijn verlekkerd oor met luisteren te vermoeien... wanneer uw Ambermond van honig plag te vloeien... Hoe wil die zwaare slag

t'onstelde Leiden treffen, Uw waarde Voedsterstad...." die Plemper had verlaten »om de rust te genieten die hij zich zelven had uitgelezen." Hoog roemt Mauricius de zangen van Plemper, zoowel gewijde als ongewijde, bestaande in liefdezangen of bruilofts-gedichten en fabelen, maar hij treedt niet in bijzonderheden, zoo als de bekende Adriaan Pars in het daarop volgend lofdicht doet. Het is »een laurierkroon voor de beschrijvinge van de heerlijkheid en het dorp van Alfen aan den Rijn," onder het motto: Scriptores crescunt Batavi.... en luidt aldus:

Heer PLEMPER, die de Lijksang van syn eenig kind,
Als niemand oit schreev met onstervelyker int, (1707)
Op welkers ophev selvs het hardste hert most schreyen,
Laat staan de tedere stoet der Leidse jufferreyen,
Die als van Brussel quam dien braven Burgerheer, (1710) [1]
So schonen BERGLAURIER eens plantte tot syn eer.
Die uit 't verheerd kanon 's mans beeltenis wou setten,
Of *meer als negenmaal* met die metaal-trompetten
Syn lofspraak doen, nadat hij last en sorg ook droeg,
Dat men den Beijervorst daar *negenmaal* afsloeg.
So krijgt de Batavier ook Kato's en Marcellen,
Om so geharnast, als getabbaard, te vertellen!
Nadat [hij Plemper] so stalen gav van de edele Poësy
So geevd nu proeven van geschiedkunde daar by.
De Schrijvers groeyen van mijn edele Batavieren, [2]
Die wil ook Plemper tans vermeerderen en vercieren....
Gelukkig Alfen.....
Dat dus een pen krijgd na verdienste en na haar sin...
Verschijn nu Alfen op 't tooneel van Nederland,
Door so een edele pen en wel versnede hand,
Wie koord [koost] gij liever tot beschrijving uwer glorij,
Als een die uitsteekt in de digtkunde en historij!

De Lijkzang en de Berglarier zijn niet in de Catalogus (1865) van de bibliotheek der Maatschappij van Nederl. Letterkunde

[1] Welke Wassenaer was die Burgerheer?

[2] Zinspeling op Pars Index Batavus of Naamrol van de Batavise en Hollandse schrijvers; van Julius Caesar af tot dese tijden toe Leiden 1701. 4o.

te Leiden genoteerd, en van hem die, volgens de lofdichters, uitstak in dicht- en historiekunde, is ons niets verders bekend. Wie weet er meer van te berigten?

J. D.
L.

Numa Numantius is de pseudonym waar onder een geleerde in Duitschland eenige geschriften in 't licht heeft gegeven. Heeft die naam ook eene bijzondere beteekenis? Komt hij in de oude geschiedenis voor?

Schmerling, die in de eerste helft dezer eeuw te Luik hoogleeraar, en als geoloog en paleontoloog zeer bekend was, schijnt in 't laatst der vorige eeuw te Delft geboren te zijn. Is dat waar? en op welken datum werd hij daar geboren? Kent men ook nadere levensbijzonderheden van hem?

Haarlem. DR. T. C. WINKLER.

KUNSTGESCHIEDENIS.

Uit eene Lijst van personen gegoed tot twee duizend gulden in Staats-Vlaanderen 1665, teekende ik de volgende namen op, die ons met uitzondering van één niet onbekend zijn.

Sluys.	Cornelis Jordaens.
	Pieter Jordaens.
	Abraham Rubbens.
	Cornelis Mangelaer.
	Abraham Sandra.
Aerdenburg.	Yboocque? *Schilderesse* niet gegoed.
Oostburg.	Johannes Jordaens.

LABORANTER.

Willem Pictoris, haarlemsch schilder? enz. Het onderstaande teekende ik op uit een werk, dat ik zoo spoedig als ik wel wenschte

niet terug kan vinden, doch dat uit de 16e eeuw is. »Die Minoriet van Haerlem, een sate lants by 't droncken huysgen aen de westzyde langes de weche van negen hont ende een derden deel, staet ten lyve van Mr. Jacob van Scoorle, ten lyve van Meester Willem Pictoris xij gr.? fol. XXIX.

Cornelis Pietersz. van Oúerveen by coope van Meester Maerten van Heemskerck, heeft van Pieter Jacobsz. Scep van de wed. van Willem Bolle by doode van haer man als voren gecomen een vierde paert daer off dat Gilles van Hulsen hiervooren off betaelt V gr. Hollants blijft noch alhier iij L v sch. x gr.

folio LXX.

Willem Pictoris komt niet voor onder de haarlemsche schilders in het zoo belangrijke werk van den heer A van der Willigen.

Cornelis Pietersz. van Overveen zou kunnen wezen de vader van Pieter Cornelisse op blz. 55 van genoemd werk genoemd.

Willem Bolle of Bol? welligt de vader van Jan Willemsz. Bol van Haarlem, die in 1601 aan boord van het schip Amsterdam in de Molukken, in een gevecht tegen de Portugezen sneuvelde. (Zie over Bol genoemd werk blz. 74).

LABORANTER.

VEREENIGING VOOR NOORD-NEDERLANDS MUZIEKGESCHIEDENIS

Orgels & klokkenspel. Het kerkorgel te Lunteren is geleverd door E. van Gelder te Amsterdam, en bij de inwijding, 16 dec. 1821, bespeeld door diens zoon, muziekmeester te Amsterdam. (Boekz. Jan. 1822.)

Het kerkorgel te Lisse is vervaardigd door H. Knipscheer, orgelmaker te Amsterdam. (Boekz. april 1822.)

Dat te Scherpenzeel door J. C. Friederichs, orgelmaker te Gouda,

(Boekz. Aug. 1822) en dat te Middelbert door J. W. Timpe, orgelmaker te Groningen. (Boekz. Dec. 1822.)

Het kerkorgel te Nieuwenhuis, graafschap Bentheim, is vervaardigd door Quelhorst & Naber, orgelmakers te Oldenzaal. (Boekz. Junij 1823). Dat te Heesbeen door C. van Oeckelen & Zonen, orgelmakers te Breda. (Boekz. Junij 1823).

Het orgel in de Zuiderkerk te Amsterdam is vervaardigd door J. C. Friederichs, te Gouda. (Boekz. Jan. 1824).

Het kerkorgel te Genemuiden, in 1820 vervaardigd door van Gruizen & Zoon, orgelmakers te Leeuwarden, en geëxamineerd door Crach, stads organist en klokkenist te Alkmaar, is in 1824 vergroot door gebroeders Lohman & Zonen te Groningen, en toen opgenomen door Hempenius, organist in de Gr. kerk te Zwolle. (Boekz. Mei 1824.)

Het orgel in de Broêrenkerk te Zwolle is vervaardigd door J. C. Scheuer, orgelmaker aldaar.

Om het nieuwe uurwerk met een speelwerk te maken en te stellen in den kerktoren te Goes, is den 15 april 1620 een accoord gesloten tusschen den rentmeester Anthonie Huyssen en Jan van Stapelen, als ten dezen speciaal gecommitteerd door burgemr. en schepenen der stad Goes, ter eene, met mr. Jan Thomasz. van den Brande, horlogiemaker, wonende binnen de stad Delft, ter andere zijde, welke laatstgen. heeft aangenomen te maken en te leveren een uurwerk met een speelwerk op den kerktoren te Goes.

De originele acte, inhoudende de conditiën, is geteekend den 21 april 1620 — en berust in het gemeente-archief van Goes.

Op de horlogie-kamer staat dan ook op bordjes te lezen:

»Op duysent seshondert drie mael acht
Was dit in vier jaer al volbragt."
»Dit speelwerk is wel een der meeste deser lande,
De meester quam van Delft, die 't stuck nam ter hande."
»Antonie Huysz. met Joh. van Stap'le
Gedeputeerde Heeren,
Dit werck bedacht bestede
Aan Jan Thsz. van de Brant, na het stats begeeren."

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Eene orgelinwijding in de vorige eeuw. In den Nederlandschen Mercurius van april 1771 vond ik het volgende berigt, dat ik om der curiositeits wille geheel overschreef.

Dinsdag 16 April 1771 werd het nieuwe orgel te Bodegraven, door 2 gemeenteleden der Luthersche Gemeente geschonken en door »den kundige Orgelmaaker te Gouda Hendrik Hermanus Hess tot »een der fraaiste werken van ons gemeenebest" gemaakt, ingewijd. »Om deze plechtigheid te meerder luister bytezetten hebben de »leden van het *burger concert* benevens die van het vierstemmig »Zangcollegie te Gouda[1]), zich op verzoek van den Heer *Joachim* »*Hess,* organist van de groote kerk dier stad, niet onwillig ge»toond, om onder directie van voorz. Heer organist, uit liefheb»berij, dezen dag met een Choor van vocaal en Instrumentaal Musiek, »onder het eerste gebruik des orgels te vergezellen."

Aanvang 's morgens te half negen uur.

Programma. Voorspel op 't orgel door gen. organist — Simphonie door alle aanwezige instrumenten. — Solo op het orgel. — De Voorpsalm (Ps. 33.) 1ste vers in 4 partyen vocaal en instrumentaal, »alleenig door de Musikanten op 't okzaal". 2de vers door de gemeente, onder accompagnement van gemelde zangers, »met »de Bas, alt en secunde, verwisselende dus de primo party in de »secunde of alt. Deze partyen waren zoo ingericht, dat wanneer »de gemeente in de laagte daalde, het Choor integendeel, naar »de hoogte hunne toonen verhefte, terwyl dit zelfde met de wald»hoorns en andere instrumenten insgelyks in achte genomen werd, »gevende dit alles, benevens het accompagnement des orgels, »eene allerverrukkendste Harmonie, waartoe de fraaiheid der me»lodijen niet weinig toebragten, zynde met de voor- en nagezon»gen Psalm 81 en 150 op gelyke manier als met de eerstgezongen »33ste Psalm te werk gegaan." — Vocaal en Instrumentaal Chorus met de woorden »Amen, amen dat zy waar, loofd den Heer, ô Zions Schaar," enz. — Solo op het orgel — »Solo voor de zangstem »uitgevoerd door een jongeling" — Twee verzen in 4 partyen uit psalm 33. — Eene Simphonie. — De twee eerste verzen in 4 par-

[1]) Weet iemand eenige bijzonderheden betreffende dit *burger concert* en *zangcollegie?* Zoo ja, dan verpligte hij de Vereeniging door de mededeeling. H.

tyen van psalm 81. — Solo op het orgel. — Tot besluit »Choraal »en Instrumentaal in 4 partyen het Lied: »nu danken we alle »God, enz."

De heeren musici gingen toen den inwendigen mensch versterken en zongen middelerwijl 2 verzen uit het Lied »Zingen wy uit 's herten gronde."

Des namiddags vervolgde men met:

»Een Intrada, waar na alle de instrumenten op 't sterkste wierden aangeraakt. — Een Chorus vocaal en instrumentaal, hebbende de woorden van psalm 150 het eerste vers der beryming van Laus Deo. S. P. — Een obligaat voor 't orgel. — Een Chorus vocaal met het 2de vers van den gemelden nieuw berijmden ps. 150. — Een duo voor een bas en Jongelingsstem. — Een Chorus Vocaal. — Een solo voor 't orgel. — Een aria in 4 partyen antwoordende elkander by beurten. — Een obligaat concert voor 't orgel, bestaande uit een fuga, gevolgd door een aria met variatiën, dan in de zang, dan weder in de registreering van de geluiden des orgels, dan weder in de andere instrumenten, en eindelyk het gantsche Choor te zamen. — Simphonie. — 4 stemmig aria. — Een Duo voor 2 stemmen. — Een simphonie. — Het fraaie lied »op mynen lieven God," enz. in 4 stemmen zeer zacht gezongen en gespeeld, ja op 't laatste zoo zagt uitgelaten dat het niet konde gehoord worden, hetwelk tot besluit gevolgd werd door een fortissimo, zoo wel vocaal als instrumentaal, en wel de bovengenoemde 2 chorus, Amen Amen en het 1ste vers van Ps. 150 Laus Deo S. P."

Na dat de heeren muzikanten in 't logement »nog iets instrumentaal hadden verricht", togen de 14 zangers en 11 spelers naar hunne respective haardsteden terug.

N. DE ROEVER AZ.

Organisten en kolkkenisten. Op bl. 110 van dezen jaargang, deelde ik een lijst mede van organisten en klokkenisten, te vinden in den Nederlandschen Mercurius van maart 1760. Een der inzenders, die mij toen onbekend was, en nu gebleken is den heer N. de Roever Az., alhier, te zijn, heeft mij dezer dagen eene dergelijke lijst uit genoemd tijdschrift van april 1761 gezonden, die ik ter vergelijking hier volgen laat: (o. = organist, k. = klokkenist)

Arnhem, P. Heinsius. o. k. [1])
W. van Raay. o.
Alkmaar, A. Winkel. o. k.
J. van Kampen. o. [2])
Amsterdam, J. Hurlebus. o. [3])
H. Linsen. o
G. Munnikhuysen. o. [4])
J. Rijntjes. o.
G. Chalon. o.
L. Sulijn. o.
J. Potholt. o. k.
J. J. de Graaf. o. k.
Bennebroek, A. Reefman. o.
Beverwijk, D. Radeker. o.
Bommel, L. Sikkel. o. k.
Breda, G. Stokmans. o. k.
Delft, G. Berkhuis. o. k. [5])
A. Koesveldt. o. [6])
Delfshaven, M. Vos. o.
Deutichem, M. de Graaf. o.
Deventer, H. Beler. o. k.
Doesburg, Willem van Marle. o.
Dordrecht, P. Sopers. o.
G. van Dregge. o. [7])
Edam, P. Havingha. o. k.
Elburg, H. Bodens. o. [8])
Enkhuysen, G. Bruijnier. o. k.
J. de Boer. o. k. [9])
Eijlst, C. Loonsma. o. [10])
Eijndhoven, J. de Mileville. o. [11])
Goor, N. Bubink. o.

---

[1]) De voornaam moet waarschijnlijk M. E. zijn. [2]) Waarschijnlijk P. Kampen.
[3]) Moet zijn C. F. Hurlebusch. [4]) De voornaam moet waarschijnlijk A. zijn.
[5]) Moet waarschijnlijk J. Berghuis zijn. [6]) De voornaam waarschijnlijk M. A.
[7]) Elders J. van Dreggen genoemd. [8]) Zie Weesp: mogelijk vader en zoon.
[9]) De voornaam waarschijnlijk W. [10]) Moet zijn S. T. van Loonsma.
[11]) Elders G. des Milleville genaamd.

Gorinchem, L. des Mileville. o. k.
Gouda, P. Hes. o. k. [1]
's Gravenhage, N. Groneman. o. k.
P. Lucas. o.
F. Peton. o. [2]
H. Ebeling. o.
J. J. Meijer. o.
Grolle, S. des Mileville. o.
Groningen, W. Wolters. o. k.
J. Lustig. o. [3]
J. Tame. o. [4]
Haerlem, S. Radiker. o. k. [5]
P. van Gisen. o. [6]
Harderwijk, N. Koldewey. o. [7]
Harlingen, W. Toesijn. o. [8]
Heemskerken, L. Grolant. o. [9]
Hertogenbosch, P. Regter. o. k. [10]
Helmont, L. Domme. o. [11]
Heusden, L. van Kemp. o. k.
Hoorn, J. Spruijt. o. k.
Huijssen, G. Volkers. o.
Kampen, G. Berkhuijs. o. k. [12]
W. Bruynier. o. k.
Kranenburg, N. Aalbers. o.
Kuijlenburg, H. Meijer. o.
Leerdam, B. van Frieshijm. o.
Leeuwarden, W. Tresling. o. k.
J. de Vries. o. k. [13]
Leiden, G. Ojers. o. k. [14]
Maassluis, D. Lotings. o. [15]

---

[1]) Moet zijn J. Hess. [2]) Waarschijnlijk Piton of Pitton.
[3]) Moet zijn J. W. Lustig. [4]) Waarschijnlijk J. H. Tammen.
[5]) Moet zijn H. Radeker. [6]) Elders van Giesen geschreven.
[7]) Elders P. van Koldeweij geschreven. [8]) Waarschijnlijk Toussaint.
[9]) Elders Groenlant geschreven. [10]) Elders W. Retgers genoemd.
[11]) Waarschijnlijk Paulus Domme. [12]) Moet zijn Berghuijs.
[13]) Waarschijnlijk Sybe de Vries. [14]) Waarschijnlijk Johannes Ojers.
[15]) Zeer waarschijnlijk Lootens.

Middelburg, H. Wolters. o. k.
J. Bosjart. o. [1]
S. Heijndriks. o. [2]
Muyden, Viervant. o.
Naarden, D. Leydekker. o.
Nijmeegen, Y. Brunsma. o. k. [3]
J. van Hensbergen. o.
Olst, M. van der Heijden. o.
Oudewater, L. van der Putten. o.
Purmerend, H. Ponsendaal. o. k.
Rhenen, N. Engelborn. o. [4]
Rotterdam, G. Burgvliet. o.
H. Woorthouder. o. k.
H. van Hagen. o.
Schiedam, J. Ulrig. o.
Schoonhoven, P. van der Putten. o
Soelen, H. Speete. o. [5]
Sneek, S. Muselart. o. [6]
Steenbergen, C. Huijsman. o.
Steenwijk, J. Dalbeek. o.
Tiel, H. van der Nagel. o.
Tholen, W. van Laar. o. k.
Utrecht, G. Visser. o. k.
L. Monsjou. o.
W. de Graaf. o.
Weesp, H. Bodens. o. k.
Workum, D. Thijssen. o. [7]
Wijk bij Duurstede, P. Warmoeskerken. o.
Ysselstein, E. Retel. o.
Zierikzee, W. Groneman. o.
Zutphen, G. Groneman. o. k.
Zwolle, R. Stegweg. o. k. [8]

---

[1]) Waarschijnlijk Benjamin Bouchard. [2]) Waarschijnlijk Heinrichs.
[3]) Moet zijn Y. A. Bruinsma. [4]) Waarschijnlijk Engelbron.
[5]) Elders H. Speets geschreven. [6]) Misschien Muijzelaar.
[7]) Elders Teijssen geschreven. [8]) Moet zijn Stegweij.

Terwijl ik den inzender dank zeg voor de moeite die hij zich gegeven heeft, beveel ik mij bij voortduring voor soortgelijke mededeelingen aan, kan het zijn ook van vroegeren tijd. HEIJE.

TAALKUNDE.

Spreekwoorden en spreekwijzen aan den Bijbel ontleend. (Vervolg van bl. 420). *Israel* — komt het eerst voor als bijnaam van den aartsvader Jacob, en beduidt »strijder Gods" [Hebr. יִשְׂרָאֵל van שָׂרָה (strijden) en אֵל (God)], vgl. Gen. 32 vs. 29, 35 vs. 10, en zie Hos. 12 vs. 4. Daarna werd het de volksnaam der Hebreërs עִבְרִים, Gen. 14 vs. 13, 39 vs. 14, 17, 40 vs. 15, 41 vs. 12, 43 vs. 32 enz.), en komt als zoodanig Joz. 3 vs. 17, 7 vs. 25 het eerst voor, veelvuldig afgewisseld met *kinderen Israels* (Exod. 1 vs. 7, 13 2 vs. 23, 25, enz. enz.), *Israelieten* (Exod. 9 vs. 4, 11 vs. 7, 15 vs. 22 enz.) of *Israellers*. *Zij is eene dochter Israels* (vgl. Deut. 23 vs. 17, Rigt. 10 vs. 40, 2 Sam. 1 vs. 24) = eene Israleietin of Jodin. Eene aanzienlijke ongehuwde Jodin noemt men wel eens eene *jonkvrouw Israels* (vgl. Jer. 18 vs. 13, 31 vs. 4, 21, Am. 5 vs. 2, בְּתוּלָה, waarvan men in Gen. 24 vs. 16 de omschrijving vindt; doch ll. citt. heet, bij wijze van persoonsverbeelding, het israelitische volk alzoo). — Men spreekt in bijbelstijl van *Israel en de volken* d. i. de Heidenen), omdat Israel onder de oude bedeeling het volk Gods, het volk bij uitnemendheid was; vgl. Ps. 9 vs. 9, 47 vs. 2, 57 vs. 10, 65 vs. 8, 67 vs. 4, 6, 99 vs. 1, 135 vs. 10, Jez. 34 vs. 1, 40 vs. 15, 17, 49 vs. 1, 63 vs. 6. — *God is de God Israels* = de bescherm- of schutsgod van dit volk (Vlg. Deut. 6 vs. 4, 1 Sam. 17 vs. 46, 2 Sam. 7 vs. 26, Jer. 3 vs. 33, 31 vs. 9, Exod. 4 vs. 22 enz.; hierbij niet aan te halen 1 Kon. 18 vs. 36, 1 Kron. 29 vs. 18 en dergel., alwaar *Israel* z. v. a. *Jacob* is). — *De israelitische vaderen* zijn de aartsvaders. — *Het israelitisme* = de joodsche godsdienst. — De volkstaal speelt met de woorden »in Israel," die bezigende in plaats van »in den lande" in uitdrukkingen als: *er is veel boosheid in Israel* (vlg. Num. 23 vs. 21), wanneer ergens vele goddeloosheden plaats hebben; *zijn*

naam wordt vermaard in Israel (Ruth. 4 vs. 14) van iemand, die in aanzien begint te komen; *hij is een getrouwe* (*een der getrouwen*) *in Israel* (2 Sam. 20 vs. 19), van een gemoedelijk mensch, die zich bij het geloof en bij de kerk houdt, waarin hij geboren en opgevoed werd; *hij is een groote in Israel*, *een groote in Israel is gevallen*, het was een doorluchtig man, die kwam te overlijden; *er is geen koning in Israel* (Rigt. 17 vs. 6, 18 vs. 1, 19 vs. 1, 21 vs. 25) = geen hoofd of bestuur, wordt gezegd als in tijden van regeeringloosheid de zaken in de war loopen; *hij heeft goedgedaan in Israel* (2 Kron. 24 vs. 16 van den voortreffelijken hoogepriester Jojada gezegd, zie Bijb. Wdbk. II, 191), van een weldoener des lands; *hij zal een heerscher zijn in Israel* (Mich. 5 vs. 1), van een koning of regent, van wien men grootsche verwachtingen koestert; *er is nooit iets dergelijks in Israel gezien* (Matth. 9 vs. 33 waar de schare het uitroept, vol verbaring over de wonderteekenen door Jezus verrigt), van eene ongehoorde daad, of buitengewoon voorval; *zij is een moeder* of *een moedertje in Israel* (2 Sam. 20 vs. 19, waar het van Abel-Beth-Maächa, eene vreedzame, aan het koninklijk bestuur getrouwe stad gezegd wordt), van een eenvoudig, gemoedelijk christen-vrouwtje. — *Hij is een Israeliet zonder bedrog* (Joh. 1 vs. 48, van Nathanaël gezegd). Deze getuigenis legt men wel eens af aangaande een eerlijk, argeloos mensch, die in zijne eenvoudige opregtheid en vroomheid, zonder argwaan en achterdocht omtrent anderen is. *Niet alle zijn Israel die uit Israel zijn* (Rom. 9 vs. 6). Even als men onder Israel te allen tijde ook booze en slechte menschen vond, zoo wil dit gezegde onder ons beduiden: »niet elk mensch beantwoordt aan zijn naam, afkomst, familie, aanleg," enz. Van hier, dat men van een *geestelijk Israel* (*Gods*) = ware christenen spreekt; vgl. Rom. 2 vs. 23, 29. *Israel* is een joodsche geslachtsnaam.

Ook is *israel* de benaming eener biersoort (zie Nav. XXIII, 201, XXIV, 481), die in de 16de eeuw hier te lande, voornamelijk in Dordrecht veel werd gebrouwen, doch waarvan het gebruik in de 17de eeuw reeds sterk afnam en daarna geheel verdween. De dichter Huyghens heeft ze nog gekend, zoo als uit zijne Sneldichten (XIII, 11) blijkt, zie Nav. XVIII, 277; hij spreekt er van als van dun bier. In Nav. XXIV, 571 worden twee verklaringen

van dit *israel* als benaming van bier opgenoemd, doch beide te regt onwaarschijnlijk gekeurd. Ze zijn ontleend aan de Bierstudien van dr. Grässe (Dresden, 1872), volgens wien men in Lübeck, Dantzig, Koppenhagen een brouwsel had, bekend en vermaard onder den naam van lübecker israel (der Lübische Israël) aldus geheeten, omdat het een krachtig bier was, dat zóó met de liefhebbers worstelde, als Jacob met den engel geworsteld had; terwijl het dordsche brouwsel den naam *israel* zal hebben bekomen ter aanduiding van de zegeningen, die dit volk bij zijne aankomst in Kanaän genieten mogt!! Het is niet duidelijk, waarom hier twee verklaringen voor ééne en dezelfde benaming moeten gezocht worden. De oorzaak dier benaming ligt m. i. in de tegenstelling *farao*. Men had *faraobier*, dus genoemd — *niet* gelijk Grässe, op. laud. zegt, ter herinnering, dat, even als de egyptische Farao Israel martelde, desgelijks deze biersoort de ingewanden van den onmatigen bierdrinker foltert!! — maar eenvoudig, omdat Farao koppig was, en dat bier ook. [Wat het Boek der Uithangteekens, II, 59, 60, tot verklaring dezer benaming er bijvoegt: «daarbij kwam, dat Farao de lui niet wilde laten gaan en het bier ook niet" — is geestig, maar overbodig.] Ter wille van de koppigheid werd dit brouwsel ook wel *bok*bier geheeten. Schept het volk in woordspelingen behagen, niet minder in tegenstellingen; bij Farao lag dus de gedachte aan *Israel* voor de hand; *Israel* stond in de schrift tegenover *Farao, Israel* zou *Farao* te kras wezen; desgelijks hoopte men dat het met de biersoort *israel* gaan zou.

Foey, *Pharo*, sey de Pater,
Heel kleyn bier is half water.
(Huyghens, Sneldichten, onder 't opschrift, Momm.)

Dat de benaming *israel* bij wijze van tegenstelling tegen *farao* zal zijn, komt mij ook daarom waarschijnlijk voor, wijl *farao* de oudere biersoort schijnt te zijn; ten minsten *farao* wordt het eerst genoemd, als wij bij Boitet, Delft, bl. 645, lezen van »Delftsch Pharao ende Israël, dewelcke altemets wel de hoofden van de Huysluyden op haere maeltijden doen omkeeren". »Zeker", zegt het Boek der Uith., II, 59, heeft de *israel* het van den *farao*

(in koppigheid) nog gewonnen." In Engeland had men »the old pharao", dat in de 17de eeuw geheel verdween. — In België (Brussel) wordt nog tegenwoordig *farobier* gebrouwen, dat onlangs ook in de Haarlemmer Courant aangekondigd werd.

Jeschurun (יְשֻׁרוּן) is eene vertrouwelijke benaming van het volk Israels, die men alleen Deut. 32 vs. 15, 33 vs. 5, 26, Jez. 44 vs. 2 aantreft, en volgens Gesenius (Lex. Hebr.) een verkleinwoord van Israel, dus een zaamgetrokken vorm van יִשְׂרְאֵלוּן is, also men zeide »Israelletje, Israels volksken". Volgens de kantteekening op de gewone overzetting moet het afgeleid worden van יָשָׁר of יָשׁוּר, als of men zeide; het lieve, vrome volkje, »dat *recht* behoorde te sijn, en *oprecht* of *rechtuit* in Gods wegen te wandelen, als daertoe van Hem geroepen synde; maer also het ver van daer geweest was, en in 't toekomende soude syn, wordt hier dees tytel, *de rechte* of *die recht geworden is*, hem by wijse van verwytinge gegeven" (ironice). De benaming komt voor in het gezegde: *toen Jeschurun vet werd, sloeg hij achteruit* (zie Deut. 32 vs. 15 en vgl. Nav. XIV, 106*a*), met eene vergelijking, aan een door overvloedige voeding ontembaar geworden lastdier (v. d. Palm) aan »dertele kalvers en moetwillige paerden" (Kantteek.) ontleend. Dit gezegde wordt bij wijze van spreekwoord nòg gebezigd aangaande menschen, die goede dagen belevende, buitensporig worden. Daarom zegt vader Cats: *het zijn sterke beenen die de weelde kunnen dragen*, en heeft men op het platte land het spreekwoord: *men moet de bijen niet te vet zetten, want dan worden ze te weelderig.*

J. ANSPACH.

Naamsoorsprong van Apeldoorn. In de oud-nederduitsche talen (oud-friesch, oud-saksisch, oud-frankisch) kwamen nevens de woorden *bâm*, *beam*, *bôm* (het hedendaagsch-friesche *beam* en het nederlandsche *boom*), ook in deze zelfde beteekenis voor, de woorden: *tra*, *tree*, *dra*, *dro*, *ter*, *tere*, *taere*, al naar de verschillende tongvallen dier oude talen. Dit oude *tra*, enz. overeenkomende met het gothische *triu*, boom, leeft nog in het engelsche *tree*, het deensche *træ*, het zweedsche *träd*, het ijslandsche *tre*, alles *boom* beteekenende, voort. Maar in het hedendaagsche Friesch en Neder-

duitsch is dit woord niet meer aanwezig, althans op een paar uitzonderingen na. Want vooreerst het hollandsche *eglantier* (wilde roozestruik), dat in deze domme spelling eerder een waalsch dan een goed duitsch woord gelijkt, heeft in de laatste lettergreep *tier* dit oude *tra*, enz. nog bewaard (*eglantier*, *egelantier*, *egelentier*, *egelentrie*, *egel* = stekel, alzoo: stekelboom, doornboom) en teveus leeft het nog onder den vorm *teer*, *tere* (met de zoogenaamde zware brabantsche *e*) voort in sommige frankische tongvallen van Zuid-Nederland. Zoo noemt men in Limburg een mispelboom of mispelaar: *mispelteer*. Een vlier heet in Limburg en in 't Hageland *holenteer* (Hoogduitsch: *Holunder*), en een jeneverstruik heet er *wachelteer* (hoogd.: *Wacholder*). De haagbeuk of wielboom (*carpinus betulus*) heet in Limburg *harenteer*, hier en daar in Brabant *herenteer*, in 't Hageland ook *heinenteer*, *heimter*, *hunter*, in d' antwerpsche Kempen *herzelenteer* of *hezzelenteer*, dat in den omtrek van de stad Antwerpen tot (*h*)*elzenteer* is verbasterd, en daardoor verwarring met de *els*, *elzenboom* geeft; in West-Vlaanderen is dit *herenteer* zelfs tot *eernte* ingekort. Vroeger noemde men in sommige zuidnederlandsche tongvallen een appelboom en een noteboom ook *appeltere* en *notelteer*, en dit oude *appeltere*, het engelsche *appletree*, brengt ons waar we wezen moeten ter verklaring van den plaatsnaam Apeldoorn.

De wilde appelboom, de stamvader van de veredelde appelboomen onzer boomgaarden en tuinen, die kleine, harde, wrange, bijna oneetbare appels, zoogenoemde houtappels oplevert, komt oorspronkelijk in de bosschen van Midden-Europa voor. Nog heden ten dage komen er hier en daar in de bosschen onzer oostelijke grensgewesten wel zulke wilde appelboomen voor. In de groote bosschen van Duitschland zijn ze minder zeldzaam Toch vormden deze wilde appelboomen nergens groote wouden, zoo als eiken, beuken, berken, dennen. Neen, maar slechts hier en daar, op gunstige plekken, dikwijls aan de kanten der oorwouden, stond er een appelboom. Vandaar dat men zulke enkelstaande appelboomen gebruikte ter plaatsbepaling in het woud, en dat men sprak van: *to'r apeltreen* of (bij letterkeer) *to'r apelteern*, bij den appelboom. Stond daar een huis, dan woonde men *to'r appelteern*; bouwde men daar meer huizen, eindelijk ook een kerk, en was er

zoo een dorp ontstaan, dan bleef dit dorp wel den ouden naam naar de *appeltere* behouden; en zoo heet nog werkelijk heden ten dage een dorp in Oost-Vlaanderen, bij 't vlek Sotteghem: Appelterre. Meestal lijkwijl noemde men dit woord in den dativus, dus met een *n* er achter (*to'r appeltern*) en, toen men, na verloop van eeuwen, door afslijting der taal, die *n* als aanduiding van den dativus, niet meer verstond of begreep, hield men die *n* ook in den eersten naamval, achter het woord. Dat is d' oorsprong van den naam van het dorp *Appeltern* in Gelderland tusschen Maas en Waal. Appeltern is dus letterlijk: bij den appelboom, en even eens is Apeldoorn letterlijk: bij den appelboom, Want het oudfrankische *ter, tere, tree* in Vlaanderen, Brabant, Limburg en frankisch Gelderland, luidde *dro*, *dore* in 't oudsaksisch van saksisch Gelderland, enz. Werkelijk wordt dan ook Apeldoorn in een oorkonde van 't jaar 793 Apoldro (in den eersten naamval), letterlijk: appelboom genoemd. Dit oude *apoldro* vormde in den dativus; *apoldron, apoldro'n*, en bij letterkeer en om de handzamer (tongzamer) uitspraak: *apoldoorn*, *apeldoorn.*

Het nederlandsche *doorn* (*spica*), dat overigens wel in menigen nederlandschen plaatsnaam voorkomt, heeft met Apeldoorn dus niets te maken.

Maar de naam van het dorp luidt *Apel*doorn, en niet *Appel*doorn. Recht zoo! Want *appel* was werkelijk in 't Oudsaksisch *apel*, even als nog heden in 't Friesch *apel*, met volkomene *a*. Van daar ook nog de namen van het overoude dorp ter Apel (hier is de *dro* of *tro* of *tree* er al afgesleten) in Groningerland, en van de noordfriesche hallig (onbedijkt en onbeduidend eilandje) Apelland.

Met de nederlandsche dorpsnamen Appelterre, Appeltern, Apeldoorn, ter Apel, stemmen de volgende hoogduitsche plaatsnamen volkomen overeen, die vooral in Zwaben en Franken (bij Ulm en Nürnberg) voorkomen: Affaltern, Affalten, Affoltern, Affalterhof, Affalterthal, Affaltrach (waterstroom of beek bij den appelboom), Affalterwang (rotsmuur of bergwand bij den appelboom), overeen.

Ook de geslachtsnamen Affalter en Affolter, die in Duitschland (vooral in Zuid-Duitschland en Duitsch-Zwitserland), en ook wel in Nederland, onder anderen te Leeuwarden, voorkomen, beteekenen:

appelboom. Zulke geslachtsnamen komen meer voor: b. v. Peereboom (Bolsward), Noteboom (Emden), Notelteirs (Zuid-Brabant), enz.

Haarlem. JOHAN WINKLER.

Bedrijfsnamen in den mannelijken vorm. Niet zelden hoort men door pseudo-taalkenners eene wijsheid uitkramen, door welke de minkundige alligt wordt overbluft. Een voorbeeld is dit: het reglement eener societeit draagt de benoeming van eenen »kastelein" op aan het bestuur. »Een kastelein", zegt nu de pseudo-taalkenner; dus is eene kasteleines niet benoembaar. Doch waar dergelijke bedrijfsnamen in den mannelijken taalvorm worden aangeduid, is daardoor het vrouwelijke element niet uitgesloten. Al wordt het in de wetten niet met zoo vele woorden uitgedrukt, toch zijn zij evenzeer toepasselijk op vrouwelijke titularissen als op mannelijke: kooper en verkooper, tapper, schipper, enz. Waar sollicitanten naar de betrekking van organist worden opgeroepen, zal geen kerkvoogd met gezond verstand de sollicitatie eener vrouw onontvankelijk verklaren. Ja, indien immer eene prinses tot den troon der Nederlanden werd geroepen, zou zij zich bij onzen pseudo-taalkenner kunnen verschoonen van beëediging en inhuldiging, want de Grondwet spreekt alleen van beëediging en inhuldiging »des konings".

Taalkundig worden de bedrijfsnamen gebezigd *a potiori*, naar het geslacht der *meeste* titularissen. Aldus: tapper, koster enz., daarentegen besteedster van dienstboden. Patent- en andere wetten, en in navolging daarvan bijzondere reglementen van corporatiën gaan in zulke uitdrukkingen uit van het bedrijf, niet van de kunne. Indien het tegendeel niet in uitdrukkelijke bewoordingen is bepaald, moet eene wetsbepaling evenzeer toepasselijk geacht worden op de schippersvrouw, die een vaartuig op haren naam in de vaart heeft, als op den schipper; eene strafbepaling evenzeer op eene spoorwegwachtster als op een wachter; eene patentwet (casu quo) evenzeer op eenen besteder van dienstboden als op eene besteedster.

Het schijnt mij niet overbodig, dat door eene juiste opvatting chicanes, die schijnbaren grond in de uitdrukking hebben, worden afgesneden.

Haarlem. H. M. C. VAN OOSTERZEE.

Stok, stokhouder. (XXV, bl. 472.) In Walcheren en misschien ook wel in andere deelen van Zeeland, was het voorheen eene gewone uitdrukking *verkoopen met den stokke*, voor in het openbaar verkoopen. Ik onderstel, dat het aldus genoemd werd, omdat de oproeper bij openbare verkoopingen gewapend was met een *stokje* of *staafje*. Dit is ook nu nog het geval bij openbare verkoopingen van onroerende goederen, wanneer het stokje (van eb benhout, met zilveren beslag en van het gemeentewapen voorzien gebruikt wordt tot het stukslaan eener lange goudsche pijp, als teeken, dat de koop er door is.

Domburg. H. M. KESTELOO.

Kakographie. De directie der tentoonstelling was op het allergelukkigste denkbeeld gekomen om in die zalen de nieuwe kunstwerken *op te stellen.*

Waar zou men dit beter weten dan in Nederland, *waarvan de* heldhaftige zonen eertijds hunne schitterende wapenfeiten hebben volbracht.

Voor hen mogen spreken de navolgende feiten.

De stad die *aan* zooveel groote mannen het levenslicht deed aanschouwen.

Ik hoorde, dat gedurende twee of drie van die dagen een paedagogisch congres was *voorgenomen.*

Hij, die zich niet dagelijks met schoolzaken *afgeeft.*

Wat men bij het bezoek van de tentoonstelling miste, was het bezit van een stelselmatigen catalogus.

Zoo als gezegd is, kon het parijsche congres in september *niet* plaats hebben.

Hij heeft gehad een grenzeloos medelijden met het individu.

't Was een *beduidende* schrede voorwaarts.

Uit ieder van Jezus woorden spreekt zich uit een onwrikbaar geloof in den mensch.

Toch behoeven, toch mogen wij onze persoonlijkheid niet prijs geven.

Haar doel zal zijn, niet het bestaan, *doch* het ontstaan der levensverrigtingen op te sporen en te verklaren.

De grammatische interpretatie, die dáár-alleen meer dan één

zin aan de woorden toeschrijft, waar de auteurs zelve *zich* met opzet dubbelzinnig hebben *uitgesproken.*

Zij laten dan *dikwi·lder* dan elken anderen tijd hun gebrul hooren.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Geslacht Twent. In een der vorige jaargangen van den Navorscher, is gevraagd in hoever mr. Adriaan Pieter Twent, heer van Rozenburg en eigenaar van het huis de Paauw en Raaphorst, verwant was aan mr. jhr. Jacob van Gelé Twent, heer van Cortenbosch; en in den Navorscher van dit jaar is gevraagd wie de graaf van Rozenburg was.

Daar zoover ik weet geene gedrukte genealogie van het op 16 sept. 1815 in den nederlandschen adel opgenomen geslacht Twent bestaat, wil ik het volgende daarvan mededeelen.

Mr. Adriaan Pieter Twent was onder de regering van koning Lodewijk minister van waterstaat, en onder zijn bestuur zijn de beroemde Katwijksche sluizen aangelegd, waarvoor hij door gemelden koning tot graaf van Rozenburg werd verheven.

Hij was den 25sten junij 1765 getrouwd met Catharina Maria v. Vredenburg, dochter van Gerard Adriaansz., bij wie hij geene kinderen naliet en tot universeel erfgenaam van zijn aanzienlijk vermogen aanstelde den zoon van jhr. Jacob v. Gelé Twent (zoon v. Abraham Catharinus v. Gelé Twent burgemeester v. Haarlem en Jacoba Judith van Wessels) en van zijne nicht Constantia Twent, dochter van zijn broeder Hendrik Twent en Maria Amalia Gaubius.

Mr. jhr. Jacob v. Gelé Twent v. Cortenbosch (onder 's Gravenhage) had twee oudere broeders en eene jongere zuster namelijk:

1. Jhr. A. C. Twent, geb. 1772 † 1852, vice-admiraal en inspecteur gener. van het loodswezen, getr. met Frederica baronesse v. Heerdt, bij wie hij eene dochter naliet, Roberdina Tw., geb. in 1817 en ongeh. te Wiesbaden overleden.

2. Arnout Twent, majoor der infanterie, in 1818 overleden aan de gevolgen van een val van het paard in het kamp bij Zeist. Hij was vroeger met prins Willem V uitgeweken naar Engeland en had aldaar eene engelsche vrouw getrouwd bij wie hij geene kinderen had.

3. Anna Margaretha Cornelia Twent, getr. met mr. Johan Six, heer van Hillegom, Wimmenum en Vromade (weduwnaar van Johanna Maria Hop) bij wien zij vijf kinderen had:

1. Jacobus Six, jong gest.
2. Johanna Jacoba Six, ongeh. nog in leven.
3. Arnout Six, geb. 13 mei 1817.
4. Gerard Anthony Six, geb. 19 nov. 1818.
5. Cornelis Constant Six, geb. 10 maart 1820.

De drie laatste gehuwd en nog in leven.

Zie den kwartierstaat van bovengenoemden mr. Johan Six, in de Kwartierstaten uitgegeven bij v. Doorn.

Mr. jhr. Jacob v. Gelé Twent liet bij zijne vrouw Constantia Twent twee dochters en een zoon na, namelijk:

1. Jkvr. Maria (Molly) Twent, geh. met den baron van der Duyn van Benthorn, bij wien kinderen.

2. Jkvr. Anna (Nancy) Twent, geh. met Adolf baron Sirtema v. Grovestius, bij wien een zoon Theodoor en eene dochter Sophia. (Zie het Stamboek van den frieschen adel.)

4 Jhr. Jacob Twent, heer van Rozenburg en Raaphorst, welke laatste heerlijkheid hij met het daaraan grenzende huis de Pauw aan prins Frederik der Nederlanden verkocht. Hij trouwde eene fransche vrouw en vestigde zich te Tours in Frankrijk, alwaar hij overleed. Er bestaan nog afstammelingen van hem, onder welke zijn zoon jhr. Ernest Twent, die officier in het fransche leger en gehuwd is, zoodat tegenwoordig geene leden van het adellijk geslacht Twent in de Nederlanden wonen.

Het wapen van het gesl. Twent is volgens Rietstap: Ec. aux 1 & 4 de sin. à 2 vaches arretées en chef et une autre vache couchée en p., le tout d'or, aux 2 & 3 d'arg. à la fasce de gu. acc. d. 3 croiss. du même, rangés en chef. Cq. cour. Cim. une tête et col de cerf au nat. posée de front entre un vol d'azur & de gu. Ten. 2 sauvages de carn. ceints et cour. de lierre tenant chacun une massue posée sur l'épaule.

Genealogie van mr. Adriaan Pieter Twent. Door koning Lodewijk, onder wiens regeering hij minister van waterstaat was, tot graaf van Rozenburg verheven, welke heerlijkheid hij in 1795 had gekocht.

Lambert Twent, Evertsz, getr. met Geertruid Barends. Hun zoon:

Zeger Tw., geb. 1610, X Neeltje van Stappen (dochter van Jan Jansz. ter Stappen en Odilia Bockers). Hun zoon:

Lambrecht Tw., geb. 17 dec. 1642, † 10 sept. 1696, was de eerste postmeester te Delft, X april 1679 Clasina Koekebakker, geb. 25 julij 1649 (docht. v. Nicolaas K. Leendertsz, geb. 6 maart 1597 † 2 julij 1671, veertigraad en schepen v. Delft, en van Maria v. Hogenhouck Abrahamsd., geb. 2 sept. 1610 † 24 dec. 1668.) Hun zoon:

Nicolaas Tw., geb. 10 jan. 1681, veertigraad v. Delft, 1720 postmeest., † 15 maart 1754, X 9 nov. 1706 Françoisa Helena van der Graaff (docht. v. Willem Aelbrechtsz en Alida Françoisd. Verburch), geb. 20 nov. 1683 † 30 julij 1751). Hun zoon:

Mr. Willem Tw., geb. 15 sept. 1707, † $17^{6}/_{9}50$, X $17^{11}/_{3}39$ Agatha Hoogwerff, geb. 10 julij 1711, begr. te Delft 21 apr. 1774, (docht. v. Adriaan Hoogw. en Adriana de Jongh.) Hunne kinderen waren:

1. Nicolaas François Tw., geb. 31 aug. 1740; in 1769 veertigraad v. Delft, † 20 aug. 1771, X 1758 Wilhelmina Catharina Marcus (docht. v. Jan Pieter van Aletta Milius), geb. 18 febr. 1731.
2. Adriana Petronella Tw., geb. 18 junij 1742, † 1742.
3. Hendrik Tw., geb. 17 julij 1743, X 1766 Maria Amalia Gaubius, docht. van den leidschen hoogl. H. D. Gaubius. Zij hadden 2 dochters, Agatha Wilhelmina, geb. 1771 † 1836, X Otto Anne graaf v. Bijlandt geb. 1766, in hoogen ouderdom gest. als grootmeest. van de duitsche orde, en Constantia Tw. X jonkh. Jacob van Gelé Twent heer v. Cortenbosch.
4. Wilhelmina Diderica Tw., geb. 9 nov. 1747, † te Delft 23 maart 1822, X 24 apr. 1766 Adriaan v. Vredenburg Gerardsz, geb. 1 jan. 1739 † mei 1781.

5 Mr. Adriaan Pieter Tw. † Maria v. Vredenburg Gerardsd.

STELLA DUCE.

Jan Lambrechtsen Coolen. Omtrent dezen vermaarden Vlissinger, die tot de twaalf eerste bewindhebbers der o. i. compagnie, kamer Zeeland, behoorde en een der voornaamste kooplieden van zijn tijd was, vermeldt mr. M. F. Lantsheer, in Zelandia Illustrata, bladz. 542, dat hij driemaal gehuwd is geweest, 1°. met eene jonkvrouw van Bautersem, 2°. met Elisabeth Pieterse Smidts, 3°. met Jacomina Porrenaer.

In het ondertrouwboek te Arnemuiden vond ik deze inschrijving: »25 November 1606, Jan Lambrechtsen Cool van Vlissin»gen, wed. van Jacquemijne Porrenarts, met Maayken Adriaens »j. d. van Arnemuiden. Gegeven attestatie om te Vlissingen te »trouwen. Getuigen, ten eersten van wege den bruidegom is ons »wel bekend, dat hij vele maanden weduwnaar geweest is, en van »wege de bruid is verschenen de huisvrouw van Christoffel Goy»vaerts, behalve dat der bruids broeder Sr. Johan Soggaert daar»toe zijn consent gegeven heeft."

J. L. Coolen moet alzoo viermaal gehuwd geweest zijn, als het vermelde omtrent zijne vroegere huwelijken althans juist is.

Jan Adriaensz. Soggaert vond ik, in 1613, in het archief van Arnemuiden, als gecommitteerden raad ter admiraliteit te Amsterdam vermeld. Hij was misschien wel dezelfde, die hierboven Johan Soggaert wordt genoemd.

Domburg. H. M. KESTELOO.

Wapens in kerken. In de voormalige Hollandsche kerk te Point de Galle treft men, behalve eenige met wapens voorziene borden aan de wanden, nog verschillende grafzerken met wapens van hollandsche familien aan, o. a. van een Krayenhoff, getrouwd met eene jufvrouw van de Leur. Die zerken zijn, na eene in de laatste jaren plaats gevonden hebbende restauratie der kerk, met de grootste zorg gespaard en op hunne plaats gelaten, zoo men vermeent dank zij de bemoeiingen van den nederl. consul, den heer van der Spar, thans engelsch onderdaan, doch afstammeling van een der nederlandsche kommandeurs of bevelhebbers der plaats, misschien wel den laatsten, en van wiens familie ook grafsteenen in bedoelde kerk worden aangetroffen.

Niet onwaarschijnlijk is het, dat in de kerken in de andere

steden op het eiland Ceylon eveneens nog vele met wapens voorziene borden of grafsteenen worden aangetroffen en misschien zou men door de hulp van onze consuls daarvan opgaven en afteekeningen kunnen bekomen. De kerken in de voormalige hollandsche kolonien, nam. die aan de Kaap de Goede Hoop, Suriname, Curaçao enz. bevatten meer dan waarschijnlijk mede nog rijke bronnen tot bevordering der kennis van de wapen- en geslachtkunde van nederlandsche familiën, waarom het wenschelijk zou wezen dat van invloedrijke zijde verzoeken tot het bekomen van opgave enz. gedaan en de resultaten daarvan bekend gemaakt werden.

* * *

Geslacht Weitsen (XXIV, bl. 374). Het wapen van mr. Quintijn Weijtsen, ambachtsheer van Brandwijk, geboren te Veere, overleden 1565 (niet 1505), raad in den hove van Holland, echtgenoot van Jacobmina Lievensdr. de Huijbert, was: d'azur coupé d'or, au lion léopardé d'azur.

's Gravenhage. VAN RHEDE VAN DER KLOOT.

Geslacht Boon van Ostade. (XXIV, bl. 525). De naam der moeder van Jacoba van Ostade is aldaar abusivelijk vermeld als Lossius, zij was genaamd Gijsberta Cossius.

Het cimier van het wapen der familie Boon is niet eene vlugt met een klaverblad, maar een zilveren boon van het schild, tusschen eene vlugt van keel en zilver.

's Gravenhage. VAN RHEDE VAN DER KLOOT.

Geslacht Spiering, enz. (XXIII, bl. 38, 41, 102, 103, 264, 267, 412, 415, 416; XXIV, bl. 114, 315; XXV, bl. 262, 424). De ouders van Willem Spiering zijn door mij-zelven in de collectiën van der Lely op de Kon. Bibliotheek te 's Gravenhage en op het stadhuis te Delft gevonden. Zij waren Cornelis Spiering, geb. 1604, getrouwd in febr. 1626 met Maria Visch, dochter van Gerrit, schepen van Rotterdam en Maria van Vredenburch.

Mr. Willem Spiering zelf was in eerste huwelijk getrouwd met eene van Borssele, terwijl uit zijn tweede huwelijk met eene Pous, Anna Maria Spiering, getr. met mr. Nicolaas Steengracht afstamde, die dan ook haar wapen met Pous ecarteleerde, niet met Bors-

sele, zoo als op een kwartierstaat Lantsheer in de Genealogische kwartierstaten verkeerdelijk te vinden is.

De familie Spiering schreef zich ook van Spieringshoek (ofschoon er eene zelfstandige familie van dien naam mede te Delft met geheel ander wapen bestond) en voert als helmteeken, tusschen een vlugt, 3 regtop naast elkander staande spieringen met den kop naar boven, op eene figuur die er als een wijnglas uitziet.

In een precieus heraldisch handschrift op de Kon. Bibl. te 's Gravenhage vond ik nog de volgende variant van dit oude, zoo ik meen, nog te Tiel bestaande, patricische geslacht: gevierendeeld, 1 en 4 in groen 3 zwemmende zilveren spieringen boven elkander, 2 in blaauw een goudgekr. zilveren leeuw, 3 in zilver een zwarte leeuw; in een gouden hartschild 3 roode ringen.

In plaats van *Seully* leze men in mijne vraag *Seullijn*. — Seullijn of Seullins was eene onder anderen te Haarlem (blijkens een ander belangrijk heraldisch handschrift, mede te 's Gravenhage en het haarlemsch patriciaat betreffende) voorkomende familie, en voerde in blaauw 3 zilveren duiven, 2 en 1, met rooden bek en pooten.

Middelburg. VON BRUCKEN-FOCK.

Geslacht Spiering, enz. De vader van Willem Spiering was Cornelis Spiering. De eerstgenoemde is echter noch schepen noch burgemeester van Delft geweest. Hij werd in 1678 wel veertigraad te Delft, en was van 1681 tot 1683 binnen- en buitenhavenmeester aldaar. Hij overleed 23 maart 1686, en liet uit zijn huwelijk met Cornelia van Borsselen van der Hooge een zoon na, genaamd Cornelis Willemsz. Spiering, heer van Spieringshoek, die, behalve vele aanzienlijke betrekkingen, ook die van burgemeester van Delft heeft bekleed.

's Gravenhage. VAN RHEDE VAN DER KLOOT.

Twee Communicaties uit de achttiende eeuw. Geslacht de Kanter. (vgl. Nav. XXV, bl. 369).

Tot aanvulling van het medegedeelde diene het volgende:

Philippus de Kanter werd 25 oct. 1717 prop. bij de class. Utrecht; als zoodanig beroepen tot pred. te Giessen-Oudkerk,

waar hij stond van 1758—6 sept., 1761. Beroepen te Wissekerke in N. Bevel. 26 junij en bev. 27 sept. 1761, overl. hij aldaar 13 aug. 1772, begr. 19 dito.

Uit zijn huwelijk met Anna Maria Oudkerk werden te Wissekerke 7 kinderen geboren:

1. Johan, geb. 21 en ged. 25 julij 1762. Getuigen: Johan de Kanter, Mattheus de Kanter en Tona Swemer, echtel. van Zieriksee.
2. Scipio, geb. 22 en ged. 27 mei 1764. Get.: Rijkje Bubbezon, wed. ds. Scipio Oudkerk, in leven pred· te Haamstede, en haar zoon Willem Haringh Oudkerk, theol. student.
3. Elisa, geb. 15 en ged. 21 julij 1765. Get.: Amelia Jacoba Oudkerk, te Maassluis.
4. Rijkje, geb. 5 en ged. 13 sept. 1767 (jong overl.) Get.: Tona Swemer, wed. Mattheus de Kanter, te Zieriksee.
5. Jacobus, geb. 5 en ged. 9 julij 1769. Get. ead.
6. Henricus, geb. 21 en ged. 30 junij 1771 (jong overl.) en na 's vaders dood:
7. Philippa Matthea, geb. 16 en ged. 17 januarij 1773. De moeder dezer kinderen overl. als wed. te Wissekerke, en werd 22 maart 1773 ald. begraven. (Ontleend aan de kerkel. boeken te Wissekerke).

N°. 1. Johan de Kanter, overl. 23 sept. 1841 te Middelburg. Hij was tweemaal gehuwd, 1° in 1785 met met zijne nicht Adriana de Kanter (dochter van Mattheus en van Tona Swemer), welke reeds in 't volgende jaar overleed, na hem een zoon te hebben geschonken, die jong gestorven is. In 1789 hertr. met Johanna Apollonia Baster, nicht van den beroemden natuurk. Job Baster te Zieriksee, met welke hij 52 jaar gehuwd was, en die hem slechts weinige weken vóór zijnen dood ontviel. Hij had bij haar 4 kinderen verwekt, van welke bij zijn overl. eene dochter is overgebleven en 2 kleinkinderen, beide zonen van zijnen vóóroverl. zoon Leonardus Marinus de Kanter. (Zie de Levensschets van dezen vermaarden man in Nehalennia, Jaarboekje voor 1850, bl. 197—210).

Zijne dochter Anna Maria was de eerste gade van ds. J. ab Utrecht Dresselhuis, die als pred. te Hoofdplaat (daarna Wolfaartsdijk) den 29 april 1819 te Middelburg met haar huwde. Zij beviel den 8 febr. 1820 te Wolfaartsdijk van een dochtertje, doch bezweek zelve reeds den 21 dier maand, en ook haar kind stierf den 13 april 1821. (Zie v. d. Baan, Gesch. v. Wolf. bl. 314 en 321.)

N⁰. 5. Jacobus de Kanter werd 2 sept. 1790 prop. bij de class. van Walcheren, pred. op den Hoek 16 nov. 1790, te St. Anna ter Muiden 14 oct. 1792, te Westkapelle 2 mei 1802, te Tholen 6 nov. 1803 en te Goes 11 mei 1806. In 1811 legde hij daar zijne betrekking neder, werd daarna griffier bij de regtb. te Goes, vervolgens ook schoolopziener, en overl. te dier stede 21 januarij 1826. (Zie Janssen, St. Anna ter Mniden, bl. 209—212 en v. d. Baan, Gesch. v. Wolf. bl. 392).

FAMILIE OUDKERK.

Haringius Oudkerk was eerst krankbezoeker te Leeuwarden, daarna pred. te Ytens 1716—1721, en eindelijk te Winsum, c. a. tot zijn overl. op 4 sept. 1741. Hij was gehuwd met Wijtske Halbertsma, die reeds op 22jarigen leeftijd overleed, 2 zoons) nalatende. (Zie Grevenstein, Cl. Bolsward en Workum, bl. 81—83; Greijdanus, Cl. Franeker, bl. 119—122, en Boekz. april 1742, bl. 483.

1. Adrianus Oudkerk, geb. te Leeuwarden 1702, werd als cand. bij de cl. Franeker, de 1e pred. te Rottevalle 17 sept. 1724 en daarna te Rijperkerk en Hardegarijp den 28 febr. 1734, waar hij den 2 april 1769 overleed, oud 67 jaar en 3 maand· eene wed. nalatende. (Zie Laurman, Cl. Leeuwarden, bl. 111, en 131 en Boekz. van 1724, 1733, 1734 en 1769).
2. Scipio Oudkerk, geb. te Leeuwarden 1 nov. 1703, studeerde te Franeker, werd prop. bij de cl. Franeker 6 sept. 1728, was hulpprediker te Maassluis 1730 -1733; ber. tot pred. te Haamstede 21 sept. en bev. 22 nov. 1733, overl. aldaar 20 maart 1760. Getrouwd te Maassluis 8 nov. 1733 met Rijkje Bubbezon, eenige dochter van Willem, koopman aldaar, en van Neeltje van der Burg. Uit dezen echt werden 7 kinderen te Haamstede geboren:

a. Wijtske Neeltje, geb. 12 nov. 1735, † 1 april 1759 aan de kinderziekte.
b. Anna Maria, geb. 14 junij 1738, later getr. met ds. Phil. de Kanter, pred. te Wissekerke.
c. Willem Haringh, geb. 19 julij 1741.
d. Catharina Adriana, geb. 3 junij 1744.
e. Amelia Jacoba, geb. 26 maart 1746.
f. Sibylla Regina, geb. 9 oct. 1751, † 23 nov. oud 6 w. 3 d.
g. Isabelle Benjamina, geb. 10 april 1755.

(*c.*) Willem Haringh Oudkerk studeerde te Leiden, werd 27 aug. 1765 prop. bij de cl. Schouwen en Duiveland, pred. te Bruchem en Kerkwijk 16 nov. 1766—20 mei 1781, te Hontenisse c. a. 3 junij 1781—18 oct. 1795, te Waarde 1 nov. 1795—27 nov. 1796, te Kloetinge 4 dec. 1796—22 april 1804, te Wemeldinge 29 april 1804—15 julij 1810, daarna nog te Heinkenszand 8 sept. 1811 tot zijn emeritaat, bij Z. M. besl. van 9 junij 1815, en overl. ald. 1 dec. 1817. Gehuwd 12 aug. 1767 met Johanna Rachel Lenshoek (geb. te Kerkwijk 9 maart 1744 en overl. te Wemeldinge 4 junij 1810), had hij uit dezen echt slechts 1 zoon, Scipio Oudkerk, dien hij zich in 1811 door den dood ontrukt zag, nalatende 2 zoons en 1 dochter, uit zijn huwelijk met Aletta Arendina Anemaet, welke als wed. later hertrouwde met Hendrik Coenraad ten Broeke, kapitein der infanterie. Deze nagelatene kleindochter van ds. Willem Haringh Oudkerk, Johanna Rachel Oudkerk, huwde te Kloetinge 21 sept. 1826 ds. H. J. E. Burgerhoudt, pred. te Wemeldinge, uit welken echt den 28 febr. 1829 te Noordgouwe eene dochter geboren is, welke echter op den leeftijd van 8 maanden de zorg harer moeder door den dood verloor.

(Ontleend aan onderscheidene Boekzaal-berigten en aangevuld uit gemeente-archiven.)

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Geslacht Vorsterman. (Alg. Reg. II) Gerrit Vorsterman Wouterszn., was in 1529 prior in het klooster der reguliere kanoniken op St. Pieterswiel, buiten Zalt-Bommel. Waarschijnlijk behoorde hij tot een bommelsch geslacht. In het Album Civ. Acad. Lugd. Bat. werd Johannes Vorsterman den 27 nov. 1599 als stud. phil. ingeschreven. (Kist en Roijaards, Arch. v. Kerk. Gesch. XVI, bl. 264.)

H. C. VAN BAKKENES.

Geslacht Sandra. Nav. XXV, bl. 425 wordt onderzoek gedaan naar de voorzaten van Jean Sandra, man van Jacoba Walleran Albertsdr. (ged. 28 febr. 1636 in de Fransche kerk te Middelburg). Vermoedelijk kunnen de deventer archiven aanwijzing geven; want te Deventer heeft men midden in de stad eene Sandrasteeg, ter plaatse waar voorheen aanmerkelijke kloostergebouwen bestonden. En de overlevering luidt, dat die steeg dus genoemd is naar eenen heer Sandra, van wien eene dier kloosterstichtingen moet herkomen.

Nav. XX, bl. 590 wordt vermeld ridder Hendrik de Sandra, die omstr. 1688 commandeur der stad Deventer was. Met dezen òf met zijne voorzaten staat denkelijk de benaming der Sandrasteeg in verband. Ook Nav. XXI, 214 wordt een en ander omtrent dit geslacht aangetroffen, waar echter het vermoeden wordt geopperd, dat Sandra en De Sandra namen van twee onderscheidene familiën zullen zijn.

J. ANSPACH.

MENGELINGEN.

Lansquenet of lansknechten. (Vgl. XXV, bl. 528.) Dit spel heet *lands-* niet *lans*knechten. *Landsknecht* is de oude, regte, duitsche benaming voor het waalsche basterdwoord *soldaat*. *Lansquenet* is een fransche vertaling van 't duitsche *landsknecht*. Het spel schijnt vooral in den dertigjarigen oorlog in Duitschland door de keizerlijke landsknechten veel gespeeld, en door hen over

geheel Duitschland verspreid geworden te zijn. Intusschen het is bij lange na nog niet vergeten, heden ten dage. Neen, want zoo wel in Engeland, als in Friesland, Holland en Oost-Indië heb ik dit spel tamelijk algemeen bekend gevonden, dikwijls zien spelen, en ook zelve wel meegespeeld.

De loop van 't spel is als volgt: Twee personen spelen het met een of twee volle, goed door elkander geschudde spellen kaarten. Beurt om beurt neemt een der spelers al de kaarten in zijn hand en keert de bovenste, b. v. hartenkoning op tafel. Dan zet zijn maat daar naar verkiezing een stuk geld. b. v. een gulden op; gewoonlijk bepaalt men vooraf den hoogsten en den laagsten inzet. Die de kaarten houdt, moet daar nu een gulden bij zetten, en vervolgens keert hij de kaarten van den stok, telkens de bovenste er af nemende, en legt ze open, op twee stapeltjes neer, beurt om beurt, een voor zijn maat, een voor hem, totdat er weer een koning komt. Ligt die koning nu, volgens de beurt, op zijn stapel, dan heeft hij beide guldens gewonnen; ligt de koning op zijn maats stapel, dan strijkt die de kroon op. Zoo lang de kaarthouder wint, blijft hij omdeelen; verliest hij, dan neemt zijn maat de stokkaarten over, en wordt nu kaarthouder, terwijl nu de ander moet opzetten. Maar krijgt een van beide spelers drie malen na elkander dezelfde kaart, b. v. een tien of iets anders, dan wint hij ook.

Zoo als men ziet, kunst is er gaar niet bij dit landsknechten; 't is een lukspel (*hazard*), weinig beter dan dobbelen. In Friesland hoorde ik den kaartgever bij dit spel telkens zeggen: *dit 's foor mij*, als hij een kaart op zijn eigen stapel lei, en: *dat 's foor dij*, als hij een kaart lei op zijn maats stapel.

Landsknechten is een spel voor landsknechten op de bierbank. Niettemin in de fijne clubs en voorname sociëteiten in Engeland speelt men het niet minder. JOHN CHURL.

Gevelspreuken. (Vgl. XXV bl. 416). Het rijmke (Huysen te timmeren, enz.) is onder allerlei vormen, door geheel Opper- en Neder-Duitschland, en bij alle germaansche stammen bekend en in gebruik. Vooral in Duitschland, waar nog zeer veel oude huizen met gevelspreuken gevonden worden, en waar men tegenwoordig ook wel nieuwe huizen er weer mee versiert, kan men deze spreuk

in menige plaats vinden. Zoo staat er b. v. te Baden-Baden aan den gevel van een nieuw, schoon landhuis aan den weg naar het oude slot:

Wir bauen hier so feste,
Und sind nur fremde Gäste;
Und wo wir sollen ewig sein,
Da bauen wir gar wenig ein.

In Westfalen las ik aan een boerenhuis:

Wir bauen Häuser gross und fest,
Drin wir sein nur fremde Gäst;
Und wo wir, enz. als boven.

Deze gevelspreuk is reeds zoo zeer van ouds onder de germaansche stammen bekend, dat de voorouders van de hedendaagsche Saksen in Zevenbergen (Siebenbürgen, Transsilvania, een land beoosten Hongarije op de grenzen van Turkije), die in de elfde eeuw van den Beneden-Rijn, uit Vlaanderen, uit zuidelijk Westfalen en uit den Hartz naar Zevenbergen trokken, die spreuk reeds meenamen naar hun nieuwe woonplaats. Zoo staat er aan een huis te Bulkesch in 't zevenbergsche Saksenland:

Hier baun wir Alles fest
Und legen Felsen ein,
Und dorthin, wo wir sollen,
Da legen wir oft wenig ein.

Te Halvelagen in dat zelfde land leest men:

Häuser bauen wir auf Erden,
Die wir fremde Gäste sein,
Wo wir Himmelsbürger werden,
Bauen wir nichts ein.

De meer gewone vorm:

Wir bauen Häuser fest,
Und sind nur fremde Gäst;
Und da wir sollen ewig sein,
Da bauen wir gar wenig ein,

komt aldaar in verschillende plaatsen voor. Ook in Tirol las ik deze spreuk aan een boerenhuis.

Michael Neander, een tijdgenoot en leerling van Melanchthon, die een verzameling van duitsche spreekwoorden naliet, heeft deze zinrijke gevelspreuk ook reeds opgeteekend, en zegt er van dat ze hem »*bis zu Thränen rührte*, toen hij ze aan het nieuwgebouwde huis van zijn »*Vetter Andres*" las.

In het bovengenoemde zevenberger Saksenland is het gebruik om de huizen met gevelspreuken te versieren, zeer algemeen en veelvuldig in zwang. In een hoogst belangrijk opstel van Joseph Haltrich, getiteld: Deutsche Inschriften aus Siebenbürgen, komt zeer veel merkwaardigs aangaande deze gevelspreuken voor. Niet minder dan 281 verschillende gevelspreuken, waaronder er veel schoone en zinrijke zijn, alle van huizen in 't zevenberger Saksenland afgeschreven, worden daar in medegedeeld.

Ten slotte nog een paar zonderlinge gevelspreuken. In de Pinzgau (Salzburg, Oostenrijk) las ik aan een huis:

O grosser Gott! O wunderbarer Schöpfer!
Ich bin der Thon und Du bist der Töpfer.

En te Zell am See, even eens in de Pinzgau, onder de namen van twee samenwerkende broeders, hoedemakers:

Wir lieben Gott, lassen selben walten,
Machen neue Hüt', färben auch die alten.

Deze laatste spreuk komt meer voor, want ik vind opgeteekend, dat aan het huis van een schoenmaker te Graupen bij Teplitz staat:

Ich lobe Gott und lass' Ihn walten,
Mach' neue Schuh' und reparir die alten.

Te Neustadt in het zevenberger Saksenland staat:

Ich leb' als Bauer in diesem Land
Zehn Finger hab ich an einer Hand
Fünf und zwanzig an Händ und Füssen
Das muss ein jeder Bauer wissen.

Dit volksraadseltje is ook in Nederland zeer bekend.

Het schijnt wel eigendom van alle duitsche stammen te zijn, en is wis van zeer hoogen ouderdom.

Haarlem. JOHAN WINKLER.

GESCHIEDENIS.

Speculanten in de 17de eeuw. Dat vroeger ook à la hausse en à la baisse gespeculeerd werd, blijkt uit onderstaande briefwisseling tusschen Tobias van Domseler en zijn cousijn Otto Schrassert, burgemeester van Harderwijk, beide bekende personen. De brief is gedateerd: Amsterdam, 14 april 1650, en handelt over 't zagen van besteld hout, terwijl men verder 't volgende leest.

»Tot generael in Oost-Indien vercooren Carel Reijniers, raet aldaer. Op de verkiesinge liepen d' actien van 38 tot 32 af, doch zijn nu wederom op 34 à 35, opgeklommen. De voorz. C. Reijniers quam voor 6 of 7 jaren als opperkoopman uit Oost-Indien, had een kapitaal van omtrent 16000 gulden; 'twelk hij al te samen met in d' oost-indissche actien te contramineren, verloor, ging doch wederom als opperkoopman of raet naer Oost-Indien, omdat dezen gewese contramineur nu generael wordt, daer of maken de contramineurs alhier hare consideratien, het noorderquartier canteerde sich hier in 't eerste tegen, doch heeft als de swackste zijnde, moeten toestemmen."

In een postscriptum staat: »Hier nevens gaet een weinigjen italianens (italiaansch) bloemkool saet, wenschen dat u ed. bequaeme vruchten daervan genieten mooght."

Tobias van Dompseler of Domselaer behoorde zeker tot het bekende adellijke veluwsche geslacht van dien naam (zie d' Ablaing v. Giessenburg, Veluwsche ridderschap) en waarvan nog in Elburg, naar ik meen, descendenten wonen. Volgens Wagenaar was hij een Amsterdammer, en volgens zijn cachet voerde hij niet alleen 't andrieskruis, maar gevierendeeld: 1 en 4 een klavierblad, vergezeld van twee (?) leliën of eikels; 2 en 3 't kruis.

BACKER VAN LEUVEN.

Schoolmeesters in Gelderland in vroegeren tijd. Dat men in de 17de eeuw moeite had om roomsch-katholijke elementen uit den

schooldienst te weren, kan blijken uit het volgende door de Staten 's lands van Gelre in 1618 uitgevaardigde edict:

»Zullen geen school mogen houden eenige Papen, Paepsche »schoolmeesters, Monniken, Nonnen, Bagijnen, Kloppen, Sec-»tarissen nog niemand anders 't zij man of vrouw, niet zijnde »van de waare christelijke gereformeerde Religie gequalificeert, »bequaam en wettelijk toegelaeten, op poene van 25 guldens »voor d'eerste reyse, en daerna op arbitrale correctie. Zullen »ook geen bijschoolen mogen gehouden worden. En opdat »deese onse ordonnantie en Reglement na behooren moge »worden nageleefd en niemand daervan eenige ignorantie »hebbe te pretendeeren, ordonneeren wij, dat deselve alomme »ter gewonelijcker plaetsen worden gepubliceert tot naerig-»tinge. Dies 't oirconde is des Furstendoms Gelre en Graef-»schaps Zutphen secreet zegel onder op 't spatium deeses »gedruckt. Gegeven te Arnhem den 3 Junij 1681."

Ook in de Nederbetuwe was het in dien tijd met den schooldienst allertreurigst gesteld. Wij zien dit uit een huishoudelijk reglement van den kerkenraad der gemeente Hien en Dodewaard, 'twelk luidt als volgt:

»Dewijle de droevige ervarentheyt van tijt tot tijt geleert »heeft, dat de schooldienst door nalatigheyt der schoolmeesters »versuymt is geworden, waerdoor de jonge jeught verwilde-»rende in onwetentheyt opwast tot mercklicke schade, ja »schande van het ware Christendom: soo isset dat E. Kerc-»kenraedt van Hien en Dodeweert in conscientie sich daertoe »verplicht vindende, tot voorkominge van dit quaet en onder-»houdinge van een goede schoole en stichtinge van de jonge »Jeught, goetgevonden heeft eenige articulen en reglementen »diesaengaende op te stellen, waernae sich int toekomende »alle schooldienaeren deser Gemeente sullen hebben te regu-»leeren, glijck dan deselve met eenparigheyt van den E. »Kerckenraet sijn vastgestelt en geapprobeert, en luyden als »volght,

»dat de schooldienaer het geheele jaer door, soo des soomers »als des winters, school sal houden, al waret oock dat hij maer »acht à tien kinderen hadde;

»dat de schoolmeester hem in geenderley koopmanschappen, »pachtingen, maningen ofte andere handwercken, wat namen sij »ook mogten hebben, en tot mercklicke versuym van den school- »dienst strecken, sal hebben in te laten. Is hierbij noch naeder »verstaen, dat sich met geenerhande collecte voor pachters sal »hebben te bemoeijen, noch sich daertoe laten gebruycken;

»dat oock gedurende de schoole niet en sal mogen uyt de schoole »gaen om voor particulieren yets te schrijven ofte te doen in de »herbergen, maer dat sulxs sal moeten geschieden nae gehoudene »schooldienst, of, soo het dingen zijn van hoochgaende nootsaeck- »lickheyt, en die geen uytstel lijden konnen, in de schoole selve. »Edoch wat aengaet openbaere verpachtingen, bestadingen ofte »verkoopingen van goederen, die niet anders als publycklick in »de herbergen konnen gedaen worden, staen hier buyten;

»dat de schoolmeester de schoolkinderen met een goet exem- »pel sal voorgaen, vermijdende bysonderlick de grouwelicke en »schandelicke sonde van dronckenschap, en het frequenteeren van »herbergen;

»dat de schoolmeester de kinderen niet alleen den Catechismus »sal laten van buyten leeren, maer ook deselve inde schoole tot »publycke Catechisatien praepareeren en de kinderen daertoe hou- »den en gewennen, dat deselve des sonnendags, bysonderlick des »naedemiddags ter kercke mogen komen ende de publijcke cate- »chisatien bijwoonen.

De gemeente van Hien en Dodewaard zal in dit opzigt wel geene uitzondering op de regel geweest zijn. Immers, dat men over 't algemeen de gedragingen der schoolmeesters wantrouwde, leert ons deze clausule:

»En opdat geen schooldienaer hiervan onkundig mogte wesen. »soo is goetgevonden, dat dese bovenstaende Articulen en regle- »menten den nieuwen beroepenen schooldienaer sullen worden »voorgelesen, dewelcke oock deselve met eygen hanteyckeninge »sal moeten bekrachtigen en naekomen. En om hiertoe den school- »dienaer te meerder op te wecken om sijne plichten in alles te »volbrengen, soo is verder verstaen, dat deselve schoolmeester, »voor den tijt van drey jaren sal aengenomen werden, en nae »bevinding van saecken ende comportement (*gedrag*) des school-

»dienaers sal het den E. Kerkenraet vrijstaen denselven of verders »in sijnen dienst te continueeren, of daervan te licentieeren en »ontslaen."

Als custos of koster waren hun de navolgende werkzaamheden opgelegd:

»dat soo haest als het laetste geluyd des sondaghs geschiet is, »de schooldienaer niet sal treden tot het gesanck voor ende aleer »hij een of twee cappittelen uyt Godes woort de Gemeynte hebbe »voorgelesen, alsmede de thien geboden en het Geloof;

»sal oock de Custos de bancken van het Consistorie, daer de »predicant en de E. kerckenraet sitten, ende den predikstoel des »saterdags van stof en spinnewebben en ander vuylicheden suyve»ren, alsmede de vloer en het gestoelte en bancken der kerken besemschoon houden."

Deze bepalingen werden 24 maart 1686, naar aanleiding der aanstelling van een nieuwen schoolmeester en koster, vastgesteld.

De nieuwe functionaris moest ze terstond bekrachtigen, in dezer voege:

»Deze bovenstaende Articulen sijn mijn schooldienaer beroe»pen tot Hien en Dodeweert voorgelesen; onderwerpe mij »deselve, Omdat de beroepingh dan van Godes Voorsienigheyt »op mijn persoon is gevallen, beloove deselve na te komen »sooveel Godt de Heere mijn de macht gelieft te verlenen. »Oircont mijn hant. Actum Dodewert den 24 Mertii 1686. »C. van Ooy."

Den 2 dec. 1705 werden ze door D. van Rheenen, en den 3 aug. 1731 door L. D. Hotté onderteekend. Latere onderteekeningen staan niet vermeld.

J. ANSPACH.

Zigeuners. Nav. XXV, bl. 314, wordt iemand, die ibid. bl. 198 vraagde, of de duitsch-joodsche betiteling der Zigeuners door *Gischmol* (enkelv.), *Gischmeilum* (meerv.) goed Hebreeuwsch is, verwezen naar de Bijdrage tot de geschiedenis der Zigeuners, door prof. M. J. de Goeje. Of in die Bijdrage iets voorkomt tot oplossing of verklaring dezer duitsch-joodsche benaming, weet ik niet, omdat mij het boek niet ter hand is. Derhalve is mij even-

eens onbekend, of in die Bijdrage de bijzonderheid voorkomt, dat hertog Karel van Gelre aan graaf Willem van Klein-Egypte met zijn gezelschap, 4 maart 1506, vrijgeleide gaf. De hertog deed dit in dezer voege:

»Wij doin kondt ind bekennen, dat wij greuen Wilhem van Cleyne Egipten mit sijnre geselschap, tot XV personen toe, sōe vole mannen ind vrouwen, die oere ingesette gebade ind penitencie, oen van pauwslicker ind keyserlicker macht ingeseth is, op allen plaitzen to versuecken, onse stracke vurwerde, veylicheyt ind geleyde gegeuen hebben ind geuen aūermitz desen onsen apenen placait, veylich ind ongeleth in ind doir onse lantschap ind gebiede to water ind to lande, bynnen ind buyten onsen steden ind vestenissen, to moigen komen ind vertueuen, ind sullen sich eerlick ind dueghdelick halden, sodat wij van oen geen claige off veruolgh hoeren doruen. Gesynnen hyromme van allen onsen steden, ind beuelen allen onsen amptluyden, richteren, scholteten ind ondersaten, sementlick ind elck besunders, dat sij denseluen greuen Wilhem mit sijnre geselschapp willen laiten passieren, komen ind verthueuen, welcke onse veylicheit ind geleyde aengeet op huyden datum, ind sall duren sess maendt lanck. Gegeuen onder onsen secreet segell hyrop gedruckt, dess guēsdages post Inuocauit anno etc. sexto.”

Mr. Is. An. Nijhoff, die in zijne Gedenkwaardigheden uit de geschiedenis van Gelderland, VI, 1, bl. 353 onder n°. 540 dit placaat mededeelt, zegt in de noot, dat deze bijdrage tot de geschiedenis der Zigeuners door mr. G. van Hasselt in zijne Stof voor eene Geldersche Historie der Heidenen *niet* opgenomen is. Zie meerdere bijzonderheden betreffende de Zigeuners in Nav. VII, bl. 97—99, 289, 326, 327, XI, bl. 34, XII, bl. 292, 353, XIII, bl. 164, XIV, bl. 40, XVIII, bl. 281, XIX, bl. 489. J. ANSPACH.

Generaal van Weibnum. Nu die geheimzinnige zaak weder te voorschijn komt, wil ik uit oude papieren een paar bijzonderheden mededeelen.

Hij overleed te 's Gravenhage aan eene beroerte den 23 febr. 1691 ten huize van den hertog van Schomberg, zijnde toen gouverneur van Breda.

Reeds den volgenden dag stelde Willem III, als baron van Breda, den raad en griffier Willem van Schuylenburch aan als bewaarder van den boedel, enz., en bij acte van 8 mei 1692 schonk hij die erfenis aan den graaf van Portland, ter goeder trouw meenende, dat het een vacante boedel was, waartoe geene erfgenamen geregtigd waren. Zoo was het hem voorgedragen.

Wie die generaal eigenlijk was, zal wel nooit met zekerheid worden opgehelderd. Curieus en mysterieus zijn de daaromtrent gevoerde sustenuen en gebleken bijzonderheden. Een romanschrijver zou er schoon partij van kunnen trekken. Mij komt het zeer waarschijnlijk voor, dat hij zich noemde naar zijne geboorteplaats in Tweebruggen, waar zijn eigenlijke familienaam te zien was in den gevel van het huis, waarin hij werd geboren. Ik zag ergens in een museüm een portret van een hoofdofficier uit de 17de eeuw, wiens linker- of regteroog bedekt was met eenen zwarten band of pleister. Vermoedelijk was dit het portret van dien generaal: althans uit voornoemde papieren blijkt, dat hij een oog op het slagveld verloren had, en gewoon was dit op die wijze te bedekken.

Dat de erfenis van belang was, blijkt o. a. uit een vertrouwelijken brief van 13 oct. 1703, waarin *met zekeren angst* voor de reclamanten werd gezegd, »que les heritiers pourront dans la suite faire monter l'heritage à plus d'un million."

De zaak is in *alle* opzigten duister en schijnt veel bezorgdheid te hebben verwekt, hoewel de onwaarschijnlijkheid, dat het erfregt ooit zou kunnen bewezen worden, de bezitters der erfenis eenigzins schijnt gerust gesteld te hebben. C. V B. D.

Tabakrooken. J. C. K. schrijft op den omslag van het octobernommer: Over het tabakrooken moet iets te lezen staan in een der Staatscouranten van 1851—1852, en verlangt mededeeling daarvan.

Omstreeks dien tijd is door den heer C. Schiffer, afgevaardigde van Gorinchem, eene buitengewoon lange voorlezing in de tweede kamer gehouden tegen het gebruik van tabak, die in het Bijblad van 1850—1853 wel zal te vinden zijn. Toen de spreker eens adem haalde, bood zijn collega Anemaet hem een snuifje aan.

J. D.
L.

Vriezenveen (of *Friezenveen*, zoo als het in den Nav. XXV, bl. 489 gespeld wordt). Zie daarover Nav. XXII bl. 66 en 275, waar mr. J. I. van Doorninck verwijst naar eene verhandeling over het graafschap Goor en beschrijving van de heerlijkheid Almelo en Vriezenveen, door Dumbar, als Vervolg op den Tegenwoordigen staat van Overijssel, in 1859 uitgegeven door de Vereeniging ter beoefening van Overijsselsch regt en geschiedenis. Vriezenveen behoorde onder de heerlijkheid Almelo. Zie Overijss. Alm. 1844, bl. 134. Reeds in 1849 had de heer Sloet tot Oldhuis aanteekeningen over deze friesche kolonie verzameld. De Vriezenberg bij Oldenzaal (?) wordt vermeld in den Overijss. Alm. van 1844, bl. 128.

J. D.
L.

VRAGEN.

Predikanten der hervormde gemeente te Romerswaal. Te Water, in zijn Kort verhaal der reformatie van Zeeland, bl. 310—311, alsmede, in navolging, Ermerins, in zijne Zeeuwsche oudheden dl. IV, bl. 50, vermelden als predikanten aldaar: Christiaan Joes in 1582, Hermes of Remeus Pot, als gevlugt van Zaamslag voor de overmagt der Spanjaarden, in 1583, die in datzelfde jaar nog tot opvolger had Christiaan Janssen. Dit laatste blijkt echter in strijd te zijn met de opgaaf (Nav. XXI, bl. 7, 8 en 232) uit de classicale acta der class. van Tholen en Bergen-op-Zoom, waarin Hermes Pot den 3den dec. 1585 nog als predikant te Romerswaal vernoemd wordt.

Verder zijn mij voorgekomen: Zegerus Pit, die, geboortig van Romerswaal, in 1604 predikant werd te Brandwijk en Molenaarsgraaf, van daar in 1607 naar Romerswaal overkwam en daar verbleef tot 1612, toen hij naar Aardenburg verroepen werd. Zijn opvolger was Herbertus de Ridder, geboortig van Munster, die in mei 1606 tot predikant te Beetsterzwaag beroepen was en die standplaats in 1612 met Romerswaal verwisselde. Uit het verhandelde in de provinciale synode van Zeeland, gehouden te Goes, 14—28 febr. 1620, cap. 5, art. 3, blijkt, dat toen besloten werd

tot eene standplaatsruiling tusschen Samuel Schepens, pred. te St. Annaland, en de Ridder, pred. te Romerswaal, om daardoor de St. Annalandsche gemeente te bevredigen. En dat daaraan gevolg gegeven is, mag opgemaakt worden uit het opschrift eener grafzerk in de kerk te St. Annaland, waardoor men verneemt, dat de Ridder den 8sten aug. 1626 daar ter plaatse overleden is; terwijl, volgens mededeeling in Archief III, uitgegeven door het Zeeuwsch Genootschap, bl. 20, Schepens in 1627 nog als predikant te Romerswaal in dienst was.

Hij zal daar wel de laatste geweest zijn, naardien deze plaats allengs zoo zeer vervallen was, dat hare bewoners die verlaten hebben, en de overblijfsels dezer eertijds zoo aanzienlijke stad, bij magtiging van de Staten van Zeeland, den 15den julij 1632 verleend, in het openbaar zijn verkocht,

Gaarne meerdere bijzonderheden nopens de hervormde gemeente aldaar en van de predikanten, die haar achtereenvolgens bediend hebben, wenschende te vernemen, zullen deze mij hoogst welkom zijn.

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Formosa. In le Tour du Monde, (15e Année n°. 769 2 Octobre 1875) is het eerste gedeelte geplaatst van een Voyage en Chine par M. J. Thomson, 1870 – 1872. In dat eerste gedeelte wordt het bezoek van Formosa door dezen engelschen reiziger geschetst. Men vindt er de afbeeldingen in van de ruïnen van het fort Zelandia en leest er het een en ander omtrent de vroegere vestiging der Nederlanders op dit belangrijk eiland, eene vestiging die bij de Pepohoanen, de oude bewoners nog in dankbaar aandenken is. De schrijver zegt, zijne berigten aan oude hollandsche schrijvers te hebben ontleend en bepaalt dit nader (p. 214) in deze woorden, »Quant aux moeurs des indigènes, du temps de la domination hollandaise, il est dit dans un vieil ouvrage hollandais, traduit en partie par Hobschied....” Welk werk wordt hier bedoeld?

J. D.
L.

OUDHEID- MUNT- EN PENNINGKUNDE.

Opschriften van kerkklokken. (XXV, bl. 490). »De oudste klok in den toren te Barneveld heeft tot opschrift:

Zo menichmaal gy hoort den heldren kloecken slach
Gedenck aendachtichlyk aan uwen jongsten dach.

Anno 1665 Hemony fecit Barneveld.

Op de andere is te lezen:

Ik roep door mijn geluid
Tot Jezus woord zijn bruid
De dooden ik beween
't Zij grooten het zij kleen.

Anno 1711 Jan Albertini, Amsterdam".

Mr. C. A. Nairac, Geschiedenis van de kerk te Barneveld, bl. 38.

Aan 't Uddelermeer. A. AARSEN.

Groote sleutel. (XXIV, bl. 260). In een interesant stuk, getiteld Schlüssel und Spinnrocken van H. Heydemann, in het Zeitschrift für Numismatik redigirt von dr. Alfred von Sallet, Berlin 1875, III, 2, S. 113—122 zijn S. 114 en 116 een twaalftal antieke sleutels op vazen en munten voorkomende afgebeeld. Onder deze zijn *tempelsleutels* van denzelfden vorm als nog heden in de Sennhutten der Salsburger Alpen gebruikt worden, S. 117, terwijl de schrijver S. 114 (2) zegt, dat uit vergelijking met de grootte der personen, die de sleutels dragen, zij somwijlen zeer lang en tot drie voeten groot zijn. J. D. / L.

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

HET OERA LINDA BÔK.

Toen in den Navorscher (dl. XXV, bl. 108) gevraagd werd, is het een bewezen zaak dat het Oera Linda Bôk bedrog is? ant-

woordde ik, dat dit zeer gemakkelijk te bewijzen valt. Eenigen tijd daarna ontving ik eenen brief (opgenomen in den Nav. XXV, bl. 284 vlg.), waarin onder anderen gezegd werd, »gij zult niet alleen den vrager in den Nav., maar zeer vele letterkundigen, zoowel binnen- als buitenlandsche, een grooten dienst bewijzen door met eenige bewijzen voor de onechtheid te voorschijn te komen. Gij zegt zelf, dat het zeer gemakkelijk is te bewijzen dat het bedrog is; laat het nu bij die woorden niet blijven, maar toon eenige plaatsen aan, waaruit het bedrog blijkt. Zij, die het boek niet voor bedrog houden, zullen niet uitblijven uwe zoo gemakkelijke bewijzen te trachten te weêrleggen." Ik had A gezegd, ik moest ook B zeggen. Ik beloofde, wanneer ik het Oera Linda Bôk, dat ik niet bezit, en, zoo mogelijk, het eene en andere wat daarover geschreven is, kon bekomen, de gevraagde bewijzen te zullen leveren.

Maar weldra had ik berouw over die belofte. Want ik vernam dat op het Taal- en Letterkundig Congres, te Maastricht de bewijzen voor de onechtheid van het Oera Linda Bôk ter sprake zouden komen. De heeren mr. J. Nanninga Uitterdijk en J. Beckering Vinckers zouden daar, de eerste de geschied- en oudheidkundige, de laatste de taalkundige bewijzen voor de onechtheid leveren. Nu twee zoo bekwame mannen die taak op zich genomen hadden — eene taak bovendien die zeer gemakkelijk is, want bewijzen zijn er in menigte te vinden en zij liggen voor 't grijpen — berouwde het mij dat ik mijn woord gegeven had. Maar ik heb het gegeven en moet het houden, al schrijf ik nu ook eene Ilias post Homerum.

Na mijne aanvrage op den omslag van den Navorscher heeft meer dan een bezitter van het Oera Linda Bôk de goedheid gehad, mij zijn exemplaar ten gebruike aan te bieden. Maar de dagbladartikelen en brochures die er over handelen, waarvan in den Nav. XXV, bl. 285 eene lijst gevonden wordt, is het mij niet gelukt onder de oogen te krijgen [1]). Aan het congres te Maastricht heb ik geen deel kunnen nemen, en wat de heeren Uitterdijk en Vinckers daar gesproken hebben is mij onbekend gebleven. Het is dus wel mogelijk, waar-

[1]) Later heb ik gelegenheid gehad de Geschiedkundige aanteekeningen van dr. Ottema in te zien.

schijnlijk zelfs, dat ik hier en daar zeg, wat reeds door andere gezegd is. Maar wat mij troost is dit, dat de stof verbazend rijk is. Zeker zullen de beide heeren die te Maastricht gesproken hebben, niet alles gezegd hebben wat zij konden zeggen, want daartoe was de tijd, waar zij daar over konden beschikken, veel te kort. Ook ik zal uit den grooten overvloed van bewijzen die gegeven kunnen worden, slechts eenige geven. Ik verwacht daarom, dat die mijner lezers die het congres bezocht hebben, daar vrij wat gehoord zullen hebben wat zij hier niet vinden, en daarentegen hier het eene en andere zullen vinden, waar te Maastricht niet van gesproken is.

Het Oera Linda Bôk, zoo heet het, is het werk van verschillende schrijvers, waarvan de oudste in de zesde, de jongste in het midden der eerste eeuw vóor Christus geschreven heeft. Maar als men het met eenige aandacht bekijkt, ziet het er nog al nieuwerwetsch uit. Het boek is geschreven met eene vreemde soort van letters en cijfers, die, zoo als aan ieder wie het gelooven wil op bl. 64 verteld wordt, door Frya gemaakt zijn uit de figuur van een rad met zes spaken. Doch dat is al een oud kunstjen: immers voor jaren reeds hebben sommige den oorsprong onzer zoogenaamde arabische cijfers gezocht in een parallelogram met twee diagonalen [1]). Bekijken wij deze letters goed, dan wordt het ons duidelijk, dat het niet anders zijn dan onze gewone letters, zoo verminkt en verknoeid, als noodig was om ze in het rad te doen passen. De vreemdste verschijning onder die letters is wel het teeken dat de ng moet voorstellen. Hoe kwamen toch die oude Friezen daaraan? Dat in onzen tijd een Hollander meent, dat de ng, hoewel door twee letterteekens voorgesteld, slechts éen klank is, begrijpt men: want de g klinkt in deze verbinding anders dan wanneer zij nevens andere letters uitgesproken wordt. Maar vroeger had deze letter eenen anderen klank, nagenoeg denzelfden dien zij in het Fransch (behalve vóór e en i) heeft. Zij heeft dien nog in het Friesch. In het Friesch is dus het verschil tusschen de g zoo als zij achter de n gehoord wordt en de g zoo als zij in andere gevallen uitgesproken wordt, niet zoo groot.

[1]) Zie o. a. Navorscher I bl. 20.

Vermoedelijk was dit verschil in vroegeren tijd nog kleiner: althans de verwisseling van ng en nk in verscheidene woorden maakt het waarschijnlijk. De voorname reden echter waarom sommige de ng voor éene letter gehouden hebben of nog houden, is de wijze waarop in deze letterverbinding de n uitgesproken wordt. Doch dat wij hier inderdaad eene n hebben, maar wier uitspraak sterk gewijzigd is, lijdt geenen twijfel. Voor keelletters is de n zeer moeielijk uit te spreken: een gevolg daarvan is, dat zij in dat geval door de letter die haar volgt sterk gewijzigd, eenigzins geassimileerd wordt. Deze klank nu, die tusschen n en g zweeft, die iets heeft van beide, drukten de Grieken door g uit. Wanneer zij b. v. ἐν (en) zamenstelden met γελάω, καλύπτω, χέω (gelaô, kaluptô, cheô), schreven zij ἐγγελάω, ἐγκαλύπτω, ἐγχέω (eggelaô, egkaluptô, egcheô.) Wij — ofschoon onze uitspraak in dit geval waarschijnlijk dezelfde is als die der Grieken — blijven vóor g en k de n schrijven. Ik zeg voor g *en* k: want vóor de k en vóor de g, in *dank* en in *lang*, is de klank der n geheel dezelfde. Houdt men dus ng voor éene letter, dan moet men nk ook voor éene letter houden, zoo als Lambert ten Kate dan ook deed (Aenl. dl. I bl. 123). Het is wel waar, dat een Hollander van onzen tijd, nu de g eenen anderen klank heeft aangenomen, zich hierin kon vergissen, en dat is inderdaad meer dan eenen gebeurd. Maar die vergissing kon bij eenen Fries uit ouden tijd geene plaats vinden: hij moest of beide, ng en nk, voor éene letter houden of geen van beide. Dat in het alphabeth van het Oera Linda Bôk wel een letterteeken gevonden wordt voor de ng, maar niet voor de nk, is dus een bewijs dat het een fabrikaat is van latere dagen, dat de fabrikant niet geweten of er niet aan gedacht heeft, dat de g in vroegeren tijd eene andere uitspraak had.

Maar genoeg over het letterschrift. Laten wij het oog eens slaan op de taal die met deze fraaie letters geschreven is.

Het oudste Friesch dat wij kennen, behoort waarschijnlijk tot de dertiende eeuw. Hoe die taal geweest is veertien en achttien eeuwen vroeger, weten wij dus niet. Maar dit weten wij, dat eene taal onophoudelijk verandert. De veranderingen die wij talen van denzelfden stam zien ondergaan, zijn voor een groot deel gelijksoortig en de meeste zien wij in al die talen nagenoeg

omtrent den zelfden tijd plaats hebben. Het gaat met de taal als met den mensch: zij ontstaat, ontwikkelt zich, bereikt haar toppunt van bloei, maar daarna neemt zij af in kracht, vervalt en slijt. Eerst wanneer zij niet meer door het volk gesproken wordt, wanneer zij eene *doode* taal is geworden, verandert zij niet meer. Eene taal heeft een leven als een mensch, en daarom zien wij in alle zustertalen voor een groot deel dezelfde veranderingen en omstreeks denzelfden tijd. Het verschilt wel eens eene eeuw of wat meer: maar ook hier is 't weer als bij den mensch: bij den eenen knaap begint de baard een of twee jaren eerder uit te botten dan bij den anderen, en wat een jaar is in het leven van eenen mensch, is eene eeuw in het leven van eene taal. Verscheidene veranderingen zal men wel in de eene taal bespeuren, die men in de andere niet aantreft; maar in weerwil daarvan gaan alle verwante talen zulk een gelijken gang, dat wanneer men eene daarvan vergelijkt met eene andere zoo als deze een paar eeuwen vroeger was, men duidelijk ziet welke de oudste is. Men legge eens Luther naast onzen derdehalven eeuw ouderen Maerlant en het zal terstond ieder in het oog vallen dat zij vrij wat in jaren verschillen: naast Maerlant den Heliand — nog veel grooter verschil; naast den Heliand Ulfila — ook hier is het verschil van jaren zeer duidelijk zigtbaar. Het Friesch van het Oera Linda Bôk, dat eenige — het oudste gedeelte niet minder dan negen — eeuwen ouder heet te zijn dan Ulfila, moest dus vrij wat ouderwetscher zijn dan het Gothisch van dezen bisschop. Maar neen, het tegendeel is het geval: het is veel nieuwerwetscher. De schrijver heeft zijn best gedaan om het Friesch der 13e eeuw zoo veel mogelijk na te bootsen: hier en daar zien wij eene niet altijd goed gelukte poging om er een ouderwetscher aanzien aan te geven; maar al zijne kunst heeft hem niet gebaat. Overal komt de aap uit de mouw: iedere bladzijde zegt ons, dat het boek een aantal eeuwen jonger is dan de schrijver ons wil wijs maken. Laat ik er het eene en andere bewijs van geven.

In de oude duitsche talen zijn de lange en korte vocalen scherp onderscheiden, zoo scherp, dat men er zich niet gemakkelijk in kon vergissen. Langzamerhand is men in dat opzigt slechter gaan spreken, zoo zelfs, dat men in sommige deelen van ons land bij het

uitspreken van de opene a en e, tusschen lang en kort geen onderscheid meer hoort en bij gevolg ook niet maakt. Onze schrijver weet van dat onderscheid: in zijn fraai letterschrift zijn zelfs verschillende teekens voor lange en korte a en e. Maar hij weet niet regt, waar hij deze of geene gebruiken moet. Ieder oogenblik treft men eene lange vocaal aan, waar eene korte had moeten staan. Zoo laat hij Adela schrijven *wêron* (waren) *lând*, *wêsen*, *kêren* (gekozen), *êven*, *witherfâren*, *fêlo* (veel) *sêka* (zaken) *wâka* (waken). Men meene niet, dat ik deze voorbeelden met moeite uit het geheele boek bij elkander gezocht heb. Och neen, zij staan alle op de eerste bladzijde van Adelaas werk (bl. 4).

Als wij verder het oog slaan op de werkwoorden, dan vallen ons een aantal sterke werkwoorden in het oog, die hier zwak verbogen worden. Het zijn vooral zulke, die men in het Friesch van onzen tijd (waar de schrijver ook niet onbekend mee is), vooral in het Stadfriesch, ook wel eens zwak hoort verbuigen, b. v. *rennen* [1]) (bl. 130), *weven* (bl. 132), *buigen* (bl. 134), *druipen* (bl. 144), *lijken* (bl. 148, 176), *schijnen* (bl. 160), *strijken* (bl. 235), *heffen* (bl. 158). Zegt men, het is mogelijk, dat er oudtijds nevens die sterke werkwoorden zwakke hebben bestaan, ik ontken die mogelijkheid niet; maar zij hebben toch wel niet bestaan nevens de redupliceerende verba, waarvan sommige hier ook al zwak verbogen worden, zoo als *vallen* (bl. 160, 176), *roepen* (bl. 162), *heeten* (bl. 186). Van dit laatste begon men eerst in de latere middeneeuwen een zwak praeteritum te gebruiken. Het schijnt dat toen de gewoonte om de ee in een aantal woorden door ie te vervangen, in Holland opkwam. *Heeten* werd alzoo *hieten*. Daar echter geene soort van sterke werkwoorden in den tegenwoordigen tijd den ie-klank heeft, zagen vele dit *hieten* voor een zwak werkwoord aan en maakten er in den verleden tijd *hietede* van, ofschoon het deelwoord *gehieten* bleef. Een zwak praeteritum van dit werkwoord vindt men in den eersten tijd dan ook uitsluitend bij hollandsche schrijvers.

---

[1]) Om het den lezer zoo weinig mogelijk lastig te maken, noem ik hier en verder de woorden waar ik over spreek in het Hollandseh. Slechts daar waar het volstrekt noodig is zal ik ze in de taal van het Oera Linda Bôk noemen.

Maar wij vinden ook het omgekeerde, namelijk zwakke werkwoorden sterk verbogen. Zoo vinden wij van *zenden* het praet. sing. *sand* (bl. 208), praet. plur. *sundon* (bl 74), en part. *sunden* (bl. 118). *Zenden* is in onzen tijd een sterk werkwoord; maar oudtijds was het zwak en het moest dit zijn. Er heeft wel een sterk werkwoord *zenden* bestaan: al vinden wij dat woord zelf niet meer in de oude duitsche talen, uit verscheidene afleidingen blijkt met zekerheid dat het er geweest is; maar het heeft de beteekenis gehad van *reizen, gaan.* Hiervan is ons *zenden* een factitivum: het luidde in het Gothisch *sandjan.* Bij ons moest dit *senden* worden; maar de e verliep somtijds tot i en ook bleef eene enkele reis de oorspronkelijke a stand houden. De verleden tijd was dus *sende, sinde, sande*: alle drie deze vormen vinden wij. Eigenlijk behoorde het te zijn *sendde:* doch meestal schreef men het kortheidshalve met éene d. Het weglaten nu der andere d en het gebruik der a — die wij in den tegenwoordigen tijd zelden, maar in den verleden tijd nog al vaak vinden — maakte dat men *zenden* in het einde voor een sterk werkwoord ging aanzien en als zoodanig gebruiken. Het duurde echter nog al lang eer het zoo ver kwam: ik herinner mij althans niet, dat ik er in de veertiende eeuw of vroeger een voorbeeld van heb gevonden. — Wel weet ik, dat het gevonden wordt bij Klaas Kolijn.

Voorts lezen wij het deelwoord *urven* (bl. 48, 238) en de verleden tijden *murk* (bl. 246) en *myk* (bl. 88), van *erven, merken* en *maken.* Het is waar, men hoort deze vormen in de spreektaal nog wel eens, de beide eerste in Friesland en Noordholland, het laatste in Zeeland en Vlaanderen; doch dit is geen overblijfsel uit vroegere eeuwen, maar taalverbastering van lateren tijd, even als b. v. *riek* van *raken, gezelen* van *zeilen, verwonschen* van *verwenschen, verrolen* van *verruilen.* In de oudere taal vindt men er geen spoor van. Vraagt iemand, of het toch niet *mogelijk* is dat men in zeer ouden tijd zoo sprak — ik geef die mogelijkheid toe ten opzigte van *erven,* maar niet van de beide andere genoemde werkwoorden. Om niet te uitvoerig te worden merk ik hier alleen op, dat de reduplicerende werkwoorden in het Gothisch van de 4e eeuw nog werkelijk *redupliccerende* waren, en dat zij dit dus in het Friesch van negen eeuwen vroeger ook wel zullen geweest zijn — aangenomen dat er toen reeds

Friezen en eene friesche taal waren — en dat het buitendien zeer onwaarschijnlijk mag heeten dat *maken* ooit een reduplicerend werkwoord geweest is: want, om maar iets te noemen, de werkwoorden van die soort in de duitsche talen hebben alle langen klank, éene klasse uitgezonderd die korte a heeft, en al de werkwoorden van deze klasse hebben achter die a eene dubbele consonant of twee consonanten. Uitzondering maken slechts goth. *hahan* en *fahan* en ohd. *aran*, waarin de a gevolgd wordt door h en r, juist die beide consonanten die de uitspraak van de voorafgaande vocaal onzuiver en onzeker maken, zoo wat quantiteit als wat qualiteit betreft. — *Murk* van *merken* verraadt zich reeds door zijne u als een moderne vorm: nog in de middeneeuwen hadden de sterke werkwoorden der eerste klasse in het enkelvoud van den verleden tijd a, niet o of u.

Fouten in de verbuiging der naamwoorden treffen wij ook nog al eens aan, al heeft de schrijver, zeker met behulp van een paar grammaticaas, zijn best gedaan de middeneeuwsche vormen zoo getrouw mogelijk weer te geven. Ik zal niet spreken van fouten als »mith lôthum husa änd gârdum" (bl. 150) en dergelijke, waar men zich af zou kunnen maken door eenen afschrijver de schuld te geven: zelfs zou men het dien gefingeerden persoon kunnen wijten, dat *oom* en *boom* vrouwelijk gemaakt worden (*êner bâm*, bl. 224, *minre êm*, bl. 226) en dergelijke slordigheden meer. Maar op dien afschrijver kan men het toch niet schuiven, dat vrouwennamen op *a*, niet op eene enkele plaats, maar doorgaande, sterk verbogen worden: zoo vindt men de genitiven *Fryas* (bl. 4 en elders), *Adelas*, *Sytjas*, *Jaltjas* (bl. 8), *Gosas* (bl. 214) en het fraaie *Mêdêas blik* (bl. 8 en elders). Hier lietenzijne grammaticaas hem in den steek, want omtrent eigennamen is, in de meeste althans, niets te vinden. Hij wist wel, dat men tegenwoordig zegt *Annaas kleeed*, *Bertaas huis*, maar hij wist niet of herinnerde zich niet, dat men in de middeneeuwen nog zoo niet sprak of schreef, dat toen duitsche vrouwennamen op eenen klinker uitgaande altijd zwak verbogen werden. Hij schijnt zich ook herinnerd te hebben, dat hij de stoffelijke bijv. naamwoorden in verbogen naamvallen wel eens zonder n gevonden heeft. Doch hij heeft dat zeer verkeerd te pas gebragt. Want bij hollandsche schrijvers uit de 17e eeuw leest men nu en dan in het meervoud,

goude, *ijzere*, enz. Doch in de middeneeuwen was het nog anders: toen werd niet alleen de n aan het einde duidelijk gehoord, maar vóor die n hoorde men niet, als nu, eene toonlooze e, maar eene lange i. Daarom sprak men ook van *eenen goudinen pot* (Maerl. Rijmb. 4394), *eenen yserinen naghele* (ald. vs. 7383), enz. Niet alleen sprak men in Friesland in denzelfden tijd even zoo, maar ook nu nog laat men daar in het enkelvoud de n van het stoffelijk bijv. naamwoord duidelijk hooren en verbuigt het in het meervoud: men spreekt daar b. v. van *goudene ringen* en *houtene huwskens*. Een nieuw bewijs dat de auteur van het Oera Linda Bô*k*, die reeds de Friezen van drie en vijf eeuwen vóor Christus van *stêne wêpne* (bl. 72), *ysere wêpne* (bl. 74, 82), *ysere helma* en *stêla boge* (bl. 240) laat spreken, ons knollen voor citroenen zoekt te verkoopen.

Onder de verschillende manieren waarop men de taal bederft, is er eene die hierin bestaat, dat men voorzetsels bij of aan elkander voegt. Iets nieuws is het niet: reeds in de 17e eeuw vindt men er voorbeelden van; eerst in onze eeuw echter schijnt men er regt smaak in gevonden te hebben. In de spreektaal hoort men het nog wel niet veel, maar in boeken treft men *van uit*, *van achter*, *bij langs* en dergelijke meermalen aan. In het Friesch is het nog niet doorgedrongen: als een Hollander zeide *van uit het water* of *tegenover de school*, zou een Fries dit vertalen *wt it wetter wei*, *tjin de scoale oer*. Maar wie er smaak in moge vinden, niemand zeker zoo zeer als de maker van dit boek. Het krioelt er van allerlei zulke zamenvoegingen. Hij geeft ons b. v. op bl. 234 te lezen, »and forth heth-er *truch ovir* alle stâta fâren", dat wil volgens de bijgevoegde vertaling zeggen, en vervolgens heeft hij door alle staten gereisd. Behalve dit *door over* lezen wij *door uit* (bl. 140), *van uit* (bl. 120, 126, 130 enz.), *van over* (bl. 144, 218), *van voor* (bl. 174) *van onder-uit* (bl. 216), *in op* (bl. 146, 150, 208 enz.), *in over* (bl. 184, 192, 220 enz.) *in om* (bl. 230), *te voor* (bl. 144, 146 enz.). Zelfs *van af* — onze van Lennep, wien het een steen des aanstoots was, mogt het voor eene nieuwigheid houden — zelfs dit wordt ons hier als eeuwen oud onder de oogen gebragt. Wij lezen het niet alleen, wanneer op bl. 224 gesproken wordt van slangen van de grootte van een worm af (*fon af* the grâta êner wyrme) tot op de grootte van eenen boom, maar nog eens op de

zelfde blz., voorts op bl. 210 en misschien nog wel elders. Niet minder fraai is *uit af*, dat bl. 38 voorkomt. Maar het fraaiste is zeker *in uit*. Men leest dit op bl. 136 (*inut* Wralda Humath alle thinga) en nog eens op bl. 228.

Nu ik toch met de voorzetsels bezig ben, wil ik er even op wijzen, hoe weinig de man die ons zijn boek als eeuwen oud Friesch in de hand wil stoppen, zelfs de taal der middeneeuwen magtig is. Waar zijne grammaticaas hem voorlichten kunnen, gaat het — zoo als het gaat; maar waar deze hem in den steek laten, raakt hij het spoor geheel bijster. Zoo schijnt hij met de wijze waarop en de beteekenis waarin men de voorzetsels in de middeneeuwen gebruikte, vrij onbekend. Anders toch zouden wij in zijn boek niet lezen; *door* mijn volk ben ik gekozen (bl. 122), gediend en geëerd *door* de menschen (bl. 138), de huiden worden *door* de vrouwen toegemaakt (bl. 151), dit alles werd *door* de droevige menschen ingezogen (bl. 184), allerwege liep zij *over* straat, (bl. 172), kwaad spreken *over* onze voorvaderen (bl. 236), toen bragt hij ons *na* de haven van Athene (bl. 170), hij zond boden *na* Berthold (bl. 210), zij gingen *na* de Denemarken (ald.), het was er altijd zoo vol *met* boden en ridders (bl. 122), daar*mede* ben ik het blijdste (bl. 126). Dit alles is taal van de 19e eeuw. In de middeneeuwen zeide men in zinnen als deze niet *door* maar *bij*, niet *over* maar *achter straat*, niet *kwaadspreken over* maar *van*, niet *na* maar *tot*, en bij *vol* en *blijde* bezigde men niet *met* maar den genitivus. Even nieuwerwetsch is het gebruik van *aan* en *van*, waar onze middeneeuwsche schrijvers doorgaans, en die van eenige eeuwen vroeger altijd den dativus of genitivus gebruikten, b. v. *aan* de moeder zond hij een zak goud (bl. 172), hij gaf zijne bevelen *aan* alle andere Golen (bl. 240), een afschrift *van* het boek (bl. 126), de vloot *van* Ptolemaeus (bl. 170), de ooren *van* Demetrius (bl. 172). Men zou daar nog wel honderd voorbeelden bij kunnen voegen.

Ik zou nog een aantal andere dingen kunnen noemen, ten bewijze dat de taal die wij hier vinden, alles behalve oud is. Doch waartoe zou het dienen? Mij dunkt, ik heb reeds genoeg aangewezen, om ieder te overtuigen die overtuigd wil worden. Maar er is toch nog eene zaak, waar ik niet nalaten kan de aandacht op te vestigen. De oude Friezen hebben, zoo men het Oera Linda Bôk ge-

looven wil, bijna de gansche toen bekende wereld bereisd. Indië, Phoenicië, Egypte, Afrikaas noordkust, Griekenland, Italië, Spanje, Gallië en Brittanië hebben zij bezocht, met Slaven Finnen en Magyaren zijn zij in aanraking geweest. Men zou verwachten dat hunne taal daar de blijken van zou dragen, dat wij nu en dan een woord zouden ontmoeten uit eene dier talen overgenomen. Maar in die verwachting worden wij deerlijk te leur gesteld. Of ja, op bl. 76 lezen wij het woord *sêfyra,* wat daar *bazuinen* beteekent. De heer Ottema (Geschied. aanteek. bl. 11) wil er een duitsch woord in vinden: het beteekent, zegt hij, scheepsroepers, zeetrompetten, en is »zamengesteld uit *sê* de zee, en *fyr* een denneboom, omdat deze trompet gemaakt was uit een uitgeholde denneboom". Doch tot deze wel wat vreemde verklaring behoeven wij onze toevlugt niet te nemen. Het is iets anders: het is het hebreeuwsche שֹׁפָר. Van de phoenicische taal is zeer weinig bekend, maar zoo veel toch, dat wij er uit kunnen opmaken, dat zij niet veel van het Hebreeuwsch verschild heeft. De goedgeloovige zouden dit dus voor een woord kunnen houden, door de oude Friezen van de Phoeniciërs, met wie zij veel omgang hadden, overgenomen. Ik evenwel, die niet tot die goedgeloovige behoor, maar het Oera Linda Bôk voor een product van onzen tijd houd, zou eerder denken, dat de spreekwijze *de schofar blazen*, d. i. veel beweging maken, het land in rep en roer zetten, die, in de laatste veertig jaar althans, hier en daar voorkomt, den schrijver aan dit woord geholpen heeft.

Maar aangenomen voor een oogenblik dat dit woord uit het Phoenicisch geborgd kan zijn, van andere woorden uit die taal, van woorden van Egyptenaren, Spanjaarden, Britten enz. overgenomen, geen spoor. Zelfs de Grieken, dat volk waarmede, volgens de berigten van dit boek, de Friezen zoo veel hebben omgegaan, hebben hun geen enkel woord uit hunne taal medegedeeld. Wel een bewijs, zullen Adelaas vrienden zeggen, dat die oude Friezen liefde hadden voor hunne taal, dat zij niet duldden dat die door vreemde inmengsels verontreinigd werd, dat zij.... Maar niet te haastig: er is ééne taal waaruit in dit boek woorden bij dozijnen zijn overgegaan: het is het Latijn. Ten bewijze laat ik hier een lijstjen volgen van die welke ik al lezende heb aangeteekend; misschien heb ik er nog wel eenige overgeslagen.

Schrijven scribere (bl. 10); *abel*, habilis (bl. 16); *metaal* metallum (bl. 16); *feest*, festum (bl. 24); *vieren*, feriari (bl. 24); *markt*, mercatus (bl. 30); *meester*, magister (bl. 30); *staat*, status (bl. 42); *pest*, pestis (bl. 50); *offeren*, offerre (bl. 50); *altaar*, altare (bl. 54); *venijn*, venenum (bl. 58); *zeker*, securus (bl. 58); *nommer*, numerus (bl. 64); *juist*, justus (bl. 74); *kroon*, corona (bl. 76); *straat*, via strata (bl. 80); *poort* porta (bl. 80); *klaar*, clarus (bl. 102); *kostelijk*, van constare (bl. 108); *ark*, arca (bl. 110); *keten*, catena (bl. 112), zelfs de latere vorm *ketting* (bl. 176); *vlam*, flamma (bl. 116); *pijl*, pilum (bl. 118); *terpentijn*, terebinthinum (bl. 118); *valsch*, falsus (bl. 126); *lijn*, linea (bl. 130); *punt*, punctum (bl. 132); *trachten*, tractare (bl. 132); *toren*, turris (bl. 134); *vrucht*, fructus (bl. 142); *school*, schola(bl. 146); *kooken*, coquere (bl. 158); *pront*, promtus (bl. 170); *dubbel*, duplus (bl. 196); *krek*, correcte (bl. 198); (te) *pas* (komen) passus (bl. 200); *korf*, corbis (bl. 204); *befaamd*, van fama (bl. 208); *tafel*, tabula (bl. 216); *brief*, breve (bl. 220); *kelk*, calix (bl. 226); *jok*, jocus (bl. 242); *les*, lectio (bl. 242); *pijn*, poena (bl. 248).

Wij hebben hier een zeer klaar bewijs, dat het boek geschreven moet zijn in eenen tijd, toen reeds menigte van latijnsche woorden in onze taal was overgegaan. Misschien wist de auteur niet, dat sommige dier woorden uit het Latijn geborgd zijn. Van andere zal hij het waarschijnlijk wel geweten hebben; maar hij was zoo gewoon ze te gebruiken, dat hij ze neerschreef zonder te bedenken dat zij in Friesch van vier en twintig eeuwen geleden, niet op hunne plaats waren. Van gelijke onachtzaamheid vinden wij meer sporen. Onder de volken met wie de Friezen in aanraking kwamen, vonden wij geene Maleiers genoemd en toch komen wij hier een maleisch woord tegen: het is *amper*, wat wij op bl. 66 vinden, »that ta bârn tha skriftun hjarar aldrum *amper* lisa en mûga" (dat de kinderen de schriften hunner ouders bezwaarlijk lezen kunnen.) Het is bekend, dat onze zeevaarders ons dit *amper* uit Oostindië medegebragt hebben. Wij lezen ook niet, dat die oude Friezen met de Arabieren hebben omgegaan. Doch al ware dat zoo, hoe zou het dan nog te verklaren zijn, dat zij het woord *cijfer* gebruikten, niet in de beteekenis van nul, die het in het Arabisch heeft, maar in die van getalmerk, welke het in verscheidene nieuwere talen van

Europa heeft aangenomen, ja, dat zij het verbonden met een latijnsch woord en spraken van *een nul in 't cijfer* (bl. 72)? Er komen echter nog vreemder dingen voor den dag, die op mirakelen beginnen te lijken. Hoe kwamen toch Adela en de vervolgers van haar werk aan kennis van talen die toen nog niet bestonden, van Fransch en Italiaansch? Immers *proeven* (bl. 18, 162), *rond* (bl. 18 enz.), *resten* (bl. 218), *partij* (bl. 206), *joi* (bl. 128, 172) zijn wel woorden van latijnschen oorsprong, maar die toch, zoo als uit hunnen vorm blijkt, niet regtstreeks uit deze taal, maar door middel van het Fransch tot ons gekomen zijn. *Helmet* (bl. 236) is een woord van duitschen oorsprong, maar dat de Italianen van ons hebben overgenomen en ons later, met den uitgang dien zij er aan toegevoegd hadden, weergegeven. Ook de uitgang *aadje* hebben wij aan het Fransch of Italiaansch, waarschijnlijk aan laatstgenoemde taal ontleend. In den beginne werd hij *agie* geschreven; maar hier lezen wij *schenkaadje* (bl. 204): ik geloof niet, dat men vóor de 17e eeuw zoo geschreven heeft.

Ik zou hier kunnen eindigen; maar deed ik het, dan zouden, vrees ik, vele lezers mijn geschrijf onvoldaan uit de hand leggen. Zij weten nu, wel is waar, dat het stuk onecht is; maar, bedrieg ik mij niet, dan zullen zij wenschen er nog iets meer van te weten, namelijk wanneer en door wien het vervaardigd is. Op de laatste dezer vragen moet ik het antwoord schuldig blijven. De eerste kan ik wel niet zoo naauwkeurig beantwoorden dat ik het jaar noem waarin het boek geschreven is, maar ik zal toch hun die er belang in stellen, in zoo verre kunnen voldoen, dat ik hun een klein tijdperk aanwijs, binnen hetwelk het ontstaan van dit boek moet vallen.

Laat ik eerst, ten dienste van hen die het boek niet bij de hand hebben, herinneren wat daaromtrent beweerd wordt.

Adela, schreef het oudste gedeelte, bl. 4—120, in het jaar 558 vóor Ch. (dr. Ottema Inl. bl. XII).

Apollonia schreef het tweede gedeelte, bl. 122—154, omstreeks 530 vóor Ch. (ald.).

De schrijver van het derde, bl. 156—180, Frethorik, moet gestorven zijn 266 voor Ch. (dr. Ottema Geschiedk. aant. bl. 26). Daarop volgen stukken van zijne weduwe Wiljow, hunnen zoon Ko-

nerêd en hunnen kleinzoon Beeden, bl. 180—232. (Dez. Inl. bl. XI.)

De laatste schrijver, die van bl. 234—252, schreef in het midden der 1e eeuw voor Ch. (Ald. bl. XII).

Het handschrift is sinds onheugelijke jaren in de familie Over de Linden vererfd en bewaard. Het is het eigendom van den heer C. Over de Linden aan den Helder. Het was aan hem gekomen volgens beschikking van zijnen grootvader den heer Andries Over de Linden, wonende te Enkhuizen en aldaar overleden den 15 april 1820 in den ouderdom van 61 jaren. Daar de kleinzoon echter destijds nog slechts 10 jaren oud was, moest het hs. voor hem bewaard worden door zijne tante Aafje Meylhoff geb. Over de Linden, wonende te Enkhuizen, die het in aug. 1848 aan den tegenwoordigen eigenaar ter hand gesteld heeft. (Ald. bl. I).

Onderzoeken wij, wat daarvan waar is. Ook nu zal ik mij doorgaans bij de taal van het boek bepalen.

Laat ik dan in de eerste plaats opmerken, dat al die schrijvers wier werk in het Oera Linda Bôk vereenigd is, en die een, drie of vijf eeuwen vóor Christus moeten geschreven hebben, toonen dat zij zeer goed bekend zijn met een aantal zaken, die het christendom of de christelijke kerk betreffen of daarmee in verband staan. Wanneer wij bl. 33 lezen, dat van het marktgeld aan »de armen, dat zijn die welke niet werken kunnen of mogen, vijftig deelen" gegeven worden, reeds dan meenen wij onder een christelijk volk verplaatst te worden. Nog meer, wanneer ons bl. 160 verhaald wordt, »helder van hoofd en klaar van zin, heel goed en omdat hare burgt alleen gespaard was, zag iedereen daaruit hare roeping" en bl. 144, »zijt ge erg baatzuchtig, zeide Fâsta, behoed dan uwe naasten, onderrigt dan uwe naasten, help dan uwe naasten, zoo zullen zij het u wederom doen:" want *roeping* in de beteekenis van hetgeen iemand moet worden of volbrengen, en *naaste* in die van medemensch (waarin het ook bl. 20 en 230 voorkomt) zijn wij aan het Nieuwe Testament verschuldigd. Zoo is ook *beamen* (wat men hier op bl. 8 vindt), dat is *beamenen*, amen zeggen op iets, een woord dat de duitsche volken niet konden hebben eer zij met het christendom bekend waren. Evenmin konden zij vóor dien tijd de woorden *zegen* en *zegenen* hebben, die men hier bl. 152, 180, 210 ontmoet. Want het maken van het

teeken des kruises over iemand of iets, is een gebruik dat men eerst onder de Christenen, en nog niet eens in den vroegsten tijd aantreft. In het Latijn heette dat *cruce signare*, en het kruisteeken *crucis signum*, en van dit *signum* en *signare*, waarvan het bepalende woord weggelaten werd, komen ons *zegen* en *zegenen*.

Een aantal malen wordt in dit boek van tempels melding gemaakt en die tempels heeten steeds *kerken* (bl. 50, 72, 178 enz.). Het woord *kerk* komt van het grieksche *κυριακὸν*. Waarschijnlijk hebben de Gothen dit van de Grieken overgenomen en is het van hen tot de overige duitsche volken overgegaan (zie Nav. XIV, bl. 341—346). *Κυριακὸν* beteekent *huis des heeren*. Hiermede echter is de beteekenis van het woord nog niet verklaard. Want de vraag blijft dan nog, wie is die heer? Gewoonlijk is het antwoord, die heer is God. Ik twijfel echter of dat antwoord juist is. Het Latijn heeft een dergelijk woord, namelijk *dominica*: ook dit beteekent huis des heeren. Ik geloof, men is het er in onzen tijd vrij wel over eens, dat de heer, van wien dat laatste woord spreekt, de heer bisschop is Ik vermoed, dat het de zelfde heer is, op wien het *κυριακὸν* betrekking heeft. Reeds verdient het opmerking, dat het concilie van Neocesarea van 312 in zijnen 13den kanon zegt, *Επιχώριοι πρεσβύτεροι ἐν τῳ κυριακῳ τῆς πόλεως προσφέρειν ὀυ δύνανται, παρόντος ἐπισκόπου ἢ πρεσβυτέρῳν πόλεως*, en dus onderstelt dat er in iedere stad maar éen *κυριακὸν* is. Maar als het concilie van Ancyra in 372 gebiedt, *ὅτι ὀυ δεῖ ἐν τοῖς κυριακοῖς ἢ ἐν ταις ἐκκλησίαις τας λεγομένας ἀγάπας ποιεῖν*, dan zien wij dat er onderscheid gemaakt wordt tusschen *ἐκκλησίαι* en *κυριακὰ*, en mij dunkt, dit kan naauwelijks in iets anders bestaan dan hierin, dat de eerste gewone kerken, de laatste bisschopskerken zijn. Is dit zoo, dan kan laatstgenoemd woord eerst ontstaan zijn in eenen tijd, toen er reeds een bepaald onderscheid gemaakt werd tusschen de bisschoppen en de overige opzieners der gemeenten. Doch in ieder geval beteekende het eene vergaderplaats van *Christenen*, en zoolang men dat begreep, kon het niet op eenen joodschen of heidenschen tempel toegepast worden. Ik weet ook niet, dat dit met het grieksche woord ooit geschied is. De duitsche volken, die het hadden overgenomen, konden daar zeker gemakkelijker toe komen. Toch hebben zij het zelden gedaan. Ulfila

noemt den jeruzalemschen tempel steeds *alhs*; voor synagoge vond hij in zijne taal geene geschikte benaming en hij behoudt daarom het grieksche woord. Hieruit mogen wij opmaken, dat of *κυριακὸν* door de Gothen in zijnen tijd nog niet uit het Grieksch overgenomen was, of dat hij dezen naam niet geschikt achtte voor een heiligdom van andere dan van Christenen. De schrijver van het Oera Linda Bôk, die gedurig spreekt van kerken van allerlei heidensche volken, moet dus jonger zijn dan Ulfila.

Hetzelfde leert ons een ander woord, dat wij daar gedurig lezen, het woord *priester* namelijk (bl. 28, 50, 52, enz.). De oorsprong van dit woord is bekend. Het is het grieksche *πρεσβύτερος*, oudere, dat men als *presbyter* in het Latijn heeft overgenomen. Onder de Christenen heetten zoo de opzieners der gemeenten, de mannen, aan wie daar eenige invloed, eenig gezag werd toegekend, die als de hoofden der gemeente beschouwd werden. Tusschen deze en hen, die, hetzij bij de Joden, hetzij bij Grieken of Romeinen den tempeldienst waarnamen, waren in den beginne al zeer weinig punten van overeenkomst te vinden. Doch langzamerhand vermeerderden onder de Christenen de godsdienstplegtigheden, al scherper scheiding kwam er tusschen de presbyteri en de overige leden der gemeente, en de eerste begonnen in het einde beschouwd te worden als eene bijzondere klasse van menschen, aan wie de zorg voor de godsdienstplegtigheden was toevertrouwd. Toen was er eenige overeenkomst, toen begon het mogelijk te worden, dat de naam van *sacerdos* of *pontifex* op Christenen, die van *presbyter* op Joden en Heidenen werd toegepast. Het eerste is geschied; wat het laatste betreft, dat het grieksche *πρεσβύτερος* of het latijnsche *presbyter* op die wijze gebezigd is, daarvan is mij geen voorbeeld bekend. Maar dit woord ging in de duitsche talen over, waarin het eerst natuurlijk slechts van eenen christelijken, doch later ook van eenen joodschen en heidenschen priester gold. Wanneer men begonnen is zoo te spreken, kan niet juist bepaald worden; maar vermoedelijk zal dit toch eerst geschied zijn eenigen, misschien wel een vrij langen tijd, nadat de duitsche volken het christendom hadden aangenomen. Dit weten wij zeker, dat Ufila het niet deed; hij noemt eenen joodschen priester altijd *gudja*, en ik twijfel niet, of, indien wij het boek der Handelingen in de taal der Gothen had-

den, wij zouden er uit leeren, dat dit volk eenen priester van Jupiter even zoo noemde. Een boek derhalve, waarin gesproken wordt van de *priesters* der Egyptenaars, Magyaren, enz., moet dus althans jonger zijn dan de 4de eeuw.

Wij hebben dus onzen fabrikant van het Oera Linda Bôk reeds naar de vierde eeuw vooruitgeschoven. Wij moeten hem evenwel nog heel wat verder brengen. Wie langzaam gaat, gaat zeker, zegt het spreekwoord. Laten wij die wijze les in acht nemen en met onzen patient telkens een of twee eeuwen vooruitstappen, totdat wij daar met hem gekomen zijn, waar hij te huis behoort.

In het jaar 591 vóor Chr., zoo verhaalt Adela, bl. 112, waagden de Magy in een stormachtigen winternacht eenen aanval op Texland. De torenwachter, gerucht hoorende, stak zijne toorts aan en gewapende mannen ziende, ging hij henen om de klok te luiden. Wij merken, dat Adela de klok heeft hooren luiden, maar niet weet waar de klepel hangt — of eigenlijk zouden wij moeten zeggen, zij weet niet, wanneer de klepel er in gehangen is. Zij laat dien klepel ten minsten *duizend* jaren te vroeg kleppen. In de eerste eeuwen werden de Christenen door de bazuin of door eene soort van klepperhoutjens (tabulae ligneae) ter godsdienstoefening zamengeroepen. De uitvinder der klok, welke deze instrumenten in lateren tijd verving, was, volgens het gewone verhaal, Paulinus, gestorven in 431, die bisschop was van Nola in Campanië, vanwaar de klok ook in het Latijn de namen van *nola* en *campana* gekregen heeft. Er zijn er onder de geleerden die het onderwerp onderzocht hebben, die dit niet toegeven, maar beweren, dat er wel reeds in de vierde eeuw melding gemaakt wordt van belletjens, die het vee aan den hals droeg, maar dat er reden is om te twijfelen, of in den tijd van Paulinus de klokken al in gebruik zijn geweest. Klokken op wachttorens zijn zeker veel jonger dan kerkklokken. Doch al geven wij toe al wat wij met mogelijkheid kunnen toegeven, al nemen wij aan, dat Paulinus de uitvinder der klokken is geweest en dat zij al heel spoedig niet alleen bij de kerken, maar ook op wachttorens gebruikt zijn, dan brengt toch dit berigt van Adela ons reeds in de *vijfde eeuw*.

Tot het groote aantal zaken in dit boek, die meer of minder nieuwerwetsch zijn, behoort het gebruik van *hebben* als hulpwerk-

woord. Hier vindt men dat reeds op de eerste bladzijde: »om dat ongeluk te weren *had* men eene algemeene volksvergadering *belegd*," zegt Adela, bl. 4. Op dezelfde bladzijde kan men er nog *negen* voorbeelden van vinden, en zoo gaat het geheel het werk door. Maar de oude duitsche volken kenden *hebben* niet als hulpwerkwoord, evenmin als de Romeinen of Grieken. Vraagt men, sedert wanneer het zoo gebruikt is, dan antwoordt ons Jacob Grimm: »Der romanischen sprache wurde das mit *habere* umschriebene prät. wahrscheinlich bereits im 6, 7 jahrh. zur sitte und regel" (Gramm. IV. 154). Het vroegste voorbeeld van zoodanige omschrijving in het Oudhoogduitsch vond hij in de 8ste eeuw. Doch hij voegt er bij: »vor dieser zeit schon mag sie sich bei andern deutschen stämmen, namentlich Franken und Sachsen, noch viel früher aber unter dem benachbarten romanisch redenden volk eingeführt haben" (s. 153). Eten wij nu al wat deze oude friesche historieschrijvers zoo goed zijn ons voor te zetten, voor zoete koek op en gelooven wij dat de Friezen met allerlei volken in aanraking geweest zijn, nemen wij dus aan, dat zij die omschrijving van het werkwoord *hebben* reeds zeer vroeg kunnen hebben opgemerkt en overgenomen, dan kan dit toch althans niet vroeger geschied zijn dan de *zesde eeuw*.

Wij zijn gewoon van *eilanden* te spreken en de Friezen van onzen tijd insgelijks. Maar als wij in een friesch boek van ruim een paar duizend jaar geleden dat woord *eiland* (*êland*, bl. 10 en elders) ontmoeten, zien wij vreemd op. Het oude Friesch toch had daarvoor het woord *âge*, *eage*. Later is daarvan van de zamenstelling *eageland* ontstaan en beide hebben waarschijnlijk eenigen tijd te zamen voortgeleefd, totdat in het einde het eerste is weggestorven. Hier bevinden wij ons reeds in die laatste periode. Immers Adela en haar gezelschap schrijven *êland*, uit welke schrijfwijze blijkt, dat het oude *eag* hun zoo geheel onbekend is, dat zij het woord, waardoor het vervangen is, voor eene zamenstelling houden van *ê* (water) en *land*. Hoe lang *eag* in gebruik gebleven is, weet ik niet te zeggen; maar ik moet toch het volgende doen opmerken. Ten noorden van het tegenwoordige Friesland ligt een eiland, dat Schiermonnikoog heet, en vroeger ook wel enkel Monnikoog genoemd werd. De naam beteekent eiland der graauwe monniken en

moet hiervan zijnen oorsprong hebben, dat monniken bewoners of eigenaars van het eiland geweest zijn. Wanneer dat het geval geweest is, weet ik niet; maar ik twijfel toch niet, of ieder zal mij toestemmen, dat zoo iets althans niet mogelijk was voor den dood van Radboud in 719. De naam kan dus niet ouder zijn dan de achtste eeuw. Daaruit volgt, dat de Friezen in dien tijd het woord *eage* nog kenden en gebruikten. En nu zal zeker niemand beweren, dat ik te stout spreek, als ik zeg, dat een friesch schrijver wien het woord *eage* zoo vreemd is, dat hij *eiland* door *waterland* verklaart, in het laatst der *achtste eeuw* of later moet geleefd hebben.

Als men leest wat in de vertaling op bl. 93 te lezen staat, »zij had veel in der minne gedaan om vrede te bewaren, doch nu het zoo erg kwam, maakte zij korte maat", dan vraagt men, wat moet dat beteekenen, wat is »korte maat maken"? Men vergelijkt er mede, wat op de bladzijde daartegen over staat: »myk hju kirte mête" — en ja, nu vat men het: de schrijver heeft gedacht aan onze spreekwijze: *korte metten maken*. Misschien heeft hij deze met opzet zoo verdraaid om zijne lezers op de mouw te spelden, dat *metten* uit *maat* verbasterd is — hij is daar niet te goed toe, wij zullen er later meer bewijzen van zien — misschien ook heeft hij haar niet verstaan. Dit laatste heeft hij dan met vele in onzen tijd gemeen, zoo als blijkt uit het *korte wetten maken*, dat men zoo dikwijls hoort en leest. De *metten* in deze spreekwijze zijn de *matutinae*, de vroegmis, de eerste van de horae canonicae der roomsche kerk. *Korte metten maken*, beteekent dus, de metten kort maken, vlug ten einde brengen, en bij gevolg, als spreekwijze, eene zaak spoedig afdoen, geene lange morgenspraak maken. Het spreekt van zelven, dat zulk eene spreekwijze in Friesland niet in gebruik heeft kunnen zijn, voor dat het christendom daar eenigzins gevestigd was, dus op zijn vroegst in de *achtste eeuw*.

Het niet bepalende lidwoord *een* kenden de duitsche volken in den oudsten tijd evenmin als de Grieken of Romeinen. Omtrent den tijd, wanneer het bij hen in gebruik gekomen is, zegt J. Grimm, Gramm. IV, 381, »Althochd. ist, wenigstens seit dem 9, 10 jahrh. der artikel *ein* nicht zu verkennen, *obgleich noch in geringerem gebrauch*," en hij voegt er bij, dat het er in het Oudsaksisch en Angelsaksisch omtrent even zoo mee geschapen staat. Friesche ge-

schriften uit zoo vroegen tijd bezitten wij niet. Wij kunnen hier dus slechts gissen. En men zal het zeker geene gewaagde gissing noemen, als wij onderstellen, dat in de taal der Friezen dit lidwoord in denzelfden tijd in gebruik is gekomen, als in de talen der genoemde duitsche volken, die rondom hen woonden. Maar dan kan ook een schrijver als die van het Oera Linda Bôk, die het lidwoord *een* gebruikt, even vaak als een schrijver van onze dagen, in geen vroegeren tijd dan in de *tiende eeuw* te huis behooren.

Gaan wij een paar eeuwen verder. Eerst in het Middenhoogduitsch vinden wij vrouwelijke zelfst. naamwoorden met den uitgang *es* en werkwoorden met den uitgang *eeren;* daar vinden wij ook het eerst den uitgang *baar* achter den stam van een werkwoord gevoegd. Van geene dezen drie soorten van woorden levert het Oudhoogduitsch een voorbeeld. Dit doet ons vermoeden, dat wij er ook bij andere duitsche volken omstreeks denzelfden tijd, 12e of 13e eeuw, de eerste voorbeelden van zullen aantreffen. In het O. L. B. nu lezen wij de woorden *priesteres* (bl. 104), *hanteeren* (bl. 6, enz.), *tilbaar* (bl. 30), *kenbaar* (bl. 32), *onleesbaar* (bl. 66): het moet dus van de *twaalfde eeuw* zijn of nog later.

Nog later. Laat ik op een paar plaatsen wijzen — ik zou er meer kunnen noemen — die ons tot de *veertiende* eeuw brengen. Het boek is vol van allerlei afleidingen die aan Becanus doen denken. Voor het grootste deel zijn dit afleidingen van eigennamen. Neptunus is *neef Teunis* (bl. 78 vlgg.), Marseille *mis-sellia* (verkeerde koop), Kalypso is *Ka lip,* zoo geheeten »omdat haar onderlip als een mastkorf vooruit stak" (bl. 108), het eiland Kreta heeft zijnen naam naar de woeste *kreten* die het volk daar aanhief bij de komst der Friezen enz. Vraagt men, of de schrijver van het boek dit in ernst meent, of hij inderdaad gelooft, dat Minerva, Calypso en Cornelia, dat Tyrus, Cadix en Marseille friesche namen zijn; — neen hij weet wel beter en zal zeker in zijne vuist gelachen hebben, toen hij bemerkte dat er waren die zich zulke fraaiigheden op de mouw lieten spelden. Ik zou er ook geene melding van gemaakt hebben, indien er onder die afleidingen niet éene was, waarbij wij even moeten stilstaan. *Medemblik* namelijk heet bij hem bl. 8 en elders *Mêdêasblik.* Deze afleiding is geene eigen vinding van den schrijver, zij is oud en bekend.

Maar, en dit is het wat wij hier noodig hebben, hoe oud kan zij zijn? Wij kunnen dat vrij naauwkeurig aanwijzen. Medemblik is *Midden-leek*. De Leek (vroeger Middenleek geheeten, in tegenoverstelling van de Oosterleek en Westerleek, die ook aan plaatsen in het Noorderkwartier hunnen naam gegeven hebben) stroomde hier in zee. Later is zij vlak bij de stad vergraven, maar op eenen kleinen afstand vandaar vindt men haar nog. In den eersten tijd waarin de stad vermeld wordt, heet deze steeds *Medemelaca*. Maar de *e* achter de tweede *m* werd later weggelaten. Dit maakte het uitspreken van den naam moeielijk: immers op de *m* volgde nu eene *l*, en onmiddelijk na de *m* eene *l* of *r* uit te spreken, valt zwaar. Zal deze moeielijkheid weggenomen worden, dan moet er eene overgangsletter worden ingevoegd en wel eene *b*. In het Fransch is dit in verscheidene woorden geschied b. v. in *chambre* (lat. camera), *nombre* (lat. numerus), *comble* (lat. cumulus), *trembler* (lat. tremulare). In onze taal heb ik het slechts in een paar plaatsnamen opgemerkt. Een daarvan is *Medemblik*. Nu vinden wij den naam dezer stad herhaaldelijk bij Melis Stoke genoemd, en slechts éenmaal heet zij in hs. A, dat uit de laatste helft der 14e eeuw is, *Medebleec;* maar overal elders in alle vijf de handschriften wordt de naam zonder *b* geschreven (Huydecoper op Stoke I bl. 81). Hiermede komt overeen wat de oude stukken, op het archief der stad aanwezig, ons leeren. In het oudste van 1288 lezen wij *Medemleke*, maar in stukken van 1355 en later *Medembleck*. Wij mogen het er dus voor houden, dat de *b* niet voor de veertiende eeuw in dezen naam is uitgesproken en geschreven en dat bij gevolg de fraaie afleiding van Medeaas blik ook niet voor de *veertiende eeuw* mogelijk is geweest.

Het hs. van het O. L. B., zegt de heer Ottema in de inleiding, is geschreven op katoenpapier, dat afkomstig moet zijn uit Spanje, waar de Arabieren in dien tijd (13e eeuw) zulk pàpier vervaardigden en in den handel bragten. Of dit zoo is, zal moeten blijken wanneer het hs. eens onder de oogen komt van fijne kenners van oud papier. Naar aanleiding hiervan deelt genoemde heer het eene en andere mede omtrent de geschiedenis van het papier. Hij zegt o. a. bl. VIII, »In Duitschland is het gebruik van deze stof (katoenpapier) wel niet zeer verbreid geweest, tenzij het papier

uit Italië of Spanje ingevoerd werd. Doch hoe meer de vervaardiging zich uit het oosten en de daarmede in verkeer staande landen uitbreidde, des te meer moest ook linnen in plaats van katoen treden. Eene oorkonde van Kaufbeuren op linnenpapier uit het jaar 1318 is van twijfelachtige echtheid. Bodmann stelt het oudste zuiver linnenpapier in het jaar 1324; tot aan 1350 komt er nog gemengd papier voor." Maar nu vertrouwen wij naauwelijks onze oogen, als wij lezen wat op bl. 90 staat. Daar zegt *zestienhonderd jaar voor Chr.* eene priesteres, »Aan de overzijde der Schelde — daar maken zij heden ten dage schrijfvilt van pompebladen, daarmede sparen zij vlas (*linnent*) uit." Kunnen wij dat gelooven? Kunnen wij gelooven, dat Grieken en Romeinen zich eeuwen lang eerst met beestenhuiden en allerlei ander gebrekkig tuig, later met het dure perkament beholpen hebben, terwijl duitsche volken de kunst van papiermaken verstonden? Neen, liever nemen wij aan dat Adela zich eene kleinigheid van drieduizend jaren vergist, en houden het er met den heer Ottema voor dat het linnenpapier uit *de veertiende eeuw* is. En het Oera Linda Bôk ook?

Neen, dat mogen wij aan die eeuw niet gunnen. Zien wij maar eens wat op bl. 44 te lezen staat, »ofschoon (*afskên*) wij alles behooren te doen om des vredes wille." Nog verscheidene malen kunnen wij dit *ofschoon* hier vinden. Maar dat is taal, voor het minst van de 16e eeuw: zelfs ben ik er nog niet eens zeker van, dat men haar reeds in die eeuw zal aantreffen. Vroeger werden dit *of* en *schoon* steeds door een of meer woorden van elkander gescheiden. Nog in de 17e eeuw vindt men daar voorbeelden van: Huygens b. v. zegt Korenbl. II bl. 503,

of se schoon in 't graf voor altijd heeft te swijgen.

Bladz. 114 en elders wordt gesproken van eenen schipper (*skiper*). Ook met dit woord is de schrijver niet alleen een aantal eeuwen te vroeg, maar hij doet ook blijken dat hij het niet verstaat. Hij meent, *schipper* is eene afleiding, door middel van het achtervoegsel *er*, van *schip*, en daarom schrijft hij dan ook *sciper* met éene *p*. Hij is echter de plank mis: want *schipper* is zamengetrokken uit *schipheer* (zie Nav. XVII, bl. 20—22). Dit *scipheer* was nog in het laatst der vijftiende eeuw in gebruik. De man dus, die den oorsprong van het woord *schipper* niet meer begreep, moet na dien

tijd, moet ten minsten in de *zestiende eeuw* geleefd hebben. —

Ook lezen wij bl. 72, »hij is hoofdpriester en koning meteen", en dit *met een* (*mith ên*) komt op meer plaatsen voor. Dat is evenwel eene vrij nieuwerwetsche uitdrukking. Onze voorouders zeiden *met dien, mettien.* Doch toen men dit niet meer verstond, begon men *mettien* voor platte bedorvene uitspraak te houden voor *met een,* even als *bien* voor *been* en *stien* voor *steen.* (Zie Nav. XXI, bl. 150). In de 15e eeuw vindt men nog steeds *mettien.* Doch reeds Hooft verstond het niet meer: in zijne Ariadne, die waarschijnlijk van het jaar 1602 is, lezen wij (Ged. II, bl. 99),

Segt mijn heer vader dat wij volgen u *met een.*

Ook dit *met een* dus is een bewijs dat het O. L. B. in geen vroegeren tijd dan in de *zestiende eeuw* te huis behoort.

Er is nog iets wat ons tot dezelfde conclusie brengt. Meermalen ontmoeten wij het telwoord *tweede.* Ook dat is van nog al jongen tijd. Het Gothisch en Oudhoogduitsch kennen het nog niet, het Angelsaksisch slechts in de beteekenis van dubbel. In het Nederlandsch der middeneeuwen zeide men *ander* of soms ook *anderde*: *tweede* komt daar voor, doch zeer zelden. Dit bleef zoo tot in de vijftiende eeuw. In de zestiende vindt men nu eens *anderde*, dan weder *tweede;* in de zeventiende heeft het jongere woord het oudere geheel of bijna geheel verdrongen. Ook de oude friesche wetten hebben voor *tweede* steeds *other.*

Tot de woorden die in de schrijftaal algemeen in gebruik zijn, maar die toch afkeuring verdienen, behooren *wijsgeer* en *wijsgeerig.* De man die ze uitgedacht heeft, wilde zeker eene letterlijke vertaling geven van het grieksche *φιλόσοφος*, wat hij voor eene zamenstelling van *φίλος* en *σοφός* aanzag. Doch voor hetgeen hij ondernam was zijne kennis en van het Grieksch en van het Hollandsch wat te klein: hij heeft ons daardoor een slecht woord bezorgd, dat evenwel de mannen der 17e eeuw, vol ijver om latijnsche en grieksche woorden uit de taal te weren, hebben overgenomen. In de zestiende eeuw vindt men het nog niet. Bij Kiliaan zoekt men het vergeefs. Coornhert spreekt nog altijd van *philosophen* en *philosophie.* Ik vermoed dat Spieghel, die meer nieuwe en niet altijd goede woorden heeft gesmeed, ook van dit de schuld moet dragen. Althans men vindt het bij hem, voor zooverre mij bekend

is, het eerst, namelijk in zijnen Hertspiegel, IV 145, waar hij zegt,

Is niet u *wijs-gheer* hert, om nutbaars iets te weten,
Als d'yle maagh, gheneight tot voebaar drank end' eten?

Wat later begonnen *wijsgeerig*, *wijsgeer* (als zelfst. naamw.) en *wijsbegeerte* in gebruik te komen. Op bl. 22 van het O. L. B. wordt Minne (dat is Minos van Creta) »sjaner änd *wisgyrick*" genoemd. Het lijdt geenen twijfel, of de fabrikant heeft hier aan *wijsgeerig* gedacht, al heeft bij hem de eerste lettergreep eene korte i. Maar met de lange en korte vocalen is hij wel eens meer in de war, ook in dit woord. Zoo b. v. bl. 138 en 188 waar hij »*wis mâkja*" schrijft voor *wijs maken*, wat hij daarenboven bezigt in de beteekenis die het nu heeft, die van iemand iets op de mouw spelden, niet in die van bekend maken, onderrigten, die het oorspronkelijk had en waarin wij het ook nog vinden bij onze oude nederlandsche schrijvers, b. v. Lekensp. II 39, 97,

Die scrifture maect ons ooc wijs,
Dat Cristus int aertsche paradijs
Was dese viertich daghe.

Dat woord *wijsgeerig* brengt ons dus reeds in de *achttiende eeuw*.

Maar wij zijn er nog niet. Letten wij er maar eens op, hoe vreemd de man met het woord *doel* omspringt. Op bl. 170 lezen wij, »deze streden beiden om één doel;" bl. 194 »omdat hun doel tot het beste leidde;" bl. 202 »hoe Friso allen wist te bedotten — ten bate van zijn eigen doel;" bl. 230, »opdat zij tot hun doel mogten komen;" ja zelfs wordt bl. 176 van het »goed bereiken van een doel" gesproken. Wie zoo spreekt, toont zeer duidelijk dat hij van de beteekenis van het woord *doel* niets begrijpt. Een *doel* toch is eene hoogte of wal van aarde, opgeworpen ten dienste der schutters. Op dit doel is een cirkel afgeteekend, die, om duidelijk in het oog te vallen, wit gemaakt is en daarom het *doelwit* heet en in het midden van dien cirkel is eene pin, de *doelpin*. Wie het doel trof schoot goed, wie het wit trof nog beter, wie de pin trof het beste. Het gebouw op welks erf die doelen stonden, en waar de schutterij hare vergadering hield, heette het *doelhuis;* in plaats daarvan echter sprak men ook dikwijls van *de doelen*. In de 17e eeuw wist men nog zeer goed wat een doel was. Maar ik vermoed, dat er in het laatst van die eeuw in de oefeningen der schutters

eene verandering gekomen is: misschien is toen het wit door eene schijf vervangen en het doel afgegraven, of althans niet meer gebruikt. Want in het midden der 18e eeuw begreep men niet regt meer wat een doel is. Boitet of wie anders de man is wien wij de bij hem uitgegevene beschrijving van Delft (1729) te danken hebben, schijnt het nog te begrijpen, al drukt hij zich niet zeer duidelijk uit. De schutters, zegt hij bl. 516, moesten leeren »in zeker doel of wit te schieten, waarom men zegt *doelwit*, *doelpen* enz." Maar Wagenaar (Amst. dl. VII, bl. 244 en verv.) schijnt *wit* en *doel* met elkander te verwarren; hij begrijpt evenwel nog, dat het doel iets is waarop geschoten wordt. Dat weet echter de schrijver van het O. L. B. niet. Kan de man vóor de *achttiende eeuw* geleefd hebben?

Neen! antwoorden wij, vooral indien wij op bl. 68, 126 en 206 het woord *daar te boven* in plaats van *daarenboven* hebben opgemerkt. Wie het eerst met deze nieuwigheid voor den dag gekomen is, weet ik niet. 't Moet iemand geweest zijn, die onze middeleeuwsche schrijvers niet kende, bij wie *hierenbinnen* en *daarentusschen* nog al eens voorkomen, en die aan *daarentegen* niet dacht: anders toch had hij hier zeker ook *daar te tegen* van gemaakt. Hij heeft navolgers gevonden, maar niet vele. Ik geloof niet, dat dit *daar te boven* vroeger dan in deze eeuw voorkomt; het zou echter mogelijk kunnen zijn, dat men het in het laatst der vorige reeds vond.

Maar wat ons stellig in de negentiende eeuw brengt, is het gezegde op bl, 94 »want nu kwam het begin van het einde". Men hoort en leest dit tegenwoordig nog al eens en de fabrikant van het O. L. B. zal ook wel in navolging van andere zoo geschreven hebben. Hij kent, zoo het schijnt, den oorsprong van dit gezegde niet. Maar men weet toch, wie de eerste is die het gebezigd heeft. Toen de zaken van Napoleon in Spanje niet voorspoedig gingen, hield het meerendeel dat voor eenen voorbijgaanden tegenspoed; maar de looze Talleyrand zag verder en zei er van, c'est le commencement de la fin.

Zoo zijn wij dan met onzen schrijver reeds in begin van de *negentiende eeuw* aangekomen. Maar hij moet nog nagenoeg eene halve eeuw verder met ons mede. Uit het geschrift van Apollonia vernemen wij, zegt dr. Ottema, Inl. bl. XVII, »dat zij als burgtmaagd (omstreeks 540 v. Chr.) eene reis langs den Rijn gedaan, Zwitserland (de Swetsar) bezocht, en daar de Meerbewoners (Mar-

saten) heeft leeren kennen. Zij beschrijft hunne in het meer op palen gebouwde woningen, het volk zelf, zijn aard en levenswijze". Verwonderlijk goed komt dit overeen met de ontdekkingen, die in 1853 gedaan zijn. In dat jaar toch vond men, bij buitengewoon laag water, in het Zuricher meer eene menigte van palen, die in zekere orde in den grond gedreven waren, en daarbij allerlei voorwerpen uit hoorn, beenderen, steen en leem gemaakt, wapenen, huisraad enz., alles uit zeer ouden tijd, Het moet afkomstig zijn van een volk, dat, zich op het land niet veilig genoeg achtende, zijne woningen bouwde op palen in het meer. Later zijn in de meeste andere andere meren van Zwitserland en ook in het noorden van Italië en in Duitschland overblijfselen van zulke paalwoningen gevonden. Het eenige wat vroeger omtrent zulke woningen gemeld wordt, is wat Herodotus verhaalt omtrent de Paeones, een volk van Macedonië, van wier paalwoningen in het meer Frasias hij, lib. v. cap. 16, eene beschrijving geeft. Bovendien is op de zuil van Trajanus de verwoesting van een paaldorp in Dacië afgebeeld. Wij wisten dus, dat zij in Macedonië en Dacië bestaan hebben, maar in Zwitserland waren zij ons vóor 1853 niet bekend. Volgens het O. L. B. heeft Apollonia ze daar gevonden. Een van beide dus, of het O. L. B. is eeuwen oud, of het is niet ouder dan 1853. En nu ons gebleken is, dat het uit geene vroegere dan de negentiende eeuw zijn kan, moet het laatste waar zijn.

Er is wel het eene en andere wat aan nog lateren tijd zou doen denken. Maar ik waag mij aan geene gissingen. De bewijzen die ik gegeven heb, zullen, vertrouw ik, voldoende zijn om elk die overtuigd wil worden te overtuigen, dat het Oera Linda Bôk door iemand die van het Oudfriesch, het Nieuwfriesch en het Middennederlandsch wel wat wist, maar er toch niet goed in te huis was, in den jare 1853 of nog later is geschreven, en dat het enkhuizer vertelsel een sprookjen is.

Medemblik. P. LEENDERTZ WZ.

Grafschrift op Albertus Verlanius, in de groote kerk te Hoorn. (Velius, ed. 1740, p. 646, of Abbing, Bekn. Gesch. p. 97.) Uit den volgenden brief, vermeld in de Bibliographische Adversaria II. behoorende tot de verzameling op het kasteel den Bramel

bij Vorden, leest men het volgende betreffende dit eoitaphium, Verlaen had deze lofspraak bij zijn leven besteld, Rogge onttrok er zich aan, de moeder — de dochter van Hadrianus Junius — dreef de uitvoering door en Velius zette zich aan 't werk. Nadat neef Scriverius er den zegen over gestreken had, was 't merkbaar veranderd, gelijk uit het hierbij gevoegde origineel blijkt.

Laus Deo, In Hoorn den 19 Januarij 1615.

Eersame, seer beminde vrient, Pieter Heyndricksen Schrijverius Naar hartelijcke groetenisse VL. huysfvrou ende gantscher familie So laet u VL. weten, dat mijn Saliger broeder Albert Meynertsen Verlaen, VL. cosyn, in sijn testament begeert heeft, dat men ter peren van hem een Epitaphium alhier tot Hoorn boven zijn graff oprechten zoude, ende hadde begeert, datter onse swager Roggius ende Doctor Velius over gaen souden. Dan door dien, dattet Roggius tot sus langh tegen gehouden heeft, so is mijn moeder aleven wel van sin om daer in voort te gaen. So heeft Dr. Velius dit wtwerp daarop gemaect, ende heeft goet gedacht, dat ment ymant soude laten sien, die hem op sulcx verstaet. So hebben wij der nyemant bequaemer toe kunnen vinden, dan VL., ende ghij oock mede van de vrienden sijt. Daarom so is ons vriendelic versoec aen VL. hier in ons ten besten te willen raden, of dit wel ofte genoch soude wesen, dan of VL. daer eenyge memorabile stucken van mijn Saliger Bestevaer Hadrianus Junius bij soude voegen ofte niet. Dit bidden wij van VL. ons eens te willen laten weten, ende dit gedaen hebbende, sal ons grote vrientschap geschieden. Ic hadde gemeent dit zelfs VL. mondelyc aengedient te hebben, dan door dien dattet nu anders gelegen comt, bidde VL. dit ons stout versoec ten besten te willen houden, en syt van ons met mijn moeder Claertgen Adriaens de Jonge al te samen hertelijcken gegroet.

By my VL. vrient wat ic vermach
Adriaen Ewoutsen de Jonge, woonende
tot Hoorn inde Ramen.

Aan den Eersamen Hoechgeleerden
Pieter Heyndricksen Schrijver, woende op den Ryn tot
Leyden.

[Het aan dezen brief vastgehechte grafdicht heeft geen opschrift.]

En hoc, quod Hospes intuere, sub saxo
Verlania de stirpe dormit Albertus,
Gnatus Menardi, Iunij nepos magni,
Æterna cuius Horna per stilum vivet:
Avo atq̄. patre dignus ipsemet tantis,
Cum literarum luce, iam sibi multa,
Omnique honesta pectus arte tinxisset,
Et iam medendi laurea foret clarus,
Spes dulcis Hornae, matris unicum sidus,
Vt flos negato languidum caput ponens
Humore, lento corpus aruit morbo.
Quid fles, Viator? Mortis hi ferae mores:
In flore semper demetit, quod excellit. T. V.
Obijt anno M. DC. VI. Die XIX.
Kal. Februarij tunc vixisset annos
XXViij, menses II. dies VII.

Tusschen den tweeden en den derden regel heeft Scriverius veranderd: maximi nepos Ivnii; op de achterzijde heeft hij de volgende verzen verkregen na veel doorhalingen:

Natus Menardi consulis, nepos Iuni,
Iuni Batavos qui suum dedit nomen.

Zutfen. J. G. FREDERIKS.

Saksisch volksrijm op den Hermansslach. (XXV, bl. 495.) Een variant van dit rijm is nog op de Veluwe en vogue. 't Wordt evenwel alleen door kinderen gebezigd. Als zij 't bij hun spel of op eenige andere wijze op elkander hebben weg gekregen, en 't gaat op een beschimpen en een verachten, dan kan men 't zoo nu en dan hooren. 't Luidt als volgt:

»Haarmen
Sloat daarmen!
Sloat bier, sloat broood,
Sloat alle honden en katten dood!"

Aan 't Uddelermeer. A. AARSEN

VRAGEN.

Rijmen aan Vondel toegeschreven. Zijn de volgende anecdoten, door mij in eene historisch letterkundige verzameling (titel?) gevonden, waar?

Vondel, een liefhebber van rooken, lag halfdronken in eenen kelder: een voorbijganger voerde hem te gemoet:

't Zijn tabakkisten,
Die geld verkwisten
In damp en rook!

Onmiddellijk antwoordde Vondel:

't Zijn de Mennisten,
Die gaarne twisten,
En jij, vrind, ook!

Toen hij op eenen anderen tijd naar Leiden moest en in eene herberg rustte, kwam daar een wagen met heeren aan, die er ook heen gingen. Vondel vraagde om een plaatsje en bekwam dit, mits hij een versje ten beste gaf. Een der heeren, die op het punt der huwelijkstrouw niet al te best aangeschreven stond, in 't oog vattende, begon Vondel dadelijk:

Ik zal mij in deez' wagen wagen
En laten mij naar Leiden leiden:
De Heer zal hen met plagen plagen,
Die in eens ander weiden weiden.

Eindelijk en ten lesten: door een zijner tijdgenooten uitgedaagd zijnde om het kortste vers te maken, nam hij 't aan, mits deze begon.

Zijn uitdager zeide:

Vet
Smet,

en bewees het, door kaarsvet te nemen en op Vondels halskraag te smeren. Vondel sprak:

Ik
Tik,

en gaf den smetter een gevoeligen draai om de ooren en won de weddenschap, want in zijn vers was eene letter minder dan in dat des uitdagers

Misschien zijn het beuzelende aardigheden.

G. P. ROOS.

KUNSTGESCHIEDENIS.

VEREENIGING VOOR NOORD-NEDERLANDS MUZIEKGESCHIEDENIS.

Toonkunstenaars voorkomende in het Album studiosorum der leidsche hoogeschool.

Zoo als bekend is werd in het begin dezes jaars, bij het 300jarig jubilaeum der leidsche hoogeschool, dit Album in druk uitgegeven. De heeren prof. J. de Wal en dr. W. N. du Rieu, die met de correctie der proefbladen belast waren, hadden de beleefdheid aanteekening te houden van de daarin voorkomende toonkunstenaars, en de aldus geformeerde lijst aan de Vereeniging ten geschenke te geven, in de verwachting dat die een hulpmiddel zou kunnen zijn, om bijzonderheden op het spoor te komen, die tot dus verre onbekend waren.

Hartelijke dank zij hun toegebragt voor de moeite die zij zich hebben willen getroosten, om onze Vereeniging van dienst te zijn. Ik ben overtuigd dat het doel dat zij zich daarmede voorstelden, ongetwijfeld bereikt zal worden.

Tot dat einde laat ik hier de geheele lijst volgen, met aanteekening van hetgeen ons betreffende verschillende daarop voorkomende personen bekend is. Wie in staat is deze opgaven uit te breiden, hetzij wat betreft levensbijzonderheden of vermelding van hunne werken, zal de Vereeniging ten hoogsten verpligten.

Aangaande de inrigting der lijst, en voornamelijk betreffende de qualificaties achter de namen, schrijft dr. du Rieu het volgende:

»De termen *Musicus Academiae* of *Musicus Universitatis*, houd »ik voor den titel der kapelmeesters der Universiteit; de overige »als: *Musicus, Musicam docens, Musicae informator*, houd ik voor »gewone muziekmeesters, zonder dat zij in eenige betrekking tot »de Hoogeschool stonden, zoo als ik uit de overeenkomstige voor»beelden opmaak.

»Het sterretje (achter sommige namen geplaatst) beteekent, dat »zij geen inschrijfgelden te betalen hadden; zij hadden het meeren»deels niet breed".

Verder kan ik hier alleen nog bijvoegen dat, zoo als men opmerken zal, de datum, die der inschrijving is en het cijfer aan het eind der regel, de ouderdom van den persoon uitdrukt.

Bij het opmerkzaam doorzien zal de lezer ontwaren dat enkele personen meer dan eens zijn ingeschreven; wat daarvan de reden was, is onbekend.

1613 maii 31, Johannes Cuperus, Montensis, Musicus. 39 [1]).
1627 jun. 11, Stephanus Nau, Gallus Aureliensis, Musicus. 30.
1643 sept. 17, Petrus Richardus, Gallus, Mathematicus et Musicus. 43. *
1650 nov. 29, Arnoldus Vosburgh, Musicae instrum. magist. et in eadem arte studiosos instituens. 35.
1652 febr. 28, Petrus Le Roy, Valentinianus, Mag. Mus. 30.
1657 febr. 16, Henrick Asseling, Leidensis, Tetrachordi et artis saltandi magister. 32.
1674 nov. 14, Philips François le Vraij, Bruxellensis, musices. 30. Hon. e.
1674 nov. 16, Walterus de Montaigne, Leodiensis, Musicus. 30. Hon. e.
1675 febr. 19, Jacobus Boss, Rotterodamensis, Musicus. 24. *
1675 mart. 9, Paulus Beinsdorp, Caga-Batavus, Musicus. 23. Hon. e. [2]).

[1]) De Heer Rammelman Elsevier vond hem den 25e aug. 1616 als Sangmeester vermeld in de Thesauriers-rekening van Leiden (zie Bouwsteenen I, 12); terwijl de Heer Leupe in 1624 vond gewag gemaakt van Jan Cuijpre van Heidelberg, waarmede ongetwijfeld de zelfde persoon bedoeld is.

[2]) De Heer Rammelman Elsevier vond in het archief *Paul Biedorp* vermeld als muziekmeester te Leiden in 1674. Is dit misschien dezelfde persoon?

1675 mart. 11, Petrus de Vos, Lugduno-Batavus, Musicus. 28. Hon. e. [1]).

1675 mart. 20, Cornelius de Junge, Ultrajectinus, Musicus. 44 [2]).

1675 apr. 23, François Coopman, Zellensis, Musicus. 30.

1676 jan. 30, Godofredus de Bruin, Dantiscanus, Musicus. 31.

1686 apr. 12, Johannes Hendrik Weysenbergh, Viennensis, Musicus Academiae. 25 [3]).

1686 maii 3, Johannes Benedictus. Saxo, Musicus Universitatis. 32·

1687 maii 3, Arnoldus van Brekelencam, Leydensis, Musicam docens. 23.

1689 sept. 19, Jacobus van Neck, Enchusanus, Artis Musicae magister. 28 [4]).

1691 febr. 4, François Koopman, Academiae Musicus. 50. *

1691 febr. 22, Petrus van Overstraten, Lugduno-Batavus, Acad. Musicus. 24.

1695 mart. 3, Carolus le Vraij, Ultrajectinus, Musicus Academiae. 20 * [5]).

1695 mart. 8, Johannes van Simmeren, Hagiensis, Musicus. 32.

1695 maii. 12, Johannes Baptista Herman, Flander, Musices & Exercitiorum Magister. 40.

1697 mart. 5, Alexius de Catalde, Gallus, Musicam docens. 22.

1697 mart. 15, Wallardus van Egmond, Voorburgo-Hollandus, Musicae. 25.

1697 apr. 2, Leonardus van Hinsbergen, Neomagensis, Musicae. 20.

---

[1]) Zou hier ook bedoeld zijn, Pieter de *Vois*, die van 1667 tot aan zijn dood in 1679, *O.* was aan de St. Pieterskerk te Leiden?

[2]) In 1685 was te Groningen een organist, genaamd Cornelis de Jong. Zou dit ook dezelfde persoon kunnen zijn?

[3]) Omstreeks 1700 was in nederlandschen dienst een ritmeester van duitsche afkomst, Henricus Albicastro genaamd, doch die eigenlijk Weissenburg heette. Deze was groot liefhebber en heeft een aantal compositiën vervaardigd. Kan die hier ook bedoeld zijn?

[4]) Jacob van Neck was van 1673—87 *O.* en *Kln.* te Weesp en van 1687 tot aan zijn dood in 1699 *O.* aan de St. Pieterskerk te Leiden. Volgens, door den heer Elsevier gevonden, aanteekeningen zou hij vroeger te Medemblik *O.* geweest zijn. Misschien kan de heer Leendertz hieromtrent wel iets mededeelen?

[5]) Charles le Vray wordt reeds als toonkunstenaar te Leiden vermeld in 1693.

1697 nov. 4, Joannes Sterlingh, Lugduno-Batavus, Musicam docens. 29 [1]).

1698 sep. 23, Nicolaus Woordhouder, Alckmaria-Batavus, Musicus 23 [2]).

1699 maii 19, Nicolas Micheau, Gallus, Musicae art. Magister. 28.

1699 dec. 7, Stephanus Forlont, Gallus, Musicam docens. 40.

1700 febr. 19, Joannes A. Steerling, Lugduno-Batavus, Musicus. 32 [3]).

1700 febr. 22, Gosuinus Brouwer, Rotterodamensis, Musicus. 30 [4]).

1701 jan. 13, Christophorus Casteviris, Hanoveranus, Musicam docet. 46.

1701 maii 4, Wallardus van Egmondt, Batavus, Musicae informator. 30.

1701 maii 17, Ludovicus de Labar, Gallus, Informator Linguae Gallicae et Musicae. 45.

1701 jul. 15, Nicolaus Santerre, Chassl., Informator in Musicis. 30 [5])

1701 nov. 9, Philippus Franciscus le Vraij, Informator in Musicis. 21.

1702 febr. 23, Gerardus Mourerseyk, Musicam docet. 36.

1703 mart. 21, Johan van der Maas Kroon, Leidensis, Musicus. 37 [6].)

1704 jan. 19, Petrus van Overstraten, Leidensis, Musicae dr. 33.

1705 jul. 6, Gerardus van der Tas, Delphis-Batavus, Musicam docens. 25.

1705 dec. 5, Philippus Beaujean, Musicus. 31.

1706 apr. 17, Gulielmus Graft, Amstelodamensis, Musices Magister. 30.

1706 jun. 8, Petrus de Feghg, Alcmaria-Batavus, Magister Musices. 21.

---

[1]) Vergelijk 19 febr. 1700.

[2]) Hij was van 1707—20 *O.* aan de St. Pieterkerk te Leiden, en van 1721. tot aan zijn dood (omstreeks 1736) aan de groote kerk te Rotterdam.

[3]) Vergelijk 4 nov. 1697.

[4]) Gosewinus Brouwer was, van 1699 tot aan zijn dood in 1717, *O.* aan de Hooglandsche kerk te Leiden.

[5]) In 1696 wordt te Amsterdam als toonkunstenaar vermeld: Nicolas Santer geboren te Chaslee in 1671. Hij schijnt dus later naar Leiden verhuisd te zijn.

[6]) Vergelijk 10 maart 1711.

1706 jun. 29, Justus A. Langevelt, Musices Magister. 25.

1707 febr. 25, Esaias Pillot, Pictaviensis, Musices et Linguae Gallicae Praeceptor profugus. 34. *

1707 mart. 5, Johannes Fredericus Purfers, Leydensis, Musicae et Geometriae. 20.

1708 jun. 2, Joannes Fredericus Bodecker, Berolinus, Pictor et Musicus. 50 [1]).

1708 oct. 8, Jacobus Armborst, Transisalanus, Musicae Magister. 21.

1710 aug. 9, Ludovicus de la Barre, Parisinus, Musices et Linguae Gallicae Magister. 49.

1711 febr. 17, Johannes Duytschot, Amsterdamensis, Organum, accademicorum reficiendorum causa. 65 [2]).

1711 mart. 10, Johannes Kroon, Leidensis, Artifex Organorum Musicorum. 45 [3]).

1711 maii 12, Joachimus Brugman, Delfensis, Musicus, instrum. viool de gambe dicti, tractandi artem docens. 55.

1715 jun. 7, Johannes Rudolphus Moge, Vitriensis-Gallus, Musices Informator. 40.

1716 oct. 8, Amadeus Le Chevalier, Sabaudus, Musicus. 62 [4]).

1717 mart. 27, Theodorus Dicten, Lugduno-Batavus, Musices Magister. 21.

1717 oct. 21, Paulus Chevailler, Bruxella-Brabantus, Informator Musices. 20.

1717 oct. 27, Conradus Adolphus Voigt, Gerbstadiensis ex Comitatu Mansfeldico, Informator in Musica. 33.

1719 febr. 22, Mathias Mathieu, Rotterodamensis, Musices Magister. 60 [5]).

---

[1]) In de Naamlijst (Bouwsteenen II, 8) komt een instrumentist voor, genaamd Bodecker (zonder voornamen) geb. te Kleef in 1660, die te 's Gravenhage, 's Hertogenbosch, Breda en Amsterdam gewoond heeft en in laatstgemelde stad is overleden in 1727. Naar den ouderdom te oordeelen schijnt dit wel de zelfde persoon te zijn, alleen de geboorteplaats verschilt.

[2]) Is bekend als *Orb.* te Amsterdam van 1694—1722 (het jaar van zijn dood?).

[3]) Vergelijk 21 maart 1703.

[4]) De naamlijst vermeldt hem als toonkunstenaar en schrijver over muziek te Amsterdam in 1689.

[5]) Op eenige van *Camphuijsens* Stichtelijke Rijmen, Rotterdam 1702 bij Naeranus,

1719 apr. 24, Camillus Silvius van Kessel, Musicus. 47.
1720 apr. 11, Daniel Pierart. Lugduno-Batavus, Musicus 20.
1720 maii 27, Jan Petiet, Lugduno-Batavus, Musicus. 20 [1]).
1721 nov. 20, Petrus van Genechte, Bruxellensis, Musicus. 26.
1722 febr. 23, Petrus Ludovicus de la Tour de Fontaine, Neocastro-Lotharingus, Musicus. 34.
1722 oct. 23, Franciscus Josephus de Smet, Bruxellensis, Musicus. 32.
1723 dec. 18, Johannes Oostendorp, Gallus, Informator Musices. 24.
1724 jan. 5, Johannes Bovie, Lugduno-Batavus, Informator Musices. 40.
1725 mart. 30, Andreas Gougeux, Leidensis, Musicus. 20.
1726 mart. 29, Joannes Populeeus, Leidensis, Musices. 23.
1726 maii 29, Arnoldus Schuman, Brunswicensis, Musices Magister. 66.
1727 mart. 17, Pieter la Coste, Gallicam Linguam et Musicam doc. 40.
1727 jun. 15, Martinus Franciscus Pauli, Leodiensis, Musicus. 30.
1728 mart. 2, Samuel Beaujan, Leidensis, Musicus. 23.
1728 oct. 29, Jean Brossard, Parisiensis, Musicus. 44.
1729 aug. 17, Johannes van Giessen, Musicae Magister. 38 [2]).
1729 sept. 21, Jean Breton, Dia ex Delphinatu, Magister Musices. 60.
1730 maii 11, Thomas Bouchart, Santamandanus, Magister Linguarum et Musices. 72.
1731 febr. 10, Georg. W. Aug. Stechwee, Hanoveranus, Musices. 24 [3]).
1731 febr. 21, Andries Duyschod, Amstelaedamensis, Organorum faber. 55 [4]).

---

heeft hij „wijzen" gemaakt. Zijne woonplaats was tot dusverre niet bekend: was het Leiden?

[1]) Jan Petit was *O.* aan de St. Pieterkerk te Leiden van 1720 tot aan zijn dood in 1754. Vergelijk 20 aug. 1751.

[2]) Vergelijk 15 dec. 1736.

[3]) Verschillende *O.* van dezen naam zijn bekend, doch alle dragen andere voornamen.

[4]) Andries Duyschot komt voor als *Orb.* in 1713 te Middelburg. Was dit echter wel zijn woonplaats? Waarschijnlijk was hij een zoon van Johannes Duyschot te Amsterdam (zie boven).

1731 jun. 23, Antoni Cool, Dordracenus, Musices. 31 [1]).
1731 nov. 23, Petrus de Sterke, Rotterodamensis, Musicus. 36.
1731 dec. 28, Johan Hendrik Schaaf, Gothanus, Musicus. 26. *
1732 febr. 15, Johannes Alberti Groneman, Coloniensis, Musicus. 22 [2]).
1733 jul. 15, Alexander Petit, Horsta-Gelrus, Musicus. 33.
1733 oct. 26, Abrahamus Steevens, Lugduno-Batavus, Organista. 31 [3]).
1734 jul. 30, Valentijn Volk, Saxo, Musicus. 36.
1734 oct. 11, Philippus Phol (Pohl?), Saxonicus, Musicus. 25 [4]).
1735 maii 10, Jacobus le Grand, Limburgensis, Musicam docens. 22 * [5]).
1735 jul. 7, Claudius Gillot, Gallus, Musicam docens. 35.
1736 dec. 15, Joannes van Giesen, Spranga-Hollandus, Musicus. 44 [6]).
1738 oct. 22, Egidio Duni, Neapolitanus, Musicus. 29
1739 mart. 3, George de Waard, Barutensis, Musicus. 45.
1739 nov. 3, Jean Ferret, Tolosanus, Musicus 35. [8]).

---

[1]) Ed. Gregoir vermeldt in 1708—10 een *Orb.* te Leiden, genaamd *J. Cool.* Kan dit ook dezelfde persoon zijn?

[2]) Albert Groeneman was in 1739 als zeer bekwaam violist te Leiden bekend. Omstreeks 1750 werd hij naar 's Gravenhage als *O.* beroepen, welke betrekking hij heeft waargenomen tot omstreeks 1760, toen hem het ongeluk trof krankzinnig te worden, ten gevolge waarvan hij na eenigen tijd stierf. Hij heeft werken voor viool gecomponeerd.

[3]) Abraham Stevens is, van 1733 tot aan zijn dood in 1763, *O.* geweest aan de Mare kerk te Leiden.

[4]) Philippus Pool, muziekmeester te Leiden, nam, gedurende de ziekte van J. J. le Grand (1755—59), de post van *O* waar in de Waalsche kerk aldaar.

[5]) *Jacques Joseph le Grand* was *O.* aan de Waalsche kerk te Leiden van 1750 tot aan zijn dood in 1759.

[6]) Vergelijk 17 aug. 1729.

[7]) Was een bekwaam componist geboren te Matera, in het Koningrijk Napels, in 1709, en overleden te Parijs in 1775. Op een reis naar Parijs en Weenen werd hij ongesteld, en ging op aanraden der geneesheeren Boerhave consulteren, die hem genas. Hij heeft 32 opera's gecomponeerd. (Fétis III, 78.)

[8]) In 1798/99 komt te Middelburg als toonkunstenaar voor: *Fred. Ferretti*, misschien is hij zoon van dezen *Jean.*

1740 nov. 7, Petrus Assendelft, Leydensis, Musicorum instrumentorum Artifex. 26 [1]).

1741 mart. 22, Joannes Baptista Franciscus de St. Helene, Gallus, Musicus. 40.

1741 maii 1, Gulielmus Voorthuysen, Zwollanus, Musicus. 20. *

1741 aug. 14, Fridericus Ernestus Fischer, Cassellanus, Musicus. 29 (of 20). * [2]).

1742 apr. 2, Alexander van Wensen, Lugduno-Batavus, Musicae artis Magister. 20.

1742 jun. 11, Gerardus Stevens, Tongerensis, Musicor. instrum. Artifex. 32 [3]).

1743 jun. 12, Antonius Guljelmus Solniz, Bohemus, Musicus. 35 [4])

1743 aug. 25, Adrianus Kool, Lugduno-Batavus, Musicus. 19 [5]).

1744 febr. 27, Joannes Daniël Schuck, Franco, Magister Musices. 38 [6]).

1744 jul. 15, Franciscus Quirini, Neapolitanus, Magister Musices. 32.

1745 maii 22, Johannes Verbeek, Transisalanus, Botan. et Musicus. 22.

1745 nov. 18, Johan Christiaan Schickhart, Brunsvicensis, Musicus. 63 [7]).

1746 febr. 19, Joannes Georgius Klopffer, Argentoratensis, Musicus. 23.

---

[1]) Pieter van Assendelft was *Orb.* te Leiden van 1739—65. Waarschijnlijk is hij in het laatste jaar overleden.

[2]) In de naamlijst komt hij vóór als toonkunstenaar te Leiden in 1741, zonder bijvoeging van eenige nadere bijzonderheid.

[3]) Hij was *Orb.* te 's Gravenhage, volgens verschillende aanteekeningen van 1719 - 69. Het eerste jaartal, aan Ed. Gregoir ontleend, moet abusief wezen, als zijn ouderdom hier juist is aangeteekend.

[4]) Anton Wilhelm Solniz, volgens verschillende aanteekeningen geb. in 1722 (dat met deze opgave niet overeenkomt), was toonkunstenaar te Leiden of Amsterdam en overleed in 1758, volgens Fétis ten gevolge van misbruik van sterken drank.

[5]) Vergelijk 23 maart 1747.

[6]) Moet deze naam ook *Schieck* zijn? Toonkunstenaars van dien geslachtsnaam komen in de naamlijst voor, echter met andere voornamen. Vergelijk 17 mei 1746.

[7]) Gerber en Fétis vermelden hem beide als instrumentist en vlijtig componist, die tot omstreeks 1730 te Hamburg woonde. Zou hij later naar ons land verhuisd zijn? Roger te Amsterdam heeft een aantal werken van hem uitgegeven.

1746 maii 17, Joannes Daniël Schuk, Herbipolitanus, Music. 40 [1]).
1746 jun. 1, Henricus Wierling, Lugduno-Batavus, Musicus. 24.
1746 jul. 11, Albertus Belar, Hilbershusanus, Musicus, 34. [2]).
1746 oct. 21, Joannes Henricus Bruininkhuisen, Leidensis, Musicus. Ann. ac. [3]).
1747 mart. 22, Adrianus van Gijsen, Sprangensis in Longa Via, Organorum artifex. 40.
1747 mart. 23, Adrianus Kool, Roterodamensis, Musicus. 23 [4])
1747 oct. 10, Frederik Tansom, Triveriensis, Organorum artifex. 36.
1748 apr. 29, Petrus Gautier, Haganus, Musicus. 21 [5]).
1749 jan. 8, Petrus Hellendaal, Roterodamo-Batavus, Musicus. 27 [6]).
1750 jan. 16, Philippus Bax, Musices et artis saltatoriae magister. 20.
1750 sept. 4, Boudewijn Hoefnagel, Leydensis, Musicus. 30 [7]).
1751 jun. 4, Antonius Schwenke, Aroltzio-Waldekkius, Magister Musices. 29.
1751 aug. 20, Joannes Petit, Leidensis, Musicae Magister 60 [8]).
1751 dec. 20, Mattheus de Sart, Leodiensis, Musicae Mag. 31.
1752 apr. 15, Carolus Vermeulen, Harlemensis, Musicae Magister. 20 [9]).
1753 oct. 27, Ludovicus Gautiee, Haganus, Musicam docens. 19 [10])

---

[1]) Vergelijk 27 febr. 1744.

[2]) Vergelijk 11 julij 1755.

[3]) Jan Hendrik Bruininkhuysen was in 1770 te Maassluis en omstreeks 1780 O. te Rotterdam.

[4]) Vergelijk 25 aug. 1743.

[5]) Hij was als toonkunstenaar te Leiden gevestigd. In de naamlijst van inteekenaren op het Psalmboek van C. G. Tubel wordt zijn naam Goutier gespeld, dat wel foutief zal zijn.

[6]) Hij was bekwaam violist. In 1744 gaf hij 6 vioolsonaten uit (zie Bouwsteenen I, 18). Waarschijnlijk woonde hij toen te Amsterdam.

[7]) Hij was als toonkunstenaar te Leiden gevestigd. Vergelijk 18 junij 1755.

[8]) Vergelijk 27 mei 1720.

[9]) Ed. Gregoir vermeldt in 1772 te Leiden een violist *J. Vermeulen*, dit zal vermoedelijk wel dezelfde persoon zijn.

[10]) Gerber geeft op, dat in 1763 te Amsterdam 6 klavier-sonaten, als op. 2, werden uitgegeven door Louis Gauthier. Dit zal zeker de bedoelde zijn. Woonde hij te Amsterdam of te Leiden?

1754 maii 31, Jacob Richener, Ruderschweilensis in pago Bernensi, Organarius. 28.

1754 oct. 9, Godfried Rozaij, Aquisgranensis, Musicus. 40 [1]).

1755 jun. 18, Boudewijn Hoefnagel, Leidensis, Musices Magister. 40)[2].

1755 jul. 11, Albertus Beeler, Hilburgo-Sausensis, Musices Magister. 42 [3]).

1757 febr. 21, Johannes Oijers, Amstelodamensis, Musicus. 22 [4]).

1757 jun. 14, Carolus Zentgraf, Saxo, Musicus. 24.

1758 dec. 21, Johannes Belami, Helvetus, Musicus. 28. *

1759 nov. 12, Franciscus Norbertus Berkenhof, Leidensis, Musicus. Ann. ac. * [5]).

1761 jan. 27, Hermannus Fortmeijer, Amstelaedamensis, Musicus. 20.

1761 sept. 28, Willem van Num, Lugduno-Batavus, Mus. 21.

1762 mart. 17, Hendrijk van Leuwen, Leidensis, Artifex Musicus.

1764 apr. 18, Hermanus Coster, Alcmariensis, Musicus. 20 [6])

1765 apr. 18, Johann Peter Lender, Argentoratensis, Mus. 32. *

1765 maii 28, David Leonardus van Dijck, Gandavo-Flandrus, Musicus. 28 [7]).

1765 nov. 25, Johan Anton Carbreyn, Monasteriensis, Magister musices. 25.

1766 mart. 14, Johann Bax, Leidensis, Musices et artis Salt. Magister. 25.

1767 mart. 7, Theodorus Albertus Berkenhoff, Leidensis, Mus. [8]).

---

[6]) Ed. Gregoir maakt gewag van Godfried de Rozay, geboortig van Bohemen, die in 1761 te 's Gravenhage toonkunstenaar was. Dit is zeker de hier vermelde. Vergelijk 3 maart 1794.

[7]) Vergelijk 4 sept. 1750.

[8]) Vergelijk 11 julij 1746, ook ten opzigte van zijne geboorteplaats.

[9]) Hij was van 1754—83 O. aan de St. Pieterskerk te Leiden. In het laatste jaar werd hij ontslagen.

[5]) Waarschijnlijk de vader van Theodoor Albert Berkenhof. Vergelijk 7 maart 1767.

[6]) Hij was O. te Leiden van 1763—65 aan de Marc kerk, en van 1765 tot aan zijn dood in 1782 aan de Hooglandsche kerk.

[7]) Omstreeks het begin der 19e eeuw woonde te Amsterdam een muziekuitgever en komponist van dien naam. Waarschijnlijk de zelfde persoon.

[8]) Hij was violist en stads-muziekmeester te Leiden, waar hij geboren werd in 1746 en overleed in 1814. Vergelijk 12 nov. 1759 en 24 oct. 1789.

1767 apr. 1, Jacobus Rosay, Hagiensis, Musicus [1]).

1768 maii 28, Hermannus Gabriel Berkenhoff, Leidensis, Mus. [2]).

1769 apr. 3, Johan Nicolas Kliebisch, Saxo-Eisenacensis, Musicus.

1769 maii 2, Cornelis Gerardus van den Heuvel, Lugdunensis, Musicus. Ann. ac. [3]).

1769 jun. 29, Johannes Mattereiter, Organorum Spiritualium aedificator [4]).

1770 mart. 10, Jan Lotten, Lugduno-Batavus, Musicus. 24.

1770 april 23, Pieter Soeterijk, Musicus.

1770 maii 14, Hendrik Challon, Amstelodamo-Batavus, musicus [5]).

1771 febr. 20, Samuel Assendelft, Leidensis, Organorum Spirit. aedificator. 21.

1771 febr. 27, Pierre Antoine de Planque, Leidensis, Mus. 32 [6]).

1771 aug. 26, Matthaeus de Sart, Leodiensis, Musicus & Ling. Gall. Magister. 50.

1772 mart. 26, Antony de Zwager, Leidensis, Musicus. 21.

1773 jun. 3, Pieter van Leeuwen, Lugduno-Batavus, Musicus. 19.

1774. oct. 11, Herman van Cleef, Dordracensis, Musices Magister. 28 [7]).

1775 jan. 23, Joannes Bischof, Saxo, Musicorum Instrumentorum Artifex. 68.

1778 jun. 15, Jan Schoeré, Leidensis, Musicus. 19.

1778 jul. 2, Joannes Lodewijk Beckers, Hafniensis, Musicus. 20.

1779 mart. 23, Jan Pieter Janssen, Leidensis, Musicus. 17.

---

[1]) Waarschijnlijk zoon van Godfried. Vergelijk 9 oct. 1754.

[2]) Vermoedelijk broeder van T. A. Berkenhoff. Zie 7 maart 1767.

[3]) Was *O.* te Leiden, van 1782—83 aan de Hooglandsche en van 1783 tot aan zijn dood in 1786 aan de St. Pieters kerk.

[4]) Johannes Mittenreijter is bekend als *Orb.* te Leiden van 1765—81.

[5]) Is orkestmeester aan den hollandschen schouwburg te Amsterdam geweest. Hij overleed hoog bejaard in 1790 te Leiden, alwaar zijne dochter gehuwd was met C. F. Ruppe. Zie 20 junij 1787.

[6]) Vermoedelijk de vader van J. J. de Planque. Zie 10 april 1782 en 20 febr. 1804.

[7]) Hij is bekend als hebbende gecomponeerd 3 quatuors voor klavier, viool, alt en bas. Woonde hij te Leiden?

1779 jul. 5, Jean Baptist Wattier, Haganus, Musicus. 41.

1780 febr. 29, Georg Schouw, Hafniensis, Musicus. 53.

1780 mart. 14, Johann Ludewig Meinhard, Gottingensis, Musicus. 27.*

1781 dec. 13, Isaak Coster, Alcmario-Batavus, Musicus. 19 [1]).

1782 febr. 15, Jan van Kerchem, ex pago Noortwijk, Musicus. 21 [2])

1782 febr. 22, Abraham Leenhouwer, Leidensis, Musicus. 29 [3]).

1782 apr. 10, Jean Jacob de Planque, Lugduno-Batavus, Musicus. 18 [4]).

1782 maii 25, Christiaan Weenig, Leidensis, Musicus. 17.

1783 sept. 3, Johan Christiaan Hartdendorff, Venloënsis, Musicus. 25.

1785 maii 7, Christian Lechleitner, Tirolensis, Musicus & Instrumentorum Musicorum faber. 26 [5]).

1785 aug. 3, Jan van Kerchem, Nortvicensis, Musicae Magister. 25 [6]).

1785 dec. 15, Cornelis Rijshouwer, Lugduno-Batavus, Musices Magister. 20.

1787 jan. 4, Abraham Beaumont, Lugduno-Batavus, Musicus. 27 [7]).

1787 apr. 2, Paulus Gerardus Bax, Leidensis, Musicus. 32 [8]).

1787 maii 5, Josua Wachtel, Rotterodamensis, Musicus. 36.

1787 maii 18, Cornelis Goebeek, Delfensis, Musicus. 23.

---

[1]) Was *O.* te Leiden, vóór 1783 aan de Vrouwe kerk, van 1783—94 aan de Mare kerk; in het laatstgenoemde jaar werd hij overgeplaatst naar de St. Pieters kerk, alwaar hij in 1810 nog werkzaam was. Vergelijk 11 febr. 1804.

[2]) Vergelijk 3 aug. 1785, 25 april 1792 en 3 oct. 1797.

[3]) Was *O.* aan de Mare kerk te Leiden van 1794 tot aan zijn dood in 1798.

[4]) In de *Caecilia* van 1856, komt een levensberigt voor van J. de Planque clarinetist te 's Gravenhage, in dat jaar overleden; zijn geboortejaar wordt daar opgegeven als 1770. Het is echter vermoedelijk wel de hier genoemde. Vergelijk 21 febr. 1791 en 20 febr. 1804.

[5]) Was instrumentmaker te Leiden, waar hij in 1795 nog woonde.

[6]) Vergelijk 15 febr. 1782, 25 april 1792 en 3 oct. 1797.

[7]) Abraham van Beaumont was *O.* te Leiden van 1778—83 aan de Mare, van 1783—86 aan de Hooglandsche en van 1786 tot aan zijn dood in 1794 aan de St. Pieters kerk.

[8]) Vergelijk 5 maart 1804.

1787 jun. 16, Jean Baptiste Wattier, Haganus, Musicus. 48.
1787 jun. 20, Christiaan Frederik Ruppe, Saxo-Meiningensis Musicus. 35 [1]).
1787 oct. 1, Johan Jakob Wijsman, Leidensis, Musicus. 18 [2])
1788 dec. 24, Thomas Rozay, Leidensis, Musicus. 25 [3]).
1789 febr. 20, Frans Muller, Leidensus, Musicus. 20 [4]).
1789 oct. 10, Jan Willem Duyn, Alcmariensis, Musices Magister. 42.
1789 oct. 24, Theodorus Albertus Berckenhoff, Leidensis, Musicus. 39 [5]).
1790 febr. 17, Frederik Willem Hollinde, Instrumentorum Musicorum Artifex. 23.
1790 april. 20, Johannes Hubertus Tixhon Duville, Leodiensis, Musicus. 37.
1791 febr. 21, Hermanus van Cleef, Dordracenus, Musicus. 45 [6]).
1791 febr. 21, Jan Jacob de Planque, Lugduno-Batavus, Musicus. 45 (?) [7]).
1792 apr. 25, Jan van Kerchem, Koukerka-Batavus, Musicus 29 [8])
1792 sept. 15, Pieter van Ameyde, Junior, Leydensis, Musicus. 17 [9]).
1793 febr. 7, Isaac Renaud, Junior, Leydensis, Musicus. 20.
1794 mart. 3, Gottfried Rozay, Aquisgranensis, Musicus. 84 [10]).

---

[1]) Hij werd in 1753 te Salzungen geboren, kwam waarschijnlijk omtrent 1787 te Leiden, en werd organist en later kapelmeester aan de hoogeschool. Hij overleed in 1826.

[2]) Vergelijk 28 oct. 1794.

[3]) Thomas G. de Rozay (zoon van Godfried, zie 9 oct. 1754) werd volgens Ed. Gregoir in 1761 te *'s Gravenhage* geboren, vestigde zich later te Leiden, alwaar hij in 1834 overleed. Hij was fluitist en violist Vergelijk 17 oct. 1806.

[4]) Vergelijk 8 maart 1794.

[5]) Vergelijk 7 maart 1767.

[6]) Vergelijk 11 oct. 1774.

[7]) Vergelijk 10 april 1782 en 20 febr. 1804.

[8]) Vergelijk 15 febr. 1782, 3 aug. 1785 en 3 oct. 1797.

[9]) Was *O.* aan de Mare kerk te Leiden van af 1798, en in 1809 aldaar nog in dienst.

[10]) Vergelijk 9 oct. 1754.

1794 mart. 4, Hendrik Hermanus Hess, Leovardiensis, Mechanicus Instr. Mus. 58 [1]).
1794 mart. 8, Frans Muller, Leidensis, Musicus. 24 [2]).
1794 oct. 28, Johan Jacob Wijsman, Leidensis, Musicus. 25 [3]).
1795 jan. 14, Anton Neukirch, Arenberga-Germanus, Organorum Musicorum Artifex. 33.
1797 oct. 3, Johannes van Kerchem, ex pago Noordwijck, Musicus 37. [4]).
1804 febr. 11, Isaacus Coster, Alcmariensis, Musicus. 42 [5]).
1804 febr. 20, Johannes Jacobus de Planque, Leydensis, Musicus. 40 [6]).
1804 febr. 20, Petrus Antonius de Planque, Leydensis, Musicus. 66 * [7]).
1804 febr. 24, Hubertus Josephus Konings, Leydensis, Musicus. 39 [8]).
1804 mart. 5, Paulus Gerardus Bax, Leydensis, Artis Musicae et Saltandi Magister. 43 [9]).
1804 dec. 7, Joannes Zubelee, Vera-Zelandus, Organorum Musicorum Artifex & Musicus. 22.
1806 oct. 17, Thomas Rozay, Lugduno-Batavus, Musicus. 43 [10]).

De lange lijst van muziekmeesters of beoefenaars der toonkunst, die in de reeks van leidsche studenten zijn ingeschreven, eindigt in het begin dezer eeuw.

Vóór het eerste eeuwfeest der hoogeschool zijn slechts weinig toonkunstenaars ingeschreven. Wat hiervan de reden moge geweest zijn, kunnen onze berigtgevers niet ophelderen.

---

1) Hij was *Orb.* te Gouda van 1760 tot aan zijn dood in 1795. Oscar Paul geeft hem de voornamen van Hans Heinrich, hetgeen wel abusief zal zijn.

2) Vergelijk 20 febr. 1789.

3) Vergelijk 1 oct. 1787.

4) Vergelijk 15 febr. 1782, 3 aug. 1785 en 25 april 1792.

5) Vergelijk 13 dec. 1781.

6) Vergelijk 10 april 1782 en 21 febr. 1791.

7) Vergelijk 27 febr. 1771.

8) Was in 1810 zangmeester te Leiden.

9) Vergelijk 2 april 1787.

10) Vergelijk 24 dec. 1788.

Tot besluit deel ik hier nog mede, hetgeen dr. du Rieu vond aangeteekend betreffende de latere kapelmeesters der academie:

Christ. Fredr. Ruppe, was magister academicus voor de muziek, werd 13 mei 1816 zelfs *lector* daarin, en kreeg een plaats op de series der lessen met de andere lectoren.

Christ. Joannes Lechleitner, werd in sept. 1826 (na Ruppe's dood) muziek-directeur der academie.

G. Knippenberg wordt in januarij 1829 genoemd als archisymphoniacus (muziekmeester). Hij overleed 7 maart 1842 [1]).

Nicolaas J. Wetrens, volgde hem op in junij 1842 en werd bij zijn vertrek naar de Kaap de Goede Hoop vervangen door zijn broeder:

Adrianus J. Wetrens, aangesteld in november 1857.

Zoo als reeds gezegd is, houd ik mij aanbevolen bij ieder die inlichtingen verschaffen kan over de personen, die ons tot dusverre onbekend waren.

HEIJE.

TAALKUNDE.

Scroyelgelt. (XXV, bl. 473). In de stadsrekening van Sluis van $13^{91}/_{92}$, medegedeeld in Bijdragen tot de oudheidkunde en geschiedenis, inzonderheid van Zeeuwsch Vlaanderen verzameld door H. Q. Janssen en J. H. van Dale, dl. IV bl. 14, wordt gesproken van het regt van de *scroderie*. In de toelichtingen wordt door van Dale gezegd: »'t Regt van de »*scroderie*" wordt ook wel het regt van de *slede* geheeten. 't Bestond toch daarin, dat de pachter en hij dan ook alleen, het regt had, om alle vaten wijns, pakken, lasten, molensteenen, enz. met zijne sleden den eigenaars te huis te bezorgen".

Kan *scroyelgelt* en regt van de *scroderie* mogelijk hetzelfde zijn?

Domburg. H. M. KESTELOO.

[1]) Hij was verdienstelijk clarinetist en fluitist, en kapelmeester der schutterij en van het genootschap *Musis Sacrum*. De heer du Rieu meent dat hij ook schermmeester was: doch kan dit ook een naamgenoot geweest zijn?

[Het is mogelijk dat de heer Kesteloo gelijk heeft. *Schrooden* is afsnijden. Vandaar *schroode* een afgesneden of afgezaagd stuk van een boom, ruwe onbewerkte plank. Eene slede nu is eene plank of een paar zamengevoegde planken, waarop men iets voortsleept. *Schroode* kan dus slede, en bij gevolg *schrooden* met de slede vervoeren, beteekenen: in *scroyelgelt* zou dan eene *l* ingevoegd zijn. Van sommige zamenstellingen waarin wij die letter vinden, is het eerste deel een frequentativum. Er zijn er echter, waarbij de beteekenis niet toelaat aan een frequentativum te denken, b. v. *schorteldoek, schrikkeljaar.* Ik zou in deze en verscheidene andere liever eene *l* aannemen, die er in gevoegd is om de uitspraak gemakkelijker te maken: te meer omdat wij die *l* ook vinden in zamenstellingen, wier eerste deel een zelfst. of bijv. naamw. is, b. v. *ringelduif*, *endeldarm*, *kroeselbesie* (kruisbezie), *noteltere* (noteboom), alle bij Kiliaan.

Ook te Gent had men *wijnschrooders*, zie Belg. Mus. IV, bl. 41. Blommaert teekent er bij aan, dat dit de naam was van hen die den wijn uit schepen of van wagens losten en dat eene kaai te Gent, waar de wijn in schepen aankwam en gelost werd, de *Scroderij* heette.

De door den heer Kesteloo gegevene verklaring, hoe aannemelijk voor het overige, blijft echter eene gissing, omdat uit de in de vraag aangehaalde plaats niet blijkt, van welk eene soort van inkomst er gesproken wordt, en omdat het nog niet geheel zeker is of er *scroyelgelt* of *stroyelgelt* moet gelezen worden.]

VRAGEN.

Sneek. Garingastraat. Eene straat te Sneek wordt door Schotanus op zijnen platten grond onder n°. 18 als *Garingastraat* aangeduid. In de wandeling zegt men de *Galgestraat.* Onlangs noemde een bewoner in de Leeuwarder courant die de *Galigastraat.* Komt *Garingastraat* van eene familie *Garinga* of van het woord *garen* — het sneeker wollen garen is nog beroemd — of van *garinge* als vergadering? Het eerste is wel het waarschijnlijkste, ofschoon zulk een geslacht ons onbekend is. J. D. / L.

Waalsche taal. Zoo als bekend is, is de volkstaal in de zuidnederlandsche provincie Luik, Waalsch.

Spreekt men dit Waalsch ook in de andere niet-germaansche gewesten van Zuid-Nederland, in Namen, in Luxemburg, in 't grootste deel van Henegou, in 't zoogenoemde waalsche deel van Brabant? Zoo ja, is dat Waalsch van Namen, Henegou, enz. anders dan het Waalsch van Luikerland, of niet? Wordt het Waalsch ook in de beschaafdere en hooge iekringen en standen van Luik gesproken?

Waar kan ik iets naders aangaande de Waalsche taal, hare geschiedenis, verspreiding, enz. lezen, of welke boeken handelen daarover?

Haarlem. JOHAN WINKLER.

Nijmegen. Is d' eerste lettergreep van dit woord niet *nij* = nieuw? even als in Nijkerk, Nijland, Nijega, Nijeholtpade, enz.? Is Nijmegen dus niet Nieuw Megen, in tegenovesstelling misschien van het naburige stadje Megen? Deze afleiding van den naam der stad is eenvoudig en duidelijk, ook voor ongeletterden. Maar hoe komt het dan, dat het volk, zoowel in de stad N. zelve, als overal elders in Nederland, steeds spreekt van *Nimwegen*. En niet het volk alleen; maar *Nimwegen* voor Nijmegen is zoo algemeen in gebruik, dat men den schijn van schoolsche pedanterie op zich laadt, als men, in 't dagelijksche leven letterlijk *Nymegen* zeit. De Duitschers schrijven zelfs Nimwegen.

Hoe is dit te verklaren?

Haarlem. JOHAN WINKLER.

Muizebruien. Ik heb in mijne familie het triktrakspel of verkeerbord nooit anders hooren noemen dan toccodille of *muizebruien*, een woord, dat in geen mijner woordenboeken en in geen mij bekende lijst van spelen voorkomt. Heet het spel werkelijk zoo, en vanwaar is dan de uitdrukking af te leiden?

Vergis ik mij niet, dan noemt men het triktrakspelen ook, *bakken*. Wijst dit ons misschien terug naar het woord *back-gammon*, den engelschen naam van het spel? Oudtijds schijnt het bij ons ook *quaeck-* of *quaeckelbord* te hebben geheeten. Vgl. den Navorscher XIII, bl. 173, en 't Navorschers Bijblad, III, bl. ciii, cxxxviii, en clxxiii. *

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Geslacht van Rijckevorsel. (XXV, bl. 479.)

De ouders van Cunera van Rijckevorsel, den 21 mei 1755 gehuwd met Isaac Hubert, waren:

Mr. Abram V. R., geb. te Rotterdam den 31 oct. 1677, † 3 junij 1755, trouwt aldaar 1°. 7 februarij 1703 Cunera Olshoorn, geboren te Rotterdam..... 1679.. † 20 januarij 1722, dr. van Cornelis en Catharina Verbosch.

Trouwt 2°. 15 augustus 1723 Margaretha Douw, wed. van mr. Daniel Basius, geb. te 's Gravenhage, waarbij hij geen kinderen verwekte.

Mr. Abram V. R. was oudste broeder van Jacomina V. R., getrouwd met Jan van Immerzeel. Zie Kwartierstaten van Ned. Geslachten, deel 2, kwartierstaat van mr. Jacobus van der Burgh, waarop de ouders van Jacomina, Huibert V. R. en Maria de Riemer, dr. van Abraham en Johanna de Lange zijn vermeld, en het geslachtwapen van de Riemer is opgegeven.

De broeders van Cunera V. R. waren:

a. Mr. Cornelis V. R. geb. te Rotterdam 8 junij 1705, † 2 october 1777 op zijne hofstede Valkenbosch onder Loosduinen.

b. Mr. Huibert V. R., getrouwd met Charlotte Bernaige. (Zie Kwartierstaten, deel I., kwartierstaat van mr. K. J. T. C. Kneppelhout heer van Starkenburg.

C.

Geslacht van Rijckevorsel. Cunera van Rijckevorsel, geb. 16 jan 1722, overl. 25 maart 1782, op 21 mei 1755 gehuwd met Isaac Hubert, geb. 16 april 1725, was het 9e kind van mr. Abram V. R. en Cunera Olshoorn.

De ouders van mr. A. V. R. voorn. waren Huijbert V. R. en Maria de Riemer, en zijne grootouders Abraham V. R. geb. 1610, overl. 20 febr. 1652, en Jacomina van 't Wedde, geb. 1615, overl. 28 nov. 1678, die 1 junij 1636 zijn gehuwd.

Met de beide laatstgenoemde personen neemt mijne genealogie van Rijckevorsel een aanvang. V. R. V. D. K.

[Ook van K. V. S. ontvingen wij een antwoord op deze vraag: de inhoud komt met het medegedeelde overeen.]

Wapens Pieterson en Hoogenhoek. (XXV, bl. 479). Het wapen van Pieterson komt voor op de wapenkaart van de Nieuwe kronyk van Zeeland door M. Smallegange, dat van van Hogenhoek op de Wapenkaart der heeren Veertig Raden van Delft in 1586 als Maarten Jansz. van Hogenhoek ob. 1613, en bestaat in drie vogelpooten van goud, twee en een, op een veld van rood.

Rotterdam. A. A. REEPMAKER.

Wapens Pieterson en Hoogenhoek. (XXV, 479). Het wapen van mr. A. Pieterson was: doorsneden; *a.* een loopende gouden haas op lazuur; *b.* een keper, vergezeld van drie St. Jacob schelpen alles van goud op lazuur. Het wapen van zijne vrouw Catharina van Hoogenhouck was: drie gouden arendsklaauwen, met nagels van lazuur, op keel. V. R. V. D. K.

VRAGEN.

Wapens op portretten. Kan iemand de volgende wapens ontcijferen?

Mansportret. Veld van sabel, waarop een kruis van St. Andries van goud (welligt zilver) in den vorm van eene X, den rand van het schild niet rakende; waarbij staat, 14? 7 aet. 44.

Vrouwenportret. Links als boven. Regts een vos passant of courant van keel; waarbij staat, 14? 9 aet. 33.

Verder een mansportret. Veld van sabel waarop 3 gouden eggen (?), 2 en 1; waarbij staat, 1597 aet. 70. Mogelijk zijn het geen eggen; althans zij zijn niet voorzien van punten en hebben slechts twee dwarshouten, in plaats van drie, zooals bij Sweerts en Waubert de Puiseau. B. D.

Geslacht Ochten van Waltigny. Nav. XVII, 56 noemt Andante dit geslacht, waarvan men bijzonderheden kan kennen uit handschriften onder hem berustende. Daarvan zou zich gaarne op de hoogte gebragt zien

Eck en Wiel. J. ANSPACH.

Een familiewapen. Kan mij ook iemand mededeelen, wie dit onderstaande wapen voerde? Gekwarteleerd: 1 en 4 een leeuw (links ziende): 2 en 3 twee staande zalmen, ruggelings gekeerd. Helmteeken: een uitkomende leeuw.)

De kleuren kunnen niet worden opgegeven. LABORANTER.

Aanvulling gevraagd van aanteekeningen, betreffende de familie Koppers (oudtijds Coppert, Copper of Coppers.)

Wat kan worden medegedeeld tot aanvulling der volgende aanteekeningen?

Jan Jansz. Copper, vroedschap van Oudewater in 1584, na den moord van Willem I, met schepen Jan Claasz. de Ameyde afgevaardigd ter vergadering der staten te Delft, beschreven om »ordre en voorziening op het stuk der regeeringe te doen".

Volgens een der grafboeken te Oudewater bl. 69, 5e regel, in 1593 begraven in het hooge koor der protestantsche kerk aldaar in graf n°. 3.

Aal (Coppers)	Jacob (Copper) begr. te Oudewater 4 december 1622.	Gijsbert (Copper) begr. te Oudewater 20 nov. 1652.

Beligje (Coppers) begr. te Oudewater 16 sept. 1636.	Aart (Copper) begr. te Oudewater 21 september 1636.	Willem (Copper) begr. te Oudewater 24 dec. 1645.
		Maarten (Copper) begr. te Oudewater 11 junij 1651.

. . . .

Jacob Arentse Koppers of Copper gedpt. te Brielle 6 november 1648, begr. ald. 29 september 1690, tr. ald. 4 april 1679 Helena van der Baan, weduwe van Haestere, overl. te Brielle 3 mei 1709.

Helena gedpt. te Brielle 5 febr. 1683, overl. ald. 24 mei 1733, getr. ald. 6 maart 1703 met Jan van der Duyn enz.	Adriana geb. te Brielle 1688, overl. ald. 10 april 1763, getr. ald. 1 maart 1712 met Cornelis Kluit enz.

Talrijke afstammelingen tot heden bekend.

Adriaan Coppert, zoon van? geboren te.... den? in 1668 burgemeester van Brielle, in 1672 door Z. K. H. den prince van Oranje verkozen tot vroedschap dier stad.

Koppers (Jan) oudtijds Coppert, geboren te Rotterdam 1713, † 1788, beoefende uit liefhebberij onderscheidene kunsten en wetenschappen (Biographisch woordenboek van J. C. Kobus en jhr W de Rivecourt).

Volgens het ter gelegenheid van het 300jarig bestaan der academie te Leiden uitgegeven album der studenten zijn daarbij in geschreven geweest:

16 junij 1399, Gualterus Leonardus Copper, van Gouda, oud 16 jaren.

14 januarij 1675, Jacobus Copper, geboortig van Brielle, oud 20 jaren, in de medicijnen.

15 november 1682, dezelfde, als med. dr.

15 september 1758, Abrahamus Hercules Copper, van Delft, oud 14 jaren; faculteit onvermeld.

23 februarij 1802, dezelfde, oud 58 jaren, als med. dr.

MENGELINGEN.

Jeu du dauphin. (XXV. bl. 208, 319.) In het bezit zijnde van een dergelijk spel, wil ik volgaarne aan den vrager het reglement mededeelen, zoo als dit bij die spellen aanwezig is.

»Dit wordt gespeeld, door zoo vele personen, als er borden zijn; of wel kunnen 2 of meer personen voor gezamenlijke rekening met een bord spelen, ingeval er geen borden genoeg waren.

De 25 pennetjes (waarvan 5 wit, 5 zwart, 5 rood, 5 zwart met witte strepen en 5 rood met witte streepjes) worden op nummers van het bord geplaatst onverschillig op welke; zoo ook de Dauphin, de witte bal, de roode bal, de halve maan en de schop.

De ronde schijfjes legt men naast het bord. Allen hiermede

gereed zijnde zet ieder speler 100 fiches in, welker waarde in geld wordt bepaald volgens onderling goedvinden en wordt een der medespelers tot kassier benoemd.

Daarna geschiedt de trekking en wel van 15 nummers door ieder speler op zijn beurt te trekken.

Indien een nummer getrokken wordt, waarop men een pennetje heeft gezet, bekleedt men hetzelve met een schijfje van dezelfde kleur als het pennetje. Zijn er nu 2 schijfjes van dezelfde kleur (dus 2 nummers getrokken waarop bij den aanvang der trekking pennetjes van dezelfde kleur waren geplaatst) onverschillig of die naast elkander staan of niet, zoo heeft men een *Ambe*, heeft men 3 van dezelfde kleur, een *Terne;* 4 een *Quatern* en 5 een *Quin*.

Voor een Ambe ontvangt men uit de kas 5 fiches
» » Terne » » » » » 25 »
» » Quatern » » » » » 50 »
» » Quin » » de geheele kas, dat echter zelden gebeurt.

Als het nummer getrokken wordt waarop de schop staat ontvangt men 5 fiches,
de halve maan 10 »
de roode bal 20 »
de witte bal 30 »
de Dauphin 50 »

Terwijl men het regt heeft, om ieder dezer figuren, als het nummer waarop het geplaatst is, is uitgetrokken en den prijs daarvoor ontvangen, op een ander nummer te plaatsen, waardoor het de kans heeft om in dezelfde trekking nogmaals eenen prijs te winnen.

Na afloop der trekking van 15 nummers neemt men de schijfjes weder weg en verzet de pennetjes en figuren al of niet, naar goedvinden, als wanneer het spel weder op nieuw begint.

Indien er tot betaling van eenen prijs niet genoeg is in de kas, zal degeen, die den prijs ontvangen moet, zich tevreden stellen met het ontvangen van het resterende. En zal het spel alsdan ook geeindigd zijn al waren de 15 nummers niet alle uitgetrokken.

Na uittrekking der 15 nummers gaan zij weder in den zak en de volgende trekking geschiedt dus met alle de nummers."

En hiermede geloof ik aan het verlangen van den geëerden vrager zoo goed mogelijk voldaan te hebben.

A. VAN DER POT.

LIJST

VAN VRAGEN UIT HET XXIVe DEEL WAAROP GEEN ANTWOORD IS INGEKOMEN.

Blz.

1. Huis te Teylingen.
— Kerckelijke historie van J. Fruytiers.
2. Onderwijzer—koopman in zout.
3. Adriaan de Vin.
— Joan Canter.
4. Geslacht de Witt.
5. Geslacht van Noordwijk.
6. Luchtverschijnsel.
13. Nederl. hervormde gemeente te Hanau.
15. Geslacht van der Meulen.
— Geslacht Geus enz.
16. Steenen hoofden in romeinsche doodkisten.
18. Voorwerpen door hout geheel omgroeid.
19. Friesche tooversage.
— Zonderlinge oude engelsche zegels.
25. Junius, secretaris van Leycester.
— Het huis 't Crabbetje op Wolfaartsdijk.
— Monument voor Lodewijk XVII enz.
27. Tonis Jansz. van Dordrecht.
38. Beschapen tienden.
— Kasteel Vredenburg te Utrecht.
— Afbeelding der regters van Oldenbarneveld.
49. Luiscius.
— Gesl. Tourniaire en Bachigaloupi.
61. »Mongr. F. Segers en deszelfs constubernaal W. van Hoorn" contra Jan Wagenaar.
66. Burggraven van Zeeland.

Blz.
73. Drie teekeningen.
74. Onze voorouders en wij.
77. Arnemuiden.
— Joost van Lalain van Montigny.
78. Octrooi door Maximiliaan en Maria aan die van Holland gegeven.
— Vrijdom van stadslasten aan den schout toegekend.
79. Sakkerdaanhout.
109. Zwaard, waarmede Oldenbarneveld onthoofd is.
— Gesl. de Sitter.
121. Gesl. van Dorp.
133. Nederlandsche dichters.
147. Slaven te Konstantinopel.
148. Schilderij in 1672.
149. Gesl. Camper.
157. Zilveren huwelijkspenning.
159. Portret van J. J. Graswinckel.
— Gesl. v. Beverwaerde.
160. Gesl. Vossius en Muys van Holy.
169. Jacobus Sorius.
— Pastoors nalatenschap aan kerkpatronen.
172. Eene wonderbare bevalling.
— Eduard Monachon.
— Koperen penning van 1742.
173. Modet en Taffin beeldstormers?
— Adr. Manmaker.
174. Aanslagen op het leven van Willem I.
174. Portretten in Arends Vaderl. Geschiedenis.
— C. P. de Vooght van Rijnevelt.
181. Kieremieren.
193. Gesl. van den Berch.
— Gesl. van Blaauw Sonnevelt.
205. Theodericus Ameyden.
206. Anathema der Grieksche kerk over Lutherschen en Calvinisten.
207. A. M. van Schurman.
— Schotten in dienst der staten.

Blz.
207. De familie Ross.
208. Gesl. Lequien.
230. Gesl. Wolbock.
241. Allerheiligenvloed.
— Aflaat.
244. Wapen gevraagd.
— Familie van Trigtveld.
253. Gesl. Ruys of Ruysch.
277. Handleiding tot het maken van latijnsche en grieksche verzen
— J. Staats
— Willem Barendsz.
289. Bezitregt gestaafd door het zweren van eenen eed.
— Jodenbelasting.
291. Io vivat.
301. Schrikkeljaar.
— Vertaling van Dante door Hacke van Mynden.
— Hollandsch- latijnsch- chineesch woordenboek enz. 1628.
304. Gesl. Kinschot.
— Onbekend wapen gevraagd.
— Huis Holland.
313. Anna Roemers Visscher en de dordrechtsche dichterschool.
314. Leonardus Gouwerack.
— Huis Savoye-Carignan.
315. Gesl. v. Nieuwenhoven.
325. Nederlandsch krijgswezen.
— Geschiedenis der Zwitsers in nederlandschen dienst.
327. I will pledge your grace up the dutch.
329. Stekel.
330. Gesl. Methorst.
331. Mercator.
337. Kessel.
338. Assuerus Salinga.
361. Muzijknoten.
— Kasteel Westhoven.
362. Gesl. v. Schuyler.
— Hendrik van Oosten.

Blz.
373. Rellstabs raadsel.
— In Gütersloh macht die Luft unfrei.
374. Bijenkorf.
— Gesl. van Bemmel enz.
— Gesl. Clomp.
385. Oosterspoor. Rijnspoor.
387. Buffeltje.
— De Kikkerbilsluis.
388. Klimaatschieter.
409. Cabinet van A. Colvius te Dordrecht 1660.
— Geadresseerd.
433. J. Haverkamp.
434. Antonie en Gijsbrecht de Vos.
— Gesl. v. Lockhorst.
— Gesl. v. Wesel.
445. Onthouding als protest.
457. Boeken in de perzische taal voor den hoogleeraar Golius te Leiden.
— Van der Hoop.
— Gesl. van der Hagen.
459. Clans in Friesland.
— Gemeensman, raad en schepen te Nijmegen.
— A. Snaphaan.
505. Photographie.
517. Puntdichten door Huygens vertaald.
— Geslacht v. Lennep.
518. Wapen boven eene schilderij.
541. Geschenk van handschoenen.
565. Charnacé.
566. Geschut op 's lands vloot in 1666.
— Vos en Vondel Jr.
— Ridicule.
567. Rufum convivium en barmus.
568. Utrechtsche gevangenen in 1556.
— Begraven van in de kraam gestorvene vrouwen.
569. Zieltaefflen.

Blz.
— M. G. Decambon geb. v. d. Werken.
579. Portretten van leden der familie Six.
— Donceur aan kunstenaars toegestaan.
580. Louise Juliane de Nassau Bourbon.
— Joden in Nederland.
— De duivel met klaauwen.
589. Daendels.
601. Gesl. v. Teylingen.
602. Gesl. de Bruyn.
— Boetselaarsbank.